

ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ

1989-2004

ΜΑΡΙΟΣ ΠΛΩΡΙΤΗΣ

ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ

1989-2004

ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΜΟΣ

(1989-1992)

ΕΠΙΛΟΓΗ – ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΘΑΝΑΣΗΣ Θ. ΝΙΑΡΧΟΣ

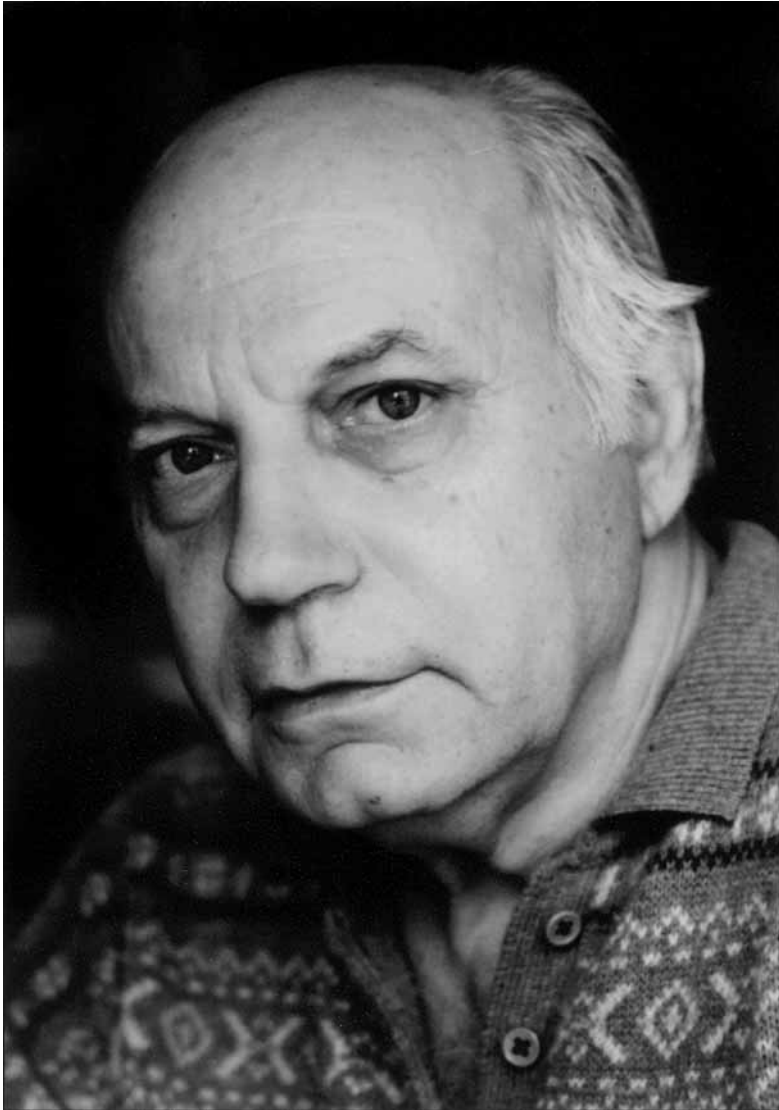
ΑΝΤΩΝΗΣ ΦΩΣΤΙΕΡΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Copyright © ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Βασ. Σοφίας 11, 106 71 ΑΘΗΝΑ· τηλ.: 210 3692272· φαξ: 210 3692450

ISBN SET 978-960-6757-31-0
ISBN τ. Α' 978-960-6757-32-7

Maximos Thawezus

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ΜΑΡΙΟΣ ΠΛΩΡΙΤΗΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΟΓΡΑΦΙΑ

Όπως γίνεται αντιληπτό από τους δύο αυτούς τόμους με τις επιφυλλίδες του, αλλά και από τους προηγούμενους που είχε επιμεληθεί ο ίδιος, ο Μάριος Πλωρίτης δεν υπήρξε δημοσιογράφος με την τρέχουσα σημασία της λέξης. Μολονότι τα περισσότερα βιβλία του τα συγκροτούν κείμενα που έχουν δημοσιευτεί σε εφημερίδες, και μολονότι ο ίδιος δεν έγραψε ποτέ μυθιστόρημα, διήγημα ή θεατρικό έργο, ο Πλωρίτης ανήκει σε μια μεγάλη σχολή συγγραφέων, όπως είναι ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, ο Νίκος Καζαντζάκης, ο Άγγελος Τερζάκης, αλλά και πάμπολλοι άλλοι, που ανάλωσαν συστηματικά τις δυνάμεις τους τόσο στον ημερήσιο όσο και στον περιοδικό Τύπο. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι οι εφημερίδες αναπτύχθηκαν και μέστωσαν χάρη στην καθημερινή συμβολή των δημιουργών αυτών, ώστε να διατηρούν ακόμη και σήμερα όση υπόληψη τους έχει απομείνει, σε μια χειμαζόμενη για τον Τύπο εποχή. Θα ήταν ωστόσο παράλειψη να μην υπογραμμίσει κανείς ότι, παράλληλα, σφυρηλατήθηκε ο λόγος και το πνεύμα των ίδιων των δημιουργών, με έναν ειδικό, έξοχο τρόπο, καθώς η επαφή με πλατιά στρώματα αγνωστών δημιουργεί ιδιαίτερες υποχρεώσεις. Υποχρεώσεις που δικαιούται να τις αγνοεί κανείς όταν οικοδομεί ένα αποκλειστικά προσωπικό έργο.

Στους αντίποδες της τελευταίας αυτής κατηγορίας συγγραφέων ανήκει ο Μάριος Πλωρίτης, τις επιφυλλίδες του οποίου θα τις κατέτασσε κανείς, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, στο είδος που καλείται «πολιτικό δοκίμιο». Ισορροπώντας ανάμεσα στον ορθό λόγο αφενός και την αποφυγή κάθε διδακτισμού αφετέρου, στο αίσθημα της δικαιοσύνης αφενός και την κατάκριση της

καταναγκαστικής επιβολής του αφετέρου, στη γνώση της Ιστορίας που βρίθει ανήκουστων εγκλημάτων αφενός και την εγγενή ανθρώπινη αθωότητα αφετέρου, ισορροπώντας τελικά ανάμεσα στη διαχρονία και την επικαιρότητα, ο Μάριος Πλωρίτης αποδεικνύεται σοφός και γοητευτικός δεξιοτέχνης του πολιτικού δοκιμίου, αλλά και εμπνευσμένος ανανεωτής του είδους.

Αξίζει να προσέξει κανείς τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί τα χωρία, τις ρήσεις, τα αποφθέγματα, αντλημένα από πηγές διαφορετικές – και με τεράστια μάλιστα χρονική, τοπική, γλωσσική και ειδολογική μεταξύ τους απόσταση. Έναν τρόπο που δεν συμβάλλει μόνο στην άψογη αρχιτεκτονική του ίδιου του κειμένου, αλλά κάνει ώστε όλες οι αναφορές και τα παραθέματα να αναδύονται αυθόρμητα και φυσικά, ως μέρη ενός ενιαίου, συμπαγούς συνόλου. Με συνέπεια, ο Θωμάς ο Ακινάτης να συναντάται και να διαλέγεται με τον Ηράκλειτο, ο Αισχύλος με τον Σαίξπηρ, ο Περικλής με τον Μαρξ ή τον Ουίνστον Τσόρτσιλ.

Η στέρεη και πλατιά κλασική του παιδεία, η αφομοιωμένη γνώση της ελληνικής και της παγκόσμιας Ιστορίας, η γλωσσολογική του, η άψογη χρήση του λεκτικού του υλικού, το αιχμηρό πολιτικό του ένστικτο, η κριτική οξυδέρκειά του και η άγρυπνη εποπτεία ολόκληρου του πολιτισμικού φάσματος ανάγουν τον Πλωρίτη σε υπόδειγμα πολύπλευρου διανοουμένου και έγκυρου πνευματικού ταγού.

Φανατικός πολέμιος κάθε «-ισμού» (φασισμού, κομμουνισμού, ολοκληρωτισμού), ο Μάριος Πλωρίτης κατορθώνει, σε εποχές κατά τις οποίες η δημοκρατία δοκιμάζεται, να τονίζει διαρκώς την προτεραιότητά της, χωρίς ποτέ να χαρίζεται στους επίεμπτους λειτουργούς της.

Αν η περίπτωση του είναι χωρίς προηγούμενο για τα ελληνικά δεδομένα, δεν είναι μόνο για τους παραπάνω λόγους. Σ' έναν χώρο, όπως αυτόν της πολιτικής επιφυλλιδιογραφίας, τον συνυφασμένο με μιαν αυστηρότητα, αν όχι βλοσυρότητα, τα κείμενα του Μάριου Πλωρίτη ίσως να μην διατηρούσαν τη χάρη, τη

δροσιά και την ευλυγισία ενός χρονικού της ανθρώπινης περιπέτειας, αν ο συγγραφέας τους δεν είχε ενωτισθεί και καλλιεργήσει εις βάθος τον λόγο του θεάτρου. Με μια γονιμότητα και μακρόχρονη προϋπηρεσία στην τέχνη του Θέσπιδος, ως κριτικός, μελετητής και μεταφραστής (οι μεταφράσεις του θεατρικών έργων έχουν ισχύ διαχρονική), μετά τη Μεταπολίτευση αφοσιώνεται με τα κείμενά του στην υπηρεσία και την άσκηση του πολιτικού στοχασμού. Καταπλήσσει με την ευθυβολία, την ακρίβεια των νοημάτων και την επανενεργοποίηση ενός οπλοστασίου λέξεων που μέσα στην επτάχρονη δικτατορία είχαν καταντήσει ανυπόληπτες και η χρήση τους σχεδόν απαγορευτική.

Η συγκέντρωση σε δύο τόμους ενός αντιπροσωπευτικού τμήματος της επιφυλλιδιογραφίας του Μάριου Πλωρίτη έχει περισσότερους από έναν στόχους: Να παρακολουθήσει και να προβάλει την πνευματική περιπέτεια μιας καθοριστικής για τον ελληνικό πολιτισμό φυσιογνωμίας, αλλά και να καταδείξει τις παλινοδίες, τις αντιφάσεις, το πολύ σκοτάδι και το λιγότερο φως της Ιστορίας, τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, που έχει σχεδόν εξαλείψει τις ελπίδες για ένα καλύτερο μέλλον. Αφού, όποτε προέκυπτε μέσα στην Ιστορία το «μέλλον» αυτό, ο ζόφος του γινόταν μεγαλύτερος σε σχέση με το παρελθόν που το είχε προετοιμάσει. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως ο ίδιος ο Μάριος Πλωρίτης θα ευχόταν εκθύμως τη διάψευση των δυσοίωνων διαπιστώσεων και προβλέψεών του, γεγονός άλλωστε που θα συνέβαλλε ακόμη περισσότερο στην κατίσχυση των θέσεων που διατύπωνε, για δεκαετίες ολόκληρες, με ακατάβλητη παρρησία και πνευματική εντιμότητα.

ΘΑΝΑΣΗΣ Θ. ΝΙΑΡΧΟΣ – ΑΝΤΩΝΗΣ ΦΩΣΤΙΕΡΗΣ

ΣΤΙΓΜΕΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

(Και κάποιες «επικαιρότητες»)

ΟΤΑΝ ΣΥΣΣΩΜΗ Η «ΕΥΡΩΠΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΑΔΩΝ» κήρυξε τον πόλεμο στη Γαλλία των «αβράκωτων» (Απρίλης 1791), ο επαναστατικός λόγος έφτασε σε καινούργια έξαρση: την ορμή της επαναστατικής επίθεσης την διπλασίαζε τώρα το πάθος της πατριωτικής άμυνας. Κηρύσσεται «η πατρίδα σε κίνδυνο», το «Πολεμικό τραγούδι για τη στρατιά του Ρήνου» – η «Μασσαλιώτισσα» – αντηχεί σ' όλη τη χώρα, και ο Ροβεσπιέρος σαλπίζει αλαζονικά και προφητικά: «Ακόμα κι αν ολόκληρη η Ευρώπη ενωθεί εναντίον μας, η Ευρώπη θα νικηθεί» (21.6.1791). Και κραυγάζει στους εχθρούς πάνω απ' τα σύνορα: «Τρέμετε, αλιτήριοι, οι λαοί είναι πιο δυνατοί απ' τους τυράννους!» (6.12.91).

«Όλα σαλεύουν, όλα τρανιάζονται, όλα φλέγονται να πολεμήσουν», ωρύεται ο Νταντόν στην Εθνοσυνέλευση, για να προσθέσει το περιβόητο: «Για να νικήσουμε, χρειάζεται τόλμη, και πάλι τόλμη, και πάντα τόλμη – και η Γαλλία έχει σωθεί» (2.9.92).

Αλλά η επίθεση των «εστεμμένων», και οι συνωμοσίες του ντόπιου ομολόγου τους και των «ευγενών» κατά της Επανάστα-

σης, έφεραν τον Λουδοβίκο ΙΣΤ' στην «κόψη του ξυραφιού» και της καρμανιόλας (εκεί να δεις «UNFAIR»!).

Η δίκη του, η καταδίκη του και η κατατόμησή του (11.11.92-21.1.93) δικαιώθηκαν με νέους χειμάρρους αντιδεσποτικών λόγων. Πριν δυο χρόνια κιόλας, ο Saint-Just, το «τρομερό παιδί» της Επανάστασης¹ κι ένας απ' τους φλογερότερους ρήτορές της, είχε πει: «Κανένας δεν μπορεί να βασιλεύει αθώα... Όλοι οι βασιλιάδες είναι αντάρες (κατά του λαού) και σφετεριστές» (Συμβατική, 13.11.90). «Όλα τα εγκλήματα είναι γεννήματα της τυραννίας – που είναι το πρώτο έγκλημα απ' όλα» («Το πνεύμα της Επανάστασης», 20.6.91).

Το ίδιο «μοτίβο» θ' αναπτύξει, αργότερα, ο Ροβεσπιέρος: «Οι βασιλιάδες, οι αριστοκράτες, οι τύραννοι, είναι σκλάβοι εξεγεωμένοι ενάντια στον ηγεμόνα της Γης, δηλαδή στο ανθρώπινο γένος, και ενάντια στον νομοθέτη του κόσμου, δηλαδή στη Φύση» (21.4.93).

Ακόμα κι ένας επίσκοπος, ο Ανρί Γκρεγκουάρ, δεν δίσταζε να πει στη Συμβατική: «Στην ηθική τάξη του κόσμου, οι βασιλείς είναι ό,τι και τα θηρία στη φυσική τάξη: οι Αυλές αποτελούν εργαστήρια εγκλημάτων, εστίες διαφθοράς και άντρα τυράννων. Η ιστορία των βασιλείων είναι το μαρτυρολόγιο των εθνών» (21.9.92). (Αυτό δεν εμπόδισε τον σεβασμιότατο, όταν έγινε η παλινόρθωση των Βουρβόνων, να παρευρεθεί εν μεγάλη στολή στην είσοδο του Λουδοβίκου ΙΗ' στην Παναγία των Παρισίων. Πάντα ν' «ακουμπάει» την εξουσία ο κλήρος, όποια και να 'ναι!).

Η συλλογιστική για την καταδίκη σε θάνατο του «Λουδοβί-

1. Κυριολεκτικά «παιδί», αφού, όταν άρχισε η επανάσταση, ήταν μόλις 22 χρονών. Άλλωστε, η Επανάσταση εκείνη ήταν μοναδικά «νεανική»: οι πιο «γέροι» ηγέτες της, ο Μαρά, ο Σιεγές, ο Μιραμπό, ήταν 46, 41 και 40 χρονών αντίστοιχα, το 1789. Ενώ ο Ροβεσπιέρος ήταν 31, ο Νταντόν 30, ο Ντεμουλέν 29. Αλλά και ο Λουδοβίκος ήταν 35 χρονών, και 34 η Μαρία Αντουανέτα, η «Κυρία Έλλειμμα» (Madame Deficit), όπως την σάρκαζαν για τις σπατάλες της.

κου του Εσχάτου», του «πολίτη Καπέτου», ήταν πολύ απλή: «Οι βασιλιάδες στερέωσαν τον δεσποτισμό τους χύνοντας άδικα το αίμα των λαών. Είναι καιρός, η ελευθερία των λαών να θεμελιωθεί χύνοντας νόμιμα το ακάθαρμο αίμα των βασιλιάδων», φώναζε ο Jacques Roux (1.12.92). «Είναι έγκλημα να είσαι βασιλιάς», επειδή «οι βασιλιάδες είναι δίποδα ανθρωποφάγα», υπερθεμάτιζε ο Ντεμουλνέν (Δεκέμβρης '92). Κι ο Ρου, πάλι: «Οι βασιλιάδες είναι άξιοι θανάτου απ' τη στιγμή που γεννιούνται» (1.12.92). Ο Λουδοβίκος «εξιλειώθηκε» με 39 χρόνια καθυστέρηση...

Αυτονόητα, η Δημοκρατία, που καθιερώθηκε στις 22.9.92, δεν θα ήταν άξια του ονόματός της και της Επανάστασης, αν δεν αποτελούσε το πολίτευμα της λαϊκής ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της αρετής.

Ο λαός, «το σκυλόλι (capaille) όπως τον ονομάζει η ξεδιάντροπη πλουτοκρατία, είναι το πιο υγιές μέρος της κοινωνίας, το μόνο που, μέσα σ' αυτόν τον αιώνα της λάσπης, αγαπάει ακόμα την αλήθεια, τη δικαιοσύνη, την ελευθερία», έγραφε ο Μαρά («Ο φίλος του λαού», 7.10.90). Γι' αυτό, θα πει ο Σεν-Ζιστ, «τίποτα δεν είναι πιο γλυκό για τ' αυτή της ελευθερίας απ' το θόρυβο και τις κραυγές της λαϊκής συνέλευσης» (20.6.91). Και έργο της συνέλευσης αυτής –(μέγα καλό και πρώτο)– είναι η οργάνωση, η «σύνταξη» της Δημοκρατίας. «Η Επανάσταση είναι ο πόλεμος της ελευθερίας ενάντια στους εχθρούς της, το Σύνταγμα είναι το καθεστώς της νικητορίας και ειρηνικής ελευθερίας», όριζε ο Ροβεσπιέρος (25.12.93).

Μαζί με την Ελευθερία, «όρος» της Δημοκρατίας είναι η Δικαιοσύνη και η Αρετή. «Η ελευθερία είναι η αλυσισιά μπρος στο κακό, είναι η δικαιοσύνη και η φιλία», έλεγε ο Σεν-Ζιστ (15.4.94). Και ο Ροβεσπιέρος, στον τελευταίο λόγο του (8η Θερμιδός: 26.7.94), θα πει:

«Λαέ, θυμήσου πως, αν στη Δημοκρατία δεν βασιλεύει η Δικαιοσύνη με απόλυτη εξουσία κι αν αυτή η λέξη δεν σημαίνει αγάπη της ισότητας και της πατρίδας, τότε η ελευθερία είναι ένα κούφιο

όνομα. Δαίε, εσύ που σε φοβούνται, σε κολακεύουν και σε περιφρονούν, εσύ αναγνωρισμένη κυρίαρχε, που σου φέρονται σαν σε σκλάβο, θυμίσου ότι, παντού όπου δεν βασιλεύει η Δικαιοσύνη, κυβερνούν τα πάθη των αξιωματούχων και ο λαός έχει αλλάξει αλυσίδες αλλά όχι και μοίρα)... (Κάθε ομοιότητα με σύγχρονα «κούφια ονόματα», με αυθαιρεσίες και ατασθαλίες «αξιωματούχων», με παραποιήσεις της Δικαιοσύνης, με περιφρονήσεις του λαού είναι καθαρά συμπτωματική...).

Ο ίδιος –ο «αδιάφθορος»– θ' αξιώσει (5.2.94) την απόλυτη κυριαρχία της δημοκρατικής αρετής: «Στο σύστημα της Γαλλικής Επανάστασης, ό,τι είναι ανήθικο είναι απολιτικό, και ό,τι διαφθείρει είναι αντιεπαναστατικό» (αλλά όχι και «αντι-σοσιαλιστικό»);).

Αλλά οι θανάσιμες για την Επανάσταση απειλές, από εξωτερικούς κι εσωτερικούς εχθρούς, δεν άφηναν περιθώρια για θεωρίες και «ιδανικά», και όρθωναν επιτακτική την «ανάγκη» της βίας.

Του κάκου ο Thuriot ορκιζόταν στην Εθνοσυνέλευση: «Αγαπώ την ελευθερία, αγαπώ την επανάσταση, αλλ' αν χρειάζεται έγκλημα για να την εξασφαλίσει, προτιμώ ν' αυτοχειριασθώ» (17.8.92). Του κάκου ο Saint-André ολοφυρόταν μέσα στον φονικό πυρετό τού 1793: «Με το πρόσχημα της ελευθερίας, θα σκοτώσουμε την ελευθερία την ίδια;» (8.6.93).

Αυτά φάνταζαν ουτοπίες, αν όχι προδοσίες, στους κήρυκες της επαναστατικής βίας. Για εκείνους, η βία όχι μόνο δεν ήταν έγκλημα, αλλ' αποτελούσε χρέος, άμυνα, δικαιοσύνη, αρετή. Ο Μαρά εξόρκιζε: «Μη σας τρομάζουν οι λέξεις: μόνο με τη βία μπορούμε να πετύχουμε τον θρίαμβο της ελευθερίας και να εξασφαλίσουμε τη σωτηρία του λαού»... «Όρθιοι, όρθιοι! Κι ας αρχίσει να κυλάει το αίμα των προδοτών!» (19 και 26.8.92)... «Με τη βία θα θεμελιώσουμε την ελευθερία – και ήρθε η ώρα να οργανώσουμε στιγμιαία τον δεσποτισμό της ελευθερίας για να συντρίψουμε τον δεσποτισμό των βασιλιάδων» (Απρίλης '93). Κι ο Νταντόν διαλα-

λούσε: «Πιστεύω πως μια Δημοκρατία, ενώ προγράφει τους δικτάτορες και τους “υπάτους”, έχει ωστόσο τη δύναμη αλλά και το δικαίωμα να δημιουργήσει μια εξουσία τρομερή» (3.4.93).

Εξουσία «πρακτική» και «ηθική» μαζί, σε μια αιματηρή συζυγία: «Αν η δύναμη της λαϊκής κυβέρνησης σε ώρες ειρήνης είναι η αρετή, η δύναμη της λαϊκής κυβέρνησης στην επανάσταση είναι ταυτόχρονα η αρετή και ο τρόμος (η τρομοκρατία): χωρίς αρετή, ο τρόμος είναι ολέθριος, χωρίς τρόμο η αρετή είναι ανήμπορη», έλεγε «μοιραία» ο Ροβεσπιέρος (5.2.94).

Η βία ήταν το «αναπότρεπτο» (έστω και αποτρόπαιο) εργαλείο της Επανάστασης – και ο καταλύτης της. «Πολίτες, θέλετε επανάσταση χωρίς επανάσταση;» προκαλούσε ο ασυμβίβαστος Ροβεσπιέρος την Εθνοσυνέλευση (5.11.92). Δεκάξι μήνες αργότερα, ο «διδόσκουρός» του Σεν-Ζιστ θα συνεχίσει καταπελτικά:

«Το συστατικό στοιχείο της Δημοκρατίας είναι η ολοκληρωτική καταστροφή των πολέμιών της»... «Όσοι κάνουν μισές επαναστάσεις, σκάβουν έναν τάφο» (τον δικό τους, βέβαια)... «Τολμήστε! αυτή η λέξη περιλαμβάνει όλη την πολιτική της Επανάστασης» (26.2.94).

Και «τόλμησαν» – όλοι εναντίον όλων. Όπως το είχε προμαντέψει ο Vergniaud, λίγο πριν καρατομηθεί (31.10.93), «Η Επανάσταση, όπως ο Κρόνος, θα καταβροχθίσει τα παιδιά της». (Αυτά, οι αληθινές επαναστάσεις. Οι άλλες, οι ψευδεπίγραφες, πρακτικότερες, προτιμούν να καταβροχθίζουν το δημόσιο χρήμα). Όπως το είχε πει ο Billaud-Varenne, «περπατάμε πάνω σ’ ένα ηφαίστειο» – που η λάβα του θα έπνιγε τους περιπαθείς οδοιπόρους.

Τα λόγια τους επαληθεύονταν και, μαζί με τα όπλα τους, στρέφονταν εναντίον τους. Περιλάλητες είναι οι αποστροφές του Σεν-Ζιστ: «Ο πιο επικίνδυνος εχθρός του λαού είναι η κυβέρνησή του» (10.10.93) και «Όλες οι τέχνες έχουν γεννήσει αριστουργήματα, η τέχνη της διακυβέρνησης δεν έχει γεννήσει παρά τέρατα» (24.4.93). Και η πράξη έδειξε πως, στον κανόνα αυτόν, δεν κάνουν

εξάιρεση ούτε οι λαϊκές, επαναστατικές κυβερνήσεις. Άλλωστε, ο ίδιος είχε πει: «*Η ελευθερία που νικά, αναγκαστικά διαφθείρεται*» (20.6.91).

Ο ένας μετά τον άλλον, οι ηγέτες της Επανάστασης εξόντωναν κι εξοντώνονταν, αφάνιζαν κι αφανίζονταν – με (λάιτ-μοτίβ) την ομιωγή της Κυρίας Ρολάν μπροστά στο ικρίωμα: «*Ελευθερία, τι εγκλήματα γίνονται στο όνομά σου!*» (8.11.93).

Και στο μεταξύ, σε κάποιον «επαναστατικό» στρατώνα, ένας άσημος μικρός Κορσικανός ετοίμαζε την κατάλυση και της Επανάστασης και της Δημοκρατίας και της Ελευθερίας...

Στη βιογραφία, ακριβώς, του τελευταίου, ο Σταντάλ γράφει: «*Είναι ένα επιχείρημα των αριστοκρατών τα εγκλήματα που συνοδεύουν τις επαναστάσεις. Ξεχνάνε, όμως, τα εγκλήματα που είχαν διαπραχθεί, βουβά, πριν απ' την Επανάσταση*».² Και που, αυτά, την προκάλεσαν, βέβαια.

Η «εξίσωση» τούτη, ωστόσο, αναφέρεται στα εγκλήματα των τυράνων. Αλλά οι επαναστάτες του '89-'94, δίνοντας πελώριο ρόλο στη βία, ήταν αναπότρεπτο ν' ανατραπούν από κάποιαν άλλη «εσωτερική» βία, δυνατότερη ή πονηρότερη (οι Γιρονδίνι απ' τους Ιακωβίνους, οι Ιακωβίνι απ' τους Θερμιδοριανούς) και, τελικά, από μια βία καλύτερα οργανωμένη κι οπλισμένη (Ναπολέον).

Μόνο που κι αυτή η τελευταία θα γινόταν θύμα της δικής της εσωτερικής αντίφασης: ενώ καταργούσε την πολυθόρυβη, «αναρχική» επαναστατική βία (ικανοποιώντας τον πόθο των αστών για «τάξη και ασφάλεια»), επέβαλλε τη «βουβή» βία του δεσποτισμού και άπλωνε σ' όλη την Ευρώπη την πολυαίματη βία του πολέμου, τη δίμορφη βία, που προκάλεσε τελικά τη δική της κατάλυση. Ο ανελέητος φαύλος κύκλος της ιστορικής νομοτέλειας...

2. *Vie de Napoléon* (έκδ. 1876).

Την επωδό την έχει καταγράψει η μνήμη των λαών όλου σχεδόν του κόσμου – που τη σκέψη και την πορεία τους τις άλλαξε πρόριζα η «επανάσταση των αβράκωτων». Επιγραμματικά τήν είχε προμαντέψει ο Κάμιλος Ντεμουλέν:

«Η Επανάσταση είναι τόσο μεγάλη, που ξεχνάμε τα αμαρτήματά της» (Φεβρουάριος '94). Επειδή τότε –23 αιώνες μετά τους Έλληνες– «ο γαλλικός λαός ψήφισε την ελευθερία του κόσμου»³...

19.2.1989

3. Σεν-Ζιστ, Σχέδιο Συντάγματος (24.4.1793).

ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΙ

Παλιά και νέα λογο-λογία

Η ΠΡΟΕΚΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ είναι, βέβαια, η ώρα των λόγων. Πολύ περισσότερο που το ρήμα εκλέγω σήμαινε, παλιά, όχι μόνο ξεχωρίζω κάτι ή κάποιον, αλλά και δηλώνω σε άλλους. Και από «δηλώσεις» πια – πριν, κατά και μετά τις εκλογές...

Έτσι ή αλλιώς, η βαρυσήμαντη και πολυσήμαντη λέξη λόγος στάθηκε ένας απ' τους κύριους άξονες της αρχαιοελληνικής σκέψης και πράξης, και μια απ' τις πιο σημαντικές προσφορές της στους επιγενομένους – «απογόνους» και μη. Κυριολεκτικά, «εν αρχή ην ο λόγος» για εκείνους –έστω κι αν αυτή η επιγραμματική διατύπωση δεν είναι δική τους, αλλά του ευαγγελιστή Ιωάννη–, ο λόγος με τα πολλαπλά νοήματα και τις διακλαδώσεις του, σ' όλους τους τομείς του επιστητού.

Πρώτα, και φυσικά, ο λόγος-ομιλία, λαλιά, η προφορική επικοινωνία με τους άλλους (κι ύστερα, η γραπτή, «γραπτός λόγος»).

Αλλά για τους Έλληνες, ο λόγος-λαλιά δεν ήταν πραγματικά «αξιόλογος», παρά όταν διαπλεκόταν με το άλλο νόημα της λέξης: με τον λόγο-λογική. Ο λόγος λογιζόταν άρτιος μόνο όταν

ήταν έλλογος, καθοδηγημένος απ' το οργανωμένο λογικό. Έτσι, έπαιρνε τις παραπέρα σημασίες του: διήγηση, ανάπτυξη ενός θέματος («ρητορικός λόγος»), επαγγελία, φήμη, χρησιμός μαντείου, κι ακόμα, σκέψη, λογισμός, παιδεία, «Διάνοια και λόγος ταυτόν» («Σκέψη και λόγος είναι το ίδιο πράγμα»), θα πει ο Πλάτων. Ειδεμή, η γυμνή λαλιά δεν θα ξεχώριζε απ' την κραυγή των άλογων ζώων. «Αν δεν φιλοσοφήσεις αρκετά, δεν θα είσαι ποτέ ικανός να μιλήσεις για τίποτα», πρόσθετε ο ίδιος («Εάν μη ικανώς φιλοσοφήσει, ουδέ ικανός ποτέ λέγειν έσται περί ουδενός»¹).

Στη φιλοσοφία τους, το έρεισμά της, ο λόγος-λογική παίρνει τις βαθύτερες προεκτάσεις του. Ο λόγος είναι και η ουσία των πραγμάτων και η αιτία τους (ο «αποχρών λόγος») και το μέτρο τους και ο νόμος που τα διέπει (στον Ηράκλειτο λ.χ.) και η ανάγκη που τα υπαγορεύει («τα πάντα εκ λόγου γίνονται»: Λεύκιππος). Κι αυτός αποτελεί τη βάση των επιστημών, απ' την κοσμολογία, την οντολογία, τη γλωσσολογία, ώς την πιο εξελιγμένη, πυρηνική τεχνολογία.

Ο φιλοσοφικός λόγος, για να γίνει πιο γλαφυρός, χρησιμοποιεί, ώρες-ώρες, τον διασταυρούμενο λόγο-ομιλία, γίνεται διάλογος – με ανεπανάληπτο πρότυπο τους πλατωνικούς διαλόγους και χαριτωμένη παρωδία τους τους διαλόγους του Λουκιανού.

Και η διαλεκτική, που επινόησε ο Ζήνων ο Ελεάτης (490-415), αναζητά την αλήθεια με συλλογιστικές ερωταποκρίσεις, με αντιπαράθεση λόγου και αντιλόγου, θέσης και αντίθεσης, για να φτάσει (με τον Χέγκελ και τον Μαρξ) στη σύνθεση.

Ο διάλογος στάθηκε, φυσικά, και του Θεάτρου το βάθρο. Από τη στιγμή που ο Θεσπης, κάπου γύρω στα 535, έβαλε τον Εξάρχοντα στον Διθύραμβο να διαλέγεται με τον Χορό, γεννήθηκε το Δράμα – η αντιπαράθεση αισθημάτων και ιδεών, που πραγματώνεται με τον ζωντανό λόγο, την «λέξιν» του Αριστοτέλη. Και

1. Σοφιστής, 263 Α, Φαίδρος 261 Α. Βλ. και Αριστοτέλους Πολιτικά, 1253 Α, 14-15.

κανέννας, βέβαια, δεν αμφιβάλλει πως, με όσες «όψεις» και σκηνογραφήματα και θεαματικά παραφερνάλια κι αν πλουτίστηκε η Σκηνή στους αιώνες, ο λόγος, ο διάλογος, μένει και θα μένει η αναντικατάστατη κρηπίδα της.

Αυτός ο λόγος, με τις θετικές και τις αρνητικές παραμέτρους του, ήταν το μέγα «μέσον», το μέγα «όργανο» και στη δημόσια ζωή των Ελλήνων, παλαιών και νεότατων.

Το πρώτο τους κίβλας «έργο του λόγου», η *Ιλιάδα*, χαρακτηρίζεται έπος, δηλαδή λόγος και, ύστερα, αφήγηση. (Η σαρκαστική ομηρική φράση «ποιόν σε έπος φύγεν έρκος οδόντων»;», «τι λόγος ξέφυγε απ' το φράχτη των δοντιών σου;» ταιριάζει, όλο και πιο πολύ, σε όλο και πιο πολλούς (λογάδες) του πολιτικού στίβου). Κι ενώ η *Ιλιάδα* ιστορεί «ηρωικά κατορθώματα», αποτελείται τόσο από αγώνες με όπλα, οπλομαχίες, όσο και από αγώνες με λόγους, λογομαχίες: η αξιοσύνη στις δεύτερες ήταν, για τους Έλληνες, τόσο σημαντική όσο και η δεξισύνη στις πρώτες. Παίρνοντας το λόγο σε μια σύναξη των Αχαιών (των αλλοτινών, βέβαια) ο σοφός γερο-Φοίνικας λέει πως ο Πηλέας, ο πατέρας του Αχιλλέα, τον έστειλε μαζί με το νεαρό γιο του στην Τροία, για να του μάθει «λόγων να γίνει ρήτορας και δουλευτής πολέμων» («μύθων τε ρητήρ' έμμεναι πρηκτήρα τε έργων»²). Κι ο Οδυσσέας αναδειχνεται ο πιο αποτελεσματικός Έλληνας ηγέτης, επειδή χειρίζεται όσο κανέννας το κοφτερό εργαλείο του λόγου.

Πάνω σ' αυτήν τήν τέχνη και τη διαπάλη των λόγων στηρίχθηκε το πολίτευμα-εύρημα των Ελλήνων, η δημοκρατία. Οι νόμοι, εκεί, δεν ήταν καρποί αυταρχικού καταναγκασμού, αλλά ελεύθερης συζήτησης, όπου «οι λόγοι καταπαλαίουσιν λόγους» («οι λόγοι νικάν τους λόγους»), οι αποφάσεις δεν ήταν προϊόντα βίας αλλά πειθούς – που «μοναδικός ναός της είναι ο λόγος» («οικ έστι Πειθούς ιερόν άλλο πλην Λόγος»), ο «πειθούς δημιουργός», όπως

2. 1, 443. Μετάφρ. Αλ. Πάλλη. Οι Ν. Καζαντζάκης και Ι. Κακριδής μεταφράζουν: «Να μάθεις να μιλάς στη μάζωξη, να πολεμάς στη μάχη».

την ονόμαζε ο Γοργίας. Κι ο ίδιος κορυφαίος σοφιστής πρόσθετε πως «αυτή η δύναμη να πείθεις με τους λόγους είναι μέγιστο αγαθό και ταυτόχρονα αιτία ελευθερίας για τους ανθρώπους και (μέσο) να άρχεις στην πόλη σου» («το πείθειν τοις λόγοις... μέγιστον αγαθόν και αίτιον άμα μεν ελευθερίας... άμα δε του άλλων άρχειν εν τη αυτού πόλει»³).

Και βέβαια, στην τέχνη τούτη των λόγων –όπως και σ' όλες τις άλλες– καμιά πόλη δεν ξεπερνούσε την Αθήνα, όπου υπήρχε «η πιο πλατιά στην Ελλάδα εξουσία του λόγου» («της Ελλάδος πλείστη εξουσία του λέγειν»). Γι' αυτό κι ο Πλάτων την αποκαλεί «ερωτευμένη με το λόγο», «φιλόλογο», αλλά και «πολύλογο»⁴.

Κι ύστερα σου λένε πως δεν είμαστε απόγονοί τους...

Αλλά οι «προπάτορές» μας δεν είχαν αυταπάτες: ήξεραν πως ο λόγος μπορεί να είναι τόσο βλαβερός όσο και ωφέλιμος, τόσο ζημιογόνος όσο και ζωογόνος. «Συχνά, λίγα λόγια κατάρστροφταν ή ανόρθωσαν ανθρώπους» («πολλά τοι σμικροί λόγοι / έσφηλαν ήδη και κατώρθωσαν βροτούς»), πρόλεγε ο Σοφοκλής⁵.

Οι πιο ορθολογιστές, θεωρούσαν πρωτοκύτταρο του λόγου (και μάλιστα, του πολιτικού λόγου) την αλήθεια: «Ούτε υπάρχει, ούτε θα υπάρξει ποτέ γνήσια τέχνη του λόγου χωρίς να κατέχει την αλήθεια», πίστευε ο πυθαγόρειος Λάκων απ' τη Σάμο («Έτυμος τέχνη άνευ του αληθείας ήφθαι, ούτ' έστιν ούτε μη πόθ' ύστερον γένηται»⁶).

Κοινός ο τόπος, όμως, και κοινή των λαών πείρα, πως ο λόγος είναι το «ιδανικό» μέσο για να παγιδεύεις, να παρασύρεις, να ξεγελάς το «πλήθος» – με ψέματα, με κολακείες, με απάτες, με δολώματα. Τέχνη υψηλή, που κι αυτήν την ήξεραν και την άσκησαν (λαμπρά) οι (και σ' αυτό) πρόγονοί μας.

3. Ευριπίδης, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, στ. 1013, και *Αντιγόνη*, απόσπ. 170. Πλάτων, *Γοργίας* 453 Α και 452 D-E.

4. *Γοργίας*, 461 E, *Νόμοι*, I. 641 E.

5. *Ηλέκτρα*, στ. 415.

6. Σε Πλάτωνα, *Φαίδρος* 260 E.

Οι σοφιστές κατηγορήθηκαν πως «παρουσιάζουν τα άδικα σαν δίκαια» με τη ρητορική δεξιοτεχνία τους («τον ήττω λόγον κρείσσω ποιείν»). Κατηγορία άδικη για εκείνους τους σπουδαίους εργάτες της πολιτικής τέχνης – όπως είχαμε κι άλλοτε την ευκαιρία να πούμε.

Οι πραγματικοί καταστροφείς και ολετήρες του τύπου ήταν, βέβαια, οι δημαγωγοί, οι δημοκόποι, οι δημοκτόνοι – και οι Έλληνες, εφευρέτες κι αυτής της «επιστήμης», της δημαγωγίας, την πλήρωσαν πανάκριβα, όπως όλοι ξέρουν, κι όπως όλοι σχεδόν ξεχνάνε.

Αυτοί οι «σχεδόν όλοι» ξαστοχούσαν και δεν παύουν να ξαστοχούν το πολύ απλό: πως «είναι σπουδαιότεροι και βαθύτεροι οι λόγοι που αναζητάν την αλήθεια παρά εκείνοι που προσπαθούν να στρεβλώσουν τη σκέψη των ακροατών, (όπως σπουδαιότεροι είναι) οι λόγοι που καυτηριάζουν τα σφάλματα και συμβουλεύουν, παρά εκείνοι που λέγονται για να κολακεύσουν και να ευχαριστήσουν» («σπουδαιότερους και φιλοσοφικωτέρους είναι... τους της αληθείας στοχαζομένους των τας δόξας των ακροωμένων παρακρούεσθαι ζητούντων, και τους επιπλήττοντας τοις αμαρτανομένοις και νουθετούντας των προς ηδονήν και χάριν λεγομένων»⁷).

Αν σήμερα η δημαγωγία φόρεσε το πιο «μοντέρνο» ρούχο του λαϊκισμού, οι μέθοδοί της μένουν το ίδιο απατηλές κι οι στόχοι της το ίδιο ολέθριοι. Ο άλλοτε «ανθηρός ελληνικός λόγος» έχει γεμίσει όσο ποτέ από τριβόλους και παγίδες. Κι αυτοί καταπνίγουν τη λιγοστή γλωρίδα νηφάλιας κρίσης που μας έχει απομείνει ύστερ' από τόσα μολυσματικά νέφη λογοκοπίας και λογολάσπης, χωρίς καμιάν απολογία και καμιά λογοδοσία για τα λαοφθόρα και λογοφθόρα έργα τους.

23.4.1989

7. Ισοκράτους, Παναθηναϊκός, 261.

ΠΡΟΒΑΤΟΥ ΠΑΡΑΠΟΝΟ

Οι αγνοί αμνοί και οι κουτσο-διασυρμοί τους

ΔΕΝ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΟΝΤΑΙ μόνο οι άνθρωποι, οι κατά τεκμήριον «έλλογοι». Διαμαρτύρονται και τα «άλογα» ζώα. Που δεν είναι –κάθε άλλο– λιγότερο ενήμερα, ευαίσθητα και φιλότιμα απ’ τους «έμφρονες» εμάς.

Πικρό τέτοιο παράπονο μου διατύπωσε τις προάλλες ένας εκπρόσωπος της ελληνικής πανίδας: ένα πρόβατο, πλούσιο σε χρόνια, μαλλί και πείρα. Η αλήθεια είναι πως το «διάβημα» αυτό έγινε σ’ ένα όνειρο που είδα, παραμονές του Πάσχα. Κι όμως, το «ενύπνιον» αυτό ήταν τόσο ζωντανό, όσο, λογουχάρη, ο «ούλος (ολέθριος) όνειρος», ο «θείος όνειρος» που είδε κάποιιο βράδυ ο Αγαμέμνων στην Τροία. Και ακριβώς, έναν Αγαμέμνονα είχε στόχο η προβατική διαμαρτυρία, έναν «θείον» ή, λαϊκιστικότερα, έναν «μπάρμπα»...

«Συμπαθάτε με για την αδιακρισία μου», άρχισε ο ακάλεστος επισκέπτης, «αλλά δεν ξέρω σε ποιον να πω τον πόνο μου, τον πόνο του γένους μου ολόκληρου. Γιατί δεν φτάνει που, κάθε τέτοιες μέρες, περνάτε τη φυλή μας διά στόματος μαχαίρας, αλλά μας περγελάτε κιόλας. Τώρα τελευταία, μάλιστα, μας διασύρετε και πολιτικά!»

Να, κάποιος πολιτικός σας, άλλοτε “πρώτος τη τάξει” υπουργός, είπε τις προάλλες, πως “δεν θα γίνει το μαύρο πρόβατο και δεν θα φορτωθεί τις ευθύνες άλλων”.

Γιατί μας προσβάλλει έτσι, αυτός ο κύριος (και πολλοί άλλοι), γιατί μας εξομοιώνει με “άσωτους υιούς” και με “ντροπές της οικογένειας” (αυτό δε θα πει «μαύρο πρόβατο»);).

Άλλοτε, το παρανόμι αυτό, “λαγιαρνί” (λάγριο, μαύρο αρνί) ήτανε τίτλος τιμητικός και το “λαγιαρνί” ήτανε το καμάρι του κοπαδιού. Γι’ αυτό και το δημοτικό τραγούδι σας θρηνεί επειδή “μπήκαν κλέφτες στο μαντρί / κι έκλεψαν το λαγιαρνί”. Σήμερα, όμως, λαγιαρνί και κλέφτες γίναν ένα!

Η αλήθεια είναι πως, από παλιά, εμάς τα πρόβατα ή αρνιά ή αμνούς, μας θεωρούσατε “αγαθά” και με τις δυο έννοιες: όχι μόνο καλόβολα, καλοήθη, αλλά και ευήθη, κουτά. Μερικοί “έξυπνοι” πρόγονοί σας, μάλιστα, όπως εκείνος ο βρωμόγλωσσος ο Αριστοφάνης, κοροϊδεύοντας κάποιον λέγανε πως είναι “αμνοκών”, προβατόμυαλος, και φτιάξανε και παροιμία “προβάτου προβατότερος”, δηλαδή το άκρον άωτον της βλακείας!

Λέτε, ακόμα, πως είμαστε τόσο χαζοί, ώστε ακολουθάμε στα τυφλά το πρώτο κριάρι, όπου κι αν πάει – γι’ αυτό και μας βαφτίσατε “πρόβατα” που, καθώς ξέρετε, θα πει και “αυτός που πάει μπροστά” (προ-βαίνω), αλλά και “αγέλη”. Πώς, όμως, τολμάτε να μας κοροϊδεύετε γι’ αυτό μας το κουσούρι, όταν εσείς, οι τρανοί και ξυπνοί, τόσες και τόσες φορές ακολουθάτε στα θεότυφλα τους “μπροστάρηδες” σας, όποιοι κι αν είναι; Κι όχι μόνο τρέχετε καταπόδι τους και τους ζητωκραυγάζετε, αλλά και πέφτετε μαζί τους στη θάλασσα, όπως τα πρόβατα του Πανούργου του Ραμπελέ. (Ξέρω και κάτι γαλλικούλια, βλέπετε, επειδή ένας πρόπαππός μου ήτανε ράτσα “μερινός”).

Ωστόσο, πρέπει να παραδεχτώ πως, απ’ την άλλη, αναγνωρίζατε πολλά χαρίσματά μας – προπάντων, την αγνότητα, την καλοσύνη μας, την πραότητα μας. Και τόσο πολύ, ώστε μας

κάνατε σύμβολο του Χριστού σας, και τον είπατε “άμωμον αμνόν”, “αμνόν του Θεού αίροντα την αμαρτίαν του κόσμου” κι άλλα κι άλλα κολακευτικά. Η Αποκάλυψή σας, μάλιστα, όλο μιλάει για το “φως” του “αρνίου”, και λέει πως “οι πρεσβύτεροι έπεσαν (γονάτισαν) εμπρός του αρνίου” – όπως ακριβώς οι δικοί σας “πρεσβύτεροι” γονατίζανε κάποτε μπροστά στο “μαύρο αρνί”, που σήμερα το κακολογάνε και το πετροβολάνε...

Αλλά και πάλι: δεν ήτανε τόσο η καλοσύνη μας που σας έκανε να παρομοιάσετε τον Χριστό μ’ εμάς, όσο η δική σας κακότητα – εσάς, που αφανίσατε εκείνον μια φορά κι εμάς φορές αμέτρητες. Γι’ αυτό και τον αποκαλείτε “πρόβατον επί σφαγήν”, “άκακον αρνίον αγόμενον του θύεσθαι” και άλλα λυπητερά παρόμοια. Κι από κάτι τέτοια αρπάχτηκε ο τέως αρειμάνιος Μένιος σας και το παίζεις “αδικημένος” και “αναξιοπαθών” και στηθοκοπιέται που τότε ξεχάσανε οι φίλοι κι οι “συντρόφοι” του. Και μοιάζει, λέει, και σ’ αυτό μ’ εμάς.

Το ’χει και τ’ όνομά μας, βλέπετε, εμάς των αρνιών, να μας αποξεχνάνε, αφού “άρνα” θα πει άρνηση, λησμονιά, καταπώς λένε τα μοιρολόγια σας: “πίνουν της άρνας το νερό, τον κόσμο λησμονάνε”.

Και καλά τον άλλο κόσμο, αλλά και τα “πρωτοπαλίκαρα”, όπως ο “πρώην”; Και να τα λησμονάει ποιος; ο αρχιβοσκός, που καμωνόταν ότι ως “ποιμήν καλός τίθησι την ψυχήν αυτού υπέρ των προβάτων” και προπάντων υπέρ του “λαγιαρνιού” – και τώρα δεν “τίθησι” ούτε το δαχτυλάκι του γι’ αυτόν, επειδή λέει είναι “απολωλός πρόβατον” και πού σε είδα πού σε ξέρω.

Και δεν λέει ούτε “κιχ”, ούτε “μπε”, όταν όλοι κατηγοράνε τον “πρώην” του πως ήταν “αρνευτήρ”, βουτηχτής, και “άρνευε”, έκανε βουτιές απανωτές σε τράπεζες και τραπεζίτες, κι έπαιρνε καν και καν “αρνόκουρο”, κουρεμένο μαλλί των κοσχωτικών προβάτων (λες και ήτανε ο μόνος “κουρέας” της παρέας!).

Όσο, όμως, ο “πρώην” μένει βουβός γι’ αυτά που του σέρνουνε –ως “αμνός άφωτος εναντίον του κείροντος” (μπρος στον κου-

ρευτή του)–, τόσο μιλάνε οι άλλοι και τόσο βεβαιώνονται όλοι πως είναι αλήθεια όσα λέγονται για τις βουτιές και για το κούρεμα.

Φταίει, ωστόσο, κι αυτουνού το όνομα, όπως και το δικό μας. Επειδή τονε βαφτίσανε Αγαμέμνονα, νόμισε πως είχε, σαν τον ομώνυμό του βασιλιά των Μυκηνών, “διόσδοτα σκήπτρα”, σκήπτρα δοσμένα απ’ τον Δία του Καστρίου, και πως κανένας δεν θα του τ’ αφαιρούσε. Γι’ αυτό έσκαβε “αγαμεμνόνεια φρέατα”, πηγάδια μεγάλα σε νόμους και κουτσονόμους, σε τράπεζες και ψευδοτράπεζες, χωρίς να του περνάει απ’ το νου πως θα ’πεφτε κι ο ίδιος μέσα. Έτσι, όπως ο Αργείος βασιλιάς, “άξια δράσας, άξια έπαθε” (όσα έκανε, τα ’παθε). Μη δεν ήταν του λόγου του το “λουλούδι” των αργοναυτών και των προφητών, που σας τάζανε τον “χρυσό αιώνα”, αλλά δεν είχανε στο νου τους παρά το “χρυσόμαλλον δέρας”, που το γδάρανε απ’ τη δική σας ράχη ως το κόκαλο;».

«Σωστά τα λες, αγνέ μου αμνέ», του είπα.

«Όμως αυτή η υπόθεση του “μαύρου αρνιού”, είχε και την καλή της πλευρά, για εμάς τα θύματά της:

Χάρη σ’ αυτήν αποκαλύφθηκε και κατάρρευσε η φενάκη του λαϊκισμού, που ο “πρώην” ήταν ο (μετά τον Αρχηγό) κορυφαίος εκπρόσωπος και κεράκτης του. Αυτός δεν ενσάρκωνε το “ήθος και το ύφος” του, τη δημαγωγία των υποσχέσεων, την κολακεία στα πλήθη, την ιταμότητα και τη βαναυσότητα απέναντι στους διαφωνούντες και απέναντι στην αλήθεια; Αυτός, ο Νέστωρ του Κινήματος, που “απ’ τη γλώσσα του έρεε η μιλιιά γλυκύτερη από μέλι” (“...του και από γλώσσης μέλιτος γλυκίων ρέεν αυδή”), αυτός ο λεβεντονιός της “Αλλαγής”, ο αρχάγγελος του “Μετασχηματισμού”, ο φοβοτρόμος των αντιπάλων, αποδείχτηκε θρασύς όσο και ψευδολόγος, φυγόμαχος όσο και “λαδωματίας”, χαλκευτής νόμων και “παλικάρι της φακής” με “μυστικά όπλα”, που παραμένουν μυστικά εσαεί...

Κι αφού αυτός ήταν το αγλάισμα και ο “κανόνας” του Κινή-

ματος, θα πει πως κανόνα και όχι εξαίρεση αποτελούσε εκεί η λαθροχειρία και το λαοπλάνημα. Ο “πρώην” δεν ήταν ένα “κακό σπυρί” που πρέπει ν’ αποβληθεί, ήταν ο υπ’ αριθ. 2 “καλός σπορέας” που έσπειρε τους τριβόλους του “κινήματος”.

Χάρη σ’ αυτή την “υπόθεση”, διαψεύσθηκε παταγωδέστατα το πρωθυπουργικό απόφθεγμα “δεν υπάρχουν έντιμοι και άτιμοι στην κυβέρνηση”. Τώρα πια, όχι μόνο η κοινή βοή, αλλά και οι τέως συνάδελφοι του “τέως” στην κυβέρνηση (και, έμμεσα, ο ίδιος ο αμίλητος Αρχηγός τους) του ρίχνουν κάθε λίθο αναθέματος. Άρα, ομολογούν πως υπάρχουν μη έντιμοι στην κυβέρνηση. Κι αφού ο “πρώτος και καλύτερος” αποδείχεται “μη έντιμος”, γιατί οι “δευτεροι” να είναι “καλύτεροί” του;

Άλλωστε (καθώς πολλοί απ’ αυτούς, αλλά και ο ίδιος ο “πρώην” τονίζουν), ήταν “συλλογική ευθύνη” για τους πονηρούς νόμους, τους πονηρότερους μη-ελέγχους, τις πονηρότατες κολεγιές με τους απατεώνες. Κι όσοι σήμερα ισχυρίζονται πως ο “πρώην” και δυο-τρεις άλλοι ήταν “οι μόνοι ένοχοι”, πασχίζουν του κάκου ν’ αποσείσουν τις δικές τους ενοχές ή έστω ανοχές, και ν’ αποπλύνουν τους εαυτούς τους και το “Κίνημα” από τον ωκεάνο των ρύπων, όπου όλοι συμβάλανε θετικά ή αρνητικά, πράττοντας, εισπράττοντας ή σωπαίνοντας».

«Έτσι είναι», είπε σκεπτικά ο γεραρός αμνός. «Ας γυρίσουμε, λοιπόν, στα πρόβατά μας, καταπώς έλεγε ο Κυρ-Πατελέν...

Στην επί του όρους ομιλία του, ο άλλος Αμνός είχε κηρύξει: “Προσέχετε από των ψευδοπροφητών, οίτινες έρχονται προ υμάς εν ενδύμασι προβάτων, έσωθεν δε εισί λύκοι άρπαγες”. Και τέτοιους μασκαρεμένους έχετε γνωρίσει εσείς καν και καν. Προσέχετε, λοιπόν, και “αφορίσατε (χωρίστε) τα ερίφια από τα πρόβατα”, κάνετε “αποδιοπομπαίους τράγους” όλους τους “ψευτο” – κι ίσως, έτσι, λιγοστέψουν τα δικά σας βάσανα και τα δικά μας παράπονα».

Σημ. Οι περίεργοι και φιλομαθείς αναγνώστες θα βρουν τα χωρία που αναφέρονται σε τούτον τον αμνοδιάλογο, στις παρακάτω πηγές κατά σειρά: *Ιλιάς*, Β, 6, 22, 56. – Αριστοφάνη *Ιππείς*, στ. 254. – Ραμπελέ, *Πανταγκονέλ*, Βιβλ. Δ', κεφ. 8. – Κατά Ιωάννην, Α', 29. – *Αποκάλυψις*, Ε', 8. – Ησαΐας, ΝΓ', 7. – Ιερεμίας, ΙΑ', 19. – Κατά Ιωάννην, Γ', 11. – Ησαΐας, ΝΓ', 7. – Αισχύλος, *Ευμενίδες*, στ. 626. – Αισχύλος, *Αγαμέμνων*, στ. 1526. – *Ιλιάς*, Α', 249. – Κατά Ματθαίον, Ζ', 15 και ΚΕ', 32.

7.5.1989

«ΛΑΪΚΙΣΜΟΥ» ΕΦΤΑ ΣΤΥΛΟΙ,
ΕΦΤΑ ΠΛΗΓΕΣ ΚΙ ΑΙΤΙΕΣ

ΕΝΑ, ΑΚΟΜΑ, ΦΑΝΤΑΣΜΑ πλανιέται πάνω απ' τη χώρα μας – το φάντασμα του (λαϊκισμού). Ένα φάντασμα, που όλοι το ξορκίζουν και που οι περισσότεροι το κρυφο-λατρεύουν και το κρυφο-διακονούν.

Μ' όλο που τα χαρακτηριστικά του μένουν σκόπιμα ακαθόριστα, θα μπορούσαμε να πούμε πως ο λαϊκισμός είναι ένα «κίνημα» ή «σύστημα» που, κλιμακωτά και σωρευτικά, λιβανίζει το λάδι, τον αποπροσανατολίζει, τον ψευτο-ψωμίζει, τον ευτελίζει, τον εξανδραποδίζει, τον ροκανίζει και, τελικά, τον αφανίζει.

Ο λαϊκισμός φυτρώνει και φουντώνει τόσο σε χώρες αναπτυγμένες που περνάν βαθιά κρίση (ύστερ' από έναν «άτυχο» πόλεμο λ.χ. ή μια μεγάλη κοινωνικο-οικονομική δυσπραγία), όσο, και προπάντων, σε χώρες υπανάπτυκτες ή ημιαναπτυγμένες, που δεν έχουν στέρεες δομές, θεσμούς και πολιτική παιδεία. Οι νοτιοαμερικανικές «δημοκρατίες» κι ο «τρίτος κόσμος» αποτελούν τα πιο χεροπιαστά δείγματα της δεύτερης αυτής κατηγορίας – όπου πρέπει, αλίμονο!, να ενταχθεί και η χώρα μας.

Ενάμισης αιώνας ενδημικής οικονομικής καχεξίας, ξενικής εξάρτησης, «εστεμμένου» και μη αυταρχισμού, παρωδίας κοινοβουλευτισμού, παραχάραξης θεσμών, φαύλης και ανίκανης διοίκησης, εκπαιδευτικού σκοταδισμού, διχασμών, διώξεων και τρομοκρατίας, έκαναν μεγάλα στρώματα του ελληνικού λαού να νιώθουν και να είναι «απόκληροι» και «παρίες», «ταπεινωμένοι» και «κατατρεγμένοι», «καματερά άλαλα κι ανυπεράσπιστα». Το ελάχιστο ποθούμενο και ζητούμενό τους ήταν να υπάρξουν κάπως –ν’ αποκτήσουν κάτι– ν’ ακουστούν και να εισακουστούν από κάποιους. Μ’ άλλα λόγια, αποτελούσαν την πιο πρόσφορη λεία για τον λαϊκισμό. Που τον άσκησαν όχι λίγοι πολιτικοί, σε διάφορες εκτάσεις κι εντάσεις. Αλλά ποτέ όσο και όπως σήμερα.

Αν «αρχή σοφίας (είναι) η των ονομάτων επίσκεψις» (η γνώση, η έρευνα της έννοιας των λέξεων), όπως έλεγε ο Αντισθένης – αρχή του λαϊκισμού είναι η των λέξεων διάστρεψις, διαστρέβλωσις.

Οι «εφτά στύλοι της σοφίας» του λαϊκισμού μοιάζουν με προτομές Ιανού: έχουν δυο όψεις η καθεμιά, που τις κάνουν εφτά πληγές για όλους. Ήγουν:

1. Η μια όψη: «Θαυμασμός και λατρεία για το λαό», που είναι «πάνσοφος», «πάγ-καλος», «πανάρετος» (τα «τιμημένα νιάτα», τα «περήφανα γερατιά» ή αντίστροφα, δεν έχει σημασία). Γι’ αυτό και πρέπει ο λαός να είναι «παντοδύναμος», «παγ-κυρίαρχος», πάνω απ’ τα πάντα («κανένας θεσμός, μόνο ο λαός», κατά την πρόσφατη πρωθυπουργική ρήση). Έτσι, ο λαός, από «αποπαιδί» που ήταν, νιώθει μεμιάς «αφέντης» – καθώς, μάλιστα, μετέχει σε «φορείς» που χαλκεύει για χάρη του ο λαϊκισμός.

Η άλλη όψη: Οι «φορείς» κ.λπ. μένουν όργανα αν-όργανα και άπραγα, μονάχα για το θεαθήναι, ο λαός δεν έχει κανέναν ουσιαστικό λόγο, η λαϊκίστικη κυβέρνηση δεν κάνει κανένα διάλογο με τις επαγγελματικές τάξεις, προκαλώντας έτσι ατέρμονες απεργίες κι εξεγέρσεις, κατακεραυνώνει αιτήματα που είχε μα-

νιακά υποστηρίζει (όταν ήταν αντιπολίτευση), σιαρώνει αντι-απεργιακούς νόμους (όπως το διαβόητο άρθρο 4 του Ν. 1365/1983), επιστρατεύει τους απεργούς που, από «παγκυρίαρχοι εργαζόμενοι», αναθεματίζονται σαν «αντικοινωνικές συντεχνίες». Έτσι, ο λαός σε μια μονάχα περίπτωση έχει λόγο, και ηχηρότατο: στις συγκεντρώσεις (προεκλογικές κ.λπ.), όπου μεταφέρεται αγεληδόν και αυθορμήτως, για να ζητωκραυγάσει τους λαϊκιστές ηγέτες του, που τόσο τον τιμούν, υποτιμώντας τον κι επιτιμώντας τον όλο τον άλλο καιρό...

2. Η μία όψη: «Ισότητα και ισονομία». Όλα τα μέλη του λαού είναι ίσα, έχουν ίσα δικαιώματα κι ευκαιρίες για ίσες θέσεις και απολαβές. Δεν υπάρχουν «καλύτεροι και χειρότεροι» σε ικανότητες και δυνατότητες. (Εφαρμόζεται, εδώ, το σύνθημα των Νορμανδών αγροτών του 11ου αιώνα, «Όποιος είναι ανώτερός μας, είν' εχθρός μας». Μόνο που, εκείνοι, μιλούσαν για ταξική ανισότητα). Ο ισχυρισμός πως υπάρχουν διαφορές σε εφόδια και αποδόσεις των εργαζομένων, αποτελεί «ελιτισμό», κατάπτυστο και καταδικαστέο. (Βλ. και την, πριν 4 χρόνια κιόλας, κραυγή ενός «αυριανιστή» αρθρογράφου, λίαν ευδοκίμως θητεύσαντος εις ΚΥΠ και CIA και νυν κυβερνητικού προπαγανδιστή: «Λίγα τους είπες, πράσινέ μας προωθηπουργέ. Γιατί αν τους ήξερες καλύτερα, δε θα τους αποκαλούσες “ελίτ”, αλλά “αλίτ”, “τεμπελίτ”, “ξευτελίτ”»...).

Η άλλη όψη: Η «ισότητα» δεν αποτελεί παρά ισοπέδωση προς τα κάτω, επικράτηση των μέτριων και των ανίκανων, κατάργηση των πιο απαραίτητων προσόντων, αναθεματισμό κάθε προσπάθειας για βελτίωση, αποσκορακισμό κάθε «αξιοκρατίας» (που εμπαίζεται και χρησιμοποιείται για να εμπαίζονται οι αφελείς).

Ταυτόχρονα, η «ισότητα» προς τα έξω αποκρύβει την ανισότητα προς τα (κομματικά) μέσα, αφού μοναδικό εφόδιο, προσόν, αξία, στοιχειοθετεί η κομματική ιδιότητα, και μοναδικό σύνθημα (κατά το περιβόητο «σλόγκαν» της *Φάρμας των ζώων* του

Όργουελ), «Όλα τα μέλη του λαού είναι ίσα, αλλά μερικά είναι πιο ίσα από τα άλλα», επειδή «κρατάν το ίσο» στα λαϊκίστικα «κοινάκια και καθίσματα». Εφ' ω και τους πρόπον οι πολύφερνες θέσεις, συμβάσεις, καταθέσεις. Το «κλασικό» κομμουνιστικό σύνθημα, «Καθένας ανάλογα με τις ικανότητές του, στον καθέναν ανάλογα με τις ανάγκες του», γίνεται: «Καθένας ανάλογα με την κομματική ταυτότητά του, στον καθέναν ανάλογα με τις ανάγκες του κόμματος».

3. Η μια όψη: «Οικονομική δικαιοσύνη», που την εξασφαλίζουν απ' τη μια ο πόλεμος κατά των προνομιούχων (κεφαλαίουχων κ.λπ.) και απ' την άλλη οι παροχές στους «μη προνομιούχους» – προπάντων, σε ώρες όπου ο λαός παίρνει τον λόγο και δίνει ψήφο. (Τα συνθήματα «Έξω απ' την ΕΟΚ των μονοπωλίων» και «Τσοβόλα, δώσ' τα όλα» εκφράζουν τους δυο πόλους αυτής της πολιτικής).

Οι «δικαιο-παροχές» υλοποιούνται με τους καταρράκτες των προσλήψεων στο Δημόσιο, με χορηγήσεις αυξήσεων (έστω και μ' ένα οικτρό 1%, όπως προχτές) και φτηνών αυτοκινήτων, με τάματα «μεγάλων δημοσίων έργων που θ' αλλάζουν την όψη της Ελλάδας» και άλλα απατηλά παρόμοια.

Η άλλη όψη: Ο «αντι-καπιταλισμός» του λαϊκισμού δεν είναι παρά μια αλλαγή καπιταλιστών και ανταλλαγή τους με «νέα τζάκια», πιο βολικά και πιο «ξύπνια» απ' τα παλιά. Η απέχθειά του προς το «λαοβόρο και εθνοβόρο διεθνικό αλισιβερίσι» είναι τόσο απόλυτη, ώστε δεν διστάζει να επιδίδεται σε εμπόριο και λαθρεμπόριο όπλων με εμπολέμους και με ρατσιστικά καθεστώτα. (Εδώ, ξαφνικά, το «βρομερό χρήμα», δεν έχει ούτε μυρωδιά, ούτε σχήμα).

Η στοργική στέγαση και περισυλλογή του «λαού» στο Δημόσιο αποθεώνει το ρουσφέτι (που «θα το καταργούσε ακαριαία» ο λαϊκισμός) και έχει έναν, ακόμα πιο στοργικό, στόχο: μετατρέπει τις στρατιές των προσλαμβανόμενων «πελατών» σε υποχείρια και υποζύγια της κυβέρνησης, που τους εκβιάζει να

την ψηφίσουν για να μη χάσουν τη θέση τους. (Έτσι, είναι περιττή η ωμή «βία και νοθεία»).

Τα «μεγάλα έργα» αρχίζουν αλλά δεν τελειώνουν ποτέ, ή «εγκαινιάζονται» δύο και τρεις φορές, για να «πιαστούν» οι αφελείς, όπως οι μύγες στο δίχτυ της αράχνης.

Η τερατώδης διόγκωση του δημόσιου τομέα, ενώ κάνει ακόμα πιο φαύλη και δυσκίνητη τη διοίκηση, εκτινάζει στους αιθέρες τα δημόσια ελλείμματα, καταβραθρώνει την οικονομία, επιβάλλει τη «μονόπλευρη λιτότητα», παίρνει με τα εκατό χέρια των Τσοβόλων, «όλα» όσα δίνει με το ένα δάχτυλο. (Άστε πια την άλλη μυθολογία: τις παροχές στους αγρότες, που μέγα μέρος τους –τό 35% ομολογεί ο ίδιος ο υπουργός Γεωργίας¹– προέρχεται απ' την ΕΟΚ των μονοπωλίων!).

Και το «ουσιαστικότερο»: πετώντας μερικά ψιγία στο στόμα και τα μάτια του λαού, ο λαϊκισμός του κρύβει πως αρπάζει φούρνους ολόκληρους καρβέλια για το «μεγάλο φαγοπότι» των «μεγάλων», των κοσκωτάδων και των «μπαρμπάδων». Εφ' ω και διαβεβαιώνει πως «εμείς, αντί παροχές, δίνουμε στο λαό καλή διαχείριση» (κατά τον κοζανικό πρωθυπουργικό λόγο).

4. Η μια όψη: «Λαϊκή γλώσσα. Λαϊκή παιδεία. Λαϊκή υγεία. Λαϊκό περιβάλλον. Λαϊκή πληροφόρηση». Ο λαϊκισμός «μιλάει τη γλώσσα του λαού», «ανοιάζεται για τη μόρφωση του λαού», «σκοτώνεται για την υγεία του λαού», «καθαρίζει το περιβάλλον για το λαό», «ενημερώνει το λαό αδιάκοπα και αδιάβλητα».

Η άλλη όψη: Γλωσσικά, για τον λαϊκισμό («λαϊκή γλώσσα») σημαίνει ένα ά-μορφο, ά-σχημο, ά-χαρο ιδίωμα, βαρβαρικό και ψευτοεπιστημονικό, αγοραίο και αγροίκο, όπου η γλωσσική φτώχεια είναι ευθέως ανάλογη με τη φτώχεια της σκέψης.

Εκπαιδευτικά, ο λαϊκισμός οργανώνει μια παιδεία που μοναδική της οργάνωση είναι η κυριαρχία των απαίδευτων αλλά λαϊκιστικά-κομματικά πεπαιδευμένων και καρπός της, η μαζι-

1. Δηλώσεις του, 8.5.1989.

κή παραγωγή πτυχιούχων ανίδεων, και επιστημόνων που δεν «επίστανται» παρά τα αλφαβητάρια των «κινημάτων».

Υγειονομικά, ο λαϊκισμός προσφέρει νοσηλεία («πάμφθηνη»), αλλά τόσο φτηνή σε ποιότητα, ώστε ισοδυναμεί με μη-νοσηλεία, μη-περίθαλψη, μη-υγεία, και με πανάκριβα πληρωμένη ταλαιπωρία.

Περιβαλλοντικά, επιβάλλει «δρακόντεια μέτρα», που δεν αγρίζουν καν τις αιτίες της μόλυνσης (εργοστάσια στην Αττική, βρόμικη βενζίνη των κρατικών διυλιστηρίων κ.λπ.), αλλά στραγγίζουν ως την τελευταία σταγόνα την υπομονή και την αναπνευστική αντοχή των πολιτών.

Ενημερωτικά, αρνιέται κάθε πληροφόρηση που δεν ελέγχεται απ' αυτόν, που δεν εκπέμπεται απ' αυτόν, που δεν εκθειάζει και δεν δοξολογεί αυτόν. Όλα τα άλλα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι «κίτρινα», «συκοφαντικά», «συνωμοτικά», «ανθρωποβόρα», ώστε το μόνο που τους πρέπει είναι το φίμωτρο και ο βούρδουλας. Αντίθετα, ο Τύπος που τον υμνεί, είναι «επόδειγμα αντικειμενικής δημοσιογραφίας, που αγωνίζεται στις επάλξεις της Δημοκρατίας και της Αλλαγής», κατά την πρωθυπουργική φιλοφρόνηση προς την *Αυριανή*.

5. Η μια όψη: «Πίστη, πάθος και αφοσίωση» στις λαϊκές αρχές, στο λαϊκό κίνημα, στους λαϊκούς ηγέτες, που είναι καλύτεροι απ' όλους, αγνότεροι απ' όλους, σοφότεροι απ' όλους. Εφ' ω και οι οπαδοί προσβεύουν το «πίστευε και μη ερεύνα» – προπά-ντων, (μη ερεύνα) τους κρυφούς «στόχους» του κινήματος και τις απόκρυφες πηγές της ηγετικής χλιδής.

Η άλλη όψη: Ο λαϊκισμός καλλιεργεί τον τυφλό φανατισμό, μανιχαϊσμό, μισαλλοδοξία, ρατσισμό, χωρίζοντας την κοινωνία σε δικούς και εχθρούς, άσπρους και μαύρους, άσπιλους και βδελυρούς. Αυτονόητο χρέος των πρώτων είναι να εξοβελίσουν, αν όχι ν' ανασκολοπίσουν, τους δεύτερους, ώστε να μην απειληθεί ποτέ η βασιλεία του λαϊκισμού από τις σκευωρίες του καπιταλισμού και του «ελιτισμού».

6. Η μια όψη: «Καθαρότητα και μοναδικότητα ιδεών και ήθους». Μια κι εκείνες και τούτο είναι (λαϊκά), δεν μπορεί παρά να είναι αγνά, ανόθευτα, πρωτότυπα, ανεπανάληπτα. Τίποτα δεν μπορεί να τα μολύνει και τίποτα δεν μπορεί να τ' αμφισβητήσει.

Η άλλη όψη: Ο λαϊκισμός δεν κάνει τίποτ' άλλο παρά να ιδιοποιείται τις προοδευτικές ιδέες – που ταχύτατα τις διασύρει και τις διαβάλλει, αφού ούτε μπορεί, ούτε θέλει να τις κάνει πράξη.

Διαλαλώντας πως το ήθος του είναι εξ ορισμού άπεφθο και αδιάβλητο, πάνω από κάθε κατηγορία και κάθε απόδειξη ενοχής, δεν διστάζει μπροστά στις θρασύτερες αθλιότητες, λαθροχειρίες και συμμορίες, προσεταιρίζεται τους πιο αδίστακτους καιροσκόπους και κερδοσκόπους που «εξαγνίζονται» στην κολυμπήθρα του, θεωρεί το «λαϊκό βίος» κτήμα δικό του και το λεηλατεί αναίσχυντα, ενώ κατακεραυνώνει τους κατηγορούς του, καταγγέλλοντάς τους πως τον συκοφαντούν για να υπηρετήσουν (αυτοί!) δόλιους σκοπούς. Ειδικά, απέναντι στους άμεσους προκατόχους και ομολόγους του υιοθετεί τον αφοπλιστικό λόγο του Ρώσου στοχαστή Αλέξανδρου Χέρτσεν:

«Ήσασταν υποκριτές, θα είμαστε κνικιοί· μιλούσατε σαν ηθικολόγοι, θα μιλάμε χωρίς ηθική· ήσασταν ευγενείς προς τους ανωτέρους σας και αγενείς προς τους κατωτέρους σας, θα είμαστε αγενείς προς όλους· υποκύπτατε χωρίς να νιώθετε κανένα σεβασμό, εμείς θα σπρώχνουμε και θα παραγκωνίζουμε χωρίς να ζητάμε συγγνώμη».

Μ' ένα λόγο: η («δεολογία») μεταφράζεται σε ιδιοτέλεια, το («ήθος») είναι ολότελα άηθες, η («πρόοδος») που ο λαϊκισμός ευαγγελίζεται, δεν αποφέρει παρά προσόδους στους προκαθημένους του.

7. Ο «λαϊκός ηγέτης» (και οι δυο όψεις), που ενσαρκώνει όλες τις αρετές του λαού, εκφράζει όλες τις «αρχές» του λαϊκισμού, («υλοποιεί») όλες τις υποσχέσεις – γι' αυτό και είναι αλάθητος, αδιαμφισβήτητος, αναντικατάστατος. Λαϊκή κυριαρχία σημαί-

νει παγκυριαρχία του Αρχηγού – γιατί χωρίς τον Αρχηγό δεν υπάρχει λαός και χωρίς λαό δεν μπορεί να άρχει ο Αρχηγός. Θαυμάσια εικονίζει το χαρισματικό αυτό είδωλο ο ύμνος από τη *Φάρμα των ζώων* πάλι:

*«Φίλε των ουρανών (και των ζωντανών),
πηγή της ευτυχίας,
κύριε των “αγαθών”,
εσύ δίνεις φλόγα στην καρδιά μου,
σαν ακουμπά η ματιά μου
στο ήρεμο και σταθερό σου βλέμμα
που είναι τ’ ουρανού το στέμμα.
Εσύ δίνεις
στομάχι χορτάτο,
στρώμα αφράτο,
νερό δροσάτο.
Εσύ κάνεις
των υπηκόων σου ειρηνικό τον ύπνο.
Εσύ κρατάς
του κόσμου αυτού το σκήπτρο».*²

Όλοι αυτοί οι στύλοι του λαϊκισμού ορθώνονται ακατάλυτοι, μόνο και μόνο επειδή ο «περιούσιος λαός» έχει μείνει, χρόνια και χρόνια, στερημένος οικονομικά, ανώριμος πολιτικά, ακαλλιέργητος πνευματικά. Γι’ αυτό και κυνηγάει την εύκολη («αφθονία»), την «κοινωνική φιγούρα», την «επαγγελματική επικράτηση», αδιαφορώντας για ηθικές αναστολές. Γι’ αυτό δεν μπορεί να ξεχωρίσει την υπεύθυνη αλήθεια από τα πλανερά συνθήματα, τις πραγματικές «παροχές» από τα δολώματα, το ουσιαστικό συμφέρον του από τις φενάκες και τις παγίδες.

2. Μετάφραση Ν. Μπάρτη, Κάκτος 1978, σελ. 106-7.

Αυτονόητα και τελικά, αιτία της ανθοφορίας του λαϊκισμού είναι –πάλι και πάντα– η αμάθεια: αυτή η αμάθεια που ο Κομφούκιος ονόμαζε «*νύχτα του νου, αλλά νύχτα χωρίς φεγγάρι και άστρα*». Νύχτα, που κανένας («*ήλιος*») δεν μπορεί να τη φωτίσει...

14.5.1989

ΤΟ ΛΑΘΟΣ ΤΗΣ ΛΕΥΚΗΣ

Επί του πιεστηρίου...

«*Carpe diem*» («*Επωφελίσου απ' τη [σημερινή] μέρα*»)

ΟΡΑΤΙΟΣ, *Ωδές*, I, 11, 8

ΑΚΟΜΑ ΚΙ ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΥΣΤΑΤΗ ΩΡΑ, όπου δίνεται το σύνθημα για την εξόρμηση των ψηφοφόρων προς την κάλπη, φαίνεται πως υπάρχουν αρκετοί που σκέπτονται να ψηφίσουν για... να μην ψηφίσουν, υιοθετώντας την τακτική της λευκής ψήφου.

Σε δυο μεγάλες κατηγορίες μπορούν να χωριστούν αυτοί οι (λευκοφόροι):

Απ' τη μια, είναι οι αδιάφοροι – εκείνοι που «δεν τους ενδιαφέρει, δεν τους απασχολεί η πολιτική», όπως λένε, που θεωρούν την «πολιτική βρόμικη» και τους πολιτικούς «πάρ' τον ένα, χτύπα τον άλλον». Μ' άλλα λόγια, οι πάσχοντες από πολιτική «αναισθησία», αν όχι «αφασία». Η λευκή ψήφος τους είναι ψήφος απάθειας και αποχής.

Απ' την άλλη, είναι οι αγανακτισμένοι, οι «αηδισμένοι» – εκείνοι που φρίττουν για την εξαθλίωση του δημόσιου βίου και για την εξαχρείωση των πολιτικών αγώνων, που θεωρούν όλα τα κόμματα υπεύθυνα γι' αυτή την κατάπτωση και κανένα ικανό να την γιατρέψει. Όσο οι πρώτοι είναι «ανίσθητοι» και «αφασικοί», τόσο οι δεύτεροι είναι «ευαίσθητοι» και «αποφατικοί». Η

λευκή ψήφος τους είναι ψήφος οργισμένης περιπάθειας, διαφωνίας με όλους, διαμαρτυρίας για τα έργα όλων.

Για τους πρώτους, τους αδιάφορους, έχουν γραφτεί, από παλιά, πάρα πολλά – και δεν χρειάζεται να πούμε, για νουστή φορά, πως («κι αν δεν ασχολούνται αυτοί με την πολιτική, ασχολείται η πολιτική μαζί τους») και, το χειρότερο, ερήμην τους, πως, απέχοντας, δεν χτυπάμε τον ένα πολιτικό με τον άλλον, αλλά τους αφήνουμε να χτυπάνε όλοι μαζί εμάς: πως η στάση των («λευκολόγων») δεν είναι απόσταση, αλλά φυγή, πως θέλοντας ν' αποφύγουν τις πολιτικές («βρομερότητες»), περιορίζονται να «νίπτουν τας χείρας τους» από ευθύνες και πως, έτσι, συνεργούν έμμεσα στις αθλιότητες: «αδικεί πολλάκις ο μη ποιών τι, ου μόνον ο ποιών τι»¹.

Η λευκή ψήφος των δεύτερων, των αγανακτισμένων, αλλά και συνειδητών πολιτών, δυο ενδεχόμενους στόχους έχει:

Είτε να συνετίσει τους ανάξιους πολιτικούς, είτε να τους αποδοκιμάσει μόνο. Αλλά και στις δυο περιπτώσεις, αστοχεί:

Οι ήρωες των πολιτικών αθλιότητων –ακριβώς επειδή είναι «άθλιοι»– δεν συνετίζονται με τη λευκή ψήφο – απλούστατα, δεν τη λογαριάζουν, δεν τη μετράνε διόλου –μετράνε μόνο τις θετικές ψήφους, τους σταυρούς– και μοναδική, αν και μακρινή, πιθανότητα να «συνέλθουν» κάπως, είναι η μαύρη ψήφος της καταδίκης τους.

(Τότε, μαύρο σε όλους), λένε οι «λευχείμονες» ψηφοφόροι. Αλλά, έτσι ή αλλιώς, θα υπάρξουν άπειρες θετικές ψήφοι και σταυροί: έτσι ή αλλιώς, κάποιο κόμμα θα νικήσει – και η εξουσία κερδίζεται με τα «ναι», όχι με τα «μηδενικά» λευκά. Αντίθετα, οι λευκές ψήφοι αφήνουν ακόμα πιο ελεύθερο το πεδίο στους κραταιούς αθλιοπολιτικούς, αφού δεν συμβάλλουν στην αποπομπή τους, αλλά στην ατιμωρησία τους και στην επικράτησή

1. Μάρκος Αυρήλιος, *Εις εαυτόν*, Θ' 5.

τους. Το «μαύρο σε όλους» μεταφράζεται, τελικά, σε «μπράβο στους χειρότερους».

Λέμε, συχνά, πως «οι Έλληνες δεν ψηφίζουν υπέρ κάποιου κόμματος ή προσώπου, αλλά εναντίον κάποιου». Κι είναι αλήθεια, αυτό – και μαρτυράει όχι πόσο «άβαθη» είναι η κρίση του εκλογικού σώματος, αλλά πόσο απογοητευτικά είναι συνήθως τα κόμματα και τα πρόσωπα σε προγράμματα και σε έργα.

Αυτή τη φορά, ωστόσο, η ψήφος πρέπει να είναι εναντίον. Εναντίον όλων όσοι ασχημόνησαν και ασχημονούν εναντίον μας, εναντίον των «βαρώνων» του εκμαυλισμού, του τσαρλατανισμού, του σαλταδορισμού, του αμοραλισμού, του τραμπουκισμού, του χαφιεδισμού, του εξευτελισμού και διασυρμού του τόπου μας μέσα κι έξω απ' τα σύνορά μας.

Έχουν όλα τα δίκια οι «λευκοδάχτυλοι» να νιώθουν προσβλημένοι, ντροπιασμένοι, μολυσμένοι απ' τον βόρβορο της κακοπραξίας κι απ' τους ρύπους λασπομαχίας του προεκλογικού αγώνα, απ' τις τεράστιες λωποδυσίες και τις παμφάγες «φοβερές κοιλιές, τις καταστροφικές, που προξενούν όλα τα κακά» («... γαστέρος ένεκα λυγρός / ουλομένους, ή πολλά κάκ' ανθρώποισι δίδωσιν»²), απ' τις πελώριες δημαγωγίες των υποσχέσεων, των συκοφαντιών και των «λαοθαλασσών». (Ακόμα τώρα, ο Πρωθυπουργός βεβαιώνει πως «η θέση του ήταν και είναι να μην κάνουμε προεκλογικές παροχές»³ – και αυτό, την ώρα που βρέχει κρουνηδόν μυριάδες παροχών, διορισμών, λαθροδανείων κ.λπ. προς τους κομματικούς «φαβορίτους»). Ακόμα και τώρα, ο κ. Παπανδρέου εφαρμόζει στη διαπασών το σοφό αξίωμα του Λαυρέντιου ΙΗ': «Να τάζω στο λαό μου τα πάντα, με σκοπό να μην κρατήσω καμιάν υπόσχεση, αυτή είναι η πάγια πολιτική μου». Ακόμα και τώρα –προπάντων τώρα– η «μάχη των ιδεών και των προγραμμάτων»

2. *Οδύσσεια*, ΙΙ, 473-4.

3. *Συνέντευξη, Καθημερινή*, 11.6.89.

συνοψίζεται σε οπτικές απάτες (με τα τεχνάσματα των τηλεοπτικών φακών), σε ποσοτικές απάτες (με τις μετακινήσεις ολόκληρων πληθυσμών και κοπαδιών), σε αφιόνισμα των «μεγάλων πληθών και μεγάλων παθών» («πρωτόγνωρων») και «ανεπανάληπτων», πάντα!), σε παράνομες επιστρατεύσεις του κρατικού μηχανισμού (ακόμα και των Ενόπλων Δυνάμεων) για κομματικές υποδοχές, σε αξιοθρήνητες «αποκαλύψεις» σωματοφυλάκων, σε ηλίθιες συκοφαντίες για «εργοστάσια», «χότερα» και «βίλες» των αντιπάλων και σε ηλιθιότερους «μπαμπούλες» για «ξερονήσια» και «Πεκίνα» που απειλούν τους αντιπάλους. Γιατί ν' απορούμε, όμως; *«Κανένα ζώο δεν είναι θρασύτερο απ' τον αδιάντροπο»* (*«Ουκ έστ' αναιδούς ζώων ευθαρσέστερον»*)⁴...

Αλλ' ακριβώς επειδή οι συνειδητοί κι ευαίσθητοι πολίτες δεν ανέχονται αυτές τις αγυρτείες, πρέπει να τις «κολάσουν» με το μοναδικό φραγγέλιο που διαθέτουν: την ψήφο τους. Που –περισσότερο παρά ποτέ– πρέπει να έχει καθαρτική αποστολή. Να βοηθήσει τόσο την άμεση κάθαρση του πολιτικού, οικονομικού κ.λπ. στίβου απ' τους σκανδαλοτραφείς, όσο και τη γενικότερη κάθαρση του πολιτικού βίου απ' τις δομές και τους μηχανισμούς, που εκτρέφουν τις πολιτικές εκτροπές και τις οικονομικές λεηλασίες.

«Εκείνο που πιο βαθιά χωρίζει δύο ανθρώπους είναι η διαφορετική αίσθηση και ο βαθμός καθαριότητας που έχουν», έλεγε ο Νίτσε⁵. Και αυτό που χωρίζει σήμερα τους Έλληνες είναι η διαφορετική ευαισθησία που έχουν για την πραγματική ανάγκη πραγματικής κάθαρσης. Αυτή η τελευταία είναι –δεν μπορεί παρά να είναι– το αυτονόητο αίτημα των πραγματικά συνειδητών πολιτών.

«Δεν ζητώ ψήφο ευγνωμοσύνης», λέει και ξαναλέει ο Πρωθυ-

4. Δίφιλος, σε Στρυβαίου *Ανθολόγιον*, ΛΒ', 3.

5. *Πέρα απ' το καλό και το κακό*, 271.

πουργός. Αυτό έλειπε! Αλλά εκείνο που ζητάμε όλοι, είναι ψήφος δικαιοσύνης. Με κριτήριο όσα έγιναν πρόσφατα και γίνονται ακόμα, αλλά και όσα έκαναν παλιότερα οι κρινόμενοι – ο «πρότερος έντιμος βίος» τους ή –καθώς λέει ο, και σ' αυτό πρωτόπορος, Αριστοτέλης– «όχι μόνο ποιος είναι τώρα (ο «δικαζόμενος»), αλλά και ποιος ήταν πάντα ή συνήθως» («...μηδέ ποίος τις νυν, αλλά ποίος τις ην αεί ή ως επί το πολύ»⁶).

Οι αληθινά υπεύθυνοι πολίτες μπορούν να λείψουν απ' αυτό το «μέγα κριτήριο», μπορούν να είναι λιποτάκτες σε μια τόσο καίρια ώρα, μπορούν να αυτοαναιρεθούν, να υποβιβασθούν σε «μη πολίτες»;

18.6.1989

6. *Ρητορική*, 1374 β, 14-15.

ΤΟ ΕΚΚΡΕΜΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Οι αιωρήσεις των ελπίδων

«Ελπίς εν ανθρώποισι μόνη θεός εσθλή ένεστιν»

(«Η ελπίδα είναι η μόνη καλή θεά που 'μεινε στους ανθρώπους»)

ΘΕΟΓΝΙΣ, *Ελεγεία Α'*, στ. 1135

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΚΑΙ ΝΕΟΤΑΤΟΥΣ, οι απανωτές επέτειοι αυτού του καιρού (50 χρόνια απ' την έκρηξη του Β' Πολέμου, 40 απ' τη λήξη του δικού μας Εμφύλιου, 21 απ' τη σοβιετική εισβολή στην Πράγα) δεν θα σημαίνουν, ίσως, παρά ιστορικές αναδρομές και ευκαιριακές ρητορείες. Για όσους έζησαν, όμως, αυτόν τον μεστό μισόν αιώνα και τον ξαναζούν σήμερα στις μνήμες τους, τα τεράστια γεγονότα που τον φόρτισαν, δίνουν την εντύπωση ενός εκκρεμούς. Ενός εκκρεμούς, που κινιέται αδιάκοπα απ' την άνθιση των ελπίδων στη θανάτωσή τους, κι ύστερα στην αναβίωσή τους, και πάλι και πάλι και πάλι...

Οι άνθρωποι της γενιάς μου ήμασταν σχεδόν παιδιά όταν άρχισαν να σωρεύονται πάνω απ' την Ευρώπη τα ζοφερά προμηνύματα ενός καινούργιου πολέμου, πριν καν σβήσουν οι οίμωγές του προηγούμενου. Η κατακόρυφη αναρρίχηση του φασισμού, του φρανκισμού, του ναζισμού, οι ληστρικές αιματηρότατες «επιχειρήσεις» τους στην Ισπανία και την Αιθιοπία, οι αναίμακτες, πραξικοπηματικές προσαρτήσεις της Ρηνανίας και της Αυστρίας, οι κρωγμοί τους για «ζωτικούς χώρους» και φυλετι-

κές (καθαρότητες) μαρτυρούσαν πως μια άλλη μεγάλη σύρραξη γινόταν αναπότρεπτη, πως η «*bella, horrida bella*» του Βιργίλιου, ο «αποτρόπαιος πόλεμος», κάλπαζε και πάλι καταπάνω στην Ευρώπη, ίσως και στην ανθρωπότητα ολόκληρη.

Εκείνο τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβρη του 1938, ήταν τόση, και τόσο δικαιολογημένη, η αγωνία για τον επερχόμενο Αρμαγεδώνα, που ο κόσμος όλος άφησε στεναγμόν ανακούφισης όταν, στις 29.9.1938, υπογράφηκε η Συμφωνία του Μονάχου (Αγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Ιταλίας). Ήταν μια άνθιση ελπίδων πως θ' αποτρεπόταν η σύγκρουση – έστω και με την άνανδρη θυσία της τσεχοσλοβακικής ακεραιότητας. Λίγοι μάντεψαν, τότε, πως η ελπίδα δεν ήταν παρά παγίδα, πως το Σύμφωνο δεν ήταν θεμέλιο ειρήνης αλλά θρυαλλίδα πολέμου, αφού ισοδυναμούσε με παράδοση στους τυράννους και άρπαγες, πως «η Βρετανία και η Γαλλία, για ν' αποφύγουν τον πόλεμο, προτίμησαν την ατίμωση. Θα έχουν πόλεμο», καθώς προφήτεψε ο Τσόρτσιλ.

Κι από τότε, το διαλεκτικό εκκρεμές δεν σταμάτησε τις «αιωρήσεις» του. Οι ελπίδες πέθαναν με την έκρηξη του πολέμου, ξαναπρόβαιναν με την Αντίσταση, φούντωναν με το τέλος της σύρραξης – πάνω σε 55 εκατομμύρια νεκρούς, ωστόσο, και στο λίκνο ενός καινούργιου πελώριου «ατομικού» τρόμου. Φυλλοροούσαν, πάλι, με τον «Ψυχρό πόλεμο» (1946-53), με τις μαζικές «κούρσες» των «συμβατικών» και πυρηνικών εξοπλισμών, με τις ατέλειωτες συγκρούσεις των «μικρών» και τις εισβολές «μεγάλων» σε «μικρούς». Αναθάλλανε, όμως, με την «ειρηνική συνύπαρξη» (1956-64), μαραίνονταν ξανά με την αναζωπύρωση των εντάσεων, με τους «βρόμικους πολέμους» (Βιετνάμ κ.α.) και με τις βρόμικες δικτατορίες (Ελλάδα, Λατινική Αμερική). Κι αναζούσαν, τοπικά, στην Ουγγαρία (1956), στην Τσέχικη «Άνοιξη» (1968), στην Πολωνία (τόσες φορές), για να κονιορτοποιηθούν ξανά από άλλα τανκς, και ν' αναπηδήσουν αχμαίες στις μέρες μας με τις απίστευτες κοσμογονικές αλλαγές στον Ανατολικό κόσμο και στις σχέσεις του με τον Δυτικό.

Φυσικά, και στη χώρα μας ζήσαμε και πράξαμε αυτές τις «αιωρήσεις» του εκκρεμούς –όπου οι ελπίδες του Αλβανικού πολέμου, της Αντίστασης, της Απελευθέρωσης, της Μεταπολίτευσης, σαρώνονταν απ’ τις Κατοχές, τους Εμφύλιους, τις δικτατορίες, τους Απτίλες–, για να μην αναφέρουμε τις ελπίδες για Αλλαγές, που διαψεύδονταν απ’ τις «Αλλαγές» τις ίδιες.

Όλους αυτούς τους καιρούς, τις ελπίδες τις έτρεφαν και τις εκφράζανε οι δυνάμεις που πίστευαν στην ειρήνη βέβαια, και στην ελευθερία, τη δημοκρατία, την ισονομία – τόσο στο εσωτερικό κάθε χώρας, όσο και ανάμεσα στα μέλη της διεθνούς κοινότητας, όποιο κι αν ήταν το μέγεθος, το χρώμα τους, οι πίστεις τους. Και δήμιοι των ελπίδων ήταν, και πάντα είναι, οι αρνητές αυτών των αξιών, οι προφήτες και ζηλωτές της βίας, της αυθαιρεσίας, της καταπίεσης, της σφαγής. Οι πρώτοι, οι «αιθεροβάμονες», γίνονταν πυρφόροι της ελεύθερης γνώσης – οι δεύτεροι, οι «ρεαλιστές», στέκονταν εωσφόροι της απόγνωσης.

Όσο κι αν οι ελπίδες τσακίζονταν, αφανίζονταν, οι «ελπιδολάτρες» διατηρούσαν (διατηρούν) την αισιοδοξία τους, τη διαλεκτική πεποιθήση πως, αργά ή γρήγορα, θα κατανικηθούν οι κήρυκες και οι κοντοτιέροι της όποιου είδους βίας και τυραννίας. Επειδή όχι μόνο «είναι αφύσικο να άρχει ένας πάνω σ’ όλους τους πολίτες» («ουδέ κατά φύσιν είναι το κύριον ένα πάντων είναι των πολιτών»¹), αλλά δεν είναι λιγότερο αφύσικο να άρχει ένα μόνο κόμμα (δηλαδή, μια ομάδα) πάνω σε μια χώρα, ή μια χώρα πάνω σ’ άλλη ή άλλες.

Αυτός ο «βιασμός της Φύσης» –πίστευαν και πιστεύουν οι «αισιόδοξοι» και διαλεκτικοί– στοιχειοθετεί την πανάρχαιη Ύβρη, που αναπότρεπτα την κολάζει η συνομήλική της Νέμεση – ή όποιο νομοτελειακό όνομα δώσουμε στη μια και στην άλλη.

Όταν τα στίφη του Χίτλερ κατακλύζανε την Ευρώπη και τα

1. Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, Γ', 1207α.

γιαπωνέζικα («αμικιάζι») πυρπολούσαν την Ανατολική Ασία, όταν τα ταγκς αλλογενών εισβολέων ή ιθαγενών διαρρηκτών επιβάλλανε την «τάξη» τους στη Βουδαπέστη ή στην Αθήνα, στην Πράγα ή στη Λατινική Αμερική, στη Βαρσοβία, στην Καμπούλ ή στο Πεκίνο... οι «ελπιδόφρονες» δεν έπαυαν να πιστεύουν πως οι νόμοι της Ιστορίας είναι πιο κραταιοί κι ανελέητοι απ' τους νόμους των αρμάτων, της τυραννίας, του απολιθωμένου δογματισμού· πως, όσο κι αν πνιγεί η έμφυτη ορμή των ατόμων και των λαών για τον αυτοπροσδιορισμό και την αυτοδιάθεση, η δύναμή της είναι τόση που, δεν μπορεί, θα σπάσει τους τοίχους και τα τείχη, θα σαρώσει τους «χτίστες», και θα επιβάλει την ελεύθερη κυριαρχία της...

Σ' ένα απ' τα τελευταία κείμενά της, η προφητική Ρόζα Λούξεμπουργκ έγραφε:

«*Η τάξη βασιλεύει στη Βαρσοβία*», «*η τάξη βασιλεύει στο Παρίσι*», «*η τάξη βασιλεύει στο Βερολίνο*». Κάθε μισόν αιώνα, οι υπέρμαχοι της «τάξης» βγάζουν τέτοιου είδους ανακοινωθέντα νίκης σε μian απ' τις εστίες του παγκόσμιου αγώνα. Όμως, αυτοί οι «νικητές» που θριαμβολογούν, δεν καταλαβαίνουν πως μια «τάξη» που χρειάζεται περιοδικές εκατόμβες για να διατηρηθεί, οδηγείται με μαθηματική ακρίβεια στον αφανισμό της».²

Εβδομήντα ακριβώς χρόνια αργότερα, ένας απ' τους Κινέζους φοιτητές που τους «σωφρόνισαν» τα ταγκς του Τενγκ στην πλατεία Τιεν Αν Μεν, έλεγε:

«*Θα πολεμήσουμε όλοι – ό,τι κι αν κάνουν, ό,τι κι αν πουν, η αλήθεια είναι με το μέρος μας. Δεν μπορούν να μας σκοτώσουν όλους*».

2. Την φράση «*Η τάξη βασιλεύει στη Βαρσοβία*» είπε, στη Γαλλική Βουλή, ο τότε υπουργός Εξωτερικών στρατηγός Σεμπαστιανί, «ευτυχής» για την πολυαίματη κατάπνιξη της πολωνικής εξέγερσης απ' τους Ρώσους (15.8.1831). Ανάλογες ήταν οι «χαρές» των «υγιώς σκεπτομένων» για τη συντριβή της παρισινής Κομμούνας το 1871 και των αριστερών (Σπάρτακος) στο Βερολίνο του 1919.

Προπάντων, δεν μπορούν να σκοτώσουν την ελπίδα, τη βεβαιότητα, πως αυτή και αυτοί θα έχουν τον τελευταίο λόγο. Αν αληθεύει πως «η εξουσία βρίσκεται στην άκρη του όπλου» (καθώς έλεγε ο Μάο³), άλλο τόσο είναι αλήθεια πως η εξουσία δεν διατηρείται με τα όπλα στραμμένα αδιάκοπα κατά του λαού ή άλλων λαών. Είναι η νομοτέλεια της καταπίεσης που φθείρει, ροκανίζει, διαφθείρει, καταλύει τον ίδιο τον καταπιεστή.

Χρειάστηκαν εβδομήντα χρόνια για ν' «ανακαλύψουν» (κι όχι μόνο στη Μόσχα) πόσο δίκαιος ήταν ο λόγος της Ρόζας Λούξεμπουργκ, πάλι: «καταργώντας τη δημόσια ζωή (: τη δημοκρατία), φράζεις την πηγή της πολιτικής πείρας και της προοδευτικής ανάπτυξης. Με τον αποκλεισμό της δημοκρατίας, καταστρέφονται οι ζωντανές πηγές κάθε πνευματικού πλούτου και προόδου»⁴. Χρειάστηκαν θυσίες και οδύνες αμέτρητες για να κατανοηθεί πως οικονομική ανάπτυξη, κοινωνική και πολιτιστική άνθηση είναι ανέφικτες χωρίς ελεύθερη έκφραση, δημοκρατική διαβίωση, απαλλαγή απ' την ανάγκη και το φόβο.

Οι «αισιόδοξοι» δεν παύουν να πιστεύουν –σήμερα πιο πολύ παρά ποτέ– το αυτονόητο: πως οι σφαγές στα πεδία του κόσμου ή στις πλατείες των πόλεων, οι εισβολές των τανκς και οι κατοχές του τρόμου, η ακινησία και η «σιωπή νεκροταφείου» που η βία επιβάλλει, η κατάπνιξη του λόγου και του Λόγου, αποτελούν το παρελθόν, την αντίδραση, το αδιέξοδο, το σκότος, όποιο «προοδευτικό» άμφιο κι αν ντύνονται. Το μέλλον, η πρόοδος, η ανοιχτωσιά, το φως, βρίσκονται εκεί όπου συναντιώνται η πολιτική και πνευματική ελευθερία με την κοινωνική δικαιοσύνη, η ανεξαρτησία με την ευθύνη, η λαχτάρα του καινούργιου με το κάρπισμα της παράδοσης· εκεί όπου το «Εμείς» δεν είναι ένας τερατώδης γίγαντας που στραγγαλίζει τα «Εγώ», τα άτομα,

3. «Προβλήματα πολέμου και στρατηγικής» (6.11.1938).

4. *Η Ρωσική Επανάσταση* (1919). Μετάφρ. Α. Στίνα, Ανδρομέδα 1978, σελ. 69 και 72.

αλλ' αποτελεί σύνθεση άπειρων, ελεύθερων, έλλογων «Εγώ» και διασφαλίζει την ελευθερία τους.

Οι μέρες μας απόδειξαν πως η πίστη αυτή δεν είναι ουτοπία.

10.9.1989

ΣΦΑΙΡΕΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ

Τα αναπάντητα (;) ερωτήματα

Ο ΤΑΝ, ΠΡΙΝ ΠΕΝΤΕΜΙΣΙ ΧΡΟΝΙΑ (21.2.85) «εκτελέσθηκε» απ' την «17 Νοέμβρη» ο Νίκος Μομφεράτος, επισημαίναμε πως η δολοφονία του «συνέπεσε» με πολλαπλή ελληνική κρίση – κρίση πολιτική (παραμονές προεδρικών και βουλευτικών εκλογών: Μάρτης και Ιούνιος '85), οικονομική, κυπριακή, ελληνοτουρκική, ελληνοαμερικανική (βάσεις)¹. Δεν είναι τυχαίο, βέβαια, που η προχτεσινή αποτρόπαιη δολοφονία του Παύλου Μπακογιάννη διαπράχθηκε πάλι σε στιγμή πολύπλευρης κρίσης – με πυορροούντα τα πάντα μας: δημόσια ζωή, πολιτικό ήθος, κομματικές αντιθέσεις, οικονομία, διεθνείς σχέσεις. Στιγμή ακόμα πιο σημαδιακή – λίγες εβδομάδες πριν απ' τις εκλογές, λίγες ώρες πριν απ' τη συζήτηση στη Βουλή για το σκάνδαλο Κοσκωτά. Τι τραγικός «συγχρονισμός»!

Ύστερ' από κάθε τέτοιο έγκλημα, οι δράστες φροντίζουν να εξηγούν πως τα θύματά τους ήταν «εκφραστές, ή ενεργούμενα,

1. Στο άρθρο «Αστοχοι στόχοι», *Το Βήμα*, 3.3.1985.

δυνάμεων αντιλαϊκών, αντιδημοκρατικών, καταπιεστικών, εκμεταλλευτικών, ξενόδουλων» κ.λπ. Ενώ εμείς οι άλλοι οδυρόμαστε ή ωρυόμαστε πως οι σφαίρες δεν έχουν στόχο τα άτομα ή κάποιες τάξεις, αλλά το πολίτευμα, τους θεσμούς, τον τόπον όλο.

Πέρα, όμως, απ' αυτά τα γενικά αναθέματα, όλοι ή πάρα πολλοί, κατατρύχονται πάγια από μερικά «πρακτικά» ερωτήματα:

– Τι κάνουμε εμείς για να αφοπλίσουμε τους δράστες τόσο από τα πιστόλια τους, όσο και από τα «επιχειρήματά» τους; Μ' άλλα λόγια, πόσο διαφεντεύουμε εμείς το πολίτευμα και τους θεσμούς, πόσο δεν το διασύρουμε, δεν το νοθεύουμε, δεν το ευτελίζουμε – με τρόπους πάρα πολύ γνωστούς σε όλους μας; Η καθημερινή πρακτική μας (αρμόδιων, αλλά και μη) στεριώνει αυτό το ανεμοδαρμένο χτίριο ή το ξεστελιώνει και το αποτελειώνει; (Και παράδειγμα «έκτακτης» αλλά ειδικής διαγωγής: ο τρόπος που τα περισσότερα κόμματα προσπάθησαν κάθε φορά να εκμεταλλευθούν τις δολοφονίες, για ν' αποκομίσουν κομματικά κέρδη, κατηγορώντας οι μεν τους δε σαν ηθικούς ή και φυσικούς αυτουργούς, απειλώντας «εκδικήσεις», «βία στη βία», «φωτιά και τσεκούρι» και άλλα εθνωφελή παρόμοια². Και είναι εξαιρετικά παρήγορο πως, τούτη τη φορά –τις δυο πρώτες μέρες τουλάχιστο, όπου γράφεται αυτό το άρθρο– δεν αναβίωσαν οι οικτρότητες του παρελθόντος).

– Ποιοι είναι οι δράστες και πώς μένουν ασύλληπτοι τόσα χρόνια; Δεν αναφέρομαι, μόνο, στα άτομα, αλλά στην ιδεολογική τοποθέτησή τους και, φυσικά, στην «στήριξή» τους.

Στην Ιταλία –και όχι μόνο εκεί– είναι πολλοί εκείνοι που υποστηρίζουν πως «η πολιτική ασκείται μέσα απ' την τρομοκρατία», πως η τρομοκρατία υποθάλπεται από τους κρατούντες, από

2. Θυμίζω τις άθλιες εκδηλώσεις κι επεισόδια στις κηδείες του Μάλλιου (13.12.1976), του Μομφεράτου κ.ά.

μυστικές υπηρεσίες κ.λπ. για να πανικοβάλλει τον πληθυσμό και να τον συσπειρώσει κοντά στο κράτος εναντίον του κοινού εχθρού, μια και μονάχα η κρατική εξουσία μπορεί να προστατεύσει τους πολίτες απ' τους τρομοκράτες. Ο φόβος για την άμεση φονική τρομοκρατία στομώνει τις λαϊκές αγανακτήσεις για την κρατική καταπίεση, εκμετάλλευση κ.λπ. Γι' αυτό και είναι τόσο «δύσκολη» η ανακάλυψη των δραστών. Κι οι Ιταλοί έχουν πολλούς λόγους να το ισχυρίζονται αυτό, αφού είναι κοινό πια μυστικό οι στενοί δεσμοί των τρομοκρατικών ομάδων με μυστικές και στρατιωτικές υπηρεσίες και με νεοφασιστικούς κύκλους³.

Η αντίθετη εκδοχή –πιο διαδομένη σ' εμάς– θεωρεί τους τρομοκράτες μοναχικούς, φανατικούς αναρχικούς, που σκοπεύουν στην ανατροπή του κράτους, των δομών και των θεσμών του. Οι δολοφονίες κι οι άλλες τρομοκρατικές ενέργειες αποβλέπουν να δημιουργήσουν κλίμα ανασφάλειας και ταραχής, να κλονίσουν το ηθικό των κρατούντων, το κύρος τους, την αποτελεσματικότητά τους, μ' ένα λόγο την εξουσία τους. Αλλά και στην περίπτωση αυτή, δεν αποκλείεται –λένε οι υποστηρικτές της– η διασύνδεση των τρομοκρατών με κάποιες «αρχές», που οραματίζονται την κατάλυση του δημοκρατικού καθεστώτος.

– Τι πετυχαίνουν με τις πράξεις αυτές;

Αποτελεί κοινό τόπο το ειρωνικό αποτέλεσμα που έχουν οι τρομοκρατικές ενέργειες:

Η ανενόχλητη δράση των τρομοκρατών, η «αδυναμία» των κρατικών υπηρεσιών να τους συλλάβουν και να τους εξουδετερώσουν, εξευτελίζει το κράτος. Πράγμα, που έρχεται, φυσικά, σε αντίθεση με τις προθέσεις της «άνωθεν κατευθυνόμενης» τρομοκρατίας, κατά την πρώτη εκδοχή. Ενώ εξυπηρετεί τις προθέ-

3. Βλ. Τζανφράνκο Σανγκουινέτι, *Περί της τρομοκρατίας και του κράτους*. Μετάφρ. Κ. Κουρεμένου, 'Υψιλον 1980.

σεις των «καθαρόαιμων» αναρχικών, που υποστηρίζει η δεύτερη. (Στην Ελλάδα, ειδικά οι καταδικωτικές αρχές έχουν φτάσει στο αποκορύφωμα της χρεωκοπίας και του πελαγώματος, μ' όλους τους εκάστοτε κομψασμούς των αρμοδίων – όπως εκείνου του τέως υπουργού Δημόσιας Τάξης που γαυριούσε: «Αγγίζουμε τους τρομοκράτες»! Απάντηση ήταν η κατάληψη του αστυνομικού Τμήματος του Βύρωνα απ' τους «αγγιζόμενους» στις 15.8.88!).

Αλλά και αντίστροφα: Η τρομοκρατική δραστηριότητα, αντί να εξωθεί τον πληθυσμό σ' εξέγερση κατά της εξουσίας, τον ωθεί κάτω απ' τις φτερούγες της, αφού αυτές, έστω και «μαδημένες», αποτελούν την «ασπίδα» του κατά των τρομοκρατικών όπλων. Πράγμα που ανταποκρίνεται, βέβαια, στις βλέψεις της «κρατικο-κίνητης» τρομοκρατίας, αλλά διόλου στην «καθαρόαιμη» τρομοκρατία τις στοχεύσεις.

Έχει από πολύ παλιά αποδειχθεί πως «οι δολοφονίες δεν άλλαξαν ποτέ την ιστορία του κόσμου», όπως έλεγε ο λίαν «κατεστημένος», πρωθυπουργός της Βρετανίας, Ντισραέλι⁴. Ακόμα πάρα πέρα: «Η τρομοκρατία είναι ένας σημαντικός παράγοντας στο σπλοστάσιο της συντήρησης», ομολογούσαν οι αντίποδες του, Χορστ Μάλερ και Γιούργκεν Μπέκερ, στελέχη της γερμανικής τρομοκρατικής οργάνωσης Μπάαντερ-Μάινχοφ⁵.

Ποιος δεν βλέπει ότι «ο τρόμος πάνω απ' τη χώρα» σπρώχνει τον «άνθρωπο του δρόμου» σε αντιδράσεις που εξυπηρετούν θαυμάσια την Αντίδραση, πως η αιματηρή τρομοκρατική βία «δικαιώνει» στη συνείδησή του την κρατική βία (που ο ίδιος, σε άλλες ώρες, την έχει καταδικάσει και πολεμήσει), πως οι αιματοχυσίες «στο όνομα του λαού» ξεπλένουν τις «ντροπές» των κρατικών υπηρεσιών στα μάτια του λαού; Φιλοδοξώντας να ξε-

4. Λόγος του, Μάιος 1865. Τρεις δεκαετίες νωρίτερα, ο Κοραΐς έγραφε: «Δεν εσφάγη ποτέ τυρανία με σφαγήν τυράννου» (Α' «Καποδιστριακός Διάλογος»).

5. Συνέντευξή τους στο περιοδικό *Forum*. Και *Αντί*, 22.4.1978.

κουρελιάσουν τους θώρακες του «κατεστημένου» για να το εξουθενώσουν, οι τρομοκράτες δεν κάνουν άλλο, τελικά, παρά να δυναμώνουν εκείνους και να στεριώνουν ετούτο.

Τούτη την ώρα –πέρα απ' τη βαθιά λύπη για τον φίλο συνάδελφο και συν-αγωνιστή των χρόνων της δικτατορίας– χρειάζεται να ξαναπούμε αυτό που αποτελεί κοινή συνείδηση αλλά όχι πάντα κοινή πράξη: Πως η πιο αποτελεσματική απόκριση που μπορούμε να δώσουμε στις τρομοκρατικές ενέργειες, είναι η νηφαλιότητα, η υπευθυνότητα, η αυτοκυριαρχία. Οι φραστικοί μύδροι κατά της τρομοκρατίας που ακούγονται από παντού, θα πέσουν απάνω στο κεφάλι μας, αν ενδώσουμε στους πειρασμούς της κομματικής εκμετάλλευσης και του κομματικού φανατισμού, αν ακούσουμε τις σειρήνες της Αντίδρασης, αν παρασυρθούμε απ' τον στρόβιλο των διχασμών, αν συνεργήσουμε, έστω και με την αδράνειά μας, στη διάλυση του τόπου, αντί να συμβάλουμε στην αναστήλωση των δημοκρατικών θεσμών, που τόσο ταλανίστηκαν τον τελευταίο καιρό. Στη μεγάλη κρίση που περνάμε –και που ορέγεται να την οξύνει στο έπακρο η χτεσινή δολοφονία– μόνο με ψύχραιμη, ομόθυμη κρίση μπορούμε ν' αντιμετωπίσουμε τους Μήδους και τους Ηρόστρατους. Αν, αντίθετα, προσθέσουμε στη θαλάμη των «πιστολέρος» και τις δικές μας σφαίρες, αυτές θα είναι μακροπρόθεσμα πιο φονικές από εκείνων τις βολές.

1.10.1989

«ΣΥΧΩΡΟΧΑΡΤΙΑ»

*Απορίες ενός (γνήσιου) Μεταρρυθμιστή
για μian απρόσμενη επίσκεψη*

ΔΕΝ ΠΑΡΑΞΕΝΕΥΕΤΑΙ πια η στήλη αυτή για τα γράμματα που παίρνει απ' το Υπερέραν. Συνήθισε να την «θυμούνται», πότε-πότε, περιώνυμοι («μετανάστες»), αρχαίοι και νεότεροι, ξένοι και δικοί. Μετά χαράς, λοιπόν, δημοσιεύει το επιστόλιον του μεγάλου Γερμανού θεολόγου Μαρτίνου Λούθηρου, του πατέρα της θρησκευτικής Μεταρρύθμισης, που έφτασε με διαστημικό fax ως τα γραφεία μας.

«Ελλόγιμε Κύριε,

»Όπως και πολλοί άλλοι συγγάτοικοί μου εις τα ουράνια δώματα, παρακολουθώ τα επίγεια, κατά τας ώρας της αργίας μου – η οποία δεν είναι εδώ («μήτηρ πάσης κακίας»), ως λέγεται, αλλά («πάσης περιεργείας»). Ιδιαιτέρως μ' ενδιαφέρουν τα ελληνικά πράγματα, και διότι υπήρξα θαυμαστής της αρχαίας ελληνικής παιδείας, και διότι η σύγχρονος Ελλάς αποτελεί φαινόμενον και πρόκλησιν διά τους θεολόγους, αφού είναι συχνά τόσοσιν αθεόφοβη.

»Πολλάκις διαπορώ διά τα εκεί συμβαίνοντα – σήμερα, όμως, σας γράφω διά να εκφράσω την συγκίνησιν, τους συνειρ-

μούς αλλά και τα ερωτήματα, τα οποία μου επροκάλεσεν ένα ταξίδιον εις την Λουτέτσιαν (κοινώς Παρίσιον) ενός πολιτικού αρχηγού σας. Και τούτο επειδή εις το μεν Παρίσιον εδρεύει ο Πάπας (ή ένας από τους Πάπας) του Σοσιαλιστικού δόγματος, ο δε πολιτικός σας φέρεται ως σημαιοφόρος του δόγματος αυτού εις την χώραν σας.

»Αλλά τι φυσικότερον –θα μου ειπήτε– από μίαν επίσκεψιν εις τον Γάλλον “σύντροφον”, τον οποίον μάλιστα ο υμέτερος αρχηγός απεκάλεσε προχθές “εκφραστή του σοσιαλισμού σε παγκόσμια κλίμακα”;

»Και όμως, ο αρχιεοφύλαξ του Άνω Κόσμου μας Ντ. Φούτσι, τον οποίον επισκέπτομαι κατά τας σχολάς μου, με επληροφόρησε περίεργα τινά και ανεξήγητα. Τουτέστιν, ότι ο αυτός Έλληνα αρχηγός είχεν άλλοτε και επιμόνως στιγματίσει την “σοσιαλιστικήν διεθνή”, ως όργανον της “σοσιαλδημοκρατίας”, η οποία “σοσιαλδημοκρατία” –έλεγεν– “είναι καπιταλισμός με ευγενικό πρόσωπο”, “προδότης του σοσιαλισμού”, και σκοπόν της έχει “όχι την κατάργηση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, αλλά την άμβλυνση των ταξικών διαφορών για τη διατήρηση του συστήματος, για την εδραίωση του μονοπωλιακού και ιμπεριαλιστικού καπιταλισμού”. Και επροφήτευσεν, το 1976, ότι “η σοσιαλδημοκρατία πνέει τα λοίσθια στη Βόρεια Ευρώπη και, μέσα στα επόμενα 5 χρόνια, θα τη θάψουμε με όλες τις τιμές”¹. Και το ακόμη περιεργότερον είναι ότι ο προφήτης και αφοριστής του 1976 ζητεί τώρα να εισέλθῃ και αυτός εις την Σοσιαλιστικήν Διεθνή – η οποία, λογικώς, θα πρέπει να είναι ανύπαρκτη, αφού η γεννήτωρ και τροφός της Σοσιαλδημοκρατία έχει αποθάνει από το 1981!

»Επιπλέον, ο παρισινός πάπας του σοσιαλισμού τυγχάνει να είναι, το γε νυν έχον, και πρωθιερεύς του κογκλαβίου των Ευ-

1. Συνέντευξη 4.11.1975 και ομιλία στη Βουλή, Σεπτ. 1976 (κατά τον αρχιεοφύλακα πάντα)!

ρωπαϊκών Κοινοτήτων, εις το οποίον μετέχει και η χώρα σας. Φυσική, λοιπόν, και αύθις, η επίσκεψις. Αλλά και πάλιν ο αδιάκριτος αρχιεπίσκοπος με ενημερώνει ότι ο αρχηγός σας έλεγε, προ δεκαετίας, ότι “η ένταξη στην ΕΟΚ θα σηµάνει την ολοκληρωτική εξάρτηση της χώρας µας από το Διευθυντήριο των Βρυξελλών” και, ακόµη, εξοµίωνε την ΕΟΚ µε το έτερον κογκλάβιον, το ΝΑΤΟ, το οποίον “οδηγεί στην εθνική καταστροφή”². Και το έτι μάλλον απίστευτον είναι ότι, µετά 8 έτη διακυβερνήσεως από τον αρχηγόν σας, η µεν Ελλάς και εις την ΕΟΚ παραµένει και το ΝΑΤΟ υποµένει, ο δε αρχηγός σας διαβουλεύεται µε το δεύτερον και προεδρεύει ενίοτε της πρώτης και (προπάντων) εισπράττει αφθόνως από αυτήν – ενώ, λογικώτατα, η µετέχουσα αµφοτέρων Ελλάς θα έπρεπε να ευρίσκεται εις το βάραθρον της καταστροφής και του ολέθρου...

»Τέλος (και αυτό δεν µου το έμαθεν ο αρχιεπίσκοπος, αλλά το Πρακτορείον Ουρανίων Ειδήσεων), ο αυτός υµέτερος αρχηγός κατηγορείται διά σειράν πολιτικο-οικονοµικών σκανδάλων και είναι υπόδικος ενώπιον Ειδικού Δικαστηρίου, οµού µε ορισµένους υπαρχηγούς του και υποκελευστάς του και υποτελείς του.

»Πώς, λοιπόν, συνδυάζονται πάντα ταύτα (σοσιαλισµοί και “µη” σοσιαλισµοί, εντός-εκτός ΕΟΚ-ΝΑΤΟ και επί τα αυτά εν µέρει, σκάνδαλα και “µη” σκάνδαλα) µε την εις Εσπερίαν αποδηµίαν; Επί ώρας εβασάνιζον την σκέψιν µου – οπότε µία λέξις ήστραψε µέσα µου, µία λέξις άκρως χριστιανική: συγχώρησις, συγγνώμη, άφεσις αµαρτιών. Και, ταυτοχρόνως, ανεπήδησαν αναµνήσεις πυρίκαυστοι από τας εµπειρίας της ιδικής µου νεότητος:

»Ως θα ενθυμήσθε, τω καιρώ εκείνω (αρχάς του 15ου αιώνος), το Βατικανόν, δηλαδή ο Πάπας, εν τη απείρω ευσπλαχνία του συνεχώρει αφειδώς τους αµαρτωλούς, χορηγών µάλιστα εις αυ-

2. Ομιλία στη γιορτή Νεολαίας του ΠΑΣΟΚ 1979, και λόγος του στη Βουλή, 27.11.1975.

τούς και πιστοποιητικά αφέσεως αμαρτιών. Επειδή, όμως, ως άγιος πατήρ, εθεράπευε το τερπνόν μετά του ωφελίμου (ωφέλιμον δε ήτο η αποπερατώσις του ναού του Αγίου Πέτρου εν Ρώμη – και άλλαι “αποπερατώσεις” αφανείς), ο Πάπας επωλούσε εις τους δεομένους τας αφέσεις αυτάς, αι οποίαι και “συγχωρητήρια” εκαλούντο, καθ’ υμάς δε “συγχωροχάρτια” (indulgentiae).

»Γνωρίζετε, βεβαίως, τι διαστάσεις είχε λάβει η βιομηχανία αυτή, εφάμιλλος των παρ’ υμίν πολυεθνικών. Γνωρίζετε ότι οι μεταπράται της παπικής συγγνώμης ισχυρίζοντο ότι “τα αμαρτήματα συνεχωρούντο μόλις ηκούετο ο ήχος των νομισμάτων εις το κυτίον των εισπράξεων”! Γνωρίζω ότι “συγχωροχάρτια” εχορηγούντο εις ενόχους παντός αμαρτήματος και διαμετρήματος, ακόμη και “εις ληστάς και κοινούς κακούργους”, και “όχι μόνον διά διαπραχθέντα εγκλήματα, αλλά και δι’ εγκλήματα, τα οποία θα διεπράττοντο εις το μέλλον”!...

»Γνωρίζετε, τέλος, ότι ο μέγιστος μεταπράτης συγχωροχαρτίων εις την χώραν μου (εν είδος αγίου Κοσκωτά) ήτο ο δομηνικανός μοναχός Τέτσελ, με τον οποίον ήλθον εις βιαίαν σύγκρουσιν, και ότι η διαμάχη αυτή υπήρξεν η αρχή της προτεσταντικής Μεταρρυθμίσεως.

»Αλλ’ αυτό είναι μία άλλη ιστορία. Εκείνο το οποίον με προβληματίζει τώρα είναι: διατί αυτοί οι συνειρμοί της μνήμης μου μεταξύ των πάλαι ποτέ “συγχωροχαρτίων” και της νυν επισκέψεως εις το ανάκτορον των Ηλυσίων;

»Μήπως ο υμέτερος αρχηγός απέβλεπε να κτυπήσει “μ’ έναν σμπάρον τρεις τρυγόνας”, κατά το δη λεγόμενον; Ήτοι: Πρώτον, να λάβη συγχώρησιν διά τας σοσιαλιστικάς ύβρεις, τας οποίας είχε βροχηδόν εκστομίσει κατά Σοσιαλιστικής Διεθνούς και Σοσιαλδημοκρατίας; Δεύτερον, να ενταχθή εις την εν λόγω Διεθνή, αδιαφορών εάν αύτη είναι “ενεργούμενον” της Σοσιαλδημοκρατίας, της και υπηρετρίας και πράκτορος του Καπιταλισμού; Και τρίτον και σπουδαιότερον, ν’ αποκτήσει –εν όψει εκλογών– διεθνές συγχωροχάρτιον από τον Πάπαν του Σοσιαλισμού

διά τα αμαρτήματα και τα σκάνδαλα, διά τα οποία είναι υπόδικος εν τη εαυτού πατρίδι, ως πας προφήτης; (Εν γεύμα εις τα Ηλύσια συνιστά “έξωθεν καλήν μαρτυρίαν” – προπάντων δι’ όσους περί πολλού έχουν τα “γεύματα”).

»Αλλά και πάλιν διερωτώμαι: με ποίον “νόμισμα” επληρώθη αυτό το τριπλούν “συγχωροχάρτιον”; Μήπως με την προσχώρησιν του αρχηγού σας εις την Σοσιαλιστικήν Διεθνή και την “Ευρωαριστεράν”; Αλλά, αυτό, αντιθέτως, το επιδιώκει και το επιζητεί ο υμέτερος αρχηγός, απατηθείς και απογοητευθείς από τους τριτοκοσμικούς σοσιαλισμούς, και άρα εκείνος, ο ικέτης, θα έπρεπε να πληρώσει και όχι ο οικοδεσπότης.

»Η μήπως έχει δίκαιον ο καχύποπτος αρχαιοφύλαξ, ο οποίος ισχυρίζεται ότι το “συγχωροχάρτιον” συνδέεται (ανδρομικώς) με τα σοσιαλιστικά οράματα (γαλλιστί “Mirages”), τα πτερόεντα και ιπτάμενα από Παρισίου εις Τατόιον και Τανάγραν, και τα οποία (λέγει) εστοίχισαν μιλιούνια μιλιουνίων εις τους Έλληνας φορολογουμένους; Είχον όμως οι τελευταίοι το κέρδος να πληροφορηθούν ότι “mirage” σημαίνει και αντικατοπτρισμός και πλάνη – πράγματα λίαν ενδημικά εις τους πολιτικούς αιθέρας.

»Αλλά και αυτή η εξήγησις φαίνεται απίθανος, δεδομένου ότι τα γαλλικά αυτά αερόπλοια ηγοράσθησαν επί της σοσιαλιστικής οκταετίας, ο δε σοσιαλιστής αρχηγός σας είχεν είπει τάδε, ότε ήτο αντιπολιτευόμενος:

»“Η πανηγυρική παρουσίαση από τον κυβερνητικό Τύπο των στενών σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα στην Ελλάδα και στη Γαλλία, αφήνει την εντύπωση πως η Ελλάδα αναζητεί νέους κηδεμόνες. Το γεγονός ότι η Γαλλία είναι έτοιμη να μας πουλήσει όπλα, όσο απαραίτητο κι αν είναι για την εθνική μας άμυνα, δεν αποτελεί προσφορά της Γαλλίας προς την Ελλάδα, αλλά καλή εμπορική πολιτική και ταυτόχρονα ευκαιρία για πολιτικοστρατιωτική διείσδυση στον ελληνικό χώρο”³.

3. Συνέντευξη 26.4.1975.

»Απορών και εξιστάμενος, λοιπόν προσφεύγω εις υμάς, διά να με διαφωτίσετε κατά το δυνατόν επί των νέων αυτών μυστηρίων των Παρισίων και των Εκκαλών.

»Εις Κύριον ευχέτης

MARTINOS ΛΟΥΘΗΡΟΣ»

Αλλά γιατί ο μέγας Μεταρρυθμιστής καταφεύγει στην ταπεινότητά μου και δεν ανατρέχει σε μια δική του ρήση: «*Ο χριστιανός είναι πάντοτε αμαρτωλός και πάντοτε μετανοών*»; Ίσως εκεί υπάρχει μια κάποια εξήγηση για κάποιους πολιτικούς, που αδιάκοπα «μετανιώνουν» για όσα αμαρτωλά έκαναν, αδιάκοπα τάζουν πως θ' αλλάξουν και αδιάκοπα πέφτουν στις ίδιες και χειρότερες αμαρτίες.

Όσο για τους παρισινούς πάπες, μήπως την εξήγηση την δίνει ο ίδιος ο «ημέτερος αρχηγός», στο τελευταίο «απόφθεγμα» του που μνημονεύει ο επιστολογράφος; Και, όπως είναι γνωστό, ο αρχηγός λέει πάντα την αλήθεια...

22.10.1989

ΕΝΑ ΑΙΣΧΡΟ (ΚΑΙ ΔΙΚΟΠΟ) ΟΠΛΟ

Περί συκοφαντίας τινά

Ο ΣΟΙ ΤΟΛΜΟΥΝ ΑΚΟΜΑ κι αμφισβητούν την κατευθείαν καταγωγή μας απ' τους αρχαίους Έλληνες, αποστομώνονται μέρα με τη μέρα. Παράδειγμα, οι «έξεις» τους και οι «έξεις» μας:

Ο Ισοκράτης –λένε–, ο μεγάλος αθηναϊκός ρήτορας, παρομοίαζε την Αθήνα των αρχών του Δ' αιώνα (μετά τον μοιραίο και πολλαπλά φθαρτικό Πελοποννησιακό πόλεμο) με τις εταίρες: Όλοι ορέγονται να περνάνε μαζί τους λίγες ώρες, αλλά κανένας δεν έχει διάθεση να συγκατοικήσει μ' αυτές. Έτσι κι η Αθήνα. Όλοι θέλουν να «επιδημήσουν» (να μείνουν πρόσκαιρα) σ' αυτήν, αλλά κανένας δεν την θεωρεί κατάλληλη για μόνιμη κατοικία του, επειδή «είναι γεμάτη συκοφάντες και δημαγωγούς»¹.

Και ποιος θ' αρνηθεί πως, στην ετέρα Αθήνα, τη νεωτέρα, συνωστίζονται κατά κόρον, αυτά τα παραδείσια πουλιά; Τον τελευταίο καιρό, μάλιστα, η πρώτη ομοταξία ετούτων των αν-

1. Σε Αιλιανού, *Ποικίλη Ιστορία*, XII, 52.

θρωποειδών έχει «ανοίξει περπατησιά» μεγάλη εδώ, κι επινοεί τις πιο αλλοπρόσαλλες κι εξωφρενικές συκοφαντίες, για να διαβάσει τους αντιπάλους, φτάνοντας να τους ονομάζει («πράκτορες») και των δυο («υπερδυνάμεων»)!. (Ούτε ο Ταλλεϋράνδος, ούτε ο Ζόργκε είχαν πετύχει τέτοιο κατόρθωμα!). Ταύτα δε πάντα, από έντυπα που (κατά τη ρητή βεβαίωσή τους) «εκφράζουν έγγραφα τις απόψεις» του πασοκικού («κινήματος») – και το ήθος του, βέβαια.

Κάτι τέτοια («πετούμενα») θυμίζουν, φυσικά, τον Συκοφάντη στους Όριθες του Αριστοφάνη, που δήλωνε αδίστακτα:

«Εγώ ’μαι συκοφάντης, δηλαδή χαφιές / ... και ψευδομάστουρας, και χρειάζομαι φτερά (πέννας;) / για να προφταίνω να πετάγομαι παντού / ... Είν’ ο καιρός της γληγοράδας: θέλω μέσο / πολύ γοργό κι αθόρυβο και βολικό / να παρακολουθώ τους ντόπιους και τους ξένους».

Κι όταν ο Πεισθέταιρος τον ελεεινολογεί για το («επιτηδευμά») του, αυτός αποκρίνεται: «Εμ’ τι να κάνω; Σκάψιμο δεν ξέρω» (Δυστυχώς, ξέρει γράψιμο – που λέει ο λόγος). Κι όταν ο άλλος τον παρακινεί ν’ αλλάξει δουλειά, ο «επιτηδευματίας» αρνιέται διαρρηδην: «Ποτέ! Είμαι συκοφάντης πάππου προς πάππου. Δε θα ντροπιάσω τη γενιά μου»². Ούτε το κόμμα του, βέβαια...

Ένας άλλος μεγάλος κωμωδιογράφος, ο Μολιέρος, θα συμπλήρωνε, αργότερα: «Εκείνοι που η διαγωγή τους είναι η πιο καταγέλαστη, / πρώτοι απ’ όλους καταλαλούν τους άλλους»³. Κι από καταγέλαστους καταλαλητές, εδώ και τώρα!

Και καθώς οι συκοφαντίες πέφτανε και τότε βροχή, οι νόμοι της αρχαίας Αθήνας τιμωρούσαν βαρύτατα τους συκοφάντες, ακόμα και με θάνατο. Όχι μόνο επειδή θεωρούσαν το αδίκημα «αισχρότατο». Αλλά κι επειδή είχαν πείρα πικρή πόσο εύκολα

2. Όριθες, στ. 1422-1452. Μετάφρ. Β. Ρώτα.

3. Ταρτούφος, Α’ Πράξη, 1η Σκηνή.

διαπράττεται, απλώνεται και γίνεται πιστευτή η μυθολογία του. «Κακουργότερο πράγμα απ' τη διαβολή / δε γεννήθηκε ακόμα. Αυτή στα μουλωχτά / σ' εξαπατά κι αφού σε πείσει, πλάθει / με μαστοριά το μίσος για τον αναίτιο» («Κακουργότερον ουδέν διαβολής έστι πω. / λάθρα γαρ απατήσασα τον πεπεισμένον / μίσος αναπλάττει προς τον μηδέν αίτιον»), έλεγε ο στωικός φιλόσοφος Κλέανθης⁴. Επιγραμματικότερα θα πει ο Κικέρων: «Τίποτα δεν είναι πιο γοργό απ' τη συκοφαντία, τίποτα δεν ξεστομίζεται πιο εύκολα, τίποτα δεν γίνεται πιο πρόθυμα δεκτό, τίποτα δεν διαδίδεται πλατύτερα». Και συμπερασματικός απόηχός τους, η περιβόητη προτροπή που αναφέρει ο Φράνσις Μπέικον: «Συκοφαντείτε αδίστακτα, πάντα κάτι μένει»⁵.

Ακριβώς επειδή η συκοφαντία είναι τόσο βδελυρή και τόσο εύκολα ριζώνει –έλεγαν τότε–, όσοι πιστεύουν αβασάνιστα τις συκοφαντίες, δεν είναι λιγότερο αδικητές απ' τους συκοφάντες:

«Όποιος πιστεύει εύκολα τις διαβολές, / ή ο ίδιος είναι κακός στο χαρακτήρα / ή μικρού παιδιού έχει γνώση», έλεγε ο Μένανδρος («Όστις δε διαβολαίσι πείθεται ταχύ, / ήτοι πονηρός αυτός εστι τους τρόπους, / ή παντάπασι παιδαρίον γνώμην έχει»⁶). Ωμότερος, αποτελεσματικότερος, ήταν ο Ρωμαίος συνάδελφος και μιμητής του, ο Πλάυτος: «Όσοι λένε κι ακούνε συκοφαντίες, είναι για κρέμασμα – οι πρώτοι απ' τη γλώσσα, οι δεύτεροι απ' τ' αυτιά».

Δυστυχώς, ο «ποινικός νόμος» των κωμωδών δεν έχει περάσει στους Κώδικες, παλιούς και νέους...

Γελίοι όσο και αχρείοι οι συκοφάντες, ορεγόμενοι πάντα («ωφελείας αισχυράς»), αλωνίζουν στους τόπους και στους καιρούς, όπου ανθούν η κερδομανία, η ασυδοσία, ο φανατισμός (πολιτικός, θρησκευτικός κ.ά.). Άλλο αν, με την ίδια την πράξη

4. Σποβαίου *Ανθολόγιον*, MB, 2. Μετάφρ. από την έκδοση Γεωργιάδη, τόμ. 6.

5. *De augmentis scientiarum*, VIII, 2. Εκεί, και όχι στους *Γάμους του Φίγκαρο*, όπως συχνά λέγεται, υπάρχει αυτή η «σοφή» συμβουλή.

6. Σποβαίου, ό.π., MB, 6.

τους, αυτοαποκαλύπτονται και αυτοκαταγγέλλονται. Μόνο βαθύτατα «πονηροί» και βαρύτατα «άνοες» δεν βλέπουν πως η συκοφαντία είναι η «δύναμη» των αδύναμων σ' επιχειρήματα, η «παλικαριά» των δειλών, η «αντρεία» των άνανδρων, το καταφύγιο όσων δεν μπορούν να πείσουν με την αλήθεια της λογικής και των γεγονότων, το τερψιλαρύγγιο των ποταπών που ηδονίζονται με τον διασυρμό των καλύτερων: ένας άλλος, ύπουλος, βιασμός του πολίτη, ένας άλλος, καταχθόνιος, εκφασισμός της πολιτικής ζωής.

Κι όταν ένα κόμμα –που θέλει, μάλιστα, να λέγεται «προοδευτικό και δημοκρατικό»– εφαρμόζει, υιοθετεί ή εγκρίνει σιωπηρά, αυτές τις μεθόδους, τότε ομολογεί όχι μόνο την ηθική γύμνια του (για ήθη θα μιλάμε τώρα;), αλλά και τη γύμνια του σε φερέγγυο πολιτικό λόγο και έργο, την απόγνωση του μπρος στα αδυσώπητα «κατηγορώ» της πραγματικότητας, που το ίδιο έχει διαμορφώσει. Πολλές μπορεί να είναι οι ενδείξεις για τη χρεωκοπία ενός κόμματος. Η συκοφαντία, όπου αυτό καταφεύγει, είναι απόδειξη απ' τις πιο ακλόνητες.

Κι ως μη μας αντιταχθεί πως το κόμμα αυτό έπεσε «θύμα συκοφαντίας» στο θέμα των σκανδάλων. Επειδή, και τα σκάνδαλα έχουν ομολογηθεί απ' την ίδια την ηγεσία του «κινήματος», και η ηγεσία αυτή βρίσκεται υπόδικη με στοιχεία που ελάχιστα μπορούν ν' αμφισβητηθούν. Και, φυσικά, η επίκληση των αιώνιων «σκοτεινών δυνάμεων» και «σκευωριών» (που αδιάκοπα αναχαράζει ο αρχηγός του κόμματος, χωρίς ποτέ να κατονομάζει έστω και ένα δράστη τους) όχι μόνο «ανταπόδειξη» δεν αποτελεί, αλλά στοιχειοθετεί διαβολή τόσο καταγέλαστη όσο και τα «κότερα», οι «βίλες» και τα εξ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ «πράσινα φώτα» στους «πράκτορες» των πασοκικών ενυπνίων.

Μιά ρώσικη παροιμία λέει πως «η συκοφαντία μοιάζει με τα κάρβουνα: ή βρομίζει το χέρι ή το καίει». Συχνά, όμως καίει εκείνους που τόσο βρόμικα την ασκούν...

ΕΠΙΜΕΤΡΟ: Πριν από 12 χρόνια, είχα προτείνει (*Το Βήμα*, 20.11.1977. Και *Πολιτικά Β'*, σελ. 126) ν' αντικατασταθούν οι προεκλογικές μπαλκονορητορίες και οι προ-κατ μαμουθικές συγκεντρώσεις με «τηλεοπτικούς διαλόγους ανάμεσα στους κομματικούς ηγέτες», πράγμα που –αυτόματα– θα τους υποχρέωνε (να θεμελιώνουν με πολύ μεγαλύτερη σοβαρότητα την επιχειρηματολογία τους και με πολύ μεγαλύτερη υπευθυνότητα τις υποσχέσεις τους). Και ταυτόχρονα, θ' αποτελούσε σπουδαία «πολιτική παιδεία, σχολείο δημοκρατίας» για το σύνολο των ψηφοφόρων.

Τώρα, μια τέτοια πρόταση έγινε από πολλές πλευρές. Και ο καθένας μπορεί να καταλάβει τι σημαίνει η άρνηση του αρχηγού του ΠΑΣΟΚ να «διαλεχθεί» με τους αντιπάλους του. Άρνηση, που ισοδυναμεί κι αυτή με ομολογία αδυναμίας λόγου και επιχειρημάτων, αλλά και με αναίρεση του πρωτοκύτταρου της δημοκρατίας, του διαλόγου μπροστά στον «δήμο», στο λαόν ολόκληρο – που πρέπει να είναι «κυρίαρχος» όχι μόνο στο γράμμα του Συντάγματος, αλλά και σε κρίση, στηριγμένη σε πλήρη ενημέρωσή του, κι όχι σε αφιόνια και μαντζούνια...

28.10.1989

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ;

Αρχή ελπίδων

« Π ΟΙΟΣ ΘΑ ΤΟ ΎΛΕΓΕ; Ποιος θα το πίστευε;», αναφωνούσαν χιαστί, πριν τρεις αιώνες, οι δυο νεαροί ήρωες του Σιντ, ο Ροδρίγος και η Σιμένη, μην πιστεύοντας κι οι ίδιοι πως θα μπορούσαν να αλληλοερωτευθούν, αυτοί οι γόννοι δύο αλληλομισούμενων γονιών – και πως ο έρωτάς τους θα σάρωνε το τείχος του οικογενειακού μίσους¹. Έτσι και στις μέρες μας: ποιος θα το ἔλεγε, ποιος θα το πίστευε, πριν λίγους μήνες ακόμα, πως ο έρωτας της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της αυτοδιάθεσης, θα γκρέμιζε το διαβόητο «τείχος του αίσχους», σύμβολο της αντίθεσης ιδεολογιών και συστημάτων, της μισαλλοδοξίας και της διχοτομίας Ανατολής και Δύσης, του Ψυχρού Πολέμου και των υπέρθερμων εξοπλισμών.

Φυσικά, την πρώτη «εικόνα» αυτής της αντιπαράθεσης την είχε δώσει ο Ούνιςτον Τσόρτσιλ, όταν ἔλεγε στις 5.3.1946: «Από

1. Για την ακρίβεια, η στιχομυθία είναι: «*Rodrigue, qui l'eut cru? – Chimène, qui l'eut dit?*». Στην Γ' Πράξη, 4η σκηνή της ονομαστής τραγωδίας του P. Corneille.

το Στετίνο της Βαλτικής ως την Τεργέστη της Αδριατικής ένα σιδερένιο παραπέτασμα έχει πέσει στην (ευρωπαϊκή) Ήπειρο»². Αλλά το τείχος του Βερολίνου ύψωσε την υλική έκφραση του («παραπετάσματος») και το θυσιαστήριό του – που οικοδόμοι του ήταν ο αμοιβαίος Φόβος κι η αμοιβαία Επιθετικότητα.

Ας μου επιτραπεί να παραθέσω ένα απόσπασμα από άρθρο μου γραμμένο πριν 27 κιόλας χρόνια – στην πρώτη «επέτειο» της ανέγερσης του τείχους. Η επέτειος εκείνη είχε συμπέσει με τη δίδυμη πτήση δύο σοβιετικών κοσμοναυτών, των Νικολάγιεφ και Πόποβιτς, που τα διαστημόπλοιά τους («ζευγαρώθηκαν») στο άπειρο:

«Τα δύο “Βοστόκ” που ταξιδεύουν αδελφωμένα στον αιθέρα και το τείχος που κατακερματίζει αδελφούς ανθρώπους είναι –περισσότερο απ’ ό,τι άλλο– σύμβολα της εποχής μας... Δεν είναι έκφραση του θριάμβου ή της “ντροπής” ενός κράτους ή μιας ιδεολογίας. Είναι ο θριάμβος και η ντροπή ολόκληρου του ανθρωπίνου γένους... Γιατί κι απ’ τη μιαν όχθη κι απ’ την άλλη, το μίσος ντροπιάζει κι αμανρώνει ό,τι κατορθώνει ο νους και η θέληση... Η Επιστήμη γκρεμίζει ένα-ένα τ’ απρόσιτα τείχη των ουρανών. Αλλά όσο δεν γκρεμίζουμε τα ζοφερά τείχη που χωρίζουν τους ανθρώπους πάνω στη Γη, δε θα φτάσουμε ποτέ στην αληθινή κατάκτηση του Κόσμου: του εαυτού μας...»³.

Προχτές, η νομοτέλεια της Ιστορίας («καθαίρεσε») ένα απ’ αυτά τα τείχη, όπως οι σάλπιγγες τα τείχη της Ιεριχούς. Και, φυσικά, το αληθινά ιστορικό είναι πως η «απίστευτη» κατάλυση του βερολινέζικου τείχους αποτελεί καρπό και σύμβολο της «απίστευτης» ειρηνικής επανάστασης που έβαλε σε κίνηση το 1985 ο Γκορμπατσόφ, και που είναι κι αυτή αναπότρεπτο επα-

2. Λόγος του στο Westminster College του Φούλτον των ΗΠΑ. Οκτώ μήνες νωρίτερα, είχε χρησιμοποιήσει για πρώτη φορά αυτή την έκφραση σε τηλεγράφημά του στον Τρούμαν: «Βλέπω με βαθιά ανησυχία... να πέφτει ένα σιδερένιο παραπέτασμα ανάμεσα σ’ εμάς και σε καθετί ανατολικό».

3. «Οι δίδυμοι και τα τείχη», *Ελευθερία*, 19.8.1962.

κόλουθο της «απίστευτης» δραματικής εξέλιξης της Οκτωβριανής Επανάστασης.

Η εφετινή παρέλαση στη μοσχοβίτικη Κόκκινη Πλατεία για την επέτειο της Μπολσεβίικης Επανάστασης (7.11.89), διαταράχθηκε για πρώτη φορά από μια «αντι-παρέλαση» 10.000 πολιτών, που ένα πανό τους έγραφε: «70 χρόνια αδιέξοδης πορείας»... Αυτή η «φωνή λαού» αντιλαλούσε την οίμωγή του ακαδημαϊκού, νομπελίστα, («αντιφρονούντος») άλλοτε, βουλευτή τώρα, Αντρέι Ζαχάροφ: «72 χρόνων ύπαρξή μας σαν κράτους που έχει υποστεί φοβερές θυσίες – και τώρα βλέπουμε το αποτέλεσμα, που είναι φρίκη»⁴.

Βέβαια, η απόλυτη καταδίκη αυτών των 70 χρόνων είναι και άδικη και αντι-ιστορική, αφού στο διάστημα αυτό η Ρωσία μεταμορφώθηκε από φεουδαρχικό κράτος σε βιομηχανική υπερδύναμη και αντιμετώπισε νικηφόρα την αποτρόπαιη χιτλερική πολεμική μηχανή. Αλλά αυτή η μεταμόρφωση με πόσο αίμα, πόνο, δουλεία, εξευτελισμούς, πνευματική εξουθένωση, ηθική σήψη πληρώθηκε συχνά!

«Έξι δεκαετίες, ζούσαμε σε συνθήκες όπου απαγορευόταν κάθε αυτενέργεια, αυτοδημιουργία, αυτοεπιβεβαίωση και καταξίωση του ανθρώπου. Η κοινωνία εξαναγκάστηκε να συμβιβαστεί με μια ιδεολογία απαγορεύσεων», λέει τώρα –όπως άπειροι άλλοι συμπατριώτες του– ο καθηγητής στην Ακαδημία Εθνικής Οικονομίας Βλαντιμίρ Τιχόνοφ⁵. Και ο δημοσιογράφος του *Ογκονιόκ* Αλεξάντρ Μίνκιν προσθέτει: «Όλος ο κόσμος ήταν υποχρεωμένος να μαθαίνει ψέματα και ηλιθιότητες. Χωρίς να σκέπτεται, γιατί αλλιώς θα τραιανόταν. Πιέζοντας το λαό ν' αποδεχθεί τις σφαγές, καλλιέργησαν την αγριότητα και κατάντησαν την κοινωνία απάνθρωπη»⁶.

4. *Το Βήμα*, 2.7.89.

5. *Νέα της Μόσχας*, 12.2.89.

6. *L'Evenement du Jeudi*, Φεβρ. '89.

Τώρα πια ξέρουμε όλοι πως αυτή η «φρίκη» οδήγησε σε τραγικό (αδιέξοδο) τη σοβιετική κοινωνία, οικονομία, πολιτισμό. (Ο ίδιος ο πρωθυπουργός Ρίτσκοφ ομολογεί πως 40 εκατομμύρια Σοβιετικοί –48, κατά τον Γιέλτσιν– ζουν σε επίπεδο φτώχειας). Τώρα ξέρουμε –το ξέρουν, προπάντων, οι ίδιοι– πόσο αληθεύει η (κοινότοπη ανακάλυψη) του Γκορμπατσόφ: «Χωρίς ελευθερία, δημοκρατία, ανανέωση της κοινωνικής ζωής, δεν μπορεί να υπάρξει ούτε οικονομική ακμή, ούτε κοινωνική και πολιτιστική πρόοδος».

Αλλ' αυτά τα πολύτιμα, πολυάκριβα αγαθά της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της προόδου (κοστίζουν) συχνά πολύ ακριβά για ν' αποκτηθούν.

Όσοι χειροκρότησαν απ' την πρώτη της αρχή την «περεστρόικα», όπως ο υπογράφων, δεν παύουν βέβαια ν' ανησυχούν αν θα πετύχει κι αν θα κρατήσει – αλλά και δεν παύουν να ελπίζουν, μ' όλο που ξέρουν ή μαντεύουν τι δυσχέρειες αντιμετωπίζει. Μια επίσκεψη στη Μόσχα, τον περασμένο Μάρτη, όσο κι αν ήταν σύντομη, ενίσχυσε και τις ανησυχίες και τις ελπίδες.

Ναι, έχει γκρεμιστεί το μέγα Ψέμα και ο μέγας Τρόμος. Ναι, ποιητές όπως ο Βασίλι Γκρόσμαν μπορούν τώρα να σαρκάζουν:

«Από τι 'ναι φτιαγμένο το κανκί σου, κερά χελώνα;
τη ρώτησα και μ' αποκρίθηκε:
“Απ' το φόβο μου χρόνων και χρόνων και χρόνων.
Τίποτα δεν είναι πιο στέρεο απ' αυτόν στον κόσμο”».

Ναι, οι Σοβιετικοί αρχίζουν να νιώθουν πως είναι πολίτες κι όχι ενεργούμενα, πως όχι μόνο μπορούν να λένε άφοβα τι σκέφτονται, αλλά και ο λόγος τους ν' ακούγεται (ίσως!) απ' τους άλλοτε άρχοντες του φόβου.

Αλλά οι βιοτικές συνθήκες είναι πάντα κακές – οι απαγορεύσεις, οι έλεγχοι, οι ελλείψεις, η μαύρη αγορά, το ψεύτικο νόμισμα, θυμίζουν τη δική μας Κατοχή. Αν έχει λείψει η κρατική τρομοκρατία, δεν έχει καταλυθεί (και πώς μπορούσε, μονομιάς;)

η μέθοδος του ύπουλου καταναγκασμού σε υποταγή, που οι ουρές στα καταστήματα αποτελούν το καθημερινό σύμβολό του: οι στερημένοι πολίτες περιμένουν κι υπομένουν ατέλειωτα, εκμηδενίζεται η αντοχή τους, εξαφανίζεται η αντίστασή τους – κι εξασφαλίζεται η υπακοή τους...

Αλλά και πέρα απ' αυτά: η μεγάλη απειλή για την «περεστρόικα» δεν είναι μόνο οι στρατιές των γραφειοκρατών, των «απαράτσικ», που αντιδρούν λυσσαλέα (*pro domo sua*), για να μη χάσουν θέσεις και προνόμια. Δεν είναι μόνο οι εξεγέρσεις των καταπιεσμένων εθνότητων και κοινωνικών ομάδων. Είναι, προπάντων, οι απλοί σοβιετικοί πολίτες που, κι όταν θέλουν, δεν μπορούν ακόμα να νιώσουν και να πράξουν την επαναστατική «αναδιοργάνωση». Η ελευθερία, η δημοκρατία, είναι, κι αυτές, μια πείρα, που δεν την αποκτάς παρά βιώνοντάς τες μακρόχρονα κι επίπονα. (Οδυνηρό παράδειγμα «απειρίας») ο δικός μας τόπος). Σήμερα, όλα λέγονται στην ΕΣΣΔ –αλλά το πρόβλημα είναι πώς αυτή η δημοκρατική ελευθερία θα γίνει πολιτική πράξη, όχι μόνο κριτική του Χτες και του Σήμερα, αλλά και οργανωτική του Σήμερα και του Αύριο.

Πώς θα λειτουργήσει η κοινωνία κι η οικονομία, με πολίτες που έχουν δυο γενιές εθισθεί στην αδράνεια, στην αφασία, στην υπαλληλική υποτέλεια; Ένας Μοσχοβίτης μού έδωσε μια χαρακτηριστική επιτομή της σοβιετικής οικονομίας και της σχέσης πολιτείας-πολίτη: «*Το κράτος κάνει πως μας πληρώνει κι εμείς κάνουμε πως δουλεύουμε!*» Πώς θα λειτουργήσει η δημοκρατία με πολίτες που τους είχε αφαιρεθεί κάθε πολιτική πρωτοβουλία, έκφραση, σκέψη ακόμα; Τώρα, ελεύθεροι, νιώθουν πολλοί χαμένοι. Ένας εργάτης επέστρεψε την ταυτότητά του στο κόμμα, λέγοντας: «*Ό,τι πίστεψα στη ζωή μου, έγινε στάχτη*». Ένας ανάπηρος πολέμου, είπε, μετά τις εκλογές του Μάρτη: «*Εγώ είμαι ένας σοβιετικός πολίτης, έμαθα να μου λένε τι να κάνω και το κάνω. Κάποτε, όλα ήταν καθαρά: για τον Στάλιν, για την πατρίδα. Τώρα, δεν ξέρω τίποτα.*».

Η γνώση φαίνεται άγνοια σε ανθρώπους που έμαθαν να «ξέρουν» μόνο όσα τους έλεγαν, να λογαριάζουν «καθαρότητα» αυτά που αποδείχθηκαν βόρβορος, απάτη, κόλαση. Ο Α. Μίνκιν, που αναφέραμε πιο πάνω, λέει εύστοχα: «Ο καθένας μας πρέπει ν' αγωνισθεί κατά του εαυτού του, επειδή ο Στάλιν μάς έπλασε στο δικό του καλούπι. Όπως εκείνος, γίναμε καχύποπτοι, μισαλλόδοξοι, επιθετικοί, ιδιότροποι. Απεχθανόμαστε ό,τι δεν καταλαβαίνουμε. Την περεστρόικα την εμποδίζουν όχι μόνο το οικονομικό σύστημα, αλλά και το σύστημα των νοοτροπιών, όχι μόνο ο γραφειοκρατικός μηχανισμός, αλλά και η συνήθεια της υπακοής, η συνήθεια του φόβου και της αστυνόμευσης».

Κι ωστόσο, πέρα απ' αυτά, πάνω απ' αυτά, υπάρχει η απέραντη λαχτάρα της ελευθερίας και του απεριφραστου λόγου. Και τούτο επιτρέπει όλες τις ελπίδες. Μπορεί μερικοί Σοβιετικοί να λένε με πικρό χιούμορ: «Απαισιόδοξος ίσον ένας πληροφορημένος αισιόδοξος». Μπορεί να τρομάζουν μπροστά στον ξεσηκωμό των εθνοτήτων, μπρος στις απεργίες και τις εσωτερικές συγκρούσεις, μπρος στις μυριάδες των φυγάδων απ' το παραπέτασμα. Μπορεί οι Δυτικοί –που είχαν χαιρετίσει με φανερό ενθουσιασμό και κρυφή χαιρεκακία το «πείραμα Γκορμπατσόφ»– ν' ανησυχούν τώρα, επειδή τα γεγονότα τρέχουν πιο γρήγορα απ' ό,τι εκείνοι θα ήθελαν. Μπορεί να δυσανασχετούν, επειδή η αξίωση του Γκορμπατσόφ «Περισσότερα αγαθά και λιγότερα όπλα» απειλεί τα συμφέροντα εκείνων που στηρίζουν στο αξίωμα «Περισσότερα όπλα σημαίνουν περισσότερα αγαθά, κέρδη για τις βιομηχανίες μας».

Αλλά οι εκλογές του Μάρτη στην ΕΣΣΔ, οι «ανήκουστες» αλλαγές κι ανατροπές στις «λαϊκές δημοκρατίες», η καταρράκωση των δογμάτων και των ταμπού, δείχνουν πως αισιόδοξοι είναι οι αποφασισμένοι απελπισμένοι. Οι αγωνίες για την επικράτηση κι επιβίωση της «περεστρόικα» δεν έχουν λείψει. Αλλά ένα είναι βέβαιο: «Τεράστιες μάζες βγήκαν απ' την παθητικότητα, γίνονται ενεργές και ανακαλύπτουν τρόπους έκφρασης και

συσπείρωσης», καθώς λέει ο Πιέτρο Ινγκράο⁷. Και αυτό το γιγάντιο αφρισμένο ποτάμι, κανένα δογματικό, αντιδραστικό φράγμα δεν μπορεί πια να το αναχαιτίσει, τίποτα δεν είναι ικανό να το γυρίσει πίσω και να το ξαναφέρει στην κατάσταση του τέλματος και του βούρκου. Γιατί δεν περιορίζεται σε μια χώρα, αλλ' αρδεύεται απ' τους καταπιεσμένους πόθους δεκάδων λαών, που δεν φιμώνονται πια.

Αυτό το ποτάμι είναι άξιο να ποτίσει και να καρπίσει μιαν Ευρώπη, όπου η ελευθερία και η ειρήνη δεν θα είναι μασκαρεμένοι ψυχροί πόλεμοι και δουλείες, αλλά αληθινή (όσο γίνεται) ανεξαρτησία και εγγάρδια των λαών συνεννόηση.

Κι εμείς; Τη μεγάλη τούτη ώρα, εμείς μετράμε τα κουκιά των ψήφων που πήραμε, που θα πάρουμε, που ελπίζουμε να πάρουμε και των οικιών ημών εμπιπραμένων, ημείς εκλέγομεν, εκλεγόμεθα, και κλαιγόμεθα άπραγοι!

Κι αυτό, τη στιγμή που η Τουρκία γιορτάζει ανενόχλητη την 6η επέτειο του ντενκατασικού ψευδοκράτους και ο νέος επί των θρησκευμάτων υπουργός της Σερτ δηλώνει χασαποσέρτικα πως «Κύριος σκοπός της Τουρκίας όταν μπει στην ΕΟΚ, θα είναι ο εξισλαμισμός της χριστιανοσύνης» (αρχίζοντας, φυσικά, απ' τον γειτονικό μεζέ, εμάς). Φαίνεται πως οι Ευρωπαίοι ηγέτες που λένε ότι οραματίζονται το «Ενωμένο σπίτι της Ευρώπης»), εννοούν το «Ενωμένο μπουντρούμι»), κοινώς φυλακή, που αποτελεί το παλλάδιο των τουρκικών ελευθεριών.

19.11.89

7. *L'Unità και Αυγή*, 3.9.89.

ΤΟ «ΞΕΠΕΡΑΣΜΑ»

Δυναμική και ειρωνεία της Ιστορίας

ΜΕΡΑ ΜΕ ΤΗ ΜΕΡΑ, τα «απίστευτα» της Ευρώπης και του Κόσμου γίνονται όλο και πιο «απίθανα» –με αποκορύφωμα την ταυτόχρονη (4.12) «κατάργηση» του Ψυχρού Πολέμου απ' τον Μπους και τον Γκορμπατσόφ, και την ομόφωνη καταδίκη της εισβολής στην Τσεχοσλοβακία του 1968 απ' τους ίδιους τους εισβολείς, τις δυνάμεις του Συμφώνου της Βαρσοβίας.

Βρισκόμαστε τόσο κοντά στα αληθινά κοσμοϊστορικά αυτά γεγονότα, και τα γεγονότα καλπάζουν τόσο ακράτητα, που όχι μόνο τις απώτερες συνέπειές τους δεν μπορούμε να φανταστούμε, αλλά ούτε τις άμεσες επιπτώσεις τους, εσωτερικές και διεθνείς, ναμαντέψουμε.

Αν όμως, θέλαμε ν' αναζητήσουμε έναν κοινό παρονομαστή σ' αυτές τις ειρηνικά επαναστατικές εκρήξεις πολλών μεγάλων, θα τον βρίσκαμε, ίσως, στη λέξη «ξεπέραςμα». Ξεπέραςμα πολλών από πολλούς και πολλά. Κορφολογώντας όσα γίνονται και λέγονται, αυτό τον καιρό, πρέπει να πιστέψουμε πως «ξεπεράστηκαν» τεράστιες βουνοκορφές, σινικά τείχη, μυθικοί «πα-

ράδεισοι», άνδρες έρημοι, απύθμενοι ωκεανοί, του γεωπολιτικού και ιδεολογικού χάρτη της Οικουμένης.

Στην αυγή της Αναγέννησης, «η καινούργια φιλοσοφία καλούσε τους ανθρώπους ν' αμφιβάλλουν για όλα», όπως έλεγε ο ελισαβετιανός ποιητής John Donne. Σήμερα, οι καινούργιες δυναμικές των πραγμάτων υπαγορεύουν την αμφιβολία για όλα και την ανατροπή όλων.

«Ξεπεράστηκε (ή και πέθανε) ο Μαρξισμός», λένε μερικοί, «αφού όσα γίνονται στην ΕΣΣΔ και στις Ανατολικές Χώρες διαλαλούν τη χρεωκοπία του και την κατάρρευσή του κάτω απ' τις κατάρρες των λαών». «Όχι», λένε άλλοι, «δεν ξεπεράστηκε ο Μαρξισμός, ο σοσιαλισμός γενικά, μια και ποτέ δεν εφαρμόστηκε πραγματικά, μόνο παραποιήθηκε, παραμορφώθηκε, στρεβλώθηκε, μετατράπηκε σε ανθρωποβόρα, ψυχοβόρα μηχανή. Με πρώτο δράστη και διδάχο, φυσικά, τον “προδότη του σοσιαλισμού και της επανάστασης, τον αληθινό εχθρό του λαού”», όπως αποκάλεσε τον Στάλιν ο (κατατρεγμένος απ' αυτόν) Σοβιετικός ναύαρχος Ρασκόλνικοφ, πριν 50 ακριβώς χρόνια, σε γράμμα του προς τον ίδιο τον «πατερούλη» (17.8.1939)¹. «Αυτό που γίνεται τώρα, δεν είναι το τέλος του κομμουνισμού, αλλά η αρχή του», λέει σήμερα ο Ανατολικογερμανός συγγραφέας και μέλος του κόμματος, Χάραλντ Χάουζερ, ενώ δεν διστάζει να προσθέσει: «Φτάνει η ντροπή και ο πόνος. Καιρός ν' αφήσει το Κόμμα την κοιλάδα των δακρύων!»².

«Ξεπεράστηκαν, λένε εκείνοι, «οι αναλύσεις και οι προφητείες του Μαρξ για τον Καπιταλισμό, που όχι μόνο δεν εξολο-

1. Σε Πέτρου Ανταίου, *Περεστρόικα ή ολοκαύτωμα*, Γνώση 1989, σελ. 125. Βλ. και Α.Ι. Λιβέρη, *Όχι, δεν ξεπεράστηκε ο Μαρξ*, διαστρεβλώθηκε, Δωρικός 1989, με αναλύσεις της μαρξικής θεωρίας. Και άρθρα του Μ.Ν. Ράπτη στο *Βήμα*, 1.10.89, στα *Νέα*, 25.11.89 κ.α. Βλ. και Γιώργου Γάτου, *Αποστολή: Περεστρόικα. Τρεις εκδοχές*, Νέα Σύνορα, 1989.

2. *Nouvel Observateur*, 16.11.89.

θρεύτηκε απ' τους προλετάριους, αλλ' αντίθετα έχει την ευστροφία να εξελίσσεται, ν' αλλάζει, να προχωρεί σε εκδημοκρατισμούς και "κοινωνικοποιήσεις", που εξασφαλίζουν την ευμάρεια σε μεγάλα στρώματα, και του εξασφαλίζουν την κατάφαση ή έστω την ανοχή των ταξικών εχθρών του. Ο ίδιος ο Γκορμπατσόφ παραδέχεται πως "ο Μαοξ υποτίμησε τις δυνατότητες ανάπτυξης του καπιταλισμού, (ώστε) ν' ανταποκριθεί θετικά στις προκλήσεις των καιρών"³. Αντίθετα», συνεχίζουν, «ο (υπαρκτός) Σοσιαλισμός έμεινε ένα παγωμένο δόγμα, που είχε ολέθριες πολιτικές, οικονομικές κ.λπ. συνέπειες, "εξασφαλίζοντας" στερήσεις, καταπίεση, καθυστέρηση, στις χώρες όπου εφαρμόστηκε».

«Αλλά και ο Καπιταλισμός», λένε άλλοι, «(αυτο)ξεπεράστηκε, αφού υιοθέτησε σοσιαλιστικές μεθόδους. Κι ωστόσο, πλάι στον μεγάλο πλούτο που έδωσε στους εκλεκτούς του, καταδίκασε σε τραγική φτώχεια πλήθος άλλους –και τον Τρίτο Κόσμο ολόκληρο– και δεν έπαψε να εντείνει την εκμετάλλευση, την καταστροφή του περιβάλλοντος, τη λεηλασία των πρώτων υλών, την υστερία της κερδολαγνείας. Απ' την άλλη, ο Σοσιαλισμός "πάγωσε" μόνο και μόνο επειδή στρεβλώθηκε, επειδή ήταν σοσιαλισμός χωρίς Σοσιαλισμό. Αλλά, τώρα, αποδείχνει πως κι αυτός μπορεί κι αλλάζει – δηλαδή, (ξανα)βρίσκει τον εαυτό του, που είναι εξ ορισμού αναπόσπαστα δεμένος με την ελευθερία, τη δημοκρατία, τον ανθρωποκεντρισμό. Άλλωστε, η άρνηση κάθε αλλαγής (που υποστηρίζουν οι κάθε λογής δογματικοί) είναι καθαρά αντι-μαρξική, αφού μαρξισμός θα πει διαλεκτική, και διαλεκτική σημαίνει λόγο κι αντίλογο, θέση κι αντίθεση, εξέλιξη και αλλαγή»...

Και τα «ξεπεράσματα» τέλος δεν έχουν:

Ξεπεράστηκαν οι μονόπλευροι «διεθνισμοί» (σοσιαλιστικοί ή καπιταλιστικοί), και τώρα μιλάμε για «Ενιαία Ευρώπη» (πέρα

3. Προάβντα, 26.11 και Αυγή, 3.12.89.

από πολιτικο-ιδεολογικές διαφορές), ακόμα και για έναν «Καινούργιο Κόσμο», μετά την «σύγκλιση» των αντίμαχων υπερδυνάμεων στη Μάλτα. Αλλά ξαναπροβαίνουν οι «εθνισμοί» στην ΕΣΣΔ και στις Ανατολικές χώρες, όπου οι μειονότητες διεκδικούν δικό τους λόγο και πολιτικο-οικονομική πράξη.

Ξεπεράστηκαν τα «μπλοκ» και τα «δόγματα» για δικαιώματα επεμβάσεων ένθεν κακείθεν των τειχών και των παραπετασμάτων, αφού τώρα διαπιστώνεται (απ' τους ηγέτες του Συμφώνου της Βαρσοβίας) πως «*Η ιστορία απέδειξε ότι είναι ιδιαίτερα σημαντικό, ακόμα και στις πιο σύνθετες διεθνείς καταστάσεις, να χρησιμοποιούνται πολιτικά μέσα για την επίλυση κάθε προβλήματος, με απόλυτο σεβασμό στις αρχές της εδαφικής κυριαρχίας, της ανεξαρτησίας και της μη επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις των κρατών-μελών, σύμφωνα με τις αρχές που διέπουν το Σύμφωνο της Βαρσοβίας*» (4.12.89). Κι απ' την άλλη όχθη, το ομολόγό του ΝΑΤΟ αναγνωρίζει πως «*ξεπεράστηκε απ' τα γεγονότα στην ΕΣΣΔ και στις Ανατολικές χώρες*» και «λένε» γεννιέται πια θέμα «λόγου ύπαρξής του»...

Ξεπεράστηκε η ίδια η «περεστρόικα», που ξεκίνησε πριν τέσσερα χρόνια ο Γκορμπατσόφ; Η ειρηνική επανάσταση «από πάνω» μετατράπηκε, στην ίδια την ΕΣΣΔ, σε επανάσταση «από κάτω», σε επανάσταση της βάσης – και έχει βάλει σε χειμαρρώδη κίνηση αλυσιδωτές λαϊκές εξεγέρσεις κατά της «εργατικής επανάστασης» που είχε επιβληθεί στις Ανατολικές χώρες «*manu militari*», με τα όπλα. (Κι ας μην ξεχνάμε ότι προανάκρουσμα των σημερινών ειρηνικών επαναστάσεων ήταν οι αιματηρές λαϊκές εξεγέρσεις στην Ανατολική Γερμανία, την Ουγγαρία, την Τσεχοσλοβακία, την Πολωνία, που είχαν τότε καταπνιγεί σαν «αντιλαϊκές» και «προδοτικές», ενώ τώρα ανθοστολίζονται και δοξολογούνται. Αλλά τα μηνύματα εκείνα, οι κρατούντες ούτε να τ' ακούσουν θέλησαν ούτε να τα καταγράψουν στους σειсмоγράφους τους).

Ξεπεράστηκαν τα πελώρια ψέματα που δεκαετίες ολόκληρες

παραμόρφωναν την ιστορική και την άμεση πραγματικότητα, τη σκέψη και τη γνώση, τη διαβίωση και την προοπτική εκατοντάδων εκατομμυρίων ανθρώπων. Στην σταλινική ΕΣΣΔ οι διανοούμενοι ψιθύριζαν τότε πικρόχολα πως «ζουν στη χώρα της “Πράβντα” (της εφημερίδας του Κόμματος, που σημαίνει “αλήθεια”) χωρίς ιζβέστια (νέα), και της “Ιζβέστια” (της εφημερίδας των Σοβιετ) χωρίς πράβντα».

Αλλά η Ιστορία απόδειξε, για νουστή φορά, πως «ουδέν έρπει ψεύδος ες γήρας χρόνου» («κανένα ψέμα δεν αντέχει στο πέρασμα του χρόνου»⁴). Και σήμερα, ένας κορυφαίος Ρώσος ποιητής, ο Γιούρι Λεβιτάνσκι, λέει: «Αν η αλήθεια δεν είναι ολότελα αλήθεια, δεν είναι πια αλήθεια»⁵. Κι αυτήν αποζητάνε τόσες φορές, τόσο πολύ, πλανεμένοι και γελασμένοι...

Τούτα τα ιστορικά «ξεπεράσματα», δεν έχει πια νόημα ν' αναρωτιόμαστε αν σημαίνουν νίκη της Δύσης πάνω στην Ανατολή, νίκη του Καπιταλισμού πάνω στον Σοσιαλισμό ή αντίστροφα. Ένα είναι, νομίζω, βέβαιο: πως σημαίνουν νίκη της Δημοκρατίας πάνω σε κάθε είδους ολοκληρωτισμό, τυραννία, καταπίεση, ψεύδη. Και «ξεπερνάνε» τη διάξευξη του σοσιαλισμού απ' την ελευθερία – που είναι, το βλέπουν πια όλοι, το οξυγόνο για κάθε μορφή διακυβέρνησης, που αποβλέπει στο «ευ ζην» των ανθρώπων, και στο δικό της.

Σήμερα, στον πολιτικο-ιδεολογικό σεισμό που ζούμε, οι χώρες της σιωπής έγιναν χώρες της καθημερινής στεντόρειας κραυγής, οι χώρες της υπακοής έγιναν χώρες της παλλαϊκής εξέγερσης, οι χώρες της πνευματικής αδράνειας έγιναν χώρες πνευματικού πυρετού, οι χώρες της πλαστογραφίας έγιναν χώρες άτεγκτης αναζήτησης της αλήθειας.

Ο κόσμος (ξανα)ανακαλύπτει μερικούς στοιχειώδεις νόμους

4. Σοφοκλής, σε Σποβαίου *Ανθολόγιον*, ΙΒ', 2.

5. Σε Π. Ανταίο, *ό.π.*, σελ. 62.

της Ιστορίας και της πολιτικής – όπως το ανέφικτο να καταπνίξεις τη φωνή, τη σκέψη, τη θέληση των πάντων για πάντα. Ξανα-ανακαλύπτει την ειρωνεία της Ιστορίας, που γκρεμίζει «γρανιτένια» φράγματα σαν τραπουλόχαρτα και θεοποιημένα είδωλα σαν αθύρματα, και στέλνει στο ντροπερό εδώλιο της Κάθαρσης τους χτεσινούς παντοδύναμους (Χόνεκερ, Ζίβκοφ κ.ά.), έστω κι αν αποτελεί «σολοικισμό» να γίνονται κατήγοροί τους οι χτεσινοί στενότεροι συνεργάτες τους και συνένοχοί τους!

Οι «εξαιρέσεις» σ' αυτή την πλημμυρίδα της ανάνηψης – η γιγάντια Κίνα, η λιλιπούτεια Αλβανία, η ομφαλοσκοπούσα Ρουμανία – αποτελούν μιαν άλλη ειρωνεία, ειρωνεία για κείνους που επιμένουν να μην ακούν «τα βήματα των Ερινύων». Αλλά οι Ερινύες για τους σατράπες και τους σφαγείς, δεν σταματάν ποτέ άμα ξεκινήσουν.

«*Η παγκόσμια Ιστορία*», λέει ο Μαξ Βέμπερ, «είναι ένας δρόμος που ο διάβολος τον έχει στρώσει με κατεστραμμένες αξίες»⁶. Ωστόσο, έρχονται ώρες όπου οι αξίες ξαναπροβαίνουν απ' τον ερειπιώνα, ξαναβρίσκουν φωνή και δύναμη, διεκδικούν την εξουσία τους κι εκδικούνται. Η Ιστορία –έχει ειπωθεί κατά καιρούς– είναι η Γεωγραφία ή η Οικονομία. Αλλά είναι και η Τιμωρία. Μια τέτοια ώρα Νέμεσησ ζούμε τώρα...

10.12.89

6. *Βασικές έννοιες κοινωνιολογίας*, εισαγ.-μετάφρ. Μιχ. Κυπραίου, Κένταυρος 1983, σελ. 55.

ΒΡΙΚΟΛΑΚΕΣ

«Παράκλητος» ο απόβλητος!

ΕΠΙΤΕΛΟΥΣ! Στα πολλαπλά, πολύπλοκα και πολυστέναχτα προβλήματα μας βρέθηκε λύση, θαυμαστή: η εξ ύψους βασιλική βοήθεια! Και μάλιστα, χωρίς να τη ζητήσουμε καν – προσφέρθηκε γενναιόδωρα απ' τον ίδιο, με την πολύ καταδεικτική συνέντευξή του στους *Τάμις της Νέας Υόρκης* (10.12.89). Έτσι, και η δική μας αξιοπρέπεια διατηρείται αλώβητη και η βασιλική μεγαλοπρέπεια τηρείται ακέραιη.

Άλλωστε, η ηγεμονική αυτή χειρονομία δεν πρέπει διόλου να μας ξαφνιάσει: ήταν αναμενόμενη και απόλυτα συνεπής με το «σύστημα ιδεών» και τις ορέξεις των Γλιξβούργων, αλλά και των εστεμμένων γενικότερα. Πριν από 15 ακριβώς χρόνια, την αμέσως μετά το δημοψήφισμα της 8.12.1975 Κυριακή, γράφαμε σ' αυτή τη στήλη:

«...Μη γελιόμαστε: τόσο ο έκπτωτος όσο και οι οπαδοί του, δεν θα καταθέσουν τα όπλα, δεν θα υποταχθούν στην απόφαση της πλειοψηφίας, δεν θα παραδεχθούν ποτέ πως “ετερματίσθη οριστικώς η εκκρεμότης του πολιτειακού” (όπως, σωστά, είπε ο Πρωθυπουργός κ. Καραμανλής). Ίσα ίσα, θα διατηρούν πάντα την ελπίδα

μιας “υποτροπής” της βασιλικής γάγγραινας (“Θα Τον χρειασθείτε πάλι”, λένε. “Κι ο Κωνσταντίνος –ο πρώτος– και ο Γεώργιος Β΄ διώχτηκαν, μα ξαναγύρισαν”. Ξεχνάνε, βέβαια, να προσθέσουν πως, “ξαναγυρίζοντας”, ο πρώτος μας χάρισε τη Μικρασιατική καταστροφή κι ο δεύτερος το όνειδος της 4ης Αυγούστου)».

Ουρανόσταλτη ευκαιρία για την «υποτροπή» (νόμισαν πως) τους πρόσφερε όχι μόνο η 15η επέτειος του Δημοψηφίσματος, αλλά και, προπάντων, η πολιτικο-οικονομική κρίση που περνάει η χώρα. Ο κ. Γ. Ράλλης είχε πει πως «μόνο σε περίπτωση εθνικής συμφοράς» μπορεί ν’ ανακινηθεί θέμα παλινόρθωσης του τέως. Και ο караδοκών τέως μας, σαν καλός λύκος, πίστεψε πως έφτασε η ώρα να «χαρεί» από την «αναμπουμπούλα» μας...

Σκοτώνεται, λοιπόν, να μας «βοηθήσει» –με το αζημίωτο, πάντα–, για να μας «δώσει μια μεγαλύτερη αίσθηση στόχων και ενότητας» και να μας χαράξει «κατεύθυνση», που θα οικοδομήσει «το μέλλον» μας!

Διαθέτει, άλλωστε, όλα τα εφόδια, για να πραγματώσει αυτή την έφοδο. Και δεν έχουμε καμιάν αμφιβολία πως θ’ ανταποκριθεί θαυμάσια στον ρόλο που ορέγεται:

Θα μας εξασφαλίσει σίγουρα την άψογη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος – όπως την εξασφάλισε με το πραξικόπημά του της 15.7.1965, την αποπομπή του νόμιμου Πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου και τη χάλκευση πέντε (5) βασιλικών κυβερνήσεων. Διαπράττοντας έτσι –κατά τον κορυφαίο πολιτειολόγο, αείμνηστο καθηγητή Jean Meynaud και πάμπολλους άλλους– «κατάφωρη παραβίαση του Συντάγματος»¹.

Θα σφυρηλατήσει την εθνική μας ενότητα – όπως την σφυρηλάτησε με την όλη πολιτεία του και με το πραξικόπημά του, χωρίζοντας τους Έλληνες σε «μιάσματα» και «προδότες» απ’

1. Η βασιλική εκτροπή από τον Κοινοβουλευτισμό του Ιουλίου 1965, Λονδίνο 1970, σελ. 77. Βλ. και άρθρα του υπογράφοντος στο Βήμα, 1.8.74 και 12.12.1974.

τη μια, και σε «εθνικόφρονες-αυλόφρονες» απ' την άλλη. Αντάξιος διάδοχος, άλλωστε, του παππού του και συνονόματού του, που έγινε αιτία να διχασθούμε για 30 ολόκληρα χρόνια.

Θα μας σώσει από την κρίση – όπως μας έσωσε και τον Απρίλη του 1967, όταν βοηθούσε κι ευλογούσε έκθυμα τους ένστολους («σωτήρες») μας, υπογράφοντας τα διατάγματα τους για «αναστολή άρθρων του Συντάγματος» και για «σύσταση εκτάκτων στρατοδικείων». Συνεπής, άλλωστε κι εδώ, θυμάται τώρα (από σπόντα) το πελώριο έγκλημα της Δικτατορίας –που αυτός την προετοίμασε και την στερέωσε με την υπογραφή του– για να πει με πολύ ταχ: «Δυστυχώς αυτά τα πράγματα συμβαίνουν (όπως τα τροχία ατυχήματα). Υπάρχει πάντα η ελπίδα ότι τέτοια πράγματα δεν θα συμβούν και ότι θα υπερισχύσει πάντα η πολιτική της συναίνεσης». Ήγουν, αν δεν υπάρξει («συναίνεση») σ' αυτά που Εγώ θα επιθυμώ, τότε μπορεί να ξανασυμβούν (αυτά τα πράγματα), με κάποιους άλλους εκτελεστές, οπότε και πάλι εσείς θα φταίτε – δυστυχώς!

Θα μας βγάλει –λέει– από την «ακινησία» όπου έχουμε περιπέσει και που «σημαίνει οπισθοδρόμηση»– δηλαδή, θα μας δώσει «κίνηση» με κάποιο άλλο (στρατιωτικό) «κίνημα», όπου η δυναστεία του έχει ειδικευθεί πάππου προς πάππου. Ο κορυφαίος ιστορικός Παύλος Καρολίδης λ.χ., αν και φιλοβασιλικός, δεν δίσταζε να παραδεχθεί πως, στην περίοδο της εξορίας του Κωνσταντίνου (του πρώτου) (1917-1920), «δέκα τουλάχιστον στάσεις υπεκίνησαν εις τον στρατόν οι εδώ βασιλικοί οπαδοί, τη υποδείξει του εν Ελβετία περιβάλλοντος του βασιλέως».

Θα καταργήσει –λέει– την «ρευστότητα» που επικρατεί στην Ελλάδα. Και είναι βέβαια, άκρως ειδικός, αφού η δυναστεία του, όπως και όλοι οι ομολογοί του, ένα «χόμπυ» έχουν: το «ρευστόν»...

Θα μας ανοίξει τα μάτια ώστε «να ξεκαθαρίσουμε το ρόλο που θα παίξει η Ελλάδα σ' αυτές τις συμμαχίες» (ΕΟΚ και ΝΑΤΟ). Φυσικά, με τον παραδοσιακό τρόπο που τόσο καλά ξέρει: την

υποτέλεια και την ξενοδοξία, που χάρισε στους προγόνους του και στον ίδιον, τον επίζηλο και αποδοτικότατο ρόλο του τοποτηρητή της Αγγλίας, της Γερμανίας ή των ΗΠΑ. Με αποτέλεσμα –όπως έγραφε ο Γεώργιος Φιλάρετος πριν από 90 χρόνια– «η ξενοκρατία και η βασιλεία (να) καταβιβρώσκουν τον ελληνικόν λαόν' ιδού διατί χαρακτηρίζομεν αυτάς δημοβόρους, λαοβόρους»². Εβδομήντα πέντε χρόνια αργότερα, ο φιλοβασιλικός Αμερικανός δημοσιογράφος C. Sulzberger έγραφε για τον θείο του τέως, Γεώργιο Β': «Φαίνεται να θεωρεί την Ελλάδα σαν δυνητική περίπτωση για εκμετάλλευση από την (αμερικανική εταιρεία) Μόργκαν και Σία»³.

Θα θεραπεύσει, τέλος, τα πολιτικά και κοινωνικά μας ήθη, διδάσκοντάς μας άτεγκτη φιλαλήθεια – αφού, άλλωστε, η Αλήθεια είναι εξ αίματος γαλανού συγγενής του: «άνασσα (βασίλισσα) αλήθεια», δεν την προσφώνούσε ο Πίνδαρος; Και δείγμα της διδαχής του και της διαγωγής του, η διαβεβαίωσή του πως οι απόψεις του στηρίζονται σε εκτιμήσεις που είχε από «επαφές με εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες, που επισκέφθηκαν το Λονδίνο την τελευταία δεκαετία», ικετεύοντας τη βοήθεια της ευηθείας του. Και ακόμα τρανότερο δείγμα, ο ισχυρισμός του πως «κατά καιρούς είχε συζητήσεις με όλους τους αρχηγούς (κομμάτων), συμπεριλαμβανομένων και των κομμουνιστών». Αν, τώρα, όλα τα κόμματα διαψεύσανε αυτές τις «επαφές», δεν έχει καμιά σημασία: τα εσκεμμένα κομματικά ψέματα θα πιστέψουμε ή τα εστεμμένα τοιαύτα;

Δεν δεχόμαστε, φυσικά, την «οικογενειακή ευθύνη». Αλλά η ιστορική πείρα μας έχει μάθει πως κοινά είναι τα ευγενή χαρακτηριστικά όλων των δυναστειών και των δυναστών και πως, ειδικά στην γλιξβούργειο, «σσί πάει το βασίλειο».

2. *Ξενοκρατία και βασιλεία εν Ελλάδι*, Αθήναι 1897, σελ. 429.

3. *Πολιτικά παρασκήνια της εποχής μας* (1969). Μετάφρ. Κοσμά Πολίτη, 1972, σ. 349.

«Ως απόλυτος μονάρχης» κυβερνούσε μέχρι το 1875 ο Γεώργιος Α', «ο μέγιστος των ρουσφετολόγων» και «παραίτιος της καταστροφής όλων των καλών νόμων», κατά τον Χαρίλαο Τρικούπη⁴.

«Ελέω Θεού βασιλέα», οραματιζόταν τον εαυτό του ο αρχιτέκτονας του Διχασμού, ο Κωνσταντίνος (ο παλαιός), και ο ίδιος αποκαλούσε τις φιλογερμανικές ενέργειές του «αυτόχημα εσχάτην προδοσίαν»⁵.

«Εστεμμένον φελλόν», ονόμαζε ο Γ.Α. Βλάχος τον Γεώργιο Β'⁶, ενώ ο αυτός Sulzberger έγραφε διά τον αυτόν (άνακτα): «Κάθε φορά που μιλώ μαζί του, μου δίνει την εντύπωση ενός ευχάριστου ηλίθιου, δίχως κανένα ενδιαφέρον για την Ελλάδα, το λαό της και την πολιτική της»⁷.

Και, φυσικά, οι διάδοχοί τους, Παύλοι και Κωνσταντίνοι, στάθηκαν αντάξια βλαστάρια τους, καθ' όλα και δι' όλα...

Όλα αυτά είναι πολύ γνωστά, ακόμα και στους στιλβωτές των βασιλικών υποδημάτων. Αλλ' ακόμα πιο γνωστή είναι η αλήθεια του στίχου που έγραψε πριν έναν αιώνα ο σατιρικός ποιητής Κλεάνθης Τριανταφύλλου στον Ραμπλαγά του:

«Γνώση ποτέ σε βασιλιά δεν βάνει η εξορία».

Ευτυχώς, «βάνει» σ' εμάς. Που έχουμε μάθει πια καλά, με τι «ποτό» τρέφονται οι βρικόλακες...

17.12.89

4. «Τις παταίει;», εφημ. *Καιροί*, 29.6.1894. Και πολιτική διαθήκη του, *Ακρόπολις*, 3.4.1896.

5. Π. Ενεπεκίδη, *Η Δόξα και ο Διχασμός*, Μπίρης 1962.

6. *Η Καθημερινή*, 6.7.1933.

7. *Ο.π.*

ΤΥΡΑΝΝΩΝ ΕΥΧΕΣ

Και ανθρώπων προσδοκίες

*«Τυραννίδος... ούτε αδικιώτερόν εστι ουδέν
κατ' ανθρώποις, ούτε μαιφρονότερον».*

*[Τίποτα στον κόσμο δεν είναι πιο άδικο
και πιο αιμοβόρο απ' τους τυράννους!]*

ΗΡΟΔΟΤΟΣ, Ε΄, 92

ΤΟ 1789 ΕΜΕΙΝΕ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ως ο χρόνος της επανάστασης κατά της μοναρχικής τυραννίας και της ταξικής εκμετάλλευσης. Το 1989 θα μείνει, σίγουρα, ως ο χρόνος των επαναστάσεων κατά του ψευτο-σοσιαλιστικού ολοκληρωτισμού και της ψευτο-αταξικής εξαθλίωσης. Κι αν, τότε, σωριάστηκε το μυθικό παλάτι της «ελέω Θεού βασιλείας», τώρα γκρεμίστηκε το μέγαρο των μύθων της «ελέω Μαρξ αυταρχίας». Οι μυριόστομοι αλαλαγμοί θριαμβικής χαράς απ' άκρη σ' άκρη της Ανατολικής Ευρώπης αποτελούν την πιο συντριπτική διάψευση των (ως πέρσι, ακόμα) ισχυρισμών πως οι «αντιφρονούντες» προς τα καθεστώτα του «υπαρκτού σοσιαλισμού» δεν ήταν παρά μια μικρή μειοψηφία «πρακτόρων πουλημένων στον καπιταλισμό» και καταχθόνιων πολεμίων του μεγάλοπρεπου «σοσιαλιστικού οικοδομήματος».

Είναι, άλλωστε, αποκαλυπτικό για τον «ιδανισμό» των χθεσινών «προφητών» πως, μόλις αποκαθηλώθηκαν, παραπέμπονται –δικαιότατα!– σαν ένοχοι εσχάτης προδοσίας, διαφθοράς, λεηλασίας, νεποτισμού και πλείστων άλλων «σοσιαλιστικών»

ανιδιοτελειών. Ταυτίζοντας τον εαυτό τους με την εξουσία, και την εξουσία τους με τον σοσιαλισμό, κατάφεραν να τον καταστήσουν τόσο απεχθή στους λαούς, ώστε οι απομένοντες πιστοί του να καταφεύγουν τώρα σε μετονομασία των κομμουνιστικών κομμάτων, που οι τέως άρχοντές τους εκπόρνευσαν και σκύλευσαν τα ιδανικά της πιο φιλολαϊκής ιδεολογίας.

Ακραία, αποτρόπαιη έκφραση των εκτρωματικών αυτών καθεστώτων στάθηκε ο Τσαουσέσκου – ακραία, απαίσια, ήταν και της ρουμανικής τραγωδίας η λύση, η («καταστροφή»), όπως ονόμαζαν το τέλος των σκηνικών δραμάτων οι αρχαίοι.

Μέγας στρατηλάτης του Τρόμου, του Εγκλήματος, της Διαφθοράς, μέγας μάγιστρος της Τυραννίας και της Πενίας, ο αρχολάγνος και χρυσολάγνος αυτός στάθηκε ως το τέλος ισάξιος σκυταλοδρόμος των Χίτλερ και των Στάλιν, αντάξιος της «παράδοσης» των όπου γης τυράννων – που ο Μπέρτραντ Ράσελ τη σάρκαζε έτσι: «Στις δικτατορίες δεν υπάρχουν κλέφτες κι εγκληματίες, εκτός απ' τον ίδιο τον δικτάτορα».

Το πρόγραμμα «Συστηματοποίησης» –όπως ονόμαζε την καταστροφή χιλιάδων ουγγαρέζικων χωριών– ήταν, άθελά του, το σύμβολο της καταστροφής της χώρας ολόκληρης, που είχαν προκαλέσει τα «συστήματά» του. Και αποτελεί, βέβαια, ειρωνεία και νέμεση (πάλι!) πως από τις μειονότητες –που ανελέητα τις εξολόθρευσε ο Ταμερλάνος της Δακίας– ξεκίνησε η επανάσταση, που μέσα σε δέκα μέρες τον αφάνισε. Και μάλιστα, από «ασήμαντη αφορμή» – τον κατατρεγμό ενός Ουγγαρέζου παπά. Για να δικαιωθεί, άλλη μια φορά, ο Αριστοτέλης, που έλεγε: «Οι επαναστάσεις ξεσπάνε όχι για μικρές αιτίες, αλλά από μικρές αφορμές, οι στόχοι τους όμως είναι μεγάλοι» («Γεγόνασι μεν ουν αι στάσεις ου περί μικρών αλλ' εκ μικρών, στασιάζουσι δε περί μεγάλων»¹).

1. Πολιτικά, Ε', 1303β, 18.

Πόσο μεγάλος ήταν ο στόχος των εξεγερμένων, το ξέρουμε όλοι. Ο μόνος που δεν μάντεψε πόσο ακατανίκητη ήταν η ορμή για τον στόχο αυτόν, ήταν ο ίδιος ο Τσαουσέσκου και η Καμόρα του. Κωφεύοντας στις σάλπιγγες που ηχούν πέρα ως πέρα στην Ευρώπη, νόμισε πως θα ξορκίσει τους ξεσηκωμένους αποκαλώντας τους «*χούλιγκανς*» και «*φασιστικές και τρομοκρατικές ομάδες, που καθοδηγούνται από ξένα ιμπεριαλιστικά και τρομοκρατικά κέντρα, για να εμποδίσουν την ολοκλήρωση του σοσιαλισμού*». (Σαν τι δικά μας, «σοσιαλιστικά»), επιχειρήματα κι επιχειρήσεις μάς θυμίζουν αυτά;). Νόμισε πως θα μπορέσει ν' αναχαιτίσει τη λαϊκή οργή με τα τανκς, τους σμπήρους και τους μπράβους του, και να επαναλάβει το «κατόρθωμα» των απολιθωμάτων του Πεκίνου, που με τη σφαγή «σίγησαν» τους φοιτητές – προσωρινά.

Αλλά η Ρουμανία δεν είναι η απομονωμένη, απέραντη Κίνα, βρίσκεται πλάι σε τεράστιους οικοδόμους και σε τεράστιους σεισμούς. Αντιλαλώντας το σύνθημα των Κινέζων φοιτητών – «*Μπορούμε να ζήσουμε χωρίς τροφή, αλλά δεν μπορούμε να ζήσουμε χωρίς ελευθερία*»–, οι Ρουμάνοι ορθώθηκαν μεμιάς, πολύ περισσότερο που ούτε ελευθερία είχαν, ούτε τροφή. Αμετανόητος, ο «*Δούναβης της σκέψης*» (όπως τον αποκαλούσαν οι λιβανιστές του) έγινε Δούναβης του αίματος – αλλά δεν μπόρεσε ούτε του χοντρο-χαζο-βασιλιά Ιμπί το «*απόφθεγμα*» να υλοποιήσει: «*Θα σκοτώσω όλο τον κόσμο, και θα φύγω*». Το μόνο κέρδος του από την εκτέλεση και την πολτοποίηση δεκάδων χιλιάδων αμάχων, ήταν να καταλήξουν, αυτός και η «*ηγερία*» του, άπνοα κουφάρια στη ρίζα ενός τεφρού τοίχου.

Και δεν θα έχουμε διόλου την υποκρισία να διαμαρτυρηθούμε, επειδή «*δεν δικάστηκε μπροστά σε ακροατήριο, αλλά εκτελέστηκε ύστερα από συνοπτική διαδικασία*». Τέτοιες ώρες φρίκης για τις τερατώδεις σφαγές, αλλά και αγαλλίασης για τον κολασμό των σφαγέων, οι «*ευαισθησίες*» και οι «*νομικισμοί*» σαρώνονται, και το μόνο «*δικαστικό σκεπτικό*» είναι το παμπάλαιο, ομηρικό για τον Αίγισθο:

«Ὡς απόλοιτο και άλλος ότις τοιαύτα γε ρέζοι»
 («Έτσι ας χαθεί και όποιος άλλος παρόμοια πράξει»²)...

(Και αφού ο λόγος για υποκρισίες: Μ' όλο που ήξεραν τα συστήματα του Καλιγούλα του Βουκουρεστίου, οι δυτικές χώρες τον κανάκευαν, επειδή τον θεωρούσαν «αντάρτη» κατά της Μόσχας και στιλέτο στα πλευρά της, αδιαφορώντας αν ήταν ακαταπόνητος μακελάρης για τη χώρα του. Πιο ρέκτες οι δικοί μας, διατηρούσαν λαμπρές σχέσεις μαζί του ως προχτές, έστελναν αντιπροσωπείες στα συνέδριά του, και προλόγιζαν τα βιβλία του! Όσο για την Ακαδημία μας, έκανε άριστα που διέγραψε από αντεπιστέλλον μέλος της τη «μούσα» του στις θηριωδίες, αλλά είχε κάνει κάκιστα όταν την αναγόρευσε τοιαύτην! Για ποιο «επιστημονικό έργο» της τάχα; Για τον «επιστημονικά» οργανωμένο χαφιεδισμό ή για την «επιστημονικά» εφαρμοσμένη γενοκτονία;).

Τον ίδιο καιρό, μια άλλη μεθοδολογία –τόσο γνωστή, τόσο παλιά!– αναβιώνει στην άλλη άκρη του κόσμου: η μέθοδος της επέμβασης μιας μεγάλης δύναμης σ' ένα μικρό κράτος, για να «προστατεύσει τους υπηκόους» της μεγάλης και να «αποκαταστήσει τη δημοκρατία» στο μικρό.

Φυσικά, δεν θα θρηνήσουμε διόλου τον Νοριέγκα – που ήταν όσο χυδαίος, δεσποτικός και άρπαγας μπορεί να είναι ένας δικτάτορας. Δεν μπορούμε, όμως, να μη σαρκάσουμε τον ταρτουφισμό των «μεγάλων» – που είναι, άλλωστε, εφάμιλλος με την υποκρισία των μικρών:

Όσον καιρό ο Νοριέγκα ήταν πράκτορας της CIA, η δικτατορία του δεν ενοχλούσε διόλου τους «προϊσταμένους» του. Ήταν «κάθαρο, αλλά δικό τους καθαρο», όπως είχε πει ωμά ο Ρούζβελτ για έναν άλλον Λατινοαμερικανό δικτάτορα. Μόλις, όμως, ο Παναμέζος κοντοτιέρος «ατάκτησε» ή το παράκανε, έγινε

2. Οδύσσεια, α 47.

«αιματοβαμμένος τύραννος») και «νονός της κοκαΐνης»), δηλαδή αυτό που πάντα ήταν, αλλά που δεν το μαρτυρούσαν οι δικαιοκρίτες του Λευκού Οίκου.

Ποιος, τώρα, θα κάνει τον κόπο να τους ρωτήσει: «Όλοι οι άλλοι δικτάτορες που κατασκευάσατε ή έστω ανεχθήκατε, δεν ήταν (είναι) τύραννοι; Και δεν επιδόθηκαν, κι αυτοί, σε “λαθρεμπόριο ναρκωτικών”, πουλώντας στους λαούς τους αφιόνια και ποτίζοντάς τους απάτες, για να μην πολυνιώθουν τα δεσμά τους, που είναι συνήθως made in USA, in URSS ή όπου αλλού εδρεύουν τα μεγάλα αμόνια της υποτέλειας και του εξανδραποδισμού;».

Αυτή την ώρα των μεγάλων ανατροπών και της κατάλυσης των μεγάλων μύθων, ο νους γυρίζει σ' ένα μικρό βιβλίο, που τόσο μας είχε εντυπωσιάσει, πριν 20 ακριβώς χρόνια, στην ξενιτιά της εξορίας μας: ήταν γραμμένο από τον κορυφαίο επιστήμονα και ανθρωπιστή Αντρέι Ζαχάροφ, που έφυγε πριν λίγες μόνο μέρες.

Συνηγορούσε, εκεί, για τη «συνύπαρξη» Ανατολής και Δύσης, κατάγγελλε τους κινδύνους που απειλούν τον πλανήτη μας (πυρηνικούς πολέμους, αποβλάκωση των μαζών που απεργάζονται οι φανατικές και σεκταριστικές ιδεολογίες, οι φασισμοί, σταλινισμοί, μαοϊσμοί, μιλιταρισμοί, δημαγωγίες κ.λπ.) και διακήρυττε πως μόνο η παγκόσμια συνεργασία και η πνευματική ελευθερία μπορούν να εξασφαλίσουν την επιβίωσή μας:

«Μονάχα ο σεβασμός της πνευματικής ελευθερίας θα εμποδίσει την οικουμένη να μολυνθεί από μύθους, που τους καλλιεργούν υποκριτές και δημαγωγοί και που πάνε να μας υποτάξουν σε μιαν αιματηρή δικτατορία. Η ελευθερία της σκέψης αποτελεί το μοναδικό μέσο για ν' αντιμετωπισθούν τα πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά προβλήματα με τρόπο επιστημονικό και δημοκρατικό...»³.

3. *La liberté intellectuelle en URSS et la coexistence*, Παρίσι, Gallimard 1969, σ. 31-34.

Αυτά που, τότε, ηχούσαν τόσο τολμηρά, μοιάζουν κοινοτοπίες σήμερα; Ίσως. Αλλά αυτοί οι «κοινοί τόποι» έχουν –αλίμονο– τόσο λίγο γίνει κοινή πράξη...

31.12.89

ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΜΑΝΤΕΜΑΤΑ

Ιστορίες, ιδεολογίες, ανησυχίες και άλλα

Σ ΠΑΝΙΑ, ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΑΡΧΙΣΕ τόσο συνταρακτικά, αλλά και τόσο αντιφατικά, όσο η τελευταία ετούτη του αιώνα μας. Οι τεκτονικές αλλαγές στον Ανατολικό Κόσμο και στις σχέσεις του «Παλαιού Κόσμου» με τον «Νέο» δημιουργούν κλίμα πρωτόφαντης παγκόσμιας ευφορίας – σκιασμένης, ωστόσο, από ανησυχίες για τις επιπτώσεις που οι ανατροπές αυτές μπορεί να έχουν στις διεθνείς και στις εσωτερικές «ισορροπίες». Πανηγυρίζουμε όλοι για την αναβίωση της ελευθερίας και της δημοκρατίας στις ανατολικές χώρες – πολλοί όμως προβληματίζονται για το «κόστος» που θα έχει η ανεμπόδιστη διεκδίκηση πολιτικών και οικονομικών δικαιωμάτων, κι ιδιαίτερα η αναρρίπηση των εθνικισμών στις χώρες που «αναβλέπουν».

Οι «κίνδυνοι» αυτοί, όμως, αποτελούν το «τίμημα της ελευθερίας» – της ελευθερίας να εκφράζονται οι αντιδράσεις κι οι επιδιώξεις, αντί να καταπνίγονται. Και το τίμημα αποβαίνει πολύ ακριβότερο, όταν η «τάξη» και η «σταθερότητα» που ανατρέπονται, είχαν εξασφαλισθεί με την καταπίεση, τον τρόμο, την εξαθλίωση, την εξόντωση εκατομμυρίων ανθρώπων. Τότε,

δεν λειτουργεί μόνο ο πανάρχαιος «νόμος της ανταπόδοσης» («έκανες, θα λάβεις» – «ανάξια δράσας, άξια πάσχεις»¹). Λειτουργεί και η νομοτέλεια της «αποκατάστασης» των πραγμάτων – που, ωστόσο, οδηγεί συχνά σε αναστατώσεις, οδυνηρές ίσως, αναπότρεπτες όμως. Αλλά οι «παρεκτροπές» της ελευθερίας, όσα άλγχι κι αν προκαλούν, είναι ασύγκριτα πιο «απαλές» και γόνιμες, απ' τις τυραννικές, δουλικές εκτροπές.

Οι θεελλώδεις αλλαγές των ημερών μας έκαναν ορισμένους να ισχυρισθούν πως φτάσαμε στο «τέλος της Ιστορίας» (όπως ο Αμερικανο-γιαπωνέζος Φράνσις Φουκουγιάμα²), άλλους πως ήρθε «το τέλος των ιδεολογιών», κάποιους, ακόμα, πως χαράζει «το τέλος των υπερδυνάμεων».

Φυσικά, «τέλος της Ιστορίας» δεν υπάρχει όσο θα υπάρχουν άνθρωποι που ζουν και δρουν με διαφορετικές «θέσεις» και «βλέψεις»: αυτά που έγιναν άλλοτε, πιθανότατα «θα ξαναγίνουν, ή ίδια ή παρόμοια, σύμφωνα με την ανθρώπινη φύση» («...των μελλόντων ποτέ αύθις, κατά το ανθρώπινον, τοιούτων και παραπλησίων έσεσθαι...»³). Το απόφθεγμα «οι ευτυχισμένοι λαοί δεν έχουν Ιστορία» είναι απλό σχήμα λόγου (και ευχολογίας), αφού κανένας λαός δεν είναι τόσο αν-ιστορικά «ευτυχισμένος» – αλλά κι αν ήταν, θα έγραφε την απίθανη ιστορία της απίστευτης ευτυχίας του...

Το ίδιο ανεδαφική – νομίζω – είναι η νεότερη διευκρίνιση (του Φουκουγιάμα, πάλι) πως, λέγοντας «τέλος της Ιστορίας», δεν εννοεί το τέλος των γεγονότων, αλλά «το τέλος της εξέλιξης της ανθρώπινης σκέψης για τις πρωταρχικές αρχές, που αφορούν την πολιτική και κοινωνική οργάνωση».

Αν αληθεύει πως ο άνθρωπος είναι «ζών κοινωνικών και

1. Αισχύλος, *Αγαμέμνων*, στ. 1527.

2. Στο πολύκροτο άρθρο του «Το τέλος της Ιστορίας», στο περ. *Εθνικό Συμφέρον*. Βλ. και *Τα Νέα*, 21.11.89 και *Το Βήμα*, 17.12.89.

3. Θουκυδίδης, Α, 22.

πολιτικών», τότε δεν θα πάψει ποτέ να σκέφτεται για την καλύτερη οργάνωση του κοινωνικο-πολιτικού βίου του. Και καμιά οργάνωση δεν μπορεί να είναι τόσο «τέλεια» και τόσο ομόφωνα αποδεκτή, ώστε να εξαφανίζει κάθε αντίρρηση, αντίθεση, αντίσταση, κατά τα «ανθρώπινα» πάλι. Η «επιδίωξη για το καλύτερο» αποτελεί πρώτιστη κινητήρια δύναμη και ατέρμονη προσπάθεια – αλλά ποιος θα μπορέσει ποτέ να πείσει τους άλλους πως πέτυχε το άριστο για όλους; Οι «προφήτες» αυτού του είδους αποδείχεται πως συνήθως επιδιώκουν το άριστο για τον εαυτό τους – και, τελικά, λιθοβολούνται από άλλους και από δικούς.

Αλλά και των ιδεολογιών τέλος δεν υπάρχει, αφού όλοι οι λαοί, όλοι οι άνθρωποι, από κάποιες ιδέες ελαύνονται στις πράξεις τους, που σε κάποιο (ιδεο)λογικό στόχο κατατείνουν. «Όπως τα μάτια μας χρειάζονται φως για να δουν, έτσι κι ο νους μας χρειάζεται ιδέες για να λειτουργήσει»⁴. Έστω κι αν το φως κάποιων ιδεών είναι ζοφερότερο απ' το σκότος. Ακόμα και η ωμή επιδίωξη άμετρου κέρδους στοιχειοθετεί μια ιδεολογία –την «ιδεολογία του συμφέροντος»–, ακόμα και η αποχή από κάθε ιδεολογία αποτελεί «ιδεολογία», αφού υπηρετεί την επικράτηση της ιδεολογίας των κρατούντων.

Εκείνο που θα μπορούσε να ελπίζει κανένας είναι να φτάσουμε στο τέλος των ιδεολογημάτων, στο τέλος των πλαστών ιδεολογιών, στο τέλος της εκμετάλλευσης των ιδεολογιών και της χάλκευσης φανατισμών από ιδιοτελείς και κάλπιδες «ιδεολόγους». Μήπως όμως, είναι, ακόμα, «πολλή μια τέτοια ελπίδα», μήπως δεν ήρθε ακόμα η ωριμότητα αυτή στο εύπιστο ανθρώπινο είδος;

Έτσι ή αλλιώς, κι εκείνοι που προβλέπουν το «τέλος της Ιστορίας» κι οι άλλοι που διαβλέπουν «τέλος των ιδεολογιών»,

4. Malebranche, *Recherche de la vérité* (1674-5), VI.

εννοούν ουσιαστικά το τέλος μιας ιδεολογίας: της σοσιαλιστικής. Η κατάρρευση του («υπαρκτού σοσιαλισμού») τούς δίνει την ευκαιρία και, πιστεύουν, τη δικαίωση.

Δεν θα ξαναπούμε πως η χρεωκοπία ενός («μοντέλου») δεν σημαίνει και αναίρεση της ιδέας όπου το μοντέλο αυτό οικοδομήθηκε. Και δεν «πεθαίνει» έτσι μια ιδεολογία που οραματίζεται μια πιο δίκαιη, πιο ανθρώπινη κοινωνική διάρθρωση και διαβίωση, μια ιδεολογία που έχει εμπνεύσει και γαλβανίσει εκατομμύρια ανθρώπων, που έχει ποτιστεί με ωκεανούς αίμα μέσα στον θετικό αγώνα της για να κάνει το όραμα πράξη, αλλά και μέσα στην αρνητική «μανία» ορισμένων «φορέων» της να επιβιώσουν με πράξεις που διαψεύδουν το όραμα.

Ούτε πάλι το ναυάγιο του («υπαρκτού σοσιαλισμού») ισοδυναμεί με τελική δικαίωση του καπιταλισμού. Που μένει ακμαίος, βέβαια (αντίθετα με τις αντίθετες προφητείες), εδράζεται όμως σε τόσες κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές ανισότητες και αδικίες, στην εκμετάλλευση, την ανεργία, τη φτώχεια των πιο αδύναμων στρωμάτων, στη λυσσαλέα καταστροφή του περιβάλλοντος – όλα, θυσία στο βωμό του κερδώς, ανθρωποβόρου Βάαλ.

Και, φυσικά, παραβιάζει πόρτες ορθάνοιχτες η διαπίστωση πως «το μόνο που απομένει είναι η αρχή της δημοκρατίας, η επανάσταση της δημοκρατίας». Ποιος αγνοεί πως η «αρχή» αυτή, η αλήθεια της αρχής αυτής, είναι πανάρχαιη; Ο Ισοκράτης διαπίστωνε μετά την πτώση μιας άλλης, «προδρομικής» τυραννίας, των Τριάκοντα: «Στις επιφανέστερες και ισχυρότερες πολιτείες συμφέρει περισσότερο το δημοκρατικό πολίτευμα παρά η ολιγαρχία. Και το πολίτευμά μας αυτό, που όλοι το κατακρίνουν, αν το συγκρίνουμε μ' εκείνο που μας είχαν επιβάλει οι τύραννοι, δεν υπάρχει κανένας που να μην το θεωρεί θείο δημιούργημα» («...ταις επιφανεστάταις και μεγίσταις –των πόλεων– ευρησόμεν τας δημοκρατίας μάλλον ή τας ολιγαρχίας συμφερούσας· επει και την ημετέραν πολιτείαν, ην πάντες επιτιμώσιν, ην παραβάλωμεν αυτήν

προς την υπό των τριάκοντα καταστάσαν, ουδείς όστις ουκ αν θε-
σποίητον είναι νομίσειεν»⁵).

Όσοι, μέσα στους αιώνες, δεν παραλόγισαν απ' τα παραισθη-
σιογόνα των κάθε είδους αυταρχιών, ήξεραν και ξέρουν πόσο
φονικοί είναι αυτοί οι αρχολίπαροι «σωτήρες», αλλά και πόσο
λιγόζωοι, τελικά («πασών ολιγοχροσιώτεροι των πολιτειών εισίν
ολιγαρχία και τυρανίς», έλεγε ο Σταγυρίτης⁶).

Και κάθε φορά, το τέλος αυτών των σφαγέων επικυρώνει τον
κοινό πάλι τόπο: το ανέφικτο άξιας ανθρώπινης και κοινωνι-
κής ζωής, όταν η ελευθερία, η δημοκρατία, η δικαιοσύνη είναι
λόγοι κενοί. Αλλά επιβεβαιώνει και το αδιαίρετο αυτών των
απαράβατων βιωτικών όρων. Ακόμα και οι υποστηρικτές του
«τέλους της Ιστορίας» συνομολογούν πως «δεν μπορείς να έχεις
αδιατάρακτη ελευθερία και δημοκρατία, όταν δεν έχει και ο
διπλανός σου». Φυσικά, και σ' αυτό, τους «πρόκαναν» άλλοι –
λ.χ. ο Αριστοτέλης πάλι, όταν έλεγε πως «αν καταστραφεί το
σύνολο, δεν υπάρχει ούτε το μέρος, το χέρι ή το πόδι» («αναιρου-
μένου του όλου, ουκ έσται πους ουδέ χειρ»⁷), ή ο φιλόσοφος-αυ-
τοκράτορας Μάρκος Αυρήλιος: «Ό,τι δεν συμφέρει στο σμήνος,
δεν συμφέρει ούτε στη μέλισσα» («Το τω σμήνει μη συμφέρον,
ουδέ τη μελίση συμφέρει»⁸). Και αυτά δεν αποτελούν «θεωρία»
και «φιλολογία»: ο εξανδραποδισμός των άλλων είναι ιός με-
ταδοτικός ανάμεσα στους ορεγομένους δυνάμεως, και η πείνα
είναι λοιμώδης αρρώστια που απειλεί και των «χορτάτων» τα
κελάρια...

Αυτά, βέβαια, τα απλά και πρωτοβάθμια, τα ξαστοχούν συ-
νήθως και οι πολλά έχοντες αλλά και οι έχοντες λιγότερα.

Υπερδυνάμεις και μη, μοιάζουν αυτή την ώρα με τον «Γιάννη

5. Αρεοπαγυτικός, 62.

6. Αριστοτέλης, Πολιτικά, Ε', 1315β, 11.

7. Ό.π., 1253α, 21.

8. Εις εαυτόν, Στ', 54.

που γελά και κλαίει μαζί): οι ΗΠΑ πανηγυρίζουν για την κατεδάφιση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» – αλλ’ ανησυχούν για την εκκλόαψη μιας Ευρώπης πολυδύναμης κι ανεξάρτητης από εκείνες, και διπλοανησυχούν επειδή η ύφεση κι η ειρήνη θα εξοντώσουν τις πολεμικές βιομηχανίες τους. Η ΕΣΣΔ κίνησε την «επανάσταση κατά της επανάστασης», αλλ’ αγωνιά για τα εσωτερικά οικονομικά προβλήματά της και για την αφύπνιση των εθνοτήτων, που απειλεί μιαν «αυτοκρατορία» πυργωμένη με το όπλο και το βούρδουλα. Η Γαλλία και άλλες ευρωπαϊκές χώρες προβληματίζονται για την ενδεχόμενη ένωση των δύο Γερμανιών σ’ ένα πανίσχυρο κράτος, με τόσες «σοβινιστικές» καταβολές. Οι μικρές ευρωπαϊκές χώρες φοβούνται πως η βοήθεια των εύπορων Ευρωπαίων συνεταίρων τους που προοριζόταν γι’ αυτές, θα διοχετευθεί στις πολύ πιο χειμαζόμενες ανατολικές. Για να μην την ξεχνάμε, η Τουρκία δυσφορεί επειδή η ύφεση θα της στερήσει το ρόλο του «προκεχωρημένου φυλακίου» της Δύσης και τον πακτωλό των δολαρίων που ο ρόλος αυτός της προσπορίζει. Οι μόνοι που δεν ανησυχούν εξαιτίας των αλλαγών αυτών είναι οι Έλληνες: έχουμε τόσους άλλους λόγους ανησυχιών, που δεν περισσεύει χώρος για παραπανίσιες...

Κάθε άλλο, λοιπόν, παρά τελειώνουν η Ιστορία, οι ιδεολογίες, οι συμφεροντολογίες.

Ωστόσο, οι σεισμοί του καιρού μας δείχνουν πως χρειάζεται πραγματικά «μια επανάσταση στη σκέψη», καθώς είπε ο Γκορμπατσόφ τον Νοέμβρη στην Ιταλία. Μια επανάσταση που, απλούστατα, θα διαπιστώνει, πάλι και πάλι, τη βασιμότητα των παμπάλαιων αληθειών: Την απόλυτη ανάγκη για συνεννόηση και αλληλεγγύη των λαών και των εθνών, για αντικατάσταση της «ισοροπίας του τρόμου» με την ισοροπία της συνεργασίας και της συμπαράστασης.

Περισσότερο παρά ποτέ, η οικουμένη είναι «ένας κόσμος», ένα «κοινό σπίτι» – κι αυτός ο κόσμος δεν μπορεί πια να επιζή-

σει παρά αν πορευτεί όσο γίνεται πιο ομόγνωμα και ομόψυχα.
«Τέτοιο τέλος (του αιώνα) θα 'ναι αρχή» μιας άλλης, ανθρώπι-
νης, εποχής...

6.1.90

ΠΑΛΑΙΕΣ «ΓΡΑΦΕΣ»

για νέα κι «αιώνια» αδικήματα

ΛΟΙΠΟΝ, Ο,ΤΙ ΚΙ ΑΝ ΨΕΛΝΟΥΝ για τα τρανά και μεγάλα που στοχάστηκαν κι έπραξαν οι αρχαίοι μας (πρόγονοι), εμείς συχνά λέμε «τι καλά που δεν ζούμε στον καιρό τους», και προπάντων στην πόλη-κράτος της Αθήνας.

Σκεφθείτε, λογουχάρη, τι θα γινόταν αν ίσχυε ακόμη η «αργίας γραφή» του Αττικού Δικαίου: η καταγγελία που μπορούσε να κινήσει κάθε πολίτης εναντίον όποιου δεν εργαζόταν αδικαιολόγητα¹. Οι ευλογημένοι εκείνοι, βλέπετε, θεωρούσαν την εργασία όχι μόνο ατομικό δικαίωμα, αλλά και κοινωνικό χρέος και, συνακόλουθα, χαρακτηρίζαν έγκλημα την αργία, που είναι λέει «μήτηρ πάσης κακίας», ου μην αλλά και προαγωγός των παρασίων, που ζουν εις βάρος του «Δήμου» και του συνόλου. Και τόσο βαρύ το λογάριάζαν αυτό το αδικήμα, ώστε η ποινή του ήταν «ατιμία» (στέρωση των πολιτικών δικαιωμάτων) και, σε περίπτωση υποτροπής, θάνατος.

1. Όπως είναι γνωστό, στο αρχαίο Αττικό Δίκαιο, ονομαζόταν (αργία) η καταγγελία για αδικήμα σχετικό με το δημόσιο συμφέρον, και «δίκη» όταν αναφερόταν σε ιδιωτική υπόθεση.

Έτσι, λοιπόν, κι εφαρμοζόταν –ο μη γένοιτο!– αυτή η «γραφή» εδώ και τώρα, όπου θριαμβεύουν οι αργίες κι οι απεργίες, θα άδειαζαν οι εκλογικοί κατάλογοι και τα μητρώα των κομμάτων, αφού δεν θα είχαν πια δικαίωμα ψήφου οι αργοί και απεργοί. Και επειδή οι «υπότροποι» μας είναι όσοι και οι «πρωτάρηδες», θα άδειαζαν και τα Δημοτολόγια και θ' αποδεκατιζόταν ο αρσενικός, θηλυκός, ενήλικος και ανήλικος πληθυσμός της χώρας.

Μα –θα πουν μερικοί– η «γραφή αργίας» αναφερόταν στην αδικαιολόγητη αποχή από εργασία. Ενώ εδώ και τώρα...

Αυτονόητο είναι πως σεβόμαστε, πέρα για πέρα, το «ιερό δικαίωμα της απεργίας», όσο και της εργασίας το δικαίωμα. Αλλά πόσο δικαιολογημένος είναι ο καταιωνισμός απεργιών του τελευταίου καιρού; Δεν συζητώ για το δίκαιο ή όχι των αιτημάτων. Μα για την πρακτικότητα του χρόνου και του τρόπου, όπου διατυπώνονται. Θυμάστε την παλιά «συνταγή»: «Για να πετύχεις κάτι που ζητάς, χρειάζονται τρία πράγματα: Να έχεις δίκιο – Να ξέρεις να το πεις – Να βρεις εκείνον που θα σ' το δώσει». Ίσως θα 'πρεπε να προστεθεί: «Να διαλέξεις την κατάλληλη ώρα για να το ζητήσεις». Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι έχουν δίκιο όλοι οι απεργοί σε όλα, και ότι «ξέρουν να το πουν». Ποιος θα τους το δώσει, όμως; Το κράτος – τώρα; Αλλά δεν έχουν γνώση πού βρίσκεται σήμερα το κράτος αυτό, δεν έχουν επίγνωση τι σημαίνει η τυχόν ικανοποίηση των ατελεύτητων απαιτήσεών τους; Ένα κράτος, που δανείζεται ολοένα για να εκπληρώσει από μήνα σε μήνα τις αμεσότερες υποχρεώσεις του με την ψυχή στο στόμα (δηλ. για να πληρώσει τους υπαλλήλους του), τι θα κάνει αν οι υποχρεώσεις αυτές ογκωθούν ακόμα πιο πολύ; Πώς κωφεύουν οι απαιτούντες στις κωδωνοκρουσίες κινδύνου, που μας πέμπονται από παντού; «Βαδίζετε προς το χάος!», μας φωνάζει η ΕΟΚ (27.1.90). «Ανασκουμπωθείτε, αν θέλετε ν' αξιοποιήσετε την κοινοτική βοήθεια και να βοηθήσετε τον εαυτό σας», μας μηνάει ο Πρόεδρος της Επιτροπής της ΕΟΚ, Ζακ Ντελόρ (30.1.90). Κι εμείς ανασκουμπωνόμαστε βάζοντας λουκέτο σε

δημόσιες υπηρεσίες και οργανισμούς, νοσοκομεία, τράπεζες κ.λπ., και βαδίζουμε ακάθεκτοι με απεργιακές πορείες προς το χάος των δημόσιων ταμείων και του Καιάδα...

Αλήθεια κι απ' αλήθεια, τι θα κερδίσουν οι απεργοί αν ο πληθωρισμός τρανέψει ακόμα πιο πολύ, εκμηδενίζοντας τις αυξήσεις που θα πάρουν, αν το κράτος πτωχεύσει, μηδενίζοντας την οικονομία όλων και του καθενός; Χρειάζεται να θυμίσουμε, για μυριστή φορά, πως «αυτό που δεν συμφέρει στο μέλισσι, δεν συμφέρει ούτε στη μέλισσα»; («Το τω σμήνηι μη συμφέρον, ουδέ τη μελίσηι συμφέρει»²). Συμφέρει, όμως, σε μερικούς κηφήνες.

Σκεφτείτε, ακόμα, τι θύματα θα είχε η άλλη, η «καταλύσεως δήμου γραφή»: η καταγγελία εναντίον εκείνων που είχαν καταλύσει ή προσπαθούσαν να καταλύσουν το δημοκρατικό πολίτευμα – έγκλημα που κολαζόταν με θάνατο και δήμευση της περιουσίας των ενόχων και «ατιμία» ακόμα και για τους απογόνους τους.

Και δεν μιλάω για τις καταλύσεις (κυριολεκτικά) της δημοκρατίας σε παλιότερους αλλά σχετικά πρόσφατους καιρούς – για τις δικτατορίες και τ' άλλα «σωτήρια» κινήματα (που κι αυτές κι αυτά σπάνια «κολάζονται» τώρα). Μιλάω για τις νεότερες καταλύσεις ή καταλήψεις δημόσιων κτιρίων, που «πάνε κοστούμι» με καταστροφές, βανδαλισμούς, λεηλασίες δημόσιας περιουσίας (επιστημονικών εγκαταστάσεων, οργάνων κ.λπ.), με πυρπολήσεις καταστημάτων, λεωφορείων, αυτοκινήτων, άσχετων με το θέμα και τους θύτες. Για τους «τρόπους διαμαρτυρίας», δηλαδή, που όλα τα κόμματα τους καταδίκασαν σαν «αντιδημοκρατικές πράξεις».

Αν η περιβόητη αθώωση του αστυφύλακα Α. Μελίστα για τον φόνο του 15χρονου Μ. Καλτεζά, έδωσε το έναυσμα γι' αυτές τις «εκδηλώσεις», δίνει λαβή και σε δύο ερωτήματα:

2. Μάρκος Αυρήλιος, *Εις εαυτόν*, Στ' 54.

α) Σύμφωνα με ποια λογική ή νομική αρχή, οι αποφάσεις των δικαστηρίων είναι («υπεράνω κριτικής»); Ποιο Σύνταγμα ή νόμος καθιερώνει το αλάθητο, άβατο, ανεύθυνο της δικαστικής κρίσης; Και ίσα-ίσα, εκείνοι που κρίνουν και τιμωρούν τους πολίτες σύμφωνα με τους νόμους της πολιτείας (δηλ. των ίδιων των πολιτών) δεν πρέπει να είναι «ανοικτοί» σε κάθε κριτική από τους πολίτες; Και δεν αποτελεί ασφαλιστική δικλίδα για την ευθυκρισία και δικαιοκρισία των κριτών να κρίνονται οι κρίσεις τους; Το αντίθετο, ούτε δίκαιο είναι, ούτε δημοκρατικό – αφού, στη δημοκρατία, όλοι κρίνονται και κανένας δεν έχει το προνόμιο του αλάθητου.

β) Αλλά τι είδους «κριτική» είναι οι καταλήψεις και οι καταστροφές; Η διαμαρτυρία για μίαν άδικη απόφαση, όταν παίρνει μορφή καταστροφική, όχι μόνο το άδικο δεν αίρει, αλλά και παίρνει αυτή διαστάσεις αδικίας. Και τότε, «το δίκαιο μεταβαίνει»³, ο τυχόν αδικημένος χάνει το δίκιο του και δικαιώνεται ο αδικητής!

Οι πρόσφατες καταλήψεις και καταστροφές όχι μόνο δεν «εκφράζουν» το δημόσιο περί δικαίου αίσθημα), αλλ' αντίθετα έρχονται σε σύγκρουση μ' αυτό – πολύ περισσότερο που αποτελούν κατόρθωμα μιας μειοψηφίας μειοψηφιών των σπουδαστών και φοιτητών. Αλλά, κι απ' την άλλη, πώς να δεχθούμε ότι οι καταλήψεις αποδοκιμάζονται από την πλειοψηφία της σπουδάζουσας νεολαίας, όταν έχουν γίνει το πιο δημοφιλές σπούδαγμα και το πιο κοσμαγάπητο («φροντιστήριο») σ' όλα τα κλιμάκια της ελληνικής εκπαίδευσης;

Ωστόσο, για να δούμε και τα των «Καισάρων»: δεν θα 'πρεπαν (αγραφές) και σ' αυτούς που συνδουλίζουν κι εκμεταλλεύονται το «πάθος» για τις αργίες και το μένος για τις καταλήψεις; Στα κόμματα, μ' άλλα λόγια, και στους κομματάρχες, που «χαι-

3. Βλ. Αισχύλου *Χοηφόρες*, στ. 308.

δεύουν» εργαζόμενους και σπουδαστές με το αζημίωτο, που «αβαντάρουν» τις διαμαρτυρίες τους, ακόμα και τις πιο ανεδάφικες (όσο είναι στην αντιπολίτευση) και ενδίδουν στα αιτήματά τους, ακόμα και τα πιο παράλογα (όταν βρεθούν στην εξουσία), για να θερίζουν ψήφους, αδιαφορώντας αν αργότερα θα θερίσει θύελλες η διοίκηση και η οικονομία;

Αυτοί, οι «δημοκόλακες» και δημοπλάνοι, που «γερονηταγοούν και αναπαιδεύουν»⁴ τα «τιμημένα γερατειά και τα περήφανα νιάτα», εργαζόμενα ή άεργα, σπουδάζοντα ή σχολάζοντα, αυτοί δεν έχουν κάνει τον συνδικαλισμό κομματικό φέουδο και το φοιτητικό κίνημα κομματικό «μετερίζι»; Αυτοί, ακόμα και τώρα όπου στέρεψαν όλες οι «πηγές λαλέουσες» του Δημοσίου, δεν τρέμουν μην κακοκαρδίσουν κι ετούτους κι εκείνους, δεν εθελotuφλούν μπρος στην παραχάραξη του συνδικαλισμού, στον εκμαυλισμό του νεανικού ιδανισμού, στον ευτελισμό των «κινημάτων»;

Αυτοί, ακόμα και σήμερα που έχουν το άλλοθι της Οικουμενικής, δεν εμποδίζουν να χρησιμοποιηθεί, επιτέλους, ο θερμοκαυτήρας των οδυνηρών αληθειών και των ανελέητων μέτρων, που αποτελούν το μοναδικό σωσίβιό μας; Αυτοί, ακόμα και την ώρα τούτη της «αποκάλυψης», δεν μένουν μικρέμποροι του «πολιτικού κόστους» και σαράφηδες του εκλογικού μπεζαχτά;

4.2.90

4. Αριστοφάνης, *Ιππής*, στ. 1099.

ΣΑΡΔΑΝΑΠΑΛΙΣΜΟΙ

Χρηματολαγνεία σοσιαλ-τυράννων – και άλλων

ΤΟ ΓΚΡΕΜΙΣΜΑ των αντιλαϊκών καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης έφερε στο φως όχι μόνο τα πολιτικά και ποινικά εγκλήματα των σοσιαλ-τυράννων, αλλά και το πάγιο σχεδόν παρακολούθημα κάθε τυραννίας: την απύθμενη χρυσολατρία, την απίθανη απληστία, την απέραντη μεγαλομανία των «φορέων» της, που συχνότατα συνοδεύονται και από κάθε λογής ακολασίες των ίδιων ή και της φαμίλιας τους και της «αυλής» τους.

Και, φυσικά, τα μυθικά παλάτια και θέρετρα, αμάξια και πετράδια, τζοβαϊρικά και καταθέσεις των Τσαουσέσκων και Σία, ήταν αντιστρόφως ανάλογα με την πολιτική και οικονομική «ευμάρεια» που χάριζαν στο λαό «τους». Αλλά τι σημασία είχε; Για τις βδέλλες εκείνες –όπως και για άπειρες άλλες, εστεμμένες ή όχι, «λαοπρόβλητες» ή λαομάχες– μέγα καλό και πρώτο ήταν κι είναι το ηδονικότατο κοκτέιλ εξουσίας-δύναμης-πλούτου, (ιδεολογίας)-ψευδολογίας-πλιατσικολογίας, ανεξέλεγκτης και ανεξάντλητης...

Μπροστά σ' αυτές τις αποκαλύψεις για τους «εκπτώτους», μερικοί τους αποκάλεσαν («Σαρδανάπαλους») – ακολουθώντας,

σίγουρα, το παράδειγμα του Αριστοτέλη, που έλεγε ότι «πολλοί που βρίσκονται στην εξουσία, εξουσιάζονται απ' τα ίδια πάθη με τον Σαρδανάπαλο (...) φαίνεται πως προτιμούν τη ζωή των ζώων» («πολλοί των εν ταις εξουσίαις ομοιοπαθείν Σαρδαναπάλω (...) φαίνονται βοσκημάτων βίον προαιρούμενοι»¹).

Τον αδικούν, όμως, τον μυθικό Ασσύριο βασιλιά Ασουρμπανιπάλ: Μπορεί να ήταν ακράτητα άπληστος κι ακόλαστος, μπορεί να είχε (λένε) έμβλημά του το «έσθιε, πίνε, παίξε, αφροδισίαζε, ως τάλλα τούτου ονκ άξια» («τρώγε, πίνε, παίξε, κάνε έρωτα, τίποτ' άλλο δεν αξίζει»), αλλά εκείνος, τουλάχιστον, όταν είδε πως φτάνει το τέλος του απ' τους εχθρούς του, μάζεψε τις αμέτρητες γυναίκες, παλλακίδες, ευνούχους και παρατρεχάμενούς του σε μια σκηνή, σώριασε και βουνά χρυσάφι κι ασήμι, και κήκε μαζί τους, μοναδική αυτο-θυσία στον Βάαλ του εαυτού του. Οι τωρινοί όμως δεν είχαν ούτε αυτή τη (γενναιότητα): πιάστηκαν στη φάκα, δειλοί και τρομαλέοι αρουραίοι, προπηλακιζόμενοι και λακτιζόμενοι απ' τους άλλοτε συνεργούς τους.

Έτσι ή αλλιώς, κανένας δεν απορεί γι' αυτή τη «μάνητα χρυσαφιού» (και τη συνακόλουθη ανελέγητη εκμετάλλευση των ανυπεράσπιστων (μαζών)), που κατακυριεύει ακόμα και τους (τάχα) σημαιοφόρους της «κοινωνικής δικαιοσύνης».

Κοινός τόπος είναι, από πολύ παλιά, πως «αιτία όλων αυτών είναι η δίψα για την κυριαρχία (εξουσία) από πλεονεξία και φιλοδοξία» («πάντων δ' αυτών αίτιον αρχή διά πλεονεξίαν και φιλοτιμίαν»), που λέει ο Θουκυδίδης², και ξαναλέει ο Ισοκράτης: «...για την ηδονή ή το κέρδος ή τη φήμη κάνουν οι πάντες τα πάντα» («...ηδονής ή κέρδους ή τιμής φημί πάντας πράττειν»³). Μ' όλο που, αντί τα διαζευκτικά «ή», θα 'πρεπε να γράψει σωρευτικά «και», σε πάμπολλες περιπτώσεις.

1. *Ηθικά Νικομάχεια*, 1095 Β', 23.

2. Θουκυδίδης, Γ', 82.

3. *Περί αντιδόσεως*, 217.

Και η λαγνεία αυτή είναι τόσο μεγαλύτερη όσο πιο απόλυτη είναι η εξουσία: «*Το δ' εκ τυράνων γένος αισχροκερδείαν φιλεί*» («*Η φάρα των τυράνων λατρεύει τα κέρδη της ντροπής*»⁴). Κι αν το πάθος του χρυσού γίνεται αιτία να δέχονται όλοι και να κάνουν κάθε ατιμία («*διά την του χρυσού τε και αργύρου απληστίαν πάσαν μεν τέχνην και μηχανήν καλλίω τε και ασχημονεστέραν, εθέλειν υπομένειν πάντα άνδρα*»), άλλο τόσο ο υπέρογκος πλούτος «*ιδιωτών και μοναρχών*» σε ατιμίες οδηγεί: «*όσο μεγαλύτερος είναι, τόσο πιο πολλούς και πιο μεγάλους διαβολείς τρέφει και άλλους ανθρώπους που επιδίδονται σε αισχρές και βλαβερές απολαύσεις. Και κανένα μεγαλύτερο κακό απ' αυτό δεν γεννά ο πλούτος και η δύναμη της εξουσίας*» («*...ορώ τας μεγάλας ουσίας και υπερόγκους των τ' ιδιωτών και των μοναρχών σχεδόν όσω περ αν μείζους ώσι, τοσούτω πλείους και μείζους τους διαβάλλοντας, και προς ηδονήν μετ' αισχράς βλάβης τρεφούσας· ου καζόν ουδέν μείζον γεννά πλούτος τε και η της άλλης εξουσίας δύναμις*»⁵).

Κι αυτό τ' ομολογούν κι οι ίδιοι οι τύραννοι – αν, τουλάχιστο, πιστέψουμε τον Ιέρωνα του Ξενοφώντα: «*Οι τύραννοι αναγκάζονται να διαρπάζουν άδικα πάρα πολλά, και από τα ιερά και από τους πολίτες, επειδή συνεχώς χρειάζονται χρήματα για τις αναγκαίες δαπάνες. Πάντοτε, σαν να βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση, αναγκάζονται να συντηρούν στράτευμα* («*Σεκουριτάτε*) κ.λπ.) για να μην εξολοθρευτούν» («*οι τύραννοι τοίνυν αναγκάζονται πλείστα συλάν άδίκως και ιερά και ανθρώπους διά το εις τας αναγκαίας δαπάνας αεί προσδείσθαι χρημάτων· ώσπερ γαρ πολέμου όντος αεί αναγκάζονται στράτευμα τρέφειν ή απωλολέναι*»⁶).

Παραστατικά περιγράφει τους καρπούς αυτής της «πολιτείας» ο Μάλκολμ στον Μακμπέθ: «*Ο τόπος μας, σκυμμένος κάτω απ' το ζυγό, πώς κλαίει, ματώνει, κι η κάθε μέρα κι άλλη μια*

4. Σοφοκλής, *Αντιγόνη*, στ. 1056. Μετάφρ. Κ.Χ. Μύρη, Εταιρεία Σπουδών.

5. Πλάτων, *Νόμοι*, 831 D, και *Επιστολή προς Διονύσιον*, 317 C.

6. *Ιέρων*, IV, 11. Μετάφρ. Τ. Βουρνά, Τολίδης.

λαβωματιά προσθέτει στις πληγές του», επειδή ο Μακμπέθ είναι «φονιάς, πλεονέκτης, λάγνος, άπιστος, ύπουλος, μοχθηρός, βιαστής και λιχονδεύεται κάθε αμαρτία ονομασμένη». Αλλά κι ο ίδιος ο Μάλκομ, ο επίδοξος βασιλιάς, δεν είναι παρά επίδοξος διάδοχος κι άξιος συνεχιστής του Μακμπέθ: «...Άπατη άβυσσο είν' η λαγνεία μου... Κι έχω τέτοιαν αστέρρευτη φιλαργυρία, που αν ήμουν βασιλιάς, θα 'σφαζα τους αρχόντους για τα τσιφλίγια τους... κι όσο πιο πολλά αποχτούσα, τόσο θα μου άνοιγαν την όρεξη, έτσι που θα χάλκενα άδικα τσακώματα με τους καλούς νομοταγείς, να τους κατάστρεφα το έχει τους»⁷.

Αν αλλάζουν τα πρόσωπα, οι μέθοδοι κι οι στόχοι μένουν οι ίδιοι, όπου γης και καιρού. Και η σαρκαστική παρατήρηση της Τουανέτας για τους γιατρούς, παίρνει πολύ πιο δραματική και πλατιά διάσταση: «Θα πρέπει να 'χει σκοτώσει πάρα πολύ κόσμο, για να 'χει γίνει τόσο πλούσιος!»⁸.

Περίεργο δεν είναι το «φαινόμενο» αυτό: Η λαγνεία της δύναμης, η *libido dominandi*, συνοδεύεται πάντα απ' τη λαγνεία του μεγαλείου. Κι όταν αληθινό, ουσιαστικό μεγαλείο δεν υπάρχει, ανάγκη πάσα να το αναπληρώσεις με μεγαλείο εξωτερικό, («μεγαλείο» εμφάνισης, διαβίωσης, ακτινοβολίας. Έχοντας κατακτήσει την «πάσα δύναμη» (όπως νομίζεις), πιστεύεις και πως σου επιτρέπονται τα πάντα, πάσα απόλαυση, πάσα απόκτηση, πάσα αποκοτιά – κι αυτό πρέπει να το επιβεβαιώνεις στον εαυτό σου ολοένα, και με ολοένα μεγαλύτερη πλησμονή αγαθών και ηδονών. Με το πρόσθετο πλεονέκτημα πως τα «μεγαλεία» αυτά θαμπώνουν και δαμάζουν τους «όχλους», και «μπουκώνουν» τα παράσιτα, που υπηρετούν τους (και, τελικά, υπηρετούνται από τους) χρυσοποίκιλτους και χρυσοβόλους αφέντες.

Το πιο σαρδονικό είναι πως αυτή η πολλαπλή χρηματολα-

7. Πράξη Δ', σκηνή 3. Μετάφρ. Β. Ρώτα, Ίκαρος.

8. Μολιέρος, *Κατά φαντασίαν ασθενής*, Πράξη Α', σκηνή 5.

γνεία κυρίευσε και ανθρώπους που αναρριχήθηκαν στην εξουσία και την ασκούσαν στο όνομα της πιο «αντι-χρηματικής» ιδεολογίας: Ποιος αγνοεί πως ο Μαρξ είχε αποκαλέσει το χρήμα «δεσμό όλων των δεσμών... που δένει και λύνει όλους τους δεσμούς... μαστροπό των ανθρώπων και των εθνών»⁹ και άπειρα παρόμοια;

Αυτοί οι αφορισμοί, όμως, είναι καλοί μόνο για τα χαρτιά και τα μπαλκόνια. Στην πράξη, η εξουσία έχει ηδονές πολύ πιο γευστικές κι ακαταμάχητες από τις αχαμνές εκείνες της «πόλης των ιδεών»...

Και την γόνιμη αυτή τακτική δεν μπορούσαν παρά να την μιμηθούν και του σοσιαλισμού οι μιμητές και λαθρέμποροι. Δείγματα άφθονα είχαμε, κι εδώ, τα τελευταία χρόνια – κι οι συγκλονισμοί απ' τα σκάνδαλα που γεννοβόλησε ο ημέτερος «σοσιαλισμός» εξακολουθούν να καταγράφονται απ' τους πολιτικούς σειсмоγράφους. (Για τους άλλους –τους λάτρεις του κεφαλαίου και του άκρατου κέρδους– το πράγμα ήταν «φυσικό» και «συνεπές»). Αλλά οι κήρυκες του «σοσιαλιστικού ήθους»!).

Αν, τώρα, μερικοί απ' αυτούς (δευτεραγωνιστές, φυσικά), οδηγήθηκαν στις φυλακές, δεν φταίει παρά η «δικαστική χούιτα», που μάχεται τον σοσιαλισμό, και ο Τύπος, που «διαστρέφει σε μεγάλο βαθμό την αλήθεια», κατά το προχθεσινό (19.2.90) λέγειν του πρώην εισαγγελέα και πρώην υπουργού – που κάπου μπέρδεψε το σοσιαλιστικό (γιουγκοσλαβικό) καλαμπόκι και τη σοσιαλιστική αυτοδιαχείριση με τη λαθροχειρία. Δυστυχώς γι' αυτόν και τους συν αυτό, το χρήμα είναι συχνά δίκωπο μαχαίρι. Ο Ηράκλειτος το είχε πει σαρκαστικά για τους συμπολίτες του: «*As μη σας λείπει ο πλούτος, Εφέσιοι, για να φαινόσαστε τι πανούργοι που είστε*» («*Μη επιλίποι υμάς πλούτος, Εφέσιοι, / ίν'*

9. *Οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα* (1844). Μετάφρ. Μπ. Γραμμμένου, Γλάρος, σελ. 162-164.

εξελέγκοισθε πονηρομένους»¹⁰). Ο πλούτος ο άνομος (καλύπτει) ανάγκες και ορέξεις, αλλά και αποκαλύπτει τους ορεγόμενους και ψωμιζόμενους...

25.2.90

10. Απόσπασμα 125α.

Η ΠΕΡΕΣΤΡΟΪΚΑ ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ

Οι κυρώσεις θ' ακυρώσουν την «ανανέωση»;

Η ΜΕΤΕΚΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΠΑΥΛΑ μας επιτρέπει να κοιτάξουμε κι έξω απ' το ελληνικό αλώνι μας – σε χώρους, και σε θέματα, άλλωστε, που μας ενδιαφέρουν άμεσα.

Αν το 1989 ήταν ο χρόνος της μεγάλης έκρηξης στην Ανατολική Ευρώπη και στο παγκόσμιο Κίνημα, το 1990 φαίνεται να είναι η ώρα της αποφασιστικής κρίσης στην άλλοτε Μέκκα του κομμουνισμού και στην περιφέρειά της.

Η σοφή και τολμηρή διαπίστωση του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ πως «πρέπει να μπει η πολιτική πριν απ' την οικονομία», πως «δεν μπορεί να υπάρξει οικονομική ανόρθωση χωρίς πολιτική απελευθέρωση κι εκδημοκρατισμό», δοκιμάζεται τώρα και θα δοκιμάζεται όλο και πιο δραματικά, εξαιτίας της ατολμίας και των αντιφάσεων της «περεστρόικα» στην πράξη – με αποτέλεσμα τα ημίμετρα να κατανοούν συχνά αντίμετρα, ν' αναιρούν και ν' ακυρώνουν τον εαυτό τους.

Δεν θα σταθούμε, τώρα, στο (σπουδαιότατο, φυσικά) πρόβλημα της οικονομίας, όπου η αναποφασιστικότητα στην αλλαγή των διοικητικών κ.λπ. δομών, χειροτέρεψε αντί να βελτιώσει το

βιοτικό επίπεδο και «οι πολίτες χάνουν την εμπιστοσύνη στον ηγέτη τους».

Θα μιλήσουμε για το όχι λιγότερο οδυνηρό πρόβλημα των εθνοτήτων, που απειλεί τη θεωρητική και την πρακτική τής «περεστρόικα» – αλλά και τη «σελήνη του μέλιτος» ανάμεσα στις Δυνάμεις όλων των διαμετρημάτων, τη σελήνη που έδωσε στην Οικουμένη τις μεγαλύτερες ελπίδες και προσδοκίες, ύστερ' από δεκαετίες ολόκληρες ψυχρών πολέμων και θερμότατων εξοπλισμών.

Τίποτα δεν μπορούσε να είναι πιο ευφρόσυνο από τη δημοκρατία, τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τον πολυκομματισμό κ.λπ. που υποσχέθηκε και άρχισε να εφαρμόζει, εδώ και πέντε χρόνια, ο Γκορμπατσόφ. Αλλά και τίποτα δεν θα μπορούσε να διαβάσει, αν όχι να υπονομεύσει, αυτή την πολυάκριβη αλλαγή, όσο η αδιαλλαξία και η «σκληρή στάση» του Κρεμλίνου απέναντι στις αξιώσεις, ακόμα και τις εξεγέρσεις, των εθνοτήτων της ΕΣΣΔ. Στάση, που κορυφώθηκε με το τελεσίγραφο του Γκορμπατσόφ στη Λιθουανία, και τις απειλές του για οικονομικό αποκλεισμό, για «εμφύλιο πόλεμο», ακόμα και για «διατάραξη της παγκόσμιας ύφεσης», αν δεν αποκηρύξει η Βίλνα την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της (11.3.90).

Το τελεσίγραφο αυτό γίνεται ακόμα πιο παράλογο όταν, προχτές μόλις, η Μόσχα «ζήτησε συγνώμη» για τις εισβολές στην Ουγγαρία του 1956, στην Τσεχοσλοβακία του 1968, στο Αφγανιστάν του 1980 – χαρακτηρίζοντας, μάλιστα, την τελευταία, διά στόματος του υπουργού των Εξωτερικών Ε. Σεβαρντνάτζε, «*παράβιαση των ανθρωπίνων αξιών, της σοβιετικής νομοθεσίας, και των κομματικών και πολιτικών κανόνων*» (23.10.89).

Αλλά εισβολές και σφαγές και κατοχές δεν γίνονται μόνο με τανκς και σφαίρες. Με εισβολή, δηλαδή με καταπίεση ενός άλλου λαού, ισοδυναμούν και η καταδίκη του σε πείνα και στερήσεις, και οι πολιτικο-οικονομικοί εκβιασμοί, επειδή ο «άτακτος» λαός θέλει ν' αποτινάξει την καταπίεση 50 ολόκληρων χρόνων.

Αυτή η απειλούμενη εισβολή δεν καταπατά μόνο τα ανθρώπινα, λαϊκά, εθνικά δικαιώματα – καταρρακώνει και τις επαγγελματίες των «δημοκρατικών ανανεωτών».

Αποτελεί κοινό, βέβαια, τόπο ότι κάθε πολίτευμα πρέπει να είναι συνεπές με τον εαυτό του, με την ειδική πολιτική «φύση» του, όσες αντιξοότητες και αντιδράσεις κι αν συναντά.

Τα μοναρχικά, αυταρχικά, τυραννικά, ολοκληρωτικά καθεστώτα –που κατευθύνονται από τη βούληση και τα συμφέροντα ενός ατόμου ή μιας ομάδας, και στηρίζονται στη βία– μόνο με τη βία επιβάλλουν τον άνομο νόμο τους κι επιβάλλονται στους «αντάρτες». «Ορθότατα» βέβαια, αφού η βία είναι η «ιδεολογία» τους και το μέσο τους και η συνέπειά τους.

Η δημοκρατία, όμως, δεν μπορεί να προσφέρει στον εαυτό της αυτή την άθλια «πολυτέλεια». Μια και εδράζεται στην ελευθερία, στην κοινή βούληση και στο κοινό συμφέρον, αν προσφύγει στη βία απαρνιέται τον λόγο και τα μέσα ύπαρξής της. Οι δημοκρατίες «αυτοκτονούν» όταν δεν έχουν τη δύναμη ν' αμυνθούν δημοκρατικά, κι όταν χρησιμοποιούν για την άμυνά τους τη δύναμη της βίας. Πολύ περισσότερο, όταν καταφεύγουν σ' αυτή τη δύναμη για να επιβληθούν σε άλλα έθνη και λαούς.

Αληθεύει πάντα η διαπίστωση πως η «δημοκρατία αδύνατον ετέρων άρχειν»¹ – όχι όμως με την έννοια που το έλεγε ο «βιαιότατος» δημαγωγός Κλέων, πως δηλαδή «η δημοκρατία είναι ανίκανη να εξουσιάζει άλλους». Αλλά με το νόημα πως η δημοκρατία δεν μπορεί εξ ορισμού να άρχει πάνω σε άλλα κράτη ή έθνη, επειδή τότε απεμπολεί τα κυριότερα συστατικά στοιχεία της, την ελεύθερη απόφαση και αυτοδιάθεση των μελών της. Από την αρχαία Αθήνα και τη Ρώμη ως τη Γαλλική και τη Ρώσικη Επανάσταση, τα πολιτεύματα που είχαν θεμελιωθεί σε δημοκρατικές αρχές, αυτοκαταλύθηκαν όταν οι αρχές αυτές

1. Θουκυδίδης, Γ', 37.

αντικαταστάθηκαν απ' την αυταρχία, την αυθαιρεσία, την καταδυνάστευση. Όπως τα άτομα, έτσι και τα πολιτικά συστήματα, δεν βιάζονται ατιμώρητα τη φύση τους και τους άλλους.

Το ίδιο, φυσικά, ισχύει και για τον σοσιαλισμό – αν, τουλάχιστο, πιστέψουμε τους προφήτες του.

«Ένας λαός που υποδουλώνει έναν άλλο λαό, σφουρηλατεί τις δικές του αλυσίδες», κήρυττε ο Μαρξ². «Κανένα έθνος δεν μπορεί να είναι ελεύθερο, όταν καταπιέζει άλλο έθνος», συμφωνούσε ο Λένιν, επαυξάνοντας μάλιστα: «Η άρνηση του δικαιώματος των εθνών για αυτοδιάθεση ισοδυναμεί με υπεράσπιση της εθνικής καταπίεσης και με υποστήριξη των προνομίων των καταπιεστικών εθνών»³.

Η τσαρική Ρωσία είχε, δίκαια, χαρακτηριστεί «φυλακή εθνών». Φυλακή, που η Οκτωβριανή Επανάσταση την «άνοιξε» – για να συγκροτήσει, πριν και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ένα τεράστιο κράτος με 100 διαφορετικές εθνότητες. Από εκείνη την ώρα, οι κατηγορηματικές θεωρητικέςπίστεις για αυτοδιάθεση των λαών κ.λπ., άρχισαν να νερώνονται και ν' αναιρούνται με διάφορες προφάσεις και με κατηγορίες κατά των δύστροπων εθνοτήτων για «εθνικιστικούς σοβινισμούς, αλαζονείες» κ.λπ.⁴ Και όπου δεν έφτανε ο λόγος, έπεφτε –πάλι– το κνούτο και το λεπίδι.

Αυτές οι «επιχειρηματολογίες» ήταν, βέβαια, σύμφυτες και σύμφωνες με τη σταλινική ανθρωποκτονική και γενοκτονική πρακτική. Από την ώρα, όμως, που η «περεστρόικα» ανακάλυψε το αυτονόητο πως «ο σοσιαλισμός είναι αναπόσπαστος απ' τη δημοκρατία και την ελευθερία», η άρνηση αυτού του δικαιώματος ελεύθερης αυτοδιάθεσης γίνεται ακατανόητη – η δυσαρμονία

2. Απόφαση της 1ης Διεθνούς, που την είχε προτείνει ο Μαρξ (1869).

3. *Το δικαίωμα των εθνοτήτων για αυτοδιάθεση*, 1914.

4. Βλ. Μ. Γκορμπατσόφ, *Περεστρόικα*, μετάφρ. Αγγ. Βερυκοκάκη-Αρτέμη, Νέα Σύνορα 1987, σελ. 203-213.

θεωρητικών λόγων και πολιτικής πράξης καταντά διαπεραστικά φάλτσα. Τα δικαιώματα που ο Γκορμπατσόφ αναγνωρίζει σε όλους τους πολίτες της ΕΣΣΔ, πώς τ' αρνιέται στους πολίτες των σοβιετικών εθνοτήτων, στις εθνότητες σαν επί μέρους ενότητες; Πολύ περισσότερο, που είναι πασίγνωστο πως ορισμένες απ' αυτές έχουν προσαρτηθεί στην ΕΣΣΔ με τη βία –όπως οι Βαλτικές χώρες το 1940– και με τη βία κρατιούνται δεμένες στον κορμό της. Τι γίνεται, τότε, η «κλασική» προφητική διαβεβαίωση πως «όσο θα καταργείται η εκμετάλλευση του ενός ανθρώπου απ' τον άλλον θα καταργείται και η εκμετάλλευση του ενός έθνους απ' το άλλο»;⁵

Φυσικά, εδώ προβάλλεται η αντίρρηση: αν η Μόσχα ενδώσει στις αυτονομιστικές αξιώσεις μιας ή δύο εθνοτήτων, θα «ανοίξει η όρεξη» και των άλλων και, τότε, η πολυεθνική Ένωση θα διαλυθεί. (Είναι η γνωστή θεωρία του «αντόμινο» –που είχε επιστρατεύσει, πριν 20 χρόνια, η Ουάσιγκτον για να δικαιολογήσει τον «βρόμικο πόλεμο» του Βιετνάμ: αν αποσυρόταν απ' τη χώρα εκείνη –έλεγε– τότε το ένα μετά το άλλο τα κράτη της Ν.Α. Ασίας θα έπεφταν στις αρπάγες του κομμουνισμού, όπως γκρεμίζονται τα κομμάτια του «αντόμινο» όταν πέσει το πρώτο τους. Και είδαμε ποιες ήταν οι συνέπειες – για τους Αμερικανούς θεωρητικούς!). Μόνο ο έντιμος διάλογος, η διαπραγμάτευση με ίσους όρους, και όχι τα τελεσίγραφα και τα τανκς, μπορεί να πείσει τις εθνότητες να μείνουν στην αγκάλη της σοβιετικής μητέρας ή μητριάς.

Οι Λιθουανοί σήμερα, άλλες εθνότητες αύριο, θ' αντιμετωπίσουν προβλήματα επισιτισμού κ.λπ., αν και όταν τα «τελεσίγραφα» της Μόσχας γίνουν πράξη.

Σίγουρα, όμως, οι λαοί αυτοί θα έχουν εγκολπωθεί τον δημοκράτειο λόγο πως «η φτώχεια μέσα σε δημοκρατία είναι τόσο

5. *Μανφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, 11.

προτιμότερη απ' τη λεγόμενη ευδαιμονία κάτω από τυραννικά καθεστώτα, όσο (είναι προτιμότερη) η ελευθερία απ' τη δουλεία» («η εν δημοκρατίη πενήτη παρὰ τοῖσι δυναστίησι καλεομένης ευδαιμονίης τοσοῦτόν ἐστι αιρετωτέρη οκόσον ελευθερίη δουλείης»⁶). Χωρίς να ξεχνάμε πως η «ευδαιμονία» στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού, όχι μόνο (λεγόμενη) ήταν, αλλά εξαιρετικά αμφιλεγόμενη...

Στη Βαλτική, στον Κούκασο, θα κριθεί οριστικά η «περεστρόικα», όσο και στις σοβιετικές αγορές. Ιδιαίτερα, στο θέμα των εθνότητων, ο Γκορμπατσόφ –που θέλησε να είναι άρνηση του Στάλιν και του Μπρέζνιεφ– αν καταφύγει στη βία και στον εκβιασμό, θα αρνηθεί τον Γκορμπατσόφ και θ' αρνηθεί τον αληθινό Σοσιαλισμό, που έταξε ν' αναστήσει. Εκεί θ' αποδειχθεί αν η ιστορική ρήξη του με το παρελθόν, που τόσο θαυμάσαμε και χειροκροτήσαμε, αποτελεί μιαν αληθινή επανάσταση μέσα στην επανάσταση ή μιαν ακόμα προδοσία της.

Ακόμα κι αν (χάσει) μερικές απ' αυτές τις δημοκρατίες (που αποτελούν, άλλωστε, ελάχιστο ποσοστό της), η ΕΣΣΔ δεν κινδυνεύει να «διαλυθεί». Αντίθετα: μπορεί να μικρύνει κάπως σε έκταση και πληθυσμό, αλλά θα μεγαλώσει ασύγκριτα σε κύρος και συνέπεια – θα γίνει σεβαστή όχι με τη δύναμη των αρμάτων της, αλλά με τη δύναμη της αντιστοιχίας ανάμεσα στις διακηρύξεις της και στις πράξεις της. Κι αυτή η δύναμη έχει πολύ μεγαλύτερη πειθώ και εμβέλεια από τα κάθε είδους όπλα, μεταλλικά ή ρηματικά.

22.4.90

6. Δημόκριτος, απόσπ. 251, και σε Στοβαίου *Αρθολόγιον*, ΜΓ', 42.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΒΛΗΤΑ

(Με την ευκαιρία μιας «επετείου»)

ΒΕΒΑΙΑ, ο «εορτασμός των 2.500 χρόνων από την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας»¹ είναι, χρονολογικά, κάπως λάθος: οι μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη –που αποτελούν, πραγματικά, τη θεμελίωση γνήσιας δημοκρατίας στην αρχαία Αθήνα– έγιναν το 568/7 π.Χ. και, άρα, η 2500ή επέτειός τους δεν πέφτει εφέτος, αλλά το (μοιραίο) 1992.

Ακόμα και παράκαιρη, όμως, η αναπόληση των γενεθλίων της δημοκρατίας δεν είναι ποτέ παράταιρη. Ιδιαίτερα σήμερα, όπου τόσες παραποιήσεις της κυκλοφορούν και όπου τόσες επαναστατικές μεταρρυθμίσεις (δηλαδή, ανατροπές και ανασκοπήσεις) άλλων επαναστάσεων κατάδειξαν την ανέσπερη δύναμη και βιωσιμότητα του πιο δίκαιου και ανθρώπινου πολιτεύματος.

Αλλά όταν λέμε «αναπόληση» δεν εννοούμε «ιστορική αναδρομή» – που δεν την επιτρέπει, άλλωστε, και ο χώρος. Εννο-

1. Έτσι αναφέρθηκε στην εναρκτήρια παράσταση του Φεστιβάλ Αθηνών με τις *Ευμενίδες*.

ούμε μια προσπάθεια να ψηλαφήσουμε τις πηγές του πολιτεύματός μας – και τις σημερινές «εχβολές» του.

Ένα απ' τα «περίεργα» της αθηναϊκής δημοκρατίας είναι πως τις πιο θεμελιακές της καινοτομίες τις πραγματοποίησαν γόννοι «αριστοκρατών» – ιδιαίτερα του περιφανούς γένους των Αλκμεωνιδών, όπως ο Κλεισθένης (570-500) και ο Περικλής (495-429).

«Ηγεμών του δήμου (αρχηγός των δημοκρατικών) και προστάτης» του, μετά την κατάλυση της τυραννίας των Πεισιστρατιδών, ο Κλεισθένης –που είχε περάσει 24 χρόνια εξόριστος– προχώρησε αμέσως σε μεταρρυθμίσεις, με τις οποίες «αποδόθηκε η εξουσία της πολιτείας στο λαό» –«απεδίδeto τω πλήθει η πολιτεία»: δόθηκαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα σ' όλους τους πολίτες, ανεξάρτητα από πλούτο και καταγωγή, και θεμελιώθηκαν θεσμοί που εξασφάλιζαν τις «δημοκρατικές διαδικασίες» στη λειτουργία της πολιτείας– αυτές, ακριβώς, τις διαδικασίες που τόσο ταλαιπωρούνται σήμερα σαν όρος και σαν πράξη².

Έναν και παραπάνω αιώνα αργότερα –μετά τον ολέθριο Πελοποννησιακό πόλεμο– ο Λυσίας, ανατρέχοντας στις αρχές της αθηναϊκής δημοκρατίας, θα γράψει:

«Πρώτοι και μόνοι, τότε (οι πρόγονοί μας), αφού έδιωξαν τους δυνάστες τους, εγκαθίδρυσαν τη δημοκρατία, πιστεύοντας πως η ελευθερία όλων φέρνει τη μεγαλύτερη ομόνοια. Κι αφού έκαναν κοινό τους κτήμα τις ελπίδες που είχαν γεννηθεί την ώρα του κινδύνου, κυβερνήθηκαν με πνεύμα ελεύθερο, τιμώντας τους χρηστούς και τιμωρώντας τους κακούς με το νόμο· επειδή πίστευαν πως είναι γνώρισμα των ζώων να νικάνε το 'να τ' άλλο με τη βία, ενώ στους ανθρώπους ταιριάζει να ορίζουν με το νόμο το δίκαιο, να πείθουν με τη λογική και να υποτάζουν σ' αυτά τις πράξεις τους, έχοντας κυβερνήτη τους το νόμο και δάσκαλο τον Λόγο» («Πρώτοι δε και μόνοι εν εκείνω τω χρόνω, εκβαλόντες τας παρά σφίσιν αυτοίς

2. Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, XX-XXI.

δυναστείας, δημοκρατίαν κατεστήσαντο, ηγούμενοι την πάντων ελευθερίαν ομόνοιαν είναι μεγίστην, κοινάς δ' αλλήλοις τας εκ των κινδύνων ελπίδας ποιήσαντες, ελευθέραις ταις ψυχαίς επολιτεύοντο, νόμω τους αγαθούς τιμώντες και τους κακούς κολάζοντες, ηγησάμενοι θηρίων μεν έργον είναι υπ' αλλήλων βία κρατείσθαι, ανθρώποις δε προσήκειν νόμω μεν ορίσαι το δίκαιον, λόγω δε πείσαι, έργω δε τούτοις υπηρετείν, υπό νόμου μεν βασιλευμένους, υπό λόγου δε διδασκομένους»³).

Και σε καιρούς ακόμα πιο δύσκολους για τη δημοκρατία, ο Αριστοτέλης θα προσθέσει:

«Ο λαός έχει γίνει κυρίαρχος σε όλα και ορίζει τα πάντα με ψηφίσματα και με δικαστήρια όπου κυριαρχεί, αφού οι αποφάσεις τις οποίες άλλοτε έπαιρνε η βουλή, έχουν περιέλθει στα χέρια του λαού. Και αυτό φαίνεται ότι είναι μέτρο ορθό, αφού είναι πιο εύκολο να διαφθείρεις με χρήματα ή με υποσχέσεις λίγους ανθρώπους παρά πολλούς» («Απάντων γαρ αυτός αυτόν πεποίηκεν ο δήμος κύριον, και πάντα διοικείται ψηφίσμασι και δικαστηρίοις, εν οίς ο δήμος εστιν ο κρατών. Και γαρ αι της βουλής κρίσεις εις τον δήμον εληλύθασιν. Και τούτο δοκούσι ποιείν ορθώς· ενδιαφθορότεροι γαρ οι ολίγοι των πολλών εισιν και κέρδει και χάρισιν»⁴).

Αλλά και σύγχρονοι σχολιαστές επισημαίνουν την «ακλόνητη τόλμη» και «αυστηρή λογική» του Κλεισθένη, το «γεωμετρικό και διεισδυτικό του πνεύμα»). Ο εγκυρότατος Jean-Pierre Vernant παρατηρεί, γενικότερα:

«Η πόλις εμφανίζεται σαν ένας ομοιογενής κόσμος, χωρίς ιεραρχία, χωρίς ορόφους, χωρίς διαφοροποίηση. Κατανέμεται εξίσου σε ολόκληρο το πεδίο της δημόσιας ζωής, στον κοινό αυτό χώρο, όπου η πόλη έχει το κέντρο, το μέσον της. Ακολουθώντας μια κυκλική διαδικασία, η εξουσία περνάει από την μια ομάδα στην

3. *Επιτάφιος τοις Κορινθίων βοηθείς*, 18-19.

4. *Αθηναίων Πολιτεία*, XLI, 2. Μετάφρ. Άγγ. Βλάχου, Εστία 1980.

άλλη, από το ένα άτομο στο άλλο, ώστε το άρχειν και το άρχεσθαι, αντί να αντιτίθενται σαν δύο απόλυτες έννοιες, γίνονται οι δύο αδιαχώριστοι όροι της ίδιας αναστρέψιμης σχέσης...»⁵.

Όλοι γνωρίζουν –στα λόγια– αυτούς τους ακρογωνιαίους λίθους της αθηναϊκής (και κάθε) δημοκρατίας – ελευθερία, ισονομία, κυριαρχία του νόμου και της λογικής. Αλλά και κανένας δεν αγνοεί τις αδυναμίες της στην πράξη: το ευμετάβλητο του λαού, την «άλωσή» του απ’ τους δημαγωγούς, που εκμεταλλεύονται την ευπιστία, τις ανάγκες και τις απαντοχές του πλήθους και το παρασύρουν σε καταστροφικές επιλογές και αποφάσεις. Ωστόσο, ακόμα πιο κοινό τόπον αποτελεί η διαπίστωση πως οι αδυναμίες της δημοκρατίας είναι, πάντα, λιγότερο ζημιογόνες και ευκολότερα θεραπεύσιμες απ’ τις «δυνάμεις» των άλλων, «ισχυρών» πολιτευμάτων και καθεστώτων.

Οι εγγενείς αυτές δυσπλασίες της δημοκρατίας γίνονται ακόμα πιο έντονες στη νεότερη και τη σύγχρονη εποχή, επειδή (προπάντων στον τόπο μας) έχει χαθεί το καίριο γνώρισμα και θεμέλιο του δημοκρατικού πολιτεύματος: η συνείδηση του πολίτη, η αμοιβαία ευθύνη πολίτη και πολιτείας. Όμως, χωρίς αυτό το πρωταρχικό στοιχείο, η δημοκρατία καταντά μια παράσταση, όπου οι φύσει πρωταγωνιστές (ο δήμος, ο λαός) έχουν αποδιωχθεί στον εξώστη, άξιοι μόνο να ζητωκραυγάζουν ή να σφυρίζουν, ενώ οι κομπάρσοι (οι πολιτικοί) παίρνουν όλους τους ρόλους και την είσπραξη...

Στη σκέψη, όμως, και στην πράξη των αρχαίων Αθηναίων, ελεύθερο και «πλήρες» ήταν το άτομο μόνο αν ζούσε σε μια ελεύθερη, αρτιωμένη πολιτεία, όπου ο καθένας είχε συμβάλει κι ευθυνόταν για την ελευθερία της, για την ισόρροπη λειτουργία της, για τη δικαιοσύνη της απέναντι σ’ όλους και τον καθένα. Η

5. Vernant, *Les origines de la pensée grecque*, PUF, 1975, σελ. 99. Και P. Levêque – P. Vidal-Naquet, *Κλεισθένης ο Αθηναίος* (1964), μετάφρ. Στ. Γεωργοπούλου, Ευρύαλος 1989.

αθηναϊκή δημοκρατία δεν ήταν «κράτος» που επιβάλλει τη θέλησή της στους πολίτες με την (ωμή ή μη) βία – ήταν μια κοινότητα, συγκροτημένη και συντηρούμενη από την ελεύθερη βούληση των πολιτών της, που μπορούσαν κάθε στιγμή – αλλά με αυστηρά προκαθορισμένες διαδικασίες – ν' αλλάζουν ελεύθερα την πορεία της, αναλαμβάνοντας όλη την ευθύνη για τις αποφάσεις τους. Οι Αθηναίοι ήταν, πάνω απ' όλα, πολίτες – μ' άλλα λόγια, σκοπός και λόγος της ύπαρξης της πολιτείας ήταν οι πολίτες της, που υπήρχαν μ' αυτήν και γι' αυτήν, σ' έναν αδιάσπαστο συνδυασμό αμοιβαίων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Για τους Έλληνες ήταν αδιανόητο πως το άτομο μπορούσε να ευτυχήσει ανεξάρτητα από την πολιτεία του ή, το χειρότερο, εις βάρος της. Ήξεραν, άριστα, το χιλιοειπωμένο: Όταν πάσχει το όλον πάσχει και το μέρος. Και το «όλον» πάσχει όταν το «μέρος» όχι μόνο πράττει εναντίον του «όλου», αλλά και όταν απρακτεί, αδιαφορεί για το «όλον».

Αυτά τα στοιχεία συγκρότησαν τον ελληνικό πολιτισμό, που – λέει η Γαλλίδα ιστορικός Claude Mosse – «μπορούμε σήμερα να τον ερμηνεύσουμε ως πολιτισμό του ανθρώπου. Και μολονότι τον άνθρωπο δεν τον είδαν οι Έλληνες – με ελάχιστες εξαιρέσεις – παρά ως στοιχείο της φύσης και μολονότι – αντίθετα από τους σημερινούς ανθρώπους – δεν σκέφτηκαν ποτέ να εξουσιάσουν αυτή τη φύση, τουλάχιστον ονειρεύτηκαν να την υπαγάγουν σε νόμους. Από εδώ προέρχεται η ενότητα, αλλά συνάμα η πολλαπλότητα του αθηναϊκού πολιτισμού»⁶.

Σήμερα – ποιος δεν το ξέρει; – η ενότητα αυτή έχει θρυμματισθεί. Τόσο η ενότητα των πολιτών μεταξύ τους, όσο και η ενότητα πολίτη-πολιτείας, και η ενότητα ανθρώπου-φύσης. Όλοι αντικρίζουμε όλους σαν αντιπάλους και ανταγωνιστές, όλοι αντι-

6. *Ιστορία μιας δημοκρατίας: Αθήνα* (1971). Μετάφρ. Δ. Αγγελίδου, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας 1983, σελ. 210-211. Βλ. και Κορν. Καστοριάδη, *Η αρχαία δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, Ύψιλον 1986.

μετωπίζουμε (όχι άδικα) το κράτος σαν τον υπ' αριθ. 1 δημόσιο κίνδυνο, καταπιεστή κι εκμεταλλευτή: κι εκείνο μας φέρεται όπως σε σεσημασμένους απατεώνες, υπεξαιρέτες, καταχραστές. Και τόσο εκείνο όσο κι εμείς, γινόμαστε οι λυσσαλέοι εκμεταλλευτές και ολετήρες της Φύσης –που δεν νοιαζόμαστε να την καταλάβουμε, να την κατανοήσουμε, σαν γεννήτορα και φίλο, και να διδαχθούμε απ' αυτήν– αλλ' αγωνιζόμαστε να την «καταλάβουμε», να την κατακυριεύσουμε σαν προαιώνιο εχθρό και να την αφανίσουμε επικοηρωικότητα!

Πού μας οδήγησε και μας οδηγεί αυτή η αφροσύνη της απληστίας, το βλέπουμε όλοι – και η μεγαλύτερη αφροσύνη μας είναι πως κάνουμε ότι δεν το βλέπουμε και, συνακόλουθα, δεν κάνουμε τίποτα για να το εμποδίσουμε και να το αναστρέψουμε.

Έτσι, γιορτάζουμε τα 2500 χρόνια της Δημοκρατίας, έχοντάς την καταντήσει έσχατη μωροκρατία...

24.6.90

ΕΝΑ ΝΕΟ «ΣΥΜΒΟΛΑΙΟ»

Με έναν πανάρχαιο εταίρο

«Ω Φύσις, εκ σου πάντα, εν σοι πάντα, εις σε πάντα»

ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΑΙΟΣ, *Εις εαυτόν, Δ', 23*

Ε ΠΡΕΠΕ, ΛΟΙΠΟΝ, να γίνουμε μητροκτόνοι για να ξαναθυμηθούμε τον ομφάλιο λώρο που μας δένει ακατάλυτα με τη Μητέρα-Φύση, και για να συνειδητοποιήσουμε πως η μητροκτονία δεν είναι μόνο έγκλημα βαρύτατο, είναι και αυτοκτονία.

Μιλήσαμε άλλοτε για τον θρυμματισμό της αλλοτινής ενότητας πολίτη-πολιτείας και ανθρώπου-Φύσης – ενότητας που αποτελούσε αρχή και βάση του αρχαιοελληνικού πολιτισμού. Και, φυσικά, πρωτοπόροι κι εδώ, οι Νεοέλληνες απόγονοί τους θαυματουργούμε (όση ημίν δύναμις) στη συντριβή της ενότητας του ανθρώπινου με τον φυσικό κόσμο και στα κάθε είδους μητροκτονικά κακουργήματα.

Γι' αυτό, θα πρέπει να μας αγγίζει ιδιαίτερα (όσους έχουν, ακόμη, ώτα ακούειν) ένα πρόσφατο βιβλίο του σπουδαίου Γάλλου φιλοσόφου κι επιστήμονα Michel Serres, με τον τίτλο *Το Φυσικό Συμβόλαιο*¹. Επειδή, ακριβώς, στόχος του είναι η ανα-

1. *Le Contrat naturel*, François Bourin, Παρίσι 1990. Χρήσιμο, από άλλη

σύνδεση της σκέψης και της πράξης μας με τον Κόσμο, τη Φύση, τη Γη, στο σύνολό τους.

Πριν κατηγορήσει τους άλλους «εγκληματίες», ο Σερρ εγκαλεί τους συναδέλφους του φιλοσόφους, την ίδια τη νεότερη φιλοσοφία των τελευταίων 40 χρόνων, επειδή έχει γίνει «α-κοσμική» («acosmite»), επειδή αγνόησε τον φυσικό, υλικό κόσμο:

Όλα αυτά τα χρόνια, η αγγλοσαξονική φιλοσοφία ήταν και είναι λογική και αναλυτική – η γερμανική, φαινομενολογική – η γαλλική, γλωσσολογική. Και οι τρεις αυτοί κλάδοι επικεντρώθηκαν στο άτομο, στην κοινωνία, στην επικοινωνία, στη γλώσσα. Παράβλεψαν, όμως, «τον Κόσμο τον μέγα». Έτσι, ένα χάσμα βαθύ χωρίζει τις επιστήμες, την τεχνολογία, τη βιομηχανία, τον στρατό, την ανθρώπινη δράση γενικά, που ασκείται βάρβαρα πάνω στη Φύση – από τη φιλοσοφία, που αδιαφορεί γι' αυτή την πραγματικότητα και γι' αυτές τις ολέθριες πρακτικές.

Αλλά και η Διεθνής Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου –λέει ο Σερρ– αναφέρεται στους ανθρώπους σαν να είναι μόνοι τους πάνω στη Γη, μιλάει για τις σχέσεις μεταξύ τους, διανθρώπινες ή διακρατικές, αλλά διόλου για τις σχέσεις τους με τον Κόσμο, που περιέχει και άτομα και φυλές και έθνη και κράτη.

Γι' αυτό, προτείνει ο Σερρ ένα καινούργιο Συμβόλαιο –κατά το πρότυπο, βέβαια, του Κοινωνικού Συμβολαίου του Ζαν-Ζακ Ρουσσό. Αν, όμως, ο «πολίτης της Γενεύης» εκείνος οραματιζόταν, πριν 228 χρόνια, ένα συμβόλαιο ανάμεσα σε ίσους και ελεύθερους πολίτες, που θα μετείχαν άμεσα, ενεργά και αδιάκοπα στην πολιτική ζωή, ο Σερρ τονίζει την ανάγκη ενός Φυσικού συμβολαίου ανάμεσα στον άνθρωπο και τη Φύση.

Αλλά τι θα πει «συμβόλαιο»; Μια συμφωνία που ρυθμίζει

οπτική, είναι και το βιβλίο της Ελισάβετ Σαχτούρη, *Γαία. Το ανθρώπινο ταξίδι από το χάος στον κόσμο*. Μετάφρ. Αγγ. Βερυκοκάκη-Αρτέμη, Νέα Σύνορα 1989.

σχέσεις. Και σήμερα –αλίμονο!– οι σχέσεις ανθρώπου-Φύσης είναι σχέσεις εμπολέμων. Από καταβολής κόσμου, είχαμε και έχουμε αμέτρητους («υποκειμενικούς», τοπικούς πολέμους ανάμεσα σε ανθρώπους – τώρα, όμως, θρασομανάει ο πελώριος «αντικειμενικός» οικουμενικός πόλεμος του ανθρώπου με τη Γη, ενάντια στη Γη. Όχι μόνο «πόλεμος πάντων εναντίον πάντων», αλλά και «πόλεμος πάντων εναντίον του Παντός».

Η αμάχη αυτή θυμίζει (λέει ο Σερρ) έναν πίνακα του Γκόγια, όπου οι αντίπαλοι μονομαχούν βουτηγμένοι ως τα γόνατα στη λάσπη. Σε κάθε τους κίνηση, τα λασπόνερα τους ρουφάνε ολοένα – όσο πιο πολύ παλεύουν, τόσο πιο βαθιά βουλιάζουν στο βούρκο. Και ο βούρκος όπου εμείς οι ίδιοι καταβυθίζουμε τον πλανήτη μας και καταβυθιζόμαστε –η οικολογική καταστροφή– είναι «αντάξια» με τις καταστροφές από τον φοβερότερο παγκόσμιο πόλεμο.

Ανάγκη, λοιπόν, ενός «φυσικού συμβολαίου», που να καθορίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των δυο «συμβαλλομένων» –ανθρώπου και Φύσης– που να χαράζει τα όρια δράσης του ενός απέναντι στην άλλη. Έτσι ώστε να πάψουμε να είμαστε «παράσιτοι» που κατατρώνε το «έχει» του οικοδεσπότη τους, της Γης – και να φτάσουμε σε μια λογική και ωφέλιμη συμβίωση (ο Σερρ μεταχειρίζεται την ελληνική λέξη, στη γαλλική μορφή της, φυσικά: symbiose), μια συμβίωση που αναγνωρίζει και σέβεται τα δικαιώματα και το προβάδισμα του φυσικού οικοδεσπότη.

Και αντί ν' αναλωνόμαστε –προσθέτει– σε «αστυνομικές έρευνες» για να βρούμε «ποιος φταίει», χρησιμότερο είναι να δούμε «τι πρέπει να κάνουμε». Κι αφού οι επιστήμες, τεχνικές κ.λπ. είναι οι αίτιοι της οικολογικής καταστροφής, αυτές ακριβώς μπορούμε να τις μεταστρέψουμε και τις μετατρέψουμε σε όργανα για τη θεμελίωση καινούργιας σχέσης με τη Φύση, για θεραπεία των καταστροφών που έγιναν και αποτροπή αυτών που απειλούνται.

Αν αλλάζουμε τρόπο σκέψης, θ' αλλάζουμε και τρόπο χρήσης των επιστημών και τεχνικών αυτών, και από μέσα ολέθρου θα τις μεταλλάξουμε σε μέσα συμβίωσης – μιας συμβίωσης, όπου τη μερίδα του λέοντος απ' το κέρδος θα την έχει αυτός ακριβώς που ήρξαστο χειρών αδίκων, ο ανθρώπινος εταίρος.

Βέβαια –παρατηρεί ο ίδιος ο Σερρ– από νομική άποψη, το «φυσικό συμβόλαιο» αποτελεί παραλογισμό, αφού συμβόλαια γίνονται μόνο ανάμεσα σε ανθρώπους που μιλούν και υπογράφουν, ενώ η Φύση δεν κατέχει ούτε λαλιά, ούτε γραφή.

Αλλά –αντιπαρατηρούμε εμείς– η πρόταση δεν είναι τόσο παράλογη. Φτάνει, μόνο, να θυμηθούμε πως οι αρχαίοι Έλληνες (πάλι!) τη Φύση δεν την ένιωθαν σαν ένα άψυχο στοιχείο, αλλά σαν έμψυχο ον. «Στην πρωταρχική ελληνική διάνοηση, ήταν ξένος ο χωρισμός του κόσμου σε Φύση και σε Νου. Φύση άδεια από νου, ήταν κάτι που δεν μπορούσε να το φανταστεί ο Έλληνας»².

Για εκείνους, η «ευρύτερος, πελωρή» Γη ήταν «ζείδωρος... φερέσβιος άρουρα» (ζωοδότρα γη), γι' αυτό τη λογάριάζαν «Ματέρα γαίαν», «παμμήτορα» (μητέρα των πάντων) και, παραπάνω, Γη-Θεό, «ιεράν, δίαν χθόνα»³. Κι ακόμα, δάσκαλο σε όλα: «Έτι δε η γη, θεός ούσα, τους δυναμένους καταμανθάνειν και δικαιοσύνην διδάσκει· τους γαρ άριστα θεραπεύοντας αυτήν πλείστα αγαθά αντιποιεί» («Η γη, όντας θεός, διδάσκει, σ' όσους μπορούν να μάθουν, τη δικαιοσύνη: σ' αυτούς που την λατρεύουν σωστά, χαρίζει πλήθος αγαθά»⁴). Κι αργότερα, και γενικότερα, πρώτη αρχή, των Στωικών μάλιστα, ήταν το «ομολογουμένως τη φύσει ζην», «να ζεις σύμφωνα με τη φύση».

Ακόμα και οι ολύμπιοι θεοί, άλλωστε, σ' αυτήν ορκίζονταν –

2. Βλ. Τσέλλερ-Νέστλε, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας* (1883/1928). Μετάφρ. Χ. Θεοδωρίδη, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 1942, σελ. 30.

3. Ησίοδος, *Έργα και Ημέραι*, στ. 117 και 479, *Θεογονία*, στ. 693. Αισχύλος, *Προμηθεύς δεσμότης*, στ. 90. Αριστοφάνης, *Νεφέλαι*, στ. 282.

4. Ξενοφών, *Οικονομικός*, V, 12.

κι ήταν (όπως λέει η Ήρα αυτοπροσώπως) ο όρκος τους αυτός ο μεγαλύτερος, ο «δεινότατος» για τους τρισμακάρες αθανάτους⁵...

Δεν είναι, λοιπόν, «παράλογο» ένα συμβόλαιο με αντισυμβαλλόμενο την γεννήτορα και τροφό και δάσκαλο και θεό όλων. Ακόμα κι εκείνων που, σήμερα, κάκιστα την «θεραπεύουν» και έχθιστα της φέρονται. Και που έφτασαν ν' αναποδογυρίσουν το δημοτικό δίστιχο, «*Τούτη η γη που θα μας λιώσει / ξανά στάχια θα φυτρώσει*». Τώρα, εμείς λιώνουμε τη γη, έτσι που ούτε στάχια να φυτρώσει πια, ούτε σπορέας ν' απομείνει κανέννας...

Είναι ουτοπία το «συμβόλαιο» που προτείνει ο Γάλλος φιλόσοφος; Αλλά –πόσες φορές θα το πούμε;– χωρίς τέτοιες ή άλλες «συμφωνίες συμβίωσης», σύντομα θα είναι ουτοπία να μιλάμε για επιβίωση καν.

1.7.90

5. *Ιλιάς*, Ο, στ. 36-38.

ΣΤΟ ΠΕΛΑΓΟΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΦΑΣΕΩΝ

Μια κρουαζιέρα με άπειρες υφάλους

ΑΜΕΤΡΗΤΕΣ ΦΟΡΕΣ έχει αναμασηθεί ο μαρξιστικός αφορισμός «Ο καπιταλισμός πέφτει (ή θα πέσει, τελικά) θύμα των εσωτερικών αντιφάσεών του». Δεν ξέρω αν και πόσο θ' αληθέψει αυτή η προφητεία. Βέβαιο είναι πως ο τόπος μας (είτε καπιταλιστί κυβερνάται, είτε «σοσιαλιστί») αποτελεί κορυφαίο δείγμα τέτοιων αντιφάσεων, δείγμα θλιβερά αριστουργηματικό (αν επιτρέπεται η αντίφαση). Σε κάθε πεδίο κι έκφανση της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής μας. Και να μερικά δείγματα του (δείγματος):

Είμαστε μια χώρα αναμφισβήτητα καθυστερημένη, πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτισμικά. Και συνακόλουθα, εξαρτημένη, σ' όλους αυτούς τους τομείς, απ' τους μεγάλους ξένους.

Κι ενώ στηθοκοπιόμαστε αδιάκοπα πως θέλουμε ν' απαλλαγούμε απ' αυτές τις αναπηρίες, ακολουθούμε αντιφατικότερα τη μέθοδο που κατ' εξοχήν εξασφαλίζει και δικαιώνει την καθυστέρηση και την εξάρτηση: τη μέθοδο της προσκόλλησης στους ξένους, της θεοποίησης των ξένων, της μίμησης των ξένων, της γαλούχησης απ' τους ξένους.

Πολιτικά, θεμελιώνουμε, 150 χρόνια τώρα, την ελληνική πολιτεία αντιγράφοντας τα ξενικά καθεστώτα και συστήματα – δυτικά ή ανατολικά, καπιταλιστικά ή σοσιαλιστικά, νεο-κοσμικά ή τριτοκοσμικά. Και τ' αντιγράφουμε σαν άπραγοι μαθητές, που ούτε τα «σκονάκια» δεν είναι άξιοι ν' αποκρυπτογραφήσουν. Κοπιάρουμε τις χειρότερες πλευρές των «μοντέλων» και στην πιο άκαιρη ώρα: «καπιταλίζουμε» αδιάλλακτα, όταν οι «Μέγκες» του καπιταλισμού έχουν βάλει ποτάμια νερό στο κρασί τους, «σοσιαλίζουμε» άκριτα, πιθηκίζοντας τους τρόπους ίσα-ίσα που οδήγησαν τις μητροπόλεις και τα παρεκκλήσια του ψευτο-σοσιαλισμού σε οικτρό ναυάγιο, προσκυνάμε δογματικά «εικονίσματα», την ώρα που οι οικονομάχοι γκρεμίζουν παντού όλα τα τέμπλα και που οι ίδιοι οι ξένοι πρωθυεράρχες τα στέλνουν στο οστεοφυλάκιο των κεκοιμημένων.

Κι όσο για «Δημοκρατία, δημοκρατικές διαδικασίες, διάλογο, διαφάνειες», ας μη μιλάμε για σκονιί στο σπίτι των κρεμασμένων, που φαφλατίζουν αδιάκοπα γι' αυτές, αλλά ολοένα «μπερδεύουν» τη δημοκρατία με τη δημοκοπία, τις δημοκρατικές διαδικασίες με τις δημοκρατικές αφασίες, το διάλογο με τα σουλτανικά φερμάνια και τα τσαρικά ουκάζια, τη «διαφάνεια» με έντεχνη αφάνεια των κέντρων αποφάσεων και εισπραξέων.

Αποτέλεσμα όλων αυτών των παιδαριωδών αντιφάσεων: αδιάβαστοι κι αδέξιοι, ακόμα και σαν αντιγραφείς, μένουμε αδιάκοπα μετεξεταστέοι, την ώρα μάλιστα που οι άλλοι (όχι μόνο οι μεγάλοι, αλλά και οι μικροί και οι ελάχιστοι) θερίζουν διπλώματα διδακτορικά.

Οικονομικά, ανορθώνουμε τη δημόσια οικονομία μας, γονατίζοντάς την με μογκολφιέρεια διόγκωση του δημόσιου τομέα και με αλόγιστα ανεμοσκορπίσματα «παροχών» στον ιδιωτικό – πάντα όμως χωρίς την παραμικρή ψηφοθηρική υστεροβουλία! Και ύστερα, «ανακάμπτουμε» την οικονομία, φορτώνοντάς την με Ιμαλαία ξενικών δανείων και κλασσαυχενιζόμαστε πως «καταλύσαμε την ξενική εξάρτηση», την ώρα ακριβώς που γινό-

μαστε εσαεί «δανείων υποτελείς» στους ξένους πιστωτές μας.

Και γιατρεύουμε όλα τα πάθη, παθήματα και προβλήματα μας, τιμωρώντας τους άφταιγους και συχωρώντας τους αρχιφταίχτες και πρωτοκλέφτες: Δεν φτάνουν του κράτους τα έσοδα για τις σαρδαναπαλικές δαπάνες του; Χαρατσώνουμε εκείνους που έχουν τα λιγότερα έσοδα, αλλά ποτέ εκείνους που ρούφηξαν όλα τα όβολά μας (κυβερνήσεις και φοροφυγάδες). Πνιγόμαστε απ' το νέφος; Μαντρώνουμε εκείνους που τους έχουμε συστηματικά παρακινήσει ν' αγοράζουν νεφογόνες μηχανές (ΙΧ και Σία), αλλά ποτέ εκείνους που στάθηκαν πιο νεφεληγερέτες κι απ' τον Δία (υπουργούς και «ειδικούς»), που δεν νοιάστηκαν παρά να πληθαίνουν τα εργοστάσια της Αττικής και να παίρνουν ηλίθια «μέτρα» για να μας ρίξουν κι άλλο νέφος στα μάτια. Στραγγίξαμε από νερό; Φυλακώνουμε τους σπάταλους υδροχόους, αλλά ποτέ εκείνους (υπουργούς και «αρμοδίους») που δεν έκλεισαν ούτε μια τρύπα αγωγού, χρόνια και χρόνια τώρα, που είχαν πει ωκεανούς «νερό λησμονιάς» των πιο στοιχειωδών υποχρεώσεών τους. Όλοι αυτοί παραδέχονται πού και πού, σεμνά κι αισχυντηλά, πως «μπορεί, πιθανόν, να έχουν ίσως μια κάποια κάπου πολιτική ευθύνη» – ενώ η ευθύνη τους είναι, πρέπει να είναι, ποινική και σε βαθμό κακουργήματος, και κακουργήματος εθνικού.

Κι απ' την άλλη; Τραμπαλιζόμαστε ως κράτος πάνω απ' το βάραθρο της πτώχευσης, αλλά ως ιδιώτες βακχευόμαστε με άφρονες σπατάλες φανερών ή σκοτεινών πόρων, λιπαρά αδιάφοροι για τους γύρω και για το Αύριο. Μοναδική μας έγνοια είναι το είδωλο του εαυτού μας, που το καμαρώνουμε στον «καιτς» καθρέφτη της αβδηριτικής κραιπάλης – αυτό το είδωλο-Μολώχ, που του θυσιάσουμε τις σάρκες των άλλων και την ψυχή τη δική μας (όση μας απόμεινε).

Κι ακόμα: Σκίζόμαστε για «οικονομική και κοινωνική δικαιοσύνη», αλλά αρπάζουμε (όπως οι τυμβωρύχοι τα χρυσά δόντια των νεκρών) τα πιο άδिका κι εξωφρενικά προνόμια – ακόμα κι επιδόματα («μη πτυχίου») κι επιδόματα («μη επιδόμα-

τος) (μοναδική στον κόσμο περίπτωση, φαντάζομαι, όπου επιβραβεύονται όσοι δεν έχουν αρκετές γνώσεις και όσοι δεν υπάρχει κανένας λόγος να ενισχυθούν! Όπου να 'ναι, θα καθιερωθεί, ελπίζω, και επίδομα «μη παρουσίας στην υπηρεσία» και επίδομα «μη γνώσης γραφής και ανάγνωσης»).

Και μαχόμαστε συνδικαλιστικά για την «προάσπιση των κεκτημένων δικαιωμάτων των εργαζομένων» – ακριβώς εκείνων που θεωρούν κεκτημένο δικαίωμα ή νόμιμο ιδανικό να πληρώνονται τόσο πιο πολύ όσο περισσότερο ραχατεύουν, και ν' απεργούν τόσο πυκνότερα όσο συχνότερα αργούν.

Πολιτισμικά, αξιώνουμε τον παγκόσμιο σεβασμό για όσα πελώρια πύργωσαν οι πρόγονοί μας – και τον αξιώνουμε γκρεμίζοντας ανελέητα ό,τι δικό τους απόμεινε όρθιο στους αιώνες. Αρχίζοντας απ' την πανέμορφη και πανέμνοστη γλώσσα τους, που είναι κι η δική μας γλώσσα – αλλά εμείς αρνιόμαστε την πρώτη κι εκπορνεύουμε τη δεύτερη. Και τελειώνοντας στα μνημεία και τα μουσεία με τα κατάλοιπά τους, που τα παραδίνουμε έρμαιο στους αρχαιοκάπηλους – «εμπάτε συλητές κι αρπάξτε και φυλάκους μη φοβάστε, αφού φύλακες δεν υπάρχουν καν»).

Γαυριούμε για τις «ρίζες» και την «ταυτότητά» μας – και το κοινωνικο-πολιτιστικό όραμά μας είναι πώς θα γίνουμε εικόνα και ομοίωση όχι καν της άξιαςπραμάτειας των ξένων, αλλά των σκυβάλων και των εκκριμάτων τους. Μιλάμε κάποια σπαράγματα ελληνικών, ματίζοντάς τα με ξένες στραβομαθημένες λέξεις και στρεβλώνοντάς τα ακόμα πιο πολύ με ξενικές σνόμπικες προφορές. Τραγουδάμε και χορεύουμε σε καφρο-σκυλάδικους ρυθμούς, που προσφέρουν την υψηλή ηδονή του αφιονιού και του αμόκ. Ντυνόμαστε με ρούχα-επιγραφές ξενόγλωσσες – σαν τους παλιούς εκείνους «ανθρώπους-σάντουιτς», που γύριζαν στα πεζοδρόμια με δύο πινακίδες μπρος και πίσω, διαφημίζοντας φαγάδικα ή μπουλούκια.

Το χειρότερο – και η αρχή στην πάσα συμφορά): η Παιδεία μας έχει κατακτήσει μια «δημόσια», που εκδίδεται στα σοκάκια

και εκδίδει άχρηστα χαρτοδιπλώματα, που ασκεί τους πελάτες της στην αποχώνωση της μηχανικής εκμάθησης και τους μεταδίδει άσβεστη αποστροφή για την πραγματική μάθηση και γνώση. Προαγωγός ισόβιας ραστώνης, έχει κάνει αποκλειστικό στόχο των πιστών της την εισβολή στην κρατική στάνη και το όσο γίνεται πιο άκοπο κούρσεμά της, που εξασφαλίζει και των εισβολέων το αραλίκι και της στάνης το μασκαριλίκι.

«Διεθνικά», τέλος: σαν κυβέρνηση ή σαν κόμματα, ρητορεύουμε αδιάκοπα για «προάσπιση των εθνικών συμφερόντων», για «υπερήφανα εξωτερική πολιτική» και άλλα τέτοια ηρωικά.

Ταυτόχρονα, ωστόσο, ζητιανεύουμε την εύνοια, την ευλογία ή το καλούπι κάποιων ξένων καθεστώτων ή κομμάτων (καθένας κατά την όρεξή του), που θα μας βοηθήσουν –λέμε– να διαφεντέψουμε το εθνικό «έχει» μας – ενώ πολύ καλά ξέρουμε πως αυτοί δεν σκοτίζονται παρά για το δικό τους διάφορο και μόνο.

Βωλοδέρνουμε, ολοένα, για το «Κυπριακό», το «Μακεδονικό», το Αιγαίο, έχουμε όλα τα ιστορικά, εθνολογικά, νομικά δίκια με το μέρος μας – κι ωστόσο, τόσα χρόνια τώρα, δεν αξιωθήκαμε ν' αξιοποιήσουμε ούτε κόκκο απ' τα δίκια αυτά, να ψελλίσουμε καν τη γλώσσα της αλήθειας μας, να εξασφαλίσουμε τις συμμαχίες που θα μας βοηθήσουν όχι να «πάσουμε» τίποτα, αλλά να μη μας πάρουν το πατρογονικό χωράφι μας. Και μοναχά («κουρταλούμε»), χτυπάμε, ξένες μεγάλες πόρτες, δειλά και άτολμα, σε άστοχες ώρες και με άπραγο χέρι.

Μ' αυτά και μ' αυτά όλα, εμείς οι «κληρονόμοι» του πιο διαχρονικού πολιτισμού της Ιστορίας, αφήνουμε τον χρόνο να δουλεύει όλο και πιο πολύ εις βάρος μας, και παραδέρνουμε ξυλάρμενοι στα πέλαγα των αντιφάσεων και της ανημπόριας, όπου δεν υπάρχει αραξοβόλι και πόδισμα κανένα.

Πάνε 25 κιόλας χρόνια, που έγραφε ο Σεφέρης:

«Στο τρελό ανεμοσκόρπισμα
δεξιά ζερβά, πάνω και κάτω,

στροβιλίζονται σαρίδια.
Φτενοί θανατεροί καπνοί
λόνον τα μέλη των ανθρώπων.
.....
Φυραίνει ο τόπος ολόενα
χωματένιο σταμνί»¹.

Σήμερα, το σταμνί δεν έχει ούτε νεροστάλες καν...

15.7.90

1. «Τρία κρυφά ποιήματα», Θερινό ηλιοστάσι, Δ'.

ΦΩΤΙΑ ΚΑΙ ΔΟΛΟΣ

Για τον μακάβριο πυρρίχιο των δασικών πυρκαγιών

Η ΑΤΑ ΚΑΨΟΥΝ Ή ΟΧΙ; Δεν μιλάμε για τα δάση – αυτά θα τα κάψουν οπωσδήποτε. Μιλάμε για τα πτυχία, τα δικά τους, που οι 2.500 πτυχιούχοι δασοπόνοι του Τμήματος Δασοπονίας των ΤΕΙ δήλωσαν πως θα τα κάψουν αύριο, 20 Αυγούστου, μπρος στα υπουργεία Γεωργίας και Προεδρίας «σε ένδειξη διαμαρτυρίας». Γιατί; Επειδή η κυβέρνηση διορίζει εποχικούς δασοπυροσβέστες («κομματικούς και ανίδεους») αντί να προχωρεί σε πρόσληψη του «απαραίτητου επιστημονικού, τεχνολογικού και υλοτομικού προσωπικού»¹.

(Πρόκειται για το πασίγνωστο «εύρημα») κάθε κυβέρνησης, που χρησιμοποιεί έωλες προφάσεις –«δεν μπορούμε να προσλάβουμε μόνιμους υπαλλήλους, επειδή δεν έχουμε χρήματα»– για να μπαλώσει κομματικούς φίλους της, βαφτίζοντάς τους «εποχικούς υπαλλήλους». Αλλά, τότε, γιατί ωρυόμαστε πως ο δημόσιος τομέας έχει τερατωδώς διογκωθεί, αφού οι κυβερνήσεις

1. Ανακοινώσεις της Πανελλήνιας Ένωσης Τεχνολόγων Δασοπονίας Δημοσίων Υπαλλήλων, 25.6 και 10.8.90.

«αναγκάζονται» να μισθώνουν «εκτάκτους» για να καλύψουν τις υπηρεσιακές ανάγκες; Οι μόνιμοι τι κάνουν; Απεργούν μόνο;).

Όμως αυτή η «αυτοπυρπόληση» (τα πτυχία δεν ενσαρκώνουν τις γνώσεις και το «είναι» των κατόχων τους;) παίρνει συμβολικές διαστάσεις, αφού οι δασονόμοι-φύλακες του δάσους και απ' τις φωτιές, καταφεύγουν στην έχθιστη φωτιά, για να καταδείξουν τη χρόνια, φονική αδιαφορία του κράτους απέναντι σ' ένα πρωταρχικό θεμέλιο της εθνικής και ανθρώπινης ζωής.

Έχουν γραφτεί τόσα, και τόσο πύρινα, για το θέμα αυτό, που απορείς πώς εφημερίδες, περιοδικά, φυλλάδια, ανακοινώσεις δεν έχουν πυρπολήσει Βουλή, υπουργεία, αυτοδιοίκηση, κομματικά γραφεία και κάθε άλλο σχετικό «φορέα» (κατά τον νεόχρηστο όρο, που επινοήθηκε για να χρυσώνει την αργομισθία ή την απραξία κάποιων τοπαρχών ή κλαδικών).

Αλλά σ' αυτό τον τόπο, όσο πιο πολλά γράφονται, τόσο πιο πολύ αγνοούνται, όσο πιο πολλά καταγγέλλονται, τόσο πιο πολύ αναπαράγονται, ατιμωρητί και στο διηνεκές.

Θα περιορισθούμε, λοιπόν, σε μερικούς αριθμούς, που συμπεκνώνουν αδιάφυστα αυτό το δημόσιο έγκλημα – έγκλημα του Δημοσίου, αλλά και των δημοτών, κατά ενός αναντικατάστατου δημόσιου θησαυρού.

Το $\frac{1}{5}$ του ελληνικού χώρου είναι –λέει– σκεπασμένο με δάση. Ονομαστικά, όμως, επειδή ένα σημαντικό μέρος απ' αυτά δεν αποτελείται πια από δέντρα αλλ' από αποκαΐδια ή έχει «προαχθεί» σε βοσκοτόπους και οικόπεδα. Και, φυσικά, το πιο αποτελεσματικό, ακαριαίο και ριζικό μέσο γι' αυτήν την προαγωγή και την «προαγωγή» (μαστροπεία) είναι η φωτιά, σκόπιμη ή τυχαία. Και συναυτουργός φυσικός ή ηθικός, είναι το ίδιο το κράτος, που προσφέρει όλες τις δυνατότητες, θετικές και αρνητικές, για την επιτυχία της ηροστράτειας επιχείρησης.

Μόνο στη 15ετία 1974-1989 κάηκαν κάπου 6.500.000 στρέμματα δασικών εκτάσεων. Η μεγαλύτερη καταστροφή έγινε στη δεκαετία 1980-1989: 5.000.000 στρέμματα, με χρόνο-ρεκόρ το

1988: 1.250 πυρκαγιές, 1.105.000 στρέμματα καρβουνιασμένα. Μέσα σε λίγα χρόνια, ο δασικός πλούτος της χώρας έχασε το 1/4 απ' το «έχει» του!

Η Αττική, ειδικά, είναι απ' τις πιο «ευνοημένες» περιοχές των δαυλών: ενώ στη δεκαετία του 1930 είχε 145.000 στρέμματα δάσους, τώρα δεν της έχουν απομείνει παρά 35.000. Κι ενώ στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες αντιστοιχούν 25 τετραγωνικά μέτρα δάσους σε κάθε κάτοικο, οι Αθηναίοι δεν δικαιούμαστε παρά 1,3 τ. μ. ο καθένας! Ευτυχώς, την πτώχευσή μας σε πράσινο, την εξισορροπεί ο υπερπλουτισμός μας σε διοξειδίο, μόλυβδο και αιθάλες...

Τι σημαίνει αυτός ο εξολοθρεμός των δασών, είναι γνωστό πια σε όλους. Αλλά επειδή, στις μέρες μας, μόνο τα αργύρια αποτελούν επιχείρημα, θα αναφέρω τούτο:

Σύμφωνα με ξενική έρευνα, η αξία ενός δέντρου φτάνει τα 31 εκατομμύρια δραχμές μέσα σε 50 χρόνια: παράγει οξυγόνο αξίας 5 εκατ. δρχ., ανακυκλώνει νερό αξίας 6 εκατ., πλουτίζει το έδαφος με συστατικά αξίας 5 εκατ., απορροφά απ' την ατμόσφαιρα ρύπους 10 εκατ., και, επιπλέον, προσφέρει καταφύγιο σε άγρια ζώα και έντομα αξίας 5 εκατ. δρχ. Αν, τώρα, υπολογίσουμε πόσα εκατομμύρια δέντρα μας καταστράφηκαν αυτά τα χρόνια, μπορούμε να «ανακαλύψουμε» τι πελώρια ζημιά στάθηκε αυτός ο αφανισμός για την αφανισμένη οικονομία μας.

Φυσικά, δεν είμαστε οι μόνοι. Η καταστροφή του δασικού «μάννα» είναι παγκόσμιο φαινόμενο σαδομαζοχισμού: έτσι, με τη λυσσαλέα επιδρομή του ανθρώπου κατά της Φύσης, έφτασε να χάνεται ένα εκτάριο (10.000 τ. μ.) δάσους κάθε δευτερόλεπτο!

Τι θα έλεγε ο Ρωμαίος Πλίνιος που, πριν 20 αιώνες, αποκαλούσε τα δέντρα «το μεγαλύτερο δώρο που δόθηκε ποτέ στους ανθρώπους», και που έφριπτε επειδή «βουνά ολόκληρα κόβονται σε όγκους μαρμάρου, αφού πρώτα κόπηκαν τα δέντρα τους»;² Και

2. *Φυσική Ιστορία*, 12, 1. Βλ. σχετικά και E. Bauman, *Η Ελληνική γλωσσίδα* -

δεν είχε απολαύσει ο μακάριος τα χτίρια, τους λουτροκαμπινέδες και τις πλατείες, που για χάρη τους έχουν κατακρεουργηθεί τα μαρμαρογόνα βουνά μας.

Αμέτρητες φορές έχει κατηγορηθεί το κράτος αλλά και οι πολίτες για αμέλεια και αδιαφορία στο εθνικό τούτο θέμα. Τώρα, όμως, οι χαρακτηρισμοί αυτοί δεν φτάνουν.

Αμέλεια υπάρχει όταν, χωρίς ιδιοτελή πρόθεση, παραλείπεις να κάνεις κάτι, να φροντίσεις για κάτι που έπρεπε, όπως έπρεπε. Αλλά στην περίπτωση της δασοφονίας οι πάντες – πολιτεία και πολίτες – ξέρουμε τα πάντα: και τη σημασία του δάσους για τη ζωή μας, και τις ζημιές απ' την καταστροφή του, και τις αιτίες των πυρκαγιών, και τα μέσα για την πρόληψη και την καταστολή του. Κι όμως, δεν κάνουμε τίποτα για να τις αποτρέψουμε, ενώ κάνουμε τα πάντα για να τις συδαυλίσουμε.

Δεν είμαστε λοιπόν ένοχοι αμέλειας, αλλά ΔΟΛΟΥ. Συστηματικού και κατ' εξακολούθησιν. Γιατί είναι ΔΟΛΟΣ, όταν το σαρδανάπαλο κράτος διαθέτει για τα δάση μονάχα το 0,4 του προϋπολογισμού του·

– όταν οι δασικές υπηρεσίες του υπολειπουργούν απελπιστικά (από τις 6.093 προβλεπόμενες θέσεις δασικού προσωπικού, μόνο 2.422 έχουν καλυφθεί – προσλήφθηκαν όμως 6.000 «εποχικοί»)· Δασαρχεία, δασονομεία, δασοπυροσβεστικοί σταθμοί, δασικές επιθεωρήσεις υπάρχουν πιο πολύ στα χαρτιά παρά στην πράξη·

– όταν η Μόνιμη Διακομματική Επιτροπή για τη Δασοπονία (όλα με κεφαλαίο) δεν είδε ποτέ το φως·

– όταν οι πυροσβεστικές υπηρεσίες είναι ανεπαρκείς σε αριθμό και ανεπαρκέστερες σε εξοπλισμό: μισός –0,54– πυροσβέ-

στο μύθο, στην τέχνη και στη λογοτεχνία. Μετάφρ. Π. Μπρούσαλη, Εταιρεία Προστασίας της Φύσεως, 1984. Πολλά στοιχεία σε οικολογικά περιοδικά, στον Οικονομικό Ταχυδρόμο, στην Καθημερινή και στον υπογράφοντος *Νέα Πολιτικά Β'*, «Το δάσος θαύμα και θύμα», Καστανιώτης 1990, σελ. 322-8.

στης αναλογεί σε 1.000 κατοίκους της Αττικής, ενώ τα οχήματα της Π.Υ. έπρεπε να έχουν από χρόνια αποστρατευθεί λόγω ηλικίας και ακαταλληλότητας:

– όταν οι αρμόδιοι διυλίζουν σμήνη από κώνωπες (οι ανωφελείς αυτοί!) για να προμηθευθούμε πυροσβεστικά αεροπλάνα και ελικόπτερα – που είναι το πιο αποτελεσματικό μέσο πυρόσβεσης, εξαιτίας της εδαφικής μορφής της χώρας:

– όταν η γραφειοκρατία των υπουργείων Προεδρίας και Εμπορίου, και των τελωνείων ακινητοποιεί για μήνες τα αγορασμένα πυροσβεστικά οχήματα και ασυρμάτους.

Είναι ΔΟΛΟΣ όταν το κράτος δεν αναδασώνει τις καμένες δασικές εκτάσεις. (Όσες αναδασώσεις έσωσαν να γίνουν, δεν καλύπτουν ούτε το 1/8 των καταστροφών. Μ' αυτό το ρυθμό, για ν' αναδασωθούν τα 50 εκατομμύρια στρέμματα που έχουν καεί απ' τις αρχές του αιώνα, χρειάζονται 1.000 χρόνια).

– όταν δεν απαγορεύει δρακόντεια και αποτελεσματικά την οικοδόμηση σε καμένες περιοχές, όπως επιβάλλουν Σύνταγμα και νόμοι:

– όταν δεν τιμωρεί με τις βαρύτερες ποινές όχι μόνο τους εμπρηστές (που δεν είναι όλοι ασύλληπτοι, μένουν όμως όλοι ακόλαστοι), αλλά και τους καταπατητές, οικοπεδοποιούς, τσιμεντολάτρες:

– όταν αποχαρακτηρίζει δασικές εκτάσεις και ψηφίζει δασοκτόνους νόμους, όπως ο διαβόητος τσιγαρίδειος νόμος για τους βοσκοτόπους, που κηρύχθηκε άλλωστε αντισυνταγματικός:

– όταν δεν έχει αξιωθεί, 150 χρόνια τώρα, να συντάξει κτηματολόγιο της χώρας (μοναδικό κρούσμα σ' ολόκληρη την Ευρώπη, ενώ η Τουρκία έχει κτηματολόγιο από το 1880!):

– όταν τα κάνει ή τα παραλείπει όλα αυτά, επειδή το αδέσποτο δάσος είναι εύκολη λεία για πλήθος σαλταδόρους-ψηφοφόρους των διαφόρων κομμάτων, ενώ τα δέντρα δεν ψηφίζουν παρά σε εκλογές νοθείας.

Και είναι ΔΟΛΟΣ όλων μας, όταν αδιαφορούμε για την κα-

ταπάτηση, ρύπανση, αποτέφρωση των δασών μας, όταν την διαπράττουμε, άμεσα ή έμμεσα, όταν δεν αξιώνουμε επιτακτικά και ακατάπαυστα από το κράτος να προστατεύσει τα ζείδωρα δάση με μέτρα αληθινά («μακράς πνοής») και όχι με ημίμετρα και αντίμετρα πνοής βραχυτάτης και κομματικοτάτης.

Γι' αυτόν τον πολλαπλό δόλο, κανένας Ποινικός Νόμος δεν προβλέπει καμιά ποινή. Αλλά μας την επιβάλλει, ανελήγχα κι αμετάκλητα, ο Φυσικός Νόμος – «ο νόμος που δεσπάζει στα πάντα, απλώνεται ατέλειωτα στον παντοκράτορα ουρανό και στην απέραντη γη», όπως έλεγε ο Εμπεδοκλής («το πάντων νόμιμον διά τ' ευρυμέδοντος αιθέρος ηρεκέως τέταται διά τ' απλέτου αυ γης»³). Η ποινή που επιβάλλει ο νόμος αυτός είναι ποινή εσχάτη, αφού ο δόλος μάς οδηγεί τελικά σε αναίρεση και αφαίρεση της ίδιας μας της ύπαρξης.

Και είναι αληθινά αδιανόητο πώς την απλούστατη αλήθεια – την απλούστατη εξίσωση δάσος ίσον ζωή– δεν την κατανοούμε ή θεληματικά την αγνοούμε, κάνοντας τα πάντα για να την επαληθεύσουμε στην αντίστροφη όψη της: μη-ύλη» (ύλη λεγόταν, αρχικά, το δάσος, το ξύλο) ίσον και μη-ύλη ανθρώπινη. Όση ανθρωπιά έχει απομείνει, βέβαια, στην ύλη μας...

19.8.90

3. Diels-Kranz, I, σελ. 366, στ. 21-22.

ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΑΝΤΙΦΑΣΕΩΝ

Η Ελλάδα στη δίνη της νέας μεσανατολικής «σταυροφορίας»

ΟΛΕΣ ΟΙ ΧΩΡΕΣ ΔΟΚΙΜΑΖΟΝΤΑΙ, άμεσα ή έμμεσα, απ' την κρίση στον Περσικό κόλπο. Η δική μας χώρα, όμως, βρίσκεται μπλεγμένη σ' ένα ιδιότυπο πλέγμα αντιφάσεων, διόλου ακίνδυνο βέβαια:

Πάγκοινη σχεδόν είναι η καταδίκη της «ηρωικής κατάκτησης» του Κουβέιτ απ' τον Σαντάμ Χουσεΐν, της «μεγαλύτερης ληστείας τράπεζας στην παγκόσμια ιστορία», όπως ειπώθηκε. Την καταδίκη αυτή –επισημοποιημένη απ' τον ΟΗΕ– δεν μπορεί παρά να την προσυπογράφει έχθμα και η Ελλάδα, όχι μόνο για λόγους αρχών, αλλά και για λόγους μνήμης και αλληλεγγύης – αφού αμέτρητες φορές στάθηκε η ίδια θύμα ανάλογων αρπαγών από Ανατολή και Δύση, από «συμμάχους» και αντιμάχους.

Η πρώτη αντίφαση, λοιπόν, είναι πως η Ελλάδα ομοφωνεί με κράτη που έχουν διαπράξει τα ίδια εγκλήματα εις βάρος της και εις βάρος άλλων χωρών. Σίγουρα, «ένοχος ένοχον ου ποιεί». Αλλά τι «ποιεί» τον αθώο, η σύμπραξη με ενόχους κατ' άλλου ενόχου;

Κανένας δεν ξεγελιέται πως ο διεθνής συναγερμός κατά του

μαχαιοβγάλτη της Βαγδάτης κινείται από καημό για το διεθνές δίκαιο, για τη διεθνή νομιμότητα. Όλοι ξέρουμε πως το «διεθνές νόμισμα», το πετρέλαιο, είναι το «χρυσόμαλλον δέρας», που τρέχουν ν' αποκτήσουν οι πολυεθνείς Αργοναύτες.

Και είναι περίεργες οι «ιστορικές επαναλήψεις»: πριν δέκα αιώνες, οι άρχοντες της Ευρώπης ξεσήκωσαν τις Σταυροφορίες, για ν' απελευθερώσουν τάχα τους Αγίους Τόπους – για να κατακτήσουν τη Μέση Ανατολή, ουσιαστικά (και το χριστιανικό Βυζάντιο, βέβαια). Τώρα, στους ίδιους τόπους, μια ασύγκριτα πιο πολυδύναμη σταυροφορία ξετυλίγεται με ανάλογους «ιερούς στόχους». Προπάντων, για τον μεγαλύτερο απ' τους σταυροφόρους, τις ΗΠΑ, που –μη έχοντας πια να φοβηθούν την κόκκινη «αυτοκρατορία του κακού», την ΕΣΣΔ– αποδύονται στη δημιουργία της δικής τους «αυτοκρατορίας του μαύρου (και όποιου άλλου) χρυσού». Είναι «ένα σχέδιο που γνωφορείται εδώ και 15 χρόνια» (όπως λέει ο Πολ Ρότζερς, στρατιωτικός αναλυτής στο Πανεπιστήμιο του Μπράντφορντ¹). Και, αυτό εξηγεί, φυσικά, την «πρεμούρα» του Προέδρου Μπους να στείλει τεράστιες δυνάμεις στις θερμές θάλασσες και στην καυτή άμμο της αραβικής χερσονήσου.

Η δεύτερη αντίφαση, άρα, είναι πως, στη θεμελίωση μιας γιγάντιας αποικιακής αυτοκρατορικής υπερδύναμης χωρίς αντίπαλο δέος πια, συνεργεί και η Ελλάδα – που τόσο γνώρισε και πλήρωσε τη σιδερένια φτέρνα και το ατσάλινο σπαθί ή γιατράνι τόσων σταυροφοριών και αυτοκρατοριών.

Η σημερινή διεθνής ομοφωνία κατά του Χουσεΐν δεν περιορίζεται σε φραστικούς μύδρους, αλλά –εξάιρεση σπανιότατη– προχωρεί και σε «ομοστρατεία», σε πρακτικά, λυσιτελή μέτρα εναντίον του διαγουμεμιστή.

1. *Observer*, 19.8.90. Βλ. και Γ. Ρωμαίου, «Το μεγάλο παιχνίδι στον αραβικό κόλπο», *Το Βήμα*, 19.8.90.

Η Ελλάδα –όπως και όλα τ' άλλα θύματα των άλλοτε εισβολών– διαμαρτυρόταν πάντα για την υποκρισία των μεγάλων και των διεθνών οργανισμών, για τη «διεθνή δικαιοσύνη» που, και όταν δεν ήταν μονόφθαλμη και μονόπλευρη, περιοριζόταν σε λόγους πλήθος και σε έργα μηδαμινά. Σήμερα, δεν μπορεί παρά να επικροτεί τις πράξεις που συνοδεύουν τις ωραίες φράσεις κατά του ιρακινού άρπαγα.

Η τρίτη αντίφαση, ωστόσο, είναι πως η Ελλάδα χειροκροτεί τους υποκριτές των σκόπιμα κενών λόγων, που δεν είναι λιγότερο υποκριτές και στα σημερινά έργα τους, χειροκροτεί εκείνους που τόσο ωμά την εμπαιζανε με κενολογίες και «φιλολογίες», χειροκροτεί εκείνους που, πολύ πρακτικά, εξόπλισαν πολύτροπα τον άραβα αρχιδιαρρήκτη.

Και –συνεπώς με τις πάγιες διαμαρτυρίες της κατά των άπρακτων λόγων– προχωρεί και η χώρα μας σε έργα, στην αποστολή της φρεγάτας «Λήμνος», για να συμπλεύσει με τους τιμωρούς-φρουρούς του διεθνούς νόμου.

Μόνο που η πράξη αυτή κρίνεται «αντίθετη προς τη διεθνή νομιμότητα», αλλά και «αντίθετη προς το ελληνικό Σύνταγμα»². Έτσι –αντίφαση μέσα στην αντίφαση– η πρακτική προάσπιση της διεθνούς νομιμότητας αποβαίνει (ή κινδυνεύει να είναι) άνομη, διεθνώς και εσωτερικώς.

Στην ηθική, νομική και πολιτική καταδίκη του Χουσεΐν και στα οικονομικο-στρατιωτικά μέτρα εναντίον του παίρνει μέρος και μια χώρα που κατ' εξοχήν έχει διαπρέψει σε παρόμοια (και χειρότερα) ανοσιουργήματα, ειδικά εναντίον της χώρας μας, και ατιμωρητί πάντα: η Τουρκία, φυσικά.

Για τη συμμετοχή της αυτή, η Τουρκία δοξολογείται ομοθυμαδόν απ' τους μεγάλους της Δύσης και εισπράττει αποζημιώ-

2. Βλ. λ.χ. συνέντευξη του καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου κ. Γ. Παπαδημητρίου, *Τα Νέα*, 21.8.90.

σεις και ανταλλάγματα κάθε είδους και βάρους. Τι σαρδονικότερο, αλήθεια, από μια σταυροφορία για την προάσπιση της ανεξαρτησίας και αυτοδιάθεσης των λαών, που συνεπιφέρει το ηθικό και οικονομικό («χρύσωμα») ενός απ' τους μεγαλύτερους και αιματηρότερους καταπατητές και καταχραστές αυτών των πρωταρχικών αγαθών;

Η τέταρτη αντίφαση είναι πως η Ελλάδα αναγκάζεται να δέχεται σιωπηλή αυτόν τον τουρκικό («θρίαμβο»), να παραδέχεται την ενίσχυση της Τουρκίας με όπλα (που πιθανόν αύριο να στραφούν εναντίον μας), να ανέχεται το συχωροχάρτι προς την Τουρκία για τον Αττίλα και τις γενοκτονίες (συχωροχάρτι, που γράφεται σε 40 αντίγραφα από ισάριθμα «Φάντομ»). Και, συνακόλουθα, ν' αποδέχεται έμμεσα την αναρρίπιση όλων των επιθετικών ορέξεων της Άγκυρας εναντίον μας.

Το μεγαλύτερο άλογο που καβαλάει ο Χουσεΐν (μετά το πετρέλαιο, τα όπλα και το... καλάμι) είναι ο πανισλαμισμός, ο ισλαμικός φανατισμός, ο αντιδυτικός λαϊκισμός. Παρουσιάζεται σαν η σύγχρονη χαντζάρα του προφήτη, σαν ο προασπιστής κι εκδικητής του «αραβικού λαού, των φτωχών και ταλαιπωρημένων παιδιών του αραβικού έθνους»³, που αιώνες κι αιώνες τους εκμεταλλεύθηκαν οι ηγέτες του κόσμου. Αυτό είναι το πιο επικίνδυνο όπλο του, αυτό σπιρουνίζει το μένος των αδικημένων, αυτό συδαυλίζει τον «Ιερό πόλεμο» («Τζιχάντ») εναντίον όλων των «άπιστων».

(Φυσικά, ο λαοσωτήρας Χουσεΐν δεν είναι ούτε κατά ιώτα ένκαλυτος απ' τους δυτικούς αποικιοκράτες και πολεμοκάπηλους ή απ' τους ομόθησκούς του Σουλτάνους και Εμίρηδες. Κατέχεται, όσο κι αυτοί, απ' την «αχορτασιά» δύναμης και πλούτου, είναι το ίδιο αδίστακτος στη χρησιμοποίηση των πιο αποτρόπαιων μέσων, θυσιάζει κι αυτός ξένους και δικούς, ταλαίπωρους και μη, στο βωμό της αρχολαγνείας του).

3. Μήνυμα του Σαντάμ Χουσεΐν, 16.8.90.

Στο πλαίσιο αυτό, αναφαίνεται πάλι η Τουρκία, που έχει το διπλό πλεονέκτημα να είναι και «Ευρωπαϊκή» (όπως διατείνεται) και Μεσανατολική, και «Δυτική» και Ισλαμική. Και που έχει την ικανότητα να παίζει όποιο απ' αυτά τα χαρτιά την συμφέρει κάθε φορά – ή και τα τέσσερα μαζί.

Στη σημερινή κρίση, θα μπορούσε κανείς να πει ότι και η Τουρκία βρίσκεται πεδιλωμένη σε αντιφάσεις, αφού συνεργεί με τους Δυτικούς εναντίον ενός αδελφού, ισλαμικού κράτους. Αλλά η Άγκυρα διαθέτει κι εδώ το άλλοθι ότι πολλές αραβικές χώρες καταδίκασαν τον Χουσεΐν και συντάχθηκαν στον αποκλεισμό του. Απαλλάσσεται, λοιπόν, απ' την κατηγορία της προδοτίσας του ισλαμισμού.

Αντίθετα, θα μπορεί, αύριο-μεθαύριο, ν' αυτοπροβληθεί σαν διάδοχος του Χουσεΐν στην ηγεσία του Ισλάμ. Ένας διάδοχος, που θα συνδυάζει το ιδανικό του πανισλαμισμού με το τοιούτον του παντουρκισμού. Η Άγκυρα ποτέ δεν έκρυψε τις φιλοδοξίες της για αναβίωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πολύ περισσότερο που η αναβίωση αυτή θα (μπορεί να) συνοδεύεται με την ιδιοποίηση (τι ευφημισμός!) πετρελαιοπηγών του Ιράκ, μετά την απολάχιση του Χουσεΐν. Και ακόμα περισσότερο: οι αγαθότερες σχέσεις της Τουρκίας με την μέγιστη αμερικανική αυτοκρατορία, εξασφαλίζουν ανέφελη συμβίωσή τους στον χρυσοφόρο χώρο, με την Τουρκία τοποτηρητή και δραγάτη του μεγάλου αφέντη της Ουάσινγκτον.

Η πέμπτη αντίφαση για εμάς είναι, φυσικά, πως συνεργούμε όχι μόνο στην άφεση αμαρτιών και στη δόση ρεγάλων προς την Άγκυρα, αλλά και στην πραγμάτωση των ιμπεριαλιστικών οραμάτων της. Και ξέρουμε, πολύ καλά, τι μπορεί να σημαίνει αυτό για την Ελλάδα και το χώρο της.

Τούτες οι πολλαπλές αντιφάσεις –που δεν είναι μόνο λογικές ή νομικές, αλλά και δραματικά πρακτικές– κάνουν τη θέση της χώρας μας δυσκολότερη από πάρα πολλών άλλων.

Προσπαθώντας να μη χάσουμε την «έξωθεν» καλήν μαρτυ-

ρίαν» (και βοήθεια) για την κόσμια διαγωγή μας στην κρίση, κινδυνεύουμε να χάσουμε άλλα σημαντικά «ατού» στο μέτωπο των εθνικών συμφερόντων και της άμυνας εναντίον ενός επίβουλου και δίδουλου, πανούργου και κακούργου γείτονα.

Η πυρακτωμένη κρισιμότητα της ώρας αξιώνει από όλους – κυβέρνηση, αντιπολίτευση, πολίτες – άκραν ομοθυμία και δεξιότητα χειρισμών, μακριά από κάθε μικρόψυχη υστεροβουλία, πολιτικούς δογματισμούς και κομματικές δημαγωγίες.

Να ελπίσουμε πως –τη στιγμή όπου κινδυνεύει ν' ανάψει η πιο καταστροφική πυρκαγιά του μεταπολέμου, και μάλιστα έξω απ' την αυλή μας– θα συνειδητοποιήσουμε ότι, συχνά, ηρωισμός είναι η σωφροσύνη και πατριωτισμός η έλλογη ανιδιοτέλεια; Και πως, σε καμιά περίπτωση, η διάσωση και η προκοπή ενός τόπου δεν μπορεί να είναι έργο εύνοιας της τύχης ή εύνοιας των μεγάλων, αλλά έργο «επιστήμης και προαιρέσεως»⁴, γνώσης και βούλησης, των πολιτών του;

26.8.90

4. Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, Ζ', 1332α 32.

ΡΕΚΒΙΕΜ ΓΙΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΕΣ

Που «γηράσκουν» χωρίς να «διδάσκονται»

ΤΟ ΘΕΑΜΑ, αν και κρατάει καιρό, δεν παύει να είναι συνταρακτικό: η αποσύνθεση της Σοβιετικής Αυτοκρατορίας, φυσικά. Με τις «δημοκρατίες» της όλες να μάχονται για να πάψουν να είναι δικές της, με την οικονομία της που, αποτινάζοντας τις χειροπέδες του σταλινικού κομμουνισμού, παραδέρνει στο χάος, με την κοινωνία της πελαγωμένη ανάμεσα στην α-πορία (τη φτώχεια), στην απορία για τα τωρινά και τα μελλούμενα, και στη διαφθορά, με το μέγα ιερατείο του ΚΚΕΣΣΔ απογυμνωμένο από δόγμα, άμφια και αρχιερείς.

Οι ύστατοι δογματικοί λένε (φανερά ή κρυφά) πως η αυτοκρατορία θα είχε μείνει αλώβητη, αν ο Γκορμπατσόφ δεν είχε αποσκορακίσει τη σταλινική ορθοδοξία και την ανελέητη πρακτική των δεσμοτηρίων και των Γκουλάγκ. Αλλά αποσιωπούν σκόπιμα πως αιτία της σημερινής διάλυσης δεν είναι η κατάλυση του σταλινικού συστήματος αλλά αντίθετα το σύστημα το ίδιο, με την πολιτική και οικονομική αφροσύνη του, την κτηνωδία του και τη μεγαλομανία του. Την τωρινή αποσάρκωση του («υπαρκτού σοσιαλισμού») την προκάλεσε η ίδια η

ύπαρξή του, όχι η αποκάλυψη της ουσιαστικής ανυπαρξίας του.

Παρόμοια, ωστόσο, δεν ήταν η μοίρα όλων των αυτοκρατοριών που «χάρηκε» ο κόσμος μέσα στους αιώνες; Αυτή η δραματική νομοτελειακή καμπύλη απ' το τράνεμα, την άμετρη δύναμη κι επέκταση, στην εσωτερική κρίση, κι απ' τη λεηλάτησή τους μέσα κι έξω, στην τελική αποσάθρωσή τους. Περσία και Ρώμη, Βυζάντιο και Κίνα, Οθωμανικό δοβλέτι και Ισπανία, Τσαρική Ρωσία και Γερμανία, αποικιοκρατικές Βρετανία και Γαλλία, όλες «εμεγαλαύχουν και έπραττον ανομήματα»¹ – για να φτάσουν στην κατάρρευση, τη σήψη ή τη συρρίκνωση, όπως οι δύο τελευταίες αποικιοκρατίες, που επιζούν σαν όποια άλλα «κοινά» κράτη.

Η αιτία είναι κοινή και απλή: επειδή σχηματίστηκαν με τη βία, *manu militari*, έγιναν «απέραντες φυλακές λαών» (όπως είχε πει ο Λένιν για την τσαρική Ρωσία – αλλά και όπως θα έπρεπε να πει, αν ζούσε, και για το δικό του δημιούργημα, την ΕΣΣΔ). Οι λαοί αυτοί δεν είχαν πραγματικούς συνεκτικούς δεσμούς με τη «Μητρόπολη», αλλ' αντίθετα πάλευαν να διατηρήσουν το εθνικό τους πρόσωπο, τη γλώσσα τους, τη θρησκεία τους, τον πολιτισμό τους, και ν' ανακτήσουν ή ν' αποκτήσουν την αυτοκυριαρχία τους και την αυτοδιάθεσή τους. Πανάρχαιος είναι ο νόμος: ό,τι κερδίζεται με τη βία, με τη βία θα χαθεί.

Αλλά και όταν υπάρχουν κάποιои δεσμοί των λαών αυτών (όπως η γλώσσα και η θρησκεία στο Βυζάντιο), πάλι η υπέρμετρη υπερεξάπλωση, υπερ-σπατάλη, υπερ-καταπίεση (που είναι αναπότρεπτο παρακολούθημά τους), κατατρώνε αργά ή γρήγορα τον πελώριο κορμό της αυτοκρατορικής Βαβέλ.

Και ακριβώς –μ' όλες τις πολλαπλές διαφορές τους– η σοβιετική κρίση θυμίζει κάποιες όψεις του Βυζαντινού κράτους τις παραμονές της Άλωσης:

– Η άλλοτε περίλαμπρη Βυζαντινή Αυτοκρατορία είχε πια

1. Ιεζεκιήλ, 1Στ', 50.

καταντήσει «ένα άσαρκο, ετοιμόρροπο θλιβερό κορμί, που στήριζε μια πελώρια κεφαλή, την Κωνσταντινούπολη»² – όπως σήμερα κοντεύει να γίνει η άλλοτε υπερδύναμη.

– Όλοι οι άνεμοι χτυπούσαν το Βυζάντιο, απ' έξω κι από μέσα, «γλίτωνε τον δράκο και βρισκόταν μπροστά στον αστρίτη, ξέφευγε απ' το λιοντάρι κι έπεφτε στην αγκούδα» («τον δράκοντα φεύγομεν και βασιλίσκω συναντώμεν αποδιδράσκομεν λέοντα και άρκτω προσπίπτομεν»), καθώς έγραφε ο μοναχός Ιωσήφ Βρυέννιος³) – όπως σήμερα, κάθε λογής λαίλαπες τραντάζουν και ξεσκίζουν την ΕΣΣΔ.

– Σφάζονταν, τότε, «δυτικόφιλοι» (οι κήρυκες της εκκλησιαστικής ένωσης με την παπική Ρώμη) και «ανθωνωτικοί» (που προτιμούσαν ακόμα και «το τουρκικό σαρίκι παρά τη λατινική καλύπτρα») όπως τώρα μάχονται στη Ρωσία οι οπαδοί της πολιτικο-οικονομικής δυτικοποίησης της χώρας και οι «δογματικοί».

– Το εμπόριο του Βυζαντίου είχε περάσει ολοκληρωτικά στα χέρια των Βενετσιάνων, των Γενοβέζων, των Πιζάνων – όπως τώρα η δυτική διείσδυση στην ΕΣΣΔ απλώνει όλο και πιο βαθιά τα πλοκάμια της, με τα δάνεια που παίρνει ικετευτικά απ' τους «κεφαλαιοκράτες» και με τα «Μακντόναλντς», που έχουν γίνει το περιπόθητο Ελντοράντο για τους Σοβιετικούς πολίτες!

– Η απόγνωση είχε, και τότε, σπιρουνίσει τον θρησκευτικό φανατισμό, τη μοιρολατρία, τη φυγή στον «Ησυχασμό» – όπως τώρα η θρησκολατρία αναζωπυρώθηκε στη Ρωσία, πλημμυρίζοντας τις εκκλησίες-καταφυγή των ταλανιζόμενων «πιστών».

Φυσικά, η ΕΣΣΔ δεν αντιμετώπιζει τα στίφη των Οθωμανών πολιορκητών, όπως η Πόλη. Φυσικά, μένει μια χώρα με τεράστιους πόρους και ανθρώπινες ικμάδες. Αλλά η επίθεση απ' την

2. Ch. Diehl, *L'Empire byzantin sous les Paléologues*, Παρίσι 1905.

3. *Τα ευρεθέντα* (Λιψία 1768), τόμ. Β', σελ. 246. Πρβλ. και το καινούργιο, πολύ ενδιαφέρον βιβλίο του Κυριάκου Σιμόπουλου *Ξενοκρατία, μισελληνισμός και υποτέλεια*, 1990, σελ. 290 κ.ε.

«πέμπτη φάλαγγα» των εσωτερικών προβλημάτων και αδιεξόδων της, δεν είναι λιγότερο απειλητική απ' τα «φοβερά και εξαισία» κανόνια του Μωάμεθ.

Η νεότερη απ' τις αυτοκρατορίες –οι ΗΠΑ– είναι η πιο «άτυπη» απ' τις ομολόγους της, μια και δεν έχει αποικίες, ούτε κατέχει ξένα εδάφη και λαούς – κατά τον «κλασικό», τουλάχιστον, τρόπο. Ωστόσο, έχει επεκτείνει το «κράτος» της σ' όλη σχεδόν την Οικουμένη, με τις έμμεσες μεθόδους, που λέγονται «βάσεις» και, προπάντων, πολιτικο-οικονομική επικυριαρχία.

Απ' την άλλη, η πανσπερμία του αρχικού και του ανανεούμενου πληθυσμού της απορροφήθηκε κι απορροφείται στη χοάνη του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος, που έχει χαλκεύσει αναμεταξύ τους τους δεσμούς της κοινής μοίρας, ελευθερίας και κέρδους – της βούλησης να κυριαρχήσουν πρώτα στη γη τους κι έπειτα, οικονομικά, στον κόσμο όλον.

Παραβλέπουν, όμως, κι αυτοί τη νέμεση της αυτοκρατορικής ύβρης, την παραβλέπουν ακόμα κι όταν το παντοδύναμο αμερικανικό κράτος πνίγεται στα ελλείμματα και σταματάει ξαφνικά να λειτουργεί – όπως έγινε τις προάλλες με την άρνηση του Κογκρέσου να εγκρίνει τον καινούργιο προϋπολογισμό.

Εκείνο, όμως, που δεν διαβλέπουν οι πολιτικοί και οι οικονομικοί δεινόσαυροι, το προβλέπουν κάποιοι «απλοί γραφιάδες», όπως ο Αμερικανός ποιητής Καρλ Σάντμπεργκ (1878-1967), που έγραφε πριν 62 ολόκληρα χρόνια:

«Ο μπάρισμα Σαμ είναι τώρα θρονιασμένος πάνω στον κόσμο. Πριν λίγο καιρό, ήταν ο Τζον Μπούουλ, και λίγο παλαιότερα, την πορεία καθόριζαν ο Ναπολέοντας κι ο γαλλικός στρατός.

»Και πριν, ήταν η Ισπανία, η Ρώμη, η Ελλάδα, η Περσία. Η μια μετά την άλλη, με τα πυροβόλα, τις λόγχες, τους καταπέλτες και τις γαλέρες τους, στήθηκαν στην κορφή των πολιτισμένων λαών.

»Η μια μετά την άλλη παραμερίστηκαν, διαλύθηκαν, αφανίστηκαν ή έχασαν το τόπι, που είχαν συνηθίσει να παίζουν με πολύ άσκημο τρόπο.

»Η μια μετά την άλλη εκθρονίστηκαν – και τώρα, ο ελπιδοφόρος νεοφευγμένος ξένος είναι ο μπάρμπα Σαμ, η Αμερική, κι όλοι τραγουδούν “Η αστερόεσσα για πάντα”, αν και το “για πάντα” σημαίνει ένα πολύ μεγάλο διάστημα.

»Τραγουδούν, μ’ όλο που ξέρουν πως κι οι παλιοί ηγεμόνες έβαζαν τους τροβαδούρους και τους παλιάτσους τους να φωνάζουν “Ω βασιλιά μας, αιώνια ας είναι η βασιλεία σου!”»⁴...

Και ηδονίζονταν και ηδονίζονται με τέτοια λιβανιστικά εγκώμια, ξαστοχώντας την πολύ παλιότερη βιβλική «παροιμία», πως η αλαζονεία ανοίγει τον δρόμο στον όλεθρο και η μεγαλοφαντασιά στον αφανισμό: «προ συντριβής ηγείται ύβρις, προ δε πτώματος κακοφροσύνη»⁵.

Αλλά αυτά, οι κάθε καιρού «αυτοκρατορικοί» τα λογαριάζουν («μωροφιλογολίες»). Και δεν πείθονται για την αλήθεια τους παρά μόνο όταν συναντήσουν τους αυτοκρατορικούς προδρόμους τους στο οστεοφυλάκιο της Ιστορίας.

14.10.90

4. *Good Morning, America*, 1982.

5. *Παροιμίες*, ΙΣΤ', 18.

ΤΟ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Πανάρχαιο δίκαιο μαχαίρι

ΟΛΟΙ ΟΙ ΕΜΠΟΛΕΜΟΙ όλων των καιρών ισχυρίζονται πως ο πόλεμός τους είναι αμυντικός, πως πολεμούν για να διαφεντέψουν τον τόπο τους και τα δίκια τους. Ακόμα κι ο Χίτλερ, όταν εξαπέλυε τις ορδές του κατά των σχεδόν άοπλων γειτόνων του, ρέχαζε πως αμυνόταν εναντίον των (φανταστικών) επιβουλών τους, και για να εξασφαλίσει τον απαραίτητο «ζωτικό χώρο» του λαού «του».

Ωστόσο, αν υπάρχει πόλεμος που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί γνήσια κι άπεφθα αμυντικός, απρόκλητος, αθέλητος, είναι βέβαια ο πόλεμος του 1940-41 – και τούτο κανένας δεν μπόρεσε ποτέ να τ' αρνηθεί. Γι' αυτό και την ώρα εκείνη, «*ανέστη πας ο λαός ως ανήρ εις*»¹, σ' έναν αγώνα απόλυτα άνισο, όσο και απόλυτα δίκαιο.

Άλλωστε, ο πόλεμος εκείνος εντασσόταν στην πανάρχαιη «μοίρα» του Ελληνισμού: στη μοίρα της αέναης άμυνας, της

1. *Κριταί*, Κ, 8.

ακάματης αντίστασης εναντίον κάθε λογής επιδρομέων και κατακτητών, που εποφθαλμιούσαν τα αυχμηρά αλλά ζωτικά εδάφη του.

Σ' όλη τη διαδρομή της ιστορίας του, ο Ελληνισμός χαρακτηρίζεται απ' αυτό το αντιστασιακό πνεύμα. Ο τόπος μας επαληθεύει όσο λίγοι το αξίωμα πως «η Ιστορία είναι η Γεωγραφία». Η πολύπλευρη πορεία των Ελλήνων μέσα στον χρόνο, σφραγίστηκε και σταυρώθηκε απ' τη γεωγραφική θέση της χώρας – θέση τόσο προνομιακή, όσο και επαχθή: Απ' τη μια, ο τόπος μας γνώρισε, ενοφθαλμίστηκε, αφομοίωσε πολιτισμούς που διασταυρώθηκαν στη συμβολή αυτή Ασίας και Ευρώπης, και συνακόλουθα ανέπτυξε τον δικό του πολιτισμό, τον μοναδικό κι अपαρομοίαστο. Μ' απ' την άλλη, η θέση αυτή –θέση-κλειδί στρατηγικά ανάμεσα σε τρεις ηπείρους και πέντε θάλασσες– ερέθιζε πάντα τις ορέξεις τόσο των γειτόνων, όσο και των «μεγάλων» δορυκνητόρων της Οικουμένης.

Αλλόφυλοι κι αλλόθρησκοι, όπως και ομόφυλοι και ομόθρησκοι, βάρβαροι και πολιτισμένοι, με το γιαταγάκι ή με τον σταυρό, χιμούσαν ολοένα καταπάνω σε τούτο το «μικρό αλώνι» – και οι Έλληνες βρέθηκαν απ' την αρχή αναγκασμένοι να μάχονται για να κρατήσουν ό,τι είχαν, για να κρατηθούν σ' αυτή την «ιερή γωνιά», για να μη χάσουν την ανεξαρτησία τους, την προσωπικότητα και την πολιτισμική ταυτότητά τους.

Αυτή η κοινή «μοίρα» ενώνει τον αρχαίο με τον νεότερο Ελληνισμό – όσο και η γλώσσα και οι πολιτισμικές καταβολές. Αυτή η κοινή στάση, η απόφαση αντίστασης σε όποιαν επιβουλή κι επιδρομή εχθρών και δήθεν φίλων, που έρχονταν «το παμπάλαιο χώμα πατώντας» και κρατώντας «μόνο όπλα και σίδερο και φωτιά»². Το «αμύεσθαι περί πάτρης» ηχεί στο πρώτο κιόλας ελληνικό ποίημα, την *Ιλιάδα* (Μ, 243). Και η απάντηση των Αθη-

2. Οδυσσέα Ελύτη, *Το Άξιον εστί*, «Τα Πάθη», Ζ'

ναίων στον Ξέρξη «ελευθερίας γλιχόμενοι, αμυνέμεθα ούτω όπως αν και δυνώμεθα» («επειδή λατρεύουμε την ελευθερία, θ' αμυνθούμε όπως μπορούσαμε») απέναντι στην τεράστια περσική υπεροπλία³, έχει τον άξιο αντίλαλό της στην απάντηση που έδωσε ο Μακρυγιάννης στον Γάλλο ναύαρχο Ντερνί – τον «Ντερνή», όπως τον λέει: «Αρχή και τέλος, παλαιόθεν και ως τώρα, όλα τα θερία πολεμούν να μας φάνε και δεν μπορούνε· τρώνε από μας και μένει και μαγιά. Και οι ολίγοι αποφασίζουν να πεθάνουν· κι όταν κάνουν αυτήνη την απόφασιν, λίγες φορές χάνουν και πολλές κερδαίνουν»⁴. Επειδή πάντα (ή σχεδόν), «τις μυριάδες και τις τόλμες και τις μεγάλες προπαρασκευές των εχθρών τις εκμηδένισε η αποφασιστικότητα και η δύναμη εκείνων που αγωνίζονται με νου και περίσκεψη» («...όσας μυριάδας και τίνας τόλμας και πηλίκας παρασκευάς η των συν νω και μετά λογισμού κινδυνευόντων αίρεσις και δύναμις καθείλεν»⁵). Για τούτο, καθώς λέει πάλι ο Ελύτης, «Μνήμη του λαού μου σε λένε Πίνδο και σε λένε Άθω»⁶.

Τέτοιες «Πίνδους» έστησαν αδιάκοπα οι Έλληνες, τόσο εναντίον των ξενικών «ρεσάλτων», όσο και εναντίον των εσωτερικών (και συχνά ξενοκίνητων και ξενόθρεφτων) καταπιέσεων. Με πρόσφατο, λαμπερό αποκορύφωμα, την πανελλήνια Αντίσταση του 1941-44 κατά της τριπλής ξενικής τυραννίας. Και δεν χρειάζεται να θυμίζω πόσο λίγες είναι οι περίοδοι όπου ο τόπος αυτός έζησε απαλλαγμένος από εξωτερικές κατοχές ή εσωτερικές μοναρχίες, αυλοκρατίες, δικτατορίες, αυταρχίες.

Έτσι, η αντίσταση εναντίον των κάθε μορφής, ξένων ή ντόπιων, φανερών ή μισόκρυφων, καταπιέσεων, έγινε βίωμα, ανάγκη και χρέος για τους Έλληνες, χρέος εθνικό και πολιτικό, συλλογικό και ατομικό. Στα μάτια τους, η Αρχή, η Εξουσία

3. Ηρόδοτος, Η, 143.

4. *Απομνημονεύματα*, β' έκδοση (1947), τόμ. Α', σελ. 256.

5. Πολύβιος, *Ιστορίαι*, Β, 358.

6. *Το Άξιον εστί*, «Τα Πάθη», Ε'.

ταυτίσθηκε με τη Βία – είτε υποδούλωση σε ξένους ήταν αυτή, είτε υποτέλεια σε αλλοδαπούς, είτε καταναγκασμός από δικούς. Κι αυτό συνεχίστηκε και στο «ανεξάρτητο» ελληνικό κράτος – επειδή ήταν τόσο λίγο ανεξάρτητο και οι κάτοικοί του τόσο λίγο αυτοδιάθετοι πολίτες.

Για τούτο κι εκείνοι εξακολούθησαν κι εξακολουθούν να βλέπουν την όποια εξουσία σαν εχθρό – έναν εχθρό, που έχουν όχι μόνο το δικαίωμα αλλά και την υποχρέωση να του αντισταθούν, να τον αμφισβητήσουν, να τον εξαπατήσουν. Ακριβώς επειδή το κράτος, διαμορφωμένο και διαρθρωμένο με αυταρχικές δομές, αντιμετώπιζε κι αντιμετώπιζει τον πολίτη σαν εξ ορισμού υπήκοο, αντάρτη και απατεώνα. Ο Έλληνας, που είχε κάνει «όρο ζωής» τη μαχητική αντίσταση κατά των επιδρομέων και των τυράννων, εξακολουθεί και σήμερα να έχει («τρόπο ζωής») την ειρηνική αντίσταση κατά του κράτους, που δεν το θεωρεί λιγότερο σατραπικό κι εκμεταλλευτικό. Συνακόλουθα, στην κρατική («νόμιμη βία»), που οι Έλληνες την λογαριάζουν («έκνομη»), αντιτάσσουν τη δική τους («παράνομη») βία και πανουργία, που – πιστεύουν– την νομιμοποιεί η κρατική («ανομία»).

Αυτή η ατέρμονη στρέβλωση των σχέσεων πολίτη-κράτους, αυτή η ατέλειωτη αντιδικία τους, αυτή η αδιάκοπη προσπάθεια αμοιβαίου εμπαιγμού, αποτελεί φυσικά μιαν απ' τις καίριες αιτίες της κακοδαιμονίας του ελληνικού βίου, της δυσλειτουργίας του δημόσιου μηχανισμού, της πολυνομίας ενός κράτους που υποψιάζεται βαθύτατα τους πολίτες του και της («αντι-νομίας») των πολιτών που τρέμουν και αποστρέφονται ολόψυχα το κράτος («τους»).

Μ' αυτά και μ' αυτά, το αντιστασιακό πνεύμα που εξασφάλισε την επιβίωση του Ελληνισμού μέσα απ' τις θύελλες των καιρών, σήμερα γίνεται τροχοπέδη στην ομαλή συμβίωση πολίτη και κράτους, και στην παραπέρα διαβίωσή τους. Το δίχως άλλο, παντού, σ' όλο τον κόσμο, κι ιδιαίτερα στην εποχή μας, ενδημεί η αντίθεση πολιτικού κράτους και κοινωνίας των πολι-

τών. Σ' εμάς, όμως, έχει πάρει διαστάσεις καθημερινής αντίθεσης, σύγκρουσης, ρήξης, που υπονομεύουν όχι μόνο τη στοιχειώδη συνεργασία του ατόμου με τις κρατικές αρχές, αλλά και την ίδια τη συνύπαρξή τους. Είναι ένας άλλος «ψυχρός πόλεμος», που καμιά «ύφεση» και καμιά «περεστρόικα» δεν μπορεί να τον κατασιγάσει.

Πριν 50 χρόνια, οι Έλληνες αντιστάθηκαν με μοναδική ευψυχία και ομοψυχία εναντίον ενός σατραπικού επιδρομέα, που απειλούσε την εθνική μας υπόσταση. Σήμερα, το ερώτημα είναι: πώς η υπόστασή μας – που απειλείται και πάλι από εξωτερικούς Κύκλωπες – θα μπορέσει να θωρακισθεί, όταν μέσα της κατατρώγεται απ' την ακατάλυτη αντίθεση του κατατρεγμένου πολίτη με το καταδιωκτικό κράτος, με την «Αρχή» που προκαλεί την άναρχη αντίσταση των αρχομένων.

Τέτοιες ώρες, όπως η σημερινή, η αναπόληση των «μεγάλων έργων» του 1940-44, αναφερώνει κάπως τις ελπίδες πως η αντίθεση αυτή, δεν μπορεί, θα υποχωρήσει και θα εξαιρεφθεί, επιτέλους. Και πως οι εσωτερικές τριβές, καχυποψίες και αντιμαχίες τόσων αιώνων, θα μεταλλάξουν σε συμπόρευση και συμμάχια για την καινούργια άμυνα του Ελληνισμού στα εθνικά και οικονομικά μέτωπα – για την καινούργια «αντίσταση» που επιβάλλουν οι καιροί.

28.10.90

Η «ιστορική συμφωνία» του Παρισιού – κι εμείς

Π ΟΙΟΣ ΔΕ ΧΑΙΡΕΤΑΙ για το τέλος του ψυχρού πολέμου – που σφραγίστηκε επισημότατα με τη συμφωνία NATO και Συμφώνου της Βαρσοβίας για τη μείωση των συμβατικών όπλων; Ποιος δε χαίρεται; μα εμείς, οι Έλληνες. Όχι, βέβαια, επειδή θα επιθυμούσαμε τη συνέχιση της ψυχροπολεμικής αφροσύνης, που την πληρώσαμε πανάκριβα. Ούτε επειδή η κρίση στον Περσικό Κόλπο σκιάζει την αγαλλίασή μας περισσότερο απ' των άλλων. Αλλά επειδή ο δικός μας ψυχρός πόλεμος δεν τέλειωσε – όχι, φυσικά, ο ψυχροπόλεμος με τον κόκκινο Βορρά, αλλά ο υπόθερος πόλεμος με την παρδαλή Ανατολή.

Πώς να χαρούμε διαβάζοντας ότι, με τη συμφωνία της 19.11.90, «τέλειωσε η εποχή των διαιρέσεων και των συγκρούσεων» και ότι «καμιά απ' τις χώρες που υπόγραψαν τη συμφωνία δεν αποτελεί πια απειλή για κάποια άλλη» – όταν μια απ' τις χώρες αυτές αποτελεί συνεχή απειλή εναντίον μας, αλλά και γενικότερων συγκρούσεων στην περιοχή μας;

Πώς να πανηγυρίσουμε που οι «συμβαλλόμενοι» «αναλάβανε τη δέσμευση να μην χρησιμοποιήσουν βία κατά της εδαφικής κυ-

ριαρχίας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας των άλλων» – όταν η αυτή «γειτών» άρπαξε με τη βία ένα μέρος απ' το έδαφος του κυρίαρχου κυπριακού κράτους και όχι μόνο δεν τιμωρήθηκε 16 ολόκληρα χρόνια, αλλ' ακονίζεται να κάνει το ίδιο στο Αιγαίο και τη Θράκη; (Ο τ. πρωθυπουργός της Τουρκίας Ουλουσούν δεν δήλωσε πως τα ελληνικά νησιά του Αιγαίου αποτελούν «αλυσίδα που σφίγγει το λαιμό της Τουρκίας;»). Και, άρα, πρέπει να μεταβληθούν σε περιδέραιό της...).

Πώς ν' αγαλλιόμαστε επειδή «περιορίζονται τα συμβατικά όπλα στην Ευρώπη» – όταν εμείς στραγγίζουμε το αίμα μας σε εξοπλισμούς, για ν' αντιμετωπίσουμε τις πολυμέτωπες απειλές της «συμμάχου» μας;

Πώς ν' ανασάνουμε ακούγοντας τους «22» να ορκίζονται πως «η ασφάλεια κάθε χώρας συνδέεται άρρηκτα με την ασφάλεια όλων των χωρών που μετέχουν στη ΔΑΣΕ» – όταν η δική μας ασφάλεια κρέμεται απ' την εθελουφλία των «εταίρων» μας μπρος στα άθλα της Άγκυρας και τη σπέκουλά τους για τα «πλεονεκτήματά» της;

Πώς να μην τους ελεηνολογούμε, τέλος, που «τάσσονται υπέρ της πλουραλιστικής δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» – όταν παραβλέπουν τι λόγος κενός είναι οι έννοιες αυτές για την τουρκική πρακτική, που αδιάκοπα καταγγέλλεται και όχι σπάνια καταδικάζεται για την παραβίασή τους και για τις μεγαλύτερες γενοκτονίες του αιώνα, αλλά και αδιάλειπτα εξαγνίζεται στη σιλωαμική κολυμβήθρα του διεθνούς οικονομικο-στρατηγικού μπεζαχτά;

Μιαν έμμεση απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα δίνει, συμπτωματικά, ο Γάλλος καθηγητής του Διεθνούς Δικαίου και πρόεδρος της Σοσιαλιστικής Ομάδας στο Ευρωκοινοβούλιο, Jean-Pierre Cot, με το άρθρο του «Υποκρισίας εγκώμιο», που αναφέρεται στην μεσανατολική κρίση¹.

1. «Eloge de l'hypocrisie», *Nouvel Observateur*, 1.11.1990.

Αντίθετα απ' ό,τι θα νόμιζε κανένας, ο τίτλος του άρθρου δεν είναι ειρωνικός (όπως το *Μωρίας εγκώμιο* του Έρασμου λ.χ.). Ο κ. Κοτ υποστηρίζει πως «δεν πρέπει να συγχέουμε το διεθνές δίκαιο με τη διεθνή ηθική» και πως πρέπει να θυσιάζεται η δεύτερη για να «διατηρηθεί η διεθνής καθεστηκία τάξις» (έστω κι αν –ομολογεί– σε ορισμένες περιπτώσεις πρόκειται για «καθεστηκία αταξία»). Το Διεθνές Δίκαιο –συνεχίζει– έχει επιβάλει κανόνες για τον πόλεμο, για τ' ανθρώπινα δικαιώματα, τις διπλωματικές αντιπροσωπείες κ.λπ. – κανόνες που «καταπατούνται ολοένα», και, αυτό, αποτελεί «θορίαμβο της υποκρισίας». Ωστόσο, η υποκρισία αυτή «επιτρέπει να περιορίζονται οι καταστροφές και να ξανακνοιαρχεί το δίκαιο, όπου μπορεί» (;).

Στην περίπτωση της τωρινής κρίσης, ο κ. Κοτ είναι κατηγορηματικός: «*Το Ιράκ παραβίασε όλους τους κανόνες της καθεστηκίας τάξεως και κλονίζει τις αρχές της διεθνούς ειρήνης*» (εισβολή, προσάρτηση Κουβέιτ, όμηροι κ.λπ.). Αν αφηθεί ατιμώρητο, θ' αποτελέσει «φοβερό προηγούμενο, που θα σημάνει αποδοχή ενός τρομερού ευτελισμού των διεθνών σχέσεων και ενθάρρυνση νέων επιθέσεων».

Είναι, βέβαια, περίεργος ο ωμός διαχωρισμός δικαίου και ηθικής στις διεθνείς σχέσεις, όταν προέρχεται από ένα θεωρητικό του Δ.Δ. Ο συμπατριώτης του κ. Κοτ, Αντρέ Μαλρό έλεγε, σωστά, πως «*Πολιτική δεν γίνεται με ηθική –με ηθικούς κανόνες– αλλά δεν γίνεται και δίχως*». Και ακριβώς η αφυδάτωση του διεθνούς δικαίου από ηθική οδήγησε και οδηγεί στα «κρούσματα» που καταδικάζει ο κ. Κοτ. Απ' την άλλη, όμως, δεν μπορείς να μην συμφωνήσεις με την προειδοποίησή του κατά της ανοχής στην ιρακινή ασέλγεια, που «θ' αποτελούσε ενθάρρυνση για άλλες ανάλογες».

Αλλά η ανοχή αυτή, κύριε Κοτ, έχει «διαπραχθεί» από καιρό, και μάλιστα «κατ' εξακολούθησιν»: όταν η διεθνής κοινότητα ανέχθηκε και ανέχεται την τουρκική εισβολή στην Κύπρο και την αρπαγή του ενός τρίτου της. Αυτό το «φοβερό προηγούμενο»

πως δεν το επισήμανε ο κ. καθηγητής-πρόεδρος, και άπειροι άλλοι αρμόδιοι (θεωρητικά, πολιτικά κ.λπ.); Και πώς να μην «ενθαρρυνθεί» ο Σαντάμ, όταν βλέπει να μένουν ακόλαστοι οι πρόδρομοί του; Αυτός είναι ο «θρίαμβος της υποκρισίας», που εγκωμιάζει ο κ. Κοτ. Και αυτόν πληρώνουμε εμείς – και θα τον πληρώσουν αύριο κι άλλοι, θύματα των αυτοκρατορικών φιλοδοξιών της Άγκυρας.

Η «αναβάθμιση» της Τουρκίας χάρη στην κρίση του Κόλπου είναι οδυνηρά πασίγνωστη: Πακτωλοί δολαρίων από Δύση κι Ανατολή, καταρράχτες όπλων αξίας 8-10 δισεκατομμυρίων δολαρίων, αναθέρμανση των σχέσεων της με ΕΟΚ, ΕΣΣΔ, Βαλκάνια, λιβανωτοί από παντού για τη «σταθερότητα του πολιτικού της συστήματος» (αμέ!), για τις «ισχυρές ένοπλες δυνάμεις της», για τη «αναπτυσσόμενη δημοκρατία της» (μάλιστα!), για τις «απελευθερωμένες γυναίκες της» (μαλιστότατα!) και, προπάντων, για τον ρόλο περιφερειακής υπερδύναμης και τοποτηρητή των ΗΠΑ στην περιοχή και «παράθυρου της αμερικανικής κατασκοπίας στην Ανατολή»².

Τι σημαίνουν όλα αυτά για εμάς, το ξέρουμε καλά. Εκείνο που δεν ξέρουμε –καθώς έχει αποδειχθεί– είναι πώς ν' αντιδράσουμε και τι ν' αντιτάξουμε, όχι στις καταθλιπτικές καταστάσεις και μεγέθη (γεωγραφική θέση της Τουρκίας, πληθυσμός, στρατός, κέρδη απ' την ιρακινή εισβολή κ.λπ.), αλλά στην αναίσχυντη προπαγάνδα και ψευδολογία της.

Ακατάσχετοι, οι «φίλοι γείτονες» διαφημίζουν *urbi et orbi* τις χάρες της δημοκρατίας τους, την αγγελική καλοπιστία τους (στις ελληνοτουρκικές σχέσεις), ακόμα και την «ιστορία τους 8.000 χρόνων» – οικειοποιούμενοι και κουρσεύοντας τα ελληνικά μνημεία και καλλιτεχνήματα, που τα παρουσιάζουν σαν δικά

2. Δηλώσεις του π. υφυπουργού Άμυνας των ΗΠΑ, Ρ. Περλ (14.11), και άρθρα του Ου. Ράσσελ στους *Λος Άντζελες Τάιμς* και του Ου. Σαφάιρ στους *Τάιμς της Ν. Υόρκης* (Νέα, 20.11.90).

τους! (Η ευρωπαϊκή και η αμερικανική τηλεόραση και Τύπος βρίθουν από υμνητήρια άρθρα κι εκπομπές για την Τουρκία: άλλωστε, δεν είδαμε, κι εμείς, τον Οζάλ να «παρουσιάζει» έναν ελληνιστικό ναό με μια τούρκικη σημαία ανάμεσα στις κολόνες του, σημάδι πατρότητας αναμφίλεκτο; Ακόμα και το περιοδικό της Δ' Διεθνούς *Marxist monthly* δημοσίευε άρθρο για τις διώξεις της «τουρκικής (όχι μουσουλμανικής) μειονότητας στη Θράκη απ' τους Έλληνες σοβινιστές και ρατσιστές»! (1.3.90).

Και οι ξένοι τα «τρώνε» αυτά και πιστεύουν πως η αβροδίαιτη Τουρκία καταδυναστεύεται απ' την ανθρωποβόρα Ελλάδα, πως ο Όμηρος λεγόταν Ομέρ-εφέντης και ο Αλέξανδρος Σκεντέρ-πασάς, και πως ήταν προπάτορες των μπεχλιβάνηδων της Άγκυρας. Και συνηγορούν για την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΟΚ – μ' όλο που, από τα 800.000 τ. χλμ. του εδάφους της, μόνο τα 23.700 βρίσκονται στην Ευρώπη, δηλ. μόλις το 3%! Το σπουδαιότερο, που το επισημαίνει κι ο τέως πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας, Ζισκάρ ντ' Εστέν: Το 2010 ο πληθυσμός της Τουρκίας θα είναι 77 εκατομμύρια – κι αν μπει στην ΕΟΚ, θ' αποτελέσει την «ισχυρότερη ομάδα στο Ευρωκοινοβούλιο»³. Και το σπουδαιότατο: ο αγροτικός πληθυσμός της είναι ίσος με το σύνολο των αγροτών ολόκληρης της Κοινότητας. Μαντεύει ο καθένας τι πληθυσμιακή ανατροπή σημαίνει αυτό για την ΕΟΚ και τι αβάσταχτο βάρος για τον προϋπολογισμό της.

(Εξάιρεση στην τουρκοφιλική υστερία, στάθηκε τις προάλλες –20.11.90– μια ταινία που πρόβαλε το αμερικανικό δίκτυο CNN με τίτλο *Ξεχασμένοι κατάδικοι, το αρχείο της Διεθνούς Αμνηστίας*: διεκτραγωδούνταν, εκεί, οι εφιαλτικές περιπέτειες και τα βασανιστήρια όπου υποβάλλονται ένας Τούρκος πολιτικός γελοιογράφος και η οικογένειά του, επειδή («ενόχλησαν») το άπε-

3. *Figaro*, 10.6.90. (Ευχαριστώ τον κ. Ν. Πλατή που, απ' τη Γαλλία, μου έστειλε το άρθρο αυτό και άλλα σχετικά στοιχεία).

φθο καθεστώς. Αλλά αυτά τα στοιχεία μένουν «άγνωστα» και τα θεάματα είναι «αόρατα» για τους Λευκούς και άλλους Οίκους, που θυμίζονται την Ιστορία και τα ανθρώπινα δικαιώματα μόνο σαν όπλο κατά των αντιπάλων τους...).

Απέναντι στη συντριπτική υπεροπλία των γειτόνων μας, υλική και προπαγανδιστική, ως πότε εμείς θα σωπαίνουμε ή θα ψελλίζουμε; Και θα μένουμε ευχαριστημένοι επειδή ο κ. ντε Κουέγιαρ «θυμήθηκε» στην παρισινή διάσκεψη το Κυπριακό πρόβλημα και βρήκε «αφύσικη την παράτασή του» – μόνο που, όταν καλείται να την «διορθώσει», ρίχνει τις ευθύνες και στις δύο πλευρές! Και, ταυτόχρονα, αποδεχόμαστε (χάρη στη μεγαλονούστατη εξωτερική πολιτική του ΠΑΣΟΚ) να εξαιρεθεί από τον περιορισμό των συμβατικών όπλων η Μερσίνα – το ορμητήριο για την τουρκική εισβολή στην Κύπρο και αποθήκη αρίφνητου τουρκικού οπλισμού, ευκολομάντευτου προορισμού!

Συνοψίζοντας το έργο της Διάσκεψης, ο οικοδεσπότης πρόεδρος Μιττεράν είπε: «Επιτέλους ξεκαθαρίσαμε τις έννοιες και, τώρα πια, δημοκρατία θα σημαίνει, για όλους, δημοκρατία». Και πρόσθεσε: «Είναι καιρός να περάσουμε από τα λόγια στα έργα».

Το μέλλον το αμεσότατο θα δείξει αν αυτοί οι ευγενικοί και αισιόδοξοι λόγοι θα σαρκωθούν πραγματικά σε έργα. Και ειδικά, στην ελληνοτουρκική παράμετρο. Αλλ' αυτό δεν είναι έργο των «εταίρων» μας μόνο. Είναι, προπάντων, έργο δικό μας.

25.11.90

Όταν τα άσφαρα πυρά πληγώνουν μόνο τους «απ' έξω»

ΤΟ ΛΙΓΟΤΕΡΟ που θα μπορούσε ν' αξιώσει κανείς απ' τους πολιτικούς είναι να συμπορεύεται η πολιτική τους με τη λογική. Πολλές αμφιβολίες, ωστόσο, για την ύπαρξη μιας τέτοιας συνοδοιπορίας προκαλεί η πολιτεία των πολιτικών και των παρα-πολιτικών μας. Από πολύν καιρό, βέβαια, μα προπάντων τώρα, όπου οι συγκυρίες είναι τραγικές και οι κύριοι της πολιτικής συχνά τραγικωμικοί.

Κυβέρνηση και αντιπολίτευση (κάθε είδους) παίζουν την «κολοκυθιά» και τους «κλέφτες κι αστυνόμους» μέσα σ' ένα πέλαγος «αντί»: νομοσχέδια αντιτρομοκρατικά, αντιαπεργιακά, αντιοικονομικά και, συχνά, αντιφατικά και αντιλογικά, μια αντικυβερνητική πολιτική που δεν διαθέτει αντίλογο, και μια αντιπολιτευτική πολιτική χωρίς αντίπαλο.

Ας δούμε μερικά «εξανθήματα» αυτής της παρα-λογικής:

Το πραγματικά φρικιαστικό οικονομικό πρόβλημα που κληρονόμησε και που πρέπει να λύσει η κυβέρνηση, το αντιμετωπίζει μ' έναν και μόνο τρόπο: στύβοντας τους Έλληνες και, μάλιστα, στύβοντας πιο άγρια εκείνους που δεν έχουν «ζουμί» παρά

εκείνους που έχουν. Όχι μόνο «πληρώνει ο λαός» (κατά την πρωθυπουργική έκφραση), ο άφταιγος και άφραγκος λαός, δηλαδή – αλλά και δεν γίνεται καμιά προσπάθεια (ή σχεδόν) να πληρώσουν οι φταίχτες και οι φραγκούχοι: η Δημόσια Διοίκηση, οι φοροφυγάδες και οι πολιτικοί υπαίτιοι της οικονομικής καταστροφής (αυτό το τελευταίο αποτελεί, βέβαια, έσχατην ουτοπία, αφού «κόρακας κοράκου μάτι δε βγάζει» – εξ ου και η γελοιοποίηση της «κάθαρσης»). Όπως δεν γίνεται καμιά (ή σχεδόν) ενέργεια για την ανάπτυξη της χώρας και μάλιστα την ώρα που τα ορόσημα του 1992 και το 2000 έχουν ουσιαστικά ξεπεραστεί κι έχουν μείνει (δηλαδή, έχουμε μείνει) μίλια και μίλια πίσω.

Κανέννας, λοιπόν, δεν μπορεί να καταλάβει τη λογική της αιματοπότισσας λιτότητας που –για να καλυφθούν τα ελλείμματα και να πέσει ο πληθωρισμός– κόβει τα εισοδήματα της μέγιστης πλειοψηφίας των Ελλήνων, αλλά και τα φορολογεί από πάνω, και –το αποπάνω του αποπάνω– «φροντίζει» ν' ανεβαίνουν οι τιμές όλων των αγαθών και όλων των «υπηρεσιών», είτε προσφέρονται πραγματικά, είτε όχι (τηλεπικοινωνίες λ.χ.). «Μέτρα», όλα αυτά, που –ας μας συχωρέσουν οι εγκέφαλοι του Υπουργείου Οικονομικών– όχι μόνο δεν ρίχνουν αλλά εκτινάζουν τον πληθωρισμό στη στρατόσφαιρα. Και, φυσικά, αλώβητοι απ' αυτή την πυραυλική, μένουν οι «βαρόνοι» της παραοικονομίας, της φοροδιαφυγής και των μεγάλων εισοδημάτων – που τα έχουν, άλλωστε, επενδύσει ασφαλέστατα σ' άλλη γη σ' άλλα μέρη.

Άραγε, κανέννας «αρμόδιος» δεν αναρωτιέται πόσο μπορεί να κρατήσει ακόμα η ξεσαρκωμένη πια αντοχή των ελληνικών καματερών και τι περιθώρια μπορεί να έχει η ατέλειωτα σφυροκοπούμενη υπομονή τους;

Πολύ περισσότερο επειδή –την ίδιαν ώρα που εκείνοι μας βάζουν και μας ξαναβάζουν στο πατητήρι, για να στραγγίξουν το είναι μας–, μάχονται παράλληλα όχι για ν' αλαφρώσουν τη Δημόσια Διοίκηση από τις υπερδαπάνες και τους υπεράριθμους, αλλά για να της φορτώσουν μιαν ακόμα στρατιά «δικά τους

παιδιά», που «αδικήθηκαν όταν ήταν στα πράγματα τα πασοκικά παιδιά». Και μ' αυτές τις παιδιές –όπου η παλιά (και τώρα, νέα) φαυλότητα συναγωνίζεται περιπαθώς τη νεότερη (και τώρα, παλιά) ομολογό της– περιμένουμε ν' ανασυνταχθεί η οικονομία μας και το μυαλό μας!

Έχει, λοιπόν, ή δεν έχει δίκιο η ΕΟΚ να μας κοιτάει με μισό μάτι και να μη μας δίνει μισό ECU; Πώς να ξεχάσει ότι, το 1985, την κοροϊδέψαμε ασύστολα, μη τηρώντας ούτε έναν απ' τους όρους του δανείου που μας είχε δώσει; Αφού έχει και στον πράσινο χυλό, γιατί να μη φυσάει και τον γαλάζιο τοιούτον, ακόμα κι αν υποθέσουμε πως ετούτος γιαουρτοφέρει κάπως;

Δύσκολα μπορείς, επίσης, ναμαντέψεις με ποια λογική, η κυβέρνηση –ενώ έχει επωμισθεί το πελώριο φορτίο της οικονομικής εξαθλίωσης και της λαϊκής εξαγρίωσης– φορτώνει ταυτόχρονα στη ράχη της δύο ακόμα βαρύτατους σάκκους: το αντιτρομοκρατικό και το αντιαπεργιακό νομοσχέδιο.

Για το πρώτο και τις παγίδες του, μιλήσαμε ήδη. Το δεύτερο φιλοδοξεί τόσο φανερά να εξοβελίσει ολότελα τις απεργίες και να εκμηδενίσει (οικονομικά και νομικά) τα συνδικάτα, ώστε δικαιώνει τον γενικό γραμματέα της Διεθνούς Συνομοσπονδίας Ελευθέρων Συνδικάτων κ. Β. Βέλκερ, που καταγγέλλει το νομοσχέδιο για «κατάφωρη παραβίαση των προδιαγραφών της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας» και προειδοποιεί πως, αν γίνει νόμος, «η Ελλάδα θα βρεθεί απομονωμένη απ' την εξελισσόμενη Ευρώπη, όπου είναι γενική η τάση για ολοένα και μεγαλύτερο σεβασμό των συνδικαλιστικών ελευθεριών» και πως «η ελληνική κυβέρνηση κινδυνεύει να καταδικασθεί άμεσα από τα αντιπροσωπευτικά όργανα της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, με όρους που θα θυμίζουν τις πιο σκοτεινές μέρες της πρόσφατης ιστορίας της Ελλάδας»¹.

1. *Τα Νέα*, 3.12.1990.

Πώς, λοιπόν, η κυβέρνηση ανοίγει πολλαπλά μέτωπα, σαν κακός στρατηγός, συσπειρώνοντας εναντίον της όχι μόνο τους εξ ορισμού πολιτικούς αντιπάλους της, αλλά και τις διεθνείς και ντόπιες συνδικαλιστικές οργανώσεις και τους στραγγιγμένους απ' τις αλλεπάλληλες αφαιμάξεις πολίτες και τους πάμπολλους εκείνους που έχουν πείρα πικρότατη της καταπάτησης των πολιτικών δικαιωμάτων σε καιρούς διόλου απόμακρους;

Λογικά, αυτή η μεθοδολογία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «παρanoiική». Η μόνη λογική εξήγηση είναι πως η κυβέρνηση ακολουθεί μια δική της κυνική λογική, που θα μπορούσε να συνοψισθεί έτσι:

«Με πολλαπλά ταυτόχρονα χτυπήματα, εξουδετέρωσε όσους έχουν την πρόθεση και είναι σε θέση ν' αντιδράσουν στα οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά “μέτρα” σου – που αποβλέπουν όχι τόσο στη σταθεροποίηση της οικονομίας κ.λπ., όσο στη σταθεροποίηση τη δική σου πάνω στην κρατική μηχανή. Αστυνομεύοντας τους πολίτες, αστυνομεύοντας και συνθλίβοντας τα συνδικάτα, θα έχεις το ελεύθερο ν' απομυζάς οικονομικά τους ενδεείς και ν' αποστομώνεις τόσο τους περιδεείς όσο και τους αναιδείς».

Από την άλλη μεριά, όλα αυτά μπορούν και γίνονται, επειδή «η άλλη όχθη» –αντιπολίτευση και συνδικαλισμός– είναι τόσο θλιβερά αποδυναμωμένη και αυτοκαταργημένη. Όχι μόνο «εναλλακτικές λύσεις» δεν είναι άξια να προτείνει, αλλά ούτε καν την περιβόητη, μα απαραίτητη, «έξωθεν καλήν μαρτυρίαν» δεν διαθέτει.

Στο οικονομικό πρόβλημα λ.χ. είναι ο πιο «αφερέγγυος μάρτυς». Όσο και να πασχίζει το ΠΑΣΟΚ, μονάχα τους πρασινότυφλους μπορεί να πείσει πως δεν είναι αυτό ο μέγας αίτιος του οικονομικού ολέθρου μας. Πώς ν' αρθρώσει, λοιπόν, αντίλογο και κατηγορίες πιστευτές σήμερα, όταν η ίδια η ΕΟΚ το καταγγέλλει ολοένα ως ένοχο απιστίας σχετικά με το δάνειο του 1985 που απατηλότητα κατασπαταλήθηκε (όπως και τ' άλλα δάνεια) στον ψηφοθηρικό βωμό του «Τσοβόλα, δώσ' τα όλα»;

(Άσε πια το πανέμοστο σημερινό «Το ΠΑΣΟΚ δεν είναι ακόμα ώριμο να κυβερνήσει» – ενώ, πριν λίγες εβδομάδες, το αυτό ΠΑΣΟΚ αξίωνε στεντορείως να γίνουν εκλογές, για να τις κερδίσει φυσικά και να μας κυβερνήσει «ανώριμα»).

Αλλά κι αν μερικοί αφελείς πιστέψουν τον πασοκικό ισχυρισμό πως υπεύθυνη για την οικονομική μας καταβράθρωση είναι η τρίμηνη κυβέρνηση Τζαννετάκη, τότε το άλλος σκέλος της Αντιπολίτευσης, ο Συνασπισμός, είναι συνένοχος στην καταστροφή, μια και ήταν συνεταίρος στην κυβέρνηση. Και ακόμα περισσότερο, αφού τώρα ερωτοτροπεί και ερωτοπρακτεί με το «κίνημα» που, πέρσι μόλις, το στηλίτευε ο ίδιος σαν τον Αλ Καπόνε του οικονομικού, πολιτικού και ηθικού βίου μας. Αν «τα τρίτω τινί ίσα...» κ.λπ., τότε ο Συνασπισμός εξισούται σήμερα μ' εκείνους που, προχτές, τους θεωρούσε «δυνάμεις του σκότους», ενώ τώρα τους ονομάζει σεμνά «προοδευτικές δυνάμεις» – και έτσι, μερίζεται τις ευθύνες τους και συμμερίζεται την αναγκαστική αφασία τους μπρος στις κυβερνητικές ταχυδακτυλουργίες. (Τόσο που να βρίσκουν έδαφος οι πληροφορίες για μια ιδιότυπη και ιδιοτελή «εθνική συναίνεση» – όπου η άφεση των αμαρτιών των από εδώ ισοφαρίζεται με την άφεση αμαρτιών των από εκεί, και οι «καθάρσεις» στέλνονται στις ελληνικές καλένδες και στα νεοελληνικά χρονοντούλαπα).

Η συνδικαλιστική ηγεσία, ταυτόχρονα, έχει χάσει, κι αυτή, την αξιοπιστία της και την συμπάθεια του κοινού. Όταν επιμένεις σε σκέψη και μεθόδους παλαιοσαύρων, όταν είσαι υποδουλωμένος σε κομματικές σκοπιμότητες, και απεργείς ή αποχωρείς απ' τη ΓΣΕΕ επειδή ήρθε «εντολή από πάνω»², όταν αδιαφορείς για την ταλαιπωρία και την κακοπάθεια εκατομμυρίων συνελλήνων (που, αυτοί, εργάζονται πολύ περισσότερο απ' τους εργατοπατέρες), τότε, πώς ν' αποσπάσεις τη συμπαράσταση

της κοινής γνώμης, που την έχεις ρίξει ανενδοίαστα στο σκοτάδι, στην αδεκαρία, στην πεζοπορία – και μάλιστα για χάρη «προνομίων» που, εκείνη, ούτε τα έχει ποτέ ονειρευτεί;

Το θέαμα αυτής της πολιτικής και συνδικαλιστικής αντιπολίτευσης γίνεται ακόμα πιο οικτρό, επειδή είναι κοινός πια τόπος ότι η δυναμική της καταξοδεύεται προπάντων στη «μάχη για τις καρέκλες» – τις καρέκλες των Πολιτικών Γραφείων, των Κεντρικών Επιτροπών, των Συνδικαλιστικών Συμβουλίων, τις καρέκλες των «χαρισματικών» ή λαϊκών ηγετών, που ορέγονται να τους «εξώσουν» αγάριστα ηγετίδια και αναστήματά τους. Μ' άλλα λόγια, μάχες υψηλών ιδεολογικών και εθνικών στόχων...

Έτσι, σε ώρες όπου ο κόσμος όλος τραντάζεται (στο καλύτερο, πολιτικά – στο χειρότερο, περιβαλλοντικά), σε ώρες όπου η Ευρώπη συσπειρώνεται και προβληματίζεται και πειραματίζεται για την ανοδική πορεία της, το μόνο που μπορείς να πεις για τους δικούς μας «ταγούς» είναι ο παλιός εκείνος πλατωνικός λόγος: «Ουδείς ουδέν υγιές περί τα των πόλεων πράττει» – «καθένας δεν κάνει τίποτα σωστό και λογικό στην πολιτική»³. Τι επίγραμμα, μα την αλήθεια!

9.12.90

3. Πολιτεία, 4960.

ΠΡΟΝΟΜΙΟΥΧΟΙ ΚΑΙ Σ' ΑΥΤΟ: έχουμε την πολυτέλεια να τσακωνόμαστε (και ν' αυτοτραυματιζόμαστε) όχι μόνο για προβλήματα σύγχρονα, νεοελληνικά, αλλά και για αρχαία. Και διπλά, μάλιστα: τόσο για τ' αρχαία μνημεία, όσο και για τ' αρχαία κείμενα.

Στον πρώτο χώρο, των μνημείων, βρεθήκαμε, ξαφνικά, μπρος σε μιαν από τις μεγαλειώδεις εκείνες επιφοιτήσεις, που μόνο η υπουργο-γραφειοκρατική κοπτική και ραπτική έχει το «κοπυράιτ» τους: Με νεόκοπο Προεδρικό Διάταγμα, το Υπουργείο Πολιτισμού χωρίζει την αλλοτινή Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων σε δυο φέτες: σε Γ. Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και σε Γ. Διεύθυνση Αναστηλώσεων, Μουσείων και Τεχνικών Έργων. Η πρώτη θα διευθύνεται από αρχαιολόγους, ενώ η δεύτερη από τεχνικούς (αρχιτέκτονες, πολιτικούς μηχανικούς, μηχανολόγους κ.λπ.).

Για να γίνει «πρακτικά» εφικτή αυτή η διχοτομία, επινοήθηκε μια δεύτερη: οι αρχαιότητες χωρίστηκαν σε «κινητές» και σε «ακίνητες» (μια και τα αρχαία μνημεία αποτελούν «εθνική κληρονομιά») –σου λέει–, ας τις μοιράσουμε, όπως οι κληροδότες

στις διαθήκες τους αφήνουν σ' άλλους κληρονόμους τους κινητούς («τεντζερέδες») και σ' άλλους τα ακίνητα («χωράφια»). Τα πρώτα, λέει, τα «κίνητα» –αγάλματα, αγγεία κ.λπ.– θ' αφήνουν στη Γ.Δ. Αρχαιοτήτων –στους αρχαιολόγους δηλαδή–, ενώ τα δεύτερα, τα «ακίνητα» –ναοί, θέατρα, στάδια, μουσεία– περιέρχονται στη Γ.Δ. Αναστηλώσεων κ.λπ., ήγουν στους τεχνικούς. Που θα πει ότι: οι αρχαιολόγοι –κατά το ΥΠΠΟ– («κατέχουν») πώς θα καθαρίσουν, συμπληρώσουν, «στήσουν» μια Ταναγραία, αλλά για την αναστήλωση κ.λπ. ενός αρχαίου μεγάρου είναι πολύ πιο κατάλληλοι οι τεχνικοί –που μπορεί να ξέρουν θαυμάσια τα περί («στατικής») κ.λπ.– αλλά πόσο γνωρίζουν τα άπειρα μυστικά της αρχαίας δομικής, αισθητικής κ.λπ.;

Αυτή η διχοτομία, όμως, θα έχει κι άλλες, οδυνηρότατες, πρακτικές συνέπειες: Για τη συντήρηση του Ερεχθείου λ.χ. θα είναι αρμόδιοι οι τεχνικοί – αλλά για τη συντήρηση και επανατοποθέτηση των Καρυατίδων ποιοι θ' αποφασίζουν; Οι τεχνικοί –αφού οι κόρες είναι τμήμα του «κίνητου» Ναού– ή οι αρχαιολόγοι – μια και οι αυτές κορασίδες έγιναν «κινήτες», όταν αποσπάστηκαν απ' αυτόν και στεγάσθησαν στο Μουσείο; Και φυσικά, τέτοιου είδους τραγελαφικές «συγκρούσεις αρμοδιοτήτων» μπορούν να προ-καταγραφούν άπειρες¹.

Οπότε αναρωτιέσαι: οι εμπνευστές αυτής της μεγαλοφάνταστης «ρύθμισης» τι επιποθούν; να προωθήσουν λύσεις στα άπειρα αρχαιολογικά προβλήματα ή να εξωθήσουν τους «υφισταμένους» τους σε ατέρμονες συρράξεις αρμοδιοτήτων και αρμοδίων που θ' αποτρέπουν κάθε λύση;

Γιατί ένα είναι βέβαιο: θύματα αυτής της «αρχαιοτομίας» θα είναι οι αρχαιότητες που, αντί να «συντηρούνται», θα συντηρούν και θα σudaυλίζουν ανταγωνισμούς και εγωισμούς υπηρεσιών και προσώπων, και, από «κτήματα ες αεί», θα γίνουν πέτρες μόνιμων σκανδάλων και εσαεί μαλλιοτραβηγμάτων.

1. Βλ. λεπτομέρειες σε σχετικό άρθρο της κ. Χ. Κιοσσέ, *Το Βήμα*, 2.12.90.

Το άλλο «αλώνι» είναι, βέβαια, τα αρχαία κείμενα, η αρχαία Γραμματεία, και η συμβολή της στη σημερινή Παιδεία μας.

Δεν θα (ξανα)μιλήσω ειδικά για το θέμα της διδασκαλίας των Αρχαίων στα Γυμνάσια κ.λπ. – έχω γράψει αρκετά, «βέβηλα», κατά καιρούς². Η γενικότερη, ουσιαστική, απουσία της κλασικής παιδείας και η αδιαφορία για τη γλώσσα μας, αρχαία και νεότερη, έχει επίσης πολλές φορές και από πολλές έγκυρες φωνές στηλιτευθεί. Εκείνο που θέλω να επισημάνω είναι το «αντιστρόφως ανάλογο» και «παράλογο» (και) στο θέμα αυτό. Όσο εμείς απολακτίζουμε την Παιδεία αυτή, τόσο σε άλλους τόπους αναβιώνει κι αναθερμαίνεται το ενδιαφέρον για τα αρχαία ελληνικά και τα λατινικά, που είχαν παραγκωνισθεί για ένα διάστημα απ' την τεχνολογική υστερία.

Στη χώρα ακριβώς της υπερτεχνολογίας και του «μοντερνισμού», στις ΗΠΑ, ολοκληρώνεται ως το 1992 –και ύστερα από εικοσάχρονη πυρετική δουλειά– ο Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσας, που καταγράφει σε ηλεκτρονικές δισκέτες κάθε κείμενο και κάθε θέμα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, και κάνει την πρόσβαση σ' αυτά, ζήτημα δευτερολέπτων ή ελάχιστων λεπτών, το πολύ³! Τι κόπο και τι χρήμα στοίχισε αυτή η αποθησαύριση, το φαντάζεται ο καθένας. Κι όμως, το επιχείρησαν στην «αντικλασική» Αμερική –ενώ εμείς οι «καταπιστευματούχοι» και υποθετικοί θησαυροφύλακες του ελληνικού πνεύματος» το σφαλίζουμε στην τεφροδόχο της Ιστορίας.

Αγνοούμε, φυσικά, πως ακόμα και η τεχνολογική πρόοδος που μας έχει μαγέψει, έχει κι αυτή τις ρίζες της στην ελληνική αρχαιότητα. Και δεν το λέει αυτό κάποιος ντόπιος αρχαιόπληκτος, αλλά ο ονομαστός καθηγητής της Σημειολογίας και συγγραφέας Ουμπέρτο Έκο, που διαδηλώνει αδιάστακτα:

2. Μερικά, στο: *Τέχνη, γλώσσα και εξουσία*, Καστανιώτης 1989.

3. Βλ. άρθρο του καθηγητή κ. Α. Παναγόπουλου, *Το Βήμα*, 2.12.90.

«Μια απ' τις παραδόσεις που μας αφορούν όλους, είναι η παράδοση της ελληνικής σκέψης. Αν οι κομπιούτερ λειτουργούν σήμερα όπως λειτουργούν, είναι επειδή υπήρξαν ο Αριστοτέλης και οι Στωικοί. Δε λέω πως αν εκείνοι δεν είχαν υπάρξει, οι κομπιούτερ δεν θα λειτουργούσαν. Σίγουρα, όμως, θα λειτουργούσαν με διαφορετικό τρόπο»⁴.

Τους εξ Αμερικής και Ιταλίας κολάφους συνοδεύουν κι άλλοι κι άλλοι, ξένοι και δικοί. Και όχι καν στον υπερσύγχρονο ουρανοξύστη των ηλεκτρονικών εγκεφάλων, αλλά στο παμπάλαιο μονώροφο της γουτεμβέργειας τυπογραφίας.

Ο επίσημος διαχειριστής της περιβόητης «πατρογονικής κληρονομιάς» –το κράτος μας– δε νοιάστηκε ποτέ να ιδρύσει έναν ειδικό οργανισμό για την υπεύθυνη και συστηματική έκδοση των έργων της αρχαίας, μεσαιωνικής και νεότερης Γραμματείας. (Η Ακαδημία Αθηνών, μέσα σε μισόν αιώνα, δεν έχει εκδώσει παρά 10 και, μόνο τόμους, χωρίς κανένα σύστημα).

Ό,τι έγινε στον τομέα αυτόν, το χρωστάμε σε μερικούς «παράτολμους» ιδιώτες, που αποδύθηκαν στο επίπονο και δαπανηρό τούτο έργο, σαν καραβοκύρηδες σε άγνωστη θάλασσα: Ζαχαρόπουλος, «Πάπυρος», «Βιβλιοθήκη των Ελλήνων» (που πρόσφατα μας έδωσε ολόκληρο το *Ανθολόγιον* του Στοβαίου, καθώς και το Λεξικό Σούδα), Δ. Παπαδήμας (που αναπαράγει φωτοτυπικά τις κλασικές πια εκδόσεις «Τόμπνερ» της Λειψίας, αρχίζοντας απ' τα *Ηθικά* και τους *Παράλληλους βίους* του Πλουτάρχου). Αν δεν υπήρχαν οι εκδότες αυτοί, το απέραντο Ταμείο της αρχαίας σκέψης και λόγου θα ήταν απόλυτα απρόσιτο στους Έλληνες – ακόμα και σ' εκείνους που δεν έχουν αφυδατωθεί από τον στοιχειώδη έρωτα γνώσης και παιδείας.

Ίσως μας αντιταχθεί πως, και σ' άλλες χώρες, ιδιώτες είναι οι εκδότες των κλασικών. Ναι, αλλά οι Άγγλοι, Γάλλοι, Γερμα-

4. Το Βήμα, 26.3.89.

νοί κ.λπ. δεν καυχούνται πως είναι κληροδόχοι των αρχαίων (όπως καυχόμαστε εμείς – όταν μας συμφέρει). Της νεοελληνικής παιδείας, όμως, μέλημα πρώτο, μέλημα εθνικό, δεν θα 'πρεπε να είναι η συστηματική έκδοση αυτής της «πλουσιότατης για τη μόρφωση του νέου ελληνοισμού πηγής» που, σωστά αποκαταστημένη και διδαχμένη, θα κρατούσε «ζωντανούς τους δεσμούς του έθνους με την ελληνική αρχαιότητα», όπως οραματιζόταν ο σπουδαίος παιδαγωγός Αλέξανδρος Δελμούζος, πριν 41 χρόνια⁵;

Σήμερα, όμως, μερικοί-μερικοί φτάνουν ν' αρνιούνται ακόμα και τη θυγατρική σχέση της νεοελληνικής γλώσσας με την αρχαία! Κι έρχονται, πάλι, εγκυρότατοι ξένοι να τους επιδαφιλύσουν κι άλλους κολάφους. Όπως –ανάμεσα σε τόσους άλλους– ο καθηγητής John Chadwick, που μαζί με τον συνάδελφό του Michael Ventris (διάβασαν) τη Μυκηναϊκή γραφή, και που λέει:

«Η γλώσσα που μιλούσε κάποιος βοσκός σε μιαν απόκεντρη περιοχή της Πελοποννήσου, 1.200 χρόνια πριν γεννηθεί ο Χριστός, είναι, παρ' όλες τις διαφορές της, η ίδια γλώσσα με την ελληνική που μιλιέται σήμερα»⁶.

Ή ο Γάλλος ελληνιστής Μισέλ Κασεβίτς, που έγραφε πέρσι:

«Η πρωτοτυπία της ελληνικής γλώσσας είναι ότι αποτελεί τη μοναδική ινδοευρωπαϊκή γλώσσα με αδιάκοπη συνέχεια από τη δεύτερη χιλιετία ως σήμερα. Έτσι, μπορούμε να μελετήσουμε τις αλλαγές της μέσα σε μια πολύ μεγάλη χρονική περίοδο και να βρούμε τη σχέση ανάμεσα στην αρχαία και τη σύγχρονη ελληνική γλώσσα. Η ελληνική είναι η πιο ζωντανή απ' όλες τις γλώσσες».

Ίσως επειδή είναι τόσο ζωντανή, εμείς πάμε να την καταντήσουμε γλώσσα για ζωντόβολα...

Ο τελευταίος χρονολογικά κόλαφος έρχεται από ένα μικρό κολέγιο του Drulingen της Αλσατίας. Εκεί, εφτά μαθητές και

5. «Κλασικά γράμματα, λόγια παράδοση και Δημοτικισμός», *Νέα Εστία*, 1.9.1949, και στο *Μελέτες και πάρεργα*, Αθήνα 1958, σελ. 238 κ.ε.

6. Πρόλογος στο Π.Α. Σινόπουλου, *Κέρογος*, Δόμος 1986.

μαθήτριες της Γ' Λυκείου, παρακινημένοι από μια φωτισμένη καθηγήτρια, την κυρία R. Ringele, πήραν ένα βιβλίο με «κόμικς» (τύπου *Αστερίξ*) του G. Martin, που τιτλοφορείται *L'Enfant grec* και μεταφράσανε όλους τους διαλόγους του στα αρχαία ελληνικά! (δηλ. 48 σελίδες, με 350 περίπου σχέδια). Σ' ένα «Γράμμα στους μελλοντικούς συναδέλφους» τους, οι εφτά νεαροί μεταφραστές εξηγούν με κάθε σεμνότητα και ταπεινοφροσύνη πώς επιδόθηκαν σ' αυτό το άθλημα (στα πλαίσια του μαθήματος των Αρχαίων), καθώς και τα διάφορα στάδια της δουλειάς τους (καθένας μετέφρασε εφτά σελίδες), της διόρθωσης απ' τους δασκάλους τους κ.λπ. Το εξίσου «παράδοξο»: ο *Αθηναίος* παις (όπως το είπαν) εκδόθηκε έτσι μεταφρασμένος και κυκλοφορεί και σε άλλα Λύκεια. Και ο Περιφερειακός Επιθεωρητής της Ακαδημίας του Στρασβούργου G. Schilling προσθέτει στον Πρόλογο τον ενθουσιασμό του και τονίζει:

«Τα αρχαία ελληνικά είναι γλώσσα που αναπτύσσει την παρατηρητικότητα και την ακρίβεια, την πνευματική λεπτότητα και ευστροφία, την τάση για συντομία και ενάργεια. Και δίνει την πρόσβαση σε έργα που διαμόρφωσαν ολόκληρο τον πολιτισμό μας»⁷.

Αυτά οι «κουτόφραγκοι». Εμείς, όμως, αποπτύουμε κάτι τέτοιες αντιδραστικές κι οπισθοδρομικές σχολαστικότητες και κοινοτοπίες. Ο καθένας, ωστόσο, μπορεί να κρίνει ποιοι ορθοφρονούν και πού...

16.12.90

7. Ευχαριστώ την καθηγήτρια κ. Ευανθία Κουτσούκου, που είχε την καλοσύνη να μου στείλει απ' την Πάτρα αυτό το «διδακτικότετο» βιβλίο.

Η στειρότητα των καιρών

ΟΤΑΝ, ΠΡΙΝ ΕΞΙ ΕΒΔΟΜΑΔΕΣ, έφυγαν, κοντά-κοντά, ο Γιάννης Ρίτσος και ο Αλέξης Μινωτής, πρόβαλε και το ερώτημα: Γιατί η σημερινή εποχή δεν γεννάει πια «μεγάλους» (σ' όλους τους τομείς) και αν υπάρχουν ελπίδες να παρουσιαστούν μεγάλες μορφές στο μέλλον. Σε μια σχετική έρευνα¹, είχα παρατηρήσει πως «η εποχή μας δεν είναι γόνιμη σε “μεγαλοποιία”, επειδή είναι εποχή κουρασμένη – κουρασμένη απ' την υλική αφθονία αλλά και απ' τη στειρότητα των οραμάτων. Το μόνο μας “όραμα” είναι η αυτοκαταστροφή του ανθρώπινου γένους, που την ετοιμάζουμε με αξιοθαύμαστη μανία. Αυτό είναι το αρνητικό “μεγαλείο” μας».

Όμως το πρόβλημα και η έρευνα έφεραν στο νου ένα ανάλογο ερώτημα που είχε τεθεί πριν... 20 αιώνες και που το επισήμαινε ένα λαμπρό βιβλίο. Ένα βιβλίο, που –άλλη σύμπτωση– ξαναείδε το φως τούτες τις μέρες.

Η εποχή ήταν ο Α' μ.Χ. αιώνας, όταν όλη σχεδόν η τότε Οικουμένη βρισκόταν κάτω απ' τη ρωμαϊκή κυριαρχία. Η

1. *Τα Νέα*, 3 και 4.12.1990.

pax romana, η «ρωμαϊκή ειρήνη», είχε επιβληθεί παντού manu militari, με το σπαθί των λεγεώνων. Από την Ελλάδα, δεν έμεινε παρά η οδοντηρή μνήμη των καιρών όπου εκείνη ήταν η δόξα και το «σχολείο», η «παίδευσις», όλου του τότε κόσμου. Ο πλατύτερος Ελληνισμός δεν γεννούσε πια παρά «γραμματικούς» (γραμματολόγους), βιογράφους και «ηθολόγους» (Πλούταρχος) ή σατιρικούς (Λουκιανός). Όπως σατιρικοί ήταν και οι σπουδαιότεροι εκπρόσωποι της λατινικής λογοτεχνίας (Μαρτιάλης, Γουβενάλης), που άλλωστε δεν είχε μπορέσει ποτέ να ξεφύγει απ' τη σκιά των ελληνικών προτύπων.

Τότε –στα μέσα του Α' αιώνα, καθώς φαίνεται– γράφτηκε το βιβλίο που ανέφερα: το *Περί ύψους*, που ο (αλεξανδρινός, μάλλον) συγγραφέας του έμεινε άγνωστος. (Στα χειρόγραφα αναγράφεται: «*Ανωρύμου*» ή «*Διονυσίου ή Δογγίνου*» ή «*Διονυσίου Δογγίνου*»). Δίκαια, το βιβλίο αυτό χαρακτηρίστηκε «χρυσούν πόνημα»: αποτελεί τη σπουδαιότερη (μετά την *Ποιητική* του Αριστοτέλη) ελληνική πραγματεία συγκριτικής λογοτεχνικής κριτικής, που έφτασε ως εμάς. Στις λίγες, σχετικά, σελίδες του (το ένα τρίτο του έργου έχει χαθεί) εξετάζει το θέμα του «υψηλού ύψους», του υψηλού λόγου, της «υψηγορίας», στην ποίηση, στην ιστοριογραφία, στη ρητορική.

(Κατά σύμπτωση –πάλι– την πρώτη μου γνωριμία με το βιβλίο αυτό τη χρωστώ σ' ένα καθηγητή μου στο Γυμνάσιο, τον Δ. Κιουσόπουλο – που του πρέπει η τιμή ότι ήταν ο πρώτος μεταφραστής (1933) του έργου στη δημοτική, ενώ πρώτη μετάφραση από τον Νικόλαο Γλυκή, στη Βιέννη το 1805, είναι ανεύρετη. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1941, το μετέφρασε ο αξέχαστος φίλος και χαλκέντερος «ελληνολόγος» Παναγής Λεκατσάς, στις εκδόσεις Ζαχαρόπουλου. Τώρα, το παρουσιάζει σε εξαιρετη ερμηνευτική έκδοση και μετάφραση, ο άξιος φιλόλογος Μ.Ζ. Κοπιδάκης²).

2. Βικελία Βιβλιοθήκη Δήμου Ηρακλείου Κρήτης, 1990.

Φυσικά, δεν σκοπεύω εδώ ν' αναλύσω το βιβλίο τούτο – αναρμόδιος, όπως είμαι. Ο λόγος που ανατρέχω σ' αυτό, είναι (καθώς είπα) ότι ο συγγραφέας, στο τέλος του «πονήματος», αντιμετωπίζει το θέμα της έλλειψης «μεγάλων» στην εποχή του.

Μνημονεύει εκεί (§44 επ.) τον προβληματισμό ενός φιλοσόφου (ανώνυμου κι εκείνου), που αναρωτιόταν γιατί «δεν γεννιούνται πια φύσεις πάρα πολύ υψηλές που να ξεπερνούν τα συνήθη μεγέθη». Ο ίδιος ο φιλόσοφος –λέει– αποκρινόταν έτσι:

«Ίσως πρέπει τελικά να παραδεχθούμε εκείνο το χλιοειπωμένο ότι η δημοκρατία είναι η στοργική τροφός των μεγάλων πνευμάτων (“...η δημοκρατία των μεγάλων αγαθή τιτηρός”) και ότι σχεδόν μόνο μαζί μ' αυτήν έφτασαν στην ακμή τους και μαζί μ' αυτήν πέθαναν οι μεγάλοι της λογοτεχνίας. Γιατί η ελευθερία, υποστηρίζουν, είναι σε θέση να θρέψει τα φρονήματα των μεγαλοφυών (“...θρέψαι τε γαρ ικανή τα φρονήματα των μεγαλοφρόνων η ελευθερία”), να τους τονώσει το ηθικό με καλές ελπίδες και συνάμα να διεγείρει στις ψυχές τους τον ενθουσιασμό για την ανταγωνιστική άμιλλα και τη φιλοδοξία για τα πρωτεία (...).

»Αντιθέτως, εμείς οι τωρινοί (συνέχιζε ο φιλόλογος) φαινόμεστε να έχουμε εκπαιδευτεί από την παιδική μας ηλικία στο σχολείο μιας δουλείας που την αξίζουμε. (...) Δεν δοκιμάσαμε το ωραιότερο και το πιο θεραπευτικό νόμα της ευγνωμίας, εννοώ την ελευθερία (“...άγευστοι καλλίστου και γονιμωτάτου λόγων νόματος, την ελευθερίαν λέγω”). Γι' αυτό ακριβώς δεν εξελισσόμαστε σε τίποτε άλλο παρά σε μεγαλοφυείς κόλακες!».

Ο συγγραφέας, όμως, του *Περί ύψους* δεν συμφωνεί με τον «προλαλήσαντα». (Και –για να ξανάρθουμε στην εποχή μας– δεν θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί πως, για τη σημερινή έλλειψη μεγάλων πνευμάτων, φταίει η έλλειψη ελευθερίας, μια και ελευθερία λόγου, έρευνας, κρίσης κ.λπ. υπάρχει στις περισσότερες χώρες του Δυτικού αλλά και του Ανατολικού κόσμου πια). Ο συγγραφέας, όμως, του πονήματος αντιτείνει:

«Δεν είναι, ίσως, η παγκόσμια ειρήνη που διαφθείρει τις προι-

κισμένες προσωπικότητες, αλλά (...) η φιλοχρηματία, από την οποία όλοι μας, άπληστοι καθώς είμαστε, πάσχουμε, και η φιληδονία που μας υποδηλώνουν – θα ήμουν ακριβέστερος αν έλεγα πως καταποντίζουν το πλοίο της ζωής μας άτανδρο. Ναι, η φιλαργυρία είναι νόσημα που μας κάνει μικροπρεπείς, η φιληδονία είναι νόσημα που μας εξευτελίζει».

Έτσι –συνεχίζει– «θεοποιήσαμε τον άμετρο και αγαλίνωτο πλούτο», και φώλιασαν μέσα μας «η πλεονεξία και η ματαιοφροσύνη και η τρυφηλότητα», που «γενούν στις ψυχές μας τυράννους αδυσώπητους: την ύβρη, την παρανομία και την αναισχυντία». Κι ακόμα:

«Έχουμε υποδουλωθεί στη φιλοχρηματία σε τέτοιο σημείο, που ο καθένας μας ξεπουλά την ψυχή του για το κέρδος, χωρίς να εξετάζει από πού αυτό προέρχεται. Πιστεύουμε άραγε πως, μέσα σε μια τόσο καταστρεπτική επιδημία διαφθοράς που πλήττει τη ζωή μας, έχει απομείνει έστω και ένας ελεύθερος και αδέκαστος κριτής για τα σημαντικά πράγματα με την αιώνια αξία, και ότι δεν έχει παραμεριστεί από όσους έχουν υποδουλωθεί στο πάθος της πλεονεξίας;».

Ποιος θ' αρνηθεί πως οι διαπιστώσεις του αλεξανδρινού «γραμματικού» μπορούν να εφαρμοσθούν κατά γράμμα στη δική μας εποχή; Που, ακριβώς, τυφλωμένη απ' την «πλεονεξία», χαλκεύει και την υλική πια «αυτοκαταστροφή του γένους μας», όπως έλεγα στην αρχή;

Αλλά ο συγγραφέας του *Περί ύψους* φτάνει σ' ένα απρόσμενο «συμπέρασμα»:

«Ίσως για ανθρώπους σαν εμάς, είναι πολύ προτιμότερο να κυβερνώνται αυταρχικά παρά να είναι ελεύθεροι. Γιατί πράγματι, αν οι ορέξεις μας αφεθούν ελεύθερες, δεν θα ορμούσαν, σαν κατάδικοι που δραπέτευαν από τη φυλακή τους, στους πλησίον μας και δεν θα κατέκλυζαν με ανοσιουργήματα την οικουμένη;».

Απορία και «σκάνδαλο» προκαλεί η συνηγορία ενός τέτοιου φωτεινού μυαλού για την αυταρχία και την ανελευθερία. (Πα-

ρόμοια «κρούσματα»), ωστόσο, δεν ήταν σπάνια, στα χρόνια της ρωμαϊκής κατοχής. Ο Πλούταρχος λ.χ. συμβούλευε τους συγκαιρινούς του Έλληνες «να υπακούνε στους κυριάρχους» και αποφαινόταν πως οι κατακτημένοι απ' τους Ρωμαίους λαοί «έχουν το μερίδιο της ελευθερίας που τους παραχωρούν οι κρατούντες και ίσως οτιδήποτε περισσότερο δεν θα ήταν καλύτερο γι' αυτούς»³! Και ο απόστολος Παύλος δεν εντέλλεται, «πάσα ψυχή εξουσίας υπερεχούσαις υποτασθήτω... αι γαρ εξουσίαι υπό του Θεού τεταγμέναι εισί»⁴;))

Αλλά ο συγγραφέας του *Περί ύψους*, στο θέμα αυτό, αντιφάσκει με τον εαυτό του: Στην αρχή του βιβλίου του, αφού ορίζει πως «το ύψος είναι η άκρα τελειότητα και η κορύφωση της γλωσσικής έκφρασης» (1, 3), επισημαίνει πως υψηλό ύψος δεν μπορεί να υπάρξει «χωρίς υψηλά διανοήματα και εκλεκτή συγκίνηση». Το πιο καίριο: το ύψος –λέει– βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το ήθος του συγγραφέα, ρήτορα κ.λπ., «είναι η ηχώ μιας μεγάλης ψυχής» («*ύψος μεγαλοφροσύνης απήχημα*»: 9, 2). Τίποτα υψηλό και μεγάλο δεν γίνεται με «*φρόνημα ταπεινό και αγενές*», πρό-στυχο, με «*σκέψεις και πράξεις δουλοπρεπείς*» (9, 3).

Πώς μπορεί, λοιπόν, να έχει μεγαλοφροσύνη ο άνθρωπος που απαρνιέται την ελευθερία του εαυτού του και του «δήμου» όλου, ο άνθρωπος που «*φρονεί δουλοπρεπώς*»; Ακόμα και ο πειθαρχικός Πλούταρχος ομολογεί πως «*οι μεγάλες εξουσίες κάνουν τα ήθη ξιπασμένα, χάννα και απάνθρωπα*»⁵. Και ποιος αγνοεί πως «*πρυτάνεις*» και δάσκαλοι της φιλοχρηματίας, της διαφθοράς, της ύβρης, της παρανομίας, της αναισχυντίας (που στηλιτεύει το βιβλίο τούτο) είναι εκείνοι ακριβώς που κυβερνούν αυταρχικά, πάνω από νόμους, πάνω από όποιον έλεγχο; Ποιος αγνοεί πως οι «*μεγάλες εξουσίες*» και τα μεγάλα συμφέροντα είναι οι

3. *Πολιτικά παραγγέλματα*, 814C και E, 824C.

4. *Προς Ρωμαίους*, ΙΓ', 1 (και άλλού).

5. *Σύλλας*, 30.

πρώτοι υπεύθυνοι για τα «ανοσιουργήματα που κατακλύζουν την οικουμένη»;

Έτσι, όσο δίκιο έχει ο συγγραφέας στη διάγνυσή του για την απουσία μεγάλων πνευμάτων κ.λπ. σε καιρούς τυφλωμένους από οίστρο κέρδους και τρυφής, άλλο τόσο έχει άδικο όταν ξεχνάει αυτό που υποστηρίζει ο «συνομιλητής» του φιλόσοφος: πως η ελευθερία είναι «η τροφός των μεγάλων πνευμάτων, των μεγαλοφρόνων».

Ελευθερία, όμως, όχι μόνο με τη στενή πολιτική έννοια, αλλά και ελευθερία από τις δουλείες στο αχαλίνωτο όφελος και στην άμετρη εγωπάθεια. Η στέρηση της πρώτης ευκολύνει ακόμα περισσότερο την κυριαρχία των δεύτερων. Όποιος έχει εθισθεί να είναι πολιτικά ανδράποδο, δεν σκέφτεται καν να αντιδράσει στον αποανθρωπισμό από τους δυνάστες του ωφελιμισμού και του «μετά από μένα ο κατακλυσμός» – ο κατακλυσμός, που τον χαλκεύουν οι ίδιοι...

13.11.90

ΠΟΛΥΑΙΜΑΤΑ ΟΡΑΜΑΤΑ

Αυτοκρατορίες, πόλεμος και «νέες τάξεις»

Σ’ ΑΥΤΟ ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ που ονομάζεται ανθρώπινη Ιστορία, τις μεγαλύτερες συμφορές τις έχουν προξενήσει οι «οικοδόμοι αυτοκρατοριών». Από τ’ αρχαία ασιατικά («μεγάλα βασίλεια») ως το ρωμαϊκό imperium, από τις χριστιανικές αυτοκρατορίες ως τη μωαμεθανική πλημμυρίδα και το οθωμανικό («ντοβλέτι»), από τις αυτοκρατορίες των νεότερων χρόνων (ισπανική, αγγλική, γερμανική, γαλλική) ως τις ομολόγους τους των νεότερων (αμερικανική και σοβιετική, μωσολινική και χιτλερική), όλοι αυτοί οι τερατώδεις πολιτικοστρατιωτικοί πολύποδες τράφηκαν και τράνεψαν (ή αποπειράθηκαν να τρανέψουν, όπως οι δύο τελευταίες) με το αίμα και τις οδύνες μυριάδων ανθρώπων και, όχι σπάνια, με καταστροφές πολιτισμών ολόκληρων.

Όσο πιο υπερφίαλη είναι η υστερία δύναμης, το «αμόκ εξουσίας» –εξουσίας πέρα από κάθε μέτρο έκτασης, έντασης, διάρκειας–, όσο πιο μακριά σκοπεύουν τα κοσμοκρατορικά «οράματα», τόσο πιο αδίστακτα κι αχόρταγα είναι σε θυσίες – των άλλων, φυσικά. Έστω κι αν, τελικά και νομοτελειακά, καταλήγουν στη δική τους κατάλυση.

Στις μέρες μας, το τέλος του «ψυχρού πολέμου» έδωσε την ελπίδα για μια νέα εποχή, εποχή ειρήνης και ευδοκίας – άσε που κάποιοι μίλησαν και για «τέλος της Ιστορίας». Πόσο απληγή ήταν αυτή η ελπίδα, αποδείχθηκε πολύ πιο γρήγορα απ' όσο φοβόμαστε. Η πτώση του σοβιετικού «αντίπαλου δέους» άφησε ελεύθερο το παγκόσμιο πεδίο στις αμερικανικές κοσμοκρατορικές βλέψεις, που «άγγιζαν» πια τη βεβαιότητα της μονοπωλιακής κυριαρχίας, της ακλόνητης μονοκρατορίας σ' όλες τις πλουτογόνες περιοχές της γης. Και ιδιαίτερα, στη Μέση Ανατολή, την «παγά λαλέουσα» του πετρελαίου.

Μόνο που εκεί –χώρο γέννησης τόσων αυτοκρατοριών και αρένα αέναων συγκρούσεων– είχαν κιόλας βάλει αυτοκρατορική υποψηφιότητα και άλλοι, μικρομεσαίοι βέβαια, αλλά με το πλεονέκτημα της «εντοπιότητας», μια και σ' αυτή την περιοχή ανήκαν κι είχαν την αξίωση να τους ανήκει (στον καθένα, ολόκληρη): η Τουρκία, που ονειρεύεται την ανάσταση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η Συρία του Άσαντ, το Ιράκ του Σαντάμ Χουσεΐν, αλλά και το Ιράν των αγιατολάδων, χώρες που τις ενώνει η ίδια κατά κανόνα θρησκεία και τις χωρίζει η ίδια βουλιμία για την κυριαρχία μετά (και διά) των πετρελαίων.

Η σαρδονική ειρωνεία είναι πως τις χώρες αυτές τις είχαν βοηθήσει απλόχερα οι υπερδυνάμεις (και Σία), για να τις χρησιμοποίησουν σαν προγεφύρωμα. Όπως ακριβώς είχαν κάνει, μισόν αιώνα πριν, με τον Χίτλερ, που τον χάιδευαν και τον τάζαν, επειδή τον έβλεπαν σαν «κυματοθραύστη κατά του κομμουνιστικού κινδύνου». Μόνο που προχώματα και προγεφυρώματα δουλεύουν συχνά για δικό τους λογαριασμό. όπως καλή –κακή!– ώρα.

Το περίεργο δεν είναι το φύτρωμα τόσων επίδοξων αυτοκρατοριών στο «γκιουλιστάν» (ροδώνα) της Μ. Ανατολής. Περίεργη είναι η τύφλωση τόσο της υπερατλαντικής αυτοκρατορίας, όσο και των άλλων δυτικών εταίρων της.

Ενώ «ο έρωτας, το χρήμα και οι εξοπλισμοί δεν κρύβονται»,

οι δυτικοί «βλεπάρηδες» δεν είδαν ούτε ποιο ήταν το ερωτικό αντικείμενο του Σαντάμ, ούτε γιατί ξόδευε αλογάριαστα το χρήμα που είχε και δεν είχε, ούτε πώς και γιατί αρματωνόταν όσο κανένας άλλος ανταγωνιστής του. Έτσι, εκείνος αποκόπησε την εισβολή στο Κουβέιτ – ποντάροντας επιπλέον στις ενοχές των μεγάλων (δραστών πλήθους τέτοιων εισβολών), στην ανοχή τους απέναντι σε παρόμοιες εισβολές άλλων μικρών (Τουρκία, Συρία, Ισραήλ κ.λπ.)¹, στο «σύνδρομο του Βιετνάμ» που ακόμα κατατρώχει τις ΗΠΑ, τέλος στον θρησκευτικό, εθνικιστικό και «κοινωνικό» φανατισμό των αραβικών λαών κατά των αλλόθρησκων, αλλογενών, πλούσιων εκμεταλλευτών απ' τη Δύση.

Μόνο που, με τη ληστοπειρατεία της 2.8.90, άστραψε φως και γνώρισαν οι τρανοί τον αληθινό εαυτό του Χουσεΐν. Τότε μονάχα κατάλαβαν πως η καταβρόχθιση του Κουβέιτ, δεν ήταν παρά το πρώτο βήμα για την κατάκτηση ολόκληρης της αραβικής χερσονήσου, δηλαδή για την ιδιοποίηση του 50% περίπου της παραγωγίας παραγωγής πετρελαίου. Πράγμα που θα έκανε τον Ταμερλάνο του Ιράκ αδιαμφισβήτητο κύριο της σπουδαιότερης κινητήριας ύλης, ανεξέλεγκτο ρυθμιστή της τιμής της, παντοδύναμο σε όπλα και σε μέσα – ήγουν μέγιστη απειλή για τις δυνάμεις κάθε διαμετρήματος. Και τότε, σήμανε ο μέγας συναγεμμός κατά του χτεσινού «πελάτη», που έγινε μεμιάς «αρχι-συμμοριτής».

Κανένας, βέβαια, δεν πίστεψε πως την πανστρατιά κατά του Σαντάμ την υπαγόρευσε ο πόνος για την κατάληψη του φεουδαρχικού Κουβέιτ, ή για την καταπάτηση της διεθνούς νομιμότητας – της τόσο καταπατημένης και καταφρονεμένης. Δεν περιμέναμε την κρίση του Περσικού κόλπου για να μάθουμε το πανάρχαιο, πως «οι συγκρούσεις μεταξύ των ανθρώπων και των κρατών δεν γίνονται για το πολίτευμα (για «αρχές» και «ιδέες»)

1. Βλ. το άρθρο «Εισβολείς και υποβολείς», *Το Βήμα*, 12.8.1990.

και «θέσμια»), αλλά για το συμφέρον του καθενός» («ου περί πολιτείας εισίν αι προς αλλήλους διαφοραί, αλλά περί των ιδία συμφερόντων εκάστω»²). Και τα συμφέροντα ήταν όσο ποτέ τεράστια και κοινά. Γι' αυτό και η μοναδική στην Ιστορία συσπείρωση Δύσης και Ανατολής, «πιστών» και «άπιστων»), εναντίον του «υπ' αριθ. 1 Διεθνούς Κινδύνου». (Μπροστά της, μοιάζει εκδρομική ομάδα η συμμαχία όλων σχεδόν των ευρωπαϊκών κρατών κατά του Ναπολέοντα). Γι' αυτό και η αδιαλλαξία τόσο του Σαντάμ, όσο και των ΗΠΑ. Ο πρώτος είχε κάνει το μοιραίο βήμα σε δρόμο χωρίς επιστροφή – η υποχώρηση, η αποχώρηση, θα ισοδυναμούσε με απάρνηση των «αυτοκρατορικών» σχεδίων του, με κατάρρευση του «μύθου» του και, κυριολεκτικά, με αυτοκτονία του. Οι δεύτερες είχαν κάνει το αποφασιστικό βήμα για την εδραίωσή τους στη Μ. Ανατολή – η υποχώρηση, η αποχώρηση θα ισοδυναμούσε με απώλεια της μοναδικής αυτής ευκαιρίας (που είχε και τη διεθνή «συγκατάθεση», για μια φορά), ενώ θα άφηνε άθικτο το οπλοστάσιο του Σαντάμ, που θα μπορούσε έτσι, σε κάθε στιγμή, να επαναλάβει το περίδοξο κατόρθωμά του. Ο πόλεμος ήταν, και για τις δυο πλευρές, η μόνη λύση – αν λύση ο πόλεμος είναι!

Βέβαια, έκαναν κι οι δυο λάθη στους υπολογισμούς τους.

Ο Λευκός Οίκος δεν υπολόγισε πως ο πόλεμος σε ξένο και άξενο έδαφος, μ' έναν αντίπαλο πάνοπλο, ανενδοίαστο κι ανελέητο, δεν είναι ανώδυνη υπόθεση. Ο Σαντάμ, παίζοντάς τα πια όλα για όλα, θα πολεμήσει με όλα τα μέσα, θυσιάζοντας και πάλι μυριάδες και μυριάδες υπηκόους του. (Οι απειλητικοί ρεκασμοί του και οι απεγνωσμένες εκκλήσεις του για «ιερό πόλεμο» σ' όλη τη Γη, θυμίζουν τον Χίτλερ των τελευταίων μηνών της εγκληματικής «σταυροφορίας» του. Και το, γερμανικής κα-

2. *Δήμιον καταλύσεως απολογία*, 10. Ο λόγος αυτός αποδόθηκε στον Λυσία, αλλά φαίνεται πως είναι κάποιου άλλου, άγνωστου, ρήτορα.

τασκευής, «απόρθητο καταφύγιό» του μοιάζει τόσο με το «μπούνκερ», όπου τελικά αυτοχειριάστηκε ο Γερμανός ομολογός του σε χασαποσύνη).

Ο Χουσεΐν, απ' την άλλη, δεν υπολόγισε πως το Ιράκ δεν είναι Βιετνάμ, πως δεν θα έχει τις πλάτες της άλλης υπερδύναμης (όπως οι Βιετκόνγκ), πως οι ΗΠΑ δεν είναι μόνες και βαλλόμενες απ' όλους (όπως τότε), αλλά έχουν μαζί τους άλλα 27 κράτη, πως το πετρέλαιο είναι πιο δυνατό απ' τις ιδεολογίες και μονιάζει τους μεγάλους αντί να τους χωρίζει, όπως αυτές, πως οι άλλοι Άραβες και μωαμεθανοί είτε τον αποστρέφονται επειδή έχουν κι εκείνοι τις αυτοκρατορικές φιλοδοξίες τους, είτε τον φοβούνται πιο πολύ παρά τους δυτικούς καπιταλιστές.

Όπως και να 'ναι, το καινούργιο τρομερό «τούνελ» όπου μπήκαμε όλοι, δεν έχει εύκολα ορατή έξοδο. Το μόνο ορατό είναι πως, απ' την πρώτη φάση αυτής της αφροσύνης κερδισμένοι φαίνεται να βγαίνουν –ω της ειρωνείας πάλι!– δυο χώρες με ποινικό μητρώο βαρύ ή βαρύτατο σε εισβολές, καταπατήσεις και περιφρονήσεις των αποφάσεων του ΟΗΕ: το Ισραήλ και η Τουρκία. Που εξοπλίζονται, χρηματίζονται και «εκτιμώνται λίαν» απ' τους μεγάλους για την «άψογη», «συνετή» ή «ηρωική» συμμαχική διαγωγή τους. (Χαρακτηριστικά, η Τουρκία, που είχε δίκαια χαρακτηριστεί «πανούργος ουδέτερος», αποκαλείται τώρα απ' το περιοδικό *Time* [22.1.91] «ένας σύμμαχος που αξίζει πολύ περισσότερα» – πολύ περισσότερα απ' όσα μας τρώει, θα εννοεί).

Και βέβαια, οι χαμένοι θα είμαστε εμείς ξανά – «κάθε τρέλα των βασιλιάδων (και των τυράννων και των όποιας λογής αφεντάδων) την πληρώνουν οι Έλληνες» («*Quidquid delirant reges plectuntur Achivi*»), που 'λεγε ο Οράτιος³. Χαμένοι, σε μια «Νέα Τάξη», όπου η μεγάλη αμερικανική αυτοκρατορία θα έχει

3. *Επιστολές*, 1, 2, 14.

εξασφαλίσει μόνιμη παρουσία στη Μ. Ανατολή και όπου ο αμερικανικός αετός θα χουχουλιάζει κάτω απ' τις φτερούγες του τη σουλτάνα της Άγκυρας. Που όλα της τα εγκλήματα θα διαγραφούν, όλες οι «κατακτήσεις» της θα παγιωθούν και θα νομιμοποιηθούν, και που θα πασχίζει στο «λάου-λάου» να στήσει το δικό της μέγα ντοβλέτι, αρπάζοντας εδάφη και πετρέλαια του Ιρακινού άρπαγα.

(Αδιανόητο είναι, φυσικά, η χώρα μας «εκπληρώνοντας τις νατοϊκές υποχρεώσεις της», να προστρέξει, έστω και με σφεντόνα, σε βοήθεια της Τουρκίας – που δεν έχει να ζηλέψει τίποτα απ' τον Σαντάμ σε αρπακτικότητα και παρανομία και μάλιστα με την ευμενή ανοχή του ΝΑΤΟ, που θυμίζεται τις υποχρεώσεις του και τις υποχρεώσεις των μελών του μονάχα όταν και όπως συμφέρει στους πάτρωνές του. Όπως, απ' την άλλη, είναι αδιανόητο ότι ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης και τέως πρωθυπουργός χαρακτηρίζει τη χώρα του «επιτιθέμενη» – παραγνωρίζοντας πως η Ελλάδα στοιχίσθηκε με τις αποφάσεις του ΟΗΕ και μόνο, και προσφέροντας (θείο δώρο) στην προπαγάνδα του Σαντάμ και δικαίωση σε τρομοκρατικές ενέργειές του!).

Δεν χωράει αμφιβολία πως η «Νέα Τάξη» που ευαγγελίζεται η Ουάσινγκτον, σε ένα δεν θα θεμελιωθεί: στα δίκαια των λαών και στη λογική (για να μην πούμε ηθική) της ειρηνικής συνύπαρξης. Γι' αυτό, είναι άλλο τόσο βέβαιο –αλίμονο!– πως καινούργια τέρατα, καινούργιο αλληλοφάγωμα κυριάρχων και ημι-κυριάρχων στη Μ. Ανατολή θα επακολουθήσει.

Σ' όλη τη διαδρομή της Ιστορίας, οι «τάξεις», παλιές και νέες, «τακτοποιούν» πάντα τα συμφέροντα των δυνατοτέρων που βαφτίζονται «διεθνής νομιμότητα» και υποτάσσουν τα συμφέροντα των πιο αδύναμων, που εγγράφονται στη «λίστα αναμονής» για τη δικαίωσή τους – μιαν απέραντη λίστα αναμονής ατέρμονης και μάταιης.

Και βέβαια, είναι περιττό να προσθέσω πως οι «νέες τάξεις»

είναι πολύ αιματηρότερες, όταν χαλκεύονται από μεγαλομανείς, αρχομανείς, κερδομανείς δικτάτορες και τυράννους, που δεν διαστάζουν να ρίξουν την Οικουμένη ολόκληρη βορά στο Υπερεγώ τους.

Ακόμα πιο περιττό είναι να πω, μαζί με άπειρους άλλους, πως δεν υπάρχει «ώρα» (δωδέκατη, δέκατη τρίτη κ.λπ.) όπου να είναι ανεπίκαιρες οι προσπάθειες για κατάπαυση του πολέμου. Και πως καμιά «θυσία» (γοήτρου, «οραμάτων» κ.λπ.) για την ειρήνη, δεν μπορεί να συγκριθεί με τις τρομακτικές θυσίες (ανθρώπινες, υλικές, οικολογικές κ.ά.) που μας τάζει η «μάνητα» της καινούργιας σφαγής.

27.1.91

ΠΕΝΤΕ ΑΠΛΟΪΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Γύρω στα εκ Περσίας και εξ Εσπερίας δώρα

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΩΡΑ –πάνε κιόλας 18 μέρες!–, αριθμοί, τεχνικές και πληροφορίες μας έπνιξαν, όπως τους δύσμοιρους κορμοράνους του Περσικού κόλπου. Ωστόσο, μέσα σ’ αυτόν και από αυτόν τον καταιγισμό, προβαίνουν κάποια ερωτήματα, απλοϊκά όσο και θανάσιμα για ερωτώντες και ερωτώμενους:

1. Αυτοί οι «φανταστικοί» αριθμοί, αυτές οι «αφάνταστες» τεχνολογίες, αυτή η ακαριαία πληροφόρηση, πού οδηγούν, τι τελικό άθροισμα έχουν; Μυριάδες όπλα, μυριάδες αεροπορικές «έξοδοι», δορυφόροι-κατάσκοποι, «έξυπνες βόμβες», πονηροί πύραυλοι, λέιζερ και υπολογιστές, διασταυρώνονται ακατάσχετα – και όμως μαθαίνουμε, το ίδιο ακατάπαυστα, πως «ναι μεν, αλλά...», πως «ο από δω καταστρέφει τα πάντα, μα όχι ολότελα...», πως «ο από κει βάλλει “σοβιετικά”, αλλά αντιβάλλεται και αποβάλλεται “πατριωτικά”», πως «ετούτοι είναι σπαθί στα συμβατικά όπλα, μα εκείνοι είναι καρμανιόλα στα χημικά...», πως «η πληροφόρηση είναι πιο αστραπιαία παρά ποτέ, αλλά και πιο ύποπτη από ποτέ...».

Δηλαδή; Μήπως γίνεται, κι εδώ, ό,τι μ’ εκείνους τους «ισχυ-

ρισμούς», που «αναιρούν οι ίδιοι τον εαυτό τους» [«αυτούς εαυτούς αναιρούν»], όπως έλεγε ο τα πάντα ειπών Αριστοτέλης; Κι εξηγούσε: «Όποιος υποστηρίζει πως τα πάντα είναι αλήθεια, δέχεται πως είναι αληθινός και ο αντίθετος ισχυρισμός (δηλ. πως όλα είναι ψέματα), κι έτσι ο δικός του ισχυρισμός δεν θα είναι αληθινός, επειδή όποιος δεχθεί σαν αληθινό τον αντίθετο ισχυρισμό διαψεύδει τον δικό του. Και το ίδιο γίνεται με όποιον ισχυρίζεται πως όλα είναι ψέματα...»¹. Και όπως «η απόλυτη δικαιοσύνη καταντά απόλυτη αδικία»², μήπως και τα απόλυτα όπλα, αναιρώντας το ένα το άλλο, φτάνουν σε απόλυτη αλληλοκατάργηση;

Αλλά, τότε, ποιος ο λόγος αυτής της τερατώδους πολεμικής (κλιμάκωσης), αφού καταλήγει σε αμοιβαία (μηδενική βάση); Χωρίς, αλίμονο, να φτάνει σε απόλυτο αφοπλισμό, αλλά μονάχα σε απόλυτο όλεθρο και τούτων κι εκείνων, και των ενόχων και των αθώων, όπως τάζει η οικολογική καταστροφή, που μόλις άρχισε.

2. Οι πιο άπιαστοι αριθμοί είναι, βέβαια, εκείνοι που αναφέρονται στο κόστος του πολέμου. Τα «τέλεια» οπλικά συστήματα στοιχίζουν μυθικά ποσά – έτσι που οι βομβαρδισμοί να σημαίνουν όχι μόνο «πύρινη βροχή» κατά του εχθρού, αλλά και «χρυσό κατακλυσμό» από την τσέπη του βομβαρδιστή.

Οι «ειδικοί» υπολογίζουν πως ο πόλεμος αυτός θα κοτίσει κάπου 100 δισεκατομμύρια δολάρια, δηλαδή 15 τρισεκατομμύρια δραχμές! Και πάρα πολλοί «αφελείς» λογαριάζουν πόσα προβλήματα –οικονομικά, κοινωνικά, βιωτικά πενόμενων και μη λαών και τάξεων– θα λύνονταν, αν οι πακτωλοί αυτοί δεν γόμωναν μηχανές θανάτου. (Η αγγλική εφημερίδα *Guardian*, σ' ένα σχηματικό πίνακα, απέδειξε πως με μικρό μόνο μέρος από τις ως τώρα πολεμικές δαπάνες, θα σώζονταν οι πληθυσμοί της Αφρικής και της Ασίας, που λιμοκτονούν χρόνια τώρα). Για να

1. *Μετά τα φυσικά*, Γ, 8, 1212B, 15.

2. *Κικέρων, De Officiis*, I, 10, 33.

γίνουν πιο κατανοητοί αυτοί οι άπιαστοι αριθμοί, σημειώνω πως το εξωτερικό χρέος της χώρας μας είναι περίπου 21 δισεκατομμύρια δολάρια, δηλ. το 1/5 του πιθανού κόστους του πολέμου. Και πως οι καθαρές εισπράξεις της Ελλάδας από την ΕΟΚ στη δεκαετία 1981-1990, ήταν 14 περίπου δισεκατομμύρια δολάρια, δηλ. το 1/7 του πολεμικού κόστους.

Γιατί, λοιπόν, σπαταλιώνται αυτά τα ασύλληπτα ποσά, και μάλιστα σε καιρούς παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης, όπου ακόμα και οι «πολύχρυσες» ΗΠΑ έχουν μέγιστα ελλείμματα και προβλήματα εσωτερικά τεράστια; Τα (άγνωστα) «κέρδη» του πολέμου μπορούν να ισοφαρίσουν την τρομακτική αυτή αιμορραγία;

Μήπως, όμως, οι δαπάνες αυτές είναι αμελητέες για κείνους που τις διατάζουν, επειδή το μάρμαρο δεν το πληρώνουν αυτοί αλλά οι απλοί πολίτες;

Μήπως είναι μηδαμινές, όταν συγκρίνονται με τον «μεγάλο στόχο»: τις αυτοκρατορικές, κοσμοκρατορικές μεγαλομανίες και απληστίες;

Μήπως, επιπλέον, είναι επωφελέστερες στους «εμπόρους του θανάτου», στα «στρατιωτικά-βιομηχανικά συμπλέγματα», που πουλάνε τα εργαλεία τους σε όλους, ψωμίζονται απ' όλους και έχουν αποφασιστικό λόγο στα κέντρα αποφάσεων όλων;

Αλλά αυτοί οι περιλάλητοι «απλοί πολίτες» –όποιου χρώματος, φυλής, εθνικότητας, θρησκείας– πώς σέρνονται, πάντα και πάντα, βουβοί και άπραγοι, «επί αφαιμάξιν και σφαγήν», ενώ ξέρουν πόσο ακριβά και μάταια είναι αυτά τα «οράματα», πόσο δόλια είναι αυτά τα εμπόρια, και πως οι μόνοι που χρεωκοπούν τελικά είναι αυτοί οι ίδιοι;

3. Σ' ετούτη την ιλιγγιώδη αριθμολογία, οι μόνοι αριθμοί που έχουν πέσει σχεδόν σε αφάνεια, είναι όσοι αναφέρονται σε ανθρώπινες ζωές και απώλειες. Αλλά κι όταν τις θυμούνται οι ενδιαφερόμενοι, γίνονται κι αυτές εργαλείο παραπλάνησης και παραλογισμού.

Για τους συμμάχους λ.χ., οι μόνοι που καταγράφονται κι έχουν σημασία, είναι οι δικοί τους αιχμάλωτοι πολέμου – που αισχρότατα, είν' αλήθεια, ο Σαντάμ τους κακοποιεί και τους χρησιμοποιεί σαν «ανθρώπινη ασπίδα» στις πολεμικές εγκαταστάσεις του. Αλλά οι «άλλοι», οι πάμπολλοι –άμαχοι, μάλιστα– που βομβαρδίζονται νυχτοήμερα και που κανένας δεν ξέρει τον αριθμό τους; Αυτοί δεν μπαίνουν στη ζυγαριά;

Σχετικά με τους τελευταίους (απ' την άλλη), οι φανεροί ή κρυφοί συνήγοροι του Χουσεϊν χρησιμοποιούν τον όρο «γενοκτονία». Όμως, ποιος εξολόθρευσε τον ιρακινό (και ιρανικό) λαό περισσότερο ανελήγτα απ' τον Σαντάμ, που δεν δίστασε να θυσιάσει ένα εκατομμύριο ομοεθνείς του στον εξωφρενικό ιρακίνο-περσικό πόλεμο; Και ποιος χρησιμοποίησε χημικά όπλα κατά των Ιρανών και των Κούρδων; Και ποιος βομβαρδίζει τώρα, και απειλεί με τα χημικά του πάλι, τους άμαχους και μη εμπόλεμους Ισραηλινούς;

Έτσι ή αλλιώς, και όπως πάντα -κατά την μαλαισιανή παροιμία– «όταν πολεμάνε ελέφαντες, σκοτώνεται το γένος των ποτικών». Και, αυτό, δεν «μετράει»...

4. Λέγαμε, σε προηγούμενο άρθρο, ότι «κανένας δεν πίστεψε πως την πανστροατία κατά του Σαντάμ την υπαγόρευσε ο πόνος για την κατάληψη του φεουδαρχικού Κουβέιτ, ή για την καταπάτηση της διεθνούς νομιμότητας, της τόσο καταπατημένης και καταφρονεμένης».

Κι όμως, κάποιος τα πίστεψε αυτά ή, τουλάχιστο, τον πιστεύουν οι μεγάλοι όταν τα διαλαλεί έτσι: «Η εισβολή και η κατακράτηση του Κουβέιτ παραβίασαν όλους τους κανόνες της διεθνούς τάξεως και τις βασικές αρχές του χάρτη του ΟΗΕ». «Εμείς έχουμε συνεχώς υποστηρίξει τον σεβασμό για το διεθνές δίκαιο». «Η ιρακινή ηγεσία δεν είχε τον κοινό νου να συμμορφωθεί με τη θέληση των Ηνωμένων Εθνών». Και ποιος τα λέει αυτά; Το πιο απίθανο και απύθμενο στόμα: το του Τουργκούτ Οζάλ!³

3. Το Βήμα, 27.1.91.

Άραγε, οι πολέμαρχοι που τον κανακεύουν σήμερα, έχουν τόσο χάσει τη μνήμη τους και την τσίπα τους, ώστε ξαστόχησαν ολότελα πως η χώρα του Οζάλ, πολύ πριν απ' τον Σαντάμ, παραβίασε όλους τους κανόνες της διεθνούς τάξεως και τις αρχές του ΟΗΕ, καταξέσχισε το διεθνές δίκαιο, καταδικάστηκε γι' αυτό, και δεν συμμορφώθηκε ποτέ με τις αποφάσεις των Ηνωμένων Εθνών; Έχουν χάσει τόσο τη μνήμη τους και την κρίση τους, ώστε δεν θυμούνται πως η Τουρκία караδοκει πάντα να μπει στον πολεμικό χορό την τελευταία στιγμή, και δεν βλέπουν πως και τώρα καιροφυλακτεί να χιμήξει τη δωδέκατη ώρα στο κελάρι του Ιράκ και να βουτήξει το καλύτερο (λαρδί), τα πετρέλαια της Μοσούλης και του Κιρκούκ; («Πλιατσικολόγο» την ονόμασε ο Γκάρντιαν στις 21.1.91). Κι έχουν χάσει τόσο την κρίση τους και τις συγκρίσεις τους, ώστε τρέχουν ν' αρματώσουν την απειλούμενη απ' το Ιράκ Τουρκία – που ωστόσο καυχιέται πως έχει έναν απ' τους δυνατότερους στρατούς του ΝΑΤΟ; Αλλά τότε, σε τι χρησιμεύουν οι 500.000 στρατιώτες της (που κόστισαν, λέει, 4 δισεκατομμύρια δολάρια στο ΝΑΤΟ, τα τελευταία πέντε χρόνια); Ή μήπως ο στρατός αυτός υπάρχει μόνο για να «ασκείται» πώς ν' αρπάξει κάποια ελληνικά εδάφη; Και για να κάνει χρέη εσωτερικού χωροφύλακα, δαμαστή των «ατίθασων» Τούρκων και των «ανύπαρκτων» (επίσημα) Κούρδων;

5. Κι εμείς; Πότε θα καταλάβουμε επιτέλους τι παίζεται σ' αυτό τον πόλεμο και πως αποτελεί έγκλημα να παίζουμε ανεύθυνα παιχνίδια μ' αυτόν;

Θα εξακολουθήσουμε να αυταπατώμαστε (όπως η κυβέρνηση) πως «το τέλος του πολέμου θα σημάνει και την εφαρμογή όλων των αποφάσεων του ΟΗΕ, άρα και των σχετικών με την Κύπρο»; Θα εξακολουθήσουμε να μην προβλέπουμε το ολοφάνερο: πως στο τραπέζι της ειρήνης όχι μόνο θα ξεχαστούν οι αποφάσεις αυτές, αλλά και θα ξεσχιστούν όλες οι νομιμότητες και τα δίκαια, για να πάρουν οι πιο καπάτσοι (βλ. Τουρκία) τη μερίδα του λέοντος και του κλέπτοντος;

Θα εξακολουθήσουμε (όπως η αντιπολίτευση) να χρησιμοποιούμε τον πόλεμο σαν ευκαιρία μικροκομματικού κλεφτοπολέμου; Να βλέπουμε τον Σαντάμ σαν σανίδα σωτηρίας για τα εσωκομματικά προβλήματά μας; Να τον θεωρούμε σημαιοφόρο της «μάχης των φτωχών λαών κατά των ιμπεριαλιστών» – ξεχνώντας πως ο στυγνός δικτάτορας είναι το ίδιο και περισσότερο ιμπεριαλιστής απ' τους άλλους, πως ο «φτωχός λαός» του θα ευημερούσε μια χαρά, αν ο αρχολίπαρος εκείνος δεν είχε ξοδέψει όλο τον πλούτο της χώρας του σε εξοπλισμούς; (Και με την ευκαιρία: Θα «αποδοκιμάζουμε (sic) την ΕΟΚ», επειδή μας έδωσε το δάνειο «με όρους που θίγουν βαρύτατα τη χώρα μας» – ξεχνώντας πως με ανάλογους όρους είχε πάρει ο αποδοκιμάζων κ. Παπαανδρέου το δάνειο του 1985 και πως επειδή δεν τους τήρησε, η ΕΟΚ δεν μας έχει πια εμπιστοσύνη;).

Θα εξακολουθήσουμε (όπως το ΚΚΕ) ν' αγνοούμε τα μεγάλα και φοβερά, και να βυζαντινολογούμε για απολιθωμένα θέματα και «διλήμματα» – όπως αν πρέπει ή όχι να υπάρχει «δημοκρατικός συγκεντρωτισμός»; Ξεχνώντας πως ακόμα και όρος αυτός είναι εξ' ορισμού αντιφατικός, πως «δημοκρατία» και «συγκεντρωτισμός» αλληλογρονθοκοπούνται εννοιολογικά, αφού «δημοκρατία» σημαίνει «αποφάσεις από τους πολλούς», ενώ «συγκεντρωτισμός» θα πει αποφάσεις από μια κάστα λίγων γραφειοκρατών; Ξεχνώντας, ακόμα, πού οδήγησαν αυτοί οι απατηλοί όροι –σε τι τυραννίες κι εξολοθρευμούς– και πως, ακόμα και σήμερα, η απεγνωσμένη προσπάθεια να διασωθούν αυτές οι φενάκες, πάει ν' ανατινάξει το μεγάλο εγχείρημα της περεστρόικα, που αυτοχειριάζεται έτσι στους δρόμους της Βίλνας, της Ρίγας και των νότιων δημοκρατιών της ΕΣΣΔ.

Αλλά τα ερωτήματα μένουν αναπάντητα. Όπως δεν βρίσκουν κανέναν αντίλαλο, κανένα «ευήκοον ουσ», οι προειδοποιητικές φωνές που πρωτακούστηκαν σ' εκείνα τα πανάρχαια της ανατολής χώματα: «Και νυν, βασιλείς, σύνετε, παιδεύθητε, πάντες οι κείνοντες της γης» («Ελάτε στο νου σας, βασιλιάδες, κριτές της

γης, σωφρονιστείτε»⁴), γιατί «προ συντριβής ηγείται ύβρις, προ δε πτώματος κακοφροσύνη» («*Η αλαζονεία έρχεται πριν απ' τον όλεθρο, και η κακομναλιά πριν απ' την θανάσιμη πτώση*»⁵). Αλλά οι κάθε φυράματος «βασιλείς» πιστεύουν πως, όσο κι αν «υβρίζουν» κι αλαζονεύουν κι εγκληματούν, τα πτώματα θα είναι πάντα των άλλων...

3.2.91

4. *Ψαλμός Β', 10.*

5. *Παροιμίοι, 13τ', 18.*

Η «ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ»

Ένα καινούργιο μάθημα με κάποια παλιά κείμενα

ΕΤΣΙ ΠΟΥ ΗΡΘΑΝ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ (δηλαδή, έτσι που τα φέραμε εμείς), και η εποχή μας ζει έναν ακόμα τρομερό πόλεμο, θα 'πρεπε –πλάι στην «Αγωγή του πολίτη» που διδάσκεται (;) στα σχολεία– να καθιερωθεί και η «Αγωγή του πολέμου» – αφού, άλλωστε, ο πόλεμος δεν παύει ούτε ώρα να θρασομανά σε κάποια ή κάποιες γωνιές της Γης.

Σ' ένα τέτοιο μάθημα, θα κυριαρχούσαν όχι οι επικοί ύμνοι στα πολεμικά άθλα, αλλά οι ποιητικές και μη «αρέες», κατάρες, για τις συμφορές που φέρνει, και η έλλογη καταγγελία του παραλογισμού του και των απατηλών («δικαιολογιών») του. Επαγωγικό, μάλιστα, θα ήταν να χρησιμοποιούνται πρόσφατα δείγματα από τις απάτες του, που έχουν παντοτινή «πέραση».

Αρχή, λογουχάρη, θα μπορούσε να γίνει με τον «κλασικό» ισχυρισμό πως ο πόλεμος (παράδειγμα, ο τωρινός) είναι «αναπότρεπτος, αναγκαίος, απαραίτητος» – είτε Άραβες δικτάτορες και αρχολάγνοι τον προβάλλουν, είτε δυτικοί («δημοκράτες») και κερδομανείς, είτε προφήτες («ιερού πολέμου») για τα «δίκαια των αραβικών λαών», είτε σταυροφόροι κατά του βιαστή της διε-

θνούς νομιμότητας (που εκείνοι τον είχαν αστακηδόν εξοπλίσει, ενώ κι οι ίδιοι έχουν κυνικότατα και συχνότατα αψηφήσει ετούτη τη διάτρητη νομιμότητα). Σ' όλους αυτούς –και σ' άπειρους «ομολόγους» τους– το εγχειρίδιο θ' αντιφωνούσε, καταδείχνοντας και καταγγέλλοντας τ' αληθινά κίνητρά τους:

«διψώντας
γι' αξιώματα, πολέμους ξεσηκώνουν
παράλογους και σε όλεθρο τους δόλιους
πολίτες ρίχνουν. Ο ένας το κάνει
στρατηγός για να γίνει, ο άλλος πάλι
για να πάρει στα χέρια του εξουσία
και να κάνει τα κέφια του, ένας άλλος
για να μαζεύει πλούτη. Αν από τούτα
ο λαός κακοπαθεί, δεν το εξετάζει».

Κι αυτά, δεν τα λέει κάποιος σημερινός ειρηνιστής, αλλά, πριν 2.310 χρόνια, ο Ευριπίδης, και μάλιστα την ώρα ενός πολέμου («μοιραίου», του Πελοποννησιακού¹. Και λίγο αργότερα, μέσα στην πολεμική χλαλοή πάντα, προσθέτει:

«Άμναλοι αυτοί που ζητούν να κερδίσουν δόξα κι αξία
μες στους πολέμους, με τ' άρματα στην ταραχή των μαχών,
προσπαθώντας ανόητα
στις συμφορές των θνητών
έτσι να βάλουν τέρομα.
Στο αίμα τη λύση αν ζητάς,
θα 'χεις ατέλειωτο πόλεμο»².

Η διάγνωση της παθολογίας του πολέμου ήταν, από τότε, ξεκάθαρη, προπάντων για τις κινούσες αιτίες του: από τη δοξο-

1. *Ικέτιδες*, στ. 232 επ. Μετάφρ. Θρ. Σταύρου, Εστία.

2. *Ελένη*, στ. 1151 επ. Μετάφρ. Θρ. Σταύρου, Εστία.

θηρία και τη χρυσοθηρία των «ηγετών» ως την απάτη πως τα προβλήματα των λαών (επιβολή της ισλαμικής τάξης λ.χ. ή της δυτικής «νέας τάξης») «μόνο ο πόλεμος μπορεί να τα λύσει». Αλλά κι οι λαοί που κακοπαθαίνουν απ' τον πόλεμο δεν είναι άφταιγοι, όταν τον ψηφίζουν ή τον εγκρίνουν, άμεσα ή έμμεσα:

*«Για πόλεμο όταν είναι να ψηφίσει
ο λαός, κανένας θάνατο δικό του
δε σκέφτεται, όλο βάζει με το νου του
τ' αλλουνού το κακό. Ενώ, αν την ώρα
που ψηφίζουν, τους έπεφτε στα μάτια
ίσκιος θανάτου, από μανία πολέμου
ποτέ δε θα χανότανε η χώρα.
Ωστόσο, ξέρουν όλοι ποια απ' τις δύο
γνώμες η ανώτερη είναι, ξεχωρίζουν
το καλό απ' το κακό, και πόσο για όλους
καλύτερη απ' τον πόλεμο είν' η ειρήνη·
αγαπητή στις Μούσες πρώτα πρώτα,
μισητή στις Ποινές, κι είν' εύφρασή της
το παιδοβόλι, ο πλούτος η χαρά της.
Και παρατώντας όλ' αυτά, οι ανόητοι,
πολέμους ξεσηκώνουμε και δούλο
κάνουμε αυτόν που αδύνατο θα δούμε,
άντρας τον άντρα και την πόλη η πόλη»³.*

Φυσικά, η στυγνή πραγματικότητα του πολέμου έρχεται ταχύτατα να τους δείξει την αφροσύνη τους. Που είναι ακόμα βαρύτερη, όταν οι νέοι αυτού του λαού στέλνονται να πολεμήσουν σε μακρινές χώρες – όπως θρηγεί ο Χορός του αισχύλειου *Αγαμέμνονα* για τους Έλληνες που εκστρατεύσανε στην Τροία:

3. *Ικέτιδες*, στ. 481 επ.

«...όσοι πήραν τ' άρμενα κι απ' την Ελλάδα φύγαν,
αφήσαν στο κατώφλι του σπιτιού
πένθιμο μοιρολόι, που λιγώνει τις καρδιές.
Των συγγενών τα σπλάγχνα θεορίζει ταραχή,
γιατί καθένας ξέρει ποιον ξεπροβόδισε·
όμως, αντίς τα παλικάρια τους, γυρίζουν σπίτι
υδροίες νεκρικές και λίγη στάχτη»⁴.

Κι ο Ευριπίδης συνεχίζει, αλλά με το στόμα της Τρωαδί-
τισσας Κασσάνδρας τώρα:

«Και στις αγτές του Σκάμανδρου όταν ήρθαν
στη μάχη πέφταν, όχι για να σώσουν
της χώρας τους τα σύνορα ή τα τείχη
της πατρίδας τους· κι όσους πήρε ο Άρης
σε ξένη χώρα κείτονται, τα χέρια
των γυναικών τους δεν τους σαβανώσαν·
δεν είδαν τα παιδιά τους πριν πεθάνουν.

Αυτό το εγκώμιο αξίζει στο στρατό τους»⁵.

Και τότε, όπως τώρα, στρατεία στην Ασία. Και τότε, νεκροί
σε χώρα μακρινή. Και τότε, πόλεμος «για ένα πουκάμισο αδειανό,
για μια Ελένη», που σήμερα ονομάζεται πετρέλαιο.

Αυτά οι πολεμιστές. Μα ακόμα πιο «αλί» στις πολιτείες που
αφανίζονται, στους άμαχους που εξολοθρεύονται ανυπεράσπι-
στοι:

«Ω μακάριοι που πεθαίνουν, πριν να δούνε
όσα η πόλη μύρα κι άραχλα παθαίνει
μια που πάροθηκε· εδώ σφάζουν, και τραβούνε,

4. *Αγαμέμνων*, στ. 429 επ. Μετάφρ. Κ.Χ. Μύρη, Εστία.

5. *Τρωάδες*, στ. 368. Μετάφρ. Θρ. Σπαύρου, Εστία.

*φωτιά βάζουν και τα πάντα καπνός χραίνει
κι ο θεός του ολέθρου ο Άρης, που δοιμώνει
μ' άγρια λύσσα, πάσα ευσέβεια βεβηλώνει»⁶.*

Βέβαια, ωχρή μοιάζει η εικόνα της καταστροφής που δίνει ο Αισχύλος, μπρος στα κατορθώματα του σημερινού υπερτελειοποιημένου πολέμου, συμβατικού, χημικού ή πυρηνικού. Μια φορά, η επωδός του Ευριπίδη («ισχύει») ακέρια, όσοι αιώνες και τεχνολογίες κι αν πέρασαν:

*«Αχ, δύστηνοι θνητοί! Τι παίρνετε όπλα
κι ένας τον άλλον σφάζετε; Για πάψτε
και βάλτε πια ένα τέλος στους πολέμους·
τις χώρες σας κρατάτε σε ησυχία
κι αφήστε και τους άλλους να ησυχάσουν.
Γοργά η ζωή κυλάει· ασ την περνούμε
με όση μπορούμε ειρήνη και ηρεμία»⁷.*

«Σμικρόν το σχήμα του βίου», λέει το πρωτότυπο. Κι εμείς, μόνοι μας, το κάνουμε όχι μονάχα μικρότερο, αλλά και φοβερότερο, σε ατέρμονα κλιμάκωση φρίκης.

Η «Αγωγή του πολέμου» –η «Αγωγή κατά του πολέμου»– δεν θα περιορίζεται, όμως, στους («επάρατους») για μερικούς) Αρχαίους. Θα προσφεύγει και σε νεότερους. Όπως στον Κλεμανσό λ.χ. και στον περιλάλητο αφορισμό του: «Ο πόλεμος! είναι πολύ σοβαρή υπόθεση για να την εμπιστευθούμε στους στρατιωτικούς», και στο εξίσου ονομαστό του Κλαούζεβιτς: «Ο πόλεμος είναι απλή συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα».

Αφού, όμως –όπως λέει ο δεύτερος– «η πολιτική είναι αυτή

6. *Επτά επί Θήβας*, στ. 336 επ. Μετάφρ. Ι.Ν. Γρυπάρη, Εστία.

7. *Ικέτιδες*, στ. 949 επ.

που προκαλεί τον πόλεμο»⁸ από καταβολής όπλων, δεν μπορούμε να τον εμπιστευόμαστε ούτε στους πολιτικούς, που τον απεργάζονται για λόγους πασίγνωστους. Τότε; Ίσως η «Αγωγή» θα συμπέρανε πως θα πρέπει να εμπιστευθούμε τον πόλεμο (δηλαδή, τον «μη πόλεμο») στους πολίτες – φτάνει να μην μπολιάζονται κι αυτοί με την αφροσύνη, που οικτρίζει ο Ευριπίδης στο πιο πάνω, τρίτο, απόσπασμά του...

ΕΠΙΜΕΤΡΟ: Η διαβόητη έκθεση του Στέιτ Ντιπάρτμεντ για τις «κακοπάθειες των μουσουλμανικών και σλαβομακεδονικών μειονοτήτων», συντάχθηκε, όπως φαίνεται, στην εδώ πρεσβεία των ΗΠΑ.

Δεν θα προσθέσω κι εγώ άλλους σχετλιασμούς γι' αυτό το εξοργιστικό κι εξωφρενικό κιτάπι. Θα πω τούτο μόνο: Όταν διορίστηκε πρεσβευτής εδώ ο κ. Σωτήρχος, κι άκουγε πολλούς Έλληνες να του λένε «πόσο χαίρονται που τοποθετήθηκε πρέσβης ένας Έλληνας», έσπευδε να «διορθώσει» έντονα: «Δεν είμαι Έλληνας, είμαι Αμερικανός». Ήταν κι αυτό «μια στάση, νιώθεται», αφού ο κ. Σωτήρχος εκπροσωπεί επίσημα τη δεύτερη πατρίδα του. Αλλά πού να φανταστούμε και πώς να «νιώσουμε» ότι το «δεν είμαι Έλληνας» ισοδυναμεί με «είμαι ανθέλληνας», και το «Αμερικανός» ριμάρει με το συκοφάντης;

10.2.91

8. *Περί πολέμου* (1833). Μετάφρ. Ν. Ξυπολιά, Βάνιας 1989, σελ. 12, 53, 369. Βλ. και το άρθρο μου «Πολεμολογίες», *Το Βήμα*, 20.7.1980 και σε *Νέα Πολιτικά Α'*, Καστανιώτης 1990, σελ. 19-25.

ΤΟ ΜΙΣΟΣ

Καρπός της «επόμενης μέρας»;

ΣΠΑΝΙΑ, τόσο μεγάλες ελπίδες εξανεμίσθηκαν μέσα σε τόσο μικρό διάστημα. Μιλάω, φυσικά, για τις προσδοκίες που γέννησε ο τερματισμός του ψυχρού πολέμου – προσδοκίες για έναν κόσμο όπου θα κυριαρχούσε, όχι βέβαια αδιατάρακτη σύμπνοια και ανέφελη συμ-πάθεια, τουλάχιστον ομαλή συμβίωση και απρόσκοπτη κατανόηση, χωρίς τείχη, τάφρους και πάθη. Όμως, δύο μόλις χρόνια μετά το ελπιδοφόρο 1989 (που είχε ονομασθεί «εφάμιλλο του 1789 –της Γαλλικής Επανάστασης– σε ιστορική σημασία»), ο κίνδυνος μιας γιγάντιας ρήξης προβαίνει ολοφάνερος πια.

Η «επόμενη μέρα» του πολέμου στον Περσικό κόλπο, όχι μόνο (νέα τάξη) ειρήνης και δικαίου δεν δείχνει πως θα φέρει, αλλά αντίθετα είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει σε ατέρμονες σεισμικές δονήσεις, καθώς ένα τεράστιο τμήμα του πληθυσμού της Γης (κάπου ένα δισεκατομμύριο) θα γαλβανίζεται από αβυσσαλέο μίσος εναντίον ενός άλλου μέγιστου τμήματος, και καθώς ο φανατισμός, θρησκευτικός κι εθνικιστικός, πάει να φουντώσει τόσο, που μπροστά του η «καταιγίδα της ερήμου» θα μοιάζει ανοιξιόατικο μαϊστράλι.

Κοινή πια η συνείδηση, πως το μεγαλύτερο κατόρθωμα του Σαντάμ Χουσεΐν δεν είναι ότι συγκρότησε μια πανίσχυρη, πανσύγχρονη πολεμική μηχανή. Αλλά ότι κατάφερε παμπόνηρα να υψωθεί σε ίνδαλμα των μουσουλμανικών λαών όλου σχεδόν του κόσμου. Παρασταίνοντας αδιάκοπα κι αδίστακτα το αντίθετο απ' αυτό που είναι, πέτυχε «να φαίνεται άγιος (στα μάτια των μωαμεθανών) ίσα ίσα όταν κάνει χρέη διαβόλου»¹. Κι εκείνοι, ξεχνώντας πως ο Σαντάμ είναι στυγνός δικτάτορας, ανελήθτος δολοφόνος φίλων και αντιπάλων (ιδιαίτερα των κομμουνιστών – που αρκετοί ομοιδεάτες τους των κρυφοχειροκροτούν σήμερα!), απηλής γενοκτόνος (Κούρδων, αλλά και Ιρακινών), διασπαθιστής των πλούσιων φυσικών πόρων της χώρας του, εκείνοι, λοιπόν, τον βλέπουν σαν προφήτη της αναγέννησης και απελευθέρωσης των όπου Γης ομοθρήσκων τους.

Από τις 17 Ιανουαρίου, όμως, οι «ηρωικές» διαστάσεις του τράνεψαν ακόμα πιο πολύ: τώρα είναι ο στρατηλάτης του πολέμου κατά των άπιστων που κατέχουν τις «ιερές πόλεις» Μέκκα και Μεδίνα· είναι «το σπαθί του Μωάμεθ» κατά των «βαρβάρων που καταστρέφουν μουσουλμανικές πόλεις κι εξοντώνουν χιλιάδες ανυπεράσπιστους πιστούς».

Η συσσώρευση όλων αυτών των πυρηνικών υλών στις ισλαμικές ψυχές δεν μπορεί παρά να τροφοδοτήσει μίσος απέραντο κατά των σημερινών «συμμάχων» – που δεν είναι πια, γι' αυτές, «άπιστοι μονάχα κι εκμεταλλευτές των φτωχών Αράβων», αλλά και ιερόσυλοι κι εξολοθρευτές ενός μουσουλμανικού λαού κι ενός αρχαίου μουσουλμανικού πολιτισμού.

Θ' αποτελεί, λοιπόν, χρέος –θρησκευτικό, φυλετικό, εθνικό, ταξικό ακόμα– κάθε μουσουλμάνου κι όλων μαζί να εξοντώσουν τους «αλλόθρησκους φονιάδες», υπακούοντας όχι μόνο στο Κοράνι, αλλά και στην εκδικητική μάνητα του θύματος κατά του

1. Σαΐξπηρ, *Ριχάρδος Γ', Α' Πράξη*, 3η Σκηνή.

θύτη, του νικημένου κατά του νικητή, του καταστρεμμένου κατά του καταστροφέα. Το παμπάλαιο «οφθαλμόν αντί οφθαλμού... κατάκαυμα αντί κατακαύματος» (που «ελάλησεν ο Κύριος» στους σημερινούς αντιμάχους τους, τους Εβραίους²) θα γίνει φλάμπουρό τους – και εμβατήριό τους οι στίχοι του Σακαντί: «Όποτε φτάνει το χέρι σου, ξερίζωνε τα μυαλά του εχθρού σου, γιατί αυτό ξεπλένει την οργή του νου σου»³. Αυτά τα απαλά. Έτσι, η βίαιη αντιπαράθεση του ισλαμικού κόσμου με τη Δύση μοιάζει σχεδόν σίγουρη προοπτική, με όλες τις τραγικές επιπτώσεις της σε παγκόσμιο πλάτος και σε βάθος χρόνου.

Ωστόσο, δεν θα είναι, αυτό, το μοναδικό μίσος της «επόμενης μέρας». Στα ίδια τα σπλάχνα του μουσουλμανικού κόσμου θα θεριεύουν άλλα ίσως μίση:

Μίσση ανάμεσα στις ηγεσίες των μωαμεθανικών κρατών, που άλλες πολέμησαν τον Σαντάμ κι άλλες στοιχίστηκαν μαζί του.

Μίσση ανάμεσα στις αντι-σανταμικές ηγεσίες και τους ίδιους τους λαούς «τους» που, αντίθετα, ορκίζονται στ' όνομα του σύγχρονου «σωτήρα».

Μίσση ανάμεσα στους λαούς, που πολέμησαν στο πλευρό του και τους άλλους που –θέλοντας ή μη θέλοντας– σήκωσαν όπλα εναντίον του. (Οι πιστοί θα χωριστούν τάχα σε «καθαρόαιμους πιστούς» και σε «πιστούς άπιστους», προδότες της μαχόμενης θρησκείας;).

Μίσση ανάμεσα σ' όσους εποφθαλμιούν τα στρατηγικά κλειδιά και τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της περιοχής, σ' όποια θρησκεία ή εθνότητα κι αν ανήκουν.

Και, φυσικά, μίσος όλων μαζί κατά των Δυτικών (όχι πια για λόγους θρησκευτικούς κι εκδικητικούς, αλλά), επειδή αυτοί θα έχουν πολεμήσει (κυριολεκτικά) για να βάλουν στο χέρι τις χρυ-

2. Έξοδος, ΚΑ', 24-25.

3. Γκιουλιστάν (1258).

σοφόρες πηγές και θα έχουν πια πάνω σ' αυτές όχι μόνο το «δίκαιο του ισχυροτέρου» και το «δίκαιο του κατέχοντος», αλλά και το «δίκαιο του χυμένου αίματος και των χυμένων δολαρίων τους».

Αυτά θα είναι τα δίκαια κι η ειρήνη και η συνύπαρξη της «νέας τάξης» που ευαγγελίζονται οι πολέμαρχοι. Μιας τάξης, που θα θεμελιώνεται πάνω σε αλληπάλληλα αλληλοσπαρασσόμενα μίσση, σε ερειπωμένες χώρες και πυρπολημένες πετρελαιοπηγές, σε μια Μέση Ανατολή πιο κλυδωνιζόμενη παρά ποτέ, σε κράτη που (αντί ν' αφοπλίζονται όπως ισχυρίζονται οι δήθεν ειρηνοποιοί) θα εξοπλίζονται ακόμα πιο λυσσαλέα: πρώτα δείγματα, η Τουρκία και το Ισραήλ, που λείχονται όχι μόνο ν' αρπάξουν ό,τι μπορούν, αλλά και να στήσουν στρατιωτικο-πολιτικές αρματωσιές που θα τους επιτρέπουν να παίρνουν και να κάνουν ό,τι θέλουν.

Υπάρχει ακόμα περιθώριο για μια κάποια διέξοδο απ' τον Αρμαγεδώνα, υπάρχουν ακόμα ελπίδες για έναν κατευνασμό, έστω και πάνω στα πρώτα ερείπια και στους πρώτους τάφους;

Ο παλαιός προκάτοχος του κ. Μπους, ο Τζον Κέννεντυ, έλεγε, πριν 30 ακριβώς χρόνια: «Δεν πρέπει να διαπραγματευόμαστε κάτω απ' το κράτος του φόβου, αλλά και δεν πρέπει να φοβόμαστε να διαπραγματευθούμε»⁴. Ο φόβος πως ο ένας ή ο άλλος εμπόλεμος θα χάσει το «κύρος» του ή το κέρδος που προσδοκά απ' αυτή την παραφροσύνη, μπορεί τάχα να είναι δυνατότερος απ' τον άλλο φόβο – που αποτελεί σιγουριά πια – για αιματοχυσίες ατέρμονες, για καταστροφές απέραντες, για περιβαλλοντολογικούς ολέθρους και, προπάντων, για μετωπική σύγκρουση δύο κόσμων οπλισμένων με ασύλληπτες τεχνολογίες με ακράτητα πάθη; Περισσότερο παρά ποτέ αληθεύει σήμερα η άλλη προειδοποίηση του Κέννεντυ:

4. Εναρκτήριο μήνυμά του, 20.1.1961.

«Η ανθρωπότητα πρέπει να βάλει τέλος στον πόλεμο, ειδικά ο πόλεμος θα βάλει τέλος στην ανθρωπότητα»⁵.

Κι εμείς; Εμείς –αλίμονο!– αποτελούμε μια κωμικοδραματική πτυχή της τραγωδίας. Έχουμε ταχθεί («ανεπιφύλακτα», μάλιστα) στο πλευρό των συμμάχων, αλλά αντιμετωπίζομαστε απ' τους συμμάχους μας με χίλιες επιφυλάξεις.

Αν αθροίσεις όλες τις «βαθμολογίες» μας αυτού του καιρού, βρίσκεις πως αριστεύουμε σε τρομοκρατία (βλ. αμερικανο-γιαπωνέζικες «Ταξιδιωτικές οδηγίες»), σε «διώξεις μειονοτήτων» (βλ. αθηναϊκο-ουασιγκτόνια «Έκθεση»), σε «άκαιρες» ανακινήσεις «άσχετων» θεμάτων (όπως το Κυπριακό), και μηδενίζομαστε σε αξιοπιστία, οικονομική ανάπτυξη, ασφάλεια κ.λπ. Και αυτά δεν τα λένε μόνο οι εξ' ορισμού πολέμιοί μας Τούρκοι, αλλά και οι εκ διορισμού παιδονόμοι μας (Αμερικανοί, Βρετανοί, Γερμανοί). Το ακόμα πιο περίεργο είναι πως αυτοί οι «νταντάδες» μας, ανακάλυψαν ξαφνικά και ταυτόχρονα τόσο «παραλυμένοι, άπραγοι, μισαλλόδοξοι, καταπιεστικοί, μπαταξήδες» είμαστε.

Πώς έτυχε και συναντήθηκαν και συνασπίστηκαν εναντίον μας αυτά τα μεγάλα πνεύματα και μάλιστα τέτοιες πυρακτωμένες ώρες; Και ποια τάχα σχέση υπάρχει ανάμεσα στους ψόγους και λίθους που εκτοξεύουν εναντίον μας, και στα άρματα και τα χρήματα που βρέχουν επί της τουρκικής τσέπης; Πόσο η «μείωση της κεφαλής» μας βοηθάει την υπερύψωση της τουρκικής τοιαύτης, και «δικαιώνει» τις σημερινές κι αυριανές βλέψεις της σε στεριές και θάλασσες Ανατολής και Δύσης;

17.2.91

5. Ομιλία του στα Ηνωμένα Έθνη, 25.9.1961.

ΟΙ ΚΑΤΑΙΓΙΔΕΣ ΤΟΥ ΨΕΥΔΟΥΣ

Στους «λόγους», στους όρους, στη συνδιάσκεψη

“**Τ**Α ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΑ ΨΕΜΑΤΑ λέγονται πριν απ’ τις εκλογές, κατά τον πόλεμο και μετά το κινήρι», υποστήριζε ο Μπίσμαρκ, που ήξερε κι απ’ τα τρία. Την σήμεραν ημέραν, όμως, τα μεγαλύτερα ψέματα φαίνεται πως λέχθηκαν, λέγονται και θα λέγονται πριν, κατά και μετά τον πόλεμο στον Περσικό κόλπο.

Τα πριν, είναι πασίγνωστα και δεν ξεγελούν πια κανένα: Τόσο οι απατηλές «αιτίες» της εισβολής στο Κουβέιτ που επικαλέστηκε ο Σαντάμ («δικαιώματα του Ιράκ»), «αδικήματα του Κουβέιτ»), όσο και οι πλαστοί λόγοι της πρωτόφαντης αμερικανοσυμμαχικής αντίδρασης στην εισβολή («βιασμός της διεθνούς νομιμότητας», «καημός για θεμελίωση μιας νέας τάξης» κ.λπ.). Αυτά πια ανήκουν στον κοινόχρηστο χώρο τού «σας γνωρίσαμε!»...

Τα κατά τον πόλεμο ψέματα, γνωστότατα κι αυτά, ανανεώνονται αδιάκοπα, όσο ο πόλεμος κρατεί:

Απ’ τη μια, παραπληροφόρηση κι απ’ τις δυο πλευρές για τις πολεμικές επιχειρήσεις, τις καταστροφές, τις απώλειες κ.λπ. Διόλου παράδοξο, βέβαια. Η παραπληροφόρηση αποτελεί αχώ-

ριστη συνοδό όλων των πολέμων: απ' τον Τρωικό πόλεμο και την επιδημία «παραποίησης ακόμα και του νοήματος των λέξεων» που τόσο έξοχα αναλύει ο Θουκυδίδης¹ ως τη σύγχρονη «επιστήμη της πολεμικής ψευδολογίας», παντού και πάντα «η πρώτη απώλεια του πολέμου είναι η αλήθεια», καθώς έλεγε ο Αμερικανός γεροστιαστής H. Johnson, το 1917.

Απ' την άλλη οι παραπλανητικοί όροι για την κατάπαυση των εχθροπραξιών. Ο ένας επικαλείται τις αποφάσεις του ΟΗΕ – που τις υπερακοντίζει, αφού δεν του φτάνει πια η αποχώρηση του Ιράκ απ' το Κουβέιτ, αλλά επιζητεί τη συντριβή της πολεμικής μηχανής του Χουσεΐν (αν και όχι αδικαιολόγητα πια, αφού ο Ιρακινός δικτάτορας έγινε –με τη βοήθειά τους– ο υπ' αριθ. 1 εμπρηστής της Μ. Ανατολής).

Ο άλλος βάζει όρους για την αποχώρησή του, που μονάχα ένας κατά κράτος νικητής θα πρόβαλλε και που μονάχα μερικοί ημέτεροι (αφελείς ή «πονηροί») τους «καταπίνουν». Όχι μόνο ζητάει να φύγουν όλα τα στρατά απ' την περιοχή, αλλά και «να χρηματοδοτήσουν οι σύμμαχοι την ανοικοδόμηση του Ιράκ» και «να παραγραφεί το εξωτερικό χρέος του» (να του δοθεί, δηλαδή, και ρεγάλο για τη «διάρρηξη» του Κουβέιτ και για την πυρκαγιά που άναψε). Και ακόμα, ζητάει «να εφαρμοσθούν οι αποφάσεις του ΟΗΕ και στο Ισραήλ και τη Συρία» – ξεχνώντας, ο αγαθός, πως όρους σεβασμού των διεθνών νομίμων δεν έχει κανένα δικαίωμα να προβάλει όποιος τα έχει καταπατήσει ιταμότατα. Και μονάχα οι εθελότυφλοι ξαστοχούν ότι ο Σαντάμ δεν άρπαξε το Κουβέιτ για να ελευθερώσει τους Παλαιστίνιους ή για να προστατεύσει τα αραβικά έθνη ή για να υπακούσει στον Αλλάχ (όπως καμώνεται σήμερα), αλλά μόνο και μόνο για να κουρσέψει τα πλούτη του εμιράτου.

Όσο για τον όρο του «να δοθούν εγγυήσεις για την επικράτηση

1. *Ιστορία*, Γ', 82 επ.

της Δημοκρατίας στο Κουβέιτ σύμφωνα με τη θέληση του πληθυσμού», μονάχα αναισχυντία χιλίων πιθήκων μπορεί να χαρακτηριστεί, όταν προέρχεται από έναν σατραπικότατο δικτάτορα και σφαγέα εκατοντάδων χιλιάδων ομογενών του και αλλογενών.

Οι Ταρτούφοι ανταγωνίζονται αλλήλους πάνω σ' ερείπια και πτώματα...

Τα μετά τον πόλεμο ψέματα θα είναι –όπως φαίνεται– ανάλογης ευρηματικότητας και διαφάνειας:

Όλοι θα σκίζονται για «ειρήνη και δικαιοσύνη στη Μ. Ανατολή» – κι όλοι θα ξεσκίζονται ποιος θ' αδράξει το μεγαλύτερο ψαχνό. Όλοι θα πασχίζουν («να λυθούν τα προβλήματα της περιοχής») – κι όλοι θα φροντίζουν να τα συντηρούν και να τα σudaυλίζουν, για να έχουν λόγο και χέρι σ' αυτά. Όλοι «θα κατακεραυνώνουν τους εξοπλισμούς και το μακελειό» των εκεί κρατών – κι όλοι θα συναγωνίζονται ποιος θα τους πουλήσει ακόμα πιο πολλά άρματα, και θα τρυγήσει πιο πολλά απ' το μακέλεμά τους. Μ' ένα λόγο (και κατά τον λόγο του Ιερεμία), όλοι θα «λέγουνσι ειρήνη, ειρήνη – αλλά πού έσται ειρήνη;»².

Το μεγαλύτερο αγκάθι θα είναι, ίσως, η εφαρμογή των αποφάσεων του ΟΗΕ για την «έξωση» των εισβολέων απ' τις μεσανατολικές χώρες ή περιοχές (Κουβέιτ, βέβαια, αλλά και «κατεχόμενα» και Λίβανο και Κύπρο). Εκεί θα επινοηθούν οι πιο απίθανες προφάσεις –επινοούνται κιόλας–, για να επικρατήσει το αγγελικό «Μακάριοι οι κατέχοντες» και για να επιβληθεί το χερουβικό «δίκαιο του ισχυροτέρου» (όπου συμφέρει τους ισχυροτάτους, φυσικά). Και εκεί πέφτει σ' εμάς λόγος – για να μην πέσει ράβδος στη ράχη μας:

Η ελληνική θέση, και πολύ αδύνατη είναι, αλλά και έχει αρκετά «ατού», που μπορεί να ελαχιστοποιήσουν τις αδυναμίες μας, αν αξιοποιηθούν σωστά.

2. *Ιερεμίας*, Στ', 14.

Κοινός –αλίμονο– ο τόπος πως οι αδυναμίες μας έχουν πληθύνει και βαθύνει, εξαιτίας της κρίσης στον Κόλπο, που αναφτέρωσε την Τουρκία γεωπολιτικά, οικονομικά, στρατιωτικά, ακόμα και ηθικά –δηλαδή, ανήθικα. Η τελευταία δήλωση του Οζάλ είναι εξαιρετικά εύγλωττη και «αφοπλιστική»:

«Η Ευρώπη είχε αρχίσει να μιλά στην Τουρκία για το Κυπριακό και τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά ο πόλεμος στον Κόλπο υπήρξε η μεγάλη ευκαιρία για ν' ανατραπεί αυτή η εικόνα»³.

Ήγουν, ο αισχυντηγός Οζάλ ομολογεί πως τόσο στο Κυπριακό, όσο και στο θέμα των ανθρώπινων δικαιωμάτων, η Τουρκία ήταν κατηγορούμενη, αλλά το κατηγορητήριο κουκουλώθηκε από την κολπική τραγωδία. Που –ακόμα καλύτερα– ανοίγει στην Άγκυρα στάδιο λεηλασίας και αρπαγής λαμπρόν προς τον βορρά (Αζερμπαϊτζάν), την ανατολή (Μοσούλη), το νότο (Κύπρος), τη δύση (Θράκη, Αιγαίο). Με αβανταδόρους, πάντα, τις υπερατλαντικές Πυθίες – που άλλοτε λένε «άλλο το θέμα του Κουβέιτ και άλλο το Κυπριακό» (Γζ. Μπέικερ) και άλλοτε «διορθώνουν» τις υπουργικές δηλώσεις και εκθέσεις τόσο για την Κύπρο, όσο και για τις εδώ μειονότητες. Και το «μια στο καρφί και μια στο πέταλο» θα πηγαίνει λέγοντας, όσο αντέχουν τα τύμπανά μας.

Ακόμα πιο εμβριθής είναι η επινόηση του ιμπεράτορα Οζάλ για «ομοσπονδίες» – τόσο με το Ιράκ, όσο και με την Ελλάδα! Λύση σολομώντειας δικαιοκρίσις – αφού, στις ομοσπονδίες αυτές, η Τουρκία θα είχε το πάνω χέρι, χάρη στον όγκο της, την αρματωσιά της και τις έξοχες επιδόσεις της στις παρασπονδίες.

Αλλά κανένας «αδύναμος» δεν είναι τόσο αδύναμος ώστε να μην μπορεί ν' αμυνθεί, φτάνει να θέλει και να ξέρει. Τα δικά μας «χαρτιά» δεν είναι αμελητέα – αν, βέβαια, είμαστε άξιοι να τα παίζουμε:

3. Ομιλία του στους σπουδαστές Στρατιωτικών Σχολών στην Πόλη, 16.2.91.

Πέρα απ' τη γεωγραφική μας θέση, πέρα απ' τα δίκαιά μας (ιστορικά, εθνολογικά κ.λπ.), πέρα απ' την έξωθεν καλή για εμάς και κακή για τους γείτονές μας μαρτυρία (αποφάσεις του ΟΗΕ, του Συμβουλίου της Ευρώπης κ.λπ. εναντίον τους), πέρα απ' αυτά, υπάρχει το βαρύτατο Ποινικό Μητρώο του αντίπαλου κράτους. Που είτε αυτοκρατορία ήταν, είτε δημοκρατία (λέει πως) είναι, διαπρέπει σε κατά συρροήν και κατ' εξακολούθησιν γενοκτονίες και εγκλήματα απέναντι σ' όσους λαούς έχουν την καλοτυχιά να βρεθούν στις αρπάγες του.

Πριν 47 χρόνια, στη Μόσχα, ο Τσόρτσιλ κι ο Στάλιν μοίρασαν τις ζώνες επιρροής τους μ' ένα απλό χαρτί, που έμεινε διαβόητο και όπου έγραψαν: «Ρουμανία = Στη Ρωσία 90%, στους άλλους 10%. Ελλάδα = στη Μ. Βρετανία 90%, στους άλλους 10%. Γιουγκοσλαβία = 50-50%» κ.λπ. κ.λπ.

Δεν ξέρουμε πώς θα γίνει η μοιρασιά μεθαύριο. Όμως, ένα άλλο χαρτί πρέπει να κατατεθεί απ' την πρώτη ώρα στο τραπέζι της διάσκεψης και να κρεμαστεί σε περίοπτη θέση στην αίθυσά της. Ένα χαρτί, που δεν θα μιλάει για το μέλλον, αλλά για το παρελθόν, θα φωτίζει όμως εκτυφλωτικά το μέλλον. Και το χαρτί αυτό θα γράφει:

«Τουρκίας έργα:

1915-18: Σφαγή 1.500.000 Αρμενίων.

1922 και μετά: Ξερίζωμα 1.000.000 Ελλήνων.

1925 και μετά: Εξόντωση 1.500.000 Κούρδων.

1936: Σφαγή 60.000 Κούρδων στο Νερσίμ.

1955: Πογκρόμ κατά των Ελλήνων της Πόλης.

1964: Απέλαση 12.000 Ελλήνων για δήθεν «ανατρεπτική δράση».

1974: Εισβολή στην Κύπρο, βανδαλισμοί και 2.000 «αγνοούμενοι» Έλληνοκύπριοι»⁴.

4. Βλ. διεξοδικότερα το άρθρο «Καλπαζάν», *Το Βήμα*, 21.3.1982, και *Νέα Πολιτικά*, Καστανιώτης 1990, σελ. 155-161.

Και, αυτά, μόνο μέσα στον 20ό αιώνα!

Βέβαια, όλες οι αυτοκρατορίες φτιάχνονται με το αίμα των άλλων. Αλλά η σουλτανική-κεμαλική είχε κι έχει άπιαστη επίδοση σ' αυτού του είδους τους αφανισμούς - επιδόσεις που προοιωνίζονται ποια θα είναι τα μέσα και τα άθλα της οζαλικής απογόνου της. Και, αυτό, είναι ένα χαρτί που καμιά διεθνής αβρότητα, καμιά συμμαχική ή κοινοτική «πίεση», δεν πρέπει να το παραμερίσει απ' την αρένα της αυριανής διάσκεψης· είναι ένα «ατού», που κανένας «ρήγας», κανένας «βαλές» δεν μπορεί να το «χτυπήσει».

Φυσικά, αν η διάσκεψη αυτή ήθελε να δώσει πραγματικά ένα τέλος στα προβλήματα και τις αιματοχυσίες κάθε περιοχής, έχει τρόπο άσφαλτο: Να απαγορεύσει απόλυτα και αποτελεσματικά την κατασκευή και το εμπόριο όπλων, να απαγορεύσει την υποστήριξη των αυταρχικών καθεστώτων, που είναι και οι καλύτεροι πελάτες αυτής της φονικής φάμπρικας.

Αλλά αυτό το «φυσικά», είναι τόσο τερατωδώς αφύσικο για τους «ποιμένες» και λυμεώνες των λαών του κόσμου!...

24.2.91

«ΟΥΑΙ» ΣΕ ΠΟΙΟΥΣ;

Η ζυγαριά των Βρέννων

ΠΙΘΑΝΟΤΑΤΑ, την ώρα που θα διαβάζονται αυτές οι γραμμές, να έχουν σωπάσει ολότελα τα όπλα στον Κόλπο. Έτσι ή αλλιώς, δεν μένει πια καμιά αμφιβολία ποιοι είναι οι νικητές και ποιος ο νικημένος του «απίθανου» αυτού πολέμου.

Και καθώς οι πρώτοι σφίγγουν όλο και πιο πολύ τη θηλιά στο λαιμό του δεύτερου, γυρίζει στο νου η ιστορία του Γαλάτη εκείνου στρατηγού, που τόσες φορές έχει αντιγραφεί τους αιώνες: του Βρέννου (Brennus), βέβαια. Που, για να λύσει την πολιορκία της Ρώμης (390 π.Χ.), αξίωσε να του πληρώσουν οι νικημένοι 1.000 λίτρες χρυσάφι. Κι όταν ζυγιάζονταν τα λύτρα κι οι Ρωμαίοι παραπονέθηκαν πως τα βάρη που χρησιμοποιούσαν οι Γαλάτες τους αδικούσαν, ο ιταμός Βρέννος έριξε το σπαθί του στον Γαλατικό δίσκο της ζυγαριάς, μεγαλώνοντας έτσι το «υπερβάλλον βάρος» και αναφωνώντας το περιβόητο: «*Vae victis!*» – «*Ουαί τοις ηττημένοις!*»¹. Αλίμονο στους νικημένους, που

1. Τίτος Λίβιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, V, 8.

έχουν όλα τα άδικα, μια και οι νικητές έχουν το ακαταμάχητο (δίκιο) των νικηφόρων όπλων.

Έτσι κι ο Αινείας –καταπώς ιστορεί ο Βιργίλιος– είχε πει στους νικημένους συμπολεμιστές του, μετά την άλωση της πατρίδας τους της Τροίας: «Μια σωτηρία υπάρχει για τους νικημένους, να μην ελπίζουν σε καμιά σωτηρία» («*Una salus victis, nullam sperare salutem*»²).

Το ερώτημα, ωστόσο, είναι: Ποιος θα βγει πραγματικά νικημένος απ' αυτόν τον πόλεμο;

Για τον Σαντάμ Χουσεΐν δεν υπάρχει, βέβαια, αμφισβήτηση καμιά. Και κανένας, φαντάζομαι, δεν θα θρηνήσει τον δικτάτορα με το τρυφερό παρανόμι «Σαντάμ τικριτί» («Σαντάμ ο δολοφόνος»), τον άνθρωπο που γαυριούσε ότι «από νέος είχα τη βεβαιότητα πως είμαι προορισμένος για κάτι πολύ μεγάλο, για κάτι ανεπανάληπτο», ήγουν, να γίνει «κυβερνήτης όλου του αραβικού κόσμου και ο αραβικός κόσμος κυβερνήτης όλης της Γης». Τόσο μόνο! Και βάλθηκε να πραγματοποιήσει το «όραμά» του μακελεύοντας γείτονες και δικούς, άπιστους και πιστούς, δεξιούς κι αριστερούς. Με το υλικό του αζημίωτο, επιπλέον –μπαταξής χρεώστης όλου του κόσμου– που τα χρέη του θα κληθούν, τώρα, να τα πληρώσουν οι μακάριοι υπήκοοί του, συν τις αποζημιώσεις για την καταστροφή του Κουβέιτ, βέβαια, που ο αραβοσωτήρας το πυρπολούσε ως την τελευταία στιγμή.

Και όπως όλοι οι μανιακοί πολεμοκάπηλοι τύραννοι, δεν έπαυε ως την ύστατη στιγμή να ρεκάζει πως θριαμβεύει στη «μητέρα των μαχών», πως «η νίκη μας είναι μεγάλη και θα είναι στο μέλλον» και πως «το σωστό νίκησε το λάθος». Χωρίς ν' ακούει» τη σιωπή των άλλων αραβικών λαών, που είδαν άναυδοι να καταρρέει μέσα σε τρεις μέρες ο μύθος κι ο ανδριάντας του νέου Μωάμεθ, Σαλαδίν, και εί τινος άλλου αρχαγγέλου του ιερού ισλαμικού πολέμου...

2. *Αινειάδα*, ΙΙ, στ. 354.

Άλλος ένας λαοπλάνος, λαοφθόρος και λαοβόρος, που μοναδικό επιτύμβιο του ταιριάζει ο λόγος της Αθηνάς για τον Αίγισθο: «Ὡς ἀπόλοιτο και ἄλλος ὅτις τοιαῦτα γε ρέξοι» – «Ἐτσι ας χαθεί και ὅποιος ἄλλος παρόμοια πράξει»³.

Ὅμως πόσο πραγματικά νικητές θ' αποδειχθούν οι ἄλλοι;

Μπορεί να κατανοηθεί, σίγουρα, η πρόθεσή τους να καταστρέψουν την πολεμική μηχανή του Σαντάμ και τον ἴδιον, να εξαφανίσουν το πυρηνικό και χημικό οπλοστάσιό του (ἅπαντα ἔργα των ἰδικών τους χειρών, φυσικά). Η διατήρηση των στρατών και των αρμάτων του Χουσεΐν είναι πολύ πιθανό να γεννοβολήσει καινούργιες «εξορμήσεις» του, («πανιερές»), πάντα. Πολύ περισσότερο, που οι σημερινοί πολέμιοι και αναθεματιστές του, διόλου δεν θα διστάσουν ἀύριο-μεθαύριο να του πουλήσουν πάλι ὄπλα κι εργαλεία, για το καλό της διεθνούς τάξης και νομιμότητας, πάντα.

Αλλ' αν η ήττα υποβάλλει σε ὄρους ταπεινωτικούς, η νίκη επιβάλλει υποχρεώσεις και ὄρια. Ο νικητής που σπρώχνει ὡς την ἀπώτατη και ἀδικαίωτη ἄκρη τον αφανισμό του νικημένου, ο νικητής που εξοντώνει ἄφταιγους και ἀοπλους χωρίς ἄλλοθι πια, δεν ενεργεί καν με το δίκαιο των ὄπλων, ἀλλά με το («δίκαιο») του σφαγέα.

Οι φονικότατοι βομβαρδισμοί με τ' ἀρίφνητα θύματα, η καταστροφή μοναδικών ιστορικών και αρχαιολογικών θησαυρών, η ερήμωση μιας ολόκληρης χώρας, πάνε πέρα απ' τις ἀνάγκες του πολέμου και της μελλοντικής «ασφάλειας». Αν ο Σαντάμ είναι σεσημασμένος («τικριτί»), οι δράστες αυτών των καταστροφών δεν γίνονται ἀντάξιοί του;

Ο Τζορτζ Μπους ἀποκάλεσε (ἄβριν) το διάγγελμα του Σαντάμ για την ἀποχώρηση των δυνάμεών του απ' το Κουβέιτ. Ἀλλά κι ο ἴδιος ο πρόεδρος των ΗΠΑ διαπράττει (ἄβριν) (με την

3. Οδύσσεια, α, 47.

αρχαία έννοια), όταν σφυροκοπά και λιανίζει τα πάντα, ξεπερνώντας διεθνείς αποφάσεις και πολεμικές ανάγκες. Τότε, «το δίκαιο μεταβαίνει», ο νικητής χάνει το δίκιο του και, αν δεν δικαιώνει τον νικημένο αντίπαλο, απογυμνώνει τη δική του υπόθεση απ' τα ερείσματά της, όποια και όσα κι αν ήταν. Και, αυτό, ισχύει και για την επόμενη φάση – τη συνδιάσκεψη, όπου καταντά «ύβρις» η επιβολή στραγγαλιστικών όρων στην ηττημένη χώρα.

Σίγουρα, «όποιος ξέρει να νικά τον εαυτό του την ώρα της νίκης, είναι δυο φορές νικητής». Κι είναι ήττα του νικητή να μετατρέπει τη νίκη του σε υστερία συντριβής του νικημένου, και την επιτυχία του σε άλογον όλεθρο. Αναβιώνει, έτσι, ακόμα και για τους πιο «ιδυνατούς» η παμπάλαιη θλιβερή αυτοπαγίδευση: «Ανίκητοι είμαστε ως τώρα απ' αυτούς, αλλά εμείς οι ίδιοι νικήσαμε τον εαυτό μας και νικηθήκαμε» («Αήττητοι έτι και νυν υπό γε εκείνων εσμέν, ημείς δε αυτοί ημάς αυτούς και ενικήσαμεν και ηττήθημεν»⁴).

Όταν σπρώχνεις ανελέητα τον νικημένο στον τοίχο, μπορεί ο τοίχος να γκρεμιστεί τελικά στο δικό σου κεφάλι. Και τέτοιος τοίχος, για τους νικητές, πιθανότατα να γίνει το μίσος και το πάθος εκδίκησης του αραβικού κόσμου, πολύ πιο άγριο απ' όσο προλέγαμε την προπερασμένη Κυριακή. Ένας κόσμος πολλαπλά ταπεινωμένος και υλικά εξουθενωμένος μπορεί ν' αποδειχθεί τρομερή πυριτιδαποθήκη σε μια περιοχή όπου η παραμικρή θρυαλλίδα ανάβει εύκολα πελώριες πυρκαγιές.

Και τότε, το «ουαί τοις ηττημένοις» μεταβάλλεται σε «ουαί τοις νικηταίς» – και ο ανάξιος νικητής καταντά πιο άθλιος απ' τον άξιο νικημένο...

3.3.91

4. Πλάτων, *Μενέξενος*, 243D.

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Μια απαιώνια τραγωδία

*«Μόχθων δ' ουκ άλλος ύπερθεν ή γας πατρίας στέρεσθαι»
(Από τους πόνους πιο πικρό δεν έχει σαν να
στερηθώ το χόμα μου το πατρικό)*

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, *Μήδεια*, στ. 649

(Μετάφρ. Π. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ)

ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΠΟΛΕΜΟΥΣ ΚΑΙ «ΕΙΡΗΝΕΣ» –όποιοι, όποιες, όπου Γης– το ανάλλαχτο «περιθωριακό» θέαμα μένουν οι τραγικές θεωρίες των προσφύγων – που, στην εποχή μας, έχουν πάρει διαστάσεις ανθρώπινων ωκεανών πια. Στην Αφρική και στην Ασία, στην Ανατολική Ευρώπη και στη Μέση Ανατολή, παντού, μυριάδες μυριάδων απόκληροι «φεύγουν» –φεύγουν την πείνα ή/ και τον τρόπο για τις εσωτερικές τυραννίες ή τις ξενικές επιδρομές– και προσφεύγουν σε άλλες χώρες με την τρεμάμενη προσδοκία της επιβίωσης ή μιας καλύτερης διαβίωσης. Για να γνωρίσουν, εκεί, άλλους «πολέμους» και άλλους πόνους...

Η πρόσφατη καταστροφικότητα σύγκρουση στην Αραβική χερσόνησο (αλλά και οι άλλες, γειτονικές μας, προσφυγιές) συμπίεσαν με τα 40 χρόνια απ' την καθιέρωση του UNHCR, του θεσμού του «Ανώτατου Επιτρόπου για τους Πρόσφυγες» του ΟΗΕ, που, απ' το 1951, έχει βοηθήσει 20 εκατομμύρια πρόσφυγες κάθε φυλής και κάθε ηπείρου¹.

1. Ο UNHCR τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ το 1954 και το 1981. Εκδίδει στη Γενεύη το περιοδικό *Refugees*.

Δεν χρειάζεται να πω, και πάλι, πόσο οι Έλληνες είμαστε ευαίσθητοι και («συμ-πάσχοντες») στο θέμα αυτό – εμείς, που από χρόνους παλαιότατους γνωρίσαμε την ανάγκη ή τον εξαναγκασμό σε φυγή, ξενιτεμό, μετανάστευση, εξορία, προσφυγιά. Έτσι, η λέξη («ξενιτιά») σε καμιάν άλλη γλώσσα δεν έχει, ίσως, τόσο βαθιά οδυνηρό νόημα όσο στη δική μας. Οι ξεριζωμοί και οι «χαμένες» πατρίδες ήταν απαιώνιο μέρος της μοίρας αυτού του λαού.

Για τούτο, και οι Έλληνες έχουν ιστορήσει και θρηνήσει τον ξενιτεμό και την προσφυγιά όσο ελάχιστοι άλλοι, στο πέρασμα των αιώνων. Από την *Οδύσσεια* ως το Δημοτικό τραγούδι, τα ελληνικά ποιήματα ή πεζογραφήματα για την «ξενιτεία» είναι από τα πιο αλγεινά της παγκόσμιας Γραμματείας².

Ο πρόσφατος πόλεμος, οι πολυάνθρωπες «έξοδοι» απ' το Κουβέιτ, το Ιράκ, την Αλβανία κ.λπ. έφεραν στο νου ένα τέτοιο κείμενο, λιγότερο γνωστό από άλλα –νομίζω– αλλά θαυμάσιο στη δραματική παραστατικότητα του.

Αναφέρομαι σ' ένα λόγο –τον *Πλαταιϊκό*– που έγραψε ο Ισοκράτης, για να εκφωνηθεί στην αθηναϊκή Εκκλησία του Δήμου από τους Πλαταιείς. Οι τελευταίοι είχαν νικηθεί απ' τους Θηβαίους και είχαν διωχτεί κακήν κακώς απ' την κατεστραμμένη πόλη τους (374 π.Χ.). Όπως είναι γνωστό, οι Πλαταιείς είχαν παλιούς δεσμούς με την Αθήνα – ήταν οι μόνοι Βοιωτοί που την είχαν βοηθήσει στον Μαραθώνα και τη Σαλαμίνα, «υπ' αρετής και προθυμίας κινούμενοι»³. Φυσικό, λοιπόν, ήταν να καταφύγουν οι ξεριζωμένοι στους συμμάχους τους, ζητώντας τη βοήθειά τους («μετά τέκνων και γυναικών εις Αθήνας φυγόντες της ισοπολιτείας έτυχον»⁴). Κι αναθέσανε στον κορυφαίο ρήτορα της εποχής να

2. Βλ. διεξοδικά το άρθρο μου «Νόστος», *Το Βήμα*, 9.1.1983, και σε *Νέα Πολιτικά Α'*, Καστανιώτης 1990, σελ. 237-244.

3. Ηρόδοτος, Η', 5.

4. Διόδωρος, ΙΕ', 46.

συντάξει τον λόγο-έκκληση στους Αθηναίους, που θα εκφωνούσαν οι εκπρόσωποί τους. Κι είναι απελπιστικά επίκαιρο το μέρος εκείνο του λόγου, όπου περιγράφονται οι αθλιότητες της προσφυγιάς και τα πολλαπλά αδιέξοδά της:

«Ποιους θα μπορούσε να βρει κανείς περισσότερο δυστυχημένους από εμάς που, μέσα σε μια μέρα, χάσαμε και την πατρίδα μας και τη γη μας και την περιουσία μας; Και τώρα, στερημένοι απ' όλα τα απαραίτητα, πλανιόμαστε εδώ κι εκεί σαν ζητιάνοι, μη ξέροντας πού να στραφούμε και υποφέροντας σ' όποιο μέρος κι αν καταφύγουμε. Γιατί, αν βρούμε εκεί δυστυχημένους ανθρώπους, πονάμε, αφού αναγκαστικά, εκτός απ' τις δικές μας συμφορές, μετέχουμε και στον άλλων τις λύπες. Κι αν πάλι βοθηούμε ανάμεσα σ' ευτυχισμένους, πονάμε ακόμα πιο πολύ: όχι επειδή φθονούμε τα πλούτη τους, αλλά επειδή, μπροστά στην ευτυχία τους, νιώθουμε πιο βαθιά τη δική μας κακοπάθεια. Που εξαιτίας της, δεν περνάμε ούτε μια μέρα αδάκρυτοι, μόνο πενθούμε καθημερινά κι αδιάκοπα τον χαμό της πατρίδας μας και θρηνούμε για την καταστροφή που μας βρήκε.

»Αληθινά, τι νομίζετε πως νιώθουμε βλέποντας τους γονείς μας να ζουν άθλια γερατεία και τα παιδιά μας ν' ανατρέφονται όχι όπως εμείς είχαμε ελπίσει, παρά άλλα να καταντάνε δούλοι εξαιτίας μικροδανείων⁵, άλλα να μπαίνουν υπηρέτες, κι άλλα να παλεύουν για τον επιούσιο όπως μπορούν, με τρόπο που δεν ταιριάζει ούτε στα έργα των προγόνων τους, ούτε στην ηλικία τους, ούτε στη δική μας περηφάνεια.

»Και το πιο σπαρακτικό απ' όλα, να βλέπεις να χωρίζονται όχι μόνο πολίτες από συμπολίτες, αλλά και γυναίκες απ' τους άντρες τους και θυγατέρες απ' τις μητέρες τους, κι όλοι οι συγγενικοί δεσμοί να διαλύονται, όπως έγινε με πολλούς συντοπίτες μας εξαιτίας της κατάρας που μας βρήκε. Γιατί αφού χάθηκε η κοινή ζωή μας, ο

5. Όσοι δανείζονταν, έβαζαν (υποθήκη) και το ίδιο το σώμα τους. Κι όταν δεν εξοφλούσαν το δάνειο, γίνονταν δούλοι του δανειστή τους.

καθένας δεν στηρίζει πια τις ελπίδες του παρά στον εαυτό του μονάχα.

»Και βέβαια, δεν ξαστοχάτε –νομίζουμε– και τις άλλες ντροπές και ταπεινώσεις που φέρνει η φτώχεια κι η προσφυγιά, και που εμείς τις νιώθουμε στην ψυχή μας πιο βαριά απ’ τους άλλους, αλλά δεν τις ξεστομίζουμε, επειδή ντροπόμαστε να συζητάμε μία-μία τις δυστυχίες μας...»⁶.

Αυτό το μοιρολόι της προσφυγιάς και της ξενιτιάς έρχεται και ξανάρχεται από χίλιες μεριές, με χίλιες φωνές, μέσ’ από καιρούς και τόπους. Μα απ’ όλα πιο θανατερό, το φαρμάκι της μοναξιάς των εξόριστων, που μνημονεύει ο Ισοκράτης. Δυο αιώνες πρωτύτερα του, ο Θέογνις έγραφε:

«Φίλο και σύντροφο πιστό δεν έχει ο πρόσφυγας κανέναν·
κι αυτό κάνει πιο αβάσταχτη την προσφυγιά»
(«Ουδείς τοι φεύγοντι φίλος και πιστός εταίρος·
της δε φυγής τούτ’ ανιηρότερον»⁷).

Κι άλλους 23 αιώνες μετά, ο Λαμεννέ θα πει, σχεδόν ταυτόσημα:

«Δεν έχει φίλους, σύζυγο, γονείς, αδέρφια παρά μόνο στην πατρίδα. Ο εξόριστος είναι παντού μονάχος»⁸.

Κι από μια μακρινή χώρα –τη Μαλαισία– που ο λαός της γνώρισε κι αυτός φοβερές δοκιμασίες προσφυγιάς, αποκρίνεται καταληκτικά η παροιμία:

«Μπορεί να βρέχει χροσάφι κι ασήμι σε ξένη χώρα, και σπαθιά και λόγγες στη δική σου – κι ωστόσο, τρισκαλύτερα να ’σαι στη γη σου».

6. Πλαταιϊκός, 46-50. Θεωρείται απ’ τους πιο γλαφυρούς λόγους του Ισοκράτη, που, έξι χρόνια πριν, είχε γράψει τον ονομαστό Πανηγυρικό του.

7. Ελεγείαι, Α', 209.

8. Lamennais, Λόγοι ενός πιστού, XLI.

Κι εμείς οι άλλοι, το λιγότερο που μπορούμε να τους δώσουμε είναι «ισοπολιτεία» – μεταχείριση και βοήθεια σαν σε ομότιχους.

24.3.91

ΟΙ ΦΑΡΙΣΑΙΟΙ

Οι παρόντες-απόντες της τραγωδίας των Κούρδων

ΒΟΥΒΑΘΗΚΑΝΤΩΡΑ όλοι εκείνοι οι σούπερ-σοσιαλιστές, σούπερ-επαναστάτες, σούπερ-φιλόανθρωποι, που όχι μόνο τιμούσαν τον Σαντάμ σαν «έξυπνο ηγέτη» και «σπουδαίο στρατηλάτη», αλλά και τον υμνούσαν σαν «πρόμαχο των καταπιεσμένων αραβικών λαών». Βουβάθηκαν, τώρα που ο Σαντάμ παίζει εκ του ασφαλούς τον πολέμαρχο και, δικαιώνοντας άλλη μια φορά το παρανόμι του («τικριτί» – χασάπης), εξοντώνει με εμπρηστικές βόμβες, με ναπάμ, με χημικά αέρια τους άμαχους Κούρδους, που πήραν και πάλι τα βουνά της φυγής και του θανάτου.

Αλλά βουβάθηκαν (στην ουσία) και όσοι υποστήριζαν πως η πανστρατιά των συμμάχων και ο πόλεμος στον Περσικό Κόλπο δεν εμπνέονταν παρά από καημό «για τη διεθνή τάξη και δικαιοσύνη». Βουβάθηκαν, τώρα που εκατομμύρια Κούρδοι γνωρίζουν ανάλογη με τους Κουβεϊτιανούς μεταχείριση απ' τους σμπήρους του Σαντάμ – και ξεχνάνε πως εκείνοι, οι σύμμαχοι, παρακινούσαν Κούρδους και Ιρακινούς, σίτες και σουνίτες, να ξεσηκωθούν και ν' ανατρέψουν τον στυγερό τύρανο. Κι όταν

λέμε «ξεχνάνε», κυριολεκτούμε, αφού ο «προσθευτικά» συντηρητικός κ. Μείτζορ, με γνήσια βρετανικό φλέγμα και υποκρισία, ορκιζόταν προχτές πως «δεν θυμάμαι να τους ζητήσαμε να ξεγερθούν»!

(Τελικά, νικητές στον πόλεμο του Κόλπου δεν βγήκαν οι «σύμμαχοι», αλλά αυτός ούτος ο Σαντάμ. Γιατί νικητής – απ' τη «ρεαλιστική» άποψη – είναι αυτός που όσα εγκλήματα κι αν έκανε, όσες ήττες κι αν έπαθε, εξακολουθεί να ζει και να βασιλεύει. Κι ο Σαντάμ, που νικήθηκε ουσιαστικά στον πόλεμο με το Ιράν, που νικήθηκε κατά κράτος στον προχτεσινό πόλεμο, που προκάλεσε τρομαχτικές καταστροφές σε ανθρώπινες ζωές και σε περιβάλλον, παραμένει αδιατάρακτος «εθνικός ηγέτης» και, μόλις ξαναπήρε τ' απάνω του, επιδόθηκε στο πολυφίλητο άθλημά του: «σκοτώνει και σκοτώνει και σκοτώνει», όπως είπε ένας Κούρδος πρόσφυγας.

Αυτό θα πει «διεθνής τάξη» – παλιά και νέα...).

Τη μαρτυρική ιστορία του κουρδικού λαού την έμαθε ή την ξαναέμαθε, αυτές τις μέρες, ο κόσμος όλος – για να την ξεχάσει πάλι¹.

Η χωρίς τέλος σταύρωση των Κούρδων θυμίζει σε πολλά τον Ελληνισμό της τουρκοκρατίας (αλλά και μετά), καθώς τα 25 εκατομμύρια της φυλής τους απλώνονται σε πέντε χώρες², ξεσηκώνονται ολοένα, όπως οι «ραγιάδες», χρησιμοποιούνται απ' τους «Μεγάλους» όταν συμφέρει στη μεγαλοσύνη τους και αφήνονται στην τύχη τους όταν δεν την ενδιαφέρουν πια, εμπαίζονται με Συνθήκες που δεν εφαρμόζονται, και σφάζονται ασταμάτητα απ' όλους.

1. Περιληπτική ιστόρηση των παθών τους, στο άρθρο μου «Ένα έθνος φάντασμα», *Το Βήμα*, 5.6.1983.

2. Στην Τουρκία 12 εκατομμύρια (το 20% του συνολικού πληθυσμού της), στο Ιράν 6-7 εκατ. (το 12%), στο Ιράκ 5 εκατ. (το 26%), στη Συρία, 1,5 εκατ. (το 11%), στην ΕΣΣΔ 500.000-1 εκατ.

Πολεμιστές-εραστές της ελευθερίας ανυπότακτοι, οι «πεσμέργκας» (πρωτοπόροι του θανάτου) «μετράνε τους νεκρούς τους» –καθώς λέει ένας ποιητής τους– «όπως μετράς τα φύλλα των δέντρων, τα χρώματα της φύσης, τις σταγόνες της θάλασσας».

Η ατυχία τους είναι πως ζουν σε περιοχές πλούσιες σε πετρέλαιο και νερό – που τα εποφθαλμιούν τόσο οι γείτονές τους, όσο και (το πρώτο) οι μακρινοί, («Μεγάλοι») και μη.

Γι' αυτό και κανένας, μεγάλος ή μικρομεσαίος, δεν θέλει την ανεξαρτησία τους. Λιγότερο απ' όλους η Τουρκία, βέβαια, που ως προχτές δεν αναγνώριζε καν την ύπαρξή τους (τους ονόμαζε «Τούρκους του βουνού») και απαγόρευσε τη χρήση της γλώσσας τους. Τώρα μόλις, τους ψιλο-παραχώρησε κάποια ψιλο-δικαιώματα, μόνο και μόνο επειδή στην πετρελαιογόνα Μοσούλη το 80% είναι Κούρδοι (του Ιράκ, φυσικά), που ο Οζάλ θα τους παρουσιάσει αύριο σαν «αδελφούς των Κούρδων της Τουρκίας», ώστε να προβάλει («δικαιώματα») της Άγκυρας στην περιοχή!

Ταυτόχρονα, όμως, δεν ανέχεται με κανένα τρόπο τους σημερινούς φυγάδες του Ιράκ στο έδαφός του – μπας και συδαυλίσουν τους ξεσηκωμούς των («ανύπαρκτων») Κούρδων της Τουρκίας. Ξέρει πως «μικρά ζύμη όλον το φύραμα ζυμοί» («λίγο προζύμι φουσκώνει όλο το ζυμάρι»³). Πολύ περισσότερο που η κουρδική ζύμη δεν είναι διόλου μικρή και το ζυμάρι της εξέγερσης από δεκαετίες φουσκωμένο...

Αλλά υπάρχει και μια πιο «αλμυρή» πτυχή: ακόμα κι απ' την κουρδική τραγωδία πάει να βγάλει διάφορο η Άγκυρα. Κλαψουρίζει πως δεν μπορεί να θρέψει τους φυγάδες και ζητάει τη διεθνή οικονομική βοήθεια. Που ο Αμερικανός υπουργός των Εξωτερικών της την έταξε κιόλας – κι ας ξέρει πολύ καλά πως μόνο στους πρόσφυγες Κούρδους δεν θα πάει ο διεθνής παράξ...

Δεν είναι λιγότερο άθλια η στάση των συμμάχων του χτεσινού

3. Παύλου, Α' προς Κορινθίους, Ε, 6.

πολέμου. Το φαρισαϊκό άλλοθι τους για την εγκατάλειψη των Κούρδων («Δεν μπορούμε να επέμβουμε στα εσωτερικά ενός ανεξάρτητου και κυρίαρχου κράτους») είναι αντάξιο της ιησουιτικής πρόφασής τους για την κατά Σαντάμ εκστρατεία («Δεν μπορούμε να μην επέμβουμε ώστε ν' αποκατασταθεί η διεθνής τάξη» κ.λπ.).

Έτσι ο Σαντάμ καταπάτησε το Δίκιο και την Τάξη όταν καταβρόχθιζε το Κουβέιτ, αλλά όχι και όταν αφανίζει τους Κούρδους. Επέμβαση σε ξένος κράτος αποτελεί η διάσωση των σφαζόμενων άμαχων Κούρδων, αλλά όχι και οι βομβαρδισμοί των άμαχων Ιρακινών. Το «σύνδρομο του Βιετνάμ» εμποδίζει σήμερα την Ουάσιγκτον να παρασυρθεί σε στρατιωτικές περιπέτειες, αλλά δεν την εμπόδιζε διόλου όταν αποφάσιζε την καταγιγιστική δράση της τον Γενάρη. Ο δικτάτορας-σφαγέας του Ιράκ έπρεπε ν' ανατραπεί και ν' ανασκολοπισθεί τότε, αλλά τώρα δεν είναι «πρεπτό» ν' αναμιχθούμε στα έργα του «Προέδρου της Ιρακινής Δημοκρατίας».

(Κατανοούμε), φυσικά, αυτά τα «είπα-ξείπα») των ποντιφήκων του οικουμενικού Δικαίου:

«Ναι, να εξωπεταχτεί ο αρχιδήμιος και μπαταξής Σαντάμ – σου λένε– αλλά απ' τους δικούς του κι απ' το στρατό του, από μια “révolution de palais”, από ανθρώπους τελοσπάντων που θα μπορούμε να τους ελέγχουμε με “συμβούλους” μας, με “παρατηρητές” και οπλεμπόρους μας. Αλλά όχι από μια λαϊκή επανάσταση, όπως των Κούρδων, που μπορεί να ξεφύγει απ' τα χαλινάρια μας και να οδηγήσει σε “λιβανοποίηση” του Ιράκ, οπότε τρέχα γύρευε ποιον να πιάσεις και ποιον ν' αφήσεις απ' τους αντιμαχόμενους “ξυπόλυτους”. Ούτε πάλι ν' ανατραπεί ο μπόγιας από μια σιιτική εξέγερση, που σίγουρα θα φυτέψει στο Ιράκ ένα θεοκρατικό καθεστώς αλά Ιράν και θα μας δημιουργήσει καινούργιους πονοκεφάλους, καινούργιες απώλειες προσβάσεων σε στρατηγικούς και πετρελαϊκούς “κόμβους”»).

Το οποίο, προτιμότερος για την ώρα ο Σαντάμ, που έχει τον τρόπο του και τους καλούς τρόπους του και τα στρατά του και τα

χημικά του, κι επιπλέον δεν μπορεί να μας σηκώσει πια κεφάλι, παρά αυτοί οι ξεροκέφαλοι Κούρδοι ή οι αφρισμένοι σίτες. Η χάρη που μας κάνει αυτή τη στιγμή θέλει αντίχαρη (μ' έξοδα των Κούρδων, βέβαια). Οι πιο καθωσπρέπει μάλιστα –όπως η ΕΣΣΔ και η Κίνα– προειδοποιούν πως θα προβάλουν «βέτο» στην «παραμικρή επίκριση εναντίον του Σαντάμ» από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, που διαφεντεύει τα μεγάλα ιδανικά της παγκόσμιας κοινότητας.

«Όλες οι μεγάλες πράξεις κι όλες οι μεγάλες ιδέες είχαν γελοία αρχή», έλεγε ο Αλμπέρ Καμύ⁴. Αλλά πόσες και πόσες απ' αυτές δεν είχαν τέλος τραγικότατο – προπάντων για τους «μικρούς» που πίστεψαν απλοϊκά κι ανυστερόβουλα σ' αυτές...

Όσο για τους «μικρούς» Κούρδους, ειδικά – ε, ας είχαν νου κι ας μην ήταν τόσο ενοχλητικοί για τις επιχειρήσεις και τις συνειδήσεις των πάντων. Κι ας θυμούνται τι συμβούλευε ο ποιητής ενός μεγάλου κράτους –ο Μπάιρον– στους ομότυχούς τους Έλληνες: «Απ' τους άπιστους Φράγκους λυτριά μη ζητάτε» («*Don't trust for freedom to the Franks*»). Ειδεμής, τους περιμένουν κι άλλες γενοκτονίες, για να (λυθεί πρακτικά) το κουρδικό ζήτημα – όπως ακριβώς γαυριούσε πως έλυσε το αρμενικό ζήτημα ο υπουργός των Εσωτερικών της Τουρκίας Ταλαάτ πασάς, ο μέγας ιεροφάντης της γενοκτονίας των Αρμενίων, το 1915. Που, μετά το ολοκαύτωμα, δήλωνε πασίχαρος: «*Το αρμενικό ζήτημα δεν υπάρχει πια*»⁵.

Μόνο που τα ζητήματα των λαών δεν λύνονται με γιαταγάνια και με φιρμάνια, καθώς το απόδειξαν κι οι Αρμένιοι κι οι Κούρδοι κι οι Έλληνες κι αμέτρητοι άλλοι. Αυτή η πίστη περνάει από γενιά σε γενιά των κατατρεγμένων, όπως το αίμα κι οι μύθοι τους κι οι πόθοι τους. Και τώρα, μέσα στη μυριοστή Γέεννα της

4. *Ο μύθος του Σισύφου* (1942).

5. Βλ. το άρθρο μου «Το γιαταγάνι και το βουλοκέρι», *Το Βήμα*, 30.4.1983.

φυλής τους, οι Κούρδοι δεν παύουν να την έχουν όρκο κι όραμά τους – και γράφουν πεισματικά πάνω στ' αμάξια της φυγής τους:

«Μην πει κανένας πως πέθανε ο κουρδικός λαός»...

14.4.91

ΟΙ «ΑΝΤΙΔΡΑΣΤΙΚΟΙ» ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ

Πάγια «πάθη», άλλοτε και τώρα

ΤΟ ΒΗΜΑ δημοσίευσε μια συνέντευξη του ονομαστού Γερμανοαμερικανού κοινωνιολόγου Άλμπερτ Χίρσμαν στον *Nouvel Observateur* με την ευκαιρία της γαλλικής έκδοσης του δοκιμίου του *Δύο αιώνες αντιδραστικής ρητορείας*. Δεν έχω διαβάσει το βιβλίο, αλλ' απ' τη συνέντευξη προβαίνει καθαρά η ανάλυση της λογικής των αντιδραστικών, που κατακρίνουν τη δημοκρατία και τους προοδευτικούς με το επιχείρημα πως «η ελευθερία οδηγεί στη σκλαβιά, η δημοκρατία στην τυραννία και η κοινωνική προστασία στην ασυδοσία ή την οκνηρία». (Πόσο απέχει αυτή η «θέση» απ' το διαβόητο σύνθημα του «Μεγάλου Αδελφού» στο 1984 του Όργουελ, «Ο πόλεμος είναι ειρήνη / Η ελευθερία είναι σκλαβιά / Η άγνοια είναι δύναμη»);).

Φυσικά, όπως το προσδιορίζει ο τίτλος του βιβλίου, ο συγγραφέας ασχολείται μόνο με τους φιλοσόφους και πολιτειολόγους των δύο τελευταίων αιώνων. Αλλά θα μπορούσε να παρατηρηθεί πως και σ' αυτό –το αντιδραστικό– πεδίο (πρώτοι διδάξαντες) ήταν Έλληνες – και διόλου αμελητέοι:

Όπως στην αρχαία Ελλάδα γεννήθηκε κι αναπτύχθηκε απαρρομιάστα η φιλοσοφία και η λατρεία της δημοκρατίας, εκεί

ασκήθηκε όχι μόνο η πιο έντονη κριτική της, αλλά και η ολοκληρωτική άρνησή της.

Η πρώτη –η φιλοσοφία της δημοκρατίας– είναι πασίγνωστη και απαράμιλλη. Η δεύτερη –η κριτική της δημοκρατίας– δικαιωνόταν, απ’ τη μια επειδή είχαν σημειωθεί σημαντικές παραβιάσεις και καταχρήσεις της δημοκρατίας που υπονόμωσαν τη λειτουργία της –, απ’ την άλλη επειδή οι κριτές, όντας γνήσιοι δημοκράτες, αποσκοπούσαν ειλικρινά, με την κριτική τους, στην αποκατάσταση των δημοκρατικών λειτουργιών και στη βελτίωση της δημοκρατικής πρακτικής. Ο Ευριπίδης κι ο Αριστοφάνης, ο Θουκυδίδης κι ο Ισοκράτης, ο Δημοσθένης και ο Αριστοτέλης από μίαν άποψη, στηλιτεύουν τη φαλκίδευση της δημοκρατίας απ’ τους δημαγωγούς αλλά κι απ’ τους άκριτους πολίτες που, χέρι με χέρι, σπέρνουν «ακολασία», «αναρχία», «ανομία» και απεργάζονται τον όλεθρο του πολιτεύματος και της πολιτείας ολόκληρης. Αλλά η κριτική τους φιλοδοξεί τη σωτηρία της δημοκρατίας, όχι την κατάλυσή της.

Σ’ αυτήν ίσα-ίσα την κατάλυση αποσκοπούν οι εκπρόσωποι της τρίτης κατηγορίας, που δεν είναι λιγότερο περιώνυμοι απ’ τους προμάχους της.

Δεν θ’ ανατρέξω σε «παλιοκαιρίτες» όπως ο («αριστοκράτης», λέει, από καταγωγή) ποιητής Θέογνις από τα Μέγαρα του Στ’ αιώνα. Που, στις *Ελεγείες* του, «έλουζε» αδιάκοπα τον «δήμο», τον λαό, αποκαλώντας τον «κενεόφρονα» (άμυαλο), «φιλοδέσποτον» (σπλαβόψυχο), που «πρέπει να τον καβαλάς με κλωτσιές και να τοντσιμπιάς με βουκέντρα σουβλεροή» (Α, 847) και άλλα θρεπτικά παρόμοια.

Θα φτάσω ίσια στον Σωκράτη, που αμφισβητούσε τις ίδιες τις βάσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος – όπως είχε διαμορφωθεί στην Αθήνα του Ε’ αιώνα και είχε αναλυθεί και υμνηθεί μοναδικά απ’ τον Θουκυδίδη στον *Επιτάφιο*.

Εύγλωττη είναι η στιχομυθία Σωκράτη – Αλκιβιάδη, που μνημονεύει ο Αιλιανός:

«Ο νεαρός Αλκιβιάδης αγωνιούσε και φοβόταν πολύ να παρουσιαστεί (και να μιλήσει) στην εκκλησία του δήμου. Κι ο Σωκράτης, για να του δώσει θάρρος και για να τον φιλοτιμήσει, του είπε: “Δεν περιφρονείς εκείνον εκεί τον παπουτσή;” και είπε το όνομά του. Κι όταν το παραδέχτηκε ο Αλκιβιάδης, ο Σωκράτης συνέχισε: “Κι εκείνον τον τελάλη ή τον σκηνογράφη;”. Κι όταν το ομολόγησε ο νέος, είπε ο Σωκράτης: “Ο δήμος των Αθηναίων από κάτι τέτοιους απαοτίζεται. Κι αν περιφρονείς έναν έναν χωριστά, πρέπει να τους περιφρονείς κι όταν είναι όλοι μαζί”»¹.

Κι αν αυτό μπορεί να θεωρηθεί επινόηση ενός ανεκδοτολόγου που έζησε οχτώ αιώνες μετά τον Σωκράτη, υπάρχουν οι αναντίρρητες μαρτυρίες του εγκυρότατου και περίπυστου μαθητή του – του Πλάτωνα, φυσικά. Στον Πρωταγόρα, λ.χ., ο Σωκράτης λέει περίπου τα ίδια:

«Όταν μαζευόμαστε στην εκκλησία του δήμου, κάθε φορά που είναι να καταπιαστεί η πολιτεία με κάποιο οικοδομικό έργο, φωνάζουν τους αρχιτέκτονες να δώσουν τη συμβουλή τους για τα οικοδομήματα· όταν πάλι είναι να ναυπηγήσουν πλοία, τους ναυπηγούς, το ίδιο και για όλα τ’ άλλα, όσα πιστεύουν ότι μπορεί κανείς να τα μάθει και να τα διδάξει... Αντίθετα, κάθε φορά που το θέμα της συνεδρίασης έχει σχέση με τα γενικά συμφέροντα της πολιτείας, παίρνει το λόγο και δίνει την συμβουλή του χωρίς καμιά διάκριση ο ξυλουργός, ο χαλκιός κι ο τσαγγάρης, ο εισαγωγέας κι ο караβοκύρης, ο πλούσιος κι ο φτωχός, ο αριστοκράτης κι ο άνθρωπος του λαού· όμως κανείς δεν τους βάζει μπροστά επειδή μπαίνουν στη μέση και δίνουν συμβουλές, ενώ δεν πήγαν σε κανένα σχολείο ούτε είχαν κανένα δάσκαλο, ολοφάνερα επειδή πιστεύουν ότι αυτά τα πράγματα δεν μπορεί να διδαχθούν»².

Κι ο Σωκράτης-Πλάτων δεν παύει να διαλαλεί πως αξία και

1. Ποικίλη ιστορία, Β.1.

2. Πρωταγόρας, 319β. Μετάφρ. Ηλ. Σπυρόπουλου, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών 1975.

σημασία δεν έχει τι λένε οι πολλοί, αλλά ο «επαΐων», ο γνώστης, «ο εις και αυτή η αλήθεια» (ο ένας που είναι η γλώσσα της αλήθειας)³.

Και στον (φιλομοναρχικό) Πολιτικό του, φτάνει να πει πως «το άριστο είναι να ισχύουν όχι οι νόμοι, αλλά ο βασιλικός άνδρας, ο προικισμένος με σύνεση» («το δ' άριστον ου τους νόμους εστίν ισχύειν αλλά άνδρα τον μετά φρονήσεως βασιλικόν»). Κι αυτός ο «βασιλικός ανήρ» έχει το δικαίωμα «να σκοτώνει και να εξορίζει μερικούς, καθαρίζοντας την πολιτεία για το καλό της»⁴! (Ποιο άλλο είναι το «επιχείρημα» των τυράννων, δικτατόρων και των συν αυτοίς, που αναγορεύουν τη θέλησή τους υπέρτατο νόμο;).

Τη συλλογιστική ακριβώς αυτήν είχε εφαρμόσει ο άλλος μαθητής του Σωκράτη, ο διαβόητος Κριτίας, που ευαγγελιζόταν:

«Δεν επιτρέπεται σ' εκείνους που θέλουν να είναι ανώτεροι από τους άλλους, να μην εξοντώνουν όσους μπορούν να τους εμποδίσουν»⁵.

Και συνεπής στον εαυτό του, όταν έγινε ο κορυφαίος από τους Τριάκοντα Τυράννους (μετά την ήττα της Αθήνας απ' τη Σπάρτη, το 404), αναδείχθηκε «ο πιο αρπακτικός και βίαιος και φοιτικός απ' όλους τους ολιγαρχικούς», καθώς ομολογεί ο «συμμαθητής» του (ολιγαρχικός, ωστόσο) Ξενοφών⁶. Ο «ευγενής» και «ανώτερος» και «φιλοσοφημένος» Κριτίας, παίρνοντας τη «βασιλική» εξουσία (και μάλιστα, χάρη στα όπλα των εχθρών της πατρίδας του) άριστευσε τόντι – σε λεηλασίες, βιαιοπραγίες και κακουργήματα...

Δεν χρειάζεται να πω με πόση ευθύβολη ευγλωττία έχουν αντικρουσθεί, από Έλληνες πάλι, αυτά τα αντιδημοκρατικά και αυταρχικά και μοναρχικά.

3. Από τον νεανικό Κρίτωνα (48α) ως τους γεροντικούς Νόμους (Γ, 690β κ.λπ.).

4. Πολιτικός, 293c, 294a. Μετάφρ. Η. Λάγιου, Ζαχαρόπουλος 1955.

5. Ξενοφών, Ελληνικά, Β, γ, 16.

6. Απομνημονεύματα, Α, β, 12.

Ο κορυφαίος σοφιστής Πρωταγόρας, στον φερώνυμο πλατωνικό διάλογο, απαντά στον Σωκράτη με τον «πολιτικό μύθο» του και όπου λέει πως «δεν μπορούν να σταθούν οι πολιτείες, αν –όπως γίνεται στα άλλα επαγγέλματα– λίγοι έχουν μερίδιο σ' αυτές» («ου γαρ αν γένωντο πόλεις, ει ολίγοι αυτών μετέχουσι, ώσπερ άλλων τεχνών»). Και συμπληρώνει: «Όταν είναι να δώσουν γνώμη (οι Αθηναίοι) για θέμα που χρειάζεται πολιτική αξιούσνη, και που πρέπει απ' την αρχή ως το τέλος να το πραγματευθούν με δικαιοσύνη και σωφροσύνη, δίνουν το ελεύθερο να μιλήσει ο καθένας, και μ' όλο τους το δίκιο· γιατί πρέπει όλοι να 'χουν το μερίδιό τους σ' αυτή την αρετή, αλλιώς δεν στέκονται οι πολιτείες»⁷.

Και διεξοδικότερα και καιριότατα, ο μαθητής του μαθητή του Σωκράτη –ο πανεπιστήμων Αριστοτέλης– ανατρέπει τον σωκρατικό («εκλεκτικισμό») με το γνωστό και θεμελιακό επιχείρημά του:

«Οι πολλοί, που ο καθένας τους χωριστά δεν είναι αξιόλογος, ενδεχόμενο όλοι μαζί να είναι καλύτεροι από τους ξεχωριστούς πολίτες, όχι σαν άτομα, αλλά σαν σύνολο... Γι' αυτό και οι πολλοί κρίνουν πιο σωστά» («Κρίνουνσι άμεινον οι πολλοί»). Και παρακάτω: «Είναι δίκαιο οι πολλοί να αποφασίζουν κυριαρχικά για τα πιο σοβαρά ζητήματα» («Δικαίως κύριον είναι μειζόνων το πλήθος»)⁸.

Και στον ισχυρισμό πως οι δημοκρατίες οδηγούν σε τυραννίες και καταστροφές, αντιτείνει:

«Οι δημοκρατίες είναι πιο ασφαλείς από τις ολιγαρχίες. Οι πολλοί δηλαδή είναι πιο ισχυροί και αγαπούν το πολίτευμά τους περισσότερο, αφού τους εξασφαλίζει την ισότητα. Αντίθετα, οι πλούσιοι, όταν το πολίτευμα τους δίνει υπεροχή, φέρονται αλαζονικά και ζητούν περισσότερα προνόμια». Και γι' αυτό, «πιο ασφα-

7. Πρωταγόρας, 322c, 323a.

8. Πολιτικά, Γ, 6, 1281β, 1, 98 και 40. Μετάφρ. Β. Μοσκόβη, Καρκατζάς 1989.

λής και περισσότερο απαλλαγμένη από επαναστάσεις είναι η δημοκρατία παρά η ολιγαρχία» («ασφαλεστέρα και αστασίαστος μάλλον η δημοκρατία της ολιγαρχίας»⁹). Εφ' ὧ και «τα πολιτεύματα που διαρκούν λιγότερο χρόνο, είναι η ολιγαρχία και η τυραννία» («Πασών των πολιτειών ολιγοχρονιώτεραι ολιγαρχία και τυραννίς»¹⁰).

Συνακόλουθα, χωρίς τη συμμετοχή των πάντων στις αποφάσεις για τις τύχες της πολιτείας, καταλύεται η ίδια η έννοια του πολίτη:

«Πολίτης, με την πιο ακριβή σημασία του ὄρου, είναι εκείνος που έχει το δικαίωμα να γίνεται δικαστής και ἄρχοντας» («Πολίτης δ' ἀπλῶς οὐδενί των ἄλλων ορίζεται ἢ τω μετέχειν κρίσεως και ἀρχῆς»¹¹).

Ὅσο για τα «πάθη» της δημοκρατίας από διάφορους φορείς και («συμφορείς») της, εφαρμόζεται και σ' αυτήν εκείνο που λέει ο ἄλλος μεγάλος σοφιστής, ο Γοργίας, για τη ρητορική τέχνη:

«Δεν είναι κακοί οι δάσκαλοι, ούτε η τέχνη, ούτε φταίει εκείνη, αλλά φταίνε ὅσοι κάνουν κακή χρήση της» («Ὅνκουν οι διδάξαντες πονηροί οὐδέ η τέχνη ούτε αἰτία ούτε πονηρά, ἀλλ' οι μη χρώμενοι ορθῶς»¹²).

Μόνο που, στον καιρό μας, οι κακοί χρήστες και καταχραστές της δημοκρατίας έχουν πληθύνει τόσο, που αναρωτιέσαι ποια «φωτιά» μπορεί να ισιώσει αυτά τα «μη ορθῶς χρώμενα» στραβά ξύλα...

5.5.91

9. Ὁ.π., E, 6, 1307α, 18 και E, 1, 1302α.

10. Ὁ.π., E, 9, 1315β, 11.

11. Ὁ.π., Γ, 1, 1275α, 22.

12. Πλάτων, Γοργίας, 457α.

Παθολογίες συγχρόνου βίου

ΕΝΑ ΑΠ' ΤΑ ΠΙΟ ΘΑΥΜΑΣΤΑ κατορθώματα του νεοελληνικού δαιμόνιου τα τελευταία χρόνια, είναι ότι μπόρεσε να συμυκνώσει στη «χώρα της φαιδράς πορτοκαλέας» τις «χάρες» τριών διαβόητων αρχαίων πόλεων, έτσι που η σημερινή κοινωνική πανίδα μας να είναι κάτι σαν κοκτέιλ από Άβδηρα, Σύβαρη και Κλαζομενές.

Θυμάστε, βέβαια, πως οι νεόπλουτοι κάτοικοι των Αβδήρων της Θράκης, εκεί απέναντι στη Θάσο, ήταν σπάταλοι, ματαιόδοξοι, φαντασμένοι «μέχρι κουφότητας». Το όνομα Αβδηρίτης είχε καταντήσει υβριστικός χαρακτηρισμός: «αβδηριτισμός» σήμαινε την ακρισία και την κενοδοξία κι είχαν καθιερωθεί σχετικές εκφράσεις, όπως «αβδηριτικόν πάθος» (αρρώστια) και «αβδηριτισμόν οφλισκάνω» (πάσχω από – ή κατηγορούμαι για αβδηριτισμό).

Δεν ήταν λιγότερο προκομμένοι οι Συβαρίτες της Κάτω Ιταλίας, κοντά στον Τάραντα. Μαλθακοί, ανέμελοι κι ανέμυαλοι, δεν είχαν νου παρά για χαροκόπια κι επίδειξη. Τόσο που –λέει– είχαν διώξει τα κοκόρια μακριά απ' την πόλη, για να μην τους

χαλάνε τον πρωινό ύπνο με το λάλημά τους. Ο «συβαριτισμός» δεν είχε τίποτα να ζηλέψει απ' τον «αβδηριτισμό»...

Όσο για τις Κλαζομενές –τη σπουδαία πόλη της Μικρασίας, κοντά στη Σμύρνη– οι κάτοικοί της είχαν γίνει τόσο δυσσέμως γνωστοί για την άπρεπη συμπεριφορά τους, που φτιάχτηκε γι' αυτούς η παροιμιακή φράση «εξέστω ή έξεστι Κλαζομενίους ασχημονεΐν» («επιτρέπεται, ταιριάζει στους Κλαζομένιους ν' ασχημονούν»).

Γιατί, τώρα, αυτή η αναμόχλευση της τόσο παλιάς ανθρωπογεωγραφίας; Μα ποιος δεν αναγνωρίζει στα χαρακτηριστικά των πόλεων αυτών, μερικά χαριέστατα σουσούμια του homo neograecus, του νεοελληνικού ανθρώπου; Που, μάλιστα, αποδείχεται ακόμα πιο «απίθανος» απ' τους προγόνους του;

Εκείνοι, τουλάχιστο, είχαν διαφθαρεί απ' τον πλούτο που σωρεύτηκε στις πολιτείες τους. Η σημερινή Ελλάδα βρίσκεται στο κατώφλι, ή καταμεσίς στο καθιστικό, της πτώχευσης – κι όμως, μια μεγάλη μερίδα Έλληνες δίνουν την εντύπωση πως ζουν σε μωαμεθανικούς παράδεισους όχι από (ταπεινό) ρύζι και μέλι, αλλ' από (εισαγόμενο) ουίσκι και χαβιάρι.

Το θέαμα είναι αληθινά συναρπαστικό: Η δραχμή έχει πάρει τον αγύριστο κατήφορο, σαν παραπλανημένη κόρη προπολεμικών «μελό», το δημόσιο χρέος από 670 δις. το 1981, έφτασε τα 8,5 τρισ. το 1990, το κράτος παθαίνει κακοήθη αγκύλωση άκρων και νου όταν είναι να λειτουργήσει για τους πολίτες, και κυριεύεται από δαιμονική υπερκινητικότητα κι επινοητικότητα όταν είναι να τους γδύσει, η πολιτική πράξη είναι ένα «κάπο ντ' όπερα», ένα αριστούργημα, μικρολογίας και μωρολογίας απ' τη μια, μεγαλοστομίας και μεγαλοκλοπίας απ' την άλλη, όπου τα σκάνδαλα και η ανικανότητα των «προοδευτικών» ξεπαρβαγαίνουν με την ανικανότητα και τα σκάνδαλα των «συντηρητικών», και η δημαγωγία ετούτων είναι τόσο βλακώδης και αποβλακωτική όσο η δημαγωγία εκείνων. Κι ενώ ο τόπος πνίγεται από πελώρια προβλήματα, οι «ταγοί» μας καβγαδίζουν, όπως οι

Αβδηρίτες, «περί όνου σκιάς»¹ μεταξύ τους, αλλά και στα εσωτερικά των κομμμάτων τους. Κι ενώ απέραντος είναι ο κατάλογος των στοιχειωδών παραγωγικών και αναπτυξιακών έργων που πρέπει να γίνουν στον τόπο, πολλά απ' τα «έργα» που σκαρώνονται ή διατυμπανίζονται, είναι τόσο ψωροφάνταστα και περιττά (αλλά χρήσιμα λίαν στους ευτυχείς εργολάβους), ώστε θυμίζουν και πάλι τους Αβδηρίτες που έφτιαζαν μια τεράστια πύλη για τη σχετικά μικρή πόλη τους, κι ο Διογένης τους συμβούλεψε σαρκαστικά «να κλείσουν την πύλη γιατί μπορεί να φύγει από εκεί η πόλη ολόκληρη»...

Η ίδια η εδαφική μας ακεραιότητα απειλείται απ' τ' αδηφάγα σαγόνια των ανατολικών γειτόνων μας, ενώ τα Βαλκάνια πάνε να ξαναγίνουν μπαρουταποθήκη, που κανένας ΒΑΝ δεν μπορεί να προβλέψει τις καταστροφικές δονήσεις της.

Κι όμως, μέσα σ' αυτόν τον κυκλώνα, η κοινωνία μας παρουσιάζει όλο και πιο έντονα φαινόμενα δραματικού διχασμού:

Απ' τη μια, ένα μέγα πλήθος μισθωτών, μεροκαματιάρηδων, συνταξιούχων, που βλέπουν εναγώνια να μακραίνει όλο και πιο πολύ η απόσταση της «μιας άκρης με την άλλη», να τελειώνει το μηνιάτικο στα μισά του μήνα, να στερεύει η βρύση πριν καλά-καλά στάξει. Κι επιπλέον, να φορτώνονται σ' αυτούς όλες οι ζημιές και τα χρέη που σωρεύονται απ' τις απραγίες, τις αρπαγές, τις σπατάλες και τις κομπίνες των ηγετών τους και των κολλήγων τους.

Απ' την άλλη, ένας κόσμος, που αβδηριτίζει, συβαριτίζει και

1. Η φράση έχει αφετηρία της μια «πολύκροτη» δίκη στα Άβδηρα: Ένας γιατρός είχε νοικιάσει ένα γαϊδούρι για να πάει σε γειτονική πόλη. Στο δρόμο, ψημένος απ' τον ήλιο, σταμάτησε να ξεκουραστεί, κι επειδή ο τόπος ήταν άδεντρος, ξάπλωσε για λίγο στη σκιά του γαϊδάρου, τη μόνη σκιά της περιοχής. Ο αγωγιάτης όμως του ζήτησε μεγαλύτερο αγώι, επειδή, λέει, του είχε νοικιάσει μόνο το γάιδαρο, όχι και τη σκιά του! Στη δίκη που ακολούθησε, αλλά και μετά, οι Αβδηρίτες χωρίστηκαν σε δύο στρατόπεδα, που τσακώνονταν καιρό γι' αυτό το κοσμοϊστορικό γεγονός...

κλαζομενίζει ακατάσχετα κι εξοργιστικότετα. Ένας κόσμος που φυγή και πηγή του είναι ο (ανώμαλος και άνομος συχνά) παράς και το «παρά»: η παρα-οικονομία και οι παρα-τράπεζες, η παρα-πολιτική και ο παρα-σιτισμός, η παρα-παιδεία και η παρα-νοσηλεία, η παρα-ψυχαγωγία και ο παρα-αθλητισμός.

Ένας κόσμος που ρυπαίνει τα πάντα, όχι μόνο κυριολεκτικά το περιβάλλον (όπως οι Κλαζομένοι που, όταν πήγαν στη Σπάρτη, μουντζούρωσαν –«κατησβόλωσαν»– τους θρόνους των εφόρων στην εκκλησία, γι' αυτό κι εκείνοι έβαλαν έναν κήρυκα να φωνάζει σ' όλη την πόλη το «έξεστι Κλαζομενίοις ασχημονείν»). Αλλά και μεταφορικά: καταμολύνουν το κοινωνικό ήθος, κάνοντας γραμμή πλεύσης και κήρυγμά τους το «άρπαξε να φας και κλέψε να 'χεις», ανεχόμενοι τα πάντα απ' τους πάντες κι επιτρέποντας στον εαυτό τους τα πάντα, με το επιχείρημα «όλοι κλέβουν, γιατί να μην κλέβω κι εγώ;», ή «δεν πα να κλέβουν, φτάνει να φάω κι εγώ».

Ένας κόσμος κιτς-ότατης γλιδής και κουφότατης επίδειξης – σαν τους Συβαρίτες που, όταν οργάνωναν δείπνα, έστελναν – λέει– τις προσκλήσεις ένα χρόνο νωρίτερα, για να έχουν οι γυναίκες τον καιρό να ετοιμάσουν τα φορέματα της «haute couture» και τα χρυσαφικά τους και να θαμπώσουν η μια την άλλη².

Τη μωρία των Αβδηριτών ο Ιπποκράτης την είχε αποδώσει σε κάποιες τοπικές «αρρώστιες που κατάστρεφαν τις πνευματικές δυνάμεις των ανθρώπων», ενώ ο Ρωμαίος σατιρικός Γιουβενάλης ισχυριζόταν πως φταίει «ο ηλίθιος αέρας που κάνει τους κατοίκους προβατόμυαλους»³.

Όσο φονικό κι αν είναι το αττικό νέφος κι η υπόλοιπη μό-

2. Πλούταρχος, *Επτά σοφόν συμπόσιον*, 147E και Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 521C.

3. *Σάτιρα* X, στ. 50. Ωστόσο, από τα Άβδηρα κατάγονταν οι μεγάλοι φιλόσοφοι Δημόκριτος και Λεύκιππος, ο κορυφαίος σοφιστής Πρωταγόρας, ο λόγιος Εκαταίος. Κι απ' τις Κλαζομένες ο άλλος μέγας φιλόσοφος Αναξαγόρας (ο

λυνση, δύσκολο νομίζω να φορτώσουμε σ' αυτά και τον αβδηριτισμό των Νεοελλήνων. Περισσότερο δίκιο θα έχει –και πάλι– ο Αριστοτέλης που έγραφε πως «η πιο χονδροειδής μορφή πλούτου είναι εκείνη του νεόπλουτου» («απαιδευσία πλούτου εστί το νεόπλουτον είναι»⁴) ή ο Ζαν-Ζακ Ρουσσό που έλεγε πως «μπορείς ν' αποκτήσεις τα πάντα με το χρήμα, εκτός από ήθη και πολίτες»⁵. Κι ακόμα πιο «ανατριχιαστικά», ο Πυθαγόρας:

«Στις πολιτείες μπαίνει πρώτα η πολυτέλεια, κατόπιν ο κόρος, έπειτα η αλαζονεία και ύστερα η καταστροφή» («...εισέναι εις τας πόλεις πρώτον τρυφήν, έπειτα κόρον, είτα ύβρον, μετά δε ταύτα όλεθρον»⁶)

Υπάρχει τάχα σωτηρία απ' αυτόν τον όλεθρο; Και ποιος ο σωτήρας; Μήπως οι ίδιοι οι αλαζονευόμενοι και αβδηριτο-συβαριτίζοντες; Μήπως οι ηγεσίες μας, που στάθηκαν συνήθως οι πρώτοι διδάχοι και καρπωτές του αρπακτικού αβδηριτισμού; Μήπως όσοι φιλοδοξούν να συνεταιρισθούν μαζί τους, για να μοιραστούν τη δόξα της σωτηρίας μας και την πίτα της σωτηρίας τους;

Λέγαν άλλοτε πως «ο τρώσας και ιάσεται» – αυτός που πλήγωσε, θα γιατρέψει την πληγή. Όμως, εδώ, οι «τρώσαντες» είναι οι τρώγοντες – και, αυτοί, δεν διανοούνται να θεραπεύσουν οτιδήποτε άλλο εκτός απ' τη βουλιμία και τη ματαιοδοξία τους...

26.5.91

δάσκαλος του Περικλή, του Ευριπίδη, του Αρχέλαου), ο μηχανικός Αρτέμιων κ.ά. Άλλωστε, και σήμερα, οι εδώ εξαιρέσεις επιβεβαιώνουν τον κανόνα.

4. Ρητορική, 1391A, 17. Μετάφρ. Η. Ηλιού, Κέδρος 1984.

5. Λόγος για τις τέχνες και τις επιστήμες, Β' Μέρος.

6. Στοβαίος, ΜΓ', 79.

ΤΟ ΣΗΜΕΙΩΤΟΝ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΧΑΡΤΗ
ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ

«Όσο περισσότερο αλλάζει, τόσο μένει το ίδιο»

ALPHONSE KARR

Σ ' ΑΥΤΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ, όπου «ουδέν καλόν αμιγές κακού» και «ουδέν κακόν αμιγές κακίστου», δεν παύουμε ν' αναρωτιόμαστε πόσα βήματα κάνουμε μπρος και πόσα πίσω στις καντρίλιες της ειρήνης, της ελευθερίας, του εκδημοκρατισμού – του εξανθρωπισμού.

Μάρτυρας, ένας χάρτης που έβλεπα τις προάλλες –, χάρτης της Γης μας, με σημειωμένες τις πολιτικές αλλαγές των τελευταίων καιρών.

Φυσικά, η τρισμέγιστη αλλαγή ήταν η «περεστρόικα» στην ΕΣΣΔ και τα επακόλουθά της – το τέλος της ψυχροπολεμικής αντιπαράθεσης, το σάρωμα του «Σιδηρού Παραπετάσματος», η αποτίναξη της σοβιετικής δεσποτείας απ' τους «δορυφόρους», οι αγώνες τους ν' αποτινάξουν γενικότερα τη φονική κι απατηλή μέγγενη του «υπαρκτού αντισοσιαλισμού» και να μυηθούν στις δημοκρατικές διαδικασίες και βιώσεις – με όλο τον τεράστιο πολιτικό, οικονομικό κ.λπ. κλυδωνισμό που η αναστροφή αυτή προκάλεσε.

Αναπότρεπτα, οι συνέπειές της έφτασαν ως τη δεύτερη και

τρύτη «περιφέρεια» – Λατινοαμερικανική, Ασιατική, Αφρικανική:

Ψυχρού πολέμου θανάτος, συναπέθαναν ή συναποθνήσκουν και τα περισσότερα στρατιωτικά ή κρυπτοστρατιωτικά καθεστώτα – τυραννικά όλα κι εγκληματικά –, που είχαν θεμελιωθεί κι «ευδοκιμήσει» είτε σαν χωροφύλακες και κεκράκτες της αμερικανικής αυτοκρατορίας, είτε σαν δραγάτες και τελάληδες της σοβιετικής ομολόγου της: όλοι εκείνοι οι μικροί σμπίροι των υπερδυνάμεων, που –μην πολεμώντας ανοιχτά οι ίδιες μεταξύ τους– προσπαθούσαν να κερδίσουν πόντους, βάζοντας τα ενεργούμενά τους να κάνουν τις «νέγρικες αγγαρείες», ν' αλληλοσφάζονται και να σπαράζονται στο εσωτερικό τους – με αντάλλαγμα, εξουσία και αβάντες για τους εγχάθετους των «μεγάλων», πείνα και αίμα για τους εγχάθειρκτους λαούς.

Με την κατάλυση του ψυχροπολεμικού μύθου και των άλλων μυθολογιών, τα κράτη και κρατίδια-πελάτες των «μαύρων» ή «κόκκινων» γιγάντων απολακτίζουν τους δικτάτορες με τις «φιλελεύθερες» ή «μαρξιστικές» ετικέτες που δεν έκρυβαν παρά καταπίεση, εκμετάλλευση, λιμούς, βασανιστήρια, και ανακαλύπτουν τα εξωτικά, εξορκισμένα άλλοτε, πουλιά, που λέγονται «πολυκομματισμός», «ελεύθερες εκλογές» κ.ά. Τα περισσότερα απ' τα 30 τόσα κράτη της Αφρικής λ.χ. έχουν κυριευθεί τώρα από εκλογικό πυρετό και «έρωτα δημοκρατίας». Άγνωστο, φυσικά, πού θα οδηγηθούν μ' αυτή τη στροφή. Ένα είναι βέβαιο: πως δεν μπορεί να πέσουν σε βάραθρα χειρότερα απ' τις κακουργίες των προηγούμενων καθεστώτων.

Και η κατάπαυση των εμφύλιων πολέμων στον Λίβανο και στην Αγκόλα (ύστερ' από 16 και 30 χρόνια, αντίστοιχα), η δραπέτευση του άλλου μακελάρη Μεγκίστου απ' την Αιθιοπία (που υπολογίζεται πως, μέσα σε 14 χρόνια, έσφαξε «μαρξιστικά» κάπου 10.000 υπηκόους του και φυλάκισε ή βασάνισε «σοσιαλιστικά» πολλαπλάσιους άλλους), τέλος η αρχή κατάργησης του «απαρτχάιντ» στη Νότια Αφρική, αποτελούν «φώτα ιλαρά»

στον οικουμενικό χάρτη. Με αποκορύφωμα, τις εξαγγελίες των ΗΠΑ και της Γαλλίας για παγκόσμιο αφοπλισμό –κατάργηση των χημικών όπλων, μείωση των πυρηνικών κ.λπ.–, που ελπίζουμε να μη μείνουν λόγια μόνο και να μη «μετουσιωθούν» σε εμπόριο όπλων στους μικρούς «τζαναμπέτηδες».

Απ' την άλλη, όμως, πόση αγκύλωση στα βήματα προς μια γνήσια δημοκρατική, ουσιαστικά ανθρώπινη κι ειρηνική εξέλιξη των υπερ- ή υπο-δυνάμεων, των «κυρίων» και των «πελατών» του όποιου κόσμου – πρώτου, δεύτερου, τρίτου!

Με το τέλος της ψυχοπολεμικής ισορροπίας του τρόμου, αναδύθηκαν ορμητικά οι εθνικιστικές αντιθέσεις, έτσι που η «γαληνεμένη» Γη μας ξανατραντάζεται από καινούργιες «ανισοροπίες» – πολύ μικρότερες, φυσικά, απ' τις ψυχοπολεμικές, ιδιαίτερα αισθητές όμως στη βαλκανική αυλή μας.

Διόλου περίεργο, βέβαια: απ' τη στιγμή που (υποτίθεται ότι) «επιτρέπεται» στους λαούς να σκέφτονται και να δρουν ελεύθερα, τα αυθαίρετα μωσαϊκά εθνοτήτων που είχαν επιβάλει οι «μεγάλοι» και η βία, ανατινάζονται, και κάθε καταπιεσμένη εθνότητα ζητάει τη δική της θέση στον ήλιο, αυτοδιάθεση, αυτοκαθορισμό. Για τη μεγάλη κρίση της «περεστρόικα», βασική αιτία είναι –αυτονόητα– η γοερή αντίφαση ανάμεσα στις διακηρύξεις του Κρεμλίνου για δημοκρατία, ελευθερία κ.λπ. και στην επιμονή του να κρατάει δέσμιες τις μικρές δημοκρατίες της ΕΣΣΔ.

Ακόμα πιο ζοφερή είναι η τύχη μεγάλων εθνοτήτων σε μικρότερες χώρες: στη Μέση Ανατολή, στο Ιράκ, στην Τουρκία, αλλά και στην Ασία, τη Βραζιλία κ.ά., η γενοκτονία των μειονοτήτων ασκείται τόσο μανιακά και συστηματικά, που έχει υψωθεί σε «θεσμό» ακλόνητο. Και μόνο σε κάποιες ακραίες περιπτώσεις (όπως στην πρόσφατη τραγωδία των Κούρδων) συγκινείται η διεθνής «ευαισθησία» – για λίγες μέρες, βέβαια.

Πολύ πιο απλωμένη είναι η άλλη «μαύρη πανούκλα» – η καταπάτηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων σε πάμπολλες χώ-

ρες, ανεξάρτητα από πολιτισμικό επίπεδο, καθεστώς, φυλή, θρησκεία.

Τις προάλλες, γιορτάστηκαν τα 30 χρόνια της «Διεθνούς Αμνηστίας» – που τόσο έχει συμβάλει στην καταγγελία, ακόμα και στην καταστολή των παραβιάσεων αυτών. Η αλήθεια είναι πως τα Ανθρώπινα Δικαιώματα «διεθνοποιούνται» πια, με την έννοια πως οι καταπατήσεις τους γίνονται αντικείμενο κοινής γνώσης και κοινής καταδίκης¹. Αλλ' αυτό δεν εμποδίζει να συνεχίζονται, ακατάπαυστα κι ακατάσχετα. Προπάντων, όταν συμφέρει στους ποντίφηκες των μεγάλων συμφερόντων.

Παράδειγμα άμεσο, η Κίνα. Πριν δύο χρόνια, ο κόσμος όλος φρύαξε για τη σφαγή των νέων στην «Πλατεία της Ουράνιας Γαλήνης» (4.6.1989). Από τότε, τίποτα δεν άλλαξε – και, στις εκατοντάδες ή χιλιάδες νεκρούς της μέρας εκείνης, προστέθηκαν άλλες χιλιάδες, που δικάζονται σε δίκες-μαϊμούδες, φυλακίζονται, εξορίζονται, εκτελούνται (στο Θιβέτ, ιδιαίτερα), όπως καταγγέλλει η πάντα αξιόπιστη Διεθνής Αμνηστία.

Η πατριωτική και ιδεολογική δικαιολογία είναι πάγια έτοιμη: «Αν η κυβέρνηση και το κόμμα δεν είχαν λάβει τότε εκείνα τα ασφαλιστικά μέτρα», λέει ο πρωθυπουργός Λι Πενγκ, «η Κίνα δεν θα απολάμβανε τη σημερινή σταθερότητα και ευημερία»².

Τόση ευημερία, ώστε οι εργάτες και οι αγρότες της κομμουνιστικής (άρα, εργατο-αγροτικής) Κίνας, πουλάνε τη δουλειά τους και τα προϊόντα τους για μια φούχτα ρύζι στους ξένους επενδυτές...

Αλλά γι' αυτό ακριβώς, και επειδή η Κίνα είναι εξ ορισμού

1. Σχετικό διεθνές συνέδριο –με τίτλο «Προς διεθνοποίηση των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων;»– έγινε στις 18-21.5.91, στο Κολυμπάρι της Κρήτης, οργανωμένο από το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, και με συμμετοχή 13 διεθνώς γνωστών ειδικών, που έκαναν σημαντικές ανακοινώσεις.

2. *Libération*, 30.5.91.

και πληθυσμού υπερδύναμη και υπεραγορά, τα προπέρσινα και τα τωρινά εγκλήματα τα σκεπάζει «αιδήμων σιωπή». Οι ΗΠΑ, η ΕΣΣΔ και Σία, που συστρατεύθηκαν στη σταυροφορία για την προάσπιση της διεθνούς τάξης και των ανθρώπινων δικαιωμάτων στο Κουβέιτ, έθαψαν κάτω απ' το Σινικό Τείχος τις φιλάνθρωπες έγνοιες τους και, τώρα, αναγνωρίζουν στην Κίνα το «καθεστώς του μάλλον ευνοουμένου κράτους». (Όπου να 'ναι, θα της απονείμουν –γιατί όχι;– και τα διάσημα του «μάλλον ευνοουμένου κράτους»...).

Για άλλους –υψηλούς ιδεολογικούς– λόγους, η Γ. Γραμματέας του ΚΚΕ όταν ρωτήθηκε προχτές (3.6.91) για τις πασίγνωστες καταπατήσεις των ανθρώπινων δικαιωμάτων στην Κίνα, αποκρίθηκε αγγελικά: «Κοιτάξτε να δείτε, δεν έχω υπ' όψη μου τα συγκεκριμένα γεγονότα, που λέει αυτή τη στιγμή η Διεθνής Αμνηστία». Όπως «δεν είχε υπ' όψη» της, επί 23 χρόνια, τα απόλυτα συγκεκριμένα γεγονότα της σοβιετικής εισβολής στην Τσεχοσλοβακία του 1968.

Τα αυτά των αυτών, φτυστά και όμοια, στην πεφιλημένη γείτονά μας. Η έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας για το 1989 και 1990 καταγγέλλει πως «στην Τουρκία, η προσφυγή σε βασανιστήρια παραμένει δεδομένη και συστηματική» (ακόμα και για παιδιά), πως χιλιάδες «άτακτοι» ρεύουν στις φυλακές, πως ακόμα και η υποψία υποστήριξης στους Κούρδους αντάρτες αποτελεί έγκλημα εσχάτης προδοσίας.

Ωστόσο, η Τουρκία κι αν είναι «μάλλον ευνοούμενο» κράτος και μάλλον ευλογημένο από Δύση κι Ανατολή, που ιδρωκοπούν να την εντάξουν στην ΕΟΚ και σε κάθε διεθνή κορβανά, και να την ενισχύσουν με κοινοτικούς πόρους – για την εκπαιδευτική τελειοποίηση των χαφιέδων και των δημίων της, σίγουρα...

Ιδιαίτερα «γραφική» στον ιησουιτισμό της είναι η περίπτωση της Χιλής, όπου η ειδική επιτροπή έρευνας για τα άθλα της δικτατορίας του Πινοσέτ διαπίστωσε πως 2.115 άτομα δολοφονήθηκαν απ' το καθεστώς. Αλλά η τωρινή κυβέρνηση δεν μπορεί

-λέει- να διώξει τους δράστες, επειδή -άκουσον, άκουσον!- «η αμνηστία, που ψήφισε η ίδια η χούντα, της δένει τα χέρια». Λες και η παρανομοτότατη αυτή αμνηστία αποτελεί ανέκκλητη Δωδεκάδελτο ή ιερό Μωσαϊκό νόμο! Εφ' ω και ο αρχηγός του χιλιανού στρατού παραμένει ο χουντικός αρχι-δήμιος.

Τοιούτος, λοιπόν, συνοπτικά και αποσπασματικά, ο χάρτης της Εδέμ μας.

Αλλά κι αυτά, ακόμα, τ' αποτρόπαια μοιάζουν παιδικές χορωδίες μπρος στη μόνιμη, πάγκοινη και τερατώδη, ανελέητη κι ανέμυαλη καταστροφή του περιβάλλοντος, που «τεχνουργούν» νυχτοήμερα κυβερνήσεις και άτομα, δημοκρατίες και τυραννίες, εύποροι και άποροι.

Τι μιλάμε, λοιπόν, για «χάρτες αλλαγών» και τα παρόμοια όταν, έτσι που πάμε, η τελική και αμετάκλητη αλλαγή που θα δείχνουν σε λίγο οι χάρτες, θα είναι η μετατροπή της υδρογείου σε βόθρο θανάτου;

9.6.91

ΠΡΟΣ ΤΥΠΟ-ΦΟΒΟΥΣ ΚΑΙ ΤΥΠΟ-ΦΑΓΟΥΣ

*Ανοιχτό γράμμα στους εμπνευστές κι εφαρμοστές
των πρόσφατων διώξεων*

ΚΥΡΙΟΙ,
Απορείτε που η δίωξη μερικών εφημερίδων για τη δημοσίευση μιας προκήρυξης της «17 Ν», τόσο σάλο ξεσήκωσε και τόσους μύδρους εναντίον σας προκάλεσε. Αλλ' απορούμε κι εμείς οι άλλοι όλοι πώς –ενώ έχετε τόση φαντασία για να χαλκεύετε νόμους περιστολής του Τύπου– δεν είχατε διόλου φανταστεί τις συνέπειες του εξαιρετικά αμφιλεγόμενου (τουλάχιστο) νομοθετήματός σας. Δεν είχατε καν τη στοιχειώδη μνήμη των παθημάτων αμέτρητων προδρόμων σας, που η Τυποφοβία τους, τους παρακίνησε σε Τυπο-μαχίες ολότελα αστόχαστες, με πάγιο αποτέλεσμα την κατά κράτος ήττα τους. Όχι επειδή η Τέταρτη Εξουσία είναι επικρατέστερη απ' τις άλλες τρεις, αλλά επειδή αυτοπαγιδεύεται οικτρά όποιος –όσο πολυδύναμος κι αν είναι– προσπαθεί να σκαρώσει φίμωτρα για τον κάθε είδους λόγο.

Ξέρουμε, βέβαια, πως, για όλες τις εξουσίες, ιδανικός πολίτης είναι εκείνος που δεν ξέρει, δεν καταλαβαίνει, δεν σκέφτεται και, προπάντων, δεν μιλά, δεν αντιδρά. Μ' ένα λόγο, ο υπήκοος –

ο υποτακτικός, ο υποτελής– που υπακούει χωρίς να κρίνει, χωρίς να δυστροπεί, χωρίς να εξεγείρεται.

Έτσι, οι σοφοί ηγεμόνες ή οι απλά «σοφοί» των αρχαίων ασιατικών βασιλείων (μόνο;) πρώτο τους «άρθρον πίστεως» είχαν, να μη μαθαίνει γράμματα ο λαός και, γενικότερα, να μη μαθαίνει τίποτα για τίποτα.

Ο Κινέζος Λάο-Τσε λ.χ. στο *Βιβλίο του Τάο* (γύρω στα 600 π.Χ.) συμβούλευε συνετά:

«Όταν ένας λαός κυβερνιέται δύσκολα, φταίει τ' ότι ξέρει πολλά. Όποιος λέει πως κάνει καλό στον τόπο δίνοντας μόρφωση στο λαό, γελιέται και αφανίζει τη χώρα του, Κράτα το λαό σε άγνοια, μόνο έτσι κατορθώνεις τη σωτηρία της χώρας σου».

Δηλαδή, τη σωτηρία τη δική σου...

Είναι κρίμα, αγαπητοί κύριοι, που δεν μπορείτε να εφαρμόσετε κι εσείς τέτοιες απόλυτες μεθόδους, αφού, στην εποχή μας, αντί να είναι υποχρεωτική η αμάθεια, έγινε υποχρεωτική η παιδεία (όσο παιδεία είναι). Κι ούτε καν την άλλη λυσιτελή μέθοδο σάς είναι βολετό ν' ακολουθήσετε – τη μέθοδο της αοιδίμου Οθωμανικής αυτοκρατορίας που, ακόμα και στην εποχή όπου η τυπογραφία ήταν κοινό πια κτήμα, εκείνη είχε τον τρόπο να την εξορκίζει και να την εκμηδενίζει.

Δείγμα –και μάλιστα, άμεσα ανθελληνικό– δίνει η περίπτωση της πρώτης απόπειρας να εκδοθεί ελληνική εφημερίδα στη Βιέννη απ' τον Γεώργιο Βεντότη, το 1784, για να ενημερώνει τους υπόδουλους Έλληνες, όπως ήταν ο σταθερός στόχος του Διαφωτισμού του 1774-1821.

Μόλις αναγγέλθηκε η έκδοση, ο Μέγας Βεζύρης κάλεσε τον πρέσβη της Αυστρίας και αξίωσε «να εμποδισθή η έκδοσίς της, διότι η Τουρκική Κυβέρνησις έχει ως αρχήν να κρατή τον λαόν εις άγνοιαν, ν' αποτρέπη την προσοχήν του από τας κρατικάς υποθέσεις και ν' αποκρέπη παν ό,τι συζητείται εν Ευρώπη διά το Τουρκικόν Κράτος, διά τους Κυρίαρχους του και διά τους επισημοτέρους Υπουργούς του, καθότι δεν συμφέρει εις τον Κυρίαρχον να τηρήται

ο λαός ενήμερος των πράξεων και των σκέψεων της Κυβερνήσεως, πολύ δε ολιγότερον να κρίνη αυτάς»¹.

Σε τρεις φράσεις, ο περινούστατος Βεζύρης έκλεισε όλα τα ιδανικά της απανταχού Τυπο-μαχίας: άγνοια των «κάτω», απόκρυψη απ' τους «άνω», αποπροσανατολισμός των «κάτω», απέχθεια για κάθε κριτική των «άνω».

Το κακό και ψυχρό είναι πως ούτε του Λάο-Τσε οι συνταγές, ούτε του Βεζύρη οι προσταγές, ούτε όποιου άλλου ομολόγου τους οι επιταγές, εμπόδισαν τον «όχλο» να μαθαίνει αργά ή γρήγορα όσα εκείνοι δεν ήθελαν και να ξεσηκώνεται για να τους «μάθει» αυτά που εκείνος ήθελε.

Στον δικό μας πλατύτερο χώρο, και πάλι, λίγο μετά την απαγόρευση του Βεζύρη, και στο πείσμα του, άρχισαν να εκδίδονται απανωτά η μια ελληνική εφημερίδα μετά την άλλη (1790 κ.ε.), που ο Κοραής τις ονόμασε δικαιοτάτα «φρούρια ελευθερίας».

Ο Κοραής ακριβώς –που υποστήριζε, πως «η τυπογραφία έγινεν η αληθινή μάστιξ της υποκρισίας, εδιασκέδασε (: σκόρπισε) το σκότος το οποίον εσκέπαζε τους βίους των πολιτών»² και έτσι «εφώτισεν, ηλευθέρωσεν, εβελτίωσε τα έθνη»³ – εξηγούσε και τους λόγους της αποστροφής των προδρόμων σας για τον έντυπο λόγο:

«Μη σε φοβίζει της τυπογραφίας το ελευθερον, μη σε φοβίζωσιν οι υποκρινόμενοι ότι φοβούνται τα εξ αυτής ενδεχόμενα κακά. Άλλο τι φοβούνται, το οποίον δεν τολμούν να ομολογήσωσι Επιθυμούν αυτοί να γενώσιν ανυπεύθυνοι· και τούτο δεν εμπορούν να το κατορθώσουν, ενόσω η τυπογραφία είναι ελευθέρα, και ο λαός έχει αυτία ικανά ν' ακούη και να νοή της τυπογραφίας την σάλπιγγα»⁴.

1. Γ. Λαΐου, *Ο ελληνικός Τύπος της Βιέννης, 1784-1821*, Βιέννη 1961, σελ. 16.

2. *Προλεγόμενα στην έκδοση των Πολιτικών του Αριστοτέλη* (1821), σε *Άπαντα*, εκδ. Γ. Βαλέτα, τόμ. Α1, σελ. 298.

3. *Προλεγόμενα στα Απομνημονεύματα του Ξενοφώντα και στον Γοργία του Πλάτωνα* (1825), *Άπαντα*, τόμ. Α2, σελ. 1216-7.

4. *Β' Καποδιστριακός Διάλογος* (15.3.1829), *Άπαντα*, τόμ. Α2, σελ. 741.

Ακόμα, θεωρούσε τον Τύπο δικλίδα ομαλής πολιτικής ζωής κι εξέλιξης:

«Ο φοβερός ούτος κριτής της πολιτείας των υπουργών, προσκαλών αυτούς εις το δικαστήριον της κοινής υπολήψεως (: γνώμης), γεννά ειρημικάς διορθώσεις, αι οποίαι, χωρίς την τυπογραφίαν γίνονται με πολιτικήν μεταβολή βιαίαν»⁵.

Αλλά εσείς, οι υπουργοί, προτιμάτε άλλα δικαστήρια...

Και δεν παραδειγματίζεστε καν απ' τους (αγράμματους) αρχηγούς της Φρουράς του πολιορκημένου Μεσολογγιού, που έλεγαν στον εκδότη των εκεί *Ελληνικών Χρονικών* Ιάκωβο Μάγερ: «Όταν τυπώσεις, ζήτησε δύναμιν να σε δώσωμεν, και γράφε ό,τι γνωρίζεις, και τα καλά μας και τα κακά μας»⁶. Ενώ ο Καραϊσκάκης σύσταινε στον Δημ. Χρηστίδη «Να φροντίζη διά τα φύγια (: τα φύλλα)⁷.

Κι ούτε σας νοιάζει αν σας «κακοβάλουν» ηθικο-αισθητικά – σύμφωνα με την προδιαγραφή του άλλου πρωτοπόρου της ελληνικής εφημεριδογραφίας, του Ιωσήφ Κιάππε, εκδότη του *Φίλου του Νόμου*:

«Θέλεις να ιδής πού οι άρχοντες είναι δικαιότεροι και πλέον φιλόκαλοι; Παρατήρησε πού η ελευθερία του τύπου συναντά ολιγοτέρας δυσκολίας και εμπόδια»⁸.

Ή του συνοδοιπόρου του Θεοδώρου Νέγρη, εκδότη της *Εφημερίδας των Αθηνών*, που έγγραφε τον προηγούμενο χρόνο:

«Ποτέ έθνος δεν είναι ελεύθερον, αν δεν έχη την άδειαν από τους νόμους να λέγη, να παρασταίνη, να γράφη και να τυπώνη ό,τι έχει εις τον νουν αναφανδόν... Γνωρίζω ότι η τοιαύτη άνεσις του έθνους

5. *Διάλογος περί των ελληνικών συμφερόντων* (4.8.1824), Άπαντα, τόμ. Α1, σελ. 604.

6. Ν. Κασομούλη, *Ενθυμήματα στρατιωτικά*, εκδ. Γ. Βλαχογιάννη, 1940-41, τόμ. Β', σελ. 194.

7. Δ. Αινιάνος, *Καραϊσκάκης*, 1903, σελ. 67.

8. Φύλλο 156/2.11.1825.

ταράττει ολίγον (;) τους δεσποτικούς εκείνους, οι οποίοι δεν θέλουν να εξυπνήση ο λαός ποτέ, διά να μην γνωρίση το τι αξίζουν και τους αποβάλη... (Ενώ) ο ενάρετος δεν φοβάται την ελευθερίαν ταύτην!»⁹

Αλλά ομορφιές και αρετές θα κοιτάμε τώρα;

Μνημόνευσα μερικά «ξόρκια» των θεμελιωτών του ελληνικού Τύπου, όχι επειδή ελπίζω πως θ' αλλάξετε νοοτροπία ή τεχνοτροπία, αλλά για να σας θυμίσω πως, ακόμα και στις πιο δύσκολες ώρες αυτού του τόπου, οι διώξεις της ελεύθερης έκφρασης και δημοσίευσης στάθηκαν μάταιες κι ατελέσφορες, και είχαν ακριβώς το αντίθετο απ' το ποθούμενο αποτέλεσμα.

«Οι κυβερνήσεις», έγραφε πριν 150 χρόνια ο φιλελεύθερος Μπενζαμέν Κονστάν, «δεν ξέρουν τι κακό κάνουν στον εαυτό τους όταν μονοπωλούν το δικαίωμα να μιλούν και να γράφουν για τις πράξεις τους. Κανένας δεν πιστεύει τίποτα απ' ό,τι υποστηρίζει μια εξουσία που δεν επιτρέπει να της απαντήσουν. Και όλοι πιστεύουν όλα όσα λέγονται εναντίον μιας εξουσίας που δεν δέχεται τη συζήτηση».

Στην άλλη ιδεολογική άκρη, ο νεαρός Μαρξ υπερθεμάτιζε:

«Ο λογοκριμένος Τύπος –ένας κακός Τύπος– παραμένει κακός, ακόμα κι όταν αποδίδει καλά αποτελέσματα. Ένας ελεύθερος τύπος παραμένει καλός, ακόμα κι όταν αποδίδει άσχημα αποτελέσματα. Ο λογοκριμένος Τύπος είναι μια πλαδαρή καρικατούρα χωρίς ελευθερία, ένα πολιτισμένο τέρας, μια φρίκη, κι ας είναι ραντισμένος με ροδόσταμο»¹⁰.

Αλλά εσείς πλένετε τα χέρια σας με ροδόσταμο –σαν άλλοι Πιλάτοι– επικαλούμενοι υποκριτικά την «ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης» και ξαστοχώνοντας, πάλι, τη σοφή ρήση του Ιακώβου Μάγερ:

«Η δημοσίευσις είναι η ψυχή της δικαιοσύνης»¹¹.

9. Φύλλο 32/20.12.1824.

10. Άπαντα, τόμ. Α'.

11. Ελληνικά Χρονικά, αριθ. 6/19.1.1824.

Εσείς βγάζετε την ψυχή της Δικαιοσύνης, βάζοντάς την να βγάλει το φίδι απ' την τρύπα, όπου προσπαθείτε να χώσετε τους ενοχλητικούς εφημεριδογράφους. Κι ας σας είχε προειδοποιήσει, πριν δύο αιώνες, ο Μοντεσκιέ:

«Το κράτος δεν πρέπει να ενδιαφέρεται αν κάποιος γράφει ανοησίες. Αλλά να φροντίζει να μην κάνει ανοησίες η κυβέρνηση».

Τώρα ποιος φροντίζει να κάνει τι, το βλέπει και το ξέρει ο καθένας κάθε μέρα...

Με την πρέπουσα τιμή
Μ. ΠΛ.

16.6.91

«ΟΛΥΜΠΙΣΜΟΣ» ΚΑΙ ΕΞΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΣ

«Μουσείο Ολυμπιακών Αγώνων» και ελληνικής ντροπής

ΠΗΡΑ ΠΡΟΧΤΕΣ ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ που περιείχε άλλο γράμμα, και τα δημοσιεύω αυτούσια, προσθέτοντας μόνο μερικές σημειώσεις. Το πρώτο γράμμα:

«...Τολμάμε να βγούμε από την πέτρινη, χάλκινη ή χωματένια σιωπή μας αιώνων κι αιώνων και ν' απευθυνθούμε σ' εσάς, επειδή δεν διαθέτουμε ούτε τους αγγέλους της Τραγωδίας, ούτε τους αγγελιαφόρους του αρχαίου στρατού, για να μεταφέρουν το απελπισμένο μήνυμά μας. Αλλά κι επειδή εσείς φιλοξενήσατε κάποτε¹ ένα ανάλογο γράμμα του συναδέλφου μας Κούρου της Δήλου, όταν μια άλλη νεοελληνική κυβέρνηση τον ετοίμαζε για γυρολόγο και επαίτη στα Μουσεία του κόσμου. (Μπορεί το σύγχρονο ελληνικό κράτος να καταργεί τη Διεύθυνση Αρχείου Μνημείων και Δημοσιευμάτων (!!), εμείς όμως διατηρούμε το δικό μας αρχείο που, όπως βλέπετε, είναι καλύτερα ενημερωμένο από τα κρατικά τοιαύτα). Ελπίζουμε, λοιπόν, ότι θα φανείτε

1. *Το Βήμα*, 19.11.1978.

το ίδιο “εύνους” ταχυδρόμος και σ’ εμάς – πολύ περισσότερο που η δική μας τύχη είναι τρισχειρότερη...». (Και το εσώκλειστο γράμμα:)

«Οι εννέα και είκοσι (29) αποδιοπομπαίοι της Ολυμπίας τοις Ἑλλησι χαίρειν.

Στις χιλιετίες της ασάλευτης ζωής μας, γνωρίσαμε κάθε είδους κακοπάθειες από τον Χρόνο, από επιδρομείς, αρχαιοκαπήλους, διαρρήκτες, “αρμόδιους” ανίδεους ή αδιάφορους – αλλά ποτέ, ποτέ, δεν είχαμε φανταστεί πως οι ίδιοι οι γονείς μας (ή οι απόγονοι των απογόνων των γονιών μας) θα μας έδιωχναν απ’ την πανάρχαιη στέγη μας σαν άσωτους υιούς, θα μας εξώνανε σαν μπαταξήδες νοικάρηδες, θα μας “πουλούσαν” σαν ανεπιθύμητα βρέφη, όπως κάποιοι τσιγγάνοι και μη.

Κι όμως, αυτό μαθαίνουμε πως ετοιμάζετε να διαπράξετε, με διεθνή συμφωνία μάλιστα – να στείλετε 29 αρχαία αγάλματα, ανάγλυφα, αντικείμενα κλπ. σχετικά με τους Ολυμπιακούς, για να επανδρώσετε (να “επαγαλματώσετε”!) το “Μουσείο Ολυμπιακών Αγώνων”, λέει, που θα χτιστεί από την Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή στην terra incognita (για εμάς) της Ελβετίδας Λωζάννης².

Φρίκην άφατη μας γέμισε η συμφωνία σας αυτή, και ερωτήματα αβυσσαλέα μας προκάλεσε, που επιτρέψτε μας να σας τα υποβάλουμε, μια και καμιά “Διεθνής Αμνηστία” και καμιά “Διεθνής Οργάνωση Προσφύγων” δεν νομιμοποιείται ή δεν προθυμοποιείται να νοιαστεί για την περίπτωσή μας:

Α. Στον δικό μας καιρό, η γη ετούτη φημιζόταν και καυχιόταν για τη φιλοξενία της, για τη στοργική βοήθεια και στέγη που έδινε σ’ όσους ξένους προσέρχονταν ικέτες της. Πώς σήμερα, εσείς, ενώ χαλάτε τον κόσμο για να στεγάσετε ξένους (με το αξημιώτό σας, βέβαια), ταυτόχρονα αποξενώνετε, ξενητεύετε

2. Το κείμενο της συμφωνίας σε *Καθημερινή*, 5.7.91. Και 7.7.91.

τους πιο παλιούς δικούς σας και μάλιστα ανεπιστρεπτί και αγύριστα και διαπαντός;

Τι άχτι και τι αμάχη μας έχετε; Αλλά και με τι “τουπέ” θα μπορείτε πια να θρηνοκοπάτε για τα άπειρα αρχαία που κούρσεψαν απ’ την Ελλάδα ξένοι σαλταδόροι και άρπαγες, με τι “μούτρα” θ’ αξιώνετε την επιστροφή τους, όταν εσείς οι ίδιοι μάς ξεριζώνετε απ’ τη γενέτειρά μας, ζηλωτές, φαίνεται, των αρχαιοκαπήλων που, χάρη στην ανεμελιά σας, αλωνίζουν αδιατάρακτοι τη χώρα μας;

Β. Πώς μπορέσατε να συνεργήσετε στην κατασκευή Μουσείου Ολυμπιακών Αγώνων στη Λωζάννη – αναλαμβάνοντας, κιάλας, να το πλουτίσετε εις βάρος μας; Αν “επιβαλλόταν” η ίδρυση ενός τέτοιου Μουσείου, ποιος άλλος χώρος ήταν εξ ορισμού και ετυμολογίας απόλυτα “επιβεβλημένος” παρά η ίδια η Ολυμπία, όπου γεννήθηκαν, έλαμψαν, έζησαν οι Ολυμπιακοί Αγώνες 1.170 χρόνια (από το 777/6 π.Χ. ως το 393 μ.Χ., όπου τους απαγόρευσε, σαν “ειδωλολατρική εκδήλωση”, ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος – άλλος “μέγας” κι αυτός!).

Για τη Λωζάννη, οι Ο.Α. δεν σημαίνουν τίποτα – εκτός απ’ το ότι εκεί εδρεύει η Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή. Η Επιτροπή, που ευθύνεται (ενεργητικά και παθητικά) για τον ευτελισμό των Ο.Α., για τη μετατροπή τους σε μια τεράστια, ασελγή εμπορική διαφημιστική “μπίζινες”.

Τι σχέση έχει αυτός ο κερδοσκοπικός δεινόσαυρος με τους αγώνες στην αρχαία Άλι – με την ιερή εκείνη εορτή αλκής, πανελληνίας ενότητας, αλλά και πνευματικής ηδονής, αφού ρήτορες, σοφιστές και άλλοι απάγγελναν εκεί έργα τους; Τι σχέση έχει η σημερινή απροσχημάτιστη επαγγελματοποίηση των ολυμπιακών αθλημάτων (και κάθε αθλήματος, άλλωστε) με την αφιλόκερδη άμιλλα των τότε Ολυμπιακών Αγώνων – αυτήν που έκανε τον Πέρση στρατηγό Τριτανχάιμη να πει στον συνάδελφό του: “Αλίμονο, Μαρόνιε, με τι άντρες μάς έφερες να πολεμήσουμε, που δεν αγωνίζονται για χρήματα αλλά για την αρετή!”

(“Παπαί, Μαροδόμει, ποίους επ’ άνδρας ήγαγες μαχησομένους ημέας, οι ου περί χρημάτων τον αγώνα ποιούνται, αλλά περί αρετής!”³).

Αυτούς τους αγώνες φτιαχτήκαμε εμείς να τιμούμε και να θυμίζουμε – όχι το σημερινό “ολυμπιακό” ανθρωποπάζαρο και αθλητο-αλισβερίσι. Δεν έχουμε, λοιπόν, καμιά θέση σε Μουσείο των αγώνων ετούτων. Το πολύ-πολύ, κάποια αντίγραφέ μας τους φτάνουν και τους περισσεύουν – ΟΧΙ, ΠΟΤΕ, τα ανεπανάληπτα και άσχετά τους ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ!

Γ. Δεν χρειάζεται να σας θυμίσουμε πως η “αρχαία κληρονομιά” (όπως κολακεύεστε να μας ονομάζετε) αποτελεί διαχρονικό κτήμα του Πανελληνίου – δεν είναι καματερό της όποιας κυβέρνησης για να το δανείζει ή να το χαρίζει όπου της αρέσει.

Άναυδοι, λοιπόν, μείναμε μαθαίνοντας πως ο υπουργός Πολιτισμού δήλωσε ότι το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο “έχει συμβουλευτική μόνο γνώμη (...) όχι επί της ουσίας. (...) Εάν για λόγους πολιτικούς δεν συμφωνώ με την άποψη των ειδικών ή νομίζω ότι συμφέρει τον τόπο η αντίθετη άποψη, τότε μπορώ να αγνοήσω το ΚΑΣ – πρακτικά βέβαια σέβομαι τις αποφάσεις του”!

Ώστε, η τύχη και η διάθεση της “μοναδικής κλπ. κληρονομιάς” είναι θέμα πολιτικό, και όχι εθνικό; Και την “πολιτική” σ’ αυτό το θέμα την καθορίζει (και μάλιστα, στους αιώνες των αιώνων, όπως καλή ώρα) μια περαστική κυβέρνηση κι ένας εφήμερος υπουργός; Και, επιπλέον, με τρόπο ολότελα αυταρχικό και “αυτοκρατορικό” (“αν εγώ νομίζω (...) μπορώ να αγνοήσω”), που θυμίζει τα ρωμαϊκά εκείνα, “Έτσι θέλω, αυτό διατάζω, η θέλησή μου είναι ο μόνος λόγος” (κατά τον σαρχασμό του Γιουβενάλη⁴), ή “Ό,τι αρέσει στον ηγεμόνα, έχει ισχύ νόμου” (κατά το αξίωμα του Ουλπιανού⁵);

Σ’ αυτή την ηγεμονική διαταγή άραγε υπάκουσαν και οι φυ-

3. Ηρόδοτος, Η, 26.

4. Σάτιρες, VI, 223.

5. Πανδέκτης, I, III, 31, IV, 1.

σικοί επιστημονικοί φύλακές μας του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου; Που –αλί και τρισαλί!– με ψήφους 12 κατά 1 και δύο απόντων, εγκρίνανε την έξωσή μας απ’ την κοιτίδα μας; Και ποια είναι τα μέλη της “ειδικής επιτροπής”, που διάλεξε εμάς τους 29 για μετανάστευση; Στους δικούς μας καιρούς, τα ονόματα όλων αυτών των κυρίων θα αναγράφονταν σε ειδική στήλη ονειδούς, και κάποιος Πίνδαρος, θα συνέθετε ύμνο για να εξάρει τη δική τους “Υβριν, Κόρου ματέρα θρασύθυμον” (“Υβρη, θρασόκαρδη μητέρα –ή κόρη– της Αφθονίας”⁶).

Αλλά ποια είναι η “πολιτική” δικαιολογία της υπουργικής απόφασης; “Η προβολή της χώρας μας στο εξωτερικό. Είναι ανάγκη να δείξουμε τη συνέχεια του πολιτισμού μας, να αποθαρρύνουμε κάθε Ντιροζέλ”, κατά τον ίδιον υπουργό. Μ’ άλλα λόγια: επειδή εσείς δεν είστε άξιοι να προβάλετε τον πολιτισμό, τη συνέχεια και τα δίκια σας, επιστρατεύετε πάλι εμάς, τους μαρμαρωμένους, για διαφημιστές σας;

Μπορείτε, όμως, να μας πείτε πόσο ωφέλησαν την προβολή της Ελλάδας κ.λπ. οι τόσες και τόσες περιοδεύουσες δίκηνη μπουλουκιών εκθέσεις τόσων και τόσων χρόνων, που είχαν γίνει με αυτήν ακριβώς την αιτιολογία της “προβολής”; Η *Ευρωπαϊκή Ιστορία της Ευρώπης* γράφτηκε απ’ τον Ντιροζέλ και υιοθετήθηκε απ’ την ΕΟΚ μετά από δεκάδες τέτοιες περιοδείες – που θα πει πως του κάκου μας ξεποδαριάσατε σε διεθνείς ζητιανιές. Και προχτές ακόμα, αποκαλύφθηκε⁷ πως μια έκδοση της Ιταλικής Επιτροπής για τους Μεσογειακούς Αγώνες (που η προβολή τους σας στοίχισε τα μαλλιά της κεφαλής σας) αρνιέται την ύπαρξη ελληνικού έθνους τον 19ο αιώνα, διατείνεται πως οι νυν Έλληνες είσαστε Σλάβοι και Αλβανοί και δεν έχετε καμιά σχέση με τους αρχαίους και πως το αίτημα για “πρώρη (sic) ανε-

6. *ΙΓ’ Ολυμπιονίκης*, στ. 13.

7. *Η Καθημερινή*, 10.7.91.

ξαρτησία” δεν είχε εθνικές, αλλά κάποιες άλλες αιτίες – που δεν κάνει τον κόπο να τις καθορίσει. Και το πιο απίστευτο: αυτό το περισπούδαστο πόνημα παρουσιάστηκε τις προάλλες κάτω απ’ τη μύτη της δικής σας Γεν. Γραμματείας Αθλητισμού και της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων! Και οι “αρμόδιοι” επί της “προβολής”, παραμένουν ακόμα στις θέσεις τους!

Ίσως μας πείτε πως είμαστε εμπαιθείς ρομαντικοί, πως, ανάμεσα στις “αλλαγές” και τις “νέες ιδέες” που διατυμπανίσατε, καταλέγεται και η απολάκτιση της αρχαιομανίας και της προγονοπληξίας. Αποτελεί, όμως, “μανία” και “πληξία” η έκκλησή μας να μη μας απελάσετε σαν τρομοκράτες ή εμπόρους λευκού θανάτου; Να μην εξευτελίσετε κι εμάς κι εσάς τους ίδιους, για να φανείτε αρεστοί σε κάποιους ξένους δήθεν “προστάτες” και τάχα “αβανταδόρους”; Ένας Έλληνας –ατόφιος και χωρίς “μεττερνίχειες” σκοπιμότητες– έλεγε, πριν 150 χρόνια:

“Αυτά (δύο αρχαία αγάλματα), και δέκα χιλιάδες τάλαρα να σας δώσουνε, να μην καταδεχτείτε να βγουν απ’ την πατρίδα μας. Δι’ αυτά επολεμήσαμεν”⁸.

Δι’ αυτά επολέμησαν οι Μακρυγιάννηδες και τόσοι άλλοι, που αγωνίζονταν για να μην είναι πια ραγιαδες, υλικά και πνευματικά. Εσείς “καταδέχεστε” να μας εξοστρακίσετε, υπακούοντας σ’ έναν άλλο ραγιαδισμό;

Έρρωσθε
ΟΙ ΚΘ’ ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ».

14.7.91

8. Μακρυγιάννης, *Απομνημονεύματα*, τόμ. Β’, σελ. 63, σημ. α.

ΑΣΠΙΔΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΤΥΡΑΝΝΙΑΣ

Εμπειρίες και ψηφίσματα

ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΤΗΣ ΕΣΣΔ διπλή είναι η άμεση έγνοια κι αγωνία, μέσα στον κυκεώνα των προβλημάτων τους: να τιμωρηθούν όσοι χάλκευσαν το πραξικόπημα της 19ης Αυγούστου (αλλά και όσοι πρωτοστάτησαν στην καταπίεση των λαών) και ν' αποτραπούν επαναλήψεις τόσο της τριήμερης στάσης όσο και της 70χρονης τυραννίας.

Τέτοιες σκέψεις, τέτοιες φροντίδες κατατρύχουν όλους τους λαούς όλων των καιρών, που δοκίμασαν, λιγότερο ή περισσότερο βαρύ, τον δεσποτικό ζυγό και που φοβούνται απόπειρες υποτροπής από κάποιους «ιδεολόγους» νοσταλγούς του. Και προσπαθούν, οι πολλά παθόντες, να «ξορκίσουν» κάθε ενδεχόμενο νέων παθών και παθημάτων.

Τον καλό τον δρόμο τον άνοιξαν –όπως σε τόσα άλλα– οι Έλληνες και, ειδικά, οι Αθηναίοι, απ' την ώρα που εδραίωσαν το δημοκρατικό τους πολίτευμα. Τα δείγματα είναι διαφωτιστικά και παραδειγματικά.

Στην αρχή, την εποχή της τυραννίας του Πεισίστρατου (ανάμεσα στο 561 και το 527 π.Χ.) οι νόμοι των Αθηναίων για τους

τυράννους ήταν επιεικείς, «πράοι», λέει ο Αριστοτέλης, που παραθέτει και το κείμενο:

«Οι Αθηναίοι έχουν τον ακόλουθο πατροπαράδοτο θεσμό: Αν κανένας επαναστατήσει για να γίνει τύραννος ή βοηθήσει να εγκαθιδρυθεί τυραννία, θα χάσει τα πολιτικά του δικαιώματα, αυτός και η οικογένειά του» [«Θέσμια τάδε Αθηναίων έστι και πάτρια· εάν τινές επανιστώνται (επί τυραννίδι) ή συγκαθιστή (τις) την τυραννίδα, άτιμον είναι και αυτόν και το γένος»¹].

Αλλά έναν αιώνα αργότερα, μέσα στην καρδιά του Πελοποννησιακού πολέμου, οι Αθηναίοι συνειδητοποίησαν πως η «ατιμία» μόνη, η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων, δεν ήταν αρκετά δραστικό φάρμακο. Μετά την καταστροφή στην εκστρατεία της Σικελίας (415 π.Χ.) και την εισβολή των Σπαρτιατών στην Αττική (413), οι ολιγαρχικοί της Αθήνας βρήκαν την ευκαιρία να καταλάβουν την εξουσία, να καταργήσουν ουσιαστικά την εκκλησία του δήμου και να επιβάλουν τη λεγόμενη Τυραννία των Τετρακοσίων (411). Ηρωικότατα και πατριωτικότατα δε – αφού είχαν την υποστήριξη των εισβολέων, αφού όσοι Αθηναίοι κρατούσαν όπλα ήταν στις επάλξεις για ν' αντιμετωπίσουν τους εχθρούς και αφού ο στόλος –το πιο δημοκρατικό ένοπλο σώμα– βρισκόταν στη Σάμο.

Κι ο στόλος ίσα-ίσα έγινε ο καταλύτης της Τυραννίας των Τετρακοσίων, ύστερ' από λίγους μήνες. Αμέσως μετά (410), οι Αθηναίοι –σοφότεροι πια– ψήφισαν νόμο κατά της τυραννίας, που είναι γνωστός με το όνομα του εισηγητή του Δημόφαντου. Και που λέει τάδε:

«...Αν κάποιος καταλύσει την αθηναϊκή δημοκρατία, ή σε περίοδο κατάλυσής της καταλάβει κάποιο αξίωμα, να θεωρείται εχθρός των Αθηναίων και να θανατώνεται ατιμώρητα, η περιουσία του να δημεύεται και το ένα δέκατο να κατατίθεται στο ταμείο της

1. Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 16,10. Μετάφρ. Αγγ. Βλάχου, Εστία.

θείας (Αθηνάς). *Κι αυτός που θα σκοτώσει τον ένοχο, όπως και κάθε ηθικός αυτουργός, να είναι καθαρός από καθετί το ανόσιο και από κάθε μίσημα» («όσιος και ευαγής»).*

Και ο νόμος επέβαλλε σ' όλους τους Αθηναίους τον παρακάτω όρκο:

«Θα πραγματώσω με λόγο και έργο, με ψήφο και με το ίδιο μου το χέρι αν το μπορώ, τη θανάτωση αυτού που θα καταλύσει την αθηναϊκή δημοκρατία· επίσης όποιον, σε περίοδο που έχει καταλυθεί η δημοκρατία, κατέχει κάποια αρχή, καθώς και όποιον επιχειρήσει να γίνει τύραννος ή να συνεργήσει στην εγκατάσταση τυραννίας... Αν κάποιος άλλος θανατώσει τον ένοχο, θα τον θεωρήσω εξαγνισμένο μπροστά στους θεούς και τους δαίμονες, σαν να σκότωσε εχθρό των Αθηναίων, και ξεπουλώντας όλα τα αγαθά του σκοτωμένου, θα δώσω τα μισά σ' αυτόν που τον σκότωσε, χωρίς να του στερήσω τίποτα...»².

Όμως οι υπερπατριώτες ολιγαρχικοί δεν σωφρονίσθηκαν. Την «εθνική ευκαιρία» τούς την έδωσε η τελική ήττα της Αθήνας στον ολέθριο εκείνο πόλεμο. Η τρισένδοξη πολιτεία βρέθηκε να έχει χάσει όχι μόνο τον πόλεμο, αλλά και την ηγεμονία της και τον στόλο της, τα Μακρά Τείχη είχαν γκρεμιστεί απ' τους Σπαρτιάτες, κι οι εχθροί ήσαν στρατοπεδευμένοι μέσα στην πόλη.

Σύμμαχοι των εχθρών, οι ολιγαρχικοί, με τις πλάτες και τα όπλα του στρατού κατοχής, άρπαξαν την εξουσία, που την ανέλαβαν οι Τριάκοντα Τύραννοι (404) – «κουίςλινγκς» θα τους ονομάζαμε σήμερα. Λακωνικά περιγράφει τα λαμπρά έργα τους ο Αριστοτέλης:

«Όταν στερεώθηκαν στην εξουσία, δεν σέβονταν κανέναν από τους πολίτες, αλλά σκότωναν όσους ξεχώριζαν από πλούτο, καταγωγή ή αξίωμα, θέλοντας να εξαφανίσουν τους επίφοβους και, ταυτόχρονα, να αρπάξουν τις περιουσίες τους. Σε μικρό χρονί-

2. Το κείμενο σε Ανδοκίδη, *Περί των μυστηρίων*. Μετάφρ. Τ. Βουρνά σε Ξενοφώντα, *Ιέρων*, Τολίδης.

κό διάστημα, σκότωσαν όχι λιγότερους από χίλιους πεντακόσιους»³.

Μονοτονία μεθόδων και ιδανικών!

Πρωτοστάτης στις πατριωτικές αυτές ενέργειες ήταν ο Κριτίας (ο ξάδερφος του Πλάτωνα και μαθητής του Σωκράτη), που δεν δίστασε να σκοτώσει με τους μπράβους του ακόμα και τον εντυραννία συνάδελφό του Θηραμένη, επειδή ήταν λέει «μετριοπαθής».

Όμως, οι Τριάκοντα, σαν καλοί τύραννοι, δεν τα έβαζαν μόνο με τα έμψυχα, αλλά και με τα άψυχα: καταπώς λέει ο Πλούταρχος, άλλαξαν ακόμα και τη θέση του βήματος της Πνύκας (ή Πύκνας), όπου γίνονταν οι συνελεύσεις του δήμου. Ενώ αρχικά το βήμα έβλεπε προς τη θάλασσα, «το έστρεψαν προς την ξηρά, επειδή πίστευαν πως η θαλασσοκρατορία γεννά τη δημοκρατία, ενώ οι γεωργοί πολύ λίγο δυσφορούσαν για την ολιγαρχία»⁴. Από τότε, η θάλασσα και οι θαλασσινοί ήταν δημοκρατικότεροι απ' τους αγροτικούς...

Άλλωστε, η θάλασσα εκδικήθηκε και πάλι τους τυράννους: απ' τον Πειραιά ξεκίνησε ο δημοκράτης Θρασύβουλος με τους οπαδούς του, κατανίκησαν τους ολιγαρχικούς στη Μουνιχία (το σημερινό Μικρολίμανο) και δεν άργησαν να φτάσουν στην Αθήνα και ν' αποκαταστήσουν το πολίτευμα.

Ο ίδιος ο Πλάτων παραδέχεται πως οι εξόριστοι δημοκρατικοί, όταν ξαναπήραν την εξουσία, «έδειξαν μεγάλη μετριοπάθεια» απέναντι στους νικημένους ολιγαρχικούς («πολλή γάρ εχορήσαντο οι τότε κατελθόντες επιεικεία»). Και ομολογεί πως οι Τριάκοντα τύραννοι, με την εγκληματική τους πολιτεία, «μέσα σε λίγον καιρόν, έκαναν να φανεί χουσάφι το προηγούμενο πολίτευμα» («εν χρόνω ολίγω χουσόν αποδείξαντες την έμπροσθεν πολιτείαν»⁵).

3. *Αθηναίων Πολιτεία*, 35, 4.

4. *Πλούταρχος, Θεμιστοκλής*, 19, 6.

5. *Εβδόμη Επιστολή*, 325B και 324D. Μετάφρ. Ηρώς Κορμπέτη, περ. *Εποπτεία*, τ. 109, Φεβρ. 1986.

Και είναι γνωστό πόσο αποστρεφόταν τη δημοκρατία ο Πλάτων και πόσους δεσμούς είχε με τους Τριάκοντα.

Τον κίνδυνο μιας νέας προδοτικής συμμαχίας των ολιγαρχικών με τους εξωτερικούς εχθρούς σκόπευε ν' αντιμετωπίσει ένας ακόμα νόμος, που ψηφίστηκε 67 χρόνια αργότερα.

Οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοί τους είχαν νικηθεί απ' τον Μακεδόνα Φίλιππο Β' στη Χαιρώνεια (Σεπτέμβρης 338). Η νίκη αυτή αποτελούσε θανάσιμη απειλή για τις δημοκρατικές πόλεις-κράτη. Και δεν ήταν λίγοι εκείνοι που ορέγονταν να επωφεληθούν απ' τη «νέα τάξη πραγμάτων» και ν' ανατρέψουν το δημοκρατικό πολίτευμα. Για τούτο, ο Πειραιώτης πολιτικός Ευκράτης πρότεινε τον παρακάτω νόμο, που ψηφίστηκε το 337/6 και σώζεται στην Αρχαία Αγορά της Αθήνας, χαραγμένος σε θαυμασία διατηρημένη μαρμαρίνη στήλη, με ανάγλυφη παράσταση της Δημοκρατίας να στέφει τον Δήμο των Αθηναίων. Και το ψήφισμα λέει:

«Αν κάποιος επαναστατήσει κατά τον δήμον για να εγκαθιδρύσει τυραννία ή συνεργήσει στην επιβολή τυραννίας ή καταλύσει τον δήμο των Αθηναίων ή την αθηναϊκή δημοκρατία, (τότε) όποιος σκοτώσει τον δράστη των παραπάνω, να θεωρείται αναμάρτητος. Και να μην επιτρέπεται σε κανέναν από τους βουλευτές του συμβουλίου του Άρειου Πάγου –αν έχει καταλυθεί ο δήμος και η αθηναϊκή δημοκρατία– να συνέρχονται στον Άρειο Πάγο και να παίρνουν μέρος σε συνεδριάσεις και ν' αποφασίζουν για οτιδήποτε. Και αν... κάποιος από τους Άρειοπαγίτες ανέβει στον Άρειο Πάγο και πάρει μέρος σε συνεδριάσεις και αποφασίζει για οτιδήποτε, να θεωρείται άτιμος (να στερείται τα πολιτικά του δικαιώματα) αυτός και το γένος του, και να δημεύεται η περιουσία του και να δίνεται το δέκατό της στη θεά...».

Εδώ ας σταθώ – μια και οι Μακεδόνες καταλάβανε την Αθήνα, 15 χρόνια αργότερα, και καταλύσανε ουσιαστικά το δημοκρατικό καθεστώς. Τα εχθρικά όπλα βρέθηκαν και πάλι –παντού τα πάντα– συμπολεμιστές της ολιγαρχίας.

Φυσικά, τα πολιτεύματα δεν σώζονται με ψηφίσματα και

νόμους. Όμως, αυτοί και αυτά αποτελούν προσκλητήρια επαγγρύπνησης και μαρτυρίες του πνεύματος και της θέλησης του «δῆμου», που καταπνίγουν τα όπλα. Προσωρινά...

Τῆς αναδρομῆς ἐτούτης ἐπίλογος ταιριάζει μια ἀπλή φράση ἀπό ἕνα ψήφισμα πάλι – τῆς μακρινῆς Πριήνης, τώρα, στη Μικρασία, κάπου ἐκεῖ στο β' μισό του Γ' αἰώνα π.Χ.:

«...ὡς οὐθέν μείζον ἐστίν ἀνθρώποις Ἑλλησιν τῆς ἐλευθερίας...» – «...ἐπειδή τίποτα δὲν εἶναι πιο σπουδαῖο, γιὰ τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ τὴν ἐλευθερία».

Κι ὄχι μόνο γιὰ τοὺς Ἕλληνας, βέβαια...

8.9.91

ΑΠΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΜΩΡΙΕΣ

Τρομονόμου επιπτώσεις και πτώση

ΑΛΛΟΤΕ (ΚΑΙ ΟΧΙ ΜΟΝΟ ΑΛΛΟΤΕ) είχαμε τον Index, τον κατάλογο των απαγορευμένων απ' την Καθολική εκκλησία βιβλίων, και τους αφορισμούς της τε Καθολικής και της Ορθόδοξης, που απειλούσαν με το πυρ το εξώτερον τους συγγραφείς αμαρτωλών γραφών – όταν δεν έστελναν στην επίγεια πυρά τα βιβλία ή και τους ίδιους τους συντάκτες τους.

Τώρα που λυτρωθήκαμε λίγο-πολύ απ' τους μεταφυσικούς φόβους και τις κληρικές απειλές, φροντίζουν οι πολιτικές εξουσίες να εξοβελίζουν – με τον νόμο και τη «νόμιμη βία» – τους ασεβείς καλάμους, τους «επικίνδυνους» για το έθνος, τον λαό, την τάξη, την ηθική, μ' ένα λόγο, για τους εξουσιαστές τους ίδιους.

Δεν απορούμε, λοιπόν, για την εφαρμογή, εδώ και τώρα, αυτής της μεθοδολογίας, που άκμασε κι ακμάζει σε κάθε καιρό και τόπο. Δεν απορούμε καν για την καταδίκη των εκδοτών οκτώ αθηναϊκών εφημερίδων, επειδή «παρέβησαν» το τόσο αμφισβητούμενο άρθρο 6 του τόσο αμφιλεγόμενου «αντιτρομοκρατικού νόμου»: η καταδίκη υπακούει στη «λογική» που υπαγόρευσε την ψήφιση αυτού του νόμου, στοιχίζεται με τη γενικότερη αποστρο-

φή της τωρινής (και κάθε) εξουσίας για κάθε είδους κριτική ή αντίρρηση, και με την πάγια έφεσή της ν' αποδείξει πως εκείνη αποφασίζει και διατάζει και αντίλογο δε σηκώνει.

Απορούμε, μόνο (αν και όχι πάρα πολύ) για την αγιάτρευτη μωρία των εξουσιών αυτών – όποιο χρώμα, σχήμα και διάσταση κι αν έχουν. Τη μωρία, που δεν μαθαίνει τίποτα απ' τα πασίγνωστα και δεν φυλάγεται διόλου απ' τις ολοφάνερες παγίδες.

Ειδικότερα:

1. Η πείρα αιώνων κι αιώνων δεν δίδαξε στις εξουσίες αυτές τον κοινότατο τόπο πως καμιά απαγόρευση (του λόγου) δεν έσωσε ποτέ κανένα κρατούντα;

Δεν θυμούνται, λ.χ., ποιο ήταν το τέλος της αρχής αυτής της μεθόδου – όταν ένας παλαιότατος συνάδελφός τους (νομοθέτης, θέλω να πω), ο Σόλων, προσπάθησε ν' απαγορεύσει τις πρωτόγονες παραστάσεις δραμάτων που σκάρωνε ο Θέσπις με τον πλάνητα θιάσό του; Και δικαιολογία της απόπειρας του Σόλωνα δεν ήταν πως οι παραστάσεις εκείνες και οι υποκρισίες («βλάπτουν τον λαό»), πως είναι «ανωφελής η ψευδολογία»; Αποτέλεσμα: το θέατρο και τα παρακλάδια του, και η τέχνη ολόκληρη (που ο Πλάτων απαγόρευσε την είσοδό της στην ιδανική πολιτεία του) ανθούν πάντα και πάντα. Και, οπωσδήποτε, «ψεύδονται» ασύγκριτα λιγότερο απ' τις εξουσίες και τους φορείς τους.

Κι έναν αιώνα αργότερα, ο διαβόητος δημαγωγός Κλέων δεν προσπάθησε να φιμώσει τον νεαρό Αριστοφάνη, που σάρκαζε τις ταχυδακτυλουργίες του λαοπλάνου εκείνου; Αποτέλεσμα: ο μόνος λόγος που το σημερινό κοινό θυμάται τον Κλέωνα, είναι επειδή «ζει» χλευαζόμενος και λοιδορούμενος στις κωμωδίες του περιγελαστή του.

Και πάει λέγοντας ατέλειωτα – απ' τους Ρωμαίους («ευγενείς») που πάσχισαν ν' απαγορεύσουν τη σάτιρα εναντίον τους (με τον «Δωδεκάδελτο νόμο», παρακαλώ) ως τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες που, παρά την απολυταρχία τους, δεν γλύτωσαν τους λαϊκούς σαρκασμούς στον Ιππόδρομο και στα καπηλειά της

Βασιλεύουσας (Τον Μαυρίκιο λ.χ. δεν τον κορόιδευαν τα λαϊκά τραγούδια πως «ουδείς τολμά λαλήσαι, αλλ' όλους εφίμωσεν» και δεν παρακαλούσαν τον Άγιο να δώσει μια κατακεφαλιά στον βασιλιά «ίνα μη υπεραίρηται»; Αλλά οι Άγιοι δεν εισακούν τις ευχές, και τότε και τώρα...).

Και ποιοι νόμοι, ποιες αστυνομίες, ποιες λογοκρισίες στόμωσαν ώς το τέλος τους («γραφιάδες») και έφραξαν τον δρόμο τους για το κοινό; Απόλυτες μοναρχίες και τυραννίες και δικτατορίες δεν είδαν να ξεγλιστράνε αδιάκοπα απ' τις αρπάγες τους και τα δόκανά τους οι ανεπιθύμητες πληροφορίες, τα παράνομα έντυπα, οι «ανόσιες» σάτιρες, τα «σαμιζντάτ»), που ροκάνιζαν το θρόνι τους και το τσιμπούσι τους;

Όσο κι αν φαίνεται παράλογο, η πιο μάταιη μάχη είναι η μάχη του σίδερου και της φωτιάς με το κοντύλι και το χαρτί – μάχη κερδισμένη ίσως απ' τα πρώτα για λίγο, αλλά χαμένη τελικά και για πάντα. Η απόπειρα να τρομοκρατηθούν οι κάθε είδους («γραφιάδες»), δεν τρομάζει παρά τους ίδιους τους «μπαμπούλες», όταν βρεθούν αντιμέτωποι με τις (διόλου απρόβλεπτες) συνέπειες της αστοχασιάς τους. Καλή ώρα, εδώ, όπου η κυβέρνηση, αντί να δείρει τον γάιδαρο, έδειρε το σαμάρι, και τώρα χάνει και το σαμάρι και το φορτίο ολόκληρο...

2. Δεν έμαθαν οι αυτές εξουσίες πως μια παράνομη ενέργεια (όπως η τρομοκρατία) δεν καταπνίγεται με απαγορευτικές διατάξεις αμφισβητούμενης νομιμότητας επειδή πλήττουν θεσμούς και δικαιώματα αναμφισβήτητης αναγνώρισης, όπως η ελευθεροτυπία;

Η απονενομημένη απόπειρα να κατασταλεί η τρομοκρατία με την απαγόρευση της δημοσίευσης των προκηρύξεων, μοιάζει με τον κτηματία εκείνον που, για να μην του πατήσουν οι γείτονες το χωράφι, φράζει με τειχιά όλους τους δρόμους και τα μονοπάτια της περιοχής, εμποδίζοντας την κυκλοφορία των πάντων και διαπράττοντας καταπάτηση μεγαλύτερη απ' αυτήν που ήθελε να προλάβει. Κι έτσι, «το δίκαιον μεταβαίνει» – φεύγει απ' την κυ-

βέρνηση που επιχειρεί να προστατεύσει ένα δημόσιο αγαθό (την τάξη και τη ζωή των πολιτών) και πηγαίνει με το μέρος εκείνου που η κυβέρνηση αδικεί, του Τύπου, που υπερασπίζεται ένα άλλο αγαθό, την ελευθεροτυπία και την ενημέρωση των πολιτών.

3. Δεν έμαθε η αυτή κυβέρνηση πως οι απαγορεύσεις αποτελούν το καλύτερο δυναμωτικό για το κακό ή το αμάρτημα που θέλουν να ξορκίσουν, την πιο άμεση «δικαίωσή» του και την πιο τρανταχτή διαφήμισή του;

Ποιοι διάβαζαν ως τώρα τις σχολιοτεχνείς προκηρύξεις των τρομοκρατών; Ελάχιστοι. Τώρα που απαγορεύτηκαν, πάμπολλοι («εντρυφούν») σ' αυτές, για να μάθουν γιατί τις απαγόρευσαν. (Όπως είναι πασίγνωστο, ο Αδάμ δεν λαχτάρησε το μήλο επειδή ήταν φρουτοφάγος, αλλά επειδή ήταν απαγορευμένο).

Κι ακόμα: φοβάται μήπως η κυβέρνηση ότι μερικά απ' όσα γράφονται στις προκηρύξεις, είναι τόντις αληθινά; Τότε, καμιά απαγόρευση δεν θα μπορέσει να τα εξαφανίσει, η αλήθεια είναι «μεγάλη και ισχυρότερα παρά πάντα... και υπερισχύει»¹. Αν πάλι τα γραφόμενα είναι ψέματα, θα ήταν πολύ εύκολο στην κυβέρνηση ν' αποδείξει την ψευτιά τους – ενώ, δίνοντάς τους πελώρια σημασία, συγκεντρώνει τη δημόσια προσοχή απάνω τους, τα «δοξάζει» τόσο που το ψέμα φαντάζει σαν πιθανή αλήθεια.

4. Δεν έμαθαν οι αυτοί κυβερνώντες πως, όταν χρησιμοποιείς τους θεσμούς (δικαιοσύνη κ.λπ.) για να υπηρετήσεις πολιτικές σκοπιμότητες, τότε και τους θεσμούς ευτελίζεις και την πολιτική σου εκθέτεις και τον πολιτικό αμοραλισμό σου αποκαλύπτεις;

Όποτε και όποιοι πήγαν να κρύψουν τις καταπιεστικές και ιδιοτελείς προθέσεις τους κάτω απ' τα άμφια της ηθικής, της θρησκείας, της δικαιοσύνης, του έθνους κ.λπ., υπονόμισαν, διέσυραν και τραυμάτισαν βαρύτατα όλα αυτά τα «ιερά και όσια» σε βάθος χρόνου ανυπολόγιστο. Μπορεί, βέβαια, οι ίδιοι να μη σκοτίζονται για τις ζημιές που προκαλούν σ' αυτά που τάχα

1. Π. Λιαθής, Έσθρας Α', Δ, 33-41.

υπερασπίζονται. Αλλά δεν μαντεύουν πόσο ολέθρια ζημιώνουν το μόνο που αληθινά τους νοιάζει και τους πονάει – τον εαυτό τους τον ίδιο; Ούτε η στοιχειώδης αυτοσυντήρηση δεν λειτουργεί πια;

5. Δεν έμαθαν, τέλος, οι κατά καιρούς εξουσιαστές πως η Αλφαβήτα της πολιτικής αρχίζει με τη σύσταση «πριν μιλήσεις, να σκέφτεσαι»; Δεν έμαθαν πόσο ακριβός είναι ο παλιός λόγος – του Πυθαγόρα– «Χρη σιγάν ή κορείττονα σιγής λέγειν» («Πρέπει να σωπαίνουμε ή, όταν μιλάμε, να λέμε πράγματα καλύτερα απ' τη σιγή»²) που τον συμπλήρωσε ο Αισχύλος: «Δει σώφρων δίκαιος ή αγαθός ανήρ σιγάν ή λέγειν τα καιρία» («Ο συνετός δίκαιος ή αγαθός άντρας πρέπει να σωπαίνει ή να μιλά εύστοχα»³).

Αμέτρητοι είναι οι πολιτικοί (μας) που μιλάνε άσκεφτα και άρα άκαιρα και άστοχα, χωρίς διόλου να ζυγίζουν τις συνέπειες των λόγων τους, φλύαροι εκεί όπου επιβάλλεται σιωπή, βουβοί εκεί όπου χρειάζεται θάρρος και παρρησία.

Μιλώντας ο πρωθυπουργός για τη «δίκη του αιώνα» ή για τη δίκη των εκδοτών και προδιαγράφοντας την έκβασή τους, δικαιώνει αυτόκλητος όλους όσοι τον κατηγορούν πως υπαγορεύει δικαστικές ψήφους και αποφάσεις, πως εξανδραποδίζει τη δικαστική εξουσία υποτάζοντάς την στις ορέξεις της εκτελεστικής. Για μυριστή φορά, οι πλεονάζοντες λόγοι καταντάνε μωρολογία και καταλήγουν σε οικτρό «στριπ τίζ» των πολύλογων «πολυμήχανων».

Η κυβέρνηση –όπως και κάθε σχεδόν κυβέρνηση– κατηγορεί τον Τύπο πως ασχημονεί και παρανομεί. Ας φρόντιζε, όμως, πρωτίτερα, να μην ασχημονεί και να μην παρανομεί η ίδια. Οι δικές της εξόφθαλμες, αυτόφωρες παραβάσεις προκαλούν τις υποθετικές παραβάσεις του έντυπου και του άλλου λόγου...

15.9.91

2. Στοβαίου, *Ανθολόγιον*, ΛΔ, 7 και 8.

3. Απόσπασμα 619.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΕΠΕΤΕΙΟΙ

Μεταρρυθμίσεις και απορρυθμίσεις

ΑΝ ΟΙ ΕΟΡΤΑΣΜΟΙ ήταν κάτι παραπάνω από λόγους και παράτες, αν παρακινούσαν σε κάποιο ουσιαστικό «μάθηος», μάθηση, από τα ιστορικά γεγονότα, που τιμούμε εν χορδαίς και οργάνω!

Όπως και να 'ναι, μια κι αυτή την εβδομάδα γιορτάζουμε τα «2.500 χρόνια της Δημοκρατίας», δεν θα ήταν άσκοπο ν' αναπολήσουμε τον αρχιμάστορα της πολιτικής μεταρρύθμισης, που στάθηκε η κρηπίδα της πολύπλευρης –πολιτικής και πολιτιστικής– ανάπτυξης της αρχαίας Αθήνας.

Δεν ήταν λαϊκής γενιάς ο Κλεισθένης εκείνος, κάθε άλλο¹.

1. Το πιο πρόσφατο και έγκυρο μελέτημα για τον Κλεισθένη είναι των P. Léveque και P. Vidal-Nacquet, *Κλεισθένης ο Αθηναίος* (1964). Μετάφρ. Στ. Γεωργόπουλου, Ευρύαλος 1989. Βλ. και Cl. Mosse, *Ιστορία μιας δημοκρατίας: Αθήνα* (1971). Μετάφρ. Δ. Αγγελίδου, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1983. Και Α. Γεωργίου, *Ο βιασμός της θεάς*, Γλάρος 1991. Γενικότερα πολύτιμο, το βιβλίο του ακαδημαϊκού Μιχ. Σακελλαρίου, *The Polis-State. Definition and origin*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 1989.

Καταγόταν απ' το αριστοκρατικό γένος των Αλκμεωνιδών, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πολιτική ζωή της Αθήνας (Αλκμεωνίδες, απ' την πλευρά της μητέρας τους, ήταν κι ο Περικλής κι ο Αλκιβιάδης). Όμως, από τα 70 περίπου χρόνια της ζωής του (570;-500), το ένα τρίτο και παραπάνω το πέρασε ο Κλεισθένης εξόριστος απ' τη γενέτειρά του. Κι αυτό, επειδή αντιτασσόταν στο καθεστώς του τυράννου Πεισίστρατου (600-527) που κυβέρνησε (με διακοπές) απ' το 561 ως το θάνατό του, και κληροδότησε την τυραννίδα του στους (αυταρχικότερους) γιους του Ιππία και Ίππαρχο.

Αρχηγός των Αλκμεωνιδών μετά τον θάνατο του πατέρα του Μεγακλή (525), ο Κλεισθένης οργάνωσε και ένοπλο αγώνα κατά του Πεισίστρατου, αλλά χωρίς επιτυχία. Χρειάστηκαν άλλα 15 χρόνια για να καταλυθεί η τυραννία του Ιππία (511/510) από τους «αντιστασιακούς» του Κλεισθένη, με τη συνδρομή εκστρατευτικού σώματος του Σπαρτιάτη Κλεομένη (511/510).

Αλλά και πάλι, ύστερ' από σύγκρουση με τον συναρχηγό του Ισαγόρα, ο Κλεισθένης πήρε τον κακοτράχαλο δρόμο της εξορίας. Για λίγο, όμως, τώρα. Ο Ισαγόρας –ζηλώσας, φαίνεται, πεισιστράτειον δόξαν– αποπειράθηκε να κυβερνήσει τυραννικά κι αυτός. Όμως, ο αθηναϊκός λαός εξεγέρθηκε, τον έδιωξε και κάλεσε πίσω τον Κλεισθένη, που έγινε «ηγεμών (αρχηγός) του δήμου και προστάτης», μια και δίκαια οι πολίτες τού είχαν εμπιστοσύνη περισσότερο από κάθε άλλον («επίστευσεν αυτώ ο δήμος»²).

Έτσι μπόρεσε ο Κλεισθένης να προχωρήσει σε θεμελιακές μεταρρυθμίσεις του αθηναϊκού πολιτεύματος.

Ενενήντα χρόνια πριν, ο πρόδρομός του Σόλων είχε καταργήσει την πανάρχαιη διάκριση των πολιτών ανάλογα με την καταγωγή τους, και είχε χωρίσει τους Αθηναίους σε τέσσερις τάξεις,

2. Αριστοτέλης, *Αθηναίων πολιτεία*, 20, 4 και 21, 1.

με βάση την περιουσία τους («πεντακοσιομέδιμνοι») οι πλούσιοι, («ιππείς») οι μέσοι, («ζευγίται») οι αγρότες, («θήτες») οι υπόλοιποι αποχειροβίωτοι). Η μεγάλη τόλμη και επίνοια του Κλεισθένη ήταν πως κατέργησε κι αυτό το ταξικό κριτήριο και μοίρασε τους Αθηναίους σε δέκα «φυλές», σύμφωνα με τον τόπο κατοικίας τους. Κάθε φυλή είχε τρεις («τριτύες») –μια παραθαλάσσια, μια στην πόλη, μια στο εσωτερικό– ανεξάρτητα από καταγωγή ή πλούτο. Έτσι, ο Κλεισθένης πέτυχε να αναμείξει τις τάξεις, «αναμίσγεσθαι το πλήθος». Τα μέλη κάθε φυλής –πλούσιοι και φτωχοί, αριστοκράτες και λαϊκοί– συστρατεύονταν και συμπολεμούσαν πλάι πλάι, κι εκλέγανε τους 50 βουλευτές που αντιπροσώπευαν τη φυλή τους στη Βουλή των Πεντακοσίων, ένα σώμα που αποτελούσε τον οργανωτικό πυρήνα της δημόσιας ζωής της Αθήνας.

Δεν θα μπορούμε σε άλλες λεπτομέρειες. Θα σταθούμε στη βαθιά σημασία των μεταρρυθμίσεων αυτών, που έδωσαν τη μοναδικότητά του στο αθηναϊκό πολίτευμα:

Χάρη στην ειρηνική επανάσταση του Κλεισθένη, κάθε ελεύθερος πολίτης μπορούσε να καταλάβει κάθε αξίωμα (για περιορισμένο, πάντα, χρόνο). Κανένας δεν μπορούσε να θεωρηθεί (εξ ορισμού, καταγωγής, πλούτου) περισσότερο άξιος από όποιον άλλον. Όλοι ήταν ισότιμοι, είχαν ίσα δικαιώματα λόγου στις συνελεύσεις του δήμου (ισηγορία) και κρίσης στα δικαστήρια, που αποτελούνταν από απλούς πολίτες. («*Η ισότητα των αντιροόπων δυνάμεων –το ίσον το αντιπεπονθός– σώζει τις πόλεις*», πολίτης είναι εκείνος που «*μετέχει κρίσεως και αρχής*», εξουσίας, θα πει επιγραμματικά ο Αριστοτέλης³).

Οι αποφάσεις για όλα παίρνονταν από όλους, όλο το χρόνο: η αθηναϊκή δημοκρατία –δηλαδή ο δήμος, ο λαός που την αποτε-

3. *Πολιτικά*, 1261α 30 και 1275α 22. Μετάφρ. Β. Μοσχόβη, Καρατζάς, 1990.

λούσε– βρισκόταν σε αδιάκοπη λειτουργία. Και, συνακόλουθα, ήταν αδιάκοπη η πολιτική παιδεία του λαού, που δεν παρακωλύουσε παθητικά τους «εκλεκτούς» του (βουλευτές, δημάρχους κ.λπ.) ν' αποφασίζουν για λογαριασμό του, και δεν εφάρμοζε αποφάσεις, νόμους κ.ά., που άλλοι πήραν ερήμην του – όπως σήμερα.

Μ' αυτά –σε γενικές γραμμές– τα μέτρα, ο Κλεισθένης «εγκαθίδρυσε τη δημοκρατία στην Αθήνα», λέει ο Ηρόδοτος («...την δημοκρατίην Αθήνησι καταστήσας...»⁴) ή, όπως προσθέτει ο Αριστοτέλης, «το πολίτευμα πήρε πολύ δημοκρατικότερη μορφή από εκείνο του Σόλωνα» («δημοτικωτέρα πολύ της του Σόλωνος εγένετο η πολιτεία»⁵).

Το σύστημα αυτό θα το ειρωνευθεί και θα το αποδοκιμάσει ο Πλάτων με το στόμα του Σωκράτη, λέγοντας πως, στην εκκλησία του δήμου, «κάθε φορά που είναι να καταπιαστεί η πολιτεία με κάποιο οικοδομικό έργο φωνάζουν τους αρχιτέκτονες να δώσουν τη συμβουλή τους για τα οικοδομήματα· όταν πάλι είναι να ναυπηγήσουν πλοία, τους ναυπηγούς» και λοιπά. «Αντίθετα, κάθε φορά που το θέμα της συνεδρίασης έχει σχέση με τα γενικά συμφέροντα της πολιτείας, παίρνει τον λόγο και δίνει τη συμβουλή του χωρίς καμιά διάκριση ο ξυλουργός, ο χαλκιάς κι ο τσαγκάρης, ο πλούσιος κι ο φτωχός, ο αριστοκράτης κι ο άνθρωπος του λαού... ενώ σε κανένα σχολείο δεν πήγαν ούτε είχαν κανένα δάσκαλο» (στην πολιτική επιστήμη, βέβαια).

Την αντιδημοκρατική αυτή άποψη αντικρούει αμέσως ο μεγάλος σοφιστής Πρωταγόρας:

«Όταν είναι να δώσουν (οι Αθηναίοι) γνώμη για θέμα που χρειάζεται πολιτική αξιοσύνη και που πρέπει απ' την αρχή ως το τέλος να το πραγματευθούν με δικαιοσύνη και σωφροσύνη, δίνουν το

4. *Ιστορία*, Στ', 131.

5. *Αθηναίων πολιτεία*, 22, 1. Μετάφρ. Αγγ. Βλάχου, Εστία, 1980.

ελεύθερο να μιλήσει ο καθένας, και μ' όλο τους το δίκιο· γιατί όλοι πρέπει να έχουν το μερίδιό τους σ' αυτή την αρετή, αλλιώς δεν στέκονται οι πολιτείες»⁶.

Αν για τα θέματα που «πονούν» όλους, δεν έχουν όλοι γνώμη, τότε η δημοκρατία είναι άδειο πουκάμισο μόνο, όχι ζωντανός πολιτικός οργανισμός.

Αλλά ο φόβος επιστροφής της τυραννίας και της ολιγαρχίας, δεν έπαυε να κατατρύχει τους Αθηναίους. Αυτός ήταν η αιτία ενός άλλου σημαντικού μέτρου, του οστρακισμού, που επίσης αποδίδεται στον Κλεισθένη. Σύμφωνα με τον νόμο εκείνον, αν η συνέλευση του δήμου έκρινε πως κάποιος αποτελούσε απειλή για το δημοκρατικό πολίτευμα, τον εξόριζε πρόσκαιρα (για 10 χρόνια). Το μέτρο πήρε το όνομα από τα όστρακα, τα κομμάτια από πήλινα σκεύη, όπου γραφόταν το όνομα του «αποδιοπομπαίου».

Ο Αριστοτέλης, πάλι, εξηγεί τη ratio legis, τη λογική, αυτού του νόμου:

Οι δημοκρατούμενες πολιτείες «επιδιώκουν πάνω απ' όλα την ισότητα, κι έτσι αυτούς που υπερείχαν και ασκούσαν επιρροή με τα πλούτη ή την απόκτηση πολλών φίλων ή κάποιαν άλλη πολιτική ισχύ, τους εξοστράκιζαν και τους εξόριζαν από την πόλη για ορισμένο χρονικό διάστημα»⁷.

Αντίθετα, ο φιλο-ολιγαρχικός Πλούταρχος, ύστερα από πέντε αιώνες, θα υποστηρίξει πως «ο εξοστρακισμός ήταν παρηγοριά και ανακούφιση του φθόνου (των πολλών), που ηδονίζεται να ταπεινώνει όσους υπερέχον και ξεθυμαίνει την κακότητά του, διώχνοντάς τους απ' τ' αξιώματα»⁸.

Για να παρθεί απόφαση οστρακισμού, έπρεπε να είχαν ψηφί-

6. Πλάτων, *Πρωταγόρας*, 319β και 323α. Μετάφρ. Ηλ. Σπυρόπουλου, *Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη*, 1975.

7. *Πολιτικά*, 1284α 20. Βλ. και άρθρο «Ασπίδες κατά της τυραννίας», *Το Βήμα*, 8.9.91.

8. *Θεμυστοκλής*, 22.

σει το λιγότερο 6.000 πολίτες. Ο οστρακισμός εφαρμόστηκε από το 488/7 ως το 418, οπότε καταργήθηκε, επειδή έγινε κατάχρηση του μέτρου – με (θύματα) όπως ο Αριστείδης, ο Θεμιστοκλής, ο Περικλής, ο Κίμων.

Η κατάχρηση αυτή ήταν μια απ' τις «αρρώστιες» της αθηναϊκής –και κάθε– δημοκρατίας.

Πολύ βαρύτερες ήταν άλλες – όπως η κατάρρευση του λαϊκού ήθους, εξαιτίας του πελοποννησιακού πολέμου και της «ασέλγειας των δημαγωγών». Προπάντων, όμως, «μοιραία» στάθηκε για την αθηναϊκή δημοκρατία η αντίφαση με (ή η απομάκρυνσή της από) τις αρχές και τις βάσεις της – η αυτοαναίρεσή της, όταν «η Αθήνα της ελευθερίας» απ' τη μια αρνιόταν την ελευθερία και την ισοτιμία στις γυναίκες και τους δούλους, απ' την άλλη γινόταν καταπιεστής άλλων πόλεων και βίαιος, εγκληματικός «τιμωρός» των «ανυπάκουων» συμμάχων της (Μήλος, Μυτιλήνη).

Μ' όλα αυτά, οι μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη στάθηκαν το εφαλτήριο για να φτάσει η Αθήνα στην απαρμόμοιαστη ακμή, που θα περιγράψει ο Περικλής στον *Επιτάφιο*: το πολίτευμα-παράδειγμα για τους άλλους, το πολίτευμα (μπορούμε να πούμε συνοπτικά), όπου το σύνολο των μελών μιας κοινωνίας, ελεύθερα και ισότιμα, συζητούν τα κοινά προβλήματα, συναποφασίζουν και συμμετέχουν ακέραια στις ευθύνες και στις συνέπειες των αποφάσεων και πράξεών τους.

Αυτή η δημοκρατία είναι η μόνη «στοργική τροφός των μεγάλων πνευμάτων» («των μεγάλων αγαθή τιτηρός»), μέσα σ' αυτήν βιώνει «η ελευθερία, που είναι σε θέση να θρέψει τα φρονήματα των μεγαλοφρών, να τονώσει το ηθικό με καλές ελπίδες και σνάμα να διεγείρει στις ψυχές τους τον ενθουσιασμό για την ανταγωνιστική άμιλλα και τη φιλοδοξία για τα πρωτεία»⁹.

9. Ανώνυμος, *Περί ύψους*, 44, 2. Μετάφρ. Μ. Κοπιδάκη, Βικελαία Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, 1990.

Φυσικά, όταν τη δημοκρατία τη διαδέχεται η αθλιοκρατία, ξέρουμε καλά (από πρώτο χέρι) τι «μεγαλοφυείς» απατεώνες (οικονομικούς και πολιτικούς) εκτρέφει, πώς τονώνει το ηθικό των ανήθικων, σε τι πρωτεία φαυλότητας τους προτρέπει και σε τι άμιλλα για τη διαρπαγή του δημόσιου πλούτου τους παρακινεί...

29.9.91

ΟΙ ΑΝΕΜΕΛΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ

(Και τα βήματα των ποιητών)

«Δυστυχώς η Γη με δικιά μας έξοδα γυρίζει»

ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ, *Μαρία Νεφέλη*

ΠΡΟΣ 55 ΑΚΡΙΒΩΣ ΧΡΟΝΙΑ, ο Σεφέρης έκλεινε ένα του ποιήμα με τον στίχο: «Το καράβι που ταξιδεύει το λένε Α ΓΩΝΙΑ 937»¹.

Πώς να το πούμε αλλιώς το ίδιο αυτό καράβι που, μισόν αιώνα αργότερα, παραδέρνει ακόμα πιο ξυλάρμενο και δεν έχει αλλάξει παρά τους τρεις χρονο-αριθμούς του;

Τον καιρό εκείνο, τα «καράβια» του κόσμου όλου περίμεναν με κοιμμένη ανάσα την επέλαση του πολέμου, που μανικά τον μαστόρευαν ο Χίτλερ κι ο Μουσολίνι, και που δεν τον αναχαιτίζαν οι τοτινοί («δημοκράτες») και «φιλελεύθεροι».

Σήμερα, αν δεν υπάρχει πιθανότητα πολέμου παγκόσμιου, μένουν –αντίδοτο στην πλήξη– πλήθος πόλεμοι μικροί, τοπικοί, «εθνικοί», σημερινοί κι αυριανοί, πόλεμοι, που ψωμίζουν πάλι τους «Μεγάλους», αλλά που για τους «Μικρούς» δεν είναι λιγότερο ολέθριοι απ' τις «υπερδυναμικές» συγκρούσεις.

1. «Με τον τρόπο του Γ.Σ. – Γραμμένο στο Α/Π Αυλίας, Καλοκαίρι 1936», *Ποιήματα*, Ίκαρος 1974.

Μέσα σ' αυτόν το ρούφουλα, το δικό μας καράβι ανεμοδέρνεται α-τιμόνιστο. Κι εμείς; Εμείς μοιάζουμε «πολιορκημένοι» από παντού – όχι ηρωικοί, σαν τους *Ελεύθερους πολιορκημένους* του Σολωμού, ούτε οργισμένοι, σαν τους *Σκλάβους πολιορκημένους* του Βάρναλη. Αλλά πολιορκημένοι ανέμελοι, που δεν βλέπουν τους σίφουνες, τα φουσάτα, τις ρουφήχτρες, τις ξέρες – ή, κι αν τα βλέπουν, δεν γνοιάζονται και δεν αντιδρούν. Και δέχονται άπραγοι την «κατάστασή» τους και μένουν και περιμένουν, χωρίς να προσμένουν τίποτα.

Πολιορκημένοι απ' έξω – απ' την τουρκική ανατολή, που επιβουλεύεται τα πάντα μας για να τα ρουφήξει στο βιλαέτι της, απ' τον βαλκανικό βορρά, που κι αυτός τεντώνει τα ποντικόνυχά του, απ' την κοινοτική δύση, που μας δίνει, αλλά και ζητά (δίκαια) τα δοσίματα κι ετοιμάζεται να μας στείλει στο μπουντρούμι του «κοινού ευρωπαϊκού σπιτιού» της. Πολιορκημένοι απ' τη μακρινότερη δύση, που μας ελεεί, αλλά και λαδώνει το σπαθί του «αγά» που ακονίζεται να μας σφάζει για ν' «αγιασούμε»...

Πολιορκημένοι, όμως, κι από μέσα, από εμάς τους ίδιους – «πολιορκημένοι» απ' την αφροντισιά μας για όσα μας απειλούν, απ' την αχορτασιά μας για το σήμερα και την αστοχασιά μας για το αύριο, γεμάτοι «υπεροψίαν και μέθη» για όσα αποκτούμε και χαιρόμαστε σαν ιδιώτες τώρα, γεμάτοι αψηφισιά και άνοια για όσα χάνουμε σαν χώρα και κοινωνία και για όσα θα χάσουμε και θα χάνουμε κοπαδιαστά.

Είναι μια αλλόκοτη, αλλοπρόσαλλη πολιορκία, όπου οι πολιορκητές κατέχουν όλες τις συνταγές της επίθεσης, κι οι πολιορκημένοι δεν δίνουν δεκάρα για τις στοιχειώδεις επιταγές της άμυνας.

Ο καπετάνιος λ.χ. –η κυβέρνηση– καταφέρει να μην αποκρούει κανένα ξένο πολιορκητή και, ταυτόχρονα, να στραγγίζει και να στραγγαλίζει τους πολιορκημένους, και να μην πείθει κανένα πως ξέρει γιατί ταλανίζει έτσι τους δικούς κι αφήνει ν'

αλωνίζουν έτσι οι απ' έξω. Και το μόνο που κατέχει φαρσί, είναι πώς να περιαδράχγει όλες τις (κουμπάνιες) και τις προμήθειες του αμπαριού και να τις μοιράζει στη δική της κομπανία.

Οι άλλοι προκομμένοι, οι αποκομμένοι απ' το τιμόνι –η αντιπολίτευση– δεν έχουν άλληνη έγνοια παρά πώς θα τρυγήσουν κομματικά (κουκιά) απ' τις φουρτούνες, τις πολιορκίες και τις απραγιές των καπετάνιων. Πώς θα καταλαλήσουν τους σημερινούς κουμανταδόρους για την ατζαμοσύνη τους και για το διαγούμισμα του αμπαριού – τέχνες, ωστόσο, όπου κι οι ίδιοι είχαν σταθεί πρωτομαστόροι. Και δεν βλέπουν πως, μ' αυτά και μ' αυτά, τα τωρινά κι αλλοτινά, σε λίγο δεν θα υπάρχει πια καράβι για να κυβερνήσουν (και να τρυγήσουν) όταν θα 'ρθει η δική τους ώρα.

Αλλά και το ίδιο το πλήρωμα –εμείς όλοι– λες κι αρμενίζουμε στην ακύμαντη θάλασσα των Μακάρων με το πλεύσιμο της ανέφελης Τέρψης. Δεν έχουμε μάτια παρά για τα λιγιστά απομεινάρια του αμπαριού, δεν έχουμε φωνή παρά για να ωρυόμαστε πως «τα θέλουμε όλοι όλα» – έστω κι αν δεν υπάρχει πια σχεδόν τίποτα για κανένα, δεν έχουμε χέρια παρά για να απεργούμε και να καίμε δημόσια καταστήματα, και πόδια για να «καταλαμβάνουμε» δημόσια χτίρια και να κλείνουμε δημόσιους δρόμους, θριαμβευτικοί πορθητές κι εμπρηστές του Δημοσίου, λες και δεν είναι κτήμα του δικού μας «δήμου»...

Μοναδικό ελαφρυντικό μας σ' αυτή την αυτοκτονική υστερία είναι πως οι καπετάνιοι –τωρινοί κι αλλοτινοί– στάθηκαν οι μεγάλοι μας διδάχοι της αρπαγής και της αφροντισιάς και πως κανένας δεν είχε το κουράγιο να μας πει, απλά και ξεκάθαρα, πού ακριβώς πλέει το καράβι, τι Λαιστρυγόνες και τι Κύκλωπες το περιμένουν, πόσο ανύπαρκτη είναι η (κουμπάνια) του, πόσο σάπια είναι η «σαβούρα» του και πώς θα φουντάρει σύψυχο αν συνεχίσουμε αυτόν τον κορυβαντισμό της ανεμελιάς.

(Το αυτονόητο «αίτημα») για πλήρη, σαφή, θεμελιωμένη αναμφίλεκτα ενημέρωση των Ελλήνων πάνω στην οικονομική

κ.λπ. κατάσταση του τόπου και πάνω στις ευθύνες του καθενός, το είχαμε επίμονα υποβάλει απ' αυτή τη σελίδα σ' όλες τις κυβερνήσεις που σχηματίστηκαν μετά τις τρεις τελευταίες εκλογές. Αλλά καμιά –συμμαχική, οικουμενική, μονοκομματική– δεν αξιώθηκε ή δεν καταδέχτηκε να μας φωτίσει).

Όλο και πιο πολύ, τούτος ο τόπος θυμίζει τα τελευταία χρόνια του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους που, μετά τον χωρισμό του απ' το Ανατολικό, το Βυζαντινό (395 μ.Χ.), το πολιορκούσαν αδιάκοπα βάρβαροι επιδρομείς. Άρπαζαν ετούτοι και ξεκοκάλιζαν μια-μια τις επαρχίες του – αλλά οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες κι άρχοντες και παρατρεχάμενοί τους δεν είχαν νου παρά πώς να ξεσκίσει ο ένας τον άλλο για να περιβουτήξει τα ψίχουλα της «αυτοκρατορίας».

Ένας τους μάλιστα, ο Ουαλεντιανός Γ', δεν βρήκε άλλο τρόπο για να κρατήσει το θρόνο του, που τον απειλούσε ο αρχηγός των Ούννων, ο Αττίλας (καλή ώρα!), παρά να στείλει δώρο στη «μάστιγα εκείνη του θεού» ό,τι είχε απομείνει στο χιλιοκουρσεμένο ταμείο του κράτους (452).

Κι όταν ένας διεκδικητής του θρόνου τον σκότωσε, η χήρα του Ουαλεντιανού στάθηκε ακόμα πιο «σοφή» απ' τον μακαρίτη: κάλεσε τον αρχηγό των Βανδάλων Γιζέριχο να καταλάβει τη Ρώμη και να την σώσει (τη χήρα) απ' τους αντιζήλους της. Φυσικά, το μόνο κέρδος της «αιώνιας πόλης» ήταν οι φρικαλέες σφαγές, αρπαγές και καταστροφές όπου επιδόθηκαν οι Βάνδαλοι (455) – τραγικό προανάκρουσμα του οριστικού τέλους του κράτους (475), που έμεινε πια έρμαιο στο έλεος των βαρβάρων, κρατώντας μονάχα ένα ένδοξο όνομα χωρίς ψίχα.

Λίγο νωρίτερα, ένας απ' τους τελευταίους ποιητές της ελληνικής Γραμματείας, ο σαρκαστικός αλεξανδρινός επιγραμματοποιός Παλλαδάς (360;-440;), ελεεινολογούσε έτσι τον ξεπεσμό τού, ακόμα πιο ένδοξου άλλοτε, Ελληνισμού:

«Έλληνες εσμέν άνδρες εσποδομένοι,

νεκρών έχοντες ελπίδας τεθαμμένας·
 ανεστράφη γαρ πάντα νυν τα πράγματα»
 (Είμαστε Έλληνες που 'χουμε γίνει σποδός,
 έχοντας τις θαμμένες ελπίδες των πεθαμένων·
 γιατί στις μέρες μας όλα τα πράγματα
 ανάποδα γυρίσαν»²).

Φυσικά, τα πράγματα δεν «αναστρέφονται», δεν γυρίζουν ανάποδα, παρά μόνο όταν η «σποδός» η ίδια τα σπρώξει ή αδιαφορήσει για το απειλούμενο αναποδογύρισμα, όταν οι «χήρες» κι οι «παντρεμένες» προσφεύγουν στη βοήθεια «σωτήρων», ξένων ή δικών, αλλά βάρβαρων πάντα. Χωρίς να «νιώθουν τα βήματα των Ερινύων», που ζυγώνουν ανελέητα, καταπώς λέει ο άλλος Αλεξανδρινός³.

Τι ελπίδες μπορούμε να έχουμε – αν δεν είμαστε κιόλας πεθαμένοι; Ν' αναβλέψουμε, ν' ανα-λογιστούμε, ν' αναποδογυρίσουμε εμείς τ' αναποδογυρισμένα; Να «κάνουμε άλμα πιο γρήγορο απ' τη φθορά»⁴, πριν πάθουμε γενική αγκύλωση, πριν η φθορά μείνει η μόνη «ύπαρξή» μας;

6.10.91

2. Παλατινή Ανθολογία, Ελληνική Ανθολογία, X, 90. Μετάφρ. Α. Λεντάκη, 1972. «Σποδός», η στάχτη που μένει από την καύση των νεκρών.

3. Κ.Π. Καβάφης, «Τα βήματα» (1911).

4. Ο. Ελύτης, Μαρία Νεφέλη, Γ.

Ο ΑΛΛΟΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

Μια αναιδής «αναπαλαίωση»

ΠΗΡΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΩ το παρακάτω «ενοχλητικό» γράμμα:
«Αγαπητέ Κύριε,

Επιτρέψτε μου να συμπληρώσω το άρθρο σας “Δημοκρατίας επέτειοι” (29.9.91), όπου ελεεινολογείτε τον μετασχηματισμό της δημοκρατίας σε “αθλιοκρατία”.

Δεν ξέρω αν παρευρεθήκατε στους εορτασμούς, όπου απαγγέλλθηκαν αποσπάσματα από αρχαία κείμενα σχετικά με το πολίτευμά (τους και) μας. Νομίζω πως η αναφορά σ’ αυτά θα ήταν πιο πλήρης και οπωσδήποτε πιο διδακτική, αν έδινε και τη σύγχρονη εκδοχή αυτών των μοναδικών “μνημείων”.

Ας πάρουμε λ.χ. τον περιλάλητο *Επιτάφιο* του Περικλέους, όπως τον διασώζει (και σίγουρα τον “τελειώνει”, τον τελειοποιεί) ο Θουκυδίδης (B, 37 επ.).

Έλεγε, λοιπόν, ο μέγας Αθηναίος πολιτικός, σκιαγραφώντας την αθηναϊκή δημοκρατία:

“Το πολίτευμα που έχουμε δεν κοιτάζει να πάρει τους νόμους του από τους ξένους· πιο πολύ είμαστε εμείς το παράδειγμα, παρά που ξεσηκώνουμε ό,τι κάνουν οι άλλοι”.

Εμείς, ωστόσο, οι επίγονοί τους βελτιώσαμε λόγους και πράξεις έτσι:

“Το πολίτευμα που έχουμε, έτσι όπως το συγυρίσαμε, δεν παίρνει μονάχα τους νόμους απ’ τους ξένους, αλλά αντιγράφει, κοπιάρει, μαϊμουδιάζει ό,τι ξενόφερτο από βλητο· έτσι, είμαστε πιο πολύ παράδειγμα προς αποφυγήν, παρά που ξεσηκώνουμε ό,τι καλό κάνουν οι άλλοι”...

Και συνέχιζε ο Περικλής:

“Στους νόμους προστά, όταν είναι για τις ιδιωτικές τους διαφορές (οι Αθηναίοι), βρίσκονται όλοι ίσοι”.

Ενώ εμείς:

“Στους νόμους προστά, όταν είναι για τις ιδιωτικές διαφορές, οι Έλληνες βρίσκονται όλοι ίσοι – μόνο που αυτοί οι ίσοι δεν βρίσκουν ποτέ και πουθενά την ισότητά τους, όταν τη χρειάζονται”...

Και ο Περικλής συμπλήρωνε:

“Όσο για την προσωπική υπόληψη, προτιμούμε (για τα δημόσια αξιώματα) όποιον προκόβει, όχι με τη σειρά (όχι χάρη στην κοινωνική του τάξη, τον πλούτο κ.λπ.), αλλά γιατί είναι ικανός... Ούτε πάλι επειδή κάποιος είναι φτωχός, βρίσκεται εμποδισμένος, κι όταν ακόμα έχει να κάνει κάτι καλό στην πόλη μας”.

Εμείς, ωστόσο:

“Για τα δημόσια αξιώματα προτιμούμε όποιον προκόβει επειδή είναι ικανός να μας παραπείθει, βαναλίξει, μαγγανεύει, παγιδεύει, εμπαιξεί, αφιονίζει, καθώς δεν μας έχει καμιά υπόληψη. Ούτε πάλι εμποδίζεται κάποιος από τα δημόσια αξιώματα επειδή είναι φτωχός σε γνώση, αξιοσύνη, ήθος, αφιλοκέρδεια. Είμαστε τόσο δημοκράτες, που όσο πιο άπορος είναι κανείς σ’ αυτά, τόσο πιο μεγάλες πιθανότητες έχει ν’ αξιωθεί την εξουσία”...

Αλλά ο Περικλής προχωρούσε:

“Κι ενώ στην ιδιωτική μας ζωή περνούμε απείραχτα μεταξύ μας, σαν πολίτες δεν παρανομούμε, πιο πολύ από εσωτερικό σεβασμό (παρά από εξωτερικό καταναγκασμό), πειθαρχικοί στους άρχοντες και στους νόμους”.

Όσο για εμάς:

“Κι ενώ στην ιδιωτική μας ζωή είμαστε αβάσταχτοι ο ένας για τον άλλον, σαν πολίτες παρανομούμε από σεβασμό και πειθαρχία στους άρχοντες και τους νόμους, που μας δίνουν τα λαμπρότερα μαθήματα ανταρχίας, αναρχίας, παρανομίας, ανομίας”...

Αλλά και για τους μη-Αθηναίους φρόντιζε ο Περικλής:

“Την πόλη μας την κρατούμε ανοιχτή σε όλους, και δεν υπάρχει περίπτωση που να διώχνουμε κανένα ξένο”.

Το ίδιο κι εμείς:

“Τη χώρα μας, την κρατούμε ανοιχτή σε όλους –ορθάνοιχτη, μάλιστα, και παρακαλεστά– και δεν διώχνουμε κανένα ξένο παρά αφού τον κακοκοιμίσουμε, τον κακοταΐσουμε, τον κακοποιήσουμε και τον καλομαδήσουμε”.

Να, όμως, και λίγο περίκλειο πολιτιστικό ήθος:

“Αγαπούμε και δουλεύουμε την ομορφιά χωρίς να τη συγχέουμε με την πολυτέλεια, και κνηγούμε τη γνώση και τη σοφία χωρίς για τούτο να χάνουμε τον αντρισμό μας” (“Φιλοκαλούμεν μετ’ ευτελείας και φιλοσοφούμεν άνευ μαλακίας”).

Και η δική μας “κουλτούρα”:

“Αγαπούμε και λατρεύουμε την πολυτέλεια και την ‘κίτσαριά’, βαφτίζοντάς τις ‘ομορφιά’. Και ‘δουλεύουμε’ όσους δεν τις έχουν, και κνηγούμε όσους κατέχουν κάποια γνώση και σοφία, και τους βαφτίζουμε με την τελευταία λέξη της παραπάνω περίκλειας φράσης...”

Προχωρούσε ο Περικλής:

“Χρησιμοποιούμε τα πλούτη μας μάλλον σαν ευκαιρία για έργα παρά για κανχησιάρικα λόγια”.

Ανάλογα κι εμείς:

“Χρησιμοποιούμε τα δημόσια έργα σαν ευκαιρία για να κάνουμε πλούτη, και κανχιόμαστε για την ασιδωσύνη μας και τη φοροκλοπή μας...”

Κι αμέσως μετά, ο Περικλής:

“Θεωρούμε όποιον δεν ανακατεύεται στα πολιτικά ζητήματα,

όχι σαν άνθρωπο που κοιτάζει τη δουλειά του, αλλά σαν άνθρωπο άχρηστο” (“...ουκ απράγμονα, αλλ’ αχρείον”).

Εμείς, επίσης:

“Θεωρούμε όποιον ανακατεύεται στην πολιτική, άνθρωπο που κάνει ‘δουλειές’ (αρχαϊστί, ‘μπίζνες’) και είναι ‘αχρείος’ – και ώρες-ώρες, δεν έχουμε διόλου άδικο”...

Σ’ έναν άλλο λόγο του, ο Περικλής έλεγε (B, 60, 3):

“Ένας άντρας ευκατάστατος σχετικά με τις δικές του υποθέσεις, αν καταστραφεί η πατρίδα του, δεν χάνεται λιγότερο κι ο ίδιος· αν όμως κατοικήσει σε πολιτεία που ακμάζει, είναι πολύ πιο πιθανό να σωθεί”.

Όσο για σήμερα:

“Όχι ένας αλλά πάρα πολλοί πασχίζουν να γίνουν υπερευκατάστατοι, έστω κι αν η πατρίδα τους καταστραφεί απ’ αυτό. Και θεωρούν κακοτυχία κι αποτυχία τους να μην ‘μπαζωθούν’ απ’ την παράλυση της πολιτείας τους”.

Επειδή, όπως λέει ο ίδιος ο Θουκυδίδης σ’ ένα άλλο μέρος της Ιστορίας του (A, 17) για τους τυράννους:

“...όσοι εξουσίαζαν, κοίταζαν μόνο το δικό τους συμφέρον, τη ζωή και την καλοπέρασή τους, και πώς να μεγαλώσουν την (οικονομική και άλλη) δύναμη της γενιάς τους”.

Και για να τελειώνουμε:

“Στοχαστείτε”, λέει ο Περικλής στον Επιτάφιο, πάλι, “πως εντυχία θα πει λευτεριά, λευτεριά θα πει ψυχή δυνατή, και μη δειλιάζετε μπροστά στους πολεμικούς κινδύνους” (“...το εύδαιμον το ελεύθερον, το δ’ ελεύθερον το εύψυχον κρίναντες, μη περιοράσθε τους πολεμικούς κινδύνους”).

Το οποίοι εις τα καθ’ ημάς μεταφράζεται:

“Στοχαστείτε πως εντυχία θα πει ελευθερία να κάνεις και να παίρνεις ό,τι σου γουστάρει, ελευθερία θα πει ‘μάσα’ δυνατή, και μη δειλιάζετε μπροστά στον κίνδυνο να σας τσακώσουν και να σας φυλακώσουν – τέτοιον κίνδυνο διατρέχουν μονάχα τα έσχατα κορόιδα”...

Κάπως έτσι, νομίζω, θα έπρεπε να συμπληρωθεί και ν' "αντι-στιχθεί" ο σύγχρονος "Επιτάφιος". Που πάει να γίνει Επιτάφιος μας κυριολεκτικά...

Με τιμή

Α.ΘΗΣ»

Και για την αντιγραφή

Μ. ΠΑ.

ΣΗΜ.: Υποψιάζομαι πως η υπογραφή είναι ψευδώνυμη: «θήτες» λέγονταν οι εργάτες, κι αυτό το όνομα είχε δώσει ο Σόλων στην τέταρτη και τελευταία τάξη των Αθηναίων πολιτών.

Ο «Θης» χρησιμοποιεί στο γράμμα του τόσο τη μετάφραση του *Επιτάφιου* από τον Ι.Θ. Κακριδή, στα πέντε πρώτα αποσπάσματα και στο τελευταίο (*Περίκλειος Επιτάφιος*, 1940), όσο και από την Έλλη Λαμπρίδη στα υπόλοιπα (*Θουκυδίδου Ιστορία*, 4 τόμοι, Γκοβόστης 1962).

13.10.91

ΔΙΚΕΣ – «ΜΗΤΕΡΑ» ΚΑΙ «ΚΟΡΕΣ»

Από τον υδραίο «Τζουμπέ» στα αθηναϊκά προάστια

ΒΑΔΙΖΕΙ -Η, ΚΑΛΥΤΕΡΑ, ΚΑΤΡΑΚΥΛΑΕΙ- προς τη λήξη της η «Μεγάλη Δίκη». Μια λήξη, που δεν φαίνεται πως θα δώσει λύση ούτε στο θέμα της τιμωρίας των ενόχων του (αναμφισβήτητου) σκανδάλου, ούτε στο πρόβλημα της γενικότερης κάθαρσης του δημόσιου βίου, ούτε στην πολιτική σύγχυση που, αντίθετα, μοιάζει να φτάνει σε πολιτικό αδιέξοδο. Ένα αδιέξοδο, που όλοι το προβλέπουν και όλοι οι κομματικοί ποντίφηκες το κρυφο-επιθυμούν, προσβλέποντας ο καθένας σε μικροκομματικά οφέλη και αδιαφορώντας παντάπασι για τη δραματική κατάσταση του τόπου, που τα αδιέξοδα την κάνουν ακόμα τραγικότερη.

Για την ώρα, όμως, ας κάνουμε μια παρένθεση αναδρομής. Επειδή η αποκαλούμενη σήμερα «μητέρα όλων των δικών» (κατά μίμηση του πολέμου στον Περσικό Κόλπο) δεν είναι παρά «κόρη»: δεν εγκαινίασε αυτή τις δίκες στο Ειδικό Δικαστήριο Ευθύνης Υπουργών, όπως αναφέραμε και άλλοτε. Η πραγματική «μητέρα» του είδους στη νεοελληνική ιστορία, έχει ηλικία 115 χρόνων. Και στάθηκε η κατάληξη μιας σειράς σκανδάλων της

εποχής, με πρωταγωνιστές τον πρωθυπουργό Δημήτριο Βούλγαρη και τους υπουργούς του. Τους αξίζει, λοιπόν, ένα μικρό μνημόσυνο, λίαν επίκαιρο άλλωστε.

Όπως είναι γνωστό, ο Ύδραϊός εκείνος πολιτικός (που τον έλεγαν ειρωνικά «Τζουμπέ») από το όνομα του πανωφοριού των προκρίτων της Ύδρας, που φορούσε πάντα) είχε διαπρέψει όσο κανένας σε φαυλότητες, καλπονοθείες, φαβουρισμούς, νεποτισμούς και τα παρόμοια. Πάγια συνήθειά του ήταν ν' αλλοιώνει με βία και απάτη τα εκλογικά αποτελέσματα και να «βολεύει» αδίσταχτα τους «Έλληνάδες» του – με ρητό έμβλημά του το «έτσι θέλω, έτσι κάνω», νεοελληνική απόδοση του ρωμαϊκού «*Hoc volo, sic jubeo, sit pro veritate voluntas*» («Έτσι θέλω, αυτό διατάζω, η θέλησή μου είναι ο μοναδικός λόγος»)¹.

Γι' αυτό και ο έξοχος Εμμανουήλ Ροΐδης τον είχε βαφτίσει «υδραία Ύδρα», γι' αυτό έλεγε πως στην κομματική σημαία του είχε αναγράψει την αρβανίτικη λέξη (αλλά μανιακά πολιτογραφημένη στη γλώσσα μας) «ΠΑΙΑΤΖΙΚΑ» και πως το σύνθημά του ήταν «*Η όρεξις δικαιώνει τα μέσα*»².

Κι ο Αχιλλεύς Παράσχος είχε γράψει για τον «ακατάβλητο» Τζουμπέ:

*«Όλα τα τείχη λίπτουσι,
αλλ' η αναισχυντία
υφούται μ' όμματα κυνός,
ανίκητος ορθία!».*

Όμως και αυτή-αυτός έπεσαν. Η τελευταία κυβέρνηση Βούλγαρη (Φεβρουάριος 1874-Απρίλιος 1875) στάθηκε και η μοιραία. Σύσσωμος ο πολιτικός κόσμος και ο Τύπος την κατηγόρησαν για

1. Γιουβενάλης, *Σάτιρες*, VI, 223.

2. *Ασμοδαίος*, 11.5 και 8.6.1875.

αντισυνταγματικές ενέργειες, για σωρεία πολιτικών και οικονομικών σκανδάλων – και οι βουλευτές, που έμειναν πιστοί στον «Τζουμπέ», ονομάστηκαν «στηλίται». Την εξήγηση έδωσε η *Εφημερίς* της 21.3.1875:

«Οι προπάτορες ημών, τα ονόματα των προδοσάντων τα προς την πατρίδα χρέη ητίμαζον αναγράφοντες επί στηλών. Ο Τύπος σήμερον οφείλει να εκτελέση την υπηρεσίαν ην (που) άλλοτε εξέτελλον τα δημόσια μάραρα». Και δημοσίευε σχέδιο αρχαίας στήλης με ατιμωτική αναγραφή των ονομάτων των 82 βουλευτικών βουλευτών.

Αλλά ο στιγματισμός δεν περιορίστηκε στις στήλες του Τύπου. Η καινούργια κυβέρνηση Κουμουνδούρου εισηγήθηκε και η Βουλή ψήφισε την παραπομπή ολόκληρης της κυβέρνησης Βούλγαρη σε Ειδικό Δικαστήριο για αντιποίηση αρχής και εκλογικές επεμβάσεις (Δεκέμβριος 1875). Επιπλέον παρέπεμψε ειδικά τους υπουργούς Δικαιοσύνης Βασίλειο Νικολόπουλο και Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως Ιωάννη Βαλασόπουλο για «σιμωνία»: οι εν λόγω εντιμότατοι είχαν δωροδοκηθεί για να επηρεάσουν την Ιερά Σύνοδο και να εκλεγούν «φίλοι» επίσκοποι στις έδρες Πάτρας, Κεφαλληνίας και Μεσσηνίας.

(Συμπτωματικά), ο Νικολόπουλος ήταν γαμπρός του Βούλγαρη –είχε παντρευτεί τη μεγαλύτερη κόρη του–, εφ’ ω και τον είχαν παρονοματίσει «γαμβρόν της Ελλάδος». Γι’ αυτόν είχε γράψει ο Ροΐδης πως «γνωρίζει είκοσι τέσσαρας τρόπους να προμηθεύεται χρήματα, εξ ων ο τιμιώτερος είναι η κλοπή»³.

Και για την πώληση των «ιερών μιτρών», σάρκαζε:

«Αν ουδέν άλλο προκύψη όφελος εκ της ενεργούμενης ανακρίσεως επί των “Επισκοπικών”, η νεοελληνική γλώσσα θέλει τουλά-

3. *Ο.π.*, 29.6.1875. Ο Ροΐδης σημειώνει πως αυτό το έλεγαν οι Γάλλοι για τον καρδινάλιο Μαζαρίνο (1602-61). Αλλά η φράση είναι έναν αιώνα παλιότερη: του Ραμπελαί στον *Πανταγκουέλ* (κεφ. XVI). Μόνο που ο Γάλλος σατιρικός μιλούσε για 63 τρόπους.

χιστον πλουτισθεί διά νέας λέξεως: εις τον “μητροπολίτην” θέλει προστεθεί ο... “μιτροπωλητής”!».

Σ’ ένα σκίτσο, πάλι, του Θέμου Άννινου, οι δύο υπόδιχοι τέως υπουργοί διαλέγονται έτσι:

Γιάννης: Γλωκό ’τανε και τ’ έφαγα.

Βασίλης: Ξυνό ’ναι, θα ξεράσης...

Και η προφητεία βγήκε αληθινή: Ο Βαλασόπουλος καταδικάστηκε σε 3 χρόνων φυλάκιση, στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων και καταβολή 56.000 δραχμών που είχε πάρει για «πανωτόκια». Ο Νικολόπουλος, σε φυλάκιση 10 μηνών. Οι αρχιεπίσκοποι Πατρών σε 24.000 δρχ. και ο Μεσσηνίας σε 20.000 δρχ. (Τι φτηνές που ήταν τότε οι καταχρήσεις!).

Ωστόσο, η καταδίκη του Νικολόπουλου δεν εμπόδισε την επανεισαγωγή του στην Αρκαδία, ύστερ’ από 12 χρόνια. (Τι μακρόθυμοι που είναι πάντα οι Έλληνες!).

Η άλλη, η γενικότερη δίκη της κυβέρνησης όλης, άρχισε λίγο αργότερα (Απρίλιος 1876), αναβλήθηκε δύο φορές και ατόνησε τελικά, επειδή ο Βούλγαρης πέθανε (1877). Αλλά η μνήμη των έργων του έμεινε άσβηστη – σ’ όσους, τουλάχιστον, δεν θέλουν να ξεχνάνε τις «εθνικές δόξες». Όπως μένει ακέραιος κι ο αφορισμός του Ροΐδη:

«Οι Έλληνες είναι το μόνον έθνος εν τη Ιστορία όπερ ανήγαγε την κλοπήν εις το αξίωμα Εθνικής Αρετής. Οι νεότεροι Έλληνες υπερέβησαν κατά τούτο τους προγόνους των, καθόσον οι αρχαίοι Σπαρτιάται επιμώρουν τουλάχιστον τους συλλαμβανομένους κλέπτας επί ανικανότητι» (9.1.1883).

Εμείς βραβεύουμε συλλαμβανομένους και ασύλληπτους, για τον μόνο λόγο πως έχουν την ικανότητα να ωρύνονται ότι διέπραξαν τα (κ)λεπτουργήματά τους για χάρη (του λαού και της δημοκρατίας).

Κι έτσι, αληθεύει και ο άλλος, γενικότερος, λόγος του Ασημοδαίου:

«...*Ἡ Ἑλλάς κατηγάλωσεν ολόκληρον τεσσαρακονταετίαν εἰς ἀγόνους συζητήσεις περὶ κομμάτων καὶ κομματαρχῶν· ἅπαν δε το χρήμα του (του ελληνικού λαού), ἀντὶ ἔργων χρησίμων πρὸς πόλεμον ἢ εἰρήνην, ἐδαπάνησεν εἰς συντήρησιν κοπαδίου κομματικῶν κηφήνων, χάριν των οποίων στέργει τὴν πενίαν, τὴν κακοπραγίαν, τὴν ἀσημότητα καὶ τοὺς ἐμπαιγμούς του κόσμου ὅλου*»⁴.

Αυτὰ γράφονταν πρὶν 116 χρόνια, ἀλλὰ θὰ μπορούσαν νὰ γραφτοῦν κατὰ λέξι καὶ σήμερα. Εἶναι οἱ μοναδικές «παραδόσεις» μας, που τις σεβόμαστε «αταλάντευτα»...

20.10.91

4. *Ο.π.*, 10.8.1875.

ANEΥΘΥΝΟΪΠΙΕΥΘΥΝΟΙ

Η ευθύνη – ως χρέος και ως άλλοθι

ΜΙΑ ΑΠ' ΤΙΣ ΑΜΕΤΡΗΤΕΣ ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ πως είμαστε απόγονοι των «προ τριών χιλιάδων ετών» και βάλτε Ελλήνων, είναι και η χρήση ορισμένων –πάμπολλων– λέξεων. Απόδειξη της βασικής ομοιότητάς μας μ' εκείνους, αλλά και της ριζικής διαφοράς μας από εκείνους.

Παράδειγμα, η λέξη «ευθύνη». Τόσο τρέχουσα σ' αυτούς και σ' εμάς – αλλά και τόσο άλλα «σημαίνουσα» σ' εμάς και σ' αυτούς.

Στους αρχαίους, «εύθυνα» σήμαινε, πρώτα, «ιδιόρθωση, τιμωρία, κολασμός» για κάποιο αδίκημα, κι έπειτα, «λογοδοσία». Ειδικά, στην Αθήνα, λογοδοσία των αρχόντων που είχαν διαχειρισθεί δημόσια χρήματα (ο σοφός και πολύτιμος φίλος Μανόλης Ανδρόνικος έγραψε σχετικά, τις προάλλες, στο *Βήμα*¹).

Σημαντικότερη, όμως, από την οικονομική, αστική ή ποινική ευθύνη, ήταν (και είναι) η πολιτική ευθύνη του κάθε πολίτη απέναντι στην πόλη-κράτος και στο κοινωνικό σύνολο. Ευθύνη αρνη-

1. «Η αθηναϊκή Δημοκρατία», *Το Βήμα*, 20.10.1991.

τική –να μην κάνει τίποτα βλαβερό για την πόλη και για τους άλλους–, ευθύνη θετική – να κάνει ό,τι μπορεί για κείνους και για κείνην. Στον Αθηναίο πολίτη, κυρίαρχη ήταν η συναίσθηση πως, πάνω απ’ όλα, αποτελούσε μέρος ενός όλου, υπεύθυνος για το όλον, που ήταν κι αυτό υπεύθυνο απέναντί του (μια και το όλον, η πόλη, ήταν δημιούργημά του, κι αυτός δικό της), υπόχρεος να νοιάζεται για τα συμφέροντα του όλου πιο πολύ παρά για τα δικά του που, παράλληλα, συνιστούσαν καίρια μέριμνα του όλου.

Χαρακτηριστικά, στην Εκκλησία του Δήμου, η πρόσκληση του κήρυκα ήταν όχι απλώς «Τις αγορεύειν βούλεται;», αλλά – όπως λέει ο Ευριπίδης:

«Τις θέλει πόλει / χρηστόν τι βούλευμ’ ες μέσον φέρειν έχων;» («Ποιος για την πόλη ωφέλιμη έχει γνώμη / και θέλει να τη φέρει εδώ στη μέση;»). Και δίκαια ο ποιητής ονομάζει την πρόσκληση αυτή «γνώρισμα ελευθερίας» («τουλεύθερον»²).

Κι αυτό δεν ήταν λόγος μόνο και τύπος. Η πρόταξη, το προβάδισμα του δημόσιου συμφέροντος αποτελούσε ακρογωνιαίο λίθο της αθηναϊκής δημοκρατικής πολιτείας. Και συνακόλουθη, η ευθύνη των πολιτών για την πόλη τους και της πόλης για κάθε πολίτη. Ακατάπαυστα, νομοθέτες, στοχαστές, ποιητές εκφράζουν την αρχή αυτή – όπως λ.χ. ο Περικλής στον *Επιτάφιο*, ή ο Δημόκριτος:

«Οι δημόσιες υποθέσεις πρέπει να θεωρούνται σπουδαιότερες απ’ όλα, για να πορεύεται το κράτος καλά. Και ούτε να έχει κανείς παράλογες φιλοδοξίες, ούτε να συγκεντρώνει μεγάλη δύναμη εις βάρος του κοινού συμφέροντος. Γιατί, όταν η πόλη κυβερνιέται καλά και προοδεύει, αυτό αποτελεί τη μεγαλύτερη ευτυχία, που μέσα του περικλείονται τα πάντα: όταν σώζεται αυτό, όλα σώζονται, κι όταν αυτό καταστρέφεται, καταστρέφονται όλα» («Πόλις γαρ ευ αγομένη μεγίστη όρθωσίς εστι, και εν τούτω πάντα ένι, και

2. *Ικέτιδες*, στ. 438-9. Μετάφρ. Θρ. Σταύρου.

τούτου σωζομένου πάντα σώζεται, και τούτου διαφθειρομένου τα πάντα διαφθείρεται»³).

Έναν αιώνα αργότερα, θα επιλέξει ο Αριστοτέλης:

«Είναι φυσικό η πόλη να προηγείται της οικογένειας και του καθενός από μας. Αν εκμηδενισθεί δηλαδή ολόκληρο το σώμα, δεν θα υπάρξει ούτε πόδι, ούτε χέρι» («Και πρότερον δη τη φύσει πόλις ή οικία και έκαστος ημών εστιν· αναιρουμένου γαρ του όλου, ουκ έσται πους ουδέ χειρ»⁴).

Γι' αυτό και λογαριαζόταν «άχρηστος» – «αχρείος», κατά τον γνωστό αφορισμό του Θουκυδίδη⁵ – όποιος δεν έπαιρνε μέρος στα κοινά. Όχι όποιος δεν «πολιτευόταν», όπως λέμε σήμερα, αλλά όποιος δεν μετείχε ενεργά σε όλες τις λειτουργίες της πολιτείας, σαν άρχων ή και αρχόμενος.

Την ιδίαν αυτή λέξη «ευθύνη» μηρυκάζουμε αδιάκοπα και σήμερα. Αλλά με όσην υπευθυνότητα την χρησιμοποιούσαν οι «προπάτορές» μας, με τόσην ανευθυνότητα τη μεταχειριζόμαστε οι «επίγονοι».

Και με δυο τρόπους και στόχους:

Απ' τη μια, διαλαλούμε οι πάντες για τα πάντα πως «έχουμε πλήρη επίγνωση των ευθυνών μας», πως μιλάμε και ενεργούμε «με βαθύ αίσθημα ευθύνης» (α, αυτή η «πληρότητα» και το «βάθος»!). Και στην πράξη, εννοούμε –και το εννοούν όλοι– πως λαλούμε ή χειριζόμαστε τα κοινά με άκραν ελαφρότητα και ρηχότητα, και με κύρια αν όχι μοναδική φροντίδα μας το ατομικό ή και το κομματικό διάφορο.

Απ' την άλλη, αρπαζόμαστε κι αρπάζουμε αυτή τη λέξη, για να φορτώσουμε όλες τις ευθύνες σ' όλους τους άλλους, εκτός από εμάς. Τούτη, μάλιστα, η «τεχνική» έχει γίνει ένα είδος εθνικού αθλήματος:

3. Απόσπασμα 252.

4. Απόσπασμα 252.

5. Ιστορία, Β, 40, 2.

Κανέννας –και ακόμα λιγότερο, ο υπογράφων– δεν αρνιέται και δεν ξεχνά τις ξενοκρατίες, ξενοδουλείες και τις άλλες δουλείες όλες, που γνώρισε και γνωρίζει αυτός ο τόπος. Αλλά εμείς, αντί να τις αποτινάξουμε, βρήκαμε σ' αυτές το βολικότερο άλλοθι για τις ευθύνες μας, τις απραξίες μας και τις κακοπραξίες μας.

Για τις διχόνοιες μας και τους αλληλοσπαραγμούς, ευθύνονται μόνο οι ξένοι, που μας διχάζουν για να εκμεταλλευθούν τους αγώνες μας, του 1821, του 1915, του 1945 κ.λπ. – όχι και εμείς, που προσφερόμαστε, αστόχαστα όργανα, στις επιβουλές τους. Για τη θρονοκρατία και αυλοκρατία του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, ευθύνονται μονάχα οι ξενόφερτοι μονάρχες – όχι και οι πολιτικοί, που γίνονταν «εργαλεία» τους, με το αζημίωτο. Για την κομματοκρατία και ρουσφετοκρατία, ευθύνονται μόνοι οι πολιτικοί και κομματάρχοντες – όχι και οι πολίτες που ρουσφετοζητούν και ψηφοπαζαρεύουν μανιακά κι ακαταπρόσητα. Για την παράλυση και την παραλυσία της δημόσιας διοίκησης ευθύνεται μόνο το κράτος, οι νόμοι, οι κυβερνήσεις – όχι και οι υπάλληλοι, που ονειρεύονται να γίνουν γρανάζια της κρατικής μηχανής για να αδρανών, αν όχι και για να λαδώνονται, και να την ακινητοποιούν ολότελα. Για την περιφρόνηση των νόμων, ευθύνονται μόνο οι πολίτες που τους αψηφούν ανέμελα – όχι και οι κυβερνητικοί νομοφύλακες, που τους παραβιάζουν πρώτοι ασύστολα και τους ανοίγουν μύρια πορτοπαράθυρα, να τα περνάνε τα «ημέτερα» κομματοπαράσιτα. Για την «άθλια κατάσταση» του περιβάλλοντος, της υγείας, της παιδείας κ.λπ., ευθύνονται μόνο οι κρατικοί και άλλοι φορείς – όχι και εμείς όλοι, που μολύνουμε τα πάντα, απαιτούμε τα πάντα, απεργούμε πάντα, κοροϊδεύουμε τους πάντες και αυτοκοροϊδευόμαστε. Και φυσικά και γενικά, για τον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, ηθικό ευτελισμό του τόπου φταίνει μονάχα οι άλλοι – οι κυβερνώντες, κατά τους μη κυβερνώντες, οι άλλοτε κυβερνήσαντες κατά τους κυβερνώντες τώρα, κι ετούτοι κι εκείνοι κατά τους μη προσδοκώοντες να κυβερνήσουν...

Έτσι, κατά το νεοελληνικό ιδίωμα, «όλοι είναι υπεύθυνοι για όλα τα κακά και για όλους τους κακούς, και μόνο εμείς είμαστε ανεύθυνοι». Σίγουρα, ακούγοντας πως «ο λαός είναι κυρίαρχος, άρχων πάνω απ' όλους», πιστέψαμε πως πρέπει να είμαστε «ανεύθυνοι» όπως ο συνταγματικός ανώτατος άρχων. Συνακόλουθα, πάντα φταίει κάποιος άλλος –ντόπιος ή ξένος–, που κι αυτός διατείνεται πως φταίνε όλοι οι άλλοι – κι έτσι, τελικά, δεν φταίει κανένας για τίποτα. Κι είναι, βέβαια, ολότελα περιττό να μας θυμίσει κάποιος τον απλό, σοφό, λόγο του Σόλωνα:

«Εύθυναν ετέρους αξιών διδόναι, και αυτός ύπεχε» («Όταν αξιώνεις ευθύνες απ' τους άλλους, πρέπει ν' αναδέχεσαι τις δικές σου»⁶).

Χάρη σ' αυτό τον φαύλο κύκλο ακατάσχετης ευθυνολογίας και ακαταλόγιστης ευθυνοφοβίας, τίποτα δεν διορθώνεται, τίποτα δεν ανορθώνεται, τίποτα δεν προχωρεί. Ανευθυνούπεθυνοι, «άβουλοι και μοιραίοι», βλέπουμε όλο τον άλλο κόσμο να καλπάζει, τον δικό μας κόσμο να βουλιάζει – και δεν σαλεύουμε ποτέ, αφού πάντα κάποιος άλλος είναι ο δράστης της αδράνειάς μας.

Κι όχι μόνο: απ' αυτή τη μετάθεση ευθυνών, προσπαθούμε αδίσταχτα ν' αποκομίσουμε κομματικά και άλλα κέρδη. Παράδειγμα, πρόσφατο και αποτρόπαιο, οι βανδαλισμοί στο Πολυτεχνείο και η πυρπόληση της πρυτανείας του. Όλοι ρίχνουν τις ευθύνες σε κάποιους άλλους: η κυβέρνηση στηλιτεύει την αξιωματική αντιπολίτευση πως υποδαυλίζει τις ταραχές για ν' αποσταθεροποιήσει το κράτος· η αξιωματική αντιπολίτευση καυτηριάζει την κυβέρνηση πως ανέχεται τις καταλήψεις και καταστροφές για να φανατίσει τους οπαδούς της κατά της αντιπολίτευσης ή πως τις προκαλεί με προβοκάτορες της· η δικαιοσύνη εγκυβερνά τον πρύτανη του Πολυτεχνείου για ολιγωρία και αργοπορία· ο πρύτανης βάλλει κατά Αστυνομίας, Πυροσβεστικής,

6. Diels-Kranz, *Αποσπάσματα των Προσωκρατικών*, τόμ. Α, σελ. 63.

«αγανακτισμένων πολιτών») – και μόνο οι πυρπολητές σωπαίνουν, γαυριούν και, πιθανότατα, καταστρώνουν το επόμενο («auto da fe») τους. Και κανένας δεν τολμά να πάρει πρακτικά και αποτελεσματικά μέτρα, ώστε να προλάβει καινούργιες καταστροφές μνημείων παιδείας και πολιτισμικών θησαυρών. Επειδή όλοι φοβούνται το «πολιτικό κόστος» ή την κατηγορία πως δρουν «αντιδημοκρατικά».

Οι «πρόγονοί» μας –που αδιάκοπα τους επικαλούνται στους δεκαρικούς τους– θα θεωρούσαν έσχατο «έγκλημα κατά της δημοκρατίας» την καταστροφή υλικών και πολιτιστικών αγαθών της δημοκρατίας (κιτιρίων, καλλιτεχνημάτων, αρχαίων κ.λπ.) και θα εκήρυτταν «άτιμο» (θα του αφαιρούσαν τα πολιτικά του δικαιώματα και θα τον εξόριζαν, ίσως), όχι μόνο όποιον θα τα αφάνιζε, αλλά και όποιον «αρμόδιο» θ' αμελούσε τη φύλαξή τους.

Αλλά εμείς φτάσαμε να θεωρούμε δημοκρατία το ψάρεμα ψήφων για τη δική μας εγωκρατία και δραχμοκρατία. Και, ύστερα, κλαιγόμαστε κι από πάνω. Όμως,

*«αυτοί που πέφτουν / σε συμφορές που μόνοι / τις θέλησαν,
αυτούς δεν είναι δίκιο / να συγχωρά κανείς ή να λυπάται» («Όσοι
δ' εκουσίοισιν έγκεινται βλάβαις / ... τούτοις ούτε συγγνώμην έχειν
/ δίκαιόν εστι ούτ' επικτοίρειν τινά»⁷).*

Γι' αυτούς, η λέξη «ευθύνη» ξαναπαίρνει την παλιά σημασία της: τιμωρία και κολασμός. Που δεν αργοπορεί να έρθει...

3.11.91

7. Σοφοκλής, *Φιλοκτήτης*, στ. 1318.

ΦΥΣΗ, ΝΕΦΟΣ, ΗΘΟΣ

Η άλλη διάσταση του τραγικού προβλήματος

«Το δε φνά κράτιστον άπαν»

(Τα δώρα της φύσης είναι τα άριστα)

ΠΙΝΔΑΡΟΣ, Θ' Ολυμπιόνικος, στ. 152

ΜΕΣΑ ΣΤΑ ΑΠΕΙΡΑ που λέγονται για την καταστροφή του περιβάλλοντος, αποξενιέται συχνά η λιγότερο φανερή αλλά όχι και λιγότερο οδυνηρή πλευρά του προβλήματος: η πολιτιστική του διάσταση.

Και δεν εννοώ, μόνο, τη ρύπανση των μνημείων της αρχαίας, βυζαντινής και νεότερης Ελλάδας. Αναφέρομαι στη βαθύτερη φθορά του είδους «άνθρωπος», φθορά που εκπορεύεται από –και συμπορεύεται με– την αδιαφορία μας για το φυσικό περιβάλλον.

Αυτό το «είδος» –που ονομάστηκε «Homo sapiens»), για να ξεχωρίζει από τα «άλογα» άλλα–, στην αρχή της λογικής πορείας του, είχε τη σοφία να θεωρεί τον εαυτό του εκλεκτό βέβαια, αλλ' αναπόσπαστο μέρος της Φύσης. Και ταυτόχρονα, θεωρούσε τη Φύση ιερή. Θεοποιούσε τα στοιχεία της, τις δυνάμεις, τις άπειρες μορφές της – από τον τρομερό κεραυνό-Δία και τον πολύτροπο ωκεανό-Ποσειδώνα ως τις κελαρυστές πηγές και την τρυφερή γλόη. Για κείνον, ήταν η Γη-θεός, η μάνα Γη, η μάνα Φύση, που τον περιείχε και του παρείχε τα πάντα. «Εκ

Γαίης πάντα και εις γην τελευτά», έλεγε ο Ξενοφάνης¹, και ο Μάρκος Αυρήλιος θα προσθέσει: «Ω Φύσις, εκ σου πάντα, εν σοι πάντα, εις σε πάντα»². Και τους θεούς που είχε πλάσει απ' αυτήν, τους λάτρευε όχι μόνο σε χειροποίητους ναούς, αλλά και σε άλση –δηλ. μέσα στη φύση, πάλι– που του ήταν εξίσου ιερά.

Στα μάτια του, η Φύση ήταν ο μεγάλος Νομοθέτης, ο μεγάλος Κανόνας αρμονίας, όχι μόνο για τον έξω και γύρω κόσμο, αλλά και για τον εσώτερό του – οδηγητής του πνεύματος και της ψυχής του ανθρώπου. Όταν οι πυθαγόρειοι και οι στωικοί φιλόσοφοι συμβούλευαν «ομολογουμένως τη φύσει ζην» («να ζεις σύμφωνα με τη φύση»), εννοούσαν βέβαια πως η σοφία της Φύσης αποτελεί το υπόδειγμα και τον δάσκαλο για τη ζωή και τη σκέψη του ανθρώπου. Για κείνους, η Φύση και ο Νους ήταν αχώριστοι – φύση χωρίς νου τούς ήταν αδιανόητη, όπως και νους χωριστά ή αντίθετα με τη φύση. Και πολύ δίκαια, αφού η Φύση είναι το μέγιστο ορατό και ο Νους το μέγα άορατο, και δεν μπορεί παρά να ταυτίζονται.

Όταν ήθελε ο Έλληνας να δηλώσει πως ένας θεσμός, μια πράξη, μια κατάσταση, μια ιδέα ήταν σωστά και πρόποντα, τα χαρακτήριζε, «σύμφωνα με τη φύση», «φυσικά». Ο Αριστοτέλης τονίζει πως «των φύσει η πόλις εστί» («η πολιτεία είναι μια φυσική πραγματικότητα»), πως «ο άνθρωπος είναι φύσει ζώον πολιτικόν και κοινωνικόν»³, πως «το κατά φύσιν (είναι) ηδύ», ευχάριστο⁴.

Αντίθετα, καθετί που αντιστρατεύεται ή αναιρεί τη φύση είναι «φάυλο» και επιζήμιο: «ουδέν των παρά φύσιν καλόν»⁵, θα πει ο ίδιος. Κι όταν θέλει να καταδικάσει τη βία λέει, απλά, πως «η

1. Diels-Kranz, *Αποσπάσματα των Προσωκρατικών*, τόμ. 1, σελ. 135.

2. *Εις εαυτόν*, Δ, 23.

3. *Ηθικά Νικομάχεια*, Α, 5, 1097B, 12, και *Πολιτικά*, Α, 1, 1253A, 2.

4. *Ρητορική*, 1371B, 12.

5. *Πολιτικά*, Ζ, 1325B, 7.

βία είναι παρά φύσιν»⁶... κι όταν θέλει να στηλιτεύσει την τυραννία αποφαίνεται: «ουδέ κατά φύσιν είναι το κύριον ένα πάντων των πολιτών» («είναι αντίθετο με τη φύση να κυριαρχεί ένας πάνω σ' όλους τους πολίτες»)⁷.

Συνακλόλουθα, κάθε διατάραξη της Φύσης, κάθε ανατροπή της φυσικής αρμονίας, την θεωρούσαν κοινωνικό έγκλημα και ιεροσυλία απέναντι στον «κόσμο» – την τάξη, την ευκοσμία του συνόλου των έμψυχων και άψυχων.

Πόσα τέτοια εγκλήματα, πόσες τέτοιες ιεροσυλίες διαπράτουμε εμείς, κάθε στιγμή, χρόνια και χρόνια τώρα, με καλπάζουσα «πρόοδο», είναι πασίγνωστο.

Πέρα, όμως, από την καταστροφή πρώτων υλών, ενεργειακών πηγών, κάθε είδους οργανισμών και «συστημάτων», η διάπραξη οικολογικών καταστροφών ή η αδιαφορία γι' αυτές (που, τελικά, καταντά το ίδιο) έχει πελώρια πνευματική και ηθική διάσταση.

Αφανίζω τη φύση ή δεν σκοτίζομαι για τον αφανισμό της, σημαίνει αψηφώ αυτόν ακριβώς τον μεγάλο νομοθέτη και καταπατώ τους νόμους του. Σημαίνει μένω τυφλός στα ακατάλυτα υποδείγματά του, κουφός στις ανέσπερες διδαχές του. Προπάντων, σημαίνει αδιαφορώ για τους άλλους, ξένους και δικούς, αδιαφορώ για την κοινωνία και την πολιτεία όλη, αδιαφορώ για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον του κοινωνικού συνόλου, αδιαφορώ όχι μόνο για την αρμονία του κόσμου αλλά και για την ίδια την επιβίωσή του. Και δεν νοιάζομαι παρά μόνο για το εφήμερο, το στιγμιαίο συμφέρον μου (όπως αστόχαστα το νομίζω), δεν νοιάζομαι παρά για όσα εκείνοι ονόμαζαν («παρά φύσιν») – την τυφλή βία, το άνομο κέρδος, την αλόγιστη εκμετάλλευση των πάντων, την ασύστολη αρπαγή και διαρπαγή των φυσικών πόρων, δηλαδή της ίδιας της ύπαρξής μας.

6. *Ρητορική*, Α, 11, 1370Α, 9.

7. *Πολιτικά*, Γ, 10, 1287Α, 11.

Άλλοτε, ήταν αυτονόητο πως το συμφέρον του συνόλου έχει μεγαλύτερη σημασία από το συμφέρον των ατόμων. Κι αυτό, επίσης, το θεωρούσαν επιταγή της Φύσης: «Είναι φυσικό η πόλη να προηγείται της οικογένειας και του καθενός από μας. Αν εκμηδενισθεί ολόκληρο το σώμα, δεν θα υπάρχει πια ούτε πόδι ούτε χέρι» («Και πρότερον δη τη φύσει πόλις ή οικία και έκαστος ημών εστι· αναιρουμένου γαρ του όλου, ουκ έσται πους ουδέ χειρ»⁸). Και, φυσικά, ακόμα σημαντικότερη από την πολιτεία είναι η Φύση, που την γέννησε, την περικλείνει, την τρέφει – η φύση, το σύνολο των συνόλων.

Σήμερα, εμείς, όχι μόνο κόβουμε το χέρι και το πόδι, αλλά και το κεφάλι και το σώμα ολόκληρο τα κομματιάζουμε και τα πολτοποιούμε για μερικά «όβολα» – χωρίς να στοχαζόμαστε πως κάθε πεντάρα που απομυζούμε απ' τη φύση, είναι και μια βραδυφλεγής ή ταχυφλεγής βόμβα στο κοινωνικό αλλά και στο ατομικό, το προσωπικό μας («είναι»).

Αντίθετα μ' εκείνους που κολακευόμαστε να τους αποκαλούμε «προγόνους μας», εμείς όχι μόνο χωρίζουμε τη Φύση από τον Νου, αλλά χωρίζουμε τον Νου από το πιο στοιχειώδες ανθρώπινο και κοινωνικό ήθος. Εξολοθρεύοντας το περιβάλλον, εξολοθρεύουμε και το ήθος αυτό – μια και το «αφύσικο» είναι «ανήθικο», και το «ανήθικο» («αφύσικο»), στην πιο ουσιαστική έννοια των όρων.

Έτσι, ύστερα από εκατομμύρια χρόνια απίστευτης προόδου, ο «Homo sapiens», ο «λογικός άνθρωπος», φτάνει στο πιο απίστευτο: να αφανίζει τόσο τη λογική όσο και τον άνθρωπο στη φυσική και την ηθικοπνευματική του υπόσταση. Ξαστοχώντας την άλλη παλιά αλήθεια, πως «η Φύση-θεός δικαιοσύνην διδάσκει»⁹ και ποιεί. Δικαιοσύνη – δηλαδή, νέμεση και τιμωρία. Που

8. Πολιτικά, Α, 1, 1253Α, 19. Μετάφρ. Β. Μοσκόβη, Καρατζάς.

9. Ξενοφών, Οικονομικός, Ε, 12.

κρέμεται πάνω απ' όλους εμάς, τους δολοφόνους και αυτόχειρες.

Ας ελπίσουμε πως υπάρχει ακόμα καιρός, το φονικό μαχαίρι, αντί για ό,τι άλλο, να κόψει τη θηλιά που έχουμε μόνοι μας φιλοτεγήσει για τον λαιμό μας...

17.11.91

ΔΙΚΟΠΙΑ ΜΑΧΑΙΡΙΑ

Αχτίδες απ' τη Δύση, ζόφοι απ' την Ανατολή

ΓΙΑ «ΤΡΑΓΩΔΙΑ» ΜΙΛΟΥΣΑ πριν μερικές εβδομάδες σχετικά με την κατάσταση της Ελλάδας του 1991 και την ομφαλοσκοπούσα, κερδοσκοπούσα, πολιτική κομμάτων και συνδικάτων, σε ώρα «ύψιστου κινδύνου», οικονομικού και εξωτερικού.

Κι όπως είναι γνωστό, ακομα και η τραγωδία έχει αναβαθμούς και «ποιοτικές διαφορές». Άλλη λ.χ. είναι η τραγωδία της Μήδειας, που φτάνει στην παιδοκτονία από μάνητα για την εγκατάλειψή της απ' τον Ιάσονα, κι άλλη η τραγωδία του Οιδίποδα, του «άφταιγου μιαρού», που γίνεται πατροκτόνος κι αιμομίκτης, χωρίς να το θέλει, χωρίς να το ξέρει, κι αυτοτυφλώνεται μετά. Άλλη η τραγωδία του πατρίκιου Κοριολανού, που καταστρέφεται εξαιτίας της τυφλής αντιλαϊκής αλαζονείας του και της προδοσίας του, άλλη του Σάυλοκ, που πληρώνει τη φιλοχρηματία του, αλλά και τη (δίκαιη) ρατσιστική εκδίκησή του, και άλλη η τραγωδία του Άμλετ, που αφανίζεται στον αδιέξοδο αγώνα του να γίνει τιμωρός αλλά και γνώστης της αλήθειας για τα πάντα.

Η δική μας τραγωδία, όμως, κατορθώνει να συγκεντρώνει

λίγα απ' όλα αυτά τα χαρακτηριστικά – τότε απ' την καλή και τότε απ' την ανάποδη:

Και αλαζονεία των κάθε είδους και μεγέθους εξουσιαστών μας πλεονάζει, και φιλοχρηματία, και κομματικός ρατσισμός, και παρωδία τιμωρίας και αναζήτησης της αλήθειας, και εγκατάλειψη των άφταιγων μισθωτών που φτάνει ως την παιδοκτονία και, προπάντων, τύφλωση μπρος στο εσωτερικό χάος και τις εξωτερικές απειλές. Ακόμα κι όταν σημειώνονται κάποιες ευτυχείς στροφές και μεταπτώσεις – όπως η προχρυσινή (10.11.91) ένταξή μας στη Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση.

Αυτή την «ευσίωνη τροπή» και τις παραμέτρους της θα θέλαμε να σχολιάσουμε σήμερα.

Κανέννας δεν μπορεί ν' αμφισβητήσει την ελληνική επιτυχία στην ιστορική πραγματικά σύνοδο του Μάαστριχτ – πολύ περισσότερο που όλα τα κόμματα, μ' επικεφαλής τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και τον Πρωθυπουργό, συντονίσθηκαν με σπάνια ομοψυχία για την επίτευξη αυτού του σκοπού.

Και, πάλι, όμως, γεννιέται το δραματικό ερώτημα: Θα μπορέσουμε, και πώς και πόσο, ν' αξιοποιήσουμε αυτή την «ελευθέρα είσοδο» – και μάλιστα, σε προθεσμίες τόσο σύντομες;

Ή θα επαναπαυθούμε σ' αυτή τη νίκη και θα εφησυχάσουμε, όπως τόσες φορές, και θα πιστέψουμε πως δέσαμε τον γάιδαρό μας, μόνο και μόνο επειδή μπήκαμε στην ευρωπαϊκή στάνη;

Με την ένταξή μας –είπε ο πρωθυπουργός τη νύχτα της περασμένης Τρίτης– «έχουμε στα σύνορά μας το αίσθημα της ασφάλειας», αφού «τα σύνορά μας είναι πλέον αμυντικά σύνορα της ενωμένης Ευρώπης».

Της ενωμένης Ευρώπης. Αλλά η πολύπλαγκτη ήπειρός μας, αν ενώνεται στο δυτικό σκέλος της, κλυδωνίζεται στο ανατολικό και στο νοτιανατολικό – και δεν υπάρχει καμιά αντισεισμική άμυνα, κανέννας κυματοθραύστης, που να εμποδίζει τις δονήσεις και τις θύελλες να περάσουν απ' τη μια πλευρά στην άλλη. Η διάλυση της τέως κομμουνιστικής, τέως σοβιετικής, τέως υπερ-

δύναμης και η αναρρίπιση των εθνικιστικών παθών, το ζέσπασμα εμφυλιοπολεμικών συγκρούσεων, η τραγική φτώχεια των τέως «σοσιαλιστικών δημοκρατιών»), απειλούν ολόκληρη την Ευρώπη, πριν καν αρχίσει η διαδικασία της ποθητής ένωσής της. Έλεγε τις προάλλες ο υπουργός των Εξωτερικών των ΗΠΑ, Τζέιμς Μπέικερ:

«Η κατάσταση που διαμορφώνεται στην ΕΣΣΔ δεν διαφέρει σε τίποτα από αυτήν που βλέπουμε στη Γιουγκοσλαβία, αλλά μια Γιουγκοσλαβία με πυρηνικά όπλα. Οι ειρηνικές –για την ώρα– εξελίξεις στην τέως Σοβιετική Ένωση, απειλούν να δημιουργήσουν μια εξαιρετικά επικίνδυνη κατάσταση για την Ευρώπη αλλά και για ολόκληρο τον κόσμο»¹.

Θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανένας πως οι ιερεμιάδες του κ. Μπέικερ υπηρετούν τον μύχιο πόθο του αμερικανικού «στρατιωτικο-βιομηχανικού συμπλέγματος» να υπάρχει πάντα κάποιος «φοβερός εξωτερικός κίνδυνος» – τόσο ωφέλιμος για τα συμφέροντα του αμερικανικού κατεστημένου. Αλλά ποιος είναι σε θέση ν' αρνηθεί τη –μερική, έστω– αλήθεια των ανησυχιών του;

Μέσα σ' αυτή την εκρηκτική συγκυρία, η θέση της χώρας μας είναι εξαιρετικά ευαίσθητη και ευπαθής. Όχι μόνο επειδή απέχουμε μια δρασκελιά απ' την πυρηνικοφόρο ΕΣΣΔ, όχι μόνο επειδή οι εθνικιστικές συγκρούσεις μανιάζουν έξω απ' τη βαλκανική πόρτα μας. Αλλά, προπάντων, επειδή αυτοί οι κλυδωνισμοί προσφέρουν «λαμπρόν στάδιον δόξης», δηλαδή αρπαγής, στη χαρίεσσα γείτονά μας Τουρκία.

Μόνο τυφλοί τα τ' ώτα κ.λπ. δεν βλέπουν πια πως η Άγκυρα οραματίζεται να υποκαταστήσει την αποσαθρωμένη σοβιετική αυτοκρατορία με μια αυτοκρατορία τουρκική, στα μέτρα και στο «πνεύμα» της αλήστου μνήμης οθωμανικής. Μια αυτοκρατορία, που να φτάνει βορειανατολικά στις πετρελαιοφόρες νότιες πε-

1. *International Herald Tribune*, 9.11.91.

ριοχές της ΕΣΣΔ, νότια όσο μπορεί πιο βαθιά στη Μέση Ανατολή και στα πετρέλαιά της, βορειανατολικά ως την κεντρική Ευρώπη, με προγεφύρωμα τη Βουλγαρία και τη Γιουγκοσλαβία, όπου αφθονούν μουσουλμανικές μειονότητες. Και ανατολικά; Μα πού αλλού παρά στο Αιγαίο και στην Ελλάδα ολόκληρη, που πριν ενάμισι αιώνα είχε την αστοχασιά να ξεφύγει απ' την οσμανλίδικη Χαναάν.

Μιλώντας τις προάλλες (6.12.91) σ' ένα συμπόσιο (φυσικά!), ο Οζάλ δεν μάσησε τα λόγια του:

«Η σημερινή ιστορική συγκυρία δίνει στην Τουρκία τη δυνατότητα να αντιστρέψει την πορεία συρρίκνωσης του τουρκικού έθνους, που άρχισε μπροστά στη Βιέννη» (το 1683, οπότε τα τουρκικά στρατά δεν μπόρεσαν να κυριέψουν την αυστριακή πρωτεύουσα και άρχισε η παρακμή της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο Οζάλ μιλάει για άδικη «συρρίκνωση του τουρκικού έθνους», θεωρώντας, προφανέστατα, πως τα φυσικά δυτικά όρια του τουρκικού δοβλετιού είναι οι Άλπεις περίπου...). Και συνέχισε:

«Κατά τη διάρκεια της επεκτάσεως του τουρκικού έθνους υπό την οθωμανική σημαία, κατορθώσαμε να δημιουργήσουμε θρησκευτικές και φυλετικές προσβάσεις στον βαλκανικό χώρο, στη Γιουγκοσλαβία, τη Βουλγαρία, την Αλβανία και την Ελλάδα. Η Κωνσταντινούπολη είναι η φυσική πρωτεύουσα της Βαλκανικής και τα Βαλκάνια αποτελούν τον κατ' εξοχήν χώρο ανάπτυξης της επιρροής μας».

Εφ' ω και «πρέπει να υιοθετήσουμε ενεργό εξωτερική πολιτική, για να αξιοποιήσουμε ευκαιρίες που εμφανίζονται μια φορά στα 300 χρόνια».

Αβίζο στους κουτόφραγκους, που πιστεύουν στην οσμανλίδικη μπέσα!

Και καταπόδι στον Οζάλ, ο Ντεμιρέλ αρνιέται να ονομάσει «ελληνικά» τα νησιά του Αιγαίου και τα Δωδεκάνησα, προσθέτοντας πως «οι πάντες θα μπορούν να πάνε παντού και όλα τα μέρη θα είναι όλων» – εκτός απ' τα τουρκοθωμανικά, βέβαια, που θα

είναι αποκλειστικά των Τούρκων μπεχλιβάνηδων, κατά το γνωστό «τα δικά μου δικά μου, και τα δικά σου δικά μου».

Και το μπουκέτο της θρασο-ιταμότητας, να μιλάει ο αυτός Σουλεϊμάν για «ελληνικό κίνδυνο» και για «ανάγκη άμυνας των μεγάλων τουρκικών πόλεων»²!

Και αναρωτιόμαστε πάλι: η ένταξή μας στη ΔΕΕ και η ελπίδα πως «τα σύνορά μας (θα) είναι τα αμυντικά σύνορα της ενωμένης Ευρώπης» –όπως είπε ο κ. Μητσοτάκης–, φτάνουν για ν' αναχαιτίσουν τις ορέξεις και τις καλπουζανιές της Άγκυρας; Πολύ περισσότερο, που η γειτόνισσά μας, ενώ δεν έχει διόλου «καλήν έξωθεν μαρτυρίαν» (αφού έχει τόσες φορές καταδικασθεί για εισβολές και γενοκτονίες), διαθέτει, ωστόσο, την εύνοια, την ευμένεια και την εθελοτυφλία των κάθε λογής «μεγάλων». Που την βλέπουν, άλλοι σαν «χωροφύλακά» τους, άλλοι σαν πελάτη τους, άλλοι σαν συνεταίρο σε πελώριες λαθροχειρίες. Μήπως η συμμετοχή μας στο ΝΑΤΟ εμπόδισε τους «Αττίλες» και τις τουρκικές προκλήσεις και αξιώσεις στο Αιγαίο; Οι Ευρωπαίοι εταίροι μας αρνιούνται να δουν τι κίνδυνο αντιπροσωπεύει ο παντουρκισμός – κίνδυνο, όχι μόνο για τους μικρούς γείτονες αλλά και για τους μεγάλους της Ευρώπης και του κόσμου, που θέλουν να ξεχνάνε τι σημαίνει το γιαταγάνι και το εκπολιτιστικό φως του βαζιβουζουκισμού, που η Ανατολή, τα

2. Συνεπικουρος της ξυνωρίδος, ο ανεκδιήγητος «ιστορικός» Ντιροζέλ – που «ξαναχτύπησε» τις προάλλες, αποκαλώντας τους Έλληνες «Τούρκους», στην εφημερίδα *Quotidien de Paris*! Αλλά γιατί όχι; Όταν ο «επιστήμων» αυτός αγνοεί την απέραντη προσφορά των αρχαίων Ελλήνων, γιατί να μην αλλάξοπιστήσει και αλλάξο-εθνίσει τους σύγχρονους Έλληνες; Ίσως μάλιστα, αύριο, να προσυπογράψει τις «ανακαλύψεις» των Τούρκων ομολόγων του, που βάφτισαν τον Όμηρο και τους Έγνες φιλοσόφους «Τούρκους», και ίσως να μας διαβεβαιώσει πως, στον Μαραθώνα και τη Σαλαμίνα, νίκησαν οι Γενίτσαροι του Σουλτάνου και πως η Αθήνα του Ε' αιώνα ήταν δημιούργημα του Χορ-Χορ Αγά και του Νασρεντίν Χότζα. Άξιος ο μισθός του – που, φαντάζομαι, θα είναι παχυλός σε παράδες...

Βαλκάνια, η Αφρική, αλλά και η Ευρώπη γνώρισαν καλά πριν έξι αιώνες.

Παραβλέπουν, ακόμα, το γοερό δίδαγμα από τους αλυσιδωτούς συγκλονισμούς και τις αλληλοσφαγές στην ΕΣΣΔ και στη Γιουγκοσλαβία. Η βίαιη κατασκευή κρατών και αυτοκρατοριών από πανσπεριμίες λαών, με διαφορετικές εθνικότητες, γλώσσες, θρησκείες, παραδόσεις κ.λπ., αργά ή γρήγορα ξεσπάει σε ηφαιστειακές εκρήξεις, που οι αντίκτυποί τους είναι τόσο πιο επικίνδυνοι, όσο πιο μεγάλη είναι η έκταση των κρατών-μωσαϊκών και η καταπίεση που έχει ασκηθεί στα μέλη τους. Και τέτοια ήταν η οθωμανική αυτοκρατορία, τέτοια θα ήταν η τουρκική επίγονός της, αν γινόταν ποτέ πραγματικότητα – εφιαλτική για όλους.

Όσο για μας, το μέγα πρόβλημά μας συνοψίζεται στο αν θα είμαστε άξιοι όχι μόνο να συμπορευθούμε οικονομικά κ.λπ. με την ενωμένη Ευρώπη με ακαταπόνητη και ακατάπαυστη δουλειά, αλλά και πώς θ' ανανήψουμε πολιτικά και θα κάνουμε συνείδηση των Ευρωπαίων εταίρων μας τις εξ ανατολών απειλές – για να μη θυσιαστούμε μια μέρα στον βωμό της τουρκικής αδηφαγίας και της ευρωπαϊκής «σκοπιμότητας», ενωμένης ή όχι.

Στο χέρι μας –όπως πάντα και στα πάντα– να δώσουμε στην «τραγωδία» μας κάθαρση και αίσιο τέλος...

15.12.91

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΟΡΟΙ

Αιώνιο και επίκαιρο πρόβλημα

ΑΝ ΤΟ 1991 τέλειωσε με την κατάλυση του ανύπαρκτου σοσιαλισμού στις ανατολικές «δημοκρατίες», το 1992 αρχίζει με τον αγώνα, οι τέως αυτές να δικαιώσουν την αφαίρεση των εισαγωγικών από τον πολιτικό τίτλο τους, να καθιερώσουν ένα όσο γίνεται πιο γνήσιο δημοκρατικό σύστημα στις απελευθερωμένες χώρες και περιοχές.

Αυτονόητη αυτή η «δέουσα» εξέλιξη, δεν είναι ωστόσο διόλου αυτόματη και ανώδυνη – και δεν ήταν ποτέ. Όσο περισσότερο χρόνο έχει ζήσει ένας λαός κάτω από απολυταρχικό καθεστώς κι όσο πιο τυραννικό ήταν το καθεστώς αυτό, τόσο πιο δύσκολη, δύσβατη, επίπονη είναι η μεταπήδηση σ' ένα σύστημα, που ακρογωνιαίοι λίθοι του είναι εκείνα ακριβώς τα στοιχεία που ο λαός είχε στερηθεί και άρα δεν είχε ποτέ (εκ)μάθει: η ελεύθερη σκέψη και δράση, ο διάλογος, η συμμετοχή όλων στα κοινά κ.λπ.

Αντίθετα, γνωρίζει «άριστα» την αυθαιρεσία των κρατούντων, την καταπίεση, τη βία, τη φίμωση, που είχε χρόνια υποστεί. Και, όταν βρεθεί ελεύθερος, έχει την τάση να τις ασκήσει πάνω σε άλλους, αφού μόνο αυτά τα «μέσα» και τρόπους «κατέχει».

Αποτέλεσμα: σε πολλές περιπτώσεις, η πρωτόγνωρή του ελευθερία γλιστράει σε ασυδοσία, η λαϊκή συμμετοχή στην εξουσία φτάνει στην αναρχία, την άνωθεν βία και καταπίεση διαδέχεται η αμοιβαία βία και αλληλοσφαγή. Προπάντων, όταν οι λαοί αυτοί αποτελούν πανσπερμία εθνοτήτων – που «ενώθηκαν» με τη βία και που τις χωρίζουν ιστορία, θρησκεία, παραδόσεις, εθνικισμοί, παλιές αντιθέσεις και μίσση.

Δείγμα τραγικό και πασίγνωστο, ορισμένες απ' τις δροφυορικές («δημοκρατίες», που αντάλλαξαν τη «σιωπή νεκροταφείου») του («υπαρκτού σοσιαλισμού») με τον ορυμαχδό σφαγείου μιας ανύπαρκτης (ακόμα) δημοκρατίας. Αντίθετα, στις κεντρο-ευρωπαϊκές και τις βαλτικές χώρες (που είχαν βιώσει τη δημοκρατία πριν απ' την υποταγή τους στη Μόσχα και που είχαν υψηλότερο επίπεδο πολιτισμού) η μετάβαση από την υποτέλεια στην ανεξαρτησία έγινε ομαλά και αναίμακτα – με μόνες τις οικονομικές περιπλοκές της απότομης αλλαγής.

Αυτονόητο συμπέρασμα: το καλύτερο, το μοναδικό σχολείο για τη δημοκρατική διαβίωση είναι η δημοκρατία η ίδια –όταν δημοκρατία είναι. Η καλύτερη, η μοναδική εγγύηση για την ειρηνική συμβίωση, την ευνομία, την ευμάρεια, είναι η όσο γίνεται πιο πλήρης, συνεπής, αβίαστη πραγμάτωση της δημοκρατίας – όσες αδυναμίες, δυσκολίες, αντιφάσεις ακόμα, κι αν παρουσιάζει το πολίτευμα αυτό, που τόσο το κακοβάζουν οι εχθροί του και τόσο το κακοποιούν οι «ζηλωτές» του.

(Μια ακόμα δραματική ειρωνεία, που την έκανε κοινό τόπο η εποχή μας: Η μαρξική θεωρία καταδικάζει τη δημοκρατία, επειδή το κράτος είναι πάντα και αναπότρεπτα όργανο της οικονομικά κυρίαρχης τάξης, κι έτσι η πραγματική θέληση της πλειοψηφίας καταπνίγεται και οι ατομικές ελευθερίες είναι φενάκη, χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο. Και εβδομήντα τόσα χρόνια, στο κράτος που στήθηκε στο όνομα και στο δόγμα του μαρξισμού, η θεωρία επαληθεύεται απ' την ανάποδη, αφού το «σοσιαλιστικό-μαρξιστικό» κράτος στάθηκε τυφλό όργανο μιας

κυρίαρχης ομάδας, η θέληση της πλειοψηφίας ήταν ολότελα αμελητέα και οι ελευθερίες δεν ήταν ούτε καν τυπικές, αλλά μια μασκαράτα χωρίς κανένα περιεχόμενο).

Αυτονόητο, ακόμα, πως για να φτάσει ένας λαός στην πραγμάτωση της δημοκρατίας, απαραίτητη είναι η γνώση των στοιχείων, των «όρων» του πολιτεύματος και η συμμόρφωση μ' αυτούς.

Και τούτο είναι το πρόβλημα, σ' όλη την κοινοτοπία του: Εικοσιπέντε αιώνες τώρα, η πολιτική θεωρία διατυπώνει τους όρους αυτούς –με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία, με πλατύτερη ή στενότερη σημασία– και άλλο τόσο καιρό (σχεδόν) η πρακτική τους διαψεύδει, τους παραποιεί, τους διαστρέφει, καλόβουλα ή κακόβουλα – ενώ, ακόμα συχνότερα, οικειοποιούνται και πλαστογραφούν το όνομα της δημοκρατίας άτομα και καθεστώτα που αποτελούν αναίρεσή της, όχι μόνο στην ουσία αλλά και στους τύπους. (Ακόμα και οι στυγνότερες δικτατορίες δεν γαυριούν πως είναι «ιδανικές δημοκρατίες»);).

Το πανάρχαιο αυτό πρόβλημα γίνεται ακόμα πιο καφτό σήμερα, όπου τόσοι πολύπαθοι λαοί πασχίζουν να γνωρίσουν και να οικοδομήσουν τη δημοκρατία (τους). Οπότε, προβαίνει το άλλο ερώτημα: ποιοι είναι οι καλύτεροι «αρχιτέκτονες» και οδηγοί του δημοκρατικού πολιτεύματος, οι «ειδικοί» ή οι «πολλοί»;

Στο ερώτημα επιχειρεί μια απάντηση ο Paul Feyerabend με το μικρό βιβλίο του *Δημοκρατικός σχετικισμός*¹. Κήρυκας, φυσικά, του «σχετικισμού» (που δεν δέχεται πως υπάρχουν αντικειμενικές, απόλυτες αλήθειες, αλλά μόνο υποκειμενικές γνώσεις και γνώμες), «μαθητής» του Πρωταγόρα και του «πάντων

1. Μετάφρ. Π. Μπουράκη, πρόλογος Γ. Μεταξά (Υποδομή, 1991). Για την ακρίβεια, το κείμενο αυτό –όπως σημειώνεται στην ελληνική έκδοση– αποτελεί αυτοτελή ενότητα του δοκιμίου του Φ. «Σημειώσεις για τον Σχετικισμό» και περιέχεται στο βιβλίο του *Αποχαιρετισμός στον Λόγο (Farewell to Reason, Verso 1987)*.

χορημάτων μέτρον άνθρωπος», ο Φεγεράμπεντ δηλώνει ρητά τον θαυμασμό του για την αρχαία ελληνική σκέψη – που, λέει, «οι ιδέες της είναι απλές και καθαρές και δεν τις βαραίνουν οι άχρηστες τεχνικότητες των νεότερων διανοητικών συζητήσεων. Μπορούμε όλοι να μάθουμε από αυτούς τους παλαιούς στοχαστές, από την επιχειρηματολογία τους και τις απόψεις τους».

Σχετικά με το δίλημμα που αναφέραμε («ειδικοί» ή «πολλοί»;) και τη συζήτηση που εγκαινίασαν οι σοφιστές και συνέχισαν ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, ο Φεγεράμπεντ δεν διαστάζει ανάμεσα στις δύο απόψεις:

Η μία –όπως γράφει– εναποθέτει όλη τη γνώση και την εξουσία στους «ειδήμονες» (από βασιλιάδες έως επαγγελματίες πολιτικούς), που «παράγουν σημαντική γνώση και έχουν σημαντικές ικανότητες». Μια «αυταρχική άποψη», προσθέτει, που «ήταν αντικείμενο κοροϊδίας» στην Αθήνα του 5ου αιώνα, ενώ στον 4ο την υποστήριζε ο Πλάτων – και όχι μόνο αυτός.

Η άλλη άποψη υποστηρίζει πως οι «ειδήμονες συχνά περιορίζουν το οπτικό πεδίο τους» (βλέπουν τα δέντρα και χάνουν το δάσος, όπως λέμε εμείς), «δεν εξετάζουν όλες τις απόψεις των φαινομένων, αλλά μόνο τις σχετικές με τα κατά περίπτωση περιορισμένα ενδιαφέροντά τους». Και –ειδικά, οι κυβερνήτες, πολιτικοί κ.λπ.– «καθοδηγούνται από κομματικά συμφέροντα και προλήψεις και σπανίως μόνον από ό,τι άλλοι θα θεωρούσαν αληθινή γνώση».

Συνακόλουθα, καμιά γνώμη και κανένας γνωμολόγος δεν μπορεί να γίνονται δεκτοί χωρίς έλεγχο. Και ο αρμοδιότερος ελεγκτής είναι οι πολίτες. Αν και μη «ειδικοί», «η γνώση που αποκτούν κατά τη διάρκεια της μη δομημένης αλλά πλούσιας, σύνθετης και ενεργού διαδικασίας μάθησης (η μάθηση δεν είναι χωρισμένη από τη ζωή, αλλά μέρος της – οι πολίτες μαθαίνουν εκτελώντας καθήκοντα, που απαιτούν την μέσω αυτών αποκτημένη γνώση) επαρκεί για να κρίνουν όλα όσα συμβαίνουν στην πολιτεία, συμπεριλαμβανομένων και των πιο περίπλοκων ειδικών προβλημάτων». Και ο Φ. καταλήγει στη «σχετικιστική θέση»:

«Οι πολίτες, και όχι κάποιες ειδικές ομάδες, έχουν την τελευταία λέξη για τις αποφάσεις γύρω από το τι είναι αληθινό και τι ψευδές, χρήσιμο ή άχρηστο στην κοινωνία τους».

(Ο Φεγεράμπεντ μνημονεύει εδώ τον Πρωταγόρα, αλλά – άγνωστο γιατί– δεν αναφέρεται και στον Αριστοτέλη, που έχει διατυπώσει σχεδόν ταυτόσημα τη («θέση του»): «Οι πολλοί, που ο καθένας τους χωριστά δεν είναι αξιόλογος, είναι ενδεχόμενο όλοι μαζί να είναι καλύτεροι από τους ξεχωριστούς πολίτες, όχι σαν άτομα, αλλά σαν σύνολο», επειδή «κρίνουσιν άμεινον –πιο σωστά– οι πολλοί». Και άρα «δικαίως κύριον μειζόνων το πλήθος» – είναι δίκαιο οι πολλοί ν' αποφασίζουν κυριαρχικά για τα πιο σοβαρά ζητήματα»²).

Ο Φ. αναθυμάται και το τέλος της αισχυλικής Ορέστειας, όπου η Αθηνά, έχοντας «μερέψει» τις Ερινύες, δηλώνει πως «δεν θα παραμεριστεί η δική τους άποψη: η πόλη χρειάζεται όλες τις δυνάμεις που την έκαναν να εξελιχθεί, δεν μπορεί να χάσει ούτε μια απ' αυτές».

Και φτάνει στο γενικό συμπέρασμα: «Η απόπειρα επιβολής μιας καθολικής αλήθειας (ενός καθολικού τρόπου να βρούμε την αλήθεια) έχει οδηγήσει σε καταστροφές στο κοινωνικό πεδίο, και σε κενούς φορμαλισμούς και αιωνίως ανεκπλήρωτες υποσχέσεις στις φυσικές επιστήμες». Και ακόμα περισσότερο, στην πολιτική θεωρία και πράξη.

Τέταρτο αυτονόητο, ωστόσο: ο κριτής-λαός πρέπει να έχει αρκετήν ωριμότητα για να μην παρασύρεται από λογής λογής πλάνους (φανερά αυταρχικούς ή ύπουλα μασκαρεμένους δημαγωγούς και λαϊκιστές), να διαθέτει αρκετήν ευθυκρισία για να ξεχωρίζει όχι μόνο τι αλλά και ποιοι είναι αληθινοί ή ψεύτικοι, χρήσιμοι ή άχρηστοι ή κινδυνωδέστατοι και επιβλαβέστατοι στον «δήμο» και στα δημόσια πράγματα.

2. Πολιτικά, 1281B, 1, 9 και 40. Μετάφρ. Β. Μοσκόβη, Καρατζάς.

Και αυτό είναι το πρόβλημα του προβλήματος, το πρόβλημα της δημοκρατικής παιδείας των πολιτών διά μέσου της άσκησης στη δημοκρατία. Μια μαθητεία με πάρα πολλούς σκοταδιστές («δασκάλους») και πάρα πολλούς μετεξεταστέους μαθητές...

ΕΠΙΜΕΤΡΟ: Άφθονος λόγος για «Κοινοπολιτείες», αυτόν τον καιρό. Και πολλοί θυμήθηκαν τις αρχαίες και νεότερες χρήσεις και εφαρμογές του όρου – από «το κοινόν» των αρχαίων Ελλήνων, την ένωση ομάδων και πόλεων («το κοινόν των Θεσσαλών»), «το κοινόν των Βοιωτών» κ.λπ.) ως τις ονομαστές Συμπολιτείες, την Αχαϊκή και την Αιτωλική, και ως τις νεότερες Κοινοπολιτείες, Βρετανική, Αμερικανική, Σοβιετική, Γιουγκοσλαβική – με ολότελα διαφορετικό βαθμό ελεύθερης συμμετοχής σ' αυτές.

Όμως δεν είναι άχρηστο να θυμίσουμε πως την πρώτη ιδέα για μια ένωση ελεύθερων πολιτειών την είχε, εκεί στις αρχές του βου αιώνα, ο Θαλής ο Μιλήσιος: «*Συμβούλευσε τους Ίωνες να συστήσουν ένα κοινό βουλευτήριο, που η έδρα του να είναι στην Τέως (αφού η Τέως βρίσκεται στη μέση της Ιωνίας), κι οι άλλες πόλεις, που δε θα πάφουν βέβαια να κατοικούνται όπως και πριν, να θεωρούνται σαν να είναι δήμοι αυτής της έδρας*»³...

5.1.92

3. Ηρόδοτος, Α, 170. Μετάφρ. Δ. Μαρωνίτη, Γκοβόστης.

ΠΡΟΦΗΤΕΙΕΣ

για τη «μύρα» της ΕΣΣΔ – πριν από 70 χρόνια

ΑΝΑΥΔΟΙ ΕΧΟΥΝ ΜΕΙΝΕΙ σοφοί και άσοφοι μπρος στην κατεδάφιση της ΕΣΣΔ και τις ιδεολογικές κατολισθήσεις που τη συνοδεύουν. Κι ωστόσο, κάποιοι είχαν προβλέψει κι εκείνην κι ετούτες. Και δεν τα «μάντεψαν» όταν εισόρμησε στη σοβιετική σκηνή η «περεστρόικα», πριν από έξι χρόνια, ούτε χρέωναν τον Γκορμπατσόφ για την «προδοσία» του σοσιαλισμού και της Σοβιετικής Ένωσης. Οι «προφήτες» εκείνοι τα προείδαν τον καιρό που θεμελιωνόταν ακόμα η ΕΣΣΔ, πριν από εφτά δεκαετίες, και στηλίτευαν απερίφραστα ως υπεύθυνους για την παραποίηση του σοσιαλισμού και για τα δραματικά επακόλουθά της, τους ίδιους τους οικοδόμους του νέου κράτους, χωρίς να εξαιρούν –κάθε άλλο– τον πρωτομάστορα Λένιν.

Ένας απ' αυτούς τους μάντεις κακών (πλάι στη Ρόζα Λούξεμπουργκ κ.ά.) ήταν ο κορυφαίος θεωρητικός του αναρχισμού, ο Πιότρ Αλεξέγεβιτς Κροπότιν (1842-1921). Πρίγκιπας και αξιωματικός του τσαρικού στρατού, είχε εξεγερθεί κατά της τότε «τάξης πραγμάτων», όταν, νεαρότατος, υπηρέτησε σ' ένα Σύνταγμα Κοζάκων στον Αμούρ (μεταξύ Σιβηρίας και Μογγολο-

λίας) και είδε την αποτρόπαιη μεταχείριση των απόκληρων και των φυλακισμένων από τους κρατικούς σμίρους. Στα 25 του, παραιτήθηκε απ' τον στρατό, γύρισε στην Πετρούπολη, συνδέθηκε με τους σοσιαλιστές διανοούμενους και, ύστερα, έφυγε στην Ελβετία (1872), όπου προσχώρησε στον αναρχισμό. Γυρίζοντας στη Ρωσία, ανάπτυξε ζωηρή αντικαθεστωτική δράση, φυλακίστηκε (1874) αλλά, δυο χρόνια αργότερα, κατόρθωσε ν' αποδράσει και να καταφύγει στο εξωτερικό, όπου έμεινε εξόριστος 41 ολόκληρα χρόνια.

Εκεί διαμόρφωσε τις θεωρίες του, κήρυξε την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας και του κρατικού καταναγκασμού, έγραψε πλήθος μελέτες (φιλοσοφικές, πολιτικές, επιστημονικές), απελάθηκε απ' την Ελβετία, φυλακίστηκε στη Γαλλία τρία χρόνια, έζησε στην Αγγλία, και δεν γύρισε στην πατρίδα του παρά με την Επανάσταση του 1917.

Αλλά κι εκεί δεν άργησε ν' ασκήσει έντονη κριτική κατά της «νέας τάξης πραγμάτων» και –μ' όλο που οι μπολσεβίκοι τον τίμησαν για την πολύχρονη επαναστατική δράση του– αποτραβήχτηκε πικραμένος στο χωριό Ντιμιτρόφ, όπου πέθανε τον Οκτώβριο του 1921, 79 χρόνων πια.

Τα τελευταία χρόνια της ζωής του, είχε κάποιες επαφές με τον Λένιν – που εκτιμούσε βαθιά τον «ερημίτη τού Ντιμιτρόφ», ιδιαίτερα για το έργο του *Η Γαλλική Επανάσταση του 1789-1793*. Κι όπως φαίνεται, είχαν συναντηθεί τον Οκτώβριο του 1918, τον Μάιο του 1919 και τον Αύγουστο του 1920.

Δυο γράμματα που έστειλε ο Κροπότκιν στον Λένιν (τον Μάρτιο και τον Δεκέμβριο του 1920) και μια πολυσέλιδη δήλωσή του στους απεσταλμένους του αγγλικού εργατικού κινήματος (Ιούνιος 1920), απηχούν τις κρίσεις του για το σοβιετικό καθεστώς – κρίσεις που, σήμερα, παίρνουν διάσταση προφητειών¹.

1. Δημοσιεύονται στο: P. Kropotkin, *Oeuvres*, εκδ. Maspero, Παρίσι 1976, σελ. 335-348.

Ο παλαίμαχος φιλόσοφος κι επαναστάτης δεν διστάζει να πει ξεκάθαρα στον Λένιν πως «η Ρωσία είναι σοβιετική δημοκρατία μόνο κατ' όνομα... Δεν διοικούν τα σοβιέτ, των εργατών, αλλά οι επιτροπές του κόμματος – που οι ενέργειές τους πάσχουν από όλες τις αμαρτίες της γραφειοκρατίας».

Βασική και απόλυτη είναι η αντίθεσή του με τη βασική επίσης κομμουνιστική αρχή της δικτατορίας του προλεταριάτου – δηλαδή της δικτατορίας του κομμουνιστικού κόμματος, δηλαδή της δικτατορίας της ηγετικής ομάδας του:

«Μπορεί», γράφει, «η κατάσταση πολέμου να στάθηκε η δικαιολογία για την εφαρμογή δικτατορικών μεθόδων και τη συγκεντρώνση όλων των εξουσιών στα χέρια της κυβέρνησης». Αλλά το αποτέλεσμα ήταν πως «τα εγγενή ελαττώματα του κρατικού κομμουνισμού διπλασιάστηκαν», «έγιναν τεράστια λάθη, που πληρώθηκαν με το θάνατο χιλιάδων ανθρώπων και με την καταστροφή ολόκληρων περιοχών».

Με ακόμα μεγαλύτερη δριμύτητα στηλιτεύει ο Κροπότκιν τη σύλληψη ως ομήρων πολλών «λευκοφρουρών», αξιωματικών του (τσαρικού) στρατηγού Βράνγκελ, αλλά και σοσιαλεπαναστατών. «Επιστροφή στις χειρότερες μέρες του Μεσαίωνα και των θρησκευτικών πολέμων» χαρακτηρίζει τις μεθόδους αυτές, και αναρωτιέται:

«Πώς οι κήρυκες μιας νέας ζωής και μιας νέας κοινωνίας μπορεί να καταφεύγουν σε τέτοια όπλα για ν' αμυνθούν απέναντι στους εχθρούς τους;».

(Φυσικά, οι μεθοδεύσεις της εποχής εκείνης ήταν «χάδι» μπρος στην κατοπινή σταλινική αποθέωση του τρόμου και του εγκλήματος – τον εξολοθρεμό όχι χιλιάδων αλλά εκατομμυρίων, τα στρατόπεδα και τα ψυχιατρεία, τη σφαγή όχι μόνο εχθρών αλλά και φίλων και σκαπανέων της Οκτωβριανής Επανάστασης).

Τη δικτατορία του προλεταριάτου και τις μεθόδους αυτές ο Κροπότκιν τις ονομάζει απόλυτη ανείρεση του σοσιαλισμού:

«Ακόμα κι αν η δικτατορία του κόμματος ήταν αποτελεσματικό μέσο για να νικηθεί το καπιταλιστικό σύστημα – πράγμα για το οποίο αμφιβάλλω απέραντα– αποτελεί μεγάλο εμπόδιο για την εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού».

«Οι μέθοδοι αυτές είναι απόδειξη αναντίρροπη πως εσείς οι ίδιοι θεωρείτε την κομμουνιστική προσπάθειά σας αποτυχημένη και πως, μ' αυτές, υπερασπίζεστε τη ζωή σας μόνο κι όχι τις ιδέες σας».

«Βάζετε την επανάσταση σ' ένα δρόμο που την οδηγεί στην καταστροφή... Η προσπάθεια να θεμελιώσετε την καινούργια κοινωνία με μέσο τη δικτατορία είναι, μοιραία, καταδικασμένη σε χρεωκοπία».

Και, αυτά, γράφονταν το 1920, ακόμα. Ο Κροπότκιν θυμόταν, βέβαια, πως ο Λένιν είχε κηρύξει την κατάργηση του κράτους, του στρατού και της αστυνομίας, τρία μόλις χρόνια πριν². Αλλά δεν θ' αγνούσε και πως ο ίδιος ο Λένιν, τον ίδιο χρόνο, είχε ιδρύσει την τρομερή αστυνομία Τσέκα, πρόδρομο της εφάμιλλής της Κα-Γκε-Μπε. Κι άλλωστε, λίγο μετά τον θάνατο του Κροπότκιν, ο Λένιν απαγόρευσε την «Εργατική Αντιπολίτευση» (Μάρτιος 1921) και σάρκαζε κι αρνιόταν την ελευθερία του Τύπου – που «θα γινόταν όπλο της παγκόσμιας μπουρζουαζίας ενάντια στην Επανάσταση» (Αύγουστος 1921).

Όσο για τον πολυκομματισμό, ο Μπουχάριν θα έγραφε σε λίγο το περιβόητο απόφθεγμα, που έγινε «πιστεύω» της ΕΣΣΔ, 60 τόσα χρόνια:

«Σ' εμάς, ένα κόμμα βρίσκεται στην εξουσία, όλα τα άλλα βρίσκονται στη φυλακή» (13.11.1927).

Προφητικός ήταν ο Κροπότκιν και στο θέμα των εθνοτήτων, των «δημοκρατιών» που εντάχθηκαν με τη βία στην ΕΣΣΔ – έστω κι αν ο Λένιν είχε γράψει, το 1914, πως «Κανένα έθνος δεν

2. Τα καθήκοντα του προλεταριάτου στην Επανάστασή μας (Απρ. 1917), Κράτος και Επανάσταση (Αύγ.-Σεπτ. 1917).

μπορεί να είναι ελεύθερο, όταν καταπιέζει ένα άλλο έθνος... Η άρνηση του δικαιώματος των εθνών για αυτοδιάθεση, ισοδυναμεί με την υπεράσπιση της εθνικής καταπίεσης και με υποστήριξη των προνομίων των καταπιεστικών εθνών»³.

Κι ο Κροπότκιν παρατηρεί και προλέγει:

«Όλες οι απόπειρες της κομμουνιστικής κυβέρνησης να υποταχθούν οι περιοχές της τσαρικής αυτοκρατορίας –Φινλανδία, Βαλτικές χώρες, Ουκρανία, Γεωργία, Αρμενία, Σιβηρία– σε μια κεντρική εξουσία, είναι άσφαλα καταδικασμένες να ναυαγήσουν... Αυτή η προσπάθεια ισοδυναμεί με καταδίκη του νέου οικοδομήματος σε θάνατο».

Για τον Κροπότκιν, μια ήταν η λύση: «Η δημιουργία μιας ομοσπονδίας (κοινοπολιτείας) ανεξάρτητων εθνότητων... Κάθε μέλος της ομοσπονδίας αυτής θα είναι, κι εκείνο, μια ελεύθερη ένωση αγροτικών κοινοτήτων και ελεύθερων πόλεων».

Πόσο εισακούσθηκε ο Κροπότκιν είναι γνωστό – όπως είναι πασίγνωστο πόσο αλήθεψε η προφητεία με την οποία έκλεινε το πρώτο του γράμμα στον Λένιν:

«Αν συνεχιστεί η τωρινή κατάσταση, ακόμα και η λέξη “σοσιαλισμός” θα καταντήσει κατάρα – όπως έγινε στη Γαλλία με τη λέξη “ισότητα”, ύστερα από 40 χρόνια ιακωβινισμού».

Ο Κροπότκιν (πρόφτασε) να πεθάνει ύστερ' από λίγους μήνες. Και χρειάστηκαν 80 πολυαίματα και εσωφορικά χρόνια για να δικαιωθούν οι «μαντείες» του πως τα «άτιμα μέσα» (κατά τον Μαρξ) δολοφονούν λαούς και χώρες και ατιμάζουν τις ιδέες.

12.1.92

3. Το δικαίωμα των εθνών για αυτοδιάθεση, 1914.

ΙΤΑΜΕΣ ΓΕΛΟΙΟΤΗΤΕΣ

Τα Σκόπια και οι «αβανταδόροι» τους

ΠΗΡΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΩ, προθυμότατα, το παρακάτω οργανωμένο γράμμα από τη Θεσσαλονίκη:

«Αγαπητέ κύριε,

Δεν έχω την παραμικρή αμφιβολία πως κι εσείς όλοι στην Αθήνα αγανακτείτε και ανησυχείτε όσο κι εμείς οι Βορειοελλαδίτες, επειδή τα θρασύτατα “άγρια” των Σκοπίων “ήρθαν να διώξουν τα ήμερα”, εμάς. Με το αζημίωτο άλλωστε, αφού τα “ήμερα”, απ’ την εποχή του Τίτο, με την αδράνεια ή την αδεξιότητά μας, δώσαμε τόσο “θάρρος στο χωριάτη” που όχι μόνο πάει να “ανέβει στο κρεβάτι” μας, αλλά θέλει και να μας εξωπετάξει απ’ το πανάρχαιο σπιτικό μας.

Εκείνο που μας εξοργίζει ακόμα πιο πολύ είναι η συνδρομή που τους δίνουν πολλοί ξένοι (καλόπιστοι ή κακόπιστοι, υστερόβουλοι ή μη), κρατώντας το ίσο στους “κλέφτες που φωνάζουν να φύγουμε οι νοικοκύρηδες”: χάβουν τα σκοπιανά φληναφήματα για δήθεν “μακεδονική μειονότητα, που καταπιέζεται τάχα απ’ τους ‘γενοκτόνους’ της Ελλάδας”, οι οποίοι έχουν “επεκτατικές βλέψεις πάνω στη μακεδονική (!) δημοκρατία (!) τους”. Επειδή,

βέβαια, οι Μακεδόνες δεν είναι Έλληνες, ενώ είναι Μακεδόνες οι Σλάβοι των Σκοπίων...

Πόσο κούφιοι και αβάσιμοι είναι οι ισχυρισμοί αυτοί έχει αποδειχθεί περίτρανα από διαπρεπείς ιστορικούς, Έλληνες και ξένους¹. Ωστόσο, όχι λίγοι αλλοδαποί επιμένουν ακόμα, μηρυκάζοντας “επιχειρήματα”, που έχουν από καιρό κονιορτοποιηθεί. Παράδειγμα, ένα δημοσίευμα στους *Κυριακάτικους Τάιμς* του Λονδίνου (που έλαβα με πολλή καθυστέρηση, αλλά που δεν παύει να είναι “επίκαιρο”). Εκεί, λοιπόν, διαβάζουμε και φωτιζόμαστε ότι «είναι απλώς γελοία» η θέση πως «ο Αλέξανδρος –λέει– ήταν Μακεδόνας, και οι Μακεδόνες δεν ήταν Έλληνες, ο Δημοσθένης μάλιστα είχε πει ότι “δεν γίνονται ούτε καλοί σκλάβοι”. Η μητέρα του Αλέξανδρου, η Ολυμπιάς, ήταν Ηπειρώτισσα, δηλαδή Αλβανή!»!

Τέτοιου είδους κρετινισμοί πείθουν τους Ευρωπαίους και Αμερικανούς φίλους και “φίλους”. Φυσικά, δεν χρειάζεται να είναι κανείς ιστορικός για να θυμηθεί πως ο ίδιος ο Αλέξανδρος τους είχε διαψεύσει a priori, όταν έγραφε στον Δαρείο, μετά τη μάχη της Ισσού:

“Οι υμέτεροι πρόγονοι, ελθόντες εις την Μακεδονίαν και την άλλην Ελλάδα, κακώς εποίησαν ημάς, ουδέν προηδικημένοι· εγώ δε των Ελλήνων ηγεμών κατασταθείς και τιμωρήσασθαι βουλόμενος Πέρσας, διέβην εις την Ασίαν, υπαρξάντων υμών”² (“Οι πρόγονοί σας ήρθαν στη Μακεδονία και την άλλη Ελλάδα και μας κακοποίησαν, χωρίς να τους έχουμε εμείς αδικήσει. Κι εγώ, που ορίσθηκα ηγέτης των Ελλήνων και που θέλω να τιμωρήσω τους Πέρσες, πέρασα στην Ασία, επειδή εσείς κάνατε την αρχή της

1. Βλ. αντικειμενική σύνοψη των διαφόρων απόψεων στον τόμο *Μακεδονία*, Εκδοτική Αθηνών 1982, γενική εποπτεία του ακαδημαϊκού Μιχ. Σακελλαρίου, που έγραψε και το σχετικό κεφάλαιο «Οι κάτοικοι», σελ. 46-63. Βλ. και το πιο πρόσφατο βιβλίο του ακαταπρόληπτου Ν.Γ.Ι. Hammond, *The Macedonian State*, 1989.

2. Αρριανός, *Αλεξάνδρου Ανάβασις*, Β, 14, 4.

αδικίας”). Τιμωρό των Περσών θεωρούσε τον εαυτό του ο Αλέξανδρος, τιμωρό τους για όσα δεινά είχαν προξενήσει σ’ όλους τους Έλληνες – που ένας τους ήταν κι ο ίδιος.

Και αργότερα, όταν διάλεξε 30.000 νέους Πέρσες, για να ενισχύσει τον στρατό του και για να τονώσει τον συγχρωτισμό με τους ντόπιους, “εκέλευσε γράμματά τε μανθάνειν ελληνικά και μακεδονικούς όπλους εντρέφεσθαι”³ (“διέταξε να μάθουν οι νεοσύλλεκτοι ελληνικά και ν’ ασκηθούν στα μακεδονικά όπλα”) – ήγγουν να εκπαιδευθούν στη μακεδονική πολεμική τέχνη που ήταν ανώτερη απ’ όλες και να μάθουν την ελληνική γλώσσα που μιλούσαν όλοι, και που ήταν απ’ όλες ανώτερη. Αυτά ο μη-Έλληνας Αλέξανδρος...

Αλλά και ο συνονόματός του και προ-προ-προπάππος του Αλέξανδρος Α’ (495;-452) καυχιόταν στους Αθηναίους (τα χρόνια των Μηδικών) πως “Αυτός Έλλην γένος εμιί τωρχαίον” (“Είμαι Έλληνας από παλιό ελληνικό γένος”). Και σαν Έλληνας - εραστής της ελευθερίας, πρόσθεσε πως “μεγάλως κήδεται συναπάσης της Ελλάδος” και “αντ’ ελευθέρης δεδουλωμένην ουκ αν εθελοίμην οράν την Ελλάδα” (“νοιάζομαι πάρα πολύ για όλη την Ελλάδα” και “δεν θέλω να τη δω, από ελεύθερη να γίνει υπόδουλη”). Επειδή ήταν Έλληνας, άλλωστε, μπόρεσε να πάρει μέρος στους Ολυμπιακούς αγώνες, όπου μόνο Έλληνες ήταν δεκτοί⁴. Κι ο λόγος του εκείνος, θυμίζει έναν άλλον, μετά 20 αιώνες – του Γεωργίου Πλήθωνος Γεμιστού, που έγγραφε απ’ τον Μυστρά στον αυτοκράτορα Μανουήλ Παλαιολόγο (1418): “Εσμέν γαρ ον ων ηγείσθε τε και βασιλεύετε Έλληνες το γένος, ως η τε φωνή (η γλώσσα) και η πάτριος παιδεία μαρτυρεί”. Όπως ακριβώς, Έλληνες είναι και όλοι οι Μακεδόνες, απ’ τους αρχαιότετους ως τους νεότερους...

3. Πλούταρχος, *Αλέξανδρος*, 47, 3. Βλ. και Σακελλαρίου, ό.π., σελ. 55.

4. Ηρόδοτος, Θ, 45 και Ε, 22.

Και αφού ο λόγος για παιδεία –θα μας πουν–, πώς ο Δημοσθένης (και άλλοι), αποκαλούσαν τους Μακεδόνες “βαρβάρους”; Αλλά αυτό δεν ήταν φυλετικός ή “εθνικός” διαχωρισμός. Ήταν ρητορικό σχήμα στο στόμα του μεγάλου Αθηναίου ρήτορα που, για να “εκμηδενίσει” τον Φίλιππο στα μάτια των συμπολιτών του, τον κατηγορούσε για τους αγροίκους τρόπους του, ακόμα και για τις ψυχαγωγίες του, ψέγοντάς τον πως περιστοιχίζοταν από “μίμους γελοίων (γελωτοποιούς) και ποιητάς αισχρών ασμάτων”⁵. Και σήμερα, άλλωστε, οι αντίπαλοι (στον εσωτερικό και στον διεθνή χώρο) πόσες φορές δεν αλληλοκατηγορούνται για “βαρβαρότητες”, “αγριότητες” και τα παρόμοια.

Αλλά “βάρβαροι” –δηλαδή, απαίδευτοι, απολίτιστοι– οι Μακεδόνες; Ποιος δεν ξέρει πως, από πολύ παλιά, είχαν ενταχθεί στον κορμό του ελληνικού πολιτισμού, πως οι ηγεμόνες τους καλούσαν στην αυλή τους κορυφαίους ποιητές και καλλιτέχνες απ’ τη νότια Ελλάδα (τον Πίνδαρο, τον Ηρόδοτο, τον Ισοκράτη, τον Αγάθωνα, τον Σπεύσιππο, τον Ιπποκράτη, τον Ζεύξι), και πως ο Ευριπίδης τέλειωσε τις μέρες του στη Μακεδονία, αφού έγραψε εκεί τη (χαμένη) τραγωδία του *Αρχέλαος* και τις μοναδικές *Βάκχες*;

Και οι “αυτόχθονες” λατρείες και πολιτισμικές εκδηλώσεις και μορφές; Οι αρχαίοι Μακεδόνες δεν λάτρευαν τους Ολύμπιους θεούς, όπως και οι νότιοι Έλληνες; Ο αρχαιότερος ορφικός ύμνος δεν βρέθηκε σε τάφο του Δ’ αιώνα, στο Δερβένι της κεντρικής Μακεδονίας; Στα Άβδηρα της Θράκης (που την εποφθαλμιούν, κι αυτήν) δεν γεννήθηκαν ο κορυφαίος σοφιστής Πρωταγόρας και ο μεγάλος φιλόσοφος και θεμελιωτής της θεωρίας των ατόμων Δημόκριτος; Και απ’ τη Χαλκιδική (που την έχουν συμπεριλάβει σε αναισχυντο χάρτη τους οι Σκοπιανοί), απ’ τα Στάγिरα, δεν καταγόταν ο πανεπιστήμων και πάνσοφος Αριστοτέλης,

5. Β’ Ολυθιακός, 19.

ο αληθινός διδάχος των εθνών – που τον διάλεξε για παιδαγωγό του γιου του ο “βάρβαρος” Φίλιππος; Σε ποια γλώσσα μιλούσαν κι έγραφαν όλοι αυτοί (κι άλλοι αμέτρητοι), ποια φιλοσοφική παράδοση συνέχιζαν κι ολοκλήρωναν, και τι άλλο θεωρούσαν τους εαυτούς τους παρά Έλληνες, όσο κι ο Αισχύλος κι ο Θουκυδίδης κι ο Πλάτων;

Και είναι χίλιες φορές περιττό ν’ αναθυμίσω τις τέχνες τις εικαστικές – τα πάγκαλα ευρήματα στην Πέλλα, στη Βεργίνα, στο Δίον, στην Αιανή Κοζάνης τώρα, που διαλαλούν την ελληνικότητα της έμπνευσης και της μορφής τους...

Όσο για τη μητέρα του Αλέξανδρου, την Ολυμπιάδα (που κατά τον εμβριθή Άγγλο ήταν... Αλβανή), δεν μπορεί, ακόμα κι αυτός, να μην ξέρει πως η γυναίκα του Φίλιππου Β΄ ήταν κόρη του Νεοπτόλεμου Α΄, βασιλιά των Μολοσσών της Ηπείρου από το γένος των Αιακιδών, που θεωρούσαν πρόγονό τους τον Αχιλλέα. Ο οποίος, ως γνωστόν, ήταν επίσης Αλβανός και μπατζανάκης του Αλή Πασά – έστω και αν, στην εποχή του, ακόμα και η λέξη Αλβανός ήταν ολότελα άγνωστη.

Ο Άγγλος συνήγορος των Σκοπίων μπορεί να γράφει αυτούς τους εξωφρενισμούς και να προσυπογράφει τους ανάλογους τουρκικούς περί Ομήρου, που ήταν... Τούρκος και λεγόταν Ομέρ! Αλλά βρήκε τον δάσκαλό του από τον Λίβυο “δημοκράτη” Καντάφι που, πρόπερσι, ανακάλυψε πως ο Σαίξπηρ δεν ήταν Άγγλος αλλά... Άραβας, πως το αληθινό του όνομα ήταν “Σείχ-Σπηρ”, γιος του σείχη Τζουπ Αήρ. Και μάλιστα, ο Καντάφι, τον κατηγορήσε πως “παραχάραξε τους Άραβες παραμυθάδες” και έφτιαξε τους Οθέλλους και τους Ρωμαίους του. Όπως ακριβώς, κάποιος Έλληνας “ανατολιστής” ισχυρίσθηκε πέρσι πως όλη η αρχαία φιλοσοφία και γραμματεία δεν ήταν παρά αντιγραφή ανατολικών ποιημάτων και σοφημάτων! Όχι μόνο τα μεγάλα αλλά και τα γελοία πνεύματα συναντώνται...

Όλα αυτά θα ήταν απλώς φαιδρά, αν δεν ήταν δραματικά. Αν η σκοπιανή προπαγάνδα δεν έβρισκε τόσους ξένους, επίσημους

και μη, αβανταδόρους. Αν η υπεξαίρεση του ονόματος “Μακεδονία” ήταν απλή κενοδοξία μιας φούχτας Σλάβων – που “αλλοτρίοις ονόμασιν εαυτούς καλλωπίζουσι” (“με ξένα ονόματα προσπαθούν να στολιστούν”), όπως έγραφε ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Ρωμανός Α΄ Λακαπηνός στον ηγεμόνα των Βουλγάρων Συμεών, που ήθελε να οικειοποιηθεί τον τίτλο “βασιλεύς των Ρωμαίων”⁶.

Όμως, κανένας δεν αγνοεί πια πως οι βλέψεις και οι ορέξεις των Σκοπιανών είναι πολύ ουσιαστικότερες, όπως αποδείχεται κάθε μέρα, με τους χάρτες τους, τα χαρτονομίσματά τους και τις διαδηλώσεις τους σε ξένες πρωτεύουσες.

Και είναι συγκινητικότεροι οι επίδοξοι άρπαγες, όταν καμώνονται τα “θύματα” των Ελλήνων “τυράννων”, κι επικαλούνται το έλεος των διεθνών οργανισμών και την εξ ύψους βοήθεια των “ανθρώπινων δικαιωμάτων”, ήγγουν, όταν “δρώντες τα αίσχιστα, λόγους αρίστους ασκέουσιν” (“ενώ κάνουν πανάθλιες πράξεις, λένε πανέμορφα λόγια”), κατά τον ελληνικότερο Μακεδόνα Δημόκριτο⁷.

Το ζήτημα είναι, τι λόγους λέμε εμείς και τι πράξεις κάνουμε, για να τους αποστομώσουμε και να τους απογυμνώσουμε. Πολύ περισσότερο, που κανένας δεν μπορεί ν’ αμφιβάλλει πια πως οι Σκοπιανοί είναι προστατευόμενοι και πιόνια άλλων, από ανατολή και δύση...

Με βορινούς χαιρετισμούς
ΘΡΑΚΟΜΑΚΕΔΩΝ».

9.2.92

6. Ρωμανού βασιλέως του Λακαπηνού επιστολή τω Συμεών εξουσιαστή Βουλγάρων (925 μ.Χ.).

7. Αποσπ. 53α.

Παλαιές και νέες λέξεις-κλειδιά για την Ελλάδα

«...τελειώνομεν / ένα θρήνον και εις άλλον / πέφτομεν πάλιν...»

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΛΒΟΣ, «Εις ελευθερίαν»

ΠΩΣ ΟΡΙΖΕ, ΠΡΙΝ ΔΥΟ ΑΙΩΝΕΣ, ο ρομαντικός και φιλέλληνας Σίλλερ την (αρχαία) ελληνικότητα με τρεις λέξεις; «Νους και μέτρο και καθαρότητα». Πώς θα όριζε, σήμερα, ένας ρεαλιστής Έλληνας την (τωρινή) Ελλάδα; «Άνοια και έλλειψη κάθε μέτρου και ρύπανση κάθε είδους». Και ειδικότερα, αυτό τον καιρό, με τρεις άλλες λέξεις, που πολύ κυκλοφορούν κι ανθοφορούν, τελευταία: «Μηδέν και αναπηρία και χαμός».

Μηδέν – που αρχίζει από τις μηδενικές αυξήσεις των μισθών και φτάνει ως τη μηδενική κατάσταση της οικονομίας μας και τις μηδενικές ικανότητες των θεραπόντων της ιατρών.

Αναπηρία – που πιάνει από τους «ανάπηρους» (ή «άτομα με ειδικές ανάγκες») που επανδρώνουν σωρηδόν τη δημόσια διοίκηση, και τελειώνει στη γενική αναπηρία της διοίκησης αυτής, ου μην αλλά και της παιδείας, υγείας, δικαιοσύνης κ.λπ.

Χαμός – που ξεκινάει απ' τον «χαμό»-κομφούζιο-αλαλούμ στο κυκλοφοριακό, στην πολεοδομία, στο περιβάλλον, και καταλήγει στον χαμό, το χάσιμο άπειρων χρόνων και δυνατοτήτων στην πορεία του νεοελληνικού κράτους.

Η κατά Μάνον «αποκάλυψη» στη Βουλή (12.3.92) πως η οικονομία μας βρίσκεται (πάλι και πάλι) στο μηδέν, και η κατά Ξενοφώντα (Ζολώτα) «κατάβαση» πως «η κυβέρνηση δεν κατόρθωσε να περιορίσει το κράτος και τα ελλείμματα και τον πληθωρισμό» και πως «το πρόγραμμα λιτότητας έμεινε και θα μένει ανενεργό, όσο δεν συνοδεύεται από πρόγραμμα ανάπτυξης»¹, διαπιστώνουν αυτό που «ψυχανεμίζονται» Έλληνες και ξένοι: πως, στη χώρα μας, η μια αποτυχία την άλλη ακολουθεί, όποια κυβέρνηση κι αν χειρίζεται τις τύχες μας.

Ανάπηρες πολιτικές δεν γιατρεύουν έναν από δεκαετίες ανάπηρο κρατικό μηχανισμό και μιαν από χρόνια ανάπηρη οικονομία – τις μηδενίζουν, με αποτέλεσμα να μιλάμε ολοένα (και δίκαια) για χαμένες δεκαετίες(1981-89), για χαμένες διετίες (1990-92), για χαμένες ευκαιρίες, τόσο στον εσωτερικό όσο και στον εξωτερικό τομέα. Γιατί –άλλος κοινός τόπος– καμιά χώρα δεν μπορεί ν' «ακουστεί» στη διεθνή χορωδία, αν δεν έχει γερή φωνή, δηλαδή γερή πίστη, δηλαδή γερή οικονομία.

Αλλά γιατί αυτή η «μαζοχιστική» εμμονή στις μηδενικότητες, στις αναπηρίες, στους «χαμούς», αφού όλοι οι φωστήρες μας κατέχουν τη συνταγή για την «ανάταξη» των καταγμάτων μας;

Την απάντηση την κατέχουμε όλοι μας, φωστήρες και μη: Τα κατά καιρούς σχέδια «λιτότητας για ανάκαμψη» είτε δεν εφαρμόζονται ποτέ, είτε ανατρέπονται απ' τους ίδιους τους σχεδιοποιούς, μπροστά στο μέγα «εθνικό» φόβητρο, που λέγεται «πολιτικό κόστος».

Έτσι έγινε λ.χ. το 1987 απ' το ΠΑΣΟΚ, όταν η «πολιτική λιτότητας Σημίτη» απολακτίσθηκε εν μια νυκτί, για να κερδηθούν οι σχεδιαζόμενες εκλογές του 1988, έτσι γίνεται και τώρα απ' τη ΝΔ, για να μη χαθούν οι εκλογές, όποτε γίνουν.

1. *Η Καθημερινή*, 15.3.92, και *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 19.3.92.

Όλη η έγνοια των τιμονιέρηδών μας είναι πώς να μη στερηθούν τις ψήφους των «δικών» τους και πώς να τρυγήσουν τις ψήφους των «κυμαινόμενων» εκλογέων, για να μη χάσουν τον μεγάλο τρύγο που λέγεται Εξουσία. Αποτέλεσμα: η λιτότητα που επιβάλλεται στους πολλούς, συνοδεύεται από κραιπάλη διορισμών και σπατάλης των κρατούντων, και η λογική τροχόδρόμηση προς την ανάκαμψη αναστρέφεται σε άφρονα κατακρήμνιση προς το χάος.

Αλλά γιατί η σωστή και γνωστή πολιτική (λιτότητα-ανάπτυξη) δεν υιοθετείται απ' τους πολίτες; Γιατί η εφαρμογή της συνεπάγεται αυτό το διαβόητο «πολιτικό κόστος», την απώλεια ψήφων για όποια κυβέρνηση;

Απλούστατα: επειδή καμιά κυβέρνηση δεν κατορθώνει να πείσει τους πολίτες πως η πολιτική της είναι ορθή και δίκαιη για όλους, και πως το πραγματικό εθνικό κόστος είναι η συνέχιση της άλογης αναρχίας και ασωτίας. Και δεν τους πείθει, επειδή η ίδια δεν πολιτεύεται λογικά και δίκαια, επειδή η ίδια πράττει τα αντίθετα απ' αυτά που ευαγγελίζεται, επειδή διαπράττει συστηματικά αυτά που αξιώνει ν' απαρνηθούν οι πολίτες.

Πώς λ.χ. να μας πείσει να κάνουμε «θυσίες», όταν αυτή αναδείχεται ο μέγιστος θύτης της πολιτείας και των πολιτών;

Πώς να μας πείσει να είμαστε έντιμοι απέναντι στο κράτος, όταν αυτή φέρεται ανεντιμότεα απέναντι σ' όλους μας;

Πώς να μας πείσει να σεβόμαστε και να μην απατούμε το δημόσιο, όταν το δημόσιο εξαπατά τους πάντες και δεν σέβεται κανένα;

Πώς να μας πείσουν οι ηγέτες μας για «κοινωνική συνάντηση και ομοψυχία», όταν αυτοί χαλκεύουν κάθε μορφής διχόνοιες και διχασμούς, για ν' αποκομίσουν κομματικά οφέλη;

Πώς να μας πείσουν για τις «εθνικές και ανιδιοτελείς προθέσεις» τους, αφού όταν βρίσκονται στην αντιπολίτευση χαιρόνται για (και συδαυλίζουν) τις εθνικές, οικονομικές, κοινωνικές

κ.λπ. κακοπάθειές μας, ενώ όταν βρίσκονται στην κυβέρνηση δεν κάνουν τίποτα για να τις αποτρέψουν και κάνουν τα πάντα για να τις επιδεινώσουν;

Πώς να μας πείσουν για τη σύνεση και την αφιλοκέρδειά τους, όταν ξεπουλάνε τις κερδοφόρες επιχειρήσεις (ΑΓΕΤ κ.ά.) αντί τις παθητικές, όταν επιδίδονται σε «μεγάλα και μικρά έργα» αντίθετα με το γενικό συμφέρον και με τη θέληση των ενδιαφερομένων και πληττομένων (αεροδρόμιο Σπάτων, τρίγωνο Μεσογείων κ.λπ.);

Πώς να μας πείσουν για την ιδεολογική και πολιτική ειλικρίνεια και συνέπειά τους, όταν λένε και κάνουν εντός του κυβερνητικού νυμφώνος τα ακριβώς αντίθετα από εκείνα που έκαναν και έλεγαν όσο ήταν εκτός; (Παράδειγμα, η στάση τους απέναντι στις απεργίες – που τις καταγγέλλουν σαν «εθνοπροδοτικές» όταν κυβερνούν και τις υμνούν σαν «εθνοσωτήριες» όταν αντιπολιτεύονται)...

Πώς να μας «παραδειγματίσουν» ηθικοπολιτικοκοινωνικά, όταν η «αλλαγή ήθους και ύφους» που διατυμπάνιζαν εκείνοι «υλοποιήθηκε» σε κοσμητικό βόθρο, και όταν η «κάθαρση» που διαλαλούσαν ετούτοι δεν ήταν παρά φενάκη για άγρα ψήφων και για επίδοση σε άλλους βορβόρους;

Πώς, τέλος, να πείσουν τους ξένους για τη σοβαρότητα και υπευθυνότητα της χώρας, όταν άλλα τους τάζουν κι άλλα κάνουν, όταν τους σερβίρουν ψεύτικους αριθμούς και πλαστά στοιχεία – ξαστοχώντας πως «στον κατεργάρη (όχι πια κατεργάρης και μισός, αλλά) κατεργάρηδες έντεκα», με δεκατέσσερα μάτια ο καθένας;

Έτσι χάσαμε όλα τα τραίνα, χάσαμε κάθε πίστη στους ταγούς μας, στη χώρα μας και –το χειρότερο– στον εαυτό μας. Και λαοί που δεν πιστεύουν σε κανένα, αφήνονται και βουλιάζουν στην απάθεια, στην αδράνεια, στο τίποτα, στο μηδέν. Κι η κάθε μέρα επαληθεύει τον παμπάλαιο λόγο –του Αλκαίου– πως «τίποτα δε γίνεται απ' το τίποτα» («και κ' ουδέν εκ ουδενός γένοιτο») και τον

νεότερο –του Χάιντεγκερ– «το τίποτα τιποτίζει» («*Das Nicht nichts*») και, για εμάς, το μηδέν μηδενίζει...

22.3.92

ΕΙΣ ΗΘΟΠΟΙΟΥΣ ΥΜΝΟΙ

Βυζαντινά επιγράμματα για «σκηνικούς» και «ορχηστές»

Α Σ ΚΑΝΟΥΜΕ ΣΗΜΕΡΑ μιαν ανάπαυλα στα πολιτικά μας, τα οδυνηρά και άλυτα. Κι ας στραφούμε στο Θέατρο που, αύριο, γιορτάζεται η Παγκόσμια Ημέρα του.

Όχι, δεν πρόκειται να σας ταλαιπωρήσω με τα μυριοειπωμένα ιστορικά και θεωρητικά της Σκηνης. Μόνο, σαν «φόρο τιμής» στους εορτάζοντες εργάτες της, ας θυμηθούμε κάποιους παλιούς υμνητές των τεχνιτών του Διονύσου. Και μάλιστα, μιας εποχής, που θεωρείται σαν ολότελα αντιθεατρική: το Βυζάντιο.

Αντίθετα με ό,τι συνήθως πιστεύεται, οι υπήκοοι της χριστιανικής αυτοκρατορίας κάθε άλλο παρά «αθεάτριστοι» μπορούν να χαρακτηρισθούν. Ίσα-ίσα, ήταν φιλοθεάμονες και χαροκόποι όσο λίγοι. «Πολύς ο Διόνυσος παρ' ημίν βακχεύει», έγραψε ο θεατρόφιλος σοφιστής Λιβάνιος, τον 4ο αιώνα¹. Και εφτά αιώνες αργότερα, ο ιστορικός Λέων ο Διάκονος διαπίστωνε,

1. Έργα, τόμ. Α', σελ. 280.

ειδικά για τους κατοίκους της Πόλης: «Φιλοθεάμονες των άλλων ανθρώπων Βυζάντιοι»².

Βαθιά ενοχλημένοι, οι πατέρες της εκκλησίας (Βασίλειος, Γρηγόριος και, προπάντων, Χρυσόστομος) κατηγορούσαν αδιάκοπα τους «πιστούς» πως «διημερεύουν από όρθρον βαθέος μέχρι εσπέρας» στα θεάματα και δραπετεύουν απ' τις εκκλησίες για να παρακολουθήσουν τους μίμους, παντόμιμους και χορευτές, που οι ιεράρχες τους χαρακτήριζαν «αισχρούς, ακόλαστους, διεφθαρμένους και διαφθορείς» και «επινοήσεις του Διαβόλου»!

Του κάκου, όμως. Το «χριστεπώνυμον πλήρωμα» δεν έπαυε να συρρέει στα «βδελυρά» θεάματα. Και όχι μόνο ο «χύδην όγλος» διασκεδάζε με τους «σκηνικούς και θυμελικούς», αλλά και οι λόγιοι της εποχής γοητεύονταν απ' τους «αριστείς» της σκηνής και τους αφιέρωναν επιγράμματα, που αποτελούν σπουδαία τεκμήρια της τέχνης κι εκείνων και τούτων. Αξίζει, λοιπόν, να τους αναπολήσουμε.

Οι πιο φανατικοί θαμώνες των θεάτρων ήταν, όπως φαίνεται, οι δικηγόροι –που, από τη ρωμαϊκή εποχή, ονομάζονταν «σχολαστικοί»). Κορυφαίος ανάμεσα στους νομικούς-επιγραμματοποιούς, ο Αγαθίας ο Σχολαστικός (536-582;) υμνούσε έτσι την «τραγωδόν και καθαριστοίδα» Αριάδνη:

*«Όταν η κόρη, πλήκτρο κρατώντας,
αγγίζει την κιθάρα, της Τεραψιχόρης οι χορδές
βρίσκουν αντίζηλο στη μουσική της·
όταν τη φωνή της, με τραγικό υψώνει πάθος,
της ίδιας της Μελπομένης είναι η κραυγή.
Κι αν ομορφιάς έστηναν κρίση, η ίδια
θα νικιόταν η Αφροδίτη, ακόμα κι αν ο Πάρις
ήτανε κριτής.*

2. *Ιστορία*, 61.8.

*Μα σιωπή, εμείς – μην ο Διόνυσος ακούσει
και της Αριάδνης ζηλέψει το κλινάρι».*

Ακόμα πιο θεατρολάτρης, ο συνάδελφος και σύγχρονός του Λεόντιος ο Σχολαστικός αφιερώνει στίχους και στίχους στα θεατρικά ινδάλματά του. Ξεχωριστή «αδυναμία» είχε, ως φαίνεται, στην ορχηστρίδα (παντόμιμο) Ελλαδίτη:

*«Στον χορό, της γυναίκας βασιλεύει η φύση· παραδοθείτε νέοι!
Η Μούσα κι η Ελλαδίη τούτον έβαλαν τον νόμο·
η μια, γιατί πρώτη επινόησε του χορού τους ρυθμούς,
η άλλη, γιατί έφτασε στις τέχνης τις κορφές».*

Ο ίδιος θεμιστοπόλος τραγουδάει την ίδια ορχηστρίδα για τη δεξιοτήτά της να υποδύεται και αντρικούς ρόλους:

*«Κάποιος τον Έκτορα τραγούδησε με νέο μέλος·
κι η Ελλαδίη
χλαμύδα φορώντας, το μέλος ζωντάνεψε.
Πόθο και φόβο ανάδινε ο χορός της θεάς αυτής του πολέμου·
γιατί με τη ρώμη την αντρική, τη γυναίκεια έσμιξε χάρη».*

Οι θαυμαστές, όμως, των τότε ηθοποιών και χορευτών δεν περιορίζονταν σε χειροκροτήματα και δώρα. Έστηναν στα «είδωλά» τους αγάλματα και πίνακες, φιλοτεχνημένους από κάποιους Degas της εποχής – και μάλιστα σε δημόσιους χώρους... Και οι ποιητές συνθέτανε επιγράμματα όχι μόνο για τους ένσαρκους καλλιτέχνες, αλλά και για τα μαρμάρινα είδωλά τους.

Ο ανεξάντλητος Λεόντιος χαράζει τούτο το επίγραμμα για την «εικόνα» της αγαπημένης του Ελλαδίτης:

*«Είμαι η Ελλαδίη απ' το Βυζάντιο, και στέκομαι εδώ,
όπου, την άνοιξη, γιορτάζει ο λαός τον χορό,*

και όπου η γη στα δυο χωρίζεται απ' τον πορθμό (του Βοσπόρου):
γιατί δύο ήπειροι πάνεψαν τον χορό μου».

Αλλά δεν είχε η Ελλάδα την αποκλειστικότητα του (αλέον-
ντειου) θαυμασμού. Για την «εικόνα» μιας άλλης ορχηστρίδας,
της Ροδόκλειας, ο Σχολαστικός χαράζει ένα τετράστιχο:

*«Δέκατη Μούσα και Χάρις τέταρτη, η Ροδόκλεια,
τέρψη των θνητών και της πόλης στόλισμα.
Το μάτι και τα πόδια τ' ανεμόφτερα και τα σοφά των χειρών της
δάχτυλα, ξεπερνάνε και τις Μούσες και τις Χάριτες».*

Σε μιας κιθαριστρίδας την «εικόνα», στις «διαχρύσου» (χρυ-
σοστόλιστης) Ανθούσας, γράφει:

*«Με χρυσάφι δε στόλισε την Ανθούσα κανένας – μόνο
ο Κρονίδης (Δίας) χύθηκε σ' αυτήν, καθώς άλλοτε στη Δανάη
αλλά το σώμα της δεν τ' άγγιξε, γιατί το νου του κυρίεψε ντροπή
μη, άθελά του, σμίξει με κάποιαν απ' τις Μούσες».*

Και για την «εικόνα» της ορχηστρίδας Λιβανίας θα πει:

*«Τ' όνομα έχεις του λιβάνου, των Χαρίτων το κορμί, της Πειθούς
το πνεύμα,
παρθένα, και της Παφίας (Αφροδίτης) τη (μαγική) ζώνη πάνω
απ' τα λαγόνια.
Μα, στον χορό, σαν τον ανάλαφρο Έρωτα τρελοπαίζεις,
μαγνητίζοντας όλους με την ομορφιά σου και την τέχνη».*

Ο άλλος σημαντικός επιγραμματοποιός –και αξιωματούχος
του Μεγάλου Παλατίου– ο Παύλος ο Σιληντιάριος (επιφορτισμέ-
νος με την «ησυχία») γύρω απ' τον αυτοκράτορα) λατρεύει την
(κιθαριστρίδα) Μαρία και γράφει για τον πίνακα που της είχαν
στήσει:

«Την ομορφιά σου μόλις που μπόρεσε η γραφή να εικονίσει· άμποτε να μπορούσε

να ζωγραφίσει και το γλυκό τραγούδι του μελένιου στόματός σου, έτσι που μάτια μας κι αυτιά μας το ίδιο να μαγεύονταν κι απ' τη μορφή σου κι απ' το παίξιμο της λύρας».

Η θεατρολαχνεία, όμως, δεν εμπόδιζε τους ποιητές να ειρωνεύονται τους ατάλαντους θεατρίνους. Ο άλλος σπουδαίος επιγραμματοποιός της εποχής, ο Παλλαδάς (355-450), σαρκάζει μ' ένα δίστιχο τον «αφνή ορχηστή» Μέμφη:

«Τη Δάφνη και τη Νιόβη χόρευε ο πλατσομύτης Μέμφης,
σαν ξύλινος τη (φτεροπόδαρη) Δάφνη, σαν πέτρινος τη Νιόβη»
(που την είχαν μεταμορφώσει σε πέτρα ο Απόλλωνας κι η Άρτεμη).

Κι ο Κλαυδιανός (5ος αιώνας) ελεεινολογεί ανελέητα μια «μιμάδα γηράσασαν και καλλωπιζομένην, ήτοι αλειφομένην τα των γυναικών μαγγανεύματα»:

«Μια πόρνη κράζει “ενοί” (επευφημεί τον Διόνυσο)
ανάμεσα στις χορεύτριες με τα όμορφα κορόταλα,
και τα κύμβαλα ταρακουνάει.
Κρόβοντας τ' άσπρα της μαλλιά που ξεψυχάνε...
...των βαμμένων ματιών της η λάμψη, μάταιες έχει αχτίδες·
με ψεύτικο ερόθημα βάφεται η άχρωμη ντροπαλοσύνη της,
και με δανεική ομορφιά ντύνει το κρυμμένο της στήθος!».

Όχι μόνο ζωντανούς, αλλά και πεθαμένους τιμούσαν τους σπουδαίους ηθοποιούς οι ποιητές εκείνοι, και τους μνημόνευαν με συγκινημένους στίχους – όπως, 13 αιώνες αργότερα (1836), ο Αλφρέ ντε Μυσσέ οδυρόταν για τον θάνατο της μεγάλης πρωταγωνίστριας της όπερας, Μαρίας Μαλιμπράν:

Ο ανθύπατος Θεόδωρος (ΣΤ' αιώνας) θρηνεί έτσι τον θάνατο του μίμου («μιμολόγου») Σάτυρου ή Τίτυρου στα δωρικά:

«Ανελέητος ο Άδης: σε περιέλασε όταν πέθανες,
Τίτυρε, και σ' έκανε μιμολόγο των νεκρών».

Άλλο τόσο απαρηγήρητος δείχνεται ο Λεόντιος για τον χαμό του κιθαρωδού Πλάτωνα:

«Σαν χάθηκε ο Ορφείας, μπορεί να 'χε απομείνει κάποια Μούσα·
αλλά με τον δικό σου, Πλάτων, θάνατο, σώπασε κι η κιθάρα η ίδια·
γιατί ένα κάποιο απόσταγμα από τα τραγούδια τα παλιά
στην ψυχή και στα χέρια σου είχε αποσωθεί».

Κι ο Παύλος ο Σιλεντιάριος συνθέτει τούτο το επίγραμμα για το χάλκινο άγαλμα που στήθηκε στον τάφο του ονομαστού παντόμιμου Χρυσόμαλλου:

«Σωπαίνεις, Χρυσόμαλλε, σαν τον χαλκό, και δεν πλάθεις πια
για εμάς, με τις άφωνες κινήσεις σου, εικόνες
παλαικών ανθρώπων· η σιωπή σου, καλότυχε,
που άλλοτε μας μάγευε, πόνος έγινε για εμάς»³.

Μ' όλο που ο Χριστιανισμός είχε γίνει επίσημη θρησκεία της αυτοκρατορίας, μ' όλο που κράτος κι εκκλησία καταδίδωκαν ανελέητα τους πιστούς της αρχαιοελληνικής θρησκείας, οι ποιητές δεν αντλούσαν έμπνευση παρά από την ελληνική μυθολογία και δεν έβρισκαν ωραιότερον έπαινο για τους ηθοποιούς και μουσικούς παρά την παρομοίωσή τους με τις Μούσες και με την άλλη χορεία των Ελλήνων θεών και ηρώων.

Ο Διόνυσος κι ο «θιάσός» του κι οι τεχνίτες του δεν έπαψαν, και δεν παύουν, να κατανικούν τους κάθε εποχής Πενθείς και διώκτες τους...

29.3.92

3. Τα επιγράμματα, από την *Ελληνική Ανθολογία (Παλατινή)*, εκδ. Belles Lettres, Παρίσι, 1938.

ΣΚΟΠΙΑ ΚΑΙ «ΥΨΗΛΕΣ» ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΕΣ

Όταν οι ΗΠΑ αφόριζαν το «Μακεδονικό»

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ως σήμερα, δεν υπάρχει μικρό κράτος που να μην «στενάζει» κάτω απ' τις επεμβάσεις των «μεγάλων δυνάμεων» – θυμηθείτε μόνο τις εισβολές και τις αναμειξείς των «μεγάλων βασιλέων» της Περσίας στις ελληνικές πόλεις-κράτη. Τρισ-τρισέγγονος των κρατιδίων εκείνων, το νεοελληνικό, που «οριοθετήθηκε» απ' τους «μεγάλους» πριν ενάμιση αιώνα, στάθηκε συχνότατα κλωτσοσκούφι τους και ξέφραγο αμπέλι για τα μεσογειακά σχέδια και τις αντιμαχίες τους. Τόσο, που έχει αναχθεί σε πάγια «μέθοδο» και «πιστεύω» των Ελλήνων να ρίχνουμε τις ευθύνες για όλες τις κακοπάθειές μας στον «ξένο παράγοντα», στον «ξένο δάκτυλο», στις ξενικές εξαρτήσεις και δουλείες μας. Αυτό, φυσικά, στάθηκε –το 'χουμε πει τόσες φορές– ένα βολικότατο άλλοθι για ν' αποσείουμε τις δικές μας ευθύνες κι ενοχές – που βαρύτερή τους ήταν, πάντα, η προθυμία πολλών πολιτικών μας να προσφέρουν τη χώρα σαν σφάγιο (και να προσφέρονται οι ίδιοι σαν συν-σφαγείς), μόνο και μόνο για να «θεραπεύσουν» τα κομματικά, οικονομικά και όποια άλλα συμφέροντά τους.

Ωστόσο, δεν μπορεί ν' αγνοηθεί ο πραγματικά καταλυτικός ρόλος που έπαιξαν και παίζουν οι κατά καιρούς («σύμμαχοί») μας στην πορεία των τυχών μας και στην ταλαιπωρία του τόπου και του λαού. Άλλη μια νωπή απόδειξη –μετά την τραγωδία της Κύπρου– η χαλκευόμενη τραγωδία της Βόρειας Ελλάδας, με εργαλεία την ψευτο-Μακεδονία των Σκοπίων και την ψευτοδημοκρατία της Αλβανίας.

Δεν είναι ν' απορεί κανένας που η Ουάσιγκτον δείχνει συγγινητικό ενδιαφέρον για τις δυο αυτές γειτόνισσές μας. Μοναδική πια υπερδύναμη, έχει («χρέος») να εξασφαλίσει προσβάσεις, προγεφυρώματα και δραγάτες σ' όλα τα καφτά ή γλιστα σημεία της Οικουμένης, που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την «πλανητική στρατηγική» της. Για χάρη της, όχι μόνο καταπατούνται Ιστορία, δίκαια λαών, ανθρώπινα δικαιώματα κ.λπ., αλλά και παραβλέπονται οι ορατότατοι κίνδυνοι τοπικών και γενικότερων συγκρούσεων, που η στρατηγική αυτή εγκυμονεί και που, τελικά, μπορεί να ζημιώσουν και την ίδια τη γεννήτορά της.

Το περίεργο είναι πως τους κινδύνους αυτούς, η Ουάσιγκτον τους είχε διαβλέψει πριν μισόν αιώνα με ρεαλισμό και διορατικότητα – που, φαίνεται, εξανεμίσθηκαν σήμερα. Χρήσιμο, λοιπόν, να θυμηθούμε –και να (τους) θυμίσουμε– τις άλλοτε «εκτιμήσεις» τους.

Ήταν η εποχή (1944) όπου ο Τίτο όχι μόνο «αναδομούσε» τη Γιουγκοσλαβία, αλλά και οραματιζόταν την επέκτασή της ως τ' ακρογιαλία του Αιγαίου. «Επιχείρημά» του σ' αυτό το μεγαλόφανταστο εγχείρημα ήταν το ανύπαρκτο «Μακεδονικό ζήτημα». Και σφήνα του, η περιοχή των Σκοπίων, που τη βάφτισε με το άστε ντούε «Δημοκρατία της Μακεδονίας» – ονομασία, που του πρόσφερε εφελτήριο για την εξάπλωση σ' όλη την περιοχή της αρχαίας χώρας των «Μακεδνών».

Τότε, ο υπουργός των Εξωτερικών των ΗΠΑ Έντουαρντ Στετίνιους, ανησυχώντας για την τιτοϊκή προπαγάνδα και την προ-

σπάθεια δημιουργίας «αυτόνομης (κομμουνιστικής) Μακεδονίας», επισήμαινε στις διπλωματικές και προξενικές υπηρεσίες της χώρας του, με εγκύκλιο τηλεγράφημά του της 26.12.1944, τα ακόλουθα:

«Η κυβέρνηση θεωρεί ότι κάθε λόγος για Μακεδονικό “έθνος”, Μακεδονική “πατρίδα” ή Μακεδονική “εθνική συνείδηση”, αποτελεί προπαγάνδα ασύστατη, που δεν στηρίζεται σε καμιά εθνική ή πολιτική πραγματικότητα, και διαβλέπει στη σημερινή αναβίωσή της, πιθανή πρόφαση για επιθετικές ενέργειες κατά της Ελλάδας.

»Η πάγια πολιτική της κυβέρνησης είναι να αντιταχθεί σε κάθε αναξωπύρωση του Μακεδονικού θέματος, σε ό,τι αφορά την Ελλάδα. Το ελληνικό τμήμα της Μακεδονίας κατοικείται από Έλληνες, και ο ελληνικός λαός είναι σχεδόν ομόθυμα αντίθετος στη δημιουργία Μακεδονικού κράτους. Ισχυρισμοί για σοβαρή ελληνική συμμετοχή σε όποια σχετική ανακίνηση, πρέπει να θεωρούνται απατηλοί. Η κυβέρνησή μας θα θεωρήσει υπεύθυνη όποια κυβέρνηση ή ομάδα κυβερνήσεων θα ανεχόταν ή θα ενθάρρυνε πράξεις “Μακεδονικών δυνάμεων” κατά της Ελλάδας».

Καθαρά και ξάστερα.

Η διασφάλιση της ακεραιότητας της Ελλάδας στάθηκε, άλλωστε, και η δικαιολόγηση της «οικονομικής και δημοσιονομικής βοήθειας» των ΗΠΑ προς τη χώρα μας, με το περιβόητο «Δόγμα Τρούμαν» της 12.3.1947.

Αλλά, ένα χρόνο αργότερα, οι άνεμοι άρχισαν ν' αλλάζουν στα Βαλκάνια.

Η ρήξη του Τίτο με τη Μόσχα (1948) ανάστρεψε την οπτική και τη θεωρητική της Ουάσινγκτον. Ο επιλεγόμενος «Στάλιν των Βαλκανίων», από κομμουνιστής απόβλητος, έγινε μεμιάς παράκλητος της αμερικανικής πολιτικής, που τον είδε σαν λόγχη στο πλευρό της σοβιετικής «αυτοκρατορίας του κακού».

Τότε, τα «καθαρά» του Στετίνιους λερώθηκαν και τα «ξάστερα» θόλωσαν. Η τιτοϊκή απειλή κατά της Ελλάδας (και των

ΗΠΑ) ξεχάστηκε και, στον βωμό του νέου «συμμάχου», θυσιάστηκε ο παλιός.

Εξαιτίας των γιουγκοσλαβικών υλακών περί Μακεδονίας κ.λπ., η τότε κυβέρνηση Πλαστήρα αρνιόταν ν' αποκαταστήσει διπλωματικές σχέσεις με το Βελιγράδι. Αλλά η Ουάσινγκτον την πίεζε ακατάπαυστα να συμφιλιωθεί μαζί του, υποστηρίζοντας –καλή ώρα!– πως οι Έλληνες «μεγαλοποιούν» τα γιουγκοσλαβικά φληναφήματα και πως η Αθήνα έπρεπε να προτάξει τα γενικότερα συμμαχικά συμφέροντα¹. Και για μιαν ακόμη φορά, ο «νοικοκύρης» υποχώρησε στον φωνασκούντα «κλέφτη», η Αθήνα «φίλιωσε» με το Βελιγράδι, τα Σκόπια βαφτίστηκαν «Δημοκρατία της Μακεδονίας», κι επιδόθηκαν αμέσως σε αναίσχυντη κι ασίγαστη προπαγάνδα περί σλαβικής Μακεδονίας και δε συμμαζεύεται – πράγμα που, αφρονέστατα, το αγνοήσαμε 40 ολόκληρα χρόνια και, σήμερα, πληρώνουμε με τόκους και πανωτόκια την αστοχασιά και την ενδοτικότητά μας.

Ωστόσο, τώρα που ιδρωκοπούμε ν' αποक्रούσουμε τα βαττολογήματα των Σκοπιανών και των αβανταδόρων τους, οι διαπιστώσεις του Στετίνιους διατηρούν όλη την επικαιρότητα και τη χρησιμότητά τους απέναντι στους αμνήμονες και εθελουφλούντες της Ουάσινγκτον.

Ακόμα πιο χρήσιμη, όμως, είναι η πολύ πιο πρόσφατη (πριν έξι μόλις μήνες) δήλωση ενός αμεσότατα ενδιαφερόμενου:

«Δεν ισχυριζόμαστε πως είμαστε απόγονοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου ή των αρχαίων Μακεδόνων».

Και το ομολογούσε, αυτό, σε Έλληνες δημοσιογράφους, στις 9.9.1991, ο ίδιος ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας των Σκοπίων, Κίρο Γκλιγκόροφ.

Το ξεχάσαμε, το ξεχάσανε κι αυτό;

1. Βλ. διεξοδικότερα, ανταπόκριση του Αλ. Παπαχελά, *Ταχυδρόμος*, 18.3.92.

Υ.Γ. Πληθαίνουν όλο και πιο πολύ τα φιλοσκοπιανά και ανθελληνικά δημοσιεύματα στον ξένο Τύπο. Πρόσφατη συγκομιδή: ένα ολοσέλιδο, εξωφρενικό άρθρο στον *Quotidien de Paris* (14.2.92) μιας κάποιας Μαρίνας Μπεζανόβοκα («δημοσιογράφου» στο *Radio-France Internationale*), όπου Ιστορία και αλήθεια ξεσαλίζουν θρασύτατα. Καθώς και δημοσιεύματα σε γερμανικές εφημερίδες (*Suddeutsche Zeitung, Frankfurter Allgemeine Zeitung*), που ισχυρίζονται, ανάμεσα στα άλλα, πως Έλληνες κατοικούν «μόνο στην Πελοπόννησο, την Αττική και μερικά νησιά, ενώ όλοι οι άλλοι είναι “Μακεδόνες”, “Αλβανοί” και “Αρωμοούνοι”!» (Καταγγελία δύο Ελλήνων φοιτητών από το Μόναχο στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο*, 2.4.92).

Και αυτοί, βέβαια, τη δουλειά τους κάνουν – και άξιος ο μισθός που, σίγουρα, εισπράττουν. Εμείς, όμως, οι πρεσβείες μας και τα προξενία μας, πού και σε τι ποιούνται τας διατριβάς των, σωπαίνοντας αιδημόνως μπρος σε όσα χυδαιότατα και συκοφαντικότερα γράφονται για τη χώρα μας; Για ποιο λόγο εισπράττουν αυτοί, τον δικό τους μισθό, μηδέν πράττοντες;

5.4.92

ΣΤΟΝ ΚΑΤΑΙΓΙΣΜΟ ΑΠΟ ΣΧΟΛΙΑ, αναλύσεις, ερμηνείες, πανηγυρισμούς ή οδυρμούς για την αναπληρωματική εκλογή της περασμένης Κυριακής, η σελίδα αυτή δεν έχει παρά να προσθέσει δύο παρατηρήσεις:

α) Για μιαν ακόμα φορά, οι Έλληνες ψηφίζουν πολύ περισσότερο εναντίον ενός κόμματος παρά υπέρ ενός άλλου. Καταψηφίζουν το κόμμα που κυβερνά –και που νιώθουν, δίκαια, ότι τους έχει εμπαίξει, στραγγαλίσει, ευτελίσει– και υπερψηφίζουν το αντίπαλο κόμμα, όχι επειδή εκείνο δεν έχει κάνει τα ίδια ή επειδή ελπίζουν πως δεν θα τα ξανακάνει, αλλά για να τιμωρήσουν τον σημερινό περγελαστή τους. Κι «αυτό» είναι το πραγματικό «αδιέξοδο» του Έλληνα ψηφοφόρου: βρίσκεται αδιάκοπα μπροστά σε δύο ή περισσότερους κατόχους ή διεκδικητές της εξουσίας, που αντιγράφουν πιστά ο ένας τις μεθόδους του άλλου για τη διαβουκόληση των πολιτών και τη λεηλασία της πολιτείας, στον ατέρμονα φαυλεπίφαυλο κύκλο που ονομάζεται «διακυβέρνηση αλλά γκρέκα». Και ο πολίτης ξεσπά την αγανάκτησή του στον πιο πρόσφατο δράστη αυτών των κατά συρροήν και κατ'εξακολούθησιν κακουργημάτων.

β) Η προχρτεσινή, ζεστή ακόμα ψήφος, («κολάζει») την κυβέρνηση για τα ζέοντα αδικήματα μιας διετίας, που μπορούν να συνοψισθούν σε μερικές λέξεις, διόλου «αφηρημένες»: ανικανότητα και ακρισία, ανακολουθία και ασυνέπεια, ανοησία και ανευθυνότητα, ακηδία και αδικία, αφερεγγυότητα και αναξιόπιστία. Κι αυτά τα στερητικά («α») συνοδεύονται από άλλα, κάθε άλλο παρά «στερητικά» για τους διαχειριστές του δημόσιου κορβανά: αυταρχισμός, αυθαιρεσία, αρπακτικότητα, αποβαρβάρωση του δημόσιου ήθους...

Τούτα όλα τα ανοίκια (χαρίσματα) είναι απόλυτα οικεία τόσο στους εκάστοτε γαμπρούς και σώγαμπρους της εξουσίας, όσο και στους εκτός νυμφώνος εξουσιαζόμενους, που τα γεύονται καμουφλαρισμένα πίσω από βροντερά συνθήματα και αστραφτερά ιδεολογήματα. Και τίποτα δεν δείχνει πως πιάνει τόπο, σ' αυτούς και σ' εκείνους, ο παλιός ο λόγος του Ομήρου και του Ησιόδου: «*Παθών δε τε νήπιος ἔγνω*» («κι ο ανέμναλος, σαν πάθει, φρονημεύει»)¹.

Τον ενδημικό εκφραλισμό της δημόσιας ζωής και την ασταμάτητη εξαθλίωση του Έλληνα πολίτη, δεν χρειάζεται να τους ιστορήσουμε άλλο. Αξίζει, όμως, ν' ακούσουμε δύο κείμενα, που τους περιγράφουν με καυστική οξύτητα και ανατομική ακρίβεια:

«...*Οι μετέχοντες εις την Κυβέρνησιν διανέμουν μεταξύ των, αναλόγως της πολιτικής των ισχύος, ωσάν να επρόκειτο περί πατρικής των κληρονομίας, ὅλας τας θέσεις, ἀπό των πρεσβευτῶν και των νομαρχῶν μέχρι των θέσεων των ιερῶν του Α' Νεκροταφείου, και τας προσφέρουν εις τους οπαδούς των εις ἀντάλλαγμα αμφιβόλων υπηρεσιῶν.*

»*Εις την ατμόσφαιραν αυτήν του κομματισμού και της συναλλαγής, οι χρηστοί υπάλληλοι (σ.σ. και ὅλοι οι πολίτες) ασφρακτιούν. Ἀπό τας υπηρεσιακάς ενεργείας εκλείπει ολονέν περισσότερον η*

1. *Ιλιάς*, Ρ, 32. *Έργα και ημέραι*, στ. 218.

γενική τάσις, ο ανώτερος σκοπός. Τα προγράμματα, αι κατευθυντήρια γραμμαί, τα εθνικά και ανθρώπινα ιδεώδη, προς τα οποία ητένιζον άλλοτε οι φορείς της κρατικής εξουσίας, είναι σήμερον λέξεις κεναί. Το πνεύμα της εποχής –ύλη και βία– πληροί τους θαλάμους των υπουργείων. Ο εις μετά τον άλλον οι ευσυνειδήτοι υπάλληλοι υποχωρούν ή υποκύπτουν εις την διαφθοράν. Επί νέων βάσεων γίνεται η υπηρεσιακή αγωγή. Οι αφελείς, όσοι επίστευσαν ότι θα εργασθούν τιμίως με γνώμονα το κοινόν συμφέρον, σύμφωνα με τον όρκον που έδωσαν, πληροφορούνται ότι άλλος είναι ο προορισμός των. Σπασμωδικαί ενέργειαι, αντιφατικά αποφάσεις, υπό την πίεσιν σήμερον του ενός και αύριον άλλου ισχυρού, ατελεύτητος σειρά χαριστικών πράξεων, διασπάθισις του δημοσίου χρήματος, ιδού το σύνθηες περιεχόμενον της κρατικής επιταγής».

Στους υπαλλήλους αυτούς –αλλά και σ’ όλους τους πολίτες, που αναγκαστικά έρχονται σε καθημερινές σχέσεις με τον κρατικό Λεβιάθαν και την πολιτική Κίρκη– αναφέρεται το δεύτερο κείμενο:

«Βέβαια. Έπρεπε να σκύψω μπροστά στον ένα και χαϊδεύοντας ηδονικά το μαύρο σεβιότ (κοστούμι του) να ειπώ, “κύριε Άλφα” – παφ, παφ, παφ, παφ–, “έχετε λίγη σκόνη”.

»Υστερα, έπρεπε να περιμένω στη γωνία, κι όταν αντίκριζα την κοιλιά του άλλου, αφού θα ’χα επί τόσα χρόνια παρακολουθήσει τα αισθήματα και το σφνγμό της, να σκύψω άλλη μια φορά και να φιθυρίσω εμπιστευτικά: “Αχ, αυτός ο Άλφα, κύριε Βήτα...”.

»Έπρεπε, πίσω από τα γυαλιά του Γάμα, να καρδοκώ την ιλαρή ματιά του. Αν μου την εχάριζε, να ξεδιπλώσω το καλύτερο χαμόγελό μου και να τη δεχτώ, όπως σε μανδύα ιππότου ένα βασιλικό βρέφος. Αν όμως αργούσε, να σκύψω για τρίτη φορά γεμάτος συντριβή και ν’ αρθρώσω: “Δούλος σας, κύριέ μου”.

»Αλλά πρώτα πρώτα, έπρεπε να μείνω στη σπείρα του Δέλτα. Εκεί η ληστεία γινόταν υπό λαμπρούς, διεθνείς οιωνούς, μέσα σε πολυτελή γραφεία. Στην αρχή, δε θα υπήρχα. Κρυμμένος πίσω από τον κοντόπαχο τμηματάρχη μου, θα οσφραϊνόμουν. Θα είχα τρόπους

λεπτούς, αέριους. Θα μάθαινα τη συνθηματική τους γλώσσα. Η ψαύσις του αριστερού μέρους της χωρίστρας θα εσήμαινε: “πεντακόσιες χιλιάδες”. Ένα επίμονο τίναγμα της στάχτης του πούρου θα έλεγε: “σύμφωνος”. Θα εκέριζα την εμπιστοσύνη όλων. Και, μια μέρα, ακουμπώντας στο κρύσταλλο του τραπεζιού μου, θα έγραφα εγώ την απάντηση: “Ο αυτόνομος οργανισμός μας, κύριε Εισαγγελεύ...”.

»Έπρεπε να σκύνω, να σκύνω, να σκύνω. Τόσο που η μύτη μου να ερωθεί με τη φτέρνα μου. Έτσι βολικά κουλουριασμένοι, να κυλώ και να φθάσω.

»Κανάγιες!

»Το ψωμί της εξορίας με τρέφει. Κουρούνες χτυπούν τα τζάμια της κάμαράς μου. Και σε βασανισμένα στήθη χωρικών βλέπω να δυναμώνει η πνοή που θα σας σαρώσει...».

Το πρώτο κείμενο είναι απόσπασμα από άρθρο με τον τίτλο «Ανάγκη χρηστότητας». Το δεύτερο, από πεζογράφημα τιτλοφορημένο (τόσο σημαδιακά) «Κάθαρσις». Και τα δυο γραφτήκαν απ’ τον Κ.Γ. Καρυωτάκη. Τον Φεβρουάριο και τον Μάιο του 1928. Ύστερα από τη Μικρασιατική καταστροφή, ύστερ’ από δυο απανωτές δικτατορίες – του Παγκάλου (Ιούνιος 1925 - Αύγουστος 1926) και του Κονδύλη (1926), που τις διαδέχθηκαν η Οικουμενική Κυβέρνηση, με πρωθυπουργό τον Αλ. Ζαΐμη (και που ψήφισε το Σύνταγμα του 1927) και κυβέρνηση συνεργασίας, μ’ επικεφαλής τον Ζαΐμη πάλι.

Το τραγικό είναι, φυσικά, πως οι συντεταγμένες και οι συνθήκες του ελληνικού βίου δεν έχουν αλλάξει ούτε κατά κεραίαν, ύστερ’ από 64 ολόκληρα χρόνια. Και πως ο λόγος του Καρυωτάκη ηχεί ολότελα σημερινός. Όπως και η επωδός του άρθρου του:

«Δεν έχουμε ανάγκην νέων πόρων. Έχουμε ανάγκην χρηστής διοικήσεως».

Η τελευταία παράγραφος του άλλου κειμένου αρχίζει έτσι: «Σήμερα, επήρα τα κλειδιά κι ανέβηκα στο ενετικό φρούριο» (της Πρέβεζας). Και τελειώνει:

«...Εφώναζα στην ερημιά. Επεσπάτησα ολόκληρες ώρες, σπάζοντας μεγάλα, ξερά χόρτα. Αγκάθια κι αέρας δυνατός κολλούσαν στα ρούχα μου. Με ήρε η νύχτα...».

Στο πρώτο χειρόγραφο του κειμένου αυτού, ο Καρυωτάκης πρόσθετε: «...και ο θάνατος». Ύστερα, το διέγραψε και το αντικατέστησε με αποσιωπητικά.

Τον θάνατο τον κάλεσε μόνος του, δυο μήνες αργότερα (21.7.1928), σ' ένα παραθαλάσσιο καφενείο με το (σαρδονικό) όνομα «Ουράνιος Κήπος», φυτεύοντας μια σφαίρα στην καρδιά του. Το σημείωμα που άφησε, τέλειωνε με τη φράση:

«Φεύγω με το μέτωπο ψηλά»².

Πόσοι μπορούν, φεύγοντας ή μένοντας, να πουν το ίδιο;

12.4.92

2. Το άρθρο «Ανάγκη χρηστότητας» δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Ελληνική* (8.2.1928), όταν ο Καρυωτάκης, εισηγητής στο Υπουργείο Προνοίας και δραστήριος συνδικαλιστής, ήταν Γεν. Γραμματέας της Ενώσεως Δημοσίων Υπαλλήλων Αθηνών. Εκδόθηκε σε τομίδιο, με εισαγωγή και σχόλια του καθηγητή Γιάννη Παπακώστα (Φιλιππότης, 1988). Η «Κάθαρσις» περιέχεται στα *Ενθισκόμενα του Καρυωτάκη*, φιλολογική επιμέλεια Γ.Π. Σαββίδη, 1966, τόμ. Β', σελ. 46-47. Βλ. γενικότερα, την αξιολογική μελέτη του κ. Γ. Παπακώστα *Ο πολιτικός Καρυωτάκης*, Εστία 1992, με πολλά διαφωτιστικά σχόλια.

ΟΙ «ΦΕΥΓΟΥΣΕΣ»

Και πάλι για τον μισεμό των αρχαίων θησαυρών

ΕΥΛΟΓΟΥΣΕ Ο ΗΛΙΟΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΣΙΝΑ εκείνο το ανοιξιιάτικο πρωινό. Κυριακή των Βαΐων, κι είχα βρεθεί εκεί, καλεσμένος από τη Δημοτική Οικολογική Κίνηση της πόλης. Όχι για να «θρηνησουμε» μαζί την καινούργια αυτή Πομπηία, που δεν την καταστρέφει η λάβα κάποιου Βεζούβιου, αλλά τα αμέτρητα χαλυβουργεία που αργοσκοτώνουν ανθρώπους και τόπους. Ο σκοπός της συγκέντρωσης ήταν άλλος: η εξανάσταση για την επικείμενη απεμπόληση, έστω προσωρινή, δύο αρχαίων θησαυρών της – δύο έξοχων αγαλμάτων, που προορίζονται να εκτεθούν, μαζί με 19 άλλα στην Αμερική, στα πλαίσια, λέει, μιας μεγάλης εκδήλωσης για τα 2.500 χρόνια της Δημοκρατίας ή για τα 500 χρόνια από την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου, που «τυχαίνει» να συμπέσουν με την ανάρρηση του νέου Προέδρου των ΗΠΑ.

Πολλά γράφτηκαν και ειπώθηκαν γι' αυτή την «καθ' υποτροπήν» υποταγή του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου στις επιταγές της κυβέρνησης – που κι αυτή υποτάζεται στις υπερατλαντικές προσταγές, αφηφώντας τους κινδύνους από τέτοιες

μεταφορές μοναδικών αριστουργημάτων και αδιαφορώντας για την αναξιοπρέπεια της περιφοράς τους σε ξένες χώρες, με το φαιδρό «επιχείρημα» της «εξυπηρέτησης εθνικών συμφερόντων». Γιατί, λοιπόν, η επιστροφή σ' ένα θέμα τόσο σχολιασμένο;

Μα πρώτα-πρώτα, επειδή το θέμα δεν εξαντλείται, όσο δεν εξαντλούνται οι υποχωρήσεις των κατά καιρούς «αρχόντων» μας στις ξενικές αξιώσεις. Ύστερα, επειδή η άμεση, ζεστή επαφή με τον χώρο και το πρόβλημα, μεταδίνει ένα άλλο ρίγος – που μακάρι να το μεταλλάβαιναν και να το καταλλάβαιναν οι «αρμόδιοι».

Το μόνο ιερό που έχει απομείνει στην άλλοτε ιερή αυτή πόλη, είναι ο απαλός λόφος με τα ερείπια των αιώνων της. Τη γεύσει αυτή την ιερότητα περνώντας ανάμεσα στα λείψανα των περιλαμπρων κάποτε ναών της – του Τελεστήριου, του Πλουτώνειου, της ιερής Αυλής, εκεί όπου τελούνταν τα «Ελευσίνια», γιορτή των Πανελλήνων, ανάμεσα στο Θριάσιο πεδίο και τον μυχό του Κορινθιακού, που μετεωρίζονταν, λες, στο εαρινό φως.

Και ιερά ιερών, μέσα στο Μουσείο, τα δύο απειλούμενα αγάλματα, στην πανέμοστη γαλήνη τους – που, τώρα, πάει να γίνει ταραχή μισεμού: Η ακέφαλη πια Δήμητρα, υπερφυσική σε μέγεθος (1,80 μ.), με την ιερατική στάση της και τις αρμονικές πτυχώσεις του ιματίου της. Και η μικρή (0,645 μ.) «Φεύγουσα κόρη», αρχαιότερη σε «γλυφή», αλλά παλλόμενη στην κίνησή της, καθώς το σώμα φεύγει δεξιά, ενώ το κεφάλι «μένει», κοιτώντας πίσω – σαν να μη στέργει στην απομάκρυνση, σαν σύμβολο της σημερινής ακούσιας φυγής της. Έργο του 490-480 η δεύτερη, δηλαδή ανάμεσα στις μάχες του Μαραθώνα και της Σαλαμίνας, σχεδόν σύγχρονη με τους Πέρσες του Αισχύλου, του μέγιστου γόνου της Ελευσίνας. Έργο του 420 η πρώτη, ίσως της σχολής του Αγοράκριτου, συγκαιρινή με τις *Ικέτιδες* του Ευριπίδη, καυχήματος της απέναντι Σαλαμίνας.

Πως κινδυνεύουν κι οι δυο, είναι ολοφάνερο: η Δήμητρα έχει εγκάρσια τομή, είναι συγκολλημένη από τρία κομμάτια και

στερεωμένη σε βάση. Η «Φεύγουσα κόρη» παρουσιάζει ρηγματώσεις. Κάθε μετακίνησή τους περικλείνει απειλές καταστροφών, διόλου αμελητέες¹. Αλλά «ου φροντίς τοις Ιπποκλείδαις» που μας διαφεντεύουν και που αποφασίζουν χωρίς να ρωτήσουν ούτε την τοπική αυτοδιοίκηση ούτε τους κατοίκους της περιοχής, τους φυσικούς «διαχειριστές» των θησαυρών τους.

Εκείνο που οι Ιπποκλείδες αυτοί δεν ξέρουν, ίσως, είναι πόσο η μεγάλη θεά και πολιούχος της Ελευσίνας, η Δήμητρα, αποτελεί (αποτελούσε, τουλάχιστον, ως χτες) ζωντανή και άγια παρουσία για τους τωρινούς («Λεψινιώτες»).

Η Δήμητρα δεν ήταν γι' αυτούς μια παλιά, ειδωλολατρική θεά, ένα άγαλμα ξεχασμένης θρησκείας. Έμενε, όπως τον αρχαίο καιρό, προστάτισα της γονιμότητας των ανθρώπων και της ευφορίας της γης. Ήταν η «Αγία Δήμητρα», που ένωνε στο πρόσωπό της τις δύο θρησκείες στον ίδιο συμβολισμό – γι' αυτό κι οι αγρότες σώρευαν λίπασμα γύρω απ' το άγαλμά της, της άναβαν καντήλι και κάναν προσευχή για καλή σοδειά. Οι γυναίκες τη λογάριαζαν ισότιμη με την Παναγία και λέγανε πως όποια έχει το όνομά της θα γεννάει χωρίς πόνους.

Κι ακόμα, πίστευαν –όπως στην αρχαία παράδοση– ότι αν έφευγε το άγαλμά της απ' τη «Λεψίνα», η γη δε θα ξανακάρπιζε ποτέ, κι όποιος αποκοτούσε να τη μετακινήσει, θα του κοβότανε το χέρι. Μια φορά –λέει– το πήραν οι Φράγκοι και το τράβηξαν στο γιαλό, να το φορτώσουν για την ξενιτιά, αλλά τη νύχτα το άγαλμα γύρισε μόνο του στη θέση του. Οι αρχαίοι μύθοι ζούσαν τότε –προχτές– στη μνήμη και στη ζωή των νεότερων Ελλήνων.

Στην αυγή εκείνων των μύθων, η Δήμητρα οργίστηκε και ξέρανε όλη τη γη, όταν ο Πλούτων άρπαξε την κόρη της Περσε-

1. Ξαναθυμίζω το άρθρο της πρώην Εφόρου Ακροπόλεως κυρίας Εύης Τουλούπα (*Τα Νέα*, 1.3.92), που αποκάλυψε τι ζημιές έπαθαν η έκτη Καρυάτιδα και μια Κόρη, όταν στάλθηκαν στη Ρωσία και την Ιαπωνία.

φώνη και την πήρε μαζί του στον Άδη. Δεν ξέρω τι «συνέπειες» μπορεί να έχει η αυριανή οργή της θεάς για την καινούργια «αρπαγή», όπου θύμα είναι η ίδια. Αλλά, αυτά, θα πουν οι «σοφοί», είναι παραμύθια για αγράμματους χωριάτες.

Δυο φορές, στη μακρότατη ζωή της, είχε ξεθεμελιωθεί η Ελευσίνα: πριν 25 αιώνες απ' τους Πέρσες του Ξέρξη (479 π.Χ.), πριν 16 αιώνες απ' τους Βησιγότθους του Αλάριχου (395 μ.Χ.).

Τους σημερινούς αφανισμούς δεν τους απεργάζονται ξένοι και βάρβαροι, αλλά Έλληνες και «πολιτισμένοι»: δεν τους διαπράττουν με χαλασμούς και φωτιά κι ερειπώσεις, αλλά με χτίσιμο βιομηχανικών κολοσσών, που ξερνάνε άλλες φωτιές και μόλυνση, κι ερημώνουν τον τόπο και νεκρώνουν τη θάλασσα. Τώρα, μάλιστα, σχεδιάζουν επέκταση της «Πετρόλα» και εγκατάσταση χωματερές, για να είναι πλήρης ο παράδεισος των «Λεψινιωτών»...

Από τη μεγάλη γιορτή των «Ελευσινίων» αποκλείονταν («είργεσθαι ιερών») οι δολοφόνοι, οι ιερόσυλοι και οι βάρβαροι, που όχι μόνο είχαν ρημάξει την πόλη, αλλά και «δεν μιλούσαν ελληνικά»².

Αν κρατούσε ως σήμερα αυτός ο αποκλεισμός, πόσοι δεν θα ήταν απόβλητοι απ' το ελευσίνιο τείχος – πόσοι φονιάδες πόλεων και ανθρώπων, πόσοι εκβαρβαριστές της ελληνικής γλώσσας, πόσοι ιερόσυλοι, που δεν διστάζουν να διακινδυνεύσουν την ακεραιότητα αριστουργημάτων αιώνων! Σημείο των καιρών: οι αρχαίοι «ιεροποιοί» της Ελευσίνας αντικαταστάθηκαν από αδίστακτους χρηματοποιούς και κακοποιούς, τα παλιά «δρώμενα και λεγόμενα και δεικνύμενα» των «Μυστηρίων», από άθλιες δράσεις ή αδράνειες, από απατηλούς λόγους και από επιδείξεις υποτέλειας.

2. Ισοκράτης, *Πατηνυρικός*, 157.

Κι ας μη μηρυκάζουν ξανά και ξανά τον «μέγα» ισχυρισμό για το «εθνικό συμφέρον», που θα το υπηρετήσει η επαιτεία της περιφοράς των αρχαίων μας. Όλοι πια ξέρουμε πόσο κούφιος και γελοίος είναι. Η αρχαία Ελλάδα δεν χρειάζεται διαφήμιση – η σύγχρονη Ελλάδα πρέπει να προστατευθεί απ' τη δυσφήμιση, που εμείς οι ίδιοι χαλκεύουμε...

3.5.92

«ΟΙ ΓΟΝΑΙΓΟΙ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΣ»

Για τη «θεομηνία» της «Πόλης των Αγγέλων»

ΔΕΝ ΗΤΑΝ, ΒΕΒΑΙΑ, «ΚΕΡΑΥΝΟΣ ΕΝ ΑΙΘΡΙΑ» οι φοβερές τα-
ραχές που ξέσπασαν στο Λος Άντζελες και κατακλύσανε
με φωτιά, αίμα κι ερείπια τις τηλεοπτικές οθόνες.

Πρώτα πρώτα, επειδή οι ΗΠΑ είχαν γνωρίσει κι άλλοτε
(1916, 1965, 1967) τέτοιες πολύνεκρες και καταστροφικές εκρή-
ξεις, σε διάφορες πολιτείες τους, με ανάλογες αφορμές κι αιτίες.

Ύστερα, επειδή τα προχτεσινά («πεισόδια») αποτελούν το
«σπάσιμο του σπυριού» μιας κοινωνίας που, ενώ διαθέτει την
πιο πλούσια βιτρίνα του κόσμου, κατατρύχεται στα έγκατά της
από πλήθος έλκη – με εκατομμύρια άσπρων και προπάντων
«εγχρώμων» που ζουν κάτω απ'το επίπεδο της φτώχειας, που
καταφεύγουν στη βία, στο έγκλημα, στα ναρκωτικά, που θεω-
ρούνται και θεωρούν τους εαυτούς τους απόκληρους και άρα «νο-
μιμοποιημένους» να παίρνουν το δίκιο τους με τα χέρια τους και
να εκδικούνται τους («αφέντες») τους, που ακόμη και η στέρηση της
ελευθερίας τους είναι, γι' αυτούς, προτιμότερη απ'την ελευθερία
της πείνας, αφού «στη φυλακή έχουν τουλάχιστο φαί και θέρμαν-
ση» κι έτσι «η φυλάκιση είναι ένα είδος κοινωνικής ανόδου»!

Τέλος, επειδή η αμερικανική υπερδύναμη δεν μπορούσε να μη γνωρίσει, κι εκείνη, τις θύελλες που σαρώνουν σήμερα τα περισσότερα κράτη, δυνατά κι αδύναμα – τις εσωτερικές συγκρούσεις, εθνικισμούς, ρατσισμούς, εμφύλια μίση. Οι τεκτονικές αλλαγές των τελευταίων χρόνων δεν γκρέμισαν μόνο τείχη και ψεύδη πολλών δεκαετιών, ιδιαίτερα στην Ανατολική Ευρώπη. Ξαπόλυσαν δυνάμεις κι έφεραν στο φως οικονομικές και κοινωνικές αντιθέσεις, που κρυφόβοσκαν από καιρούς πολλούς και που βρήκαν τώρα την ευκαιρία να σπάσουν τα τεχνητά φράγματα.

Κατά σύμπτωση, λίγο πριν απ' τη «θεομηνία» της πόλης «των Αγγέλων», δημοσιεύτηκε σ' ένα αμερικάνικο περιοδικό που βγαίνει στην άλλη άκρη της Συμπολιτείας, τη Βιρτζίνια, ένα άρθρο του καθηγητή της Ιστορίας Ρόμπερτ Ζαρέτσκι, με τον τίτλο «Είναι, πάντα, ελληνικά για εμάς: Η διαχρονικότητα του Θουκυδίδη»¹.

Ο τίτλος αναφέρεται, φυσικά, στη γνωστή φράση των λατινολόγων «σχολαστικών» του Μεσαίωνα που, αγνοώντας την ελληνική, όποτε συναντούσαν αρχαιοελληνικά κείμενα, τα προσπερνούσαν ανήμποροι, λέγοντας: «Είναι ελληνικά, δεν διαβάζονται» («*Graeca sunt, non leguntur*»). Και το «απόφθεγμα» έμεινε, με τη γενικότερη έννοια «Είναι ακατανόητα για εμάς». Κι έτσι το χρησιμοποιούσαν οι φοιτητές του –λέει ο Ζαρέτσκι– όποτε εκείνος αναφερόταν στην αρχαιοελληνική γραμματεία και ειδικά στην ιστοριογραφία: «*Τι μπορεί να μας πουν ιστορικοί, που έζησαν πριν 2.500 χιλιάδες χρόνια, για τα σημερινά προβλήματά μας;*».

Αλλά ο δάσκαλός τους επέμενε πως μπορούν και δεν έπαψε ν' ανατρέχει σ' εκείνους τους «παλιούς» – όπως κάνει και στο άρθρο τούτο. Φυσικά, δεν είναι ο πρώτος που διαπιστώνει τη διαχρονικότητά τους – του Θουκυδίδη, ειδικά. Τελευταία, μά-

1. R. Zaretsky, «It's still all Greek to us: On the timelessness of Thucydides», στο *Virginia Quarterly Review*, Χειμώνας 1992.

λιστα, με τον πόλεμο στον Περσικό, πολλοί θυμήθηκαν τις ανέσπερες περιγραφές και κρίσεις του μέγιστου Αθηναίου ιστορικού για τους πολέμους, διακρατικούς κι εμφύλιους. Αν μνημονεύω το άρθρο του Ζαρέτσκι, είναι επειδή και πολύ εύστοχα αναλύει στις 16 σελίδες του τα σχετικά χωρία του Θουκυδίδη και επειδή το κάνει ακόμα πιο επίκαιρο η άγρια τωρινή επικαιρότητα στην πατρίδα του και στον κόσμο ολό.

Άξονας του άρθρου είναι η θουκυδίδεια διαπίστωση πως η καταστροφή θεσμών, αξιών και ανθρώπων σε ώρες πολέμου, συνεπιφέρει και τη διαστροφή του πολιτικού λόγου.

Η κατάπτωση, η φθορά του λόγου αυτού είναι οδυνηρά χειροπιαστή στην εμπόλεμη Αθήνα του Ε' αιώνα – όπως και σήμερα. Απ' τον Περικλή του πρώτου χρόνου του Πελοποννησιακού πολέμου – που έδινε στον *Επιτάφιό* του το υπόδειγμα όχι μόνο της αληθινής δημοκρατικής πολιτείας, αλλά και του αληθινού πολιτικού, που μιλάει τη γλώσσα της αλήθειας–, φτάνουμε ακάθεκτα στους πολιτικούς που ψεύδονται στον λαό, αλλά «για το καλό της πολιτείας» (δικαίωμα που –προσθέτω– τους το αναγνώριζε και ο Πλάτων²), για να κατακυβλήσουμε στους ομολόγους τους που ψεύδονται για το καλό το δικό τους μονάχα, και, τέλος, στον γενικό ευτελισμό των λόγων απ' τις πράξεις και των πράξεων απ' τους λόγους.

Στις εμφύλιες συγκρούσεις της Κέρκυρας λ.χ. (427 π.Χ.) ή της σημερινής Ευρώπης, Ασίας, Αμερικής, στις πολεμικές «επιχειρήσεις» της Αθήνας κατά των «αντάρτιδων» πόλεων (όπως της Μήλου, το 416 π.Χ.) ή στην επιχείρηση «Θύελλα της Ερήμου» του Περσικού, η αλληλοεξόντωση τακτικών στρατών ή «άτακτων» ατόμων εδράζεται και στην εξόντωση του λόγου και του Λόγου (λογικής), στην αντιστροφή των λέξεων και των νοημάτων, κατά τη γνωστή ρήση του Θουκυδίδη «...αλ-

2. *Πολιτεία*, Γ, 389B.

λάζουν και τη συνηθισμένη ανταπόκριση των λέξεων προς τα πράγματα, για να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους» («και την ειωθυίαν αξίωσιν των ονομάτων ες τα έργα αντήλλαξαν τη δικαιώσει»³). Έτσι, το δίκιο παρουσιάζεται σαν άδικο, η βαρβαρότητα σαν παλικαριά, η απάτη σαν σοφία – και κανένας δεν ξέρει πια πού στέκει η αλήθεια, πού το ψέμα.

Δυο χιλιάδες τετρακόσια χρόνια μετά τον Θουκυδίδη, το 1950, ο Τζορτζ Όργουελ θα πει, κι εκείνος: «Όχι μόνο η γλώσσα ευτελίζεται απ' τον ευτελισμό του πολιτικού κλίματος, αλλά και η παραποιημένη γλώσσα επιτείνει τη διαφθορά της σκέψης». Έτσι, «στόχος του πολιτικού λόγου είναι πια να κάνει τα ψέματα να ηχούν σαν αλήθειες, και τον φόνο να γίνει σεβαστός»⁴. Στα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου, όπως και στον καιρό του ψυχρού τοιούτου και των «μικρών» θερμών συγκρούσεων, ο ένας κι ο άλλος μιλούσαν με τον ίδιο τρόπο για τα ίδια πράγματα – όπως θα μπορούσαν να μιλάνε και για την τωρινή μετα-ψυχροπολεμική εποχή.

Η μόνη ίσως διαφορά –συμπληρώνω– είναι πως, στις μέρες μας, έχουμε γίνει πολύ πιο δύσπιστοι, ή και ολότελα άπιστοι, απέναντι στους διεστραμμένους λόγους και στους υποκριτικούς λόγους-αιτίες.

Ποιος είναι τόσο απλοϊκός, σήμερα, ώστε να πιστεύει τα ευαγγέλια της ψυχροπολεμικής υστερίας («Χώρες της επαγγελίας» απ' τη μια, «αυτοκρατορίες του κακού» απ' την άλλη), τις «ιδεολογικές» πομφόλυγες («άψογες δημοκρατίες» κατά «κομμουνιστικών τυραννιών» ή «σοσιαλιστικοί παράδεισοι» κατά «καπιταλιστικών κάτεργων»), ή τις φανφάρες για διεθνείς «τάξεις», για «δίκαια των λαών», για «δικαιώματα των πολιτών»;

Οι αδίσταχτες εισβολές των «μεγάλων» σε μικρές χώρες και

3. Γ, 82, 4. Μετάφρ. Έλλης Λαμπρίδη, Γκοβόστης.

4. *Η πολιτική και η αγγλική γλώσσα*, 1950.

των δυο ημισφαιρίων, η απόλυτη περιφρόνηση για τα στοιχειωδέστερα ανθρώπινα δικαιώματα, απ' τον Παλιό ως τον Νέο Κόσμο, απ' τη Λατινική Αμερική ως την Τουρκία, απ' την Αφρική ως την Κίνα (που, όμως, «δεν συνέβησαν ποτέ»), κατά την Γ.Γ. του ΚΚΕ!), οι αυτογελοιοποιήσεις των διεθνών οργανισμών που «αποφασίζουν» χωρίς να εφαρμόζουν, που καταδικάζουν στα χαρτιά αλλά δικαιώνουν στην πράξη (όρα Κύπρο, Τουρκία κ.λπ.) έχουν αποδείξει όσο ποτέ πόσο ο πολιτικός λόγος γίνεται όργανο και παγίδα για να υπηρετηθούν άλλοι λόγοι, πέρα από κάθε λογική και δίκιο.

Έτσι, το μόνο «δίκαιο» που θριαμβεύει είναι «το δίκαιο του ισχυροτέρου» – που και πάλι ο Θουκυδίδης το διατύπωνε, με τον ιταμό λόγο των δυνατών Αθηναίων στους αδύναμους Μηλίους:

«Το δίκαιο, στα λόγια των ανθρώπων, αποφασίζεται όταν κι οι δυο πλευρές βρίσκονται στην ίδια ανάγκη, αλλά εκείνα που μπορούν να γίνουν τα κάνουν οι πιο ισχυροί, κι οι αδύνατοι τα παραδέχονται υποχωρώντας» («Δίκαια μιν εν τω ανθρωπείω λόγω από της ίσης ανάγκης κρίνεται, δυνατά δε οι προύχοντες πράσσουνσι και οι ασθενείς συγχωρούσιν»⁵).

Και θα το επαναλάβει ο Θρασύμαχος στην πλατωνική Πολιτεία:

«... Τίποτε άλλο δεν είναι το δίκαιο παρά το συμφέρον του ισχυροτέρου (...). Δίκαιο είναι το συμφέρον εκείνου που έχει την εξουσία στα χέρια του» («... το δίκαιον είναι ουκ άλλο τι ή το του κρείττονος συμφέρον.(...) Δίκαιον είναι το της καθεστηκυίας αρχής συμφέρον»⁶).

Αυτοί, τουλάχιστον, οι κεκράκτες της «καθεστηκυίας αρχής» δεν υποκρίνονται τους δίκαιους – δηλώνουν ωμά και τα κίνητρα και τους στόχους τους. Ο βιασμός των δικαιωμάτων και της

5. Ε, 89.

6. Α, 338C, 339A. Μετάφρ. Ι.Ν. Γρυπάρη, Ζαχαρόπουλος 1954.

λογικής δεν καταφεύγει στον βιασμό του λόγου και της λογικής των ακροατών, που πίσω του σχυρώνονται οι μεγάλοι και μικροί κερδοσκόποι.

Όπως ακριβώς και σκανδαλωδώς γίνεται τώρα, όπου η χώρα μας πασχίζει απεγνωσμένα ν' αποκρούσει τις απανωτές απειλές από Ανατολή και Βορρά και όπου οι μεγάλοι των διεθνών οργανισμών δυσφορούν και «χάνουν την υπομονή τους» με την Ελλάδα, που είναι –λέει– «στενοκέφαλη, εθνικιστική και κωλυσιεργός, όχι μόνο αναφορικά με τα Σκόπια, αλλά και με την Τουρκία»⁷.

Ενώ, βέβαια, είναι «πλατυκέφαλες», υπερεθνικές και συνεργάσιμες η Τουρκία των αμέτρητων γενοκτονιών και του Αττίλα ή τα Σκόπια του «υπόδουλου μακεδονικού λαού».

Όλα όσα έχουν κάνει αυτές και όλα όσα ορέγονται να κάνουν, σκεπάζονται πίσω από προπετάσματα λόγων, που «αγιαίνουν» όλες τις ιταμότητες και αθλιότητες.

«Ο Θουκυδίδης μας δίνει το κλειδί για ν' αποκρυπτογραφήσουμε όχι μόνο τη δική του ιστορία, αλλά και τη δική μας», καταλήγει ο Ζαρέτσκι. Κοινοτοπία πια, αν θέλετε –που όμως, την ξαστοχούν όσοι, σκόπιμα ή όχι, ξεχνάνε πως οι Έλληνες εκείνοι (καταπώς λέει ο Μακρυγιάννης) είναι «οι γοναίγοι (γονείς) όλης της ανθρωπότητας»⁸.

10.5.92

7. *International Herald Tribune* και *Guardian*, *Η Καθημερινή*, 5 και 6.5.92.

8. *Απομνημονεύματα*, Β' έκδοση, τόμ. Β', σελ. 51.

Εμείς το «όνομα» κι άλλοι τις χάρες

ΣΦΙΓΓΕΙ ΟΛΟΕΝΑ Η ΜΕΓΚΕΝΗ γύρω στο κεφάλι της Ελλάδας για το θέμα των Σκοπίων, αλλά και για την κοινοτική και διεθνή θέση μας γενικά, και πέφτουν βροχή πια τα δημοσιεύματα στον ξένο Τύπο – οργισμένα, περιφρονητικά, σχετλιαστικά.

Γιατί αυτή η συγχορδία; Ποια τα κίνητρα και οι στόχοι της; Και γιατί –ειδικά– αυτή η «πρεμούρα» για αναγνώριση ενός ανύπαρκτου κρατιδίου και για συνακόλουθη «μείωση κεφαλής» ενός παλαιού συμμάχου και κοινοτικού εταίρου;

Μα επειδή –λέει– οι εταίροι μας κινούνται απ' την «προσήλωσή τους στη δημοκρατία», από την έγνοια τους για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τον «σεβασμό τους στην αυτοδιάθεση των λαών», απ' την πίστη τους πως «κανένα έθνος (sic) δεν μπορεί να δεχθεί αλλαγή του ονόματός του», πράγμα που «θα σήμαινε “αναξιοπρέπεια”» (Γκλιγκόροφ έφα) και πως «το θέμα του ονόματος δεν μπορεί να γίνει αιτία καταστροφής ενός μικρού λαού» (Γένσεν, υπουργός Εξωτερικών της Δανίας, απεφάνθη), απ' τη φροντίδα τους για την «αξιοπιστία της Κοινότητας», και, πάνω απ' όλα,

απ' τον καημό τους για την ειρήνη στα Βαλκάνια και στην Οικουμένη όλη.

Φυσικά, ούτε οι (ώς προχτές) σμπίροι του Τίτο, που τώρα έγιναν ηγέτες της σκοπιανής («δημοκρατίας»), δεν πιστεύουν λέξη απ' όλα αυτά:

Τα «δημοκρατικά φρονήματα» και τα «ανθρώπινα δικαιώματα» παρακινούν Γάλλους, Άγγλους και Σία να τσακίζονται για να κάνουν κολεγιές με την Τουρκία λ.χ. και για να «ενισχυθούν οι δεσμοί των μεγάλων χωρών της ΕΟΚ» μαζί της; Με την Τουρκία, που έχει χιλιοκαταδικασθεί απ' όλους τους διεθνείς οργανισμούς για ωμή και ιταμή καταπάτηση του διεθνούς δικαίου και των ανθρώπινων δικαιωμάτων, με την Τουρκία, όπου (κατά το έγκυρο Σπίγκελ) «το έλλειμμα δημοκρατίας παραείναι μεγάλο, οι παραβιάσεις ανθρώπινων δικαιωμάτων παραείναι συχνές και η ισλαμική κουλτούρα της μοιάζει παράταιρη σε μια χριστιανική Ευρώπη»¹; Με την Τουρκία, που οιστρηλατείται απ' το όραμα του παντουρισμού και που ορέγεται να επιβάλει την άμεση ή έμμεση επικυριαρχία της απ' την Αδριατική ως την Κίνα;

Και πώς εξαιρώνεται μεμιάς αυτός ο περιπαθής έρωσ δημοκρατίας και ανθρώπινων δικαιωμάτων, όταν σφαγιάζεται η Κύπρος, όταν δολοφονούνται συστηματικά οι Κούρδοι, οι Αρμένιοι, οι αντικαθεστωτικοί Τούρκοι, που όλοι έχουν δοκιμάσει και δοκιμάζουν σε όλες τις διαστάσεις την υψηλή τεχνική της οσμανλίδικης γενοκτονίας;

Και ας μη μιλάμε για το στυγνό αποικιοκρατικό παρελθόν των χωρών αυτών και για τα χωριστικά κινήματα που «ανθούν» σήμερα εκεί και που καταγγέλλονται και καταστέλλονται σαν τρομοκρατικά, εγκληματικά και αντεθνικά.

Ο πόνος για την «αξιοπρέπεια» των Σκοπίων και ο φόβος μην «καταστραφούν» αν αλλάξουν όνομα υπαγορεύει τις αβάντες των

1. Spiegel, *Ta Néa*, 8.5.92.

εταίρων μας σ' αυτά; Αλλά «θίγεται» η αξιοπρέπεια ενός υπε-
ξαιρέτη, όταν υποχρεώνεται να επιστρέψει το κλοπιμαίο (όνο-
μα); «Καταστρέφεται» ένας λαός, μόνο και μόνο επειδή ξανα-
παίρνει το όνομα που πραγματικά του ανήκει;

Η «αξιοπιστία» της Κοινότητας διακυβεύεται αν δεν ανα-
γνωρισθεί ένα αγέννητο, ψευδεπίγραφο κράτος, και δεν διακυ-
βεύεται όταν λεηλατείται το ιστορικό όνομα μιας παλαιότατης
χώρας με άπειρους ιστορικούς τίτλους, που είναι και εταίρος της
Κοινότητας;

(Αλήθεια, πώς θ' αντιδρούσαν οι φίλοι μας οι Γάλλοι, αν λ.χ.
μια περιοχή στα γαλλογερμανικά σύνορα, αξίωνε να αναγνω-
ρισθεί σαν ανεξάρτητο κράτος με το όνομα Αλσατία; Που «τυ-
χαίνει» να είναι το ίδιο με της γαλλικής Αλσατίας, μιας περιο-
χής με σημαντικό γερμανόφωνο πληθυσμό και άλλοτε μέλο της
έριδος ανάμεσα στα δυο όμορα κράτη);

Η αναγνώριση των Σκοπίων θ' αποτρέψει τον κίνδυνο συ-
γκρούσεων στην περιοχή –όπως λένε– ή, αντίθετα, θα τους πυ-
ροδοτήσει; Πόσο απέτρεψε τον κίνδυνο αυτόν η αναγνώριση της
Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, που αποτελείται από πανσπερμία λαών,
όπως ακριβώς και τα Σκόπια;

Ο καημός για την ειρήνη στα Βαλκάνια έπνιξε τους «μεγά-
λους» και λαχανιάζουν για την αναγνώριση των Σκοπίων – και
δεν τους πνίγει όταν εμπορεύονται τον πόλεμο, αδιάστατα κι
ακατάσχετα, και διαγωνίζονται λυσσαλέα ποιος θα πρωτοπου-
λήσει σε ποιους φονικά συστήματα; (Μόνο οι ΗΠΑ και μόνο σ'
ενάμιση χρόνο, πούλησαν στα κράτη της Μέσης Ανατολής οπλι-
σμό αξίας 21,4 δισεκατομμυρίων δολαρίων². Για την καλλιέρ-
γεια των αγρών της ερήμου, βέβαια...).

Τα πράγματα είναι πολύ πιο απλά, στην ωμότητά τους: Η
τιτοϊκή Γιουγκοσλαβία είχε από καιρό προσανατολισθεί προς τη

2. *Arms Control Association, Ta Néa*, 11.5.92.

Δύση και της είχε ανοιχτεί («στάδιον δόξης λαμπρόν»), οικονομικό και πολιτικό – τόσο σαν πεδίο και αγορά για τους δυτικούς επιχειρηματίες, όσο και προπάντων σαν κάρφος στο πλευρό του σοβιετικού μπλοκ. Η διάλυση της ομοσπονδίας άφησε ξαφνικό κενό κάθε είδους, και άνοιξε πολλαπλά μέτωπα συγκρούσεων. Η πιο σίγουρη μέθοδος για ν' αποκατασταθεί η επιρροή της Δύσης στην περιοχή (και για ν' αυξηθεί στο έπακρον), ήταν η υποβοήθηση της δημιουργίας κρατιδίων που, απ' την (αδύναμη κι ανήμπορη) φύση τους, θα ήταν οικονομικοπολιτικά έρμαια των «μεγάλων».

Η πιθανότητα (δηλαδή, η βεβαιότητα) να προσπαθήσει και η Τουρκία να εισδύσει στα κρατίδια αυτά (με τα γνωστά θρησκευτικοφυλετικά προσχήματα) όχι μόνο δεν τους ενοχλεί, αλλά και τους χαροποιεί, αφού η Άγκυρα είναι το «χαιδεμένο παιδί» τους κι ο χωροφύλακάς τους στην περιοχή (Όρα και το «αίτημα» της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης να επέμβει η Τουρκία στον εμφύλιό της, ακόμα και στρατιωτικά, με την αμερικανική σύμπραξη).

Τη συνταγή όμως τη χαλάει η χώρα μας. Που («μπλοκάρει») τη σύνδεση της Τουρκίας με την ΕΟΚ, που διαφώνησε αρχικά στη δημιουργία των κρατιδίων αυτών και που αρνιέται την αναγνώριση των Σκοπίων, εξαιτίας της ονομασίας τους – που, για τη Δύση, είναι καβγάς «περί όνου και ονόματος σκιάς».

Άρα: η Ελλάδα είναι αντι-κοινοτική, αντιδημοκρατική, εθνικιστική, στενοκέφαλη και αποβλητέα. Όπερ έδει δείξει...

Φυσικά, εμείς οι ίδιοι τους δώσαμε και τους δίνουμε ένα σωρό πέτρες για να μας λιθοβολούν. Με την αλλοπρόσαλλη εξωτερική πολιτική μας, με τις εσωτερικές διχόνοιές μας, με την οικονομική εξαθλίωσή μας, που μας αποδυναμώνει σαν εταίρο και σαν διαπραγματευτή. (Αν «η δύναμη στον άνθρωπο είναι το πορτοφόλι», κατά το λαϊκό τραγούδι, η διεθνής δύναμη στα κράτη είναι η ακμαία οικονομία τους – προπάντων, όταν έχουν να κάνουν με πορτοφολάδες).

Αλλά ακόμα και σήμερα, μας απομένουν κάποια όπλα:

Η τυχόν αναγνώριση των Σκοπίων με το όνομα «Μακεδονία» (ή κάποια μακεδονοπαράγωγά του) δεν θ' αποτελέσει μονάχα οικτρή ήττα μας και εκμηδένιση του βαλκανικού και ευρωπαϊκού ρόλου μας. Θα σημάνει και δεινή δοκιμασία της ίδιας της Κοινότητας, που το κύρος της σαν φορέα κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής θα τρωθεί δραματικά, ενώ το «κοινό ευρωπαϊκό» σπίτι θα γίνει ρημαδιό σαν τα χτίρια του Σεράγεβο.

Ακόμα: οι ανταγωνισμοί Γερμανίας-Γαλλίας-Αγγλίας, γύρω στο πτώμα της Γιουγκοσλαβίας, αλλά και οι αντιθέσεις του Βελιγραδίου, της Βουλγαρίας, της Αλβανίας προς το κρατίδιο, αποτελούν στοιχεία που μπορούν ν' αξιοποιηθούν αποτελεσματικά σε όφελός μας.

Αλλά, αυτά, χρειάζονται έλλογη στρατηγική και τακτική, κοινή δράση «εν ενί στόματι και καρδία» και αληθινά σύντονη προσπάθεια για οικονομική ανάταξη – και όχι ανατίναξη των πάντων για χάρη του κομματικού («νιτερέσου»).

Το δίχως άλλο, «όταν τσακώνονται οι ελέφαντες, πατάνε τα ποντίκια». Αλλά και τα ποντίκια έχουν δόντια κοφτερά – όταν έχουν μυαλό...

17.5.92

ΤΑ «ΘΕΡΙΑ» ΚΑΙ ΟΙ «ΟΛΙΓΟΙ»

Παραλληλία ύφους και ήθους Μακρυγιάννη και αρχαίων

Σ Ε ΜΙΑ ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΣΥΝΝΕΤΕΥΞΗ ΤΗΣ, η κορυφαία ελληνίστρια κυρία Ζακλίν ντε Ρομιγί, που βρίσκεται από προχτές στη χώρα μας, τόνιζε το αναμφίλεκτο: «Οι Έλληνες ήταν οι πρώτοι που έθεσαν τα προβλήματα με τρόπο απλό αλλά και οικουμενικό, αφηρημένο αλλά και κατανοητό συγχρόνως»¹.

Αυτό το δώρημα του λόγου που συνδυάζει τη βαθύτητα με τη σαφήνεια, την καλλιπέπια με τη λακωνικότητα αποτελεί, πάντα, γνώρισμα των αληθινά σπουδαίων. (Οι «σκουληκομυρμηγκότρυπες» είναι το καταφύγιο εκείνων που έχουν ελάχιστα να πουν, δεν ξέρουν πώς να τα πουν, αλλά προσπαθούν με «περικοκλάδες» να πείσουν τον αναγνώστη πως λένε κάτι βαθυσήμαντο).

Το χάρισμα του περιεκτικού όσο και γλαφυρού λόγου το κληροδότησαν, λες, οι Αρχαίοι στους πιο άξιους νεοέλληνες – στον Σολωμό, στον Μακρυγιάννη, για να σταθούμε μόνο σ' αυτούς. Κι ίσα ίσα, ο Μακρυγιάννης γίνεται ξανά επίκαιρος (μα έπαψε ποτέ

1. *Figaro*, 25.3.92, *Το Βήμα*, 5.4.92.

να είναι;) με την πολύτομη και πολύτιμη έκδοση *Τα Ελληνικά του Μακρυγιάννη*, που είδαν το φως τώρα και που τ' απαρτίζουν το πλήρες Λεξιλόγιο των δύο έργων του στρατηγού και οι Συμφραστικοί πίνακες των λέξεών του (concordances)².

Αναθυμόμαστε, έτσι, άλλη μια φορά, πόσο ο «ασπούδαχτος» εκείνος πολεμιστής έγινε δάσκαλος του γένους, δάσκαλος ελληνικής γλώσσας και ελληνικού ήθους – συνεχίζοντας, ασύνειδα, τον «κανόνα» των αρχαίων Ελλήνων.

Παραδείγματα, μέσα στα τόσα: η (πολύ γνωστή, αλλά τόσο σημαδιακή) συνομιλία του με τον Γάλλο ναύαρχο Derigny –τον Ντερνύ, όπως τον λέει ο ίδιος– πριν απ' τη μάχη των Μύλων κατά του πολυδύναμου Ιμπραήμ (13.6.1825):

«...η τύχη μάς έχει τους Έλληνες πάντοτε ολίγους. Ότι αρχή και τέλος, παλαιόθεν και ως τώρα, όλα τα θερία πολεμούν να μας φάνε και δεν μπορούνε τρώνε από μας και μένει και μαγιά. Και οι ολίγοι αποφασίζουν να πεθάνουν· κι όταν κάνουν αυτήνη την απόφασιν, λίγες φορές χάνουν και πολλές κερδαίνουν»³.

Και την άλλη μέρα, ο Μακρυγιάννης θα πει σε τέσσερις Γάλλους αξιωματικούς, που πήγαν να τον συναντήσουν στο οχύρωμά του:

«Όταν σηλώσαμεν την σημαίαν αναντίον της τυραγνίας, ξέραμεν ότ' είναι πολλοί αυτήνοι και μαθητικοί (: έμπειροι) κι έχουν και κανόνια κι όλα τα μέσα· εμείς απ' ούλα είμαστε αδύνατοι· όμως ο Θεός φυλάγει και τους αδύνατους· κι αν πεθάνωμεν, πεθαίνομεν διά την πατρίδα μας, διά την θρησκεία μας, και πολεμούμεν όσο μπο-

2. Γενική επιμέλεια Ν. Κυριαζίδη, φιλολογική επεξεργασία Ι.Ν. Καζάτζη, τεχνική συνεργασία J. Brehier, Παπαζήσης 1992.

3. *Απομνημονεύματα*, σελ. 170 (Β' έκδ., τόμ. Α', σελ. 256). Ο Σπ. Τρικούπης υποστηρίζει πως ο Ντερνύ δεν συναντήθηκε με τον Μακρυγιάννη, αλλά με τον Δ. Υψηλάντη που, στις επισημάνσεις του ναύαρχου, αποκρίθηκε: «*Η θα νικήσωμεν σήμεραν ή θ' αποθάνωμεν*» (*Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασως, 1853/1860*. Εκδ. Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, 1971, τόμ. Γ', σελ. 207).

ρούμεν ανατίον της τυραγνίας· κι ο Θεός βοηθός. Αυτός ο θάνατος είναι γλυκός, ότι κανένας δεν θα γένη αθάνατος»⁴.

Αυτές οι τόσο επιγραμμαιτικές και παραστατικές διατυπώσεις της μοίρας και της στάσης των Ελλήνων απηχούν το πνεύμα και το ύφος χιλιετιών ολόκληρων – «αρχή και τέλος, παλαιόθεν και ως τώρα». Λες και, στην απάντηση του Μακρυγιάννη, ακούς σχεδόν κατά λέξη την απόκριση των Αθηναίων του 480 π.Χ. στον βασιλιά της Μακεδονίας Αλέξανδρο Α΄, που τους τόνιζε, κι εκείνος, τη συντριπτική υπεροχή του περσικού στρατού:

«Ξέρομε ότι οι δυνάμεις του Μήδου είναι πολύ μεγαλύτερες από τις δικές μας... Αλλά αγαπούμε τόσο την ελευθερία, ώστε θα αμνηθούμε όπως μπορούμε» («Επιστάμεθα ότι πολλαπλασίη εστί τω Μήδω δύναμις ή περ ημίν... Αλλ' όμως ελευθερίας γλιχόμενοι, αμνηνέμεθα ούτω όκως αν και δυνώμεθα»⁵).

Ή την απάντηση του Λεωνίδα στον Ξέρξη που, λίγο πριν απ' τις Θερμοπύλες, του ζητούσε να μην επιμείνει στην «ανέλπιδη αντίστασή του» και να πάει με το μέρος του Πέρση βασιλιά που, σ' αντάλλαγμα, θα τον έκανε μονάρχη όλης της Ελλάδας.

«Αν ήξερες τ' αληθινά αγαθά της ζωής, δεν θα επιθυμούσες το έχει των άλλων. Εγώ προτιμώ να πεθάνω για την Ελλάδα παρά να γίνω μονάρχης των ομοφύλων μου» («Ει τα καλά του βίου γνώσκεις, απέστης αν της των αλλοτρίων επιθυμίας· εμοί δε κρείσσων ο υπέρ της Ελλάδος θάνατος του μοναρχείν των ομοφύλων»⁶).

Και σαν επιμύθιο, σ' εκείνον και σ' ετούτους, το ψήφισμα της Πριήνης (β' μισό του Γ' αιώνα):

«...Ως ουθέν μείζον εστιν ανθρώποις Έλλησιν της ελευθερίας» («...τίποτα δεν είναι πιο σπουδαίο, για τους Έλληνες, από την ελευθερία»⁷).

4. Απομνημονεύματα, σελ. 173 (Α 259).

5. Ηρόδοτος, Η, 143. Μετάφρ. Άγγ. Βλάχου, Γαλαξίας 1971.

6. Πλούταρχος, Αποφθέγματα Λακωνικά, Λεωνίδου, 6.

7. Στήλη τιμής του Φρουράρχου της Τηλωνίας, Ελικώντος.

Αλλά ο Μακρυγιάννης συναντιέται, ηθολογικά και υφολογικά, με τους αρχαίους και στη γενικότερη θεώρηση των «κοινωνιών». Θα περιορισθώ σε λίγα δείγματα:

«Οι Έλληνες έβαλαν τη ζωή τους πρώτα, το ντουφέκι τους, το φρομί τους, το καράβι τους, και κατάστασίν τους μέσα εις το καράβι, και μ' αυτά ανάστησαν την πατρίδα»⁸. Και αλλού προσθέτει: «Οι Έλληνες είναι ευλογημένο έθνος όταν τους κυβερνάει η 'λικρίνεια»⁹.

Την αξιουσύνη των Ελλήνων, όταν είναι ομόψυχοι κι αποφασισμένοι, δήλωναν κι οι Θηβαίοι στον Πέρση στρατηγό Μαρδόνιο:

«Τους Έλληνες ενωμένους είναι δύσκολο να τους νικήσουν ακόμα και όλοι οι άλλοι άνθρωποι, αν μαζετούν» («Κατά μεν το ισχυρόν Έλληνας ομοφρονέοντας... χαλεπούς είναι περιγίγνεσθαι και άπασι ανθρώποισι»¹⁰).

Κι ενάμιση αιώνα αργότερα, ο Αριστοτέλης θα «επαυξήσει»:

«Το γένος των Ελλήνων... έχει δυνατή ψυχική ορμή και οξεία αντίληψη, και γι' αυτό ακριβώς και ελεύθερο είναι και άριστη πολιτική ζωή έχει και δύναμη να κυριαρχήσει πάνω σε όλους, αν συνενωνόταν σε μια πολιτεία» («Το δε των Ελλήνων γένος... ένθυμον και διανοητικόν εστιν, διόπερ ελεύθερόν τε διατελεί και βέλτιστα πολιτευόμενον και δυνάμενον άρχειν πάντων, μιας τυγχάνον πολιτείας»¹¹).

Αν ενώνονταν, αν ομοφρονούσαν...

Σ' αυτή την πολιτεία –θα πουν τόσο εκείνοι, όσο κι ο Μακρυγιάννης– η ατομική ευημερία είναι ανέφικτη χωρίς την ευπραγία του συνόλου:

«Είναι φυσικό», επιμένει ο Αριστοτέλης, «η πόλη να προηγεί-

8. Απομνημονεύματα, σελ. 255 (B, 17).

9. Ο.π., σελ. 425 (B 180).

10. Ηρόδοτος, Θ, 2.

11. Πολιτικά, Ζ, 6, 1327B, 29. Μετάφρ. Ι.Ν. Γρυπάρη, Ζαχαρόπουλος.

ται της οικογένειας και του καθενός από μας, αφού αναγκαστικά το όλο προϋπάρχει του μέρους. Αν εκμηδενισθεί, δηλαδή, ολόκληρο το σώμα, δεν θα υπάρξει ούτε χέρι ούτε πόδι» («Και πρότερον δη τη φύσει πόλις ή οικία και έκαστος ημών εστί. Το γαρ όλον πρότερον αναγκαίον είναι του μέρους· αναιρουμένον γαρ του όλου, ουκ έσται πους ουδέ χειρ»¹²).

Κι ο Μακρυγιάννης, στον Βαυαρό Αντιβασιλέα Χάιντεκ, με ανάλογη παρομοίωση:

«...Αν είμαι στραβός, και η πατρίδα μου είναι καλά, με θρέφει· αν είναι η πατρίδα μου αχαμνά, δέκα μάτια να 'χω, στραβός θα είμαι»¹³.

Αλλά η αστοχασία των ανθρώπων –που συχνά τη λένε «τύχη»– φέρνει στην εξουσία απατεώνες και κάλπηδες, κι αποδιώχνει τους τίμιους και τους άξιους.

Για να στηλιτεύσει αυτές τις «επιλογές», ο Αριστοφάνης χρησιμοποιεί την «παραβολή» του «κακού νομίσματος που διώχνει το καλό», κι επιλέγει:

«...τους καλογενημένους και φρόνιμους πολίτες μας,
(...) τους προπηλακίζουμε,
και στις θέσεις βάζουμε όλες κάτι μούτρα μπρούντζινα,
κάτι αχρείους και γιους αχρείων (...)
που η πόλη μήτε και για φαρμακούς
στα παλιά καλά της χρόνια δεν θα τους δεχότανε»¹⁴.

Κι ο Μακρυγιάννης, ταυτόσημα:

«...(Αυτοί που) έγιναν τώρα μεγάλοι και τρανοί... το έθνος το γύμνωσαν και το αφάνισαν γιόμωσαν φατρίες και κακίες τους ανθρώπους του αγónος. Τους καταδιαιρούν – γιομόζουν αντήροι

12. Ό.π., Α, 1, 1253Α, 19.

13. Απομνημονεύματα, σελ. 300 (Β 60).

14. Βάτραχοι, 718. Μετάφρ. Θρ. Σταύρου, Εστία.

αγαθά... κατατρέχουν το δίκαιον και την αλήθειαν και με ψέματα θέλουν και με σπιγούνους να σε λεντερώσουνε (καημένη πατρίδα)»¹⁵.

Και σ' ένα γράμμα του στον Όθωνα (15.12.1834), ο Μακρυγιάννης περιγράφει αυτή την «παραλυσία» και αδικία:

«Εις μεν τους καλούς και δυστυχείς αγωνιστάς λέγουν (οι κρατούντες επιτήδευοι) ότι η πατρίς είναι πτωχή, εις δε τους κόλακάς των την αποδεικνύουν πλουσία. Εάν είναι πτωχή, καθώς είναι βέβαια, έπρεπε να είναι πτωχή εις όλους, και όχι μόνον διά εκείνους, σπού εδοκίμασαν τόσους αγώνας και ήλθαν εις ελεεινήν κατάστασιν διά την ελευθερίαν της»¹⁶.

Έχουν επίγνωση οι παλιοί κι οι νεότεροι πόσο «οχληρές» είναι, για πολλούς, οι καταγγελίες τους και οι οιμωγές τους. Αλλά η δική τους οργή για την «άγλια κατάσταση της πατρίδας» και η πίστη στο δίκιο τους, τους σπιρουνίζει να μιλήσουν με απόλυτη παρρησία, όσο δυσάρεστη κι αν είναι.

«Λέξω δεινά, δίκαια δε» («Θα πω πράγματα φοβερά, μα δίκαια»), λέει ο αριστοφανικός Δικαιόπολις¹⁷.

Κι ο Μακρυγιάννης, στον Πρόλογο των Απομνημονευμάτων του:

«Γράφω με πολλήν αγανάκτησιν αναντίον των αιτίων... Ο ζήλος της πατρίδος μου δίνει αυτήνη την αγανάκτησιν και δεν μπόρεσα να γράφω γλυκότερα»¹⁸.

Ίδιες ιερειμιάδες για ίδιες πληγές στην Ελλάδα του 5ου π.Χ. αιώνα, του 19ου – και του 20ού, βέβαια...

31.5.92

15. Απομνημονεύματα, σελ. 68 (Α 162).

16. Ό.π., Β 242.

17. Αχαρνής, 501. Μετάφρ. Α. Ζενάκου, Εταιρεία Σπουδών.

18. Απομνημονεύματα, σελ. 3 (Α 101).

«ΠΟΛΕΜΟΧΑΡΕΙΣ» ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΟΚΑΠΗΛΟΙ

Ελλάδα, ο... μπουρλοτιέρης των Βαλκανίων

ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΡΕΤΣΙΝΙΕΣ ΜΑΣ είχαν κολλήσει οι «φίλοι» μας: η Ελλάδα –λένε ασταμάτητα– είναι χώρα (προβληματική, αναξιόπιστη, αφερέγγυα, κακοκυβερνημένη, μαύρο πρόβατο, φίδι κολοβό) και ό,τι άλλο προαιρείσθε. Ένα δεν μας είχαν καταμαρτυρήσει, ως τώρα – αλλά το είπαν κι αυτό, τις τελευταίες μέρες: πως είμαστε «πολεμοχαρείς», πως όχι μόνο «λαδώνουμε την πολεμική μηχανή της Σερβίας», αλλά και «έχουμε εδαφικές διεκδικήσεις στα Βαλκάνια», «εποφθαλμιούμε τα Σκόπια» και ορεγόμαστε («να εισβάλουμε σ' αυτά»), επειδή έχουμε «λαθεμένη σχέση ιδιοκτησίας με τη γενέτειρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου» (που ως πασίγνωστον, ήταν μπατζανάκης του Γκλιγκόροφ), πράγμα που «μπορεί να οδηγήσει την ανταγωνίστριά μας Τουρκία να μπει στο παιχνίδι» και να γίνει ο Αίμος Γης Μαδιάμ¹!

1. Ιδιαίτερα, οι *Times*, οι *New York Times*, η *Washington Post*, το περιοδικό *Time*. Το Βήμα της περασμένης Κυριακής έδωσε ένα απάνθισμα απ' αυτά τα υμνολόγια...

Κι έτσι βέβαια είναι, αφού το λένε «αξιωματούχοι» και αρθρογράφοι, που «είναι όλοι τους έντιμοι πολίτες»: Για τις σεισμικές κατολισθήσεις στη Βαλκανική, για το απαίσιο μακελειό της Γιουγκοσλαβίας, για τις εμφύλιες φρικαλεότητες στις τιτοϊκές «δημοκρατίες», ένας είναι ο φταίχτης: η Ελλάδα, που κεντρίζει, ερεθίζει, αφιονίζει τούτους εναντίον εκείνων, τους πουλάει όπλα και «υπηρεσίες», και οραματίζεται την ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και, μάλιστα, στα σύνορα της Γιουστινιάνειας εποχής...

Και δεν παίρνει παράδειγμα, η αποφώλια ιμπεριαλιστική Ελλάδα, τις άλλες χώρες, που δεν έχουν νου και πράξη παρά για την ειρηνολατρία και την ειρηνοποιία.

Δεν βλέπει τις ΗΠΑ λ.χ. που δεν διανοήθηκαν ποτέ να πατήσουν στην Κορέα ή στην Κούβα, στο Βιετνάμ ή στον Παναμά, στην Καραϊβική ή στον Περσικό, να μακελέψουν ένοπλους και άμαχους, και να ισοπεδώσουν στρατόπεδα και νοσοκομεία...

Κι ας πα να λένε οι κακόβουλοι πως η «νέα τάξη», που ευαγγελίσθηκε ο κ. Μπους, κατά και μετά την εις Σαουδαραβίαν ιεραποστολή, δεν είναι παρά ο επίγονος του διαβόητου «στρατιωτικο-βιομηχανικού συμπλέγματος» – που το είχε καταγγείλει ο ίδιος ο Πρόεδρος Αϊζενχάουερ, και που συνδύαζε και συνδυάζει τόσο ευρηματικά και προσοδοφόρα την «άμυνα του πατρίου εδάφους και της δημοκρατίας» με τις «μπιγκ μπίζνες» των αμερικανικών βιομηχανικών μαμούθ.

Κι ας πα να λένε οι κακόγλωσσοι πως η αποτυχία της επιβολής της Pax Americana με το καλλιτεχνικό ψευδώνυμο «Νέα Τάξη», εξώθησε στην επιχείρηση «δημιουργίας νέων σφαιρών επιρροής» (ειδικά, στα Βαλκάνια), με την υπόθαλψη δημιουργίας λιλιπούτειων κρατιδίων, που θα άγονταν και θα φέρονταν από τα συμφέροντα των μεγάλων.

Κι ας πα να λένε οι κακοθελητές πως η άρον-άρον αναγνώριση των κρατιδίων αυτών – που οι ΗΠΑ και Σία την παρουσίασαν σαν ύψιστη υποχρέωση απέναντι στο «δικαίωμα αυτοδιάθεσης

των λαών»– όχι μόνο δεν απέτρεψε τους εμφύλιους πολέμους, αλλά και συδαύλισε τις πιο λυσσαλέες αλληλοσφαγές. Και το ίδιο –λένε οι κακεντρεχείς– θα γίνει και με την τυχόν αναγνώριση των Σκοπίων – όπως το πρόβλεψε, άλλωστε, ο Ζακ Ντελόρ, που δήλωσε στη Μόσχα: «Αν τα Σκόπια μετονομαστούν σε Μακεδονία, αυτό θα έχει δραματικές συνέπειες» (20.5.92).

Κι ας πα να λένε οι κακόψυχοι πως ο Μπους «καλλιιεργεί κλίμα πολεμικής υστερίας», μόνο και μόνο επειδή, «για να κερδίσει τις εκλογές, χρειάζεται έναν βαλκανικό πόλεμο», ενώ καταπόδι του ο υπουργός του των Εξωτερικών Τζέιμς Μπέικερ «δεν απορρίπτει τη χρήση ακόμα και στρατιωτικών μέσων κατά της Σερβίας»².

Και βέβαια, ύστερ' απ' όλα αυτά τα ηθικοπλαστικά και ειρηνοπλαστικά, έχει χίλιες φορές άδικο ο απρόσμενος εκλογικός αντίπαλος του Μπους, ο ζάπλουτος Τεξανός Χένρι Ρις Περό, που ισχυρίζεται πως «το προεδρικό αξίωμα είναι η πιο σκληρή, η πιο βρόμικη και η πιο αγάριστη δουλειά»³. (Μόνο που το τελευταίο είναι μάλλον περίεργο, αφού η Προεδρία έχει –και κάνει– άπειρες χάρες...).

Κι αν αντιτείνει κάποιος ότι οι ΗΠΑ είναι υπερδύναμη με υπερυποχρεώσεις σ' όλη την υφήλιο, τότε ας πάρει η ρέμπελη Ελλάδα παράδειγμα τη φίλη γείτονα Τουρκία. Που ουδεπώποτε καταδέχτηκε ν' απλώσει χέρι σ' Ανατολή ή Δύση, ουδεπώποτε γιούργιαρε σε ξένα οικόπεδα, ουδεπώποτε πέρασε διά στόματος γιαταγανιού Πόντιους, Αρμένιους ή Κούρδους...

Κι ας πα να λένε οι πονηροί πως η Άγκυρα το 'χει βάλει «αμέτι μουχαμέτη» να ξαναστήσει το σουλτανικό ντοβλέτι και να φάει τον ντουινιά.

Κι ας πα να λένε οι φθονεροί πως η Τουρκία το παίζει «προ-

2. *Times* Λονδίνου και *N.Y. Times*, 28.5, *Ta Néa*, 29.5.92.

3. *Monde*, *Ta Néa*, 29.5.92.

στάτισσα» των βαλκάνιων, καυκασιανών και μεσανατολιτών μουσουλμάνων, για να επιβάλει παντού την «ισλαμική τάξη», που δεν έχει τίποτα να ζηλέψει από τη «νέα» τοιαύτη.

Κι ας πα να λένε οι μοχθηροί πως ο Ντεμιρέλ πασάς «χρησιμοποιεί λεξιλόγιο που νομίζαμε ότι ήταν νεκρό για πάντα στην Ευρώπη, όπως “εκστρατευτικό σώμα”, “οφειλόμενη επέμβαση”, “επαίσχυντη στάση του ελεύθερου κόσμου”» και άλλα χιτλερικά παρόμοια, και πως «η προθυμία των Τούρκων για επέμβαση (στη Γιουγκοσλαβία) αποτελεί λόγο μέγιστης ανησυχίας για τις κυβερνήσεις της Δυτικής Ευρώπης»⁴.

Κι ας μη μιλήσουμε για όλους τους άλλους –Ιταλούς, Γερμανούς, Γάλλους κ.λπ.– που ξυπνάνε και κοιμούνται με μόνη τη σκέψη πώς θα ειρηνέψουν τους άμυαλους μικρούς με τα όπλα – για να τους πουλήσουν, έπειτα, τα δικά τους όπλα χάριν της ειρήνης...

Μπροστά σε τέτοιους άπεφθους ειρηνοφύλακες και ειρηνοφόρους, η Ελλάδα στιγματίζεται, δίκαια, σαν «πολεμόχαρη, ταραχοποιός, τζαναμπέτισσα, μπαταξού». Όχι πως αρκετά απ’ όσα μας καταμαρτυρούν –για τα οικονομικά μας, τα διοικητικά μας, τα ηγετικά μας χάγια– δεν είναι αλήθεια. Αλλά οι ομοβροντίες του διεθνούς Τύπου που μας παρουσιάζουν και σαν μπουρλοτιέρηδες της βαλκανικής, αν όχι της παγκόσμιας, ειρήνης, δείχνουν γοερά τι κλίμα έχει διαμορφωθεί για τη χώρα μας. Τόσο εξαιτίας των δικών μας λαθών, αδεξιότητων, ατασθαλιών, όσο και –προπάντων– εξαιτίας των βλέψεων και ορέξεων που τρέφουν οι «μεγάλοι» για τη βαλκανόχωρα και που τις «υπονομεύουμε» εμείς, με τις «εθνικιστικές» αξιώσεις μας επί των κακοπαθημένων Σκοπίων, και με τις «μισαλλόδοξες» ενστάσεις μας για την είσοδο των Τούρκων μπεχλιβάνηδων στον ευρωπαϊκό οντά...

4. Εφημερίδες *Repubblica*, *Il Popolo*, *Nouvel Observateur* και *Ta Néa* 25.5 και 1.6. *Καθημερινή*, 2.6.92.

Πριν λίγες μέρες η *Monde diplomatique* κυκλοφόρησε ειδικό τεύχος με τον τίτλο «*Μέσα ενημέρωσης, ψέματα και δημοκρατία*». Αν θυμηθεί κανένας πόσα και πόσα έχει εμέσει τελευταία η (κατά τα άλλα έγκυρη) *Monde* εναντίον μας, ο τίτλος του τεύχους αυτού αποτελεί, για εκείνην και τους ομολόγους της, την πιο εύστοχη αυτοκριτική...

Την αληθινή τους όψη και τον γνήσιο καημό τους όχι μόνο για την ειρήνη, τα ανθρώπινα δικαιώματα κ.λπ., αλλά για τον Άνθρωπο και την επιβίωσή του, την αποκάλυψαν οι τρανοί του κόσμου στην Παγκόσμια Διάσκεψη του ΟΗΕ για την Ανάπτυξη και το Περιβάλλον, που άρχισε στο Ρίο ντε Τζανέιρο.

Οι «αριθμοί του ολέθρου» είναι πασίγνωστοι πια, η Γη και οι άνθρωποι δολοφονούνται ακατάσχετα κι ακαταλόγιστα, και δεν μπορούν να σωθούν παρά αν αναπτυχθεί αμέσως η «οικολογική προστασία», που –κατά τον ΟΗΕ–, θα κοστίσει 125 δισεκατομμύρια δολάρια τον χρόνο.

Αλλά οι κοσμοσωτήρες δεν δίνουν παρά 3 δισεκατομμύρια (ενώ ξοδεύουν μυριαπλάσια για εξοπλισμούς), οι βιομηχανικές χώρες δεν δέχονται ν' αναλάβουν οικολογικές δεσμεύσεις που θ' ανακόπτανε την οικονομική τους ανάπτυξη (άλλο αν, έτσι που πάμε, όχι ανάπτυξη, αλλά ούτε ανάσα δεν θα υπάρχει σε λίγο) και ο νεοταξίτης και ειρηνοδότης κ. Μπους –που είχε διακηρύξει, στην προεκλογική του εκστρατεία του 1988 πως θα είναι «ο πρόεδρος του περιβάλλοντος»– διαδηλώνει τώρα, ηρωικά κι ανένδοτα, πως «δεν θα υποχωρήσει στους εξτρεμιστές του οικολογικού κινήματος», που θέλουν «να κλείσουν τις Ηνωμένες Πολιτείες» (31.5.92).

Πολύ σωστά – αφού οι ηγέτες των ΗΠΑ δεν βλέπουν τη χώρα τους παρά σαν ένα πελώριο μαγαζί, που μοναδική του έγνοια, στόχος και ιδεολογία είναι ο μπεζαχτάς.

Και ακόμα πιο σωστά, οι «Πράσινοι» της Βραζιλίας αποφάσισαν να εγκαταστήσουν έξω απ' το μέγαρο της Διάσκεψης ένα «μετρητή ψεμάτων» (πάλι!): όποτε κάποιος ομιλητής θα

λέει κάποιιο ψέμα, θα χτυπάνε καμπανάκια και θ' αναβοσβήνουν φώτα.

Μαντεύετε τι ατέρμονες κωδωνοκρουσίες και τι περίλαμπρες φωτοχυσίες θα κατακλύσουν και θα καταυγάσουν τον ουρανό του Ρίο...

7.6.92

ΤΑ «ΜΥΣΤΗΡΙΑ» ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΙΣΤΗΡΙΑ

*Τα σχέδια για τους Απριλιανούς
και το νομοσχέδιο για τον «τέως»*

ΕΙΝΑΙ ΤΑΧΑ ΣΥΜΠΤΩΣΗ ότι, μέσα σε τρεις μόνο εβδομάδες, ξέσπασαν δυο σκάνδαλα, που και τα δυο σχετίζονται με ακατανόητες και ακαταλόγιστες εύνοιες απέναντι σε άτομα βαρυμένα με εθνικά εγκλήματα; Μιλάμε, βέβαια, για το σχέδιο αποφυλάκισης των απριλιανών δικτατόρων και για το νομοσχέδιο (ρύθμισης) της «βασιλικής» περιουσίας.

Πλήθος, λοιπόν, ερωτήματα για τα «μυστήρια» αυτά κατακλύζουν τους Έλληνες – μυστήρια που μπορούμε να τα συνοψίσουμε έτσι:

Α. Το μυστήριο του χρόνου. Γιατί –αναρωτιούνται όλοι– ανακινήθηκαν οι δύο αυτές διόλου «καθαρές» υποθέσεις σε μια εποχή όπου ο τόπος σείεται από αμέτρητες οικονομικές, κοινωνικές, εθνικές κρίσεις;

Οι απριλιανοί άρπαγες της εξουσίας βρίσκονται στη φυλακή 17 χρόνια –η δήμεν περιουσία του «εστεμμένου» καταχραστή εξουσίας (βλέπε το πραξικόπημά του της 15.7.1965) μένει μετέωρη άλλα τόσα. Γιατί η «πρεμούρα» ν' ανακτήσουν την ελευθερία τους εκείνοι, ν' αποκτήσει την περιουσία «του» ετούτος – και

να ξεσηκωθούν πλήθος αντεργαλήσεις, την ώρα ακριβώς που είναι όσο ποτέ αναγκαία η ενότητα και ομοψυχία των Ελλήνων; Οι κυβερνήτες μας είναι τόσο άνοες ή τόσο ανόσιοι, ώστε να προσθέτουν, αντί να αφαιρούν, λόγους διαιρέσεων στο εσωτερικό, διασυρμών μας στο εξωτερικό;

Β. Το μυστήριο των λόγων. Σαν αιτία της σχεδιαζόμενης αποφυλάκισης των απριλιανών διαρρηκτών προβλήθηκε «η επιείκεια, η ανεξικακία, ο ανθρωπισμός και η εθνική συμφιλίωση». Σαν αιτία της «ρύθμισης» της «βασιλικής» περιουσίας προβάλλεται «η λύση μιας εκκρεμότητας που ζημιώνει το Δημόσιο». Έτσι –λέει– το κέρδος θα ήταν διπλό: επίδειξη μεγαλοψυχίας της δημοκρατίας προς τους καταλυτές της – επίδειξη «μεγαλοφυΐας» της αβασίλευτης δημοκρατίας, που θα ωφεληθεί τα μέγιστα απ' τη φορολόγηση του τέως βασιλιά.

Δικαιολογώντας (!!!) το σχετικό νομοσχέδιο, ο κυβερνητικός εκπρόσωπος απεφάνθη (8.6.92) πως «η δημαγωγία έχει καταδικασθεί από τον ελληνικό λαό, ο οποίος και μνήμη και κρίση διαθέτει». Αν αυτό είναι αλήθεια, τότε ο ελληνικός λαός δεν μπορεί παρά να θυμάται, και πάρα πολύ έντονα, τα απλά τούτα:

Οι απριλιανοί δικτάτορες ήταν γεννήματα και θρέμματα του «ρυθμιστέου» τέως και, γενικότερα, της δυναστείας των Γλιξβούργων. Τόσο επειδή οι διάφοροι Μεταξάδες, Παπαδόπουλοι και Σία ήταν στυλοβάτες του θρόνου και έδρασαν «για τη σωτηρία του», όσο και επειδή χωρίς το ιουλιανό πραξικόπημα του Κωνσταντίνου, δεν θα είχαν βρει ποτέ την ευκαιρία να μας επιβάλουν την εφτάχρονη τυραννία τους. (Ποιος αμφιβάλλει πια πως το πραξικόπημα του Ιουλίου 1965 στάθηκε ο προθάλαμος του πραξικοπήματος του Απριλίου 1967;).

Δεν μπορεί, ακόμα, να μη θυμάται ο «μνήμων» ελληνικός λαός πως τόσο η δυναστεία του τέως «άννακτος» όσο και η δικτατορία των τέως ηρακλέων των ανακτόρων έφεραν στον τόπο απαίσιους εθνικούς διχασμούς, τρομερές εθνικές καταστροφές (Μικρασία, Κύπρος), λεηλασίες του εθνικού πλούτου, που

δεν επιτρέπουν «ανεξικακίες» και «εθνικές συμφιλιώσεις» και συχωροχάρτια και συμβιβασμούς, οικονομικούς και μη.

Ποιοι, λοιπόν, είναι οι πραγματικοί λόγοι αυτής της τόσο άκαιρης και τόσο άλογης διπλής «τακτοποίησης»; Αποτελεί μήπως απόπειρα αποπροσανατολισμού των Ελλήνων από τα προβλήματα που μας ταλανίζουν και από τα κυβερνητικά κατωρθώματα που μας βυθίζουν ακόμα πιο βαθιά στο χάος; Αλλά μπορεί να είναι τόσο αστόχαστοι οι κύριοι αυτοί, ώστε όχι μόνο να προκαλούν καινούργιους κλυδωνισμούς στο ανεμοδαρμένο πλεούμενό μας, αλλά και να οπλίζουν με καινούργιες πέτρες το οπλοστάσιο των αντιπάλων τους και των (δικαιολογημένα) λιθοβολητών τους; Είναι τόσο ανέμυαλοι που δεν πρόβλεψαν πως όχι «αποπροσανατολισμό» δεν θα πετύχαιναν με τις «νέες ιδέες» τους, αλλ' αντίθετα θα προσανατόλιζαν ακόμα περισσότερους προς το στρατόπεδο των κατηγορών και καταλαλητών τους;

Ή το ήξεραν αυτό, αλλά το απήφισαν για χάρη άλλων καταχθόνιων σκοπιμοτήτων; Με την εύνοια προς τους δικτάτορες και τον ανάδοχό τους «τέως», αποσκοπούσαν να τρυγήσουν τις ψήφους των παλαιολιθικών νοσταλγών της αυλοκρατίας και της χουντοκρατίας; Ή και –το ουσιαστικότερο– τα όβολα των λονδί-νιων υποστηρικτών του εκπτώτου;

Το πρόσφατο παρελθόν προσφέρει ουκ ολίγα πειστήρια γι' αυτό: Η διαβόητη προπέρσινη δήλωση του πρωθυπουργού πως η διεξαγωγή του δημοψηφίσματος του 1974 ήταν «unfair» για τον Κωνσταντίνο, η μυθιστορηματική απαγωγή ή υπεξείρεση 68 τόννων μυστηριώδους «οικοσκευής», που κανένας δεν έμαθε την πραγματική αξία της (τεράστια, όπως φαίνεται), οι τωρινές εξωφρενικές «ρυθμίσεις», όλα, καταδείχνουν γοερότατα πως η κυβέρνηση, δηλαδή η Ν.Δ., αποβλέπει σε εξόφληση οφειλών και προπάντων σε πολλαπλά οφέλη (κομματικά, οικονομικά), αδιαφορώντας ολότελα και για τη «μνήμη και την κρίση» των Ελλήνων και για τον σάλο που ξεσηκώνει σε ώρα τόσο κρίσιμη.

Το γνωστό «τι είναι ο πόνος μπρος στα κάλλη» γίνεται, τώρα,

«τι είναι ο ντόρος μπρος στην κάλπη». Και «κάλπη» δεν είναι μόνο η ψηφοδόχος, αλλά και όποιο αγγείο για εναπόθεση υγρών, στερεών, ακόμα και χρημάτων, και της τέφρας των νεκρών. Κι αυτό το ξέρουν πολύ καλά οι τυμβωρύχοι και οι κάλπηδες...

Γ. Το «μυστήριο» της νομιμότητας, της ωφελιμότητας και της παλινωδίας. Όταν ο τότε Πρωθυπουργός και σημερινός Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Κ. Καραμανλής μετέτρεψε τη θανατική ποινή για τους πρωταιτίους σε ισόβια, δήλωσε κατηγορηματικά: «Όταν λέμε ισόβια, εννοούμε ισόβια». Πώς ο σημερινός διάδοχός του στην αρχηγία της Ν.Δ. θα διαψεύσει τον ιδρυτή της και θα τον «υποχρεώσει» να διαψεύσει τον εαυτό του, υπογράφοντας νόμο που θα αναιρεί την περί «ισοβίων» δήλωσή του;

Όταν ο σημερινός πρωθυπουργός κατηγορήθηκε για τη σκανδαλώδη «ρύθμιση» της «βασιλικής» περιουσίας, ισχυρίσθηκε (8.6.92) πως η σύμβαση «είναι αδιαμφισβητήτως σωστή και ωφέλιμη για το Δημόσιο».

Αλλά πώς μπορεί να είναι «ωφέλιμη» μια σύμβαση που «πάσχει» πολλαπλά –και πάντα εναντίον του Δημοσίου– αφού:

1) είναι σαφέστατα αντισυνταγματική¹, μια και μεταχειρίζεται ένα άτομο διαφορετικά από όλους τους άλλους Έλληνες – εφαρμόζοντας το κλασικό «όλοι είναι ίσοι, αλλά μερικοί είναι πιο ίσοι απ' τους ίσους» και κάποιος είναι ισότατος...

2) χαρίζεται σε ένα φοροφυγάδα εκατοντάδων εκατομμυρίων και τον απαλλάσσει από την προσωποκράτηση – που η ίδια κυβέρνηση φιλοδοξεί να επιβάλει σε όσους χρωστάνε 100.001 δραχμές.

3) και εξωφρενικότατο: ακυρώνει τη «συμφωνία» του Οκτωβρίου 1990, σύμφωνα με την οποία ο «τέως» είχε «δεχθεί» να

1. Βλ. δήλωση του καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου στο Παν/μιο Θεσ/νίκης κ. Ε. Βενιζέλου, *Ta Néa*, 8.6.92.

αποδοθούν στο Δημόσιο όλα τα επίδικα κτήματα και ακίνητα (εκτός από το «ανάκτορο» του Τατόι) και του αναγνωρίζει την κυριότητα 1.600 στρεμμάτων στο Τατόι, 238 στρεμμάτων στο Μον Ρεπό της Κέρκυρας, 35.000 στρεμμάτων στο Πολυδένδρι, και επιπλέον τον παρουσιάζει δωρητή 400 στρεμμάτων σε ένα φιλανθρωπικό ίδρυμα.

Πώς μια τέτοια σύμβαση είναι «σωστή και ωφέλιμη», μόνο κρετίνοι μπορούν να το πιστέψουν.

Δ. Το «μυστήριο» της κυριότητας. Μεγάλη ή μικρή, η κυριότητα που του αναγνωρίζει η σύμβαση είναι ιστορικά (και νομικά) ανυπόστατη.

Αμέσως μετά το δημοψήφισμα του 1974, γράφαμε στο Βήμα²:

«Η τεράστια αυτή περιουσία δεν αποκτήθηκε από τη δυναστεία παρά μόνο επειδή δυνάστευσε στην Ελλάδα. Δεν της ανήκει, λοιπόν, και δεν της ανήκει προπάντων τώρα, που δεν δυναστεύει πια. Και, για μια χώρα, όπου το μέσο μηνιαίο εισόδημα του αγρότη δεν ξεπερνάει τις 2.000 δραχμές, θ' αποτελούσε σκάνδαλο πελώριο και πρόκληση ιταμής, να “δωρηθεί” αυτή η ελληνική περιουσία σε μια ξένη οικογένεια, που μόνο “πήρε” απ' αυτό τον τόπο και δεν “έδωσε” τίποτα».

Και προτείναμε να επαναλάβει η τότε Βουλή το Ψήφισμα της 25.3.1924 της Δ' Συντακτικής Συνέλευσης, που «έχουσα προ οφθαλμών τα δεινά που επεσώρευσε εις το Έθνος η Δυναστεία των Γλιξβούργων», κήρυξε «οριστικώς έκπτωτον την Δυναστείαν», στέρησε «όλα τα μέλη αυτής παντός δικαιώματος επί του θρόνου και της ελληνικής ιθαγενείας» και «απηγόρευσε εις αυτά την εν Ελλάδι διαμονήν». Και στο επίμαχο περιουσιακό θέμα, πρόβλεπε σοφά την «αναγκαστικήν απαλλοτρίωσιν των κτημάτων των ανηκόντων εις τα μέλη της εκπτώτου Δυναστείας».

2. «Ένα τέλος και μια αρχή», 15.12.1974.

Αν η πρόταση εκείνη είχε εισακουσθεί, το θέμα θα είχε λήξει εδώ και 17 χρόνια και το πραγματικό όφελος του Δημοσίου θα ήταν εκατονταπλάσιο από τα «κέρδη» που, ταχυδακτυλουργικά, προσπαθεί να μας πείσει ο υπουργός Οικονομικών πως θα έχει το κράτος από την τωρινή σύμβαση με τον φοροφυγάδα.

Ε. Το «μυστήριο» των πολιτικών-πολιτειακών επιπτώσεων. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται πως «η ρύθμιση δεν έχει καμιά πολιτική σημασία και δεν συνδέεται με την επιστροφή του τέως στην Ελλάδα».

Αλλά και ο έσχατος καθυστερημένος παις καταλαβαίνει πως ένας πανηγυρικά αναγνωρισμένος μεγαλοτσιφλικάς έχει κάθε δικαίωμα και κάθε λόγο να επιστρέψει στη «γη των πατέρων του» – που αποτελείται από κάπου 40.000 στρέμματα.

Και τι σημαίνει –πολιτικά– αυτή η επιστροφή; Στο ίδιο εκείνο άρθρο του 1974 λέγαμε:

«Μόνο οι αφελείς και οι εθελότυφλοι δεν μαντεύουν τι επιδιώκει η νοσταλγική αυτή παλινόστηση: το ενδιαίτημα του “ιδιώτη-βασιλιά” θα γίνει πόλος έλξης κάθε αντιδημοκρατικού, αντιλαϊκού στοιχείου, άντρο συνωμοσίας για τη ναρκοθέτηση της Δημοκρατίας, εστία ραδιοργιών για την πρόκληση ενός νέου διχασμού και – η φαιδρή πλευρά– προσκόνημα διά πάσαν εναισθητον και δακρυροσούσαν μαραμμένην καρδίαν... Κάθε ματαιόδοξος, κάθε αροχλίπαρος, κάθε κερδομανής, κάθε ανίκανος “αδικημένος”, θα βρίσκει φιλόξενη στέγη και ευήκοον ους στον “πιο μεγάλον αδικημένο”, κι όλοι μαζί θα βυσσοδομούν για ν’ ανατρέψουν τη Δημοκρατία και για να ξαναπάρει εκείνος τα φανταστικά “δικαιώματά” του, που θα δώσουν σ’ αυτούς δικαιώματα υλικότατα»...

Πολύ περισσότερο σήμερα, όπου όλοι οι έκπτωτοι των Βαλκανίων αλλά και της Ρωσίας λείχονται να επιστρέψουν στη χώρα «τους» και να περιποιηθούν τους «λαούς» τους, σύμφωνα με την πάγια και άγια παράδοση των απανταχού «εστεμμένων». Που ο Γάλλος στρατάρχης Vauban τη συνόψιζε έτσι, πριν 290 χρόνια:

«Αν έκανε κανένας τον κόπο να διαβάσει την (πραγματική) ιστο-

ρία, θα έβλεπε πως οι κληρονομικοί βασιλείς έχουν κάνει τόσο κακό στη χώρα, όσο και οι χειρότεροι εχθροί της».

Επωδός χωρίς μυστήριο. Οι Έλληνες που διαθέτουν μνήμη και κρίση, έχουν να πουν τούτο και μόνο:

Οι Απριλιανοί καταδικάστηκαν αμετάκλητα απ' τη Δικαιοσύνη για το πραξικόπημα της 21.4.1967 και παραμένουν εσαεί υπόδικοι στη συνείδηση του έθνους για την εφτάχρονη τυραννία και για το έγκλημα της Κύπρου.

Ο Κωνσταντίνος δεν έπαψε να είναι υπόδικος για το πραξικόπημα της 15.7.1965 και για όσα υπέρ της χούντας έπραξε.

Η κυβέρνηση θέλει να είναι υπόδικη στη συνείδηση του ελληνικού λαού σήμερα, στο Ειδικό Δικαστήριο αύριο, για «επιεικειες» και «ρυθμίσεις» διόλου «διαφανείς» απέναντι σε πρόσωπα που έχουν βαρύτατα ζημιώσει αυτό τον τόπο;

Ο Πρωταγόρας έλεγε πως «όποιος είναι ανίκανος να κρατήσει το μερίδιό του στην αιδώ και τη δικαιοσύνη, πρέπει να τον σκοτώσουν, γιατί είναι πανούκλα της πολιτείας» («τον μη δυνάμενον αιδούς και δίκης μετέχειν, κτείνειν ως νόσον της πόλεως»³). Όχι να ελευθερώνουν και να «προικίζουν» από πάνω αυτούς που, τόσο αδιάντροπα και τόσο άδικα, μόλυναν την πολιτεία, χρόνια και χρόνια...

14.6.92

3. Σε Πλάτωνα, *Πρωταγόρα*, 322C.

Υστερόγραφο στη διάσκεψη του Ρίο

ΤΙΣ ΜΝΗΜΕΣ ΤΙΣ ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΜΟΥ τις στοιχειώνει, μέσα σε τόσους και τόσα, κι η μορφή μιας γυναίκας. Ήταν νησιώτισσα –Αναφιώτισσα–, ξενιτεμένη από κορίτσι στην Αθήνα, που δεν ήταν τόσο άξενη όσο σήμερα. Βρέθηκε κοντά μας, παρα-μάννα, πιο πολύ κι από συγγένισσα. Και πιότερο τη θυμάμαι κείνα τα χειμωνιάτικα, γκρίζα κι ασάλευτα δειλινά της Κυριακής, όπου έλεγε και ξανάλεγε, στην αδερφή μου κι εμένα, ιστορίες ατέλειωτες και σιγομουρμούριζε τραγούδια νησιώτικα, απομεινάκια και ξεσκλίδια ζωής μικρόχαρης και τυραγνισμένης...

Γιατί την αναπόλησα τώρα, σε καιρούς τόσο μακρινούς κι αλλιώτικους κι αλλόκοτους. Απρόσμενοι συνειρμοί την ανάστησαν, καθώς άκουγα τα μεσοβέζικα αποτελέσματα της διεθνούς διάσκεψης του Ρίο για το Περιβάλλον, όπου τόσα ειπώθηκαν και μηδαμινά αποφασίστηκαν. Αυτή η διάσκεψη-υπεκφυγή μού ξανάφερε στον νου τη γυναίκα εκείνη – επειδή το πιο συνηθισμένο «παραμύθι» της ήταν η... *Αποκάλυψη*.

Δεν ξέρω, βέβαια, πόσο «πιστά» μετέφερε, σε δύο κατάπλη-

κατα και άναυδα παιδιά, το τρομερό βιβλίο του Ιωάννη – ήταν σχεδόν αγράμματη, σίγουρα θ' άλλαζε και θα πρόσθετε πολλά. Όμως ζουν, ακόμα, στη μνήμη, εικόνες τρομακτικές, τέρατα και καταστροφές, φωτιές και κατακλυσμοί, στοιχειά και άγγελιοι και «συντέλειες», που συντάραζαν έπειτα τις νύχτες και τις μέρες μας.

Αυτές οι αποτρόπαιες εικόνες ξαναπροβαίνουν, όλο και πιο πολύ, τα τελευταία τούτα χρόνια, όπου οι άνθρωποι όπου Γης βάλθηκαν να κάνουν μόνοι τους πράξη τα οράματα και τις προφητείες του τελικού χαλασμού.

Αύριο, σήμερα κιόλας, έρχεται, φτάνει «η ημέρα η μεγάλη της οργής» (Στ', 17), «όπου ένα μεγάλο μέρος απ' τη γης και τη θάλασσα και τα δέντρα θα καούν. Και το χλωρό χορτάρι κι εκείνο θα γένει κάρβουνο» (Η', 7 / σελ. 51)¹. «Ός κι αυτά τα ζώα που ζούνε μέσα στη θάλασσα κι έχουνε ψυχή, σκεδόν τα μισά θα ποθάνουν. Κι απ' τα πλεούμενα επίσης, άλλα τόσα, θα γενούν συντριμμία» (Η', 9 / σελ. 53).

«Οι βασιλιάδες όλης της γης οι μεγιστάνες κι οι χιλίαρχοι, πλούσιοι και δυνατοί, δούλοι κι ελεύθεροι, όλοι τους, θα τρεχοκοπάνε να κρυφτούνε στα σπήλαια και στα βράχια των βουνών» (Στ', 15 / σελ. 41). «Θα θρηνηλογούνε οι έμποροι της γης και πια κανένας δε θ' αγοράζει την πραγμάτεια τους· χρυσάφι κι ασήμι πετράδια και μαργαριτάρια, κορμιά και ψυχές ανθρώπων για πούλημα· πάει χάθηκε η οπώρα του πόθου της ψυχής σου, θα λένε· πάνε τα λούσα και τα φανταχτερά σου χαθήκανε για σένα και μήτε που θα ξαναβρεθούνε πια» (ΙΗ', 11-14 / σελ. 109).

«Σκοτεινιά θα πλακώσει που μήτε η μέρα να φέγγει καλά μήτε η νύχτα» (Η', 12 / σελ. 53).

«Τέτοιες μέρες είναι που θ' αποζητούν οι άνθρωποι τον θάνατο

1. Η απόδοση (έξοχη – χρειάζεται να το πω;) είναι του Οδυσσέα Ελύτη (εκδ. Ύψιλον, 1985). Πού και πού, μόνο, αλλάζω τον άριστο σε μέλλοντα. Σε παρένθεση, τα χωρία της Αποκάλυψης, και οι σελίδες της μετάφρασης. Τα παραθέματα, «ακατάστατα», όπως θα τ' αναθυμόταν η Αναφιώτισσα «παρμυθατζού».

και δε θα τον βρίσκουν· που θ' αποθυμούν να ποθάνουν, όμως ο θάνατος μήτε που θα τους σιμώνει» (Θ', 6 / σελ. 55).

Τώρα φτάνει το μεγάλο «Γέγονε», το «Ό,τι ήταν να γίνει έγινε» (Στ', 17 / σελ. 97). Τώρα φτάνει το «Έρχομαι ταχύ, και ο μισθός μου μετ' εμού, αποδούναι εκάστω ως το έργον εστίν αυτού» – το «Ταχιά φτάνω. Και την έχω έτοιμη την πλερωμή. Πλερώνω τον καθένα καταπώς του αξίζει» (ΚΒ', 12 / σελ. 137).

Καταπώς αξίζει – στον καθένα και σ' όλους μας...

Αλλά τα φοβερά μαντάτα ξεκινάνε ακόμα πιο παλιά. Κάπου έξι αιώνες πριν απ' τον Ιωάννη, ο Ιερεμίας προφήτεψε – συχνά με τα ίδια σχεδόν λόγια που θα χαράξει ο ευαγγελιστής στην Πάτμο:

«Συντριμμός πάνω σε συντριμμόν έρχεται, ότι πάσα η γη ερημώνεται»... «Θάμπος και φρίκη απλώνεται στη γη» (Δ', 20· Ε, 30)².

Και συνεχίζει ο μεγάλος θρηνωδός:

«Κοίταξα τη γη, και δεν υπάρχει τίποτα. Κοίταξα τον ουρανό, και είχανε χαθεί τα φώτα του... Είδα τα βοννά, και έτρεμαν, και όλοι οι λόφοι σείονταν συθέμελα... Κοίταξα, και άνθρωπος κανένας, και όλα τα πετεινά του ουρανού είχανε χαθεί... Κι όλες οι πολιτείες ρημάδια...

Έρημος θα 'ναι όλη η γη... Οι άνθρωποι θα τρυπώσουν στις σπηλιές και στα δάση θα κρυφτούν και στους βράχους θ' ανέβουν. Οι πόλεις όλες θα μνέσκουν παρατημένες και άνθρωπος κανένας δε θα κατοικεί πια σ' αυτές» (Δ', 23-29).

«Κι όσοι φύγουν θα κατασπαρχτούν απ' τα θεριά, γιατί πλήθυναν οι παραβάσεις τους και τράνεψαν οι διαστροφές τους» (Ε, 6).

Ο Ιερεμίας, πιο πολύ παρά ο Ιωάννης, κατακαίει με τον δικό του θερμοκαυτήρα τους αίτιους και τις ενοχές τους:

«Η πορεία και τα έργα σου τα προξένησαν αυτά... Γιατί οι ηγέτες του λαού είναι άφρονες και αστόχαστοι· είναι σοφοί στις κακοπραγίες, αλλά τις αγαθοποιίες δεν τις ξέρουν... Όπως το κλου-

2. Την απόδοση επιχείρησε ο υπογράφων.

βί είναι γεμάτο πουλιά, έτσι και οι οίκοι τους είναι γεμάτοι δόλο· γι' αυτό τράνεψαν και πλούτισαν» (Δ', 18 και 22· Ε, 27).

Ο Ιωάννης ανακράζει ξανά και ξανά: «Ο έχων ους ακουσάτω». Αλλά ο Ιερεμίας είναι ολότελα απαισιόδοξος:

«Σε ποιον να μιλήσω, ποιον να εξορκίσω, και να μ' ακούσει; Τ' αυτιά τους είναι φραγμένα, και δε μπορούν ν' ακούσουν... Γιατί, απ' τον πιο μικρόν ως τον πιο μεγάλο, όλοι τους δόθηκαν στην ανομία και την πλεονεξία. Κι απ' τον ιερέα ως τους ψευτοπροφήτες, όλοι τους πράττουν ψεύδη...» (Στ', 10, 13). «Μήπως ντρέπονται όταν κάνουν βδελύγματα; Ούτε ντράπηκαν, ούτε κοκκίνισαν, ούτ' ένωσαν την ατιμία τους. Γι' αυτό θα γκρεμιστούν ανάμεσα στα γκρεμισμένα και θ' αφανιστούν...» (Στ', 10, 13, 15).

«Και ψευτογιατρεύουν τα συντρίμμια του λαού, λέγοντας: Ειρήνη, ειρήνη – αλλά πού είναι η ειρήνη;»... (Στ', 14).

Τέτοιες κι άλλες φρίκες κράδαιναν απειλητικά οι προφήτες εκείνων των καιρών. Σήμερα, οι ψευτοπροφήτες της σπέκουλας, κι εμείς όλοι, απεργαζόμαστε ολέθρους, που κανένας απ' τους οραματιστές των αιώνων δεν μπόρεσε να φανταστεί. Την τιμωρία, που εκείνοι προφήτευαν πως θα εξαπολύσουν πάνω στους άνομους οι «Γεχωβά» και οι «Κύριοι», τη χαλκεύουμε εμείς οι ίδιοι, οι τρις-άφρονες αυτοτιμωρούμενοι.

Τώρα, που ζυγώνει η «τελική λύση», θα κάνουμε τάχα «α δει γενέσθαι εν τάχει» – «τα όσα είναι ανάγκη να γίνουν το ταχύτερο», που επιτάζει η Αποκάλυψη (Α', 1 / σελ. 9); Θ' ακούσουμε, έστω και τώρα, την κραυγή του Ιωάννη: «Οίδα σου τα έργα, ότι όνομα έχει ότι ζης, και νεκρός ει. Γίνου γρηγορόν, και στήριξον τα λοιπά α έμελλον αποθαιείν» – «Τα έργα σου τα γνωρίζω· γνωρίζω πως νομίζεις ότι ζεις, ενώ στο βάθος είσαι νεκρός. Ξύπνα όσο γίνεται ακόμη να στηρίξεις αυτά που απομένουν, προτού χαθούν κι εκείνα ολότελα»... (Γ', 1 / σελ. 21).

Ξύπνα! Πολλή 'ναι τέτοια ελπίδα;

ΟΙ «ΜΟΥΡΑΪΛΗΔΕΣ» ΚΑΙ ΟΙ «ΜΠΟΥΝΤΑΛΑΔΕΣ»

Τα ελληνοτουρκικά «απαράδεκτα»

ΜΠΟΡΕΙ, ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ, να είναι τόσο απλοϊκοί – ή να μας θεωρούν, όλους εμάς, τόσο μωρόπιστους; Μπορεί να πιστεύουν ειλικρινά – οι κυβερνώντες μας, λέω– πως είναι εφικτή, τούτη την ώρα, μια «φιλία με την Τουρκία», που να μην συνεπιφέρει ζημιά βαρύτατη, στην Ελλάδα; Μπορεί να παραβλέπουν, τόσο εθελότυφλα, πως ο συσχετισμός δυνάμεων των δυο επίδοξων «φίλων» είναι σήμερα ολότελα αν-ισόρροπος εις βάρος μας; Μπορεί να εμπιστεύονται στην καλή πίστη των γειτόνων μας, ύστερα απ' τις αμέτρητες αποδείξεις και επιδείξεις κατάφωρης κακοπιστίας, που βαραίνουν ασήκωτα το ποινικό μητρώο τους; Μπορεί να φαντάζονται πως θα μας πείσουν ότι, υποχωρώντας στις αλαζονικές, ολοφάνερα επεκτατικές και ιμπεριαλιστικές αξιώσεις της Άγκυρας, «υπηρετούν τα εθνικά συμφέροντα» – ότι, δηλαδή, «κλείνοντας το μέτωπο των διενέξεων με την Τουρκία, διασφαλίζουμε τα ανατολικά σύνορά μας, την ώρα που η Ελλάδα αντιμετωπίζει πολλαπλά προβλήματα στον βορρά»; Μπορεί ν' αυταπατώνται πως ενδίδοντας στις αμερικανικές και ευρωπαϊκές «συνετές συμβουλές» και σκύβοντας στις τουρκικές

υπερφίαλες ασυδοσίες, κλείνουμε τα σύνορα αυτά και δεν τ' ανοίγουμε, αντίθετα, στην οσμανλίδικη αδηφαγία, που κερδίζει ολοένα «στα σημεία» – στα σημεία που αποτελούν ελληνικά εδάφη, εναέριους, θαλάσσιους και υποθαλάσσιους εθνικούς χώρους;

Τα δεδομένα είναι πασίδηλα, γοερά και αλγεινά:

1. Πρώτα-πρώτα, ο οίστρος του παντουρκισμού και το «θεριακλίκι» για την αναβίωση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αυξημένης και βελτιωμένης. Που την πραγμάτωσή τους την επιδιώκει η Άγκυρα είτε με την ωμή αρπαγή ξένων εδαφών (Κύπρος χτες και σήμερα, Αιγαίο και Θράκη αύριο), είτε με την «ανιδιοτελή» διείσδυση σε χώρες με μουσουλμανικές μειονότητες (Βαλκάνια, Καύκασος, Μέση Ανατολή, Κεντρική Ασία και βάλε).

Οι δηλώσεις των ηγετών της δεν κρύβουν τίποτα και δεν κιοτεύουν μπροστά σε κανένα: «*Η Τουρκία*», ρεκάζει ο Ντεμιρέλ σερασκέρης, «*αποτελεί την καρδιά του τουρκικού κόσμου, που εκτείνεται από την Αδριατική ως το Σινικό τείχος*»¹. Τόσο πολύ και τόσο απλά!

Χώρια το «μεράκι» να μπει η Τουρκία στην ΕΟΚ, όπου η εισβολή 50 εκατομμυρίων υπανάπτυκτων μουσουλμάνων θ' ανατρέψει τις οικονομικές και άλλες ισορροπίες. Άλλωστε, ο τ. υπουργός Προεδρίας και Θρησκευμάτων Σαφρέζ Σερτ δεν μάζησε τα λόγια του, εδώ και τρία χρόνια κιόλας: «*Κύριος στόχος της Τουρκίας, όταν μπούμε στην ΕΟΚ, θα είναι ο εξισλαμισμός της Χριστιανοσύνης*»²!

2. Κι αν η «Ευρασία» είναι πάρα πολύ μεγάλο καζάνι για την τουρκική κουτάλα, τα Βαλκάνια αποτελούν πολύ πιο αλώσιμο και αναλώσιμο πιάτο για την Άγκυρα, που «*διεκδικεί την ηθική και ιστορική ευθύνη (sic) στην περιοχή* – όπου η Τουρκία άφησε τη

1. *Τα Νέα*, 20.6.1992.

2. Στην τουρκική Βουλή, 9.11.1989.

θησκειά της και τον πολιτισμό της» (resic), καταπώς φθέγγεται ο Οζάλ σουλτάν³. Ενώ ο Ντεμιρέλ βεζίρης μιλάει για «υποχρεωτική» (re-re-sic) «στρατιωτική επέμβαση» στην τέως Γιουγκοσλαβία και σφυρηλατεί ακαταπόνητα τον άξονα Άγκυρας - Σόφιας - Τιράνων - Σκοπίων - που, φυσικά, δεν θα είναι παρά παλούκι για τον ανασκολοπισμό των «εταίρων» του. (Τάζει, μάλιστα, και βοήθεια 50 εκατομμυρίων δολαρίων στην Αλβανία, αυτός που ασταμάτητα ζητά -και παίρνει- από Αμερική κι Ευρώπη, παράδες επί παράδων, για να «τα βγάλει πέρα με τις υποχρεώσεις του»...).

3. Στις ηθικο-ιστορικές αυτές προ(δια)γραφές, η Ελλάδα προσφέρεται εύκολη λεία. Το κούρσοσ στην Κύπρο, τα ρεσάλτα στο Αιγαίο, οι ταρτουφικές ιερεμιάδες για τους κακόπαθους μουσουλμάνους της Θράκης δεν είναι παρά το «hors d'oeuvre». Το «κύριο πιάτο» έρχεται καταπόδι: Ένας χάρτης λ.χ. με τον τίτλο «Η Τουρκία στον 21ο αιώνα» εικονίζει παραστατικά τη χώρα των μπεχλιβάνηδων να έχει απλώσει τον «πολιτισμό» της σ' όλο τον Καύκασο, σ' όλη σχεδόν τη Συρία, στο μισό Ιράκ και στο μισό Ιράν, να έχει χάψει το μεγαλύτερο μέρος της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας κι όλη την Αλβανία και -φυσικά!- όλη την Κύπρο, όλη τη Θράκη, όλη τη Μακεδονία, όλη τη Θεσσαλία, αφήνοντας τη χώρα μας στις διαστάσεις της «Ελλάδας της Μελούνας»!

4. Για την «υλοποίηση» των αυτοκρατορικών επιδιώξεών της, η Άγκυρα εφαρμόζει την κλασική μέθοδο του «μια στο καρφί και μια στο πέταλο». Απ' τη μια, παρασταίνει τον ειρηνοποιό, διαλεκτική και διαλλακτική δύναμη, πρόθυμη να συζητά όποτε τη συμφέρει για τα πάντα, χωρίς να υποχωρεί σε τίποτα. Απ' την άλλη, επιδίδεται σε αδιάκοπες παραβιάσεις της διεθνούς νομιμότητας, σε αμφισβητήσεις των διεθνώς αναγνωρι-

3. Συνέντευξη στο ιταλικό *Tempo*, *Ta Néa*, 3.6.1992.

σμένων συνόρων, σε προκλήσεις και τραμπουκισμούς, ακριβώς την παραμονή κάθε συζήτησης, ρίχνοντας ταυτόχρονα στους «προκληθέντες» τις ευθύνες για τους δικούς της σαλταδορισμούς. Με αποκορύφωμα το προχτεσινό «ατύχημα» στο Αιγαίο, που το πλήρωσε με τη ζωή του ο νεαρός υποσημηναγός Νίκος Σιαλμάς – και που δεν ήταν άλλωστε το μόνο θανατηφόρο⁴. Ενώ οι σμίροι της στη Θράκη αποδύονται αδιάκοπα σε ιταμές υποκινήσεις των εκεί μουσουλμάνων κατά της Αθήνας, καταπατώντας τις πιο στοιχειώδεις υποχρεώσεις τους σαν βουλευτών του ελληνικού Κοινοβουλίου.

5. Η υπεροχή της Τουρκίας είναι αναμφισβήτητη: υπεροχή γεωγραφική, πληθυσμική, οπλική κ.λπ. Προπάντων, όμως, υπεροχή σε δεξιότητα χειρισμών και, το χειρίστο, σε διεθνές κύρος και έξωθεν καλές μαρτυρίες. Ούτε η ιστορία της (ιστορία συνεχών παρασπονδιών και προδοσιών απέναντι στους σημερινούς προστάτες της), ούτε οι γενοκτονίες και οι βασανισμοί των υπηκόων της, ούτε οι καταδίκες της από διεθνείς οργανισμούς, ούτε οι ομολογημένες ιμπεριαλιστικές φιλοδοξίες της, μπορούν ν' ανοίξουν τα μάτια των ορνιθότυφων «μεγάλων», που την έχουν υψώσει σε δραγάτη τους και σε «περιφερειακή υπερδύναμη», και κάνουν τα πάντα για να την υπερδυναμώσουν. Σίγουρα, από ευγνωμοσύνη προς τη χώρα που (κατά τον Οζάλ – Θουκυδίδη, στο εξάμβλωμά του *Η Τουρκία στην Ευρώπη*) είναι «το λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού» (!), αφού η ιστορία της αρχίζει –λέει– από τη νεολιθική εποχή, 7-6.000 χρόνια π.χ. (!), αφού αυτή δημιούργησε τον... ιωνικό πολιτισμό (!), αφού αυτή υπερασπίστηκε την Ανατολή στον... Τρωικό πόλεμο (!), αφού κι ο Όμηρος ήταν γέννημα-θρέμμα δικό της (Ομέρ γαρ!) κι αφού «σ' όλη τη διαδρομή της εφάρμοσε τις δημοκρατικές αρχές» – με πρωτολάτες τους λαοπρόβλητους Σουλτάνους και τους φιλανθρωπότατους

4. Βλ. την αποκαλυπτική έρευνα του Ν. Χασαπόπουλου, *Το Βήμα*, 21.6.92.

Γενίτσαρους! Κι ας πάει να λέει ο Βικτόρ Ουγκό πως «απ' όπου πέρασαν οι Τούρκοι ο πολιτισμός υποχώρησε» (μόνο;) ή ο Λόιντ Τζορτζ, που ομολογούσε: «Δυστυχώς, με τη συνθήκη της Λωζάννης παραδώσαμε τα άγια τοις κυσί και τους μαργαρίτες στους χοίρους (Τούρκους)»...

(Γώρα τελευταία, μόλις, κάποιες σποραδικές φωνές εκφράζουν «μεγίστες ανησυχίες» για τις επεκτατικές τάσεις της Άγκυρας⁵. Αλλά τι φελάνε αυτές, μπροστά στον ορυμαγδό των φιλότουρκων χρωδών;).

6. Το μπουκέτο στην σκανδαλώδη «αβάντα» που της κάνουν οι «μεγάλοι», ήρθε προχτές, με την απόφαση της ΔΕΕ, που αρνήθηκε να δώσει «αμυντική κάλυψη σε χώρα-μέλος της Ένωσης αυτής, αν δεχθεί στρατιωτική επίθεση από χώρα-μέλος του ΝΑΤΟ»: Σαρκάζουμε τις «φωτογραφικές» διατάξεις πολλών ελληνικών νόμων – αλλά, αυτές, είναι ευχέλαια μπρος στον πελώριο ανδριάντα της Τουρκίας που στολίζει τη διάταξη της ΔΕΕ, λύνοντας ρητά τα χέρια της Άγκυρας και ευλογώντας «a priori» όλες τις μελλοντικές πειρατείες της εναντίον μας!

Και η Ελλάδα; Όχι μόνο συνθλίβεται ανάμεσα στον παντουρκισμό και τον πανσλαβισμό, που λείχονται για το διαγούμισμα το βαλκανικού χώρου, όχι μόνο είναι «της μοίρας (και της διεθνούς κοινότητας) τ' αποπαίδι», όχι μόνο στενάζει από οικονομικές και άλλες κρίσεις, όχι μόνο απειλείται και προπηλακίζεται από παντού κι απ' τους πάντες, αλλά και προσφέρει τα μάγουλά της σε τουρκικά και άλλα ραπίσματα, σκύβει το κεφάλι στους αμερικανο-ευρωπαϊκούς εκβιασμούς, «κουκουλώνει» τα τουρκικά εγκλήματα, καταχωνιάζει τις ελληνικές αιτιάσεις, «ξεχνάει» διεθνείς αποφάσεις που μας δικαιώνουν, αλλά μένουν ανενεργές, και διαπραγματεύεται μ' εκείνους που δεν διαπραγματεύονται τίποτα, εφαρμόζοντας ασταμάτητα το «κλασικό»

5. Βλ. το άρθρο μου «Πολεμοχαρείς και πολεμοκάπηλοι», *Το Βήμα*, 7.6.92.

αξίωμα του διεθνούς δικαίου των απατεώνων, «τα δικά μου δικά μου και τα δικά σου δικά μου»...

Τι θα έπρεπε, λοιπόν –θα μας ρωτήσουν– να κάνει η ελληνική κυβέρνηση; Να κηρύξει πόλεμο στην Τουρκία; Να κόψει όλες τις γέφυρες; Να αρνηθεί κάθε συζήτηση μαζί της – και να κατηγορηθεί πάλι απ’ τους κηδεμόνες μας για «αδιαλλαξία και ταραχοποιία»;

Όχι, βέβαια. Κανένας δεν είναι τόσο ανέμυαλος ώστε να παραγνωρίζει τις ανισορροπίες δυνάμεων ή τις διεθνείς συγκυρίες. Αλλά κι ο καθένας έχει τη στοιχειώδη λογική ν’ αντιτάξει κάποια άλλα «όχι». Ο Πρωθυπουργός χαρακτήρισε «απαράδεκτες» τις συνεχείς τουρκικές παραβιάσεις στο Αιγαίο κ.λπ. Σωστά. Αλλά απαράδεκτα είναι και πολλά ελληνικά:

Απαράδεκτες είναι οι ενδοτικότητες και οι ραγιαδισμοί στις επιταγές των «μεγάλων» – που είτε εμείς ενδίδουμε είτε όχι, μας θεωρούν όχι μόνο «μαύρα πρόβατα», αλλά και «μαύρους σκύλους». Ακόμα κι όταν μας κάνουν, τότε τότε, την τιμή να μας αναγνωρίσουν κάποια «καλή θέληση», εμείς παίρνουμε τους «επαίτιους δεύτερης τάξης» και οι Τούρκοι παίρνουν τα βραβεία και τα ρεγάλα.

Απαράδεκτη είναι η εξακολουθητική (αλήθη) μας για τα απειράριθμα τουρκικά κακουργήματα – «χάριν εθνικών σκοπιμοτήτων», που ουδέποτε εκπληρώνονται.

Απαράδεκτες είναι οι ελληνοτουρκικές συζητήσεις, όπου παρυσιαζόμαστε αμελέτητοι και αμελητέοι (βλ. τα Νταβός και τις Πόλεις), και απ’ όπου μόνο να χάσουμε έχουμε και διόλου να κερδίσουμε. Η τελευταία συζήτηση, μάλιστα, του Πρωθυπουργού με τους Τούρκους ήταν και η πιο «γραιοκυλική» – αφού εμείς κατάπιαμε το φονικό «ατύχημα» στο Αιγαίο και οι Τούρκοι επιχάρανε και μας συγχάρανε για την αιδήμονα σιωπή μας.

Απαράδεκτα είναι «σύμφωνα φιλίας», που θα ισοδυναμούν με «λεόντειο εταιρεία», αφού δε θα μας εγγυώνται παρά ένα και μόνο: πως ούτε οι Τούρκοι ούτε οι ξένοι αβανταδόροι τους (ΔΕΕ,

NATO και Σία) θα μας δώσουν την πραγματική εγγύηση για την ακεραιότητα και την ασφάλειά μας.

Απαράδεκτο είναι, μ' ένα λόγο, το «σφάξε με, αγά μου, ν' αγιάσω» προς όλες τις κατευθύνσεις. Πολύ περισσότερο, όταν έχουν προηγηθεί αμέτρητες σφαγές απ' τους αγάδες και όταν είναι βέβαιο πως όχι μόνο δεν θ' «αγιάσουμε», αλλά δεν θα έχουμε θέση ούτε στα κατώγια του Παραδείσου των «νέων τάξεων»...

Οι Έλληνες του Πόντου (που εξοντώθηκαν κι αυτοί απ' τους Τούρκους) έλεγαν στην καραμανλίδικη διάλεκτό τους: «*Τουρκά μουράιλια ντε*» – «*Οι Τούρκοι είναι πονηροί γαλίφηδες*». Κατά σύμπτωση, μετά τη συνάντησή του με τον Πρωθυπουργό, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Καραμανλής είπε: «*Οι Τούρκοι είναι φιλόξενοι στα λόγια, αλλά στις πράξεις... Τους ξέρω καλά...*». Όπως τους ξέρουμε όλοι οι μνήμονες Έλληνες, άλλωστε. Αυτή η πικρότατη κι αιματηρότατη γνώση πότε θα μας βάλει γνώση στις σχέσεις μας μαζί τους; Θα εξακολουθούμε να τους ονομάζουμε «μπουνταλάδες», βλάκες, ενώ εμείς θα φερόμαστε βλακίστατα και μπουνταλωδέστατα απέναντι στους εξ Ανατολής δράστες και τους εξ Εσπερίας ηθικούς αυτουργούς των σκυλεύσεων μας;

28.6.92

ΑΠΟΦΑΣΗ ΚΑΙ ΑΦΕΤΗΡΙΑ

ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΠΟΛΛΗ ΜΙΚΡΟΨΥΧΙΑ, μπολιασμένη με άφθονα μικροκομματικά μικρόβια, για να μη χαρεί κανείς την επιτυχία της 27.6.92 στη Λισαβόνα, που προώθησε αποφασιστικά αυτό που αποτελεί στόχο όλου του Ελληνισμού: την αποτροπή ονομασίας του κρατιδίου των Σκοπίων με τον ελληνικό όρο «Μακεδονία». Οι αναπόδεικτες ή αναιμικές κατηγορίες (για παραχωρήσεις κ.λπ.) όχι μόνο αφήνουν θλιβερά έκθετους τους κατηγορούς, αλλά και ζημιώνουν τις ελληνικές θέσεις, προσφέροντας επιχειρήματα στον «μακεδονομάχο» Γκλιγκόροφ.

Θα περιμέναμε –αντίθετα– πως οι αντίπαλοι της κυβέρνησης θα είχαν τουλάχιστο τη «λεβεντιά» να παραδεχθούν την επιτυχία αυτή, αλλά και την εξυπνάδα να υποστηρίξουν το ολοφάνερο: πως η αναγνώριση των ελληνικών δικαίων ήταν καρπός και της ομόψυχης θέλησης των Ελλήνων (Ελλαδικών και ομογενών) και της ομόθυμης συμπαραστάσης της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας. Αλλά οι «εισαργελείς», αντί να «μοιρασθούν» –όπως είχαν δικαίωμα– τη νίκη, προτίμησαν ανοητότατα να την ονομάσουν «πύρρειο» – και να την υπονομεύσουν ακόμα!

(Ο Θουκυδίδης είχε διαγνώσει και αυτή την πολιτική «παθολογία», όταν έλεγε, με το στόμα του Περικλή, στην αρχή του *Επιταφίου*: «Υπομένουμε τα παινέματα για τους άλλους ώς το σημείο όπου νομίζει ο καθένας πως είναι κι ο ίδιος άξιος να πράξει κάτι απ' αυτά που άκουσε, αλλά εκείνα που τους ξεπερνούν, επειδή τα φθονούν, τα βρίσκουν απίστευτα» («Μέχοι γαρ τούδε ανεκτοί οι έπαινοί εισί περί ετέρων λεγόμενοι, ες όσον αν και αυτός έκαστος οίηται ικανός είναι δράσαι τι ων ήκουσε· τω δ' υπερβάλλοντι αυτών φθονούντες ήδη και απιστούσι»¹). Και να τα έβρισκαν «απίστευτα» μόνο; Τα στιγματίζουν σαν ύποπτα!).

Η στάση τους αυτή είναι ακόμα περισσότερο αδικαιώτη (ίνα μη τι χείρον είπωμεν), επειδή ήταν πασίγνωστο πως, λίγες μόλις μέρες πριν απ' τη συνέλευση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, ο ορίζοντας ήταν ζοφερός και οι πιθανότητες να «περάσουν» οι ελληνικές απόψεις, ελάχιστες. Πολλοί εταίροι μας υποστήριζαν πως «επείγει η αναγνώριση των Σκοπίων για να μην ξεσπάσει κι εκεί εμφύλιος σπαραγμός» – παραβλέποντας, βέβαια, πως η αναγνώριση άλλων κρατιδίων της τέως Γιουγκοσλαβίας όχι μόνο δεν εμπόδισε τις άφρονες αλληλοσφαγές, αλλά τις πυροδότησε...

Έτσι, φτάνει κανείς στο απελπιστικό συμπέρασμα πως οι καταλαλητές επιθυμούσαν την αποτυχία στη Λισαβόνα – πράγμα που θ' αποτελούσε θανάσιμο πλήγμα για τη σημερινή κυβέρνηση, και άρα εκλογές, και άρα επιστροφή τους στο Ελδorado της εξουσίας! Έχει ειπωθεί –όχι άδικα– πως «μερικοί αντιδραστικοί (που «το παίζουν» πάντα «υπερπατριώτες») προτιμούν να νικηθεί η χώρα τους παρά να νικήσουν οι προοδευτικές δυνάμεις του τόπου»². Και καλά οι αντιδραστικοί, αυτούς τους ξέρουμε. Αλλά και οι αυτοαποκαλούμενοι («προοδευτικοί»);

1. Β, 35. Μετάφρ. Έλλης Λαμπρίδη, Γκοβόστης.

2. Η. Finer, *The Future of Government*, Λονδίνο 1944, σελ. 263.

Πέρα απ' αυτά, τα ευχάριστα και τα εξοργιστικά, η επιτυχία στη Λισαβώνα, όχι μόνο δεν επιτρέπει καμιά θριαμβολογία και μακαριότητα, αλλά κι επιβάλλει απόλυτη εγρήγορση και σύντομη δράση, για την επούλωση παλιών κακοφορμισμένων πληγών και την αποτροπή νέων, χειρότερων πληγμάτων.

Πρώτη και άμεση ανάγκη, η αποφυγή φληναφημάτων του τύπου «Μακεδονικό τέλος!» και η επίγνωση πως «δεν έλεισε ακόμα το θέμα» (το ομολόγησε άλλωστε και ο πρωθυπουργός), αφού ούτε τα Σκόπια κατέθεσαν ακόμα τα όπλα, ούτε αναιρέθηκαν οι αναγνωρίσεις τους από άλλες, εκτός ΕΟΚ, χώρες (Τουρκία, Βουλγαρία, Λιθουανία). Και προπάντων, αφού το «θέμα» αυτό δεν ήταν παρά μέρος μόνο του δραματικού «βαλκανικού προβλήματος», που δεν φαίνεται διόλου να οδεύει προς τη λύση του.

Θα είμαστε αληθινά αξιοθρήνητοι αν τον πολύμηνο «εθνικό συναγερμό» για το «Μακεδονικό», τον διαδεχθεί η εθνική αρρώστια μας που ονομάζεται «εφησυχασμός» – ιδιαίτερα, αυτό τον καιρό, όπου πλήθος άλλες «δαμόκλειες σπάθες» κρέμονται πάνω απ' το κεφάλι μας.

Ταυτόχρονα, πρέπει να επιδιωχθεί ειλικρινά –και αμοιβαία– ειρήνη και συνεργασία με τα Σκόπια. Όταν φύγουν απ' τη μέση οι αιτίες της αντιδικίας μας, και εκείνα θα ωφεληθούν απ' την οικονομική και διπλωματική συμπαράσταση της Ελλάδας και εμείς θα τα εμποδίσουμε να μετατραπούν σε ορμητήριο για επιθέσεις άλλων γειτόνων εναντίον μας. Οι Σκοπιανοί πρέπει να κατανοήσουν πως ο μόνος γείτονάς τους που δεν έχει επεκτατικές προθέσεις εις βάρος τους, είμαστε εμείς – κι εμείς πρέπει να συνειδητοποιήσουμε πως το κρατίδιο αυτό δεν είναι μόνο οδική αρτηρία προς την Ευρώπη και καζίνο για τους τζογαδόρους Έλληνες. Μπορεί να γίνει και εταίρος χρήσιμος και παράγοντας ειρήνης στην περιοχή. Ας θυμηθούμε, όλοι, τον λόγο του Αριστοτέλη (που παραλίγο να τον βαφτίσουν «σλάβο», κι εκείνον): «Της πολιτικής έργον είναι δοκεί μάλιστα ποιήσαι φιλίαν» («Της πολιτικής έργο είναι, καθώς φαίνεται, να δημιουργεί όσο γίνεται μεγα-

λύτερη φιλία» – ανάμεσα στα μέλη μιας κοινωνίας ή της διεθνούς κοινότητας³).

Έπειτα –ανάγκη το ίδιο άμεση– η ταχύτατη και σε βάθος ενημέρωση των ξένων κέντρων εξουσίας, του Τύπου και των άλλων μέσων μαζικής επικοινωνίας, για τα θέματά μας. Κανένας δεν αγνοεί πως η δική τους άγνοια για τα ελληνικά στάθηκε και στέκεται μια απ' τις αιτίες πολλών παλιότερων και νεότερων περιπετειών μας, καθώς και εξωφρενικών συχνά επιθέσεων εναντίον μας και εναντίον της αλήθειας.

Ο Αμερικανός διπλωμάτης Monteagle Stearns, άλλοτε πρεσβευτής των ΗΠΑ εδώ (1981-85), στο πρόσφατο βιβλίο του *Περίπλοκες συμμαχίες. Η αμερικανική πολιτική στην Ελλάδα, την Τουρκία και την Κύπρο* –όπου ασκεί δριμύτατη αλλά και θεμελιωμένη κριτική στην εξωτερική πολιτική της χώρας του– γράφει:

«Μια εμφανής αδυναμία της αμερικανικής πολιτικής σε σχέση με την Ελλάδα, την Τουρκία και την Κύπρο, από το 1974, είναι το ότι οι ειδικοί σπανίως ήξεραν πού πήγαιναν και οι αρμόδιοι πολιτικοί σπανίως ήξεραν πού βρίσκονταν. Καμιά συνάντηση σχετικά με την Κύπρο στον Λευκό Οίκο δεν ολοκληρωνόταν χωρίς να βρεθεί κάποιος που θα ρωτούσε: “Πού είναι στο χάρτη;”. Και επιστρέφοντας στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ, οπωσδήποτε κάποιος θα ρωτούσε: “Πού νομίζουν ότι πηγαίνουν;”»⁴.

Ακριβέστατα. Αλλά, γι' αυτή την «αμάθεια» των ξένων, φταίνε μόνο εκείνοι; Είμαστε «αθώοι» εμείς, που δεν φροντίσαμε να τους «μάθουμε» όχι μόνο «πού βρισκόμαστε στον χάρτη», αλλά και ποια είναι τα όριά μας – τα όρια της ιστορίας μας και των δικαίων μας, τα όρια των δυνατοτήτων μας και των αδυναμιών μας και της υπομονής μας, προπάντων τα όρια των δικών

3. *Ηθικά Ενδήμεια*, Η, 1234β, 22.

4. *Entangled Allies. U.S. Policy toward Greece, Turkey and Cyprus*. Ελλην. έκδοση «Ποντίκι», 1992, σελ. 31.

τους συμφερόντων που, αυτά, ζυγίζουν πάνω απ' όλα για «μεγάλους» και «μικρούς»;

Έτσι ή αλλιώς, σήμερα ενός εστί χρεία: να κερδίσουμε τον χαμένο καιρό. Όχι με λόγια, για εσωτερική πληροφόρηση (που είναι περιττή) ή για εσωτερική κατανάλωση (που είναι άθλια), αλλά με ακάματη δράση για αξιοποίηση των δικών μας «χαρτιών», που είναι πάμπολλα. Με κινητοποιήσεις των ομογενών και των αληθινών ξένων φίλων μας, με εκδόσεις σε ξένες γλώσσες ή μεταφράσεις σοβαρών επιστημονικών μελετών, με αδιάκοπο «διαφωτισμό» των ξένων μέσω μαζικής επικοινωνίας, με ακαριαία αντίκρουση των ανιστόρητων, ανεδαφικών ή κακόβουλων δημοσιευμάτων και εκπομπών τους. Το παράδειγμα της Τουρκίας και των Σκοπίων ακόμα, ας μας γίνει μάθημα, ύστερ' απ' τα τόσα παθήματά μας και τις υπνώσεις μας.

Παραπέρα: επιτακτικό χρέος μας, χρέος αυτοσυντήρησης πια, είναι ν' αποφύγουμε κάθε ανάμιξη σε στρατιωτικές επεμβάσεις στον χώρο της τέως Γιουγκοσλαβίας. Κανένας δεν μένει αδιάφορος για την τραγωδία των λαών αυτών, που με απίστευτη μανία αλληλοεξοντώνονται και ρημάζουν τη χώρα τους. Και κάθε προσπάθεια για την ειρήνευση και την ανακούφισή της είναι επαινετή. Πέρα απ' αυτά τα ανθρωπιστικά, όμως, οι «ασκήσεις» ξένων στρατών σε περιοχές με τεράστια και πολύπλοκα προβλήματα, όχι μόνο δεν λύνουν τους Γόρδιους δεσμούς τους, αλλά και λύνουν τα χέρια των «ανθρωπιστών» για να τους επιβάλουν τα δικά τους δεσμά και να τους προσδέσουν στα θωρακισμένα άρματά τους. Η πολύχρονη ελληνική πείρα έχει να τους προσφέρει αμέτρητα «γλαφυρά» δείγματα. Και οι υποτέλειες αυτές και η μετατροπή των πληθυσμών σε ανδρείκελα για το βαλκανικό καρναβάλι των μεγάλων, θα έχουν επιπτώσεις οδυνηρότατες στη χώρα μας.

Η (άλυση) του Σκοπιανού επιτρέπει να στραφούν οι προσπάθειές μας στα μεγάλα ανοιχτά μέτωπα του τύπου. Εσωτερικά κι εξωτερικά. Για την Οικονομία και τη Διοίκηση, περιττό να γίνει

λόγος: τις υπομένουμε και τις χρυσώνουμε κάθε μέρα, αιμοδότες της μιας και «αιμάσσοντες» εξαιτίας της άλλης.

Τα εξωτερικά μας, όμως, δεν παύουν να είναι όλο και πιο απειλητικά (κι ας το αρνείται ο κ. Μητσοτάκης). Η πείρα, κι εδώ, βοά. Και τι απύθμενο θράσος χρειάζεται για να φτάσουν Τούρκοι βουλευτές –στη μικτή κοινοβουλευτική Επιτροπή ΕΟΚ-Τουρκίας, που συνεδρίασε στην Πόλη– να σκίζουν τα ιμάτιά τους, επειδή «το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο “τόλμησε” να ασχοληθεί με το λεγόμενο κοινωτικό θέμα της Τουρκίας» και να ωρύνονται πως το Κοινοβούλιο αυτό «δεν είναι σε θέση να καταλάβει τον παράδεισο (sic) προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που υπήρξε η Οθωμανική αυτοκρατορία»⁵.

Το δίχως άλλο! Οι Ευρωβουλευτές –που έμειναν άναυδοι μπρος στο τουρκικό «εθνικιστικό παραλήρημα»– δεν έχουν παρά ν’ ανατρέξουν στα αρχεία αυτού του Παραδείσου, όπου θα βρουν αγγελικές εγγραφές όπως:

«1915-8: Σφαγή 1.500.000 Αρμενίων.

1922 κ.ε.: Ξερίζωμα 1.000.000 Ελλήνων.

1925 κ.ε.: Εξόντωση 1.500.000 Κούρδων.

1936: Σφαγή 60.000 Κούρδων στο Νεσίμ.

1955: Πογκρόμ κατά των Ελλήνων της Πόλης (που, από 110.000, έμειναν 2.500).

1964: Απέλαση 12.000 Ελλήνων για δήθεν ανατρεπτική δράση.

1974: Εισβολή στην Κύπρο, κατοχή του 1/3 του νησιού, διαρπαχές και 2.000 “αγνοούμενοι” Ελληνοκύπριοι»⁶.

Τέτοιους κι άλλους Παραδείσους ετοιμάζουν οι συνεχιστές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στο «τόξο του τουρκικού πολιτισμού», που φιλοδοξούν ν’ απλώσουν απ’ την Αδριατική ως την

5. *Η Καθημερινή*, 1.7.92. Αναπόκριση Α. Κούρκουλα.

6. Βλ. διεξοδικότερα, Μ. Πλωρίτη, «Καλπαζάν», σε *Νέα Πολιτικά Β΄*, Καστανιώτης 1990, σελ. 155-161.

Κίνα. Χωρίς να λογαριάσουμε τα παραδεισάκια, που φιλοξενούν τους «διαφωνούντες» υπηκόους τους, σ' όλη την έκταση της τουρκικής επικράτειας.

Κι επειδή οι τουρκοβουλευτές είχαν την ιταμότητα –στην ίδια συνεδρίαση της μικτής κοινοβουλευτικής επιτροπής– να υποστηρίξουν πως «απόδειξη (της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων απ' τους Οθωμανούς) είναι η ευγνωμοσύνη με την οποία οι Σκοπιανοί αντιμετωπίζουν τη σημερινή Τουρκία» και πως «αναπολούν την περίοδο εκείνη (της τουρκικής κατοχής) σαν τη μόνη στην ιστορία τους όπου έγιναν σεβαστά τα δικαιώματά τους», παραθέτω μία και μόνη εγγραφή από το ημερολόγιο του Γενικού Προξένου των ΗΠΑ στη Σμύρνη το 1922, George Horton, με ημερομηνία 11.12.1910:

«...Τους αριθμούς που παραθέτω, τους πήρα από μια αναφορά της τουρκικής Βουλής και τους διασταύρωσα με τις τοπικές αρχές:

Στο σαντζάκι (επαρχία) των Σκοπίων υπέβαλαν σε βασανιστήρια με φάλαγγα 1.104 άτομα. Στο βιλαέτι (νομό) του Μοναστηρίου, 285 άτομα. Στη Θεσσαλονίκη, 464 (11 από αυτούς πέθαναν και 62 έμειναν ανάπηροι), στον καζά (μικρό νομό) του Βαρθάση, της Γευγελής και της Έδεσσας 911 άτομα. Όλες οι φυλακές πλημμύρισαν Χριστιανούς. Πολλοί πρόλαβαν να διαφύγουν στη Βουλγαρία και χιλιάδες οικογένειες κρύβονται στα βουνά»⁷.

Είναι να μην τους ευγνωμονούν οι προστατευόμενοί τους των Βαλκανίων και της Ανατολής;

Όσο για εμάς, δεν έχουμε παρά ν' ακολουθήσουμε –απέναντι σε όλους– τη συμβουλή του Δημοσθένη:

«Μια είναι η προστασία, που βρίσκεται στην ίδια τη φύση των ορθοφρονούντων, για όλους καλή και σωστική, και προπάντων για τους λαούς εναντίον των τυράννων. Ποια είναι αυτή; Η δυσπιστία»

7. Αναφορικά με την Τουρκία (Report on Turkey). Μετάφρ. Ο. Μαύρου, Νέα Σύνορα 1992, σελ. 55-56.

(«*Ἐν τι κοινόν ἡ φύσις των εὐ φρονούντων ἐν αὐτῇ κέκτηται φυλακτῆριον, ὁ πάσι μὲν ἀγαθόν και σωτήριον, μάλιστα δε τοις πλήθεσι πρὸς τοὺς τυράννοὺς. Τι οὖν ἐστὶ τούτο; Ἀπιστία*»⁸).

Και, φυσικά, ἡ δυσπιστία εἶναι ἡ στοιχειώδης ἀσπίδα ἀπέναντι στοὺς καθ' ἑξὶν και κατ' ἐξακολούθησιν ἐπὶ αἰῶνες ἀπίστους – ἀπιστοὺς, ὄχι με τῆ θρησκευτικῆ ἐννοια, ἀλλὰ με τὴν ποινικῆ...

5.7.92

8. Β' Φιλιππικός, 24.

ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ ΚΑΙ ΝΑΡΚΙΣΣΟΙ

Οι τεχνητοί και άτεχνοι Παράδεισοι ενός καινούργιου νομοσχεδίου

ΔΕΝ ΧΩΡΑΕΙ ΑΜΦΙΒΟΛΙΑ: οι κυβερνήσεις και οι κάθε λογής εξουσίες κατέχονται από ένα μόνιμο μείγμα αυταρχισμού, ναρκισσιισμού και σαδομαζοχισμού. Πρεσβεύουν πως ξέρουν άσφαλτα τα πάντα, πως πρέπει να κυριαρχούν ανέλεγκτα στα πάντα, πως έχουν το δικαίωμα να συνθλίβουν τους πάντες και ν' αγνοούν τις γνώμες των πάντων – με τελικό αποτέλεσμα ν' αυτοπαγιδεύονται, ν' αποκαλύπτουν τα πλέγματα και τις βλέψεις τους, να προκαλούν την καταλαλιά των πάντων, και να ναυαγούν σχεδόν στα πάντα.

Μιαν, ακόμα, επιβεβαίωση αυτού του ανεξάιρετου κανόνα προσφέρει το εξάιρετο νομοσχέδιο της κυβέρνησης για τα ναρκωτικά.

Μόνο άνθρωποι που δεν έχουν μάθει (πληροφορηθεί) τίποτα για το τεράστιο τούτο πρόβλημα και που δεν έχουν μάθει (διδαχθεί) τίποτα απ' τη σχετική παγκόσμια και ελληνική πείρα, θα χάλκευαν ένα σχέδιο νόμου σαν κι αυτό που πρότεινε το υπουργείο Υγείας, ξεσηκώνοντας τις δίκαιες διαμαρτυρίες των πάντων.

Οι κατευθυντήριες γραμμές του (δεν χρησιμοποιώ τη λέξη «φιλοσοφία του»), που, στις μέρες μας, αναμασάται για όλα, απ' την πολιτική ως το ποδόσφαιρο, διαπομπεύονται έναν τόσο σεβασμίο όρο), οι κατευθυντήριες γραμμές του, λοιπόν, είναι πολύ γνωστές πια: Αυταρχική-ποινική καταστολή τόσο για τους εμπόρους όσο και για τους χρήστες ναρκωτικών, μείωση κατά 40% της επιχορήγησης στις θεραπευτικές κοινότητες και, ακόμα χειρότερα, υπαγωγή των κοινοτήτων αυτών στη διοικητική μέγερνη – ουσιαστικά, δηλαδή, κατάργηση της «αυτενέργειας των μελών τους και της αυτοδιαχείρισης της θεραπείας τους», που αποτελούν την κρηπίδα και το εργαλείο της λειτουργίας τους.

Μ' ένα λόγο: το κράτος-παντογνώστης και παντεπόπτης – που η ανεπάρκεια και η αποτυχία του σ' όλους τους τομείς ομολογείται απ' την ίδια την κυβέρνηση – αναθέτει με άκραν αυταρέσκεια στον χρεωκοπημένο εαυτό του τη λύση ενός απ' τους οδυνηρότερους παγκόσμιους γρίφους, αγνοεί τη χρεωκοπία των μεθόδων που εφαρμόστηκαν χρόνια τώρα, εδώ κι αλλού, και τις (ξανα)επιβάλλει, με βέβαιους θύτες τους ναρκοεμπόρους και βέβαια θύματα τους χρήστες αλλά και τους μοναδικούς φορείς που σημειώνουν επιτυχία στον αγώνα αυτόν: τις ελεύθερες θεραπευτικές κοινότητες. Προβλέπει το νομοσχέδιο αυτό, ακόμα και τη θανατική ποινή για τους εμπόρους του λευκού θανάτου, ταυτόχρονα όμως τους υποθάλπει, αφού η πολιτική της αστυνομικής καταστολής όχι μόνο δεν τους αποθαρρύνει, αλλά και κάνει ακόμα πιο κερδοφόρο το «ρίσκο» των μεγαλεμπόρων και αφού οι μόνοι που πιάνονται απ' την αστυνομική «τσιμπίδα» είναι οι δύσμοιροι μικρέμποροι-χρήστες, τα «βαποράκια» που, κατά κανόνα, καταλήγουν στον θάνατο μέσα σε κάποια νυχτερινά πάρκα ή βρομερά αποχωρητήρια. (Πόσες φορές, μέσα σε μια παράγραφο, πήγε κι ήρθε η λέξη «θάνατος» – εκ των άνω προς τους «κάτω», απ' τους πολύξερους και τους πολύφερνους στους πολύπαθους...).

Ας μου επιτραπεί, εδώ, μια προσωπική κατάθεση.

Είχα την τύχη να γνωρίσω, από κοντά, τόσο το αποτρόπαιο θέμα των ναρκωτικών, όσο και τη δράση των θεραπευτικών κοινοτήτων, όταν, πριν λίγα χρόνια, ήμουν πρόεδρος του Κέντρου Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων.

Μίλησα πάμπολλες φορές μ' αυτούς τους νέους, χωριστά και μ' όλους μαζί, σε διάφορα στάδια της απεξάρτησής τους, τους άκουσα να κατηγορούν μ' εκπληκτική παρρησία όχι μόνο το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον τους, αλλά και τους ίδιους τους εαυτούς τους, που «έπεσαν στην πρέζα», να ιστορούν τον «βόθρο» βρομιάς και πείνας όπου έζησαν, το αφιόνι τους, όταν βρίσκονταν («χαρμάνηδες»), μη διστάζοντας μπροστά σε όποιο αδίκημα, τις κολάσεις φυλακών, προπηλακισμών, ξυλοδαρμών, που πέρασαν, σε ποιο σημείο εξευτελισμού και απόγνωσης έφτασαν...

Κι απ' την άλλη, έβλεπα τη σπαρακτική προσπάθειά τους να λυτρωθούν, να ενταχθούν στη μικρή κοινότητά τους πρώτα, στη «μεγάλη» κοινωνία έπειτα. Είδα τους μικρούς («παραδείσους») των κοινοτήτων αυτών («Ιθάκη», «Στροφή», «Εξοδος», «Παρέμβαση»), που είχαν στηθεί με ανιδιοτελή ηρωισμό από μια φούχτα αληθινούς («εραποστόλους»), είδα τη θεραπευτική, παιδευτική, κοινωνική δουλειά που γίνεται νυχτοήμερα εκεί, είδα τα παιδιά εκείνα – ανήλικα, τα περισσότερα – να «χτίζουν» το νέο πεντακάθαρο, φωτεινό σπίτι τους και την καινούργια ελπιδοφόρα ζωή τους, με δική τους πρωτοβουλία, δράση κι ευθύνη, να δουλεύουν χαρούμενα στα εργαστήρια και στους τόπους ψυχαγωγίας, που μόνα τους έφτιαναν με απίστευτη ομοψυχία κι αδερφοσύνη, παιδιά, όχι πια «ενός κατώτερου θεού», αλλά ενός κοινού αγώνα για την κοινή σωτηρία τους.

Αυτοί οι μικρόκοσμοι ανα-γέννησης αγοριών και κοριτσιών θα μπορούσαν να σταθούν υπόδειγμα κοινού βίου για τους «μεγάλους και υγιείς» – καθώς διαπνέονται από ένα πνεύμα ανιδιοτέλειας και αλτρουισμού, αλληλοβοήθειας και αμοιβαίας

στοργής, ελεύθερης αλλά και πειθαρχημένης δημιουργίας, που αποτελούν «άγνωστη γη» για την «ελεύθερη κοινωνία» της ελεύθερης αλληλοσφαγής, που έχουμε πυργώσει οι «ώριμοι και αμόλυντοι» τιμωροί τους...

Αυτές οι θεραπευτικές κοινότητες, που έχουν σώσει χιλιάδες νέα κι ευαίσθητα παιδιά, θα πέσουν τώρα στην απρόσωπη κι απάνθρωπη, τυφλή κι αναισθητή («πρέσα») της κρατικής γραφειοκρατίας; Της γραφειοκρατίας, που δεν βλέπει τους πολίτες παρά σαν άξοντες αριθμούς, τις ατομικές περιπτώσεις σαν «κατηγορίες», τον πόνο και την αρρώστια σαν άρθρα του ποινικού κώδικα, τη θεραπεία σαν τιμωρία, την πρωτοβουλία και την αλληλοβοήθεια σαν συνωμοσία κατά της «έννομης τάξης» και σαν ανταρσία;

Πότε οι «αρμόδιοι», που σκαρώνουν άψυχους και άζωους νόμους, θα καταλάβουν το πασίγνωστο πια: πως το πρόβλημα των ναρκωτικών δεν είναι πρόβλημα ποινικό, αλλά κοινωνικό, πως οι ναρκομανείς δεν είναι εγκληματίες, αλλά άρρωστοι, πως εγκληματικές είναι οι συνθήκες που τους οδηγούν στα παραισθησιογόνα και πως οι μεγάλοι δράστες είναι εκείνοι που εκμεταλλεύονται τις συνθήκες αυτές, για να προσπορίζονται κέρδη αρίφνητα;

Πότε θα καταλάβουν πως «καταστέλλοντας» ποινικά τους πρώτους, τους κάνουμε ισόβια αιχμάλωτους των ναρκωτικών ή τους εξοντώνουμε μια και καλή, ενώ κάνουμε πλουσιότερους, πλουσιότατους, όσους καλλιεργούν –κυριολεκτικά και μεταφορικά– τις θανατερές «φυγές» των αρρώστων απ’ τις συνθήκες αυτές, για τις οποίες οι χρήστες δεν είναι υπεύθυνοι;

Μιλώντας, πριν δέκα κιόλας χρόνια, για την κοινωνική αυτή τραγωδία, παρατηρούσαμε:

«Καιρός πια η νομοθεσία μας για τα ναρκωτικά να πάψει να είναι νομοθεσία τυφλής “νομιμότητας” και να γίνει (όπως σε τόσες άλλες χώρες) νομοθεσία κοινωνικής “σκοπιμότητας”: να μην καταδικάζει όποιον συλληφθεί με κάποιο “σώμα εγκλήματος” στα χέρια να διαχωρίσει τα θύματα απ’ τους θύτες (τους εμπόρους),

τους “δόλιους” επαγγελματίες απ’ τους “δόλιους” ερασιτέχνες, βοηθώντας τους τελευταίους ν’ απαγκιστρωθούν απ’ τη λατρεία του “πράματος”, που τους εξαναγκάζει σε εμπορία του.

»Αν δεν αναμορφωθεί πάνω σε τέτοιες βάσεις η νομοθεσία μας, όχι μόνο δεν θα καταπολεμηθεί η ναρκο-πληγή, αλλά θα εξακολούθησει ν’ απλώνεται ολοένα. Και θα κακοφορμίσει τραγικά, αν δεν καταργηθεί το γρηγορότερο ο αστυνομικός “σωφρονισμός” των ναρκομανών και ο εγκλεισμός τους σε “ψυχιατρεία” – σε χώρους όπου βασιλεύει η άγνοια, η βαρβαρότητα, η εκμετάλλευση, όπου μοναδικό “φάρμακο” είναι το ξύλο, οι αλυσίδες, οι εκβιασμοί, ακόμα και οι βιασμοί, όπως καταγγέλλουν μερικοί»¹.

Τόσα χρόνια αργότερα, οι νομοθέτες μας φιλοδοξούν και πάλι να «σωφρονίσουν» με τα ίδια απρόσφορα μέτρα, αντί να σωφρονισθούν εκείνοι. Και αντί να εξοβελίσουν τις πραγματικές νοσογόνες εστίες, εξοστρακίζουν τις μόνες εστίες πραγματικής θεραπείας της θεομηνίας αυτής – που δεν είναι παρά «κοινωνιομηνία».

Οι νομοπλάστες του υπουργείου Υγείας –κι όλοι οι άλλοι ομόλογοί τους–, πριν καθίσουν στο νομοπαρασκευαστικό τραπέζι τους, θα έπρεπε να θυμούνται πως «ο νόμος, αν δεν είναι εξεύρεση του πραγματικού, δεν είναι νόμος, αλλά τυραννική διαταγή» («νόμος, αν μη ή του όντος εξεύρεσις, ουκ έστι νόμος, αλλά τυραννικόν πρόσταγμα»²), πως «όταν επιβληθεί ένας άθλιος νόμος, αποτελεί ντροπή για την πόλη που τον ψήφισε και βλάπτει όλους όσοι τον χρησιμοποιούν» («νόμος αισχρός όταν κύριος η της πόλεως όνειδός εστι της θεμένης και βλάπτει πάντας όσοι περ αν χρώνται αυτού»³).

Κι ακόμα, ν’ αναλογίζονται τον «περίεργο» εκείνο νόμο των Επίξεφυρίων Λοκρών της Κάτω Ιταλίας, που όριζε:

1. «Η Νιρβάνα-θάνατος», *Το Βήμα*, 12, 19 και 26.12.1982. Και σε *Νέα Πολιτικά Α'*, Καστανιώτης 1990, σελ. 223.

2. Πλάτων, *Μένως*, Δ, 315Α.

3. Δημοσθένης, *Κατά Τιμοκράτους*, 192.

«Αν κάποιος θελήσει να προτείνει έναν καινούργιο νόμο, το κάνει έχοντας μια θηλιά περασμένη στο λαιμό του. Κι αν ο νόμος φανεί καλός και χρήσιμος, ζει αυτός που τον πρότεινε και φεύγει απείραχτος, αν όμως όχι, τραβάνε τη θηλιά και πεθαίνει»⁴.

Ευτυχώς για τους «Μωυσείς» μας, τέτοιοι νόμοι δεν ισχύουν πια. Έτσι, και τούτοι, έχουν το ελεύθερο να σκαρώνουν νόμους άθλιους και να περνάνε τη θηλιά στο λαιμό των άλλων...

12.7.92

4. Ο.π., 139.

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΗΡΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΩ το παρακάτω «διδασκτικό» γράμμα:
«Αγαπητέ κύριε,

Βάτος φλεγόμενη είναι, από πάντα, η Παιδεία μας. «Βάτος φλεγόμενη και ου κατακαιομένη», όπως εκείνη που είδε, νεαρός, ο Μωσής, βόσκοντας τα κοπάδια του πεθερού του· βάτος, απ' όπου ξεπήδησε άγγελος Κυρίου, για να του μεταφέρει την εντολή του Ιεχωβά να λυτρώσει τον λαό του απ' τη δουλεία και, αργότερα, να τον μνήσει στους θείκούς νόμους¹. Παρόμοια, κι η Παιδεία μας παίρνει φωτιά, κάθε τόσο, από “αγγέλους” και “δαίμονες” και νομοθέτες – και αν δεν “κατακαίεται” ολότελα η ίδια, πυρπολεί ωστόσο και τους βοσκούς και τα κοπάδια της αλύτρωτης “σπουδάζουσας νεολαίας”.

Έτσι και τώρα, μια ακόμα πυρκαγιά άναψε στο πετρωμένο δάσος της. Αλλά –αν και πατέρας δύο υποψηφίων στις πρόσφατες Γενικές Εξετάσεις– δεν θα σας απασχολήσω με τις οικογε-

1. Έξοδος, Γ, 2.

νειακές ταλαιπωρίες μου, που είναι και ταλαιπωρίες χιλιάδων άλλων “ομολόγων” μου.

Επειδή, όμως, γίνεται και πάλι λόγος –δίκαια– για τα αντιπαιδευτικά, αντιπαιδαγωγικά και αντι-λογικά συστήματα της ελληνικής Εκπαίδευσης, για θέματα, βαθμολογίες, παπαγαλίες κ.λπ., τολμώ να σας “χρησιμοποιήσω” σαν “άγγελο”, για να θυμίσω στους αρμοδίους μερικές διαπιστώσεις, συγκεντρωμένες στο βιβλίο της σοφής ελληνίστριας κυρίας Jacqueline de Romilly *Προβλήματα της Αρχαίας Ελληνικής Δημοκρατίας*, που μόλις κυκλοφόρησε στη γλώσσα μας².

Το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου επιγράφεται “Δημοκρατία και Παιδεία”. Και δίνει συνοπτική, αλλά παραστατική, εικόνα των θεμάτων της Παιδείας, όπως τα αντιμετώπιζαν οι Αθηναίοι του Δ’ π.Χ. αιώνα. Επιχειρώ, λοιπόν, μιαν ανθολόγηση – και πέστε μου αν δεν είναι απελπιστικά επίκαιρη:

“... Τα διάφορα προβλήματα της αθηναϊκής δημοκρατίας έβηταν υπό κατηγορία την παιδεία.

Έτσι, ορισμένοι είχαν εκφράσει τη λύπη τους για την άγνοια, την ανικανότητα και την τύφλωση του λαού, κατηγορώντας τον ότι δεν είχε καταρτισθεί για να ασχοληθεί με την πολιτική. Αυτό ήταν θέμα παιδείας... Αν η δημοκρατία δεν πήγαινε καλά, υπόλογη γι’ αυτό, σε τελευταία ανάλυση, ήταν η παιδεία. Ίσως ήταν και αυτή, ή μόνο αυτή, που θα μπορούσε να μάθει στους πολίτες να κυριαρχούν στα κομματικά πάθη τους, για να υπηρετούν καλύτερα την πατρίδα τους. Αυτό εξηγεί το γεγονός ότι, τον τέταρτο αιώνα, όλοι οι θεωρητικοί της πολιτικής επέμειναν προπάντων στον ρόλο της παιδείας”.

Και προχωρώντας στους σημαντικότερους απ’ αυτούς τους θεωρητικούς, διευκρινίζει:

“Ο Ισοκράτης ήταν ο πρώτος που άνοιξε σχολή (...) και θέλησε η

2. Μετάφραση Ν. Αγκαβανάκη, Καρδαμίτσας, 1992.

ρητορική (η πολιτική τέχνη) να είναι επίσης φιλοσοφία, δηλαδή πνευματική και ηθική καλλιέργεια. Κατά την άποψή του, το να μάθει κάποιος να μιλάει σωστά σήμαινε, επίσης, να μάθει να σκέφτεται σωστά, να καλλιεργεί τη φρόνιμη γνώμη”.

(Λέγοντας “να μιλάει σωστά”, ο Ισοκράτης εννοούσε, βέβαια, να μιλάει λογικά και πειστικά στις πολιτικές συγκεντρώσεις. Τι θα έλεγε για τους σημερινούς “απογόνους” του, που κατάφεραν να μη μιλάνε ούτε καν σωστά ελληνικά, βαρβαρίζοντας και σολοικίζοντας, συλλήβδην και αθρόοι; Πώς να υπάρξει σωστός πολιτικός λόγος, όταν ο απλούστερος, ο στοιχειωδέστερος λόγος έχει καταντήσει τόσο ά-λογος;).

“...Συνέπεια της κακής παιδείας (κατά τον Ισοκράτη, πάντα) είναι να εκλαμβάνεται η απειθαρχία και η ασυδοσία σαν δημοκρατική ελευθερία... Περισσότερο από τους νόμους, η συναίσθηση της δικαιοσύνης επιτρέπει την αποφυγή της αναρχίας. Οι άνθρωποι που ‘ανατράφηκαν’ με την αρετή (με την επίγνωση των ορίων της ελευθερίας τους και των καθηκόντων τους) μπορούν να υπακούουν και στους πιο ασαφείς νόμους. Ιδιαίτερα, οι ψυχές των νέων έχουν μεγάλη ανάγκη από ισχυρή ηθική μόρφωση, οφειλόμενη στην άσκηση των χρηστών ηθών και σε προσπάθειες που φέρνουν κάποια ευχαρίστηση”.

Περνώντας στον Πλάτωνα, το βιβλίο θυμίζει πως “το πιο εντυπωσιακό και το πιο γόνιμο για τον σύγχρονο αναγνώστη των Νόμων είναι το τμήμα το σχετικό με την παιδεία”. Η παιδεία – λέγεται εκεί– “θα οδηγήσει με το παιχνίδι, όσο γίνεται καλύτερα, την ψυχή του παιδιού να αγαπήσει με πάθος εκείνο στο οποίο θα χρειαστεί εκ των πραγμάτων, όταν γίνει άντρας, να είναι τέλειος”³. “Το θέμα είναι, πάντοτε, με τον έπαινο ή τον ψόγο, να εγχαραχθεί σιγά σιγά στους νέους η συναίσθηση των αληθινών αξιών, που θα τους κάνει πλήρεις ανθρώπους και καλούς πολίτες”.

3. Νόμοι, 643β.

(Κρίμα που ο Πλάτων δεν είχε σκεφθεί την καλύτερη μέθοδο γι' αυτή την παιδευτική “πληρότητα”: την αποστήθιση των σελίδων 27 έως 28 ή 42 του σχολικού βιβλίου – που τόσα παιδιά έκαψε στις προχτεσινές εξετάσεις...).

Κατάληξη αυτής της ανάλυσης, και κορύφωμά της, ο Αριστοτέλης φυσικά:

“Τα Πολιτικά του, όπως μας παραδόθηκαν, τελειώνουν με ένα ημιτελές βιβλίο, ολοκληρωτικά αφιερωμένο στην παιδεία, που αρχίζει έτσι: ‘Κανένας δεν θα μπορούσε να αμφισβητήσει ότι ο νομοθέτης οφείλει ν’ ασχοληθεί κυρίως με την παιδεία των νέων. Πραγματικά, όταν αυτό δεν συμβαίνει στις πόλεις, βλάπτεται το πολίτευμα’⁴.

”Ο Αριστοτέλης δείχνει σαφώς ότι η περισσότερο αντίθετη προς το συμφέρον του δημοκρατικού κράτους παιδεία είναι αυτή που, ορίζοντας άσκημα την ελευθερία, τη συγχέει με την ασυδοσία. Συνεπώς, στις δημοκρατίες αυτού του είδους, ο καθένας ζει όπως θέλει και, όπως λέει ο Ευριπίδης, σύμφωνα με τις ανάγκες του. Αυτή, όμως, είναι λανθασμένη άποψη. Πραγματικά, δεν πρέπει να θεωρούμε ότι το να ζούμε σύμφωνα με το πολίτευμα είναι δουλεία αλλά, αντίθετα, σωτηρία”⁵.

Και το βιβλίο καταλήγει έτσι:

“Το τελικό δίδαγμα της ελληνικής εμπειρίας είναι πραγματικά σαφές. Η δημοκρατία που αφήνει την εκπαίδευση να πέσει στα χέρια των εχθρών του καθεστώτος, η δημοκρατία που δεν προσπαθεί καν να διατηρήσει για την παιδεία τον χαρακτήρα όχι της πολιτικής μόρφωσης, αλλά της μόρφωσης πολιτικού ήθους, αυτή η δημοκρατία είναι χαμένη. Ο Αριστοτέλης το προείπε. Ίσως, αν βιαστούμε, να υπάρξει ακόμη καιρός να λάβουμε υπόψη μας τις γνώμες του, τις οποίες η εμπειρία, που ωρίμασε στην Αθήνα για δυο

4. Πολιτικά, 1337α, 11.

5. Ό.π., 1310α, 35.

αιώνες και καθρεφτίζεται σε ολόκληρη σειρά διαφορετικών έργων, τις παρουσιάζει ακόμη περισσότερο ανάγλυφα”⁶.

Θα μου αντιταχθεί, ίσως, ότι οι απόψεις αυτές έχουν τόσο αναμασηθεί από τότε, ώστε έγιναν “κοινοτοπίες”. Το θέμα, όμως, δεν είναι αν οι διαπιστώσεις των “προγόνων” μας αποτελούν “πρωτοτυπίες” ή “αποκαλύψεις” (που αποτελούσαν, άλλωστε). Το θέμα είναι πόσο εμείς, ύστερα από αιώνες “σοφίας” και ύστερα από 160 χρόνια ελληνικής πείρας, τις θυμόμαστε και τις εφαρμόζουμε.

Όλοι μας –κυβερνώντες, εκπαιδευτικοί, εκπαιδευόμενοι– μιλάμε για “υψηλούς στόχους αληθινής παιδείας”. Κι ωστόσο, όλοι ξαστοχούν (ξεχνούν) αυτές τις παλιές και αναμφίλεκτες αλήθειες, και όλοι ξαστοχούν (πέφτουν έξω απ’ τους “στόχους”) τραγικά.

Δημαγωγικές σκοπιμότητες, χρησιμοποίηση της Παιδείας σαν οργάνου κομματικής πολιτικής και πολεμικής, κοντόφθαλμοι συντεχνιακοί υπολογισμοί, επιδίωξη του άμεσου και του πρόχειρου, ανευθυνότητες και ιδιοτέλειες, έχουν καταντήσει την Εκπαίδευση –σε μεγάλο βαθμό– παραγωγό αμάθειας ή ημιμάθειας, σχολείο της “ελάσσονος προσπαθείας”, διδακτήριο στεγνού ατομικισμού, στυγνού ωφελιμισμού και “ωχαδελφισμού”, γυμναστήριο φυγοπονίας και βολέματος, στίβο όχι “διαπάλης ιδεών”, αλλά διαπάλης φατριών και συμφερόντων.

Πόσοι νοιάζονται αληθινά –και αποτελεσματικά– αν, μ’ αυτές τις πολιτικές, “καίγεται” ο μέγας θεσμός κάθε πολιτείας, η Παιδεία, και συνακόλουθα, η ίδια η Πολιτεία, αφού πολιτεία, και μάλιστα δημοκρατική, χωρίς άξια Παιδεία, ισοδυναμεί με υδραγωγείο που εκχέει λασπόνερα, κατά το πρότυπο της “κωωφελούς” ΕΥΔΑΠ;

Το έχετε πει κι εσείς, πολλές φορές, το αυτονόητο: πως η

6. Ό.π., 1310α, 35.

βαθύτερη αιτία των παθημάτων αυτού του τόπου είναι η λειψή και στραβή παιδεία. Ο απαίδευτος πολίτης γίνεται το ευκολότερο θύμα των λαοπλάνων και των λαοφάγων. Ο πολίτης που μαθαίνει να περιφρονεί τη μάθηση, τελικά μαθαίνει να μη μαθαίνει τίποτα απ' τα πάθη του, τίποτα για τις παθογόνες εστίες και για όσους ψωμίζονται απ' αυτές.

Εικοσιδύο αιώνες μετά τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, ο Γάλλος ιστορικός Jules Michelet συνόψιζε τα διδάγματά τους: “Ποιο είναι το πρώτο κεφάλαιο της Πολιτικής; Η Παιδεία. Ποιο είναι το δεύτερο; Η Παιδεία. Και ποιο το τρίτο; Η Παιδεία”.

Εμείς έχουμε κάνει την Παιδεία όχι κεφάλαιο, όχι παράγραφο, όχι καν υστερόγραφο, αλλά πλαστογράφημα...

Με οδυνηρούς χαιρετισμούς
X.X.X.»

Και για την αντιγραφή
Μ. ΠΛ.

ΠΕΙΘΟΥΣ ΕΛΛΕΙΜΜΑ

Το μέγα κενό του διεθνούς και του ελληνικού ισοζυγίου

ΠΙΟ ΦΛΟΓΙΣΜΕΝΗ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ στην Αθήνα δύσκολα θα φανταζόταν κανείς. Ο γλαφυρός συνδυασμός κυνικών καυμάτων και κυνικών συμπεριφορών, οι πυρπολήσεις δασών και η πυρπόληση του Βοτανικού (τι σαρδονική σύμπτωση ονομασίας, έστω κι αν στον Βοτανικό δεν φυτρώνει πια κανένα βότανο!), η μισή Αθήνα ν' απεργεί και να διαδηλώνει κι η άλλη μισή να την πληρώνει και να τους πληρώνει (υπουργούς και απεργούς), το «τα πάντα ρει» να έχει μετατραπεί σε «τα πάντα ΡΕΟ», οι καθημερινές εκρήξεις των τιμών και οι καθεβραδινές διαρρήξεις καταστημάτων, οι κρίσεις στα εθνικά θέματα και οι ακρισίες στον χειρισμό τους, αυτά και τόσα άλλα επιβεβαιώνουν πως «όλα είναι θαυμάσια στον θαυμασιότερο των τόπων», όπως θα έλεγε ο φιλόσοφος Παγγλώσσης στον βολτταιρικό Αγαθούλη.

Αλλά δεν χρειάζεται να επιμείνω σε πράγματα και θάματα, που όλοι τα ξέρουν και όλοι τα υπομένουν. Θα ήθελα, μόνο, να σταθώ, σε δυο (καινούργιους) όρους, που μπήκαν ορμητικά στη ζωή μας: «Μάαστριχτ» και «Δημοκρατικό έλλειμμα».

Ο πρώτος, το «Μάαστριχτ», μοιάζει μ' εκείνο το «τέρας του

Λοχ Νες» της Σκωτίας, που όλοι μιλούσαν γι' αυτό, αλλά κανένας δεν γνώριζε γι' αυτό τίποτα. Το σπουδαιότερο και το χαριέστερο: το Μάαστριχτ αποτελεί, εδώ, ουρανόσταλτο «άλλοθι» και, μαζί, «αποδιοπομπαίο τράγο». Άλλοθι της κυβέρνησης, για να επιβάλει καινούργια ανθρωποφαγικά «μέτρα», και αποδιοπομπαίο όλων των άλλων, για να «φάνει» την κυβέρνηση. Συνθήκη που αποβλέπει στην ενοποίηση της Ευρώπης, το Μάαστριχτ κατάντησε στη χώρα μας ένα ακόμα εργαλείο διχασμού των Ελλήνων, που φανατίζονται όχι για το περιεχόμενό του, αλλά για τις κομματικές σκοπιμότητες, που ο φανατισμός αυτός εξυπηρετεί. Γι' άλλη μια φορά, δεν σουρομαδιόμαστε περί της ουσίας μιας σημαντικής συνθήκης, αλλά «περί όνου σκιάς» και περί όνων σανών – κι ας με συχωρέσουν τα συμπαθέστατα τετράποδα, τα πολύ πιο σώφρονα απ' τους δίποδους γαιίδουρολάτες...

Ο άλλος όρος, «Δημοκρατικό έλλειμμα», αναφέρεται στην Ευρώπη, που «δεν είναι αρκετά δημοκρατική». (Και είναι, βέβαια, κωμικά ιταμό να το ισχυρίζονται αυτό οι –ακόμα– θαυμαστές καθεστώτων, που χρησιμοποίησαν τη λέξη «Δημοκρατία» με απέραντη αναισχυντία, για να μασκαρέψουν τους κανιβαλικούς ολοκληρωτισμούς τους).

Αλλά το πραγματικό έλλειμμα, τόσο στην παγκόσμια όσο και στην ελληνική κοινότητα, είναι το «έλλειμμα πειθούς» – που, αυτό, πραγματικά αποτελεί αίτιο και αιτιατό του «δημοκρατικού ελλείμματος». Κανένας δεν πείθει πια κανένα για τις προθέσεις του και τις πράξεις του, έτσι που η πολιτική επιχειρηματολογία και οι πολιτικές πρακτικές κατανοούν μια διελκυστίδα απάτης και δυσπιστίας, που θα έμοιαζε με παιχνίδι μωρών στο κενό, αν δεν είχε τόσο τραγικές συνέπειες και καταλυτικές επιπτώσεις.

Ποιος αγνοεί ότι απαραίτητος και απαραίατος όρος της πολιτικής και κοινωνικής ζωής είναι η πειθώ: η ικανότητα να πείθεις πως οι πράξεις σου ξεκινάνε από σωστές αρχές και πως είναι δίκαιες και ωφέλιμες για το κοινωνικό σύνολο; Χωρίς

αυτήν, το έρμο «σύνολο» όχι μόνο δεν αποδέχεται και δεν στηρίζει την πολιτική των κάθε είδους («ηγετών») του, αλλά αντίθετα την αντιμάχεται, έτσι που η «άπειθη» πολιτική (αν μπορούμε να την πούμε έτσι) προκαλεί την απείθεια του πολίτη και την τελική ανατροπή της.

Αυτά τα πολύ απλά φαίνεται να τ' αγνοούν ή να τ' αψηφούν οι «μεγάλοι» και οι «μικροί» του κόσμου μας. Έστω κι αν αποτελούν πανάρχαιους κοινούς τόπους. Οι Έλληνες είχαν υψώσει την Πειθώ σε θεά, ισότιμη με τους Ολύμπιους¹. Και στο στόμα της ίδιας της Αθηνάς βάζει ο Αισχύλος τον καίριο λόγο:

«Χάρη στο βλέμμα της Πειθώς / τη γλώσσα και το στόμα μου κυβέρησα / στην άγρια προστά την άρησή τους. / Μ' οδήγησεν ο Ζευς, που προστατεύει το διάλογο» («Στέργω δ' όμματα Πειθούς, / ότι μοι γλώσσαν και στόμ' επωπά / προς τάσδ' αγρώως επανηγάμενας. / Αλλ' εκράτησε Ζευς αγοραίος»²). Κι ο Ευριπίδης θα πει πως «δεν υπάρχει άλλος ναός για την Πειθώ παρά ο Λόγος» («Ουκ έστι Πειθούς ιερόν άλλο πλην Λόγος»³). Ο «Ζευς αγοραίος», που αναφέρει ο Αισχύλος, ήταν προστάτης της Αγοράς, της Εκκλησίας του Δήμου, και άρα του δημοκρατικού διαλόγου – αυτού ακριβώς που τόσο τον καταφρονούν όσοι ισχυρίζονται πως «διαλέγονται».

Βέβαια, στα γεράματά του, ο Πλάτων συμβούλευε «να χρησιμοποιούμε δυο πράγματα στη νομοθεσία, την πειθώ και τη βία» («Δυοίν χρήσθαι προς τας νομοθεσίας, πειθοί και βία»⁴). Στις μέρες μας (μόνο);, οι νομοκράτορες αγνοούν το πρώτο κι εφαρμόζουν ακράτητα κι άκριτα το δεύτερο, επαληθεύοντας τον λόγο του Δημοσθένη:

1. Βλ. Σαπφώ, 135· Ησίοδο, Έργα, 73, Θεογονία, 349· Πίνδαρο, Πυθ. 9, 39· Αισχύλο, Ικέτιδες, 1040· Μέγανδρο, Επιτρέποντες, 338 κ.λπ.

2. Ευμενίδες, 970. Μετάφρ. Κ.Χ. Μύρη.

3. Αντιγόνη, απ. 170.

4. Νόμοι, Δ, 722β.

«*Η αδιαφορία για το πώς θα κρίνει το πλήθος τους λόγους σου (και τις πράξεις σου), είναι γνώρισμα ολιγαρχικού ανθρώπου, που δίνει μεγαλύτερη σημασία στη βία παρά στην πειθώ*» («*Το δ' όπως έξουσιν οι πολλοί προς τον λόγον αφροντιστείν, ολιγαρχικού και βία μάλλον ή πειθοί προσέχοντος*»⁵).

Γι' αυτό κι ο Γοργίας χαρακτηρίζει την πειθώ όχι μόνο «*μέγιστον αγαθόν*» αλλά και «*αίτιον ελευθερίας*»⁶.

«*Ελευθερία*» σήμαινε, για τον Λεοντίνο σοφιστή –και σημαίνει πάντα– και ευθύνη και δικαιοσύνη. Πράγματα τόσο αμελητέα σήμερα, όπου οι πάντες τσακίζονται όχι για το πολιτικό και κοινωνικό («*αγαθόν*»), αλλά για αγαθά υλικότατα και ατομικότατα και κομματικότατα. Ξεχνώντας, πάλι, πως μόνο με την πειθώ εξασφαλίζεται η πειθαρχία, η πειθώ-υπακοή στις αρχές – που προϋποθέτει όμως και την πειθώ, την πειστικότητα των αρχών αυτών.

Πώς, λοιπόν, να μην υπάρχει σήμερα όχι «*έλλειμμα πειθούς*», αλλά *έλλειψη πειθούς ολοκληρωτική*:

– *Έλλειψη πειθούς των «μεγάλων»*, που πρωτοστατούν στην ίδρυση διεθνών οργανισμών και συμμαχιών για την «*επιβράτηση της διεθνούς ειρήνης και συνεργασίας*» – ενώ, ταυτόχρονα, υποκινούν ή τροφοδοτούν πλήθος πολέμους των «*μικρών*» (ή με τους «*μικρούς*»), για να επιβάλουν τις «*νέες τάξεις*» τους, ν' απλώσουν τις σφαίρες επιρροής τους σε νέους «*πελάτες*», να καρπωθούν νέα κέρδη απ' το εμπόριο των όπλων, τόσο απαραίτητο για την άνθηση της οικονομίας τους.

Αλλά και *έλλειψη πειθούς των «μικρών»*, που μάχονται για την «*ανεξαρτησία*» και την «*αυτοδιάθεσή τους*» – ενώ, ταυτόχρονα, σφαγιάζουν την ανεξαρτησία άλλων «*μικρών*», καταστρέφουν και αυτοκαταστρέφονται, καταπατούν όλα τ' ανθρω-

5. Πλούταρχος, *Δημοσθένης*, 8.

6. Πλάτων, *Γοργίας*, 452D.

πινα δικαιώματα, και ανοίγουν τις πύλες τους στην «προστασία» των «μεγάλων» ειρηνοποιών, που μόνο ανεξαρτησία δεν θα τους προσφέρει...

– Έλλειψη πειθούς των διεθνών οργανισμών, συμμαχιών, διασκέψεων κ.λπ., που σπαζοκεφαλιάζουν να πάρουν μέτρα για τη λύση των παγκόσμιων προβλημάτων – αλλά εφαρμόζουν άλλα μέτρα κι άλλα σταθμά σε κάθε περίπτωση, ανάλογα με τις βλέψεις των «μεγάλων» που κυριαρχούν σ' αυτές. Για χάρη των Σιιτών του Ιράκ λ.χ., καθελκύεται μια καινούργια «Θύελλα της ερήμου» – αλλά για την εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο, τη λεηλασία της και την καταδίκη σε προσφυγιά εκατοντάδων χιλιάδων Ελληνοκυπρίων, δεν τεντώθηκε ούτε σφεντόνα απ' τους προστάτες λαών και δικαιωμάτων. Για τα δίκαια των κρατιδίων της Γιουγκοσλαβίας, τσακίζονται οι «μεγάλοι» να προχωρήσουν σε «αναγνωρίσεις» τους – που όχι μόνο προκάλεσαν αποτροπαιές αλληλοσφαγές αλλά κι εγκυμονούν γενικότερες συγκρούσεις στα Βαλκάνια, προς άφατην αγκαλλίαση όσων οραματίζονται «μεγάλες Βουλγαρίες», «μεγάλες Αλβανίες» και, προπάντων, «μέγιστες Τουρκίες». Η τελευταία, ιδιαίτερα, θα ήταν εκείνη που θα τρυγούσε τα παχυλότερα οφέλη από ένα βαλκανικό πόλεμο, αφού θα παρουσιαζόταν σαν «κηδεμόνας» όλων των μουσουλμάνων της χερσονήσου του Αίμου και αφού έχει την υπεροπλία απέναντι σ' όλες τις βαλκανικές χώρες. Αν το έγκλημα της απριλιανής χούντας στην Κύπρο του 1974 της πρόσφερε την περιπόθητη ευκαιρία ν' αρπάξει το ένα τρίτο της μεγαλονήσου, ένας πόλεμος στα Βαλκάνια θα της ήταν ασύγκριτα πιο κερδοφόρος, μια και θα της έδινε λαβή ν' απλώσει την «αυτοκρατορία» της απ' την ανατολική Θράκη ως τα παράλια της Αδριατικής. Με τις ευλογίες των «μεγάλων», βέβαια, για την ειρηνοποιό και ανθρωπιστική δράση της πολυφίλητής τους «Βαλιδέ χανούμ»...

Όσο για τα δικά μας, η έλλειψη πειθούς φτάνει στο ιδεατό απόλυτο:

– Έλλειψη πειθούς της κυβέρνησης, που η πολιτική της και τα «μέτρα» της σωρεύουν όλα τα στερητικά της γλώσσας μας: πολιτική ανεύθνη, ασαφής, αντιφατική, αψυχολόγητη, αδιαφανής, ανάληκτη, αναποτελεσματική, αντιαναπτυξιακή και πάει λέγοντας. Πείθει ποτέ μια κυβέρνηση που άλλα τάζει κι άλλα κάνει, που αποφασίζει εσθιελικά και «αταλάντευτα» και, την άλλη ώρα, διαψεύδεται, αυτοδιαψεύδεται, αλληλοδιαψεύδεται από υπουργό σε υπουργό, που το «Όχι άλλοι φόροι» της σημαίνει άφευκτα «Πάλι φόροι, χειρότεροι», που απολύει χιλιάδες για ν' ανακουφίσει τον προϋπολογισμό και, την άλλη μέρα, διορίζει άλλους τόσους για ν' ανακουφίσει τα «δικά της παιδιά», που επιβάλλει μέτρα άνισα, άδικα, άνομα ακόμα, στραγγαλίζοντας τους αποχειροβίωτους και ψωμίζοντας φοροφυγάδες κι αισχροκερδείς, που πολιτεύεται τόσο άστοχα (χωρίς σωστούς στόχους αλλά και στην πιο ακατάλληλη ώρα), ξεσηκώνοντας κοινωνικές ομάδες και «φορείς», τάξεις και παρατάξεις κάθε λογής, όλους μαζί, για όλα τα θέματα, εναντίον όλης της πολιτείας της κι εναντίον της ίδιας της Πολιτείας;

Πείθει για τη στάση της στα εθνικά θέματα, όταν αναλώνει όλες τις δυνάμεις της για την ονομασία των Σκοπίων – αλλά, μόλις δικαιώνεται στη Λισαβόνα, χουζουρεύει πάνω στις δάφνες της και «αμελεί» να κατοχυρώσει την απόφαση αυτή, τυφλώνεται μπρος στην (από καιρό δηλωμένη) απόφαση της Ρωσίας ν' αναγνωρίσει το ψευτοκράτος και μένει έκπληκτη για τη «λαθεμένη αναγνώρισή» τους απ' τη Μόσχα, που δεν εξέπληξε ωστόσο κανένα;

Πείθει για την «στερρά αποφασιστικότητά» της, όταν δέχεται βουβή το ηχηρότατο ράπισμα της τερατώδους απόφασης της ΔΕΕ που, με την εξαίρεση στο άρθρο 5, κυριολεκτικά εξωθεί την Τουρκία να επιτεθεί στην Ελλάδα, απερίσπαστη κι ανενόχλητη;

Πείθει μια κυβέρνηση, που έδωσε τον «υπέρ πάντων αγώνα» για να μην υπεξαιρέσουν τα Σκόπια το όνομα Μακεδονία, αλλά μένει βουβή όταν τα αυτά Σκόπια υποκλέπτουν το σύμβολο της

αρχαίας Μακεδονίας, τον δεκαεξάκτινο ήλιο της Βεργίνας, διακηρύσσοντας έτσι ιταμότατα τις επεκτατικές βλέψεις τους; Κι αξιώνουν, μάλιστα, να τους χρωστάμε και χάρη από πάνω, αφού –κατά τον υπουργό τους των Εξωτερικών Μαλέβιτς– «αποτελεί τιμή για τους αρχαίους Μακεδόνες ότι κάποιος λαός θέλει να χρησιμοποιήσει το έμβλημά τους!» Με την ίδια λογική, ο κάθε πορτοφολάς τιμά το θύμα του, όταν του σουφρώνει το ρολόι που είχε κληρονομήσει απ' τον πατέρα του...

Πείθει, τέλος, όταν αισιοδοξεί ακατάβλητα για τη φιλία με την Τουρκία και για τις συνομιλίες γύρω στο Κυπριακό – και διαψεύδεται παραχρήμα απ' την αδιαλλαξία του Ντενκτάς και την αλυγισιά του Ντεμιρέλ, που, για χάρη τους, καταχώνιασε ως και το πτώμα του επισημηναγού Σαλμά;

– Έλλειψη πειθούς, όμως, και της αντιπολίτευσης, της αξιωματικής προπάντων, αφού κι εκείνη είχε ακολουθήσει την ίδιαν αλλοπρόσαλλη και καταστροφική πολιτικήν όταν κυβερνούσε, αφού κι εκείνη δεν είχε διστάσει να καταφεύγει σε πολιτικές επιστρατεύσεις και να προκαλεί κοινωνικές συγκρούσεις, αφού δεν προτείνει άλλη πανάκεια παρά («εκλογές») – για να μας σώσει με τις ίδιες μεθόδους, που αποδείχθηκαν τόσο άλογες, άγονες κι εθνοφθόρες.

– Έλλειψη πειθούς των συνδικάτων, που αδιαφορούν για την οικονομική εξαθλίωση της χώρας και θυσιάζουν τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα των κλάδων τους, για να διατηρήσουν τα «κεκτημένα» και τα «προνόμιά» τους, που οδήγησαν το δημόσιο ταμείο και τ' άλλα ταμεία στη χρεωκοπία και στη διάλυση.

Μ' ένα λόγο, έλλειψη πειθούς των πάντων, αφού για τους πάντες τα τραγικά προβλήματα του τόπου δεν είναι παρά ευκαιρίες για δημοσκοπία και κερδοσκοπία, με την πλατιά έννοια του όρου – για την συγκομιδή κερδών πολιτικών, οικονομικών, κομματικών, συντεχνιακών. Η απόπληκτη χώρα μας σκυλεύεται απ' όλους – και κανένας τους δε νοιάζεται παρά πώς θ' αρπάξει το πιο μεγάλο κοψίδι και πώς θα ροκανίσει τα πιο πολλά κόκαλά της.

Ο γερο-ΗΣίοδος έλεγε:

«Έχετε στο νου σας, βασιλιάδες, πως μαστορεύει δυστυχίες για τον εαυτό του αυτός που μαστορεύει δυστυχίες στους άλλους (στο λαό): ο κακός στοχασμός είναι προπαντός ο πιο κακός για κείνον που τον κάνει» («Οι γ' αυτό κακά τέχει ανήρ άλλω κακά τέχων / η δε κακή βουλή τω βουλεύσαντι κακίστη»⁷).

Διόλου δεν μας παρηγορεί, ωστόσο, η τιμωρία που περιμένει (ίσως) τους «μαστόρους». Εκείνο που μας πονάει, είναι οι «δυστυχίες» που μας επιβάλλουν, πολύ νωρίτερα και πολύ βαρύτερα απ' τον δικό τους κολασμό.

30.8.92

7. Έργα και ημέραι, 260. Μετάφρ. Δ. Λεκατσά.

MONTAIGNE Ο ΕΠΙΚΑΙΡΟΣ

ΤΕΤΡΑΚΟΣΙΑ ΑΚΡΙΒΩΣ ΧΡΟΝΙΑ κλείνουν σήμερα απ' τον θάνατο του Michel Eyquem (Εκέμ) de Montaigne (28.2.1553-13.9.1592). Ένας απ' τους κορυφαίους σκαπανείς της Αναγέννησης, ο «Μονταίνιος» όπως τον έγραφαν εδώ παλιότερα, ο «Μονταίνι» όπως μεταγράφεται, κατά προσέγγιση, σήμερα, έμνε ωστόσο ελάχιστα γνωστός στη χώρα μας μέχρι τελευταία. Μόλις το 1951, ο Κλέων Παράσχος μετάφρασε *Οχτώ Δοκίμιά* του, συνοδευμένα από πολυσέλιδο Πρόλογο. Άλλα 28 χρόνια πέρασαν για να δει το φως η μετάφραση *22 Δοκιμίων* του απ' τον Θανάση Νάκα (Κάλβος, 1979), που του χρωστάμε και μια σειρά σημαντικές μελέτες για τον μεγάλο Γάλλο στοχαστή¹. Ωσπου, ο Φίλιππος Δρακονταειδής επωμίσθηκε τον άθλο να μεταφράσει το σύνολο των *Δοκιμίων* (Εστία, 1983). Άθλος πραγματικός, αν αναλογισθεί κανείς όχι μόνο τον όγκο του έργου (κάπου 1.300 σελίδες), αλλά προπάντων τους αμέτρητους σκοπέλους του πρωτοτύ-

1. Βλ. *Ο Montaigne και το Δοκίμιο*, Κάλβος 1981.

που, γραμμένου στην παλιά γαλλική γλώσσα και με ύφος ιδιότυπο. Κι ο μεταφραστής τον διεκπεραίωσε με ζηλευτή ευστοχία και πληρότητα².

Αλλά τι μπορεί να «πει» ο Μ. του 16ου αιώνα στους ανθρώπους του 20ού; Δεν έχω διόλου τη φιλοδοξία ούτε την αρμοδιότητα ν' αναλύσω το έργο του. Θα ήθελα, μόνο, να επισημάνω – όσο το επιτρέπει ο χώρος – την «επικαιρότητα» της σκέψης και της στάσης του σ' όλους σχεδόν τους τομείς του «είναι» και του «γίγνεσθαι».

Κατ' εξοχήν άνθρωπος της εποχής του, ο Μ. μπόρεσε να την «υπερβεί», εκφράζοντάς την όσο λίγοι. Δεν χρειάζεται να πω ότι ο «μεγάλος» εκείνος αιώνας ήταν αιώνας κοσμοϊστορικών («παναστάσεων»), πολιτικών και οικονομικών, πνευματικών και επιστημονικών – ο αιώνας του Λούθηρου και του Κοπέρνικου, του Θ. Μόρου και του Μακιαβέλι, του Φρ. Μπέικον και του Σαίξπηρ. Εφευρέσεις και ανακαλύψεις νέων χωρών, Αναγέννηση στη γνώση και στις τέχνες, ανθρωποκεντρισμός που σάρωσε τον μεσαιωνικό θεοκεντρισμό, θρησκευτική Μεταρρύθμιση και Αντιμεταρρύθμιση, δημιουργία εθνικών κρατών, ανατράπανε την παλιά οπτική και βιοτική του κόσμου και τους αρμούς των μικροκόσμων του. Η Γαλλία, ειδικότερα, σπαραζόταν από λυσσαλέους «θρησκευτικούς πολέμους» (1562-93), που ρήμαζαν χώρα κι ανθρώπους, και όπου ο Μ. πλήρωσε κι αυτός τον φόρο του αλόγιστου φανατισμού και της αλληλοεξόντωσης.

Πώς όλες αυτές οι «κρίσεις» θυμίζουν δραματικά τη δική μας πολυώδυνη εποχή, είναι ολοφάνερο. Κι ωστόσο, ο Μ. μπόρεσε, μέσα σ' αυτόν τον κυκεώνα, να στοχασθεί ψύχραιμα για τ' ανθρώπινα («ο πρώτος Γάλλος που τόλμησε να σκεφθεί», τον χαρακτήρισε ο Lamettrie), να εξάρθει πάνω από μίση και σφαγές –

2. Απ' αυτή τη μετάφραση, και τ' αποσπάσματα που παραθέτω. Σε παρένθεση, το Βιβλίο και το Κεφάλαιο του πρωτοτύπου και, μετά, ο τόμος και η σελίδα της μετάφρασης.

να «αποστασιοποιηθεί», θα λέγαμε σήμερα– και να δώσει ακριβιά διδάγματα ήθους για κάθε καιρό και τόπο.

Στα *Δοκίμιά* του μιλάει, βέβαια, για τον εαυτό του και με τον εαυτό του –ήταν ο πρώτος που είπε «je»–, στάση που ο Σταντάλ θα την ονομάσει («εγωτισμό») (egotisme). Αλλά μέσα σ' αυτή την απέραντη «εγωλογία», μέσα σ' αυτό το «συνονθύλευμα» («*fic-cassée*»), το λέει ο ίδιος: III, 12 / Γ, 36), θίγει αμέτρητα βιοτικά, πνευματικά και πολιτικά προβλήματα, που και σήμερα απασχολούν σκεπτόμενους και μη.

Πλούτος του αρίφνητος στάθηκε η ελληνική και λατινική Γραμματεία –αμέτρητες είναι οι αναφορές κι αναδρομές του σ' αυτήν–, 1.000 τόμους είχε στη βιβλιοθήκη του (αριθμός τεράστιος για τότε), που στα δοκάρια της είχε αναγράψει πλήθος ελληνικά και λατινικά ρητά, αλλά ένα μόνο στα γαλλικά: το περιλάλητο δικό του «*Τι ξέρω;*» – «*Que sais-je?*» (II, 12 / B, 247).

Κι ακριβώς η Γνώση ήταν το κύριο ερώτημά του: «*Πώς γνωρίζουμε; Πώς να γνωρίσουμε τον εαυτό μας; Πώς να ζήσουμε όσο γίνεται καλύτερα;*».

Προορισμό και δικαίωση του ανθρώπου θεωρεί ο Μ. την αλήθεια και την έρευνα – το ψέμα είναι αρρώστια ψυχών και κοινωνιών: «*Έχουμε γεννηθεί ν' αναζητούμε την αλήθεια... Ο κόσμος δεν είναι παρά ένα σχολείο έρευνας*» (III, 8 / Γ, 183). «*Το πρώτο στάδιο της διαφθοράς των ηθών είναι ο εξοστρακισμός της αλήθειας*» (II, 18 / B, 416). Ξέρει, ωστόσο, πόσο σχετικά στην όψη, είναι και τα δύο (III, 11 / Γ, 303). Γι' αυτό αναζητά την αλήθεια στον διάλογο, που μπορεί να οδηγήσει στην ανεύρεση του αληθινού – μαθητής, κι εδώ, των Ελλήνων: «*Παρηγυρίζω και ασπάζομαι την αλήθεια σε όποιο χέρι κι αν τη βρίσκω, και της παραδίνομαι με χαρά, και της τείνω τα νικημένα όπλα μου, από μακριά όταν τη βλέπω να πλησιάζει*» (III, 8 / B, 179). (Γι σημαίνει αυτό σήμερα, όπου αλήθεια και διάλογος έχουν γίνει φενάκες και παγίδες, όσο ποτέ;).

Τον διάλογο αυτό τον επιχειρεί προπάντων με τους μεγάλους

των περασμένων καιρών. Όμως, δεν δέχεται τίποτα σαν ακλόνητο δόγμα. Ίσα-ίσα, θα πει, «η πολλή γνώση φέρνει την ευκαιρία για μεγαλύτερη αμφιβολία» (II, 12 / B, 222), συμφωνώντας κι εδώ, με τον Σωκράτη, τον Αριστοτέλη, αλλά και με τον Άγιο Αυγουστίνο («Αμφιβάλλω, άρα υπάρχω» – «*Dubito, ergo sum*»). Κι ο Μ., που τόσα αντλούσε απ' τη γνώση των αρχαίων, θα προσθέσει, ωστόσο: «Πρέπει (καιείς) να διαποτισθεί από τους χυμούς τους, όχι να μάθει τις αρχές τους. Και να ξεχάσει θαρραλέα, αν θέλει, από πού τις έχει πάρει, αλλά να ξέρει να τις κάνει δικές του» (I, 26 / A, 213). Με κίνδυνο, βέβαια, να τον λιθοβολήσουν οι κάθε χρώματος δογματικοί... Αυτούς, άλλωστε, θα είχε στον νου του, όταν, σε καιρούς θανάσιμων δογματισμών και μισαλλοδοξίας (καλή ώρα!), έγραφε: «Δεν ξέρω να στρατεύομαι τόσο βαθιά και τόσο ολοκληρωτικά. Όταν η θέλησή μου με δίνει σ' ένα κόμμα, αυτό δεν γίνεται με τόσο βίαιη υποχρέωση, ώστε η νόησή μου να μολύνεται» (III, 10 / Γ, 285).

Συνακλόουθα, αφιερώνει ένα μεγάλο δοκίμιό του στην Παιδεία, στην «Αγωγή των παιδιών» (I, 26), κατά το πρότυπο του *Περί παιδων αγωγής* του Πλουτάρχου. Αλλά και σε πολλά άλλα σημεία, ελεεινολογεί την (τοπική και σημερινή) εκπαίδευση, που «δεν αποβλέπει παρά να μας παραγεμίσει με γνώσεις· αλλά για την κρίση κι αρετή, ουδέν επί του προκειμένου... Δεν μοχθούμε παρά να γεμίσουμε το μνημονικό κι αφήνουμε την κρίση και τη συνείδηση άδειες» (I, 25 / A, 195-6). Και σαρκάζει τους ταρτούφους που «στέλνουν τη συνείδησή τους στο πορνείο και κρατούν τη συμπεριφορά τους σύμφωνη με τον κανόνα» (III, 5 / Γ, 89). (Μισόν αιώνα νωρίτερα, ο Ραμπελαί είχε γράψει καταπελτικά: «Γνώση χωρίς συνείδηση δεν είναι παρά ρήμαγμα της ψυχής»³). Και, φυσικά, στηλιτεύει την αποστήθιση (που βασίλευε και βασιλεύει ακόμα,

3. «Science sans conscience / n'est que ruine de l'âme»: *Pantagruel* (1532), κεφ. 8.

εδώ!) και καταδικάζει «κάθε βία στην αγωγή. Υπάρχει κάτι δουλοπρεπές στην αυστηρότητα και τον καταναγκασμό» (II, 8 / B, 81). Και παραπέρα: «Έστω κι αν μπορούσα να κάνω να με φοβούνται, θα προτιμούσα ακόμα καλύτερα να μ' αγαπούν» (II, 8 / B, 86).

Και αυτό το τελευταίο μας φέρνει σ' ένα άλλο πεδίο των Δοκιμιών: στην Πολιτική – όπου κυριαρχούν πάντα η βία, ο καταναγκασμός, ο φόβος. Πνεύμα και ψυχή ελεύθερη, ο Μ. δηλώνει πως «μισεί κάθε λογής τυραννία, είτε στα λόγια, είτε στην πράξη» (III, 8 / Γ, 187). Γι' αυτό, πόθος και στόχος του είναι η άσκηση στην ελευθερία: «Ανάμεσα στις ελεύθερες τέχνες, ας αρχίσουμε απ' την τέχνη που μας καθιστά ελεύθερους» (I, 26 / A, 222). Αντίθετα, λογαριάζει δούλους όσους δέχονται την «πραγματική και ουσιαστική υποταγή», όσους «πάνε γυρεύοντας και αρέσκονται να έχουν τιμή και πλούτη από εκδουλεύσεις» στους ηγεμόνες (I, 42 / A, 343). Μ' όλο που ήταν φίλος του βασιλιά Ερρίκου Δ', μ' όλο που χρημάτισε δυο φορές Δήμαρχος του Μπορντώ, δεν έχει αυταπάτες για στέμματα κι εξουσίες, και δεν διστάζει να υιοθετήσει το δίστιχο του Λουκανού, «Να βγει απ' τη βασιλική αυλή/ όποιος θέλει να μείνει καθαρός» (III, 9 / Γ, 261). Και κλείνει τα Δοκίμιά του με την «βλάσφημη» αποστροφή: «Και στον ψηλότερο θρόνο του κόσμου, δεν παύουμε να καθόμαστε πάνω στον πισινό μας» (III, 13 / Γ, 414).

Σε μια εποχή, όπου ήταν τόσο έντονος ο διαχωρισμός εθνών, τάξεων, φύλων, ο Μ. θα υπερασπισθεί την ισότητα και θα καταδικάσει τους «εθνικισμούς»: «Η Φύση μάς έφερε στον κόσμο ελεύθερους κι αδέσμευτους: φυλακίζουμε τους εαυτούς μας σε ορισμένες περιοχές» (III, 9 / Γ, 237). Κι ακόμα πιο πολύ: θ' αρνηθεί την αποικιοκρατία και τον διαχωρισμό σε «πολιτισμένους» και «βάρβαρους» (I, 31)⁴, και θα διακηρύξει –όπως ο Σωκράτης, ο

4. Στο δοκίμιο αυτό «Περί των κανιβάλων», ο Μ. δίνει την εικόνα μιας «πρωτόγονης» κοινωνίας (A, 277), που θα την «αντιγράψει» ο Σαίξπηρ στον λόγο του Γκονζάλου για την «ιδανική πολιτεία» (*Τρικυμία*, Πράξη Β', Σκηνή 1).

Δημόκριτος, ο Διογένης— πως είναι «κοσμοπολίτης»: «Θεωρώ όλους τους ανθρώπους συμπατριώτες μου, κι αγκαλιάζω έναν Πολωνό όπως κάνω για έναν Γάλλο, υποτάσσοντας αυτό τον εθνικό δεσμό στο παγκόσμιο και το κοινό» (III, 9 / Γ, 237). Και —δυ βήματα, ακόμα, απ' τον Μεσαίωνα— θ' αναδειχθεί «φεμινιστής» λέγοντας αυτό που είναι κοινό σύνθημα σήμερα: «Οι γυναίκες δεν έχουν ολότελα άδικο, όταν απορρίπτουν τους κανόνες ζωής που ισχύουν στον κόσμο, εφ' όσον μάλιστα οι άντρες τους έφτιαξαν δίχως αυτές» (III, 5 / Γ, 93).

Δεν είναι λιγότερο επίκαιρη η στάση του απέναντι στις εμφύλιες συγκρούσεις, που μανιάζουν τόσο και σήμερα: Ο «τερατώδης» εμφύλιος πόλεμος «εξολοθρεύει τον εαυτό του... έρχεται να θεραπεύσει τον στασιασμό κι είναι γεμάτος στάσεις· θέλει να τιμωρήσει την ανυπακοή και της δίνει το παράδειγμα· κι ενώ χρησιμοποιείται για την υπεράσπιση των νόμων, παίζει τον ρόλο του στην καταπάτηση των ίδιων του των νόμων» (III, 12 / Γ, 319). Κι αξίζει να παραβληθούν οι ιερειμιάδες του Μ. με την περίφημη κι αξεπέραστη ανατομία των εμφύλιων συγκρούσεων απ' τον Θουκυδίδη (Γ, 82, 2 - 83).

Μέσα στην φονική αυτή αφροσύνη, ο Μ. προσπαθεί να μείνει νηφάλιος και ν' αντικρίσει αμερόληπτα φίλους κι εχθρούς, αρνούμενος τον φανατισμό και τη μισαλλοδοξία και πασχίζοντας για δικαιοκρασία: «Στις παρούσες περιπλοκές αυτού εδώ του Κράτους, το συμφέρον μου δεν μ' έκαμε να παραγνωρίσω ούτε τις αξιόπαινες ιδιότητες στους αντιπάλους μας, ούτε εκείνες που είναι αξιόμμεμπτες σε αυτούς που ακολούθησα. Οι άνθρωποι λατρεύουν όσα βρίσκονται στην πλευρά τους· εγώ ούτε καν δικαιολογώ τα περισσότερα πράγματα που βλέπω στη δική μου» (III, 10 / Γ, 285).

Πόσοι το μπορούν ακόμα και σήμερα, προπάντων σήμερα;

Λιανή, λειψήν ιδέα του Μ. δίνουν τούτα τα ψήγματα. Δεν θέλησα παρά να χαράξω ένα μικρό σκίτσο απ' αυτό το «βιβλίο καλής πίστης» (όπως το λέει ο ίδιος, αρχή-αρχή) κι απ' τον στοχαστή που μπορούσε να καυχιέται πως «λέει ελεύθερα την

άποψή του για κάθε πράγμα» (II, 10 / B, 107). Τιμώντας τον άνθρωπο, τον «κάθε άνθρωπο (που) περικλείει την ολοκληρωμένη μορφή της ανθρώπινης φύσης» («*Chaque homme porte la forme entière de l'humaine condition*»: III, 2 / Γ, 32), ο Μ. γίνεται ταυτόχρονα και ο τιμητής του, διαπιστώνοντας πως «δεν υπάρχει στον κόσμο θηρίο τόσο επίφοβο για τον άνθρωπο απ' τον άνθρωπο» (II, 19 / B, 423). Και δεν του αναγνωρίζει κανένα ελαφροντικό: «*Ας μην ψάχνουμε έξω από εμάς για την αρρώστια μας, είναι μέσα μας, είναι φυτεμένη στα σωθικά μας*» (II, 25 / B, 443). Μόνο αν γίνουμε «γιατροί του εαυτού μας», μπορούμε να ξεπεράσουμε αυτή τη θανατερή αρρώστια. «*Το μεγάλο κι ένδοξο αριστούργημά μας είναι να ζούμε προεπούμενα*» (III, 13 / Γ, 404). Όχι με ασκητισμούς, αναχωρητισμούς και ψευτοηθικολογίες, αλλά γευόμενοι τη ζωή σ' όλη την έκταση κι έντασή της, χωρίς να προδίνουμε την ανθρώπινη ουσία της: «*Είναι απόλυτη και σχεδόν θεία τελειότητα να ξέρεις ν' απολαμβάνεις μ' ευθύτητα τη ζωή σου*» (III, 13 / Γ, 417).

Ο Νίτσε έχει πει για τον Μ. πως ήταν «η πιο ελεύθερη και η πιο ρωμαλέα ψυχή που υπήρξε ποτέ». Υπερβολή αδικαιολόγητη από ένα φιλόσοφο που γνώριζε καλά την ελευθερία και το θάρρος σκέψης και λόγου των μεγάλων του αρχαίου και νεότερου κόσμου. Βέβαιο, μια φορά, είναι πως ο Μ. εγκαινίασε τη σύγχρονη σκέψη με την αδέσμευτη δημιουργική κριτική του της «ανθρώπινης κωμωδίας».

13.9.92

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΜΠΟΛΕΜΩΝ

Κινέζοι στρατηγοί και Έλληνες «στρατηλάτες»

ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΙΚΑ ΕΦΤΑΣΕ τούτες τις μέρες στα χέρια μου, ένα μικρό αλλά ενδιαφέρον βιβλίο. Τίτλος του *Η τέχνη του πολέμου*. Συγγραφέας του, ένας Κινέζος στρατηγός, ο Σουν Τζου, που έζησε γύρω στο 400 π.Χ.¹

Αλλά γιατί «συμπτωματικά» και γιατί η ενασχόληση μ' ένα τόσο μακρινό πόνημα, και μάλιστα από κάποιον φανατικό πολέμιο του πολέμου, όπως ο υπογράφων;

Πρώτα απ' όλα, επειδή η χώρα μας βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση με τον εαυτό της – σ' ένα «bellum omnium contra omnes», πόλεμο των πάντων κατά των πάντων, με άδηλη έκβαση για τους «πολεμιστές» αλλά με βέβαιη ήττα της κοινωνίας και του τόπου.

Ύστερα, επειδή ο πόλεμος αυτός είναι πόλεμος «πολιτικός» όσο και κοινωνικο-οικονομικός. Πριν 159 χρόνια, ο διασημότερος «πολεμολόγος» Καρλ φον Κλαούζεβιτς είχε πει το πασίγνω-

1. Μετάφρ. Δημ. Παυλάκη, Φόρμιγξ 1992. Σ' αυτήν και οι παραπομπές.

στο και πασιδηλο πια, «Ο πόλεμος είναι μια απλή συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα»². Αλλά και η πολιτική είναι –αυτονόητα– ένας πόλεμος με άλλα μέσα, όχι λιγότερο καταστροφικά, πολλές φορές.

Γι' αυτό, κι οι ηγέτες (πολιτικοί, συνδικαλιστικοί κ.λπ.) πολλά θα κέρδιζαν αν μελετούσαν, τότε τότε, κάποια πολεμικά εγχειρίδια. Όπως το λακωνικό βιβλίο του Σουν Τζου – άγνωστο, ως σήμερα εδώ, μ' όλο που πολύ έχει επαινεθεί απ' τον γνωστό σύγχρονο πολεμολόγο B.H. Lidell Hart³.

Τρία βασικά ερωτήματα προκαλεί ο τωρινός ελληνοελληνικός πόλεμος, σχετικά με την τακτική της κυβέρνησης, αλλά και των αντιπάλων της: Απ' τη μια, η υπέρμετρη διάρκειά του. Απ' την άλλη, το άνοιγμα πολλαπλών μετώπων επίθεσης. Τέλος, οι μεγάλες απώλειες, που συνεπιφέρει.

A. Αν άκουγαν οι πολιτικοί «στρατηγικοί» μας τον Σουν Τζου (και τόσους άλλους), θα μάθαιναν πως «η ταχύτητα είναι η ουσία του πολέμου» (σελ. 69), πως «σε όλη την ιστορία, δεν υπάρχει περίπτωση μιας χώρας (ή ενός κόμματος, μιας παράταξης, ενός συνδικάτου), που ωφελήθηκε από έναν παρατεταμένο πόλεμο. Μόνο κάποιος που γνωρίζει τα καταστροφικά αποτελέσματα ενός μακροχρόνιου πολέμου, μπορεί να κατανοήσει τη μεγάλη σπουδαιότητα της γρήγορης λήξης του» (σελ. 27).

Αλλά και ο Κλαούζεβιτς συμφωνεί πως ο καλός στρατηγός πρέπει να «ρίξει όλο το βάρος στην πλάστιγγα της πρώτης μάχης,

2. Στο «κλασικό» βιβλίο του *Για τον πόλεμο* (Vom Kriege, 1833). Ελλην. μετάφρ. Νατ. Ξεπουλιά, *Ο πόλεμος*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 53. Βλ. και το άρθρο μου «Πολεμολογίες», *Το Βήμα* 20.7.1980, και σε *Νέα Πολιτικά Α'*, Καστανιώτης, 1990, σελ. 19-25.

3. Στο βιβλίο του *Strategy*, ελλην. έκδ. *Η Έμμεσος στρατηγική*, ΓΕΣ, 1963. Ο Γάλλος πολεμολόγος Georges Bouthoul υποστηρίζει πως οι Κινέζοι περιφρονούσαν τον πόλεμο και «δοξάζανε τον εαυτό τους για τη στρατηγική τους αδυναμία» (*Ο Πόλεμος*, μετάφρ. Κ. Ζαρούκα, Ζαχαρόπουλος 1966, σελ. 13). Αλλά το βιβλίο του Σουν Τζου αποδείχνει το αντίθετο.

με την ελπίδα και τη θέληση να κερδίσει τα πάντα μ' αυτήν» (σελ. 265 της ελληνικής μετάφρασης).

Αντίθετα, οι δικοί μας πολέμαρχοι έχουν επιλέξει έναν απέλειωτο πόλεμο φθοράς – που φθείρει εκείνους και, το τρισχειρότερο, τη χώρα ολόκληρη.

Β. Θα διδάσκονταν, ακόμα, τη στοιχειώδη αρχή πως είναι ολέθριο ν' ανοίγεις πολλά μέτωπα μαζί, να πολλαπλασιάζεις τους εχθρούς σου, να διασπάζεις τις δυνάμεις σου. «*Η ανώτατη μορφή της τέχνης του στρατηγού*», λέει ο Σουν Τζου, «είναι να ματαιώσεις τα σχέδια του εχθρού· η επόμενη καλύτερη, να εμποδίσεις τη συνένωση των δυνάμεών του...» (σελ. 29). Αν δεν το κάνεις αυτό, αναγκάζεσαι να κατακερματίσεις τις δικές σου. Και τότε, «*αν ενισχύσεις την εμπροσθοφυλακή σου, θα εξασθενήσεις τα νότια σου. Αν ενισχύσεις τα νότια σου, θα εξασθενήσεις την εμπροσθοφυλακή σου. Αν ενισχύσεις τη δεξιά σου πτέρυγα, θα εξασθενήσεις την αριστερή. Αν ενισχύσεις την αριστερή, θα εξασθενήσεις τη δεξιά. Αν στείλεις ενισχύσεις παντού, θα είσαι παντού ασθενής*» (σελ. 40).

Κι ο Κλαούζεβιτς θα τονίσει πως αποτελεί θεμελιακή αρχή «*η αναγωγή του βάρους της εχθρικής δύναμης σε όσο το δυνατό λιγότερα κέντρα βάρους, αν είναι δυνατό μόνο σε ένα· στη συνέχεια, ο περιορισμός της επίθεσης εναντίον αυτών των κέντρων βάρους σε όσο το δυνατόν λιγότερες επιχειρήσεις, σε μία μόνον αν γίνεται...*» (σελ. 386).

Οι κυβερνητικοί «επιτελείς» μας, όμως, με απέραντη αυταρέσκεια και απερισκεψία, φρόντισαν ν' ανοίξουν μια ντουζίνα μέτωπα ταυτόχρονα, να τα βάλουν με όλες τις παραγωγικές τάξεις, με όλα τα κοινωνικά στρώματα – και φυσικά, να βάλονται απ' όλους κατατηγιστικά...

Γ. Ακόμα χειρότερα: Με την τακτική τους, δημιούργησαν μέτωπα και μέσα στο ίδιο το κόμμα τους. Αγνοώντας κι εδώ την εξόφθαλμη αλήθεια, που θυμίζει ο Σουν Τζου: «*Χωρίς αρμονία μέσα στο κράτος, δεν μπορεί να ξεκινήσει καμιά εκστρατεία. Χωρίς αρμονία μέσα στον στρατό, δεν μπορεί να σχηματισθεί παράταξη μάχης*» (σελ. 43).

Πολύ περισσότερο, όταν η δυσαρμονία υπάρχει στα σπλάγχνα της (κομματικής) παράταξης.

Δ. Κοινό, επίσης, τόπο αποτελεί η αρχή πως ο αμυνόμενος βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση απέναντι στον επιτιθέμενο. Ο δεύτερος θέλει να πάρει ό,τι δεν έχει (το έδαφος, τα όπλα, το «έχει» του άλλου), ο πρώτος τα έχει και θέλει να τα κρατήσει. Κι η αδυναμία του επιτιθέμενου γίνεται ακόμα μεγαλύτερη, όταν είναι πολλά τα μέτωπα της μάχης.

Στη δική μας περίπτωση, ταιριάζει θαυμάσια η παρομοίωση της άμυνας (των αμέτρητων που θίγονται απ' τα κυβερνητικά «μέτρα»), με το φίδι («σουάι-γίαν»): «Χτύπα το κεφάλι του και θα σου επιτεθεί με την ουρά του· χτύπα την ουρά του και θα σου επιτεθεί με το κεφάλι του· χτύπα το στη μέση, και θα σου επιτεθεί και με το κεφάλι και με την ουρά» (σελ. 73).

Άσε πια τα «φίδια στον κόρφο σου»...

Ε. Αποφασιστικό «μόνιμο τακτικό παράγοντα» θεωρεί ο στρατηγός Fuller –και όλοι οι πολεμολόγοι– την «προσπάθεια να καταβάλεις τον αντίπαλο με όσο γίνεται λιγότερες απώλειες για σένα»⁴. Ο Σουν Τζου προχωρεί ακόμα πιο πολύ: «Η ύψιστη τελειότητα συνίσταται στην εξουδετέρωση της εχθρικής αντίστασης χωρίς μάχη» (σελ. 29).

Οι δικοί μας («τακτικοί») όχι μόνο αποδύονται σε μάχες επί μαχών, αλλά και αδιαφορούν για τις αιματηρές απώλειες τόσο των δικών τους («στρατών»), όσο και του τόπου όλου. Φαίνεται πως, κατά τη δική τους αντίληψη, θα φτάσουμε στην «τελειότητα», όταν θα κατακτήσουμε να πούμε «τελειώσαμε σαν κοινωνία, σαν λαός, σαν χώρα».

ΣΤ. Ο Σουν Τζου μιλάει, φυσικά, και για τα χαρίσματα των ηγετών, ιδιαίτερα των εμπολέμων:

«Ο Ηγέτης διακρίνεται για τις αρετές της σοφίας, της ειλικρί-

4. J.F.C. Fuller, *The Natural History of War*, 1930.

νειας, της καλοσύνης, του θάρρους και της αυστηρότητας» (σελ. 23).

Οι «ηγέτες» μας κρατάνε μόνο την «αυστηρότητα» –που τη μεταφράζουν σε άλογη «αδιαλλαξία»– και πετάνε όλες τις άλλες χάρες.

Μέγα χάρισμα του Ηγέτη –προσθέτει ο Σουν Τζου– είναι και η αυτογνωσία και αλληλογνωσία:

«Αν γνωρίζεις τον εχθρό και τον εαυτό σου, δεν υπάρχει λόγος να φοβάσαι το αποτέλεσμα χιλίων μαχών. Αν γνωρίζεις τον εαυτό σου, αλλά όχι τον εχθρό, για κάθε νίκη που θα κερδίζεις, θα υφίστασαι και μια ήττα. Αν δεν γνωρίζεις ούτε τον εχθρό ούτε τον εαυτό σου, θα υποκύπτεις σε κάθε μάχη» (σελ. 31). Και προσθέτει: *«Αυτός που δεν μελετά προσεκτικά, αλλά παίρνει αφήφιστα τους αντιπάλους του, είναι βέβαιο ότι θα γίνει λεία τους»* (σελ. 53).

Δεν χρειάζεται να πω ότι, απ' τους κάθε λογής «ηγέτες» μας, λείπει απελπιστικά τόσο το «γνώθι σαυτόν», όσο και η γνώση των κατ' αυτών.

Ο Σουν Τζου, ωστόσο, επιλέγει:

«Ο φωτισμένος ηγέτης καταστρώνει μακρόπνοα σχέδια. Ο καλός στρατηγός τα εκτελεί... Ο φωτισμένος ηγέτης είναι προσεκτικός και ο καλός στρατηγός συνετός. Μ' αυτό τον τρόπο, διατηρείται η χώρα ειρηνική και ο στρατός άθικτος... Ένα κράτος που μια φορά καταστράφηκε, δεν θα υπάρξει ποτέ ξανά» (σελ. 84-85).

Και σ' όσους ξαστοχάνε αυτές τις συνετές συμβουλές, ταιριάζει ο λόγος του ίδιου του Σουν Τζου στον αστόχαστο βασιλιά Χο Λου:

«Στον βασιλιά αρέσουν μόνο τα κούφια λόγια. Δεν μπορεί να τα μετατρέψει σε έργα» (σελ. 19).

Απλές, πρωτοβάθμιες αλήθειες αποτελούν οι «αρχές» του Σουν Τζου. Αλλά, για τους πολεμάρχους μας, όλα αυτά είναι κινέζικα...

20.9.92

ΟΙ ΒΡΙΚΟΛΑΚΕΣ

Αναβιώσεις βίας και ρατσισμών

ΟΛΕΣ ΟΙ ΕΠΟΧΕΣ, όλες οι χώρες μαστίζονταν και μαστίζονταν από δραματικές αντιφάσεις. Μια απ' τις πιο αντιφατικές, όμως, είναι η δική μας εποχή και, ιδιαίτερα, η Ευρώπη «μας». Με τον αυτοχειρισμό του ολοκληρωτικού («παρκατού σοσιαλισμού»), ελπίσαμε σε τέλος των πολέμων, ψυχρών και χλιαρών – και ο χάρτης γέμισε από πύρινα σημάδια («μικρών») καυτών πολέμων. Ελπίσαμε σε μια ενωμένη Ευρώπη – και η ήπειρός μας πετσοκόβεται από εθνικισμούς, διαμελισμούς, επεκτατισμούς, ενώ πάει να χωριστεί σε Ευρώπη «των δύο ταχυτήτων». Ελπίσαμε σε κάποια ύφεση των οικονομικών και κοινωνικών κρίσεων – και κλυδωνιζόμαστε από κακοήθεις οικονομικούς πυρετούς και ατέρμονες κοινωνικές συγκρούσεις. Ελπίσαμε σε επικράτηση της δημοκρατίας – και αντιμετωπίζουμε την αναζωπύρωση δεξιών ολοκληρωτισμών και ρατσιστικής βίας.

Το τελευταίο τούτο απασχολεί λιγότερο τις δημοσιογραφικές στήλες και τις τηλεοπτικές οθόνες, που αφιερώνονται (όχι άδικα) στη γιουγκοσλαβική και καυκασιανή παραφροσύνη, ή στα

άλματα των νομισμάτων σε ύψος ή σε βάθος. Ωστόσο, το θέμα δεν είναι διόλου (αδευτερεύον). Η ραγδαία άνοδος των ακροδεξιών δυνάμεων σε μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες, τα «ρεσάλτα» των νεοναζί στην πρώτη Ανατολική Γερμανία κ.λπ. δεν είναι λιγότερο επικίνδυνα απ' τους εμφύλιους και τις νομισματικές κατααιγίδες. Προπάντων, επειδή έχουν τη σιωπηρή κατάφραση ή την ανοχή, των τρομαγμένων μικροαστών και των πενόμενων στρωμάτων που, μέσα στη βιοτική αγωνία τους, δεν βλέπουν τον μέγα κίνδυνο αυτής της αναγέννησης του μίσους και του φυλετικού φανατισμού.

Και ξεχνάνε. Ξεχνάνε πως, πριν από επτά κι έξι δεκαετίες, ανάλογα (φαινόμενα) αντιμετωπίστηκαν με ανάλογη ελαφρότητα ή «συμπάθεια».

Κι όμως, και τότε όπως και τώρα, οι προφήτες της πολιτικής και φυλετικής βίας δεν μασούσαν τα λόγια τους, δεν έκρυβαν τις προθέσεις τους, δεν δίσταζαν στις πράξεις τους. Ωμότατα, ιταμότατα, ρέκαζαν την (κοσμοθεωρία) τους – ταυτόσημη με των σημερινών ζηλωτών τους.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1920, ο Μουσολίνι διακήρυττε απερίφραστα: «Είμαι απόστολος της βίας». «Για μένα, η βία είναι ηθική, πιο ηθική από τον συμβιβασμό και τα παζαρέματα». «Αν ο φασισμός είναι ένας εγκληματικός συνεταιρισμός, αν η βία ξεπήδησε από μια ορισμένη ιστορική, πολιτική και ηθική ατμόσφαιρα, τότε η ευθύνη είναι δική μου, γιατί Εγώ σκόπιμα δημιούργησα την ατμόσφαιρα αυτή. Εγώ είμαι ο αρχηγός αυτού του εγκληματικού συνεταιρισμού»¹. (Έξοχη αυτοπροσωπογραφία – και πιστό πορτρέτο των κάθε φυράματος («σχυρών ανδρών»). Και πρόσθετε, διαφωτιστικά και επίκαιρα: «Η τεχνική του “σκουαντρίσμο” – της ομαδικής επίθεσης κατά των αντιπάλων τους, που

1. Στην Ιταλική Βουλή, μετά τη δολοφονία του σοσιαλιστή ηγέτη Ματτεότι απ' τους φασίστες.

είχαν εφαρμόσει οι φασίστες– μπόρεσε να αποδώσει εξαιτίας της ανοχής που έδειξαν απέναντί τους μεγάλα τμήματα του στρατού, της αστυνομίας και των τοπικών αρχών». (Παντού τα πάντα...).

Ο ισάδελφος και ομόφρων του Χίτλερ, τον ίδιο καιρό, («προμάντευσε»), το ίδιο αναίσχυντα:

«Η νίκη θα ευλογήσει εκείνον που θα χρησιμοποιεί, χωρίς οίκτο και δισταγμό, την πιο σκληρή βία»².

Καγκελάριος και «στρατάρχης» πια, συνέχιζε, στις παραμονές του πολέμου: *«Η δύναμή μας είναι η ταχύτης μας και η σκληρότητάς μας»³.* Κι ο «λακός» του στρατηγός Κάιτελ έγραφε, σε απόρρητη διαταγή του (16.12.1942): *«Δέον όπως ληφθή υπ' όψιν ότι η ανθρωπινή ζωή δεν έχει την παραμικράν αξίαν και ότι το εκφοβιστικόν αποτέλεσμα επιτυγχάνεται μόνον διά της αδιαστάκτου σκληρότητος».*

Όλοι αυτοί οι άγγελοι του ερέβους έχουν υψηλούς ηθικούς, ιδεολογικούς και εθνικούς στόχους, βέβαια. Όπως οι αρχαίοι ολιγαρχικοί, που τα «ιδανικά» τους διεκτραγωδεί ο Αριστοτέλης, περιγράφοντας την πολιτεία των Τριάκοντα Τυράννων της νικημένης Αθήνας:

«Δεν σέβονταν κανένα απ' τους πολίτες, αλλά σκότωσαν όσους ξεχωρίζαν από πλούτο, καταγωγή, ή αξίωμα, θέλοντας να εξαφανίσουν τους επίφοβους και, ταυτόχρονα, να αρπάξουν τις περιουσίες τους» («Ουδενός απείχοντο των πολιτών, αλλ' απέκτειναν τους και ταις ουσίαις και τω γένει και τοις αξιώμασι προέχοντας, υπεξαιρούμενοι τε τον φόβον και βουλόμενοι ταις ουσίαις διαρπάξειν»⁴). Το τερπνόν μετά του ωφελιμωτάτου...

Αντικείμενο αυτής της βίας είναι, όχι μόνο οι ιδεολογικοί εχθροί, αλλά και οι «κατώτερες φυλές», που «μαγαρίζουν» τα έθνη.

2. *Ο αγών μου* (1926), τόμ. Α', κεφ. 5 της ελλην. έκδοσης.

3. Ομιλία στους στρατηγούς του, 22.9.1939.

4. *Αθηναίων πολιτεία*, 35. Μετάφρ. Αγγ. Βλάχου, Εστία 1980.

Μέγας ευαγγελιστής του ρατσισμού, ο Χίτλερ, πολύ πριν υποκλέψει την εξουσία, διακήρυττε στο διαβόητο βιβλίο του:

«Ένα κράτος που, σε μια εποχή τέλειας μόλυνσης των φυλών, προσφύλαει, με κάθε μέσο, τα καλύτερα στοιχεία της δικής του, πρέπει μια μέρα να κυριαρχήσει πάνω στη γη»⁵. (Τα «καλύτερα στοιχεία» ήταν οι τραμπούκοι των Ες-Ες, των Ταγμάτων Εφόδου και Σία»...).

Κι ο «δόκτωρ» Τομά, συνήγορος του «θεωρητικού» του ναζισμού Ρόξενμπεργκ, δε δίσταζε να πει στη δίκη της Νυρεμβέργης: «*Η κίνησις αυτή –ο αντισημιτισμός– καθωρίσθη υπό της Μοίρας (sic) και ήτο ιστορικώς αναγκαία, ως αντίδρασις κατά του ρασιοναλισμού και της μηχανοκρατίας της εποχής μας*» (Τι συγκινητικό «ιδεολογικό» χρυσόχαρτο ή στρατσόχαρτο!).

Πού οδήγησαν αυτές οι «θεωρίες» και οι θηριωδίες, είναι πασίγνωστο. Χάρη, βέβαια, και στην εθελουφλία των «συμπαθούντων» και των συμφεροντολόγων – που του κάκου τους προειδοποιούσαν μερικοί οξυδερκείς, όπως ο σερ Ρόμπερτ Βάνσιταρτ, μόνιμος υφυπουργός των Εξωτερικών της Αγγλίας, που έγγραφε από τον Μάρτιο του 1933 κιόλας, τέσσερις μόλις μήνες μετά την υφαρπαγή της εξουσίας απ' τους χιτλερικούς:

«*Έχουμε να κάνουμε με ανθρώπους πολύ ωμούς, που μέσα στο κεφάλι τους έχουν ελάχιστες ιδέες πέρα από την κτηνώδη βία και τον μιλιταρισμό... και θα καταλήξουμε σε πόλεμο για χάρη τους*»...

Αλλά ποιος ακούει τις Κασσάνδρες;

Όσοι έχουν ακόμα μακρύτερη μνήμη, θυμούνται πως δάσκαλοι των πρωθιερέων εκείνων της βίας και του ρατσισμού στάθηκαν οι παμφίλτατοι Τούρκοι (κι όχι μόνο αυτοί, βέβαια), που τόσο θαυμάζονται σήμερα παγκοσμίως για τη δημοκρατία τους, τον ανθρωπισμό τους και τον πολιτισμό τους. Κάπως διαφορε-

5. *Ο αγών μου*, τόμ. Β', σελ. 323.

τικά τα έλεγε, πριν 115 χρόνια, ο Άγγλος πρωθυπουργός Γκλάντσον (Γλάδστων, στα καθ' ημάς):

«Από την πρώτη μαύρη μέρα που μπήκαν στην Ευρώπη, ήταν το μόνο δείγμα της ανθρωπότητας που έδειξε τη μεγαλύτερη έλλειψη ανθρωπισμού. Οπουδήποτε κι αν πήγαν, μια πλατιά κηλίδα αίματος έδειχνε τα ίχνη της διαβάσεώς τους και, σ' όλη την έκταση της κυριαρχίας τους, ο πολιτισμός εξαφανιζόταν. Παντού αντιπροσώπευαν μια κυβέρνηση βίας, σε αντίθεση με τη διακυβέρνηση του δικαίου»⁶. (Με τέτοιες περιγραμμένες πώς να μην είναι το «χαϊδεμένο παιδί» των «νέων τάξεων»);).

Ο άριστος μαθητής τους, ο Χίτλερ –που ήξερε πόσο κοντή είναι η διεθνής μνήμη, όταν ψαλιδίζεται από τα διεθνέστερα συμφέροντα– τους απένεμε τον δίκαιο φόρο τιμής, πριν εισβάλει στην Πολωνία:

«Διέταξα τα “Τάγματα Θανάτου” να σκοτώνουν ανηλεώς όλους τους άντρες, τις γυναίκες και τα παιδιά της πολωνικής φυλής... Ποιος μιλάει σήμερα για τη σφαγή των Αρμενίων από τους Τούρκους;»⁷.

Αν ζούσε τώρα –ο μη γένοιτο!– θα πρόσθετε: «Ποιος μιλάει για τις σφαγές των Ελλήνων, των Κυπρίων, των Κούρδων, αλλά και των ίδιων των αντιφροσούντων Τούρκων;».

Αποδιοπομπαίος τράγος όλων αυτών των γυμνοκέφαλων (skin heads) και γυμνόμυαλων είναι, φυσικά, ο «δήμος» και η δημοκρατία.

Όπως οι αρχαίοι ολιγαρχικοί, ορκίζονται κι αυτοί: «Και τω δήμω αεί κακόνους έσομαι και βουλευσω ό,τι αν έχω κακόν» («Και απέναντι του λαού θα τρέφω πάντα κακές διαθέσεις και θα σκεφθώ ό,τι κακό μπορώ να κάνω εναντίον του»⁸).

6. Σε G. Horton, *Η κατάρα της Ασίας* (1926). Μετάφρ. Γ. Τσελέκα 1980, σελ. 25.

7. Βλ. υποσημ. 3.

8. *Πολιτικά*, Ε, 1310α, 9. Μετάφρ. Β. Μοσκόβη, Χ. Καρατζά.

Για τον Χίτλερ, οι μάζες είναι «σαν ζώο που υπακούει μόνο στα ένστικτά του», που «στερείται κριτικού πνεύματος» και «δεν χειραγωγείται παρά μόνο αν φανατισθεί».

Και οι σύγχρονοι ομόφρονές τους θεωρούν τη δημοκρατία (μόλυνση του πνεύματος), δηλώνουν πως «θέλουμε να καταστρέψουμε τη δημοκρατία, και να εμπιστευθούμε την καθοδήγηση του κράτους σε λίγους αριστοκράτες της διανοήσεως», (και αριστοτέχνες των βασανιστηρίων, των στρατοπέδων συγκεντρώσεως και των θαλάμων αερίων...).

Ίδιοι λόγοι, ίδιες πράξεις, ίδιοι όλεθροι, μέσα στους αιώνες – προπάντων, πράξεις και λόγοι χτεσινοί μόλις, που τόσο γρήγορα απολησμονήθηκαν.

Η Ενωμένη Ευρώπη που οραματιζόμαστε, θα γίνει τάχα Ευρώπη της ενωμένης βίας, του ενωμένου ρατσισμού, που θα οδηγήσουν άσφαλτα σε καινούργιους ερειπιώνες εθνών και ψυχών;

«Είναι το ίδιο επικίνδυνο να δώσεις μαχαίρι σε τρελό και δύναμη σε κακόβουλο» («Ομοίως επισφαλές μαινομένο δούναι μάχαιραν και μοχθηρώ δύναμιν»), έλεγε ο Ιάμβλιχος⁹. Οι χτεσινοί και οι σημερινοί «μοχθηροί» κρατάνε όπλα πολύ φοβερότερα από μαχαίρια. Αλλά το πιο επικίνδυνο όπλο τους είναι η σιωπή και η ανοχή των πολλών – που θα γίνουν αυριανά θύματά τους...

27.9.92

9. Στοβαίος, ΜΓ, 71.

Ο ΕΚΜΑΥΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΣΤΗΣ

ΟΧΙ, ΔΕΝ ΘΑ ΜΙΛΗΣΩ για κάποια όμορφη κοπέλα, που πήρε τον «κακό δρόμο». Αλλά για ένα πανέμορφο νησί, που το απαρομοιάστο κάλλος του, του είχε χαρίσει το επίθετο «Καλλίστη», ωραιότατη: για τη Σαντορίνη, βέβαια. Δεν είναι, μάλιστα, πολύς καιρός που –στη σύνοδο των 17 χωρών-μελών του «Σχεδίου Δράσης για τη Μεσόγειο» του ΟΗΕ (Σεπτ. 1987), η Θήρα είχε ανακηρυχθεί ένας απ’ τους 100 «ιστορικούς και φυσικούς τόπους κοινού ενδιαφέροντος» της Μεσογείου.

Αυτά, η Φύση, η ιστορία και οι σύνοδοι. Η πραγματικότητα, όμως, είναι οδυνηρά διαφορετική.

Πρέπει, απ’ την αρχή, να «ομολογήσω» δυο πράγματα, για να κριθεί (ή να αμφισβητηθεί) η «αμεροληψία» μου. Πρώτα, πως με τη Σαντορίνη μ’ ενώνουν δεσμοί αίματος, αφού είναι η γενέτειρα των γονιών μου, και δεσμοί μνήμης, αφού εκεί πέρασα πολλά καλοκαίρια των παιδικών μου χρόνων – καλοκαίρια «μαγικά», σε μια ηλικία και σ’ έναν τόπο, όπου τα πάντα είναι μυθική περιπέτεια. Έπειτα, πως έχω να πάω στο αγαπημένο νησί 29 χρόνια, όχι μόνο εξαιτίας «αντικειμενικών συνθηκών»,

αλλά κι εξαιτίας της «απώθησης» που μου έχουν προκαλέσει οι πληροφορίες για την τωρινή κακοποίησή του. Όσα γράφω, στηρίζονται σε δεκάδες γραπτές και προφορικές καταγγελίες προσώπων απόλυτα αξιόπιστων, ανυστερόβουλα ερωτευμένων με το «μαύρο διαμάντι» του Αιγαίου, είτε επειδή γεννήθηκαν εκεί, είτε επειδή σαηγηνύτηκαν απ' την περικαλλή μοναδικότητά του.

Καταστροφές έχει πάθει πολλές η Σαντορίνη, μέσα στους αιώνες. Η (προ)τελευταία ήταν ο φοβερός σεισμός του Ιουλίου 1956, που ρήμαξε μεγάλο μέρος απ' τις κωμοπόλεις και τα χωριά της. Η συμφορά εκείνη επουλώθηκε, λίγο-λίγο, καλά ή κακά (περισσότερο κακά παρά καλά), και το νησί ξαναβρήκε τη ζωή και τον ρυθμό του, κάτω απ' τον ήλιο και τον άνεμο. Όσπου ήρθε ο άλλος όλεθρος, ο πιο ύπουλος και δίμορφος: ο «τουρισμός».

Ξένοι κι Έλληνες «ανακάλυψαν» ξαφνικά την απολησμονημένη Σαντορίνη, 600.000 τουρίστες περνάν από κει κάθε χρόνο, αφήνοντας χρήμα στους κατοίκους της, μαζεύοντας χρήμα όταν «εγκαθίστανται» εκεί – και αφανίζοντάς την. Όπως, άλλωστε, έγινε σε τόσες άλλες γλαφυρές περιοχές του τόπου μας και του κόσμου.

Μέσα σε λίγα χρόνια, η Σαντορίνη μεταμορφώθηκε – παραμορφώθηκε. Αυτή που είχε διασωθεί απ' τις απανωτές μανιές του Εγκέλαδου, παραδόθηκε τώρα στην ακράτητη επιδρομή των «σπεκουλαδόρων», που κατόρθωσαν ακόμα και τη φυσική ομορφιά της να διαφθείρουν. Άναρχη, κακόγουστη και κακότεχνη δόμηση, κατακλυσμός από «κέντρα» και «μαγαζιά», στρατιές «πολιτισμένοι» και βάρβαροι τουρίστες, υπηρεσίες ανεπαρκείς και απρόθυμες, εμπορευματοποίηση τόπων και ανθρώπων, όλα όσα φέρνει πίσω της η τουριστική αξιοποίηση – όπως κατ' ευφημισμόν ονομάζεται η αναξιοποίηση, η κακοποίηση, η εξαχρείωση.

Λίγο μετά τον σεισμό του 1956, έγγραφα πως μόνο «αν ζήσεις το νησί σαν σάρκα εκ της σαρκός σου, μπορείς να γνωρίσεις αληθινά αυτή την απίστευτη σύμμιξη ταραχής και γαλήνης, νεκρής “φρί-

κης” και ζωντανής ηρεμίας, πέτρινης “θηριωδίας” και χωματένιας ανθρώπινης αγαθότητας»¹.

Σήμερα, η γαλήνη, η ηρεμία, η αγαθότητα φαίνεται πως έχουν χαθεί –και μένει η «ταραχή», η «φρίκη», ακόμα και η «θηριωδία»– που δεν είναι έργα του τρομερού Πλούτωνα, αλλά των πολύ τρομερότερων ανθρώπων του άπληστου πλουτισμού.

Δεν θα παραθέσω παρά ελάχιστα δείγματα απ’ τις καταγγελλίες γνωστών και αγνώστων μου:

«Παλιότερα», γράφει μια αναγνώστρια, γέννημα θρέμμα του νησιού, «ονομαζόταν η Σαντορίνη “κόλαση των μουλαριών”, επειδή τα συμπαθή αυτά τετράποδα ήταν το βαρύ μεταγωγικό μέσο του νησιού. Τώρα, η Σαντορίνη μας κοντεύει να γίνει “κόλαση των ανθρώπων”, που πηγαίνουν εκεί να ξαναβρούν τα “αρχαία τα μοнопάτια” ή να περάσουν τις διακοπές τους.

»Οι “ζωντανές ορχήστρες” τζαζ κ.λπ. σε ανοιχτούς χώρους, μέσα σε κήπους παλιών αρχοντικών, ουρλιάζουν ασταμάτητα και ανεμπόδιστα ως τις 4 το πρωί, και η σκαιά συμπεριφορά των ιδιοκτητών των δήθεν μπαρ, σε αφήνει άναυδο. Όσο για την αστυνομία είναι ανύπαρκτη. Αν έχεις την αφέλεια να τους τηλεφωνήσεις, σου κατεβάζουν το τηλέφωνο ή σου απαντούν πως “έχουν σοβαρότερα πράγματα να ασχοληθούν, κλεψιές και μαχαιροβγάλματα”.

»Αλλά ούτε οι κλεψιές τους συγκινούν. Αν λείψεις λίγη ώρα απ’ το σπίτι σου, κινδυνεύεις να πάθεις, ό,τι και γνωστή κυρία, που μένει πλάι σε ένα ανεκδιήγητο “κλαμπ”: κάποιιοι έσπασαν ένα τζάμι του σπιτιού της, και άρπαξαν χρήματα και κοσμήματα. Και η αστυνομία όπου κατέφυγε η παθούσα για να μηνύσει τους “αγνώστους”, της απάντησε αποστομωτικά: “Δεν παίρνουμε μηνύσεις”! Προφανώς, παίρνουν μόνο ανθοδέσμες...».

Μια άλλη λάτρις του νησιού –όχι Σαντορινιά, αυτή– εξομολογείται: «Από την πρώτη φορά που γνώρισα τη Σαντορίνη, έλεγα:

1. «Δέος κι αγάπη», *Ελευθερία*, 20.7.1956.

“Αν θέλεις να προσευχηθείς, πρέπει να βρεθείς, το ηλιοβασίλεμα, απέναντι στο ηφαίστειο”. Αλλά πώς να προσευχηθείς πια, μέσα στον ορυμαγδό, τη χλαλοή, την κακοφωνία, που σε περιτριγυρίζει»;

Άλλος παθός καταγγέλλει άλλες πληγές: «Τα Φηρά, το πιο εκπληκτικό θεωρείο του κόσμου, όσο κι αν προσπαθούν οι κοινοτικές αρχές, κοντεύουν να μοιάσουν με χωματερή, καθώς οι (αλητο)τουρίστες χρησιμοποιούν τους δρόμους, τα καλντερίμια, τις γωνιές, για απόθεση κάθε είδους “αποβλήτων” τους. Και μόνο αυτό; Μια φίλη ανακάλυψε πως οι βόθροι γειτονικού ξενοδοχείου, ξεχύνονται καμουφλαρισμένοι στον πίσω κήπο της». Και πάλι η αστυνομία, παρούσα-απούσα: «Στις καταγγελίες της, ο αρμόδιος απάντησε ολόμπια: “Ε, πού θες να πάνε; Στα γκρεμιά ή στα χωράφια των άλλων”»;

(Φυσικά, υπάρχουν κι εξαιρέσεις σ’ αυτές τις αθλιότητες. Υπάρχουν καταστήματα και υπηρεσίες, όπου η καθαριότητα και η ευγένεια δεν αποτελούν περιττή πολυτέλεια. Και φαντάζονται ακόμα πιο έντονες, ανάμεσα στη γενικευμένη κακοτροπία και ασχημοσύνη).

Και η συγκοινωνία... Τα αεροπλάνα φτάνουν, συχνά, με 3 ώρες καθυστέρηση, ενώ μερικοί τελωνειακοί αντιμετωπίζουν τους επιβάτες σαν κλέφτες! «Τα λεωφορεία συναγωνίζονται τους στάβλους», γράφει άλλος, «έρχονται με 1 1/2 ώρα αργοπορία, κι ύστερα τρέχουν ξέφρενα, για να προλάβουν το καράβι που φεύγει. Ευτυχώς, σε παρηγορεί η πολύ “σέξυ” εμφάνιση της εισπρακτορισσας, με βραχύτατα σορτς και ακόμα βραχύτερο φανελάκι μακό, που προσαγορεύει τους επιβάτες ελληνο-αγγλιστί: “Go, go! Άντε κουνήσου, να περάσω”! Κι ύστερα, έμπλεως ικανοποίησως για την άφογη εκτέλεση των καθηκόντων της, καθίζει πλάι στον οδηγό, βγάζει μια σακουλίτσα με σάντουιτς κ.λπ., τρώει αρειμανίως και πετάει τα χαρτιά στο πάτωμα. Κι αν τολμήσει κανείς να διαμαρτυρηθεί, αποκρίνεται ετοιμότητα και ιταμότητα: “Τι θες τώρα; Να σε βροίσω;”».

Δεν χρειάζεται να θυμίσω πως η Σαντορίνη είναι περιλάλητη

όχι μόνο για τη φυσική γοητεία της, αλλά και για τις αρχαιότητες της, που ήρθαν στο φως χάρη στις ανασκαφές του Χίλερ φον Γκέρτρινγκεν στο Μέσα Βουνό και του Σπ. Μαρινάτου στο Ακρωτήριο. Οι τουρίστες που δεν ενδιαφέρονται μόνο για «αντίσκο» και αρπαγές, περιμένουν να δουν τα σπουδαία αυτά ευρήματα στο Μουσείο των Φηρών. Αμ δε: παρά τις απανωτές εκκλήσεις του Προέδρου της Κοινότητας προς τους αιώνιους αρμοδίους, το Μουσείο μένει κλειστό κάπου δέκα (10) χρόνια τώρα, μ' όλο που ο πρώην υπουργός Πολιτισμού κ. Τζαννετάκης είχε εγκρίνει σχετική πίστωση 120.000 – πίστωση, που έμεινε στα χαρτιά, φαίνεται.

Σήμερα, το Μουσείο δεν είναι παρά μια παρατημένη αποθήκη, που οι θησαυροί της κινδυνεύουν να καταστραφούν ή και να κλαπούν. Αποθήκη απρόσιτη, βέβαια. Απρόσιτη; Όχι και τόσο, αφού δίνεται άδεια σε ξένα φωτογραφικά συνεργεία να φωτογραφίζουν τα «εκθέματα» (όπως έγινε τον περασμένο Μάρτιο και Απρίλιο)². Μήπως γι' αυτό ακριβώς μένει κλειστό το Μουσείο; Για να γίνονται οι αρχαιότητες αντικείμενο αποκλειστικής εκμετάλλευσης και εμπορίας ξένων και ημετέρων («ημετέρων»);

Λυπάμαι, λυπάμαι βαθύτατα, που ίσως θεωρηθώ «πομπευτής» ενός λατρεμένου τόπου. Αλλά τις πομπές άλλοι τις έχουν διαπράξει και τις διαπράττουν «κατά συρροήν και κατ' εξακολούθησιν». Η καταγγελία τους, και από εδώ, αποτελεί μεγαλύτερο χρέος παρά η υμνολογία για ένα νησί, που δεν έχει ανάγκη λιβανωτού.

Στο άρθρο μου του 1956, αναθυμώμουν ένα σαντορινιό τραγούδι, που άκουγα από παιδί:

2. Σύμφωνα με υπόμνημα του προέδρου της Κοινότητας Θήρας κ. Ι. Κορωνιού στην υπουργό Πολιτισμού κα Ψαρούδα Μπενάκη (3.6.1992), που δημοσιεύθηκε στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο*, 13.8.1992.

*«Υπομονή κι υπομονή,
καρτέρει κι ακαρτέρει,
και τούτο το ανήφορο
κατήφορο θα φέρει...».*

Και πρόσθετα: *«Τώρα, την ώρα της μεγάλης συμφοράς, την ώρα του πιο δύσκολου “ανήφορου”, οι Σαντορινιοί μαζεύουν τα συντρίμια της ζωής τους, αγκαλιάζουν τη σπαραγμένη γη τους – και περιμένουν τον “κατήφορο”, που θα ’ρθει».*

Και ο κατήφορος ήρθε. Ολότελα διαφορετικός: κατήφορος εκφανλισμού ενός απ’ τους πιο όμορφους τόπους του κόσμου – που πάει να γίνει «εικόνα και ομοίωση» του μεγάλου Κόσμου των καιρών μας.

4.10.92

ΠΕΡΙ ΑΛΗΘΕΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΣΕ «ΩΡΕΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ»

Ανοικτό γράμμα στους Έλληνες κομματάρχες

ΚΥΡΙΟΙ,
Θα δυσφορήσετε, φαντάζομαι, αλλά δεν θ' απορήσετε, ελπίζω, που –στον υπότιτλο αυτού του άρθρου-γράμματος– σας αποκαλώ «κομματάρχες» και όχι «πολιτικούς αρχηγούς». Δυστυχώς, εσείς υποβαθμίσατε τον τίτλο σας, όχι ο υπογράφων και οι πάμπολλοι Έλληνες – που διαπιστώνουν, κάθε μέρα, πως μοναδική ιδεολογική αρχή σας είναι το κόμμα, μοναδική έγνοια σας η κομματική αρχηγία, μοναδικός στόχος σας η Αρχή.

Ακόμα κι αν είχαν επιζήσει, σε μερικούς, κάποιες αμφιβολίες γι' αυτό, τις δολοφονήσατε στην πρόσφατη συνεδρίαση της Βουλής για την τρομοκρατία. Η «συζήτηση σε επίπεδο πολιτικών αρχηγών» έδειξε περίτρανα πόσο τραγικά ταπεινό είναι των πολιτικών αρχηγών το επίπεδο. Η συνεδρίαση για την τρομοκρατία μεταβλήθηκε σε προσπάθεια τρομοκράτησης των μεν από τους δε, σε αμοιβαίες βόμβες Μολότοφ από ύβρεις και λάσπη, σε ανατίναξη κάθε κύρους και αξιοπιστίας σας.

Συνομολογείτε όλοι –και οι Πανέλληνες, βέβαια– πως η χώρα μας βρίσκεται σε μιαν απ' τις πιο κρίσιμες καμπές της νεότερης

ιστορίας της. Τις αιτίες τις ξέρετε πολύ καλύτερα από εμάς – αφού εσείς είστε οι αρχιτέκτονές τους.

Αλλά στη ζωή των κρατών, έρχονται κάποιες ώρες όπου, ακόμα και στους ενόχους, ξυπνά μια συναίσθηση ευθύνης για τα αδιέξοδα που οι ίδιοι έχουν χαλκεύσει, και μια επιταγή χρέους να βρουν κάποια έξοδο από το βάραθρο που εκείνοι έχουν σκάψει. Αυτές οι «ώρες της αλήθειας» κρίνουν τη βιωσιμότητα και των ηγετών και του έθνους.

Εσείς, όμως, τι κάνετε; Χρησιμοποιείτε τα αξιοθρήνητα «έργα» σας για ν' αποκρύψετε παλιές και νέες ενοχές και για να εξοντώσετε τους αντιπάλους σας. Αποκαλείτε ο ένας τον άλλον («ανίκανο»), («ψεύτη»), («προδότη») ακόμα, όχι για να γιατρέψετε τα «λάθη» του, αλλά για να δικαιώσετε τα δικά σας («λάθη»), παρελθόντα και παρόντα, για να του φράξετε τον δρόμο προς την εξουσία, επειδή «είναι εξ' ορισμού ανάξιός της» ή για να τον ρίξετε απ' τον κυβερνητικό θώκο και ν' αναρριχηθείτε εσείς, τάζοντας πως θα φανείτε αξιότεροί του, εκεί όπου έχετε ήδη αποδείξει κι εσείς την «αξιοσύνη» σας. Βωλοδέρνετε, έτσι, σ' ένα φαύλο κύκλο, που ο μοναδικός «τετραγωνισμός» του είναι η αποκάλυψη της φαυλότητας όλων. Εσείς δεν «βλέπετε τα δέντρα και χάνετε το δάσος», αλλά, την ώρα όπου κατακαίγεται το δάσος, σπέρνετε τριβόλους και παγίδες ο ένας για τον άλλον και για τον τόπον όλο.

Εμείς οι άλλοι, ωστόσο –και τολμώ να πιστεύω πως εκφράζω τις απόψεις άπειρων Ελλήνων– έχουμε την αίσθηση πως κολυμπάμε σ' ένα θολό πέλαγος από ψεύδη – ψεύτικα άλλοθι, ψεύτικα τάματα, ψεύτικα «οράματα», που ψευτίζουν και ευτελίζουν την υπόστασή μας ολόκληρη.

Μπορεί, εσείς, να πιστεύετε πως «είναι ωφέλιμο να λέμε ψέματα στον λαό»¹. Μπορεί ν' ασπάζεστε τη γνώμη του Πλάτωνα

1. Πάνω σ' αυτό το θέμα (με ερωτηματικό) είχε προκηρύξει φιλοσοφικό διαγωνισμό η Ακαδημία Επιστημών και Γραμμάτων του Βερολίνου το 1780, ύστερ' από εισήγηση του Γάλλου εγκυκλοπαιδιστή Ντ' Αλαμπέρ. Το αποτέλεσμα

πως «στους άρχοντες της πολιτείας ανήκει αποκλειστικά το δικαίωμα να μεταχειρίζονται το ψέμα για να γελάσουν ή εχθρούς ή πολίτες, για το καλό της πολιτείας»². Μπορεί να υιοθετείτε –όποιο «χρώμα» κι αν έχετε– τη «γραμμή» του Λένιν: «Το να λέμε την αλήθεια είναι αστική πρόληψη. Το ψέμα δικαιολογείται από τον διακαώς επιδιωκόμενο σκοπό μας»³.

Εμείς, όμως –«αστοί» και μη– ξέρουμε πια ποιος είναι ο διακαής πόθος και σκοπός σας. Δεν χρειαζόμαστε τη συμβουλή του Δημοσθένη, που έλεγε στους συμπολίτες του: «Όποιος θέλει να κάνει καλό στην πόλη, πρέπει πρώτα να σας γιατρέψει τα αυτιά, γιατί έχουν διαφθαρεί· τόσο έχετε συνηθίσει ν' ακούτε πολλά και ψεύτικα, παρά τα άριστα»⁴. Εμείς έχουμε γιατρευτεί πια – η τόση πλησμονή από ψέματα, μας ξεβούλωσε τ' αυτιά. Κι έχουμε μάθει πως τα ψέματά σας, όχι «ωφέλιμα» δεν είναι για την πολιτεία και τους πολίτες, αλλά βλαβερότατα και ολεθριότατα.

Και ρωτάμε; Αφού κι εσείς κι εμείς δεν έχουμε πια αυταπάτες, γιατί επιμένετε σ' αυτή την κατά συρροήν και κατ' εξακολούθησιν εξαπάτηση; Αφού κανένας δεν μπορεί πια να εμπαίξει κανένα, γιατί συνεχίζετε να νομίζετε πως έχουν ακόμα πέραση οι εμπαιγμοί σας;

Και ξαναρωτάμε: Θα βρεθεί, επιτέλους, κάποιος σας να πει την αλήθεια για όλα και για το καθένα χωριστά;

Ποιος λ.χ. θα έχει το θάρρος να ομολογήσει την αλήθεια για το πυρίκαυστο Σκοπιανό θέμα; Να μας πει τι –και ποιος– φταίει που τα δικάιά μας παρουσιάζονται διεθνώς σαν άδικα, που οι «νίκες» μας μεταβάλλονται σε ήττες; Τι –και ποιος– φταίει για τα ομαδικά πυρά (κρατών και ξένου Τύπου) εναντίον μας, για τη

ήταν Χ, όπως θα λέγαμε σήμερα: το βραβείο μοιράστηκε ανάμεσα σε μια απάντηση που υποστήριζε το Ναι και σε μια άλλη που συνηγορούσε για το Όχι.

2. Πολιτεία, Γ, 389B.

3. «Ντιρεκτίβαν» στον κομισάριο των Εξωτερικών Τσιτσέριν, Ιούλιος 1921.

4. Περί συντάξεως, 13 (170).

διεθνή παραπληροφόρηση και για την από μέρους μας έλλειψη πληροφόρησης των ξένων; Την ώρα, μάλιστα, που τα μύρια άδικα της Τουρκίας – εισβολές, γενοκτονίες, βασανιστήρια κ.λπ.– μεταμορφώνονται ως διά μαγείας σε «δίκαια», σε ύμνους, σε όπλα, σε δάνεια;

Ποιος θα έχει το θάρρος να μας εξηγήσει γιατί η Ελλάδα (μέλος της ΕΟΚ και του ΝΑΤΟ, σύμμαχος της Δύσης στους δυο μεγάλους πολέμους, «παράγοντας σταθερότητας στα Βαλκάνια») προπηλακίζεται απ' τους «εταίρους» της και ικετεύει την «ακατανόηση» και την «ευπρέπεία» τους – την ώρα που το κρατίδιο-μόρφωμα των Σκοπίων αποσπά την παγκόσμια συμπάθεια και υποστήριξη, και ο τιτογενής Γκλιγκόροφ λογαριάζεται πολύ πιο σοβαρός και υπεύθυνος ηγέτης από εσάς;

Ποιος θα έχει το θάρρος να μας δια φωτίσει πώς το κρατίδιο αυτό έπεισε τους πάντες ότι η αναγνώρισή του με την ονομασία «Μακεδονία» θ' αποτελέσει πανάκεια για την εξασφάλιση της ειρήνης στα Βαλκάνια – την ώρα που όλες οι αναγνωρίσεις των τέως γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών δεν είχαν παρά μια απόληξη: την πιο λυσσαλέα αλληλοσφαγή, και την ώρα που η πανσπερμία του «σκοπιανού» πληθυσμού «εγγυάται» ότι την ίδια ακριβώς συνέπεια θα έχει και η δική του αναγνώριση;

Ποιος θα έχει το θάρρος να μας ενημερώσει αν και πότε προκαλέσαμε ή όχι, αποδεχθήκαμε ή όχι, πειστήκαμε ή όχι για τη «διπλή ονομασία» των Σκοπίων; Ποιος θα μας φωτίσει για τις επιπτώσεις που θα έχει η τυχόν ονομασία αυτή, τόσο στις διεθνείς σχέσεις του κρατιδίου όσο και στις δικές μας σχέσεις μαζί του;

Ποιος θα έχει το θάρρος να μας πληροφορήσει αν και γιατί η τυχόν αναγνώριση των Σκοπίων με την κλοπιμαία ονομασία θα οδηγήσει σε «πόλεμο» – και μάλιστα, σε ώρες όπου οι γύρωθέ μας κι εναντίον μας απειλές σωρεύονται ακατάσχετα, με την Τουρκία πανέτοιμη ν' απλώσει τις αρπάγες της σ' όλη τη Βαλκανική;

Ποιος θα έχει το θάρρος να μας εξηγήσει γιατί η αυτονόητα απαραίτητη «εθνική ομοψυχία» πάνω σ' αυτά τα θέματα, ξεχνιέται αμέσως μόλις κάποιος από σας (νομίσει ότι) βρήκε την ευκαιρία να χτυπήσει, καταγγείλει, διασύρει τον αντίπαλό του, και γιατί, στις χαλεπότερες αυτές μέρες, παρουσιάζετε το θέμα κοπαδιού από ύαινες που αλληλοξεσκίζονται πάνω από ένα ψοφίμι, ενώ τριγυρίζονται από άπληστες τίγρεις και πάνθηρες;

Αλλά μόνο στα «εθνικά» αυτά; Μήπως εθνικά δεν είναι και τα άλλα;

Ποιος θα έχει το θάρρος να μας πει όλη την αλήθεια για την οικονομική καταβράθρωσή μας; Για τις «κοινωνικές παροχές» του ενός, που βούλιαξαν τον τόπο σε αβάσταχτα δάνεια και χρέη, για τη «σωτήρια λιτότητα», που επιβλήθηκε τον ένα χρόνο (1987) για να καταργηθεί τον επόμενο, μπρος στον μπαμπούλα των εκλογών; Για την «σταθεροποίηση» του άλλου, που μεταφράζεται σε σταθεροποίηση των μεγάλων εισοδημάτων και κιοριοποίηση των μικρών; Έτσι που η κατάσταση των τελευταίων φτάνει να θυμίζει την «μεγάλη και μακράν των πτωχών ταλαιπωρία, τον πολόν των πενήτων στεναγμόν», που διεκτραγωδούσε η βυζαντινή («Νεαρά») του 934;

Ποιος θα έχει το θάρρος να μας πει γιατί κάθε κυβέρνησή σας συνοδεύεται από μεγαλειώδη πομπή σκανδάλων του ίδιου τύπου, στους ίδιους χώρους, στις ίδιες επιχειρήσεις «κοινής ωφελείας» και ιδιωτικής αρπαγής; Πώς καθένας σας, ύστερ' από κάθε αποκάλυψη, ορκίζεται ότι η έρευνα για τα σκάνδαλα δεν θα σταματήσει μπρος σε κανέναν, «όσο ψηλά κι αν βρίσκεται» (το 1989) ή ότι «θα βάλει το νυστέρι βαθιά» (τώρα); Πώς απειλείτε ο ένας τον άλλον με «κάθαρση» και με τον «νόμο περί ευθύνης υπουργών» – και τους εξευτελίζετε και τους δυο, μην έχοντας άλληνη έγνοια παρά την αποτίναξη των δικών σας πολιτικών ευθυνών, αφού οι εκάστοτε σκανδαλοποιοί είναι δικά σας αναστήματα και αποστήματα – εφ' ω και όταν φτάνουν στα δικαστήρια τους αναγορεύετε «εθνικούς ήρωες»;

Ποιος θα έχει το θάρρος να μας εξηγήσει πώς, σ' αυτό το χρεωκοπημένο κράτος (που, για να πληρώσει τους υπάλληλους του, στραγγίζει μέχρι τελευταίας ρανίδος το αίμα των αναιμικότερων υπηκόων του), πώς και από πού βρίσκεται αυτός ο πακτωλός των δισεκατομμυρίων, που εισρέει στις τσέπες των εξ αίματος, αγχιστείας, κηδεστίας, ληστείας («ημετέρων») σας;

Θα μπορούσα να συνεχίσω σε παραγράφους επί παραγράφων. Αλλά γιατί – αφού θα μείνω, θα μείνουμε, με τα ερωτήματα αναπάντητα;

Θα ρωτήσω τούτο μόνο; Ποιος θα έχει το θάρρος να παραδεχθεί πόσο καταστροφική είναι η πολιτεία σας, όχι μόνο για τα εθνικά, οικονομικά κ.λπ. θέματα, αλλά και –προπάντων– για το ήθος των Ελλήνων; Δεν συνειδητοποιείτε πως τα άθλα σας έχουν γίνει το Μέγα Φροντιστήριο, όπου οι πολίτες διδάσκονται την ύψιστη τέχνη και ωφελιμότητα της ψευδολογίας, της απάτης, της κερδολαγνείας, του κυνικού ατομικισμού, το «γαία πυρί μιχθήτω» και το «μετά από εμάς ο κατακλυσμός» – φτάνει αυτό το «πυρ» ν' αφήνει ελεύθερη την «γαία» για ανέγερση αυθαιρέτων, για εγκατάσταση φονικών βιομηχανιών και παράνομων λατομείων, για καλλιέργεια ινδικής κάνναβης και κάθε άλλου είδους παραισθησιογόνων, και φτάνει ο «κατακλυσμός» να είναι κατακλυσμός λαθραίων κερδών, κοινοτικών επιδοτήσεων και κάθε είδους «μαϊμούδων», που θα τις ζήλευε ο πλουσιότερος Ζωολογικός Κήπος του κόσμου;

Μέσα στην αυταρέσκειά σας, την ομφαλοσκοπία σας και την κομματοσκοπία σας, υποψιάζεστε τάχα πως αυτή η εξώθηση των Ελλήνων στην αποχαλίνωση απ' τη μια, στην απόγνωση απ' την άλλη, αποτελεί εθνικό έγκλημα μέγα, που κανένα άλλο-θι, κανένα ψεύδος, καμιά ταχυδακτυλουργία δεν μπορεί να το αποκρύψει, και καμιά «κάθαρση» δεν μπορεί να το αποπλύνει;

Διόλου υμέτερος,

Μ. Π.Λ.

25.10.92

Η ΑΝΑΙΡΕΣΗ ΤΟΥ 1940

Πολεμικά και πολιτικά «έπη»

*«...Εάν μισούνται ανάμεσό τους,
δεν τους πρόπει ελευθεριά»*

Δ. ΣΟΛΩΜΟΣ, *Ύμνος*, στρ. 147

Ο ΣΟΙ, ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ ΜΑΣ ή στα πρώτα νιάτα μας, θηλάσαμε το ματωμένο γάλα του πολέμου, της Κατοχής, της Αντίστασης –αλλά και τόσοι άλλοι–, αναρωτιόμαστε τι απόμεινε απ’ τη μεγάλη εκείνη ώρα του ’40-’44. Ένα ορόσημο, μια μνήμη, μια δόξα – και άφατη πίκρα.

Ύστερ’ από μισόν αιώνα, η Ελλάδα παραδέρνει μέσα στην οικτρότητα και την ανυποληψία, βρίσκεται στην κόψη του ξυραφιού. Το 1940, ο κόσμος όλος στεκόταν έκθαμβος μπρος στο «ελληνικό θαύμα» των αλβανικών βουνών – σήμερα, ο κόσμος όλος χλευάζει την Ελλάδα, ιδιαίτερα για την πολιτεία της σ’ εκείνη περίπου την περιοχή. Τότε, έλεγαν πως «στην Ελλάδα ξανάζησαν οι Θερμοπύλες» και το «Μολών λαβέ», πως η Ελλάδα ήταν η μοναδική σχεδόν ασπίδα της ελευθερίας και της δημοκρατίας κατά των φασιστών εισβολέων. Σήμερα, τιτλοφορούν σαρκαστικά άρθρα τους «Λεωνίδα, ξύπνα!» παρουσιάζουν τα συνηθισμένα γυμνάσια του ελληνικού στρατού στα βόρεια σύνορα σαν γενική δοκιμή φασιστικής σχεδόν εισβολής στα «ελεύθερα και δημοκρατικά» Σκόπια, ειρωνεύονται τους Μακεδόνες

πως, στις διαδηλώσεις τους, φωνάζουν υστερικά «Μολών λαβέ» και καταλήγουν με τη φράση «Η Ελλάδα είναι βαριά άρρωστη!»¹...

Οι διαδοχικοί σταθμοί απ' την υμνολογία στη χλεύη είναι γνωστοί και οι εξωγενείς και ενδογενείς παράγοντές τους γνωστότατοι. Αλλά η πιο βαθιά ρίζα της σημερινής (και όχι μόνο) κακοδαιμονίας μας είναι ο δαίμονας της μεταξύ μας «διχόνοιας της δολερής».

Κοινός ο τόπος πια: αν οι Έλληνες κατορθώσαμε το ακατόρθωτο στα 1940, το χρωστάμε στην ομόψυχη αντίσταση εναντίον ενός πολυδύναμου επιδρομέα. Κι αν, λίγο μετά, αποσαθρώσαμε το κατόρθωμα και το μετατρέψαμε σε καταστροφή, το οφείλουμε στον αλληλοσπαραγμό μας – που συνεχίζεται (θριαμβευτικά), με διάφορες μορφές και διαφορετικούς αντίμαχους, ως τα σήμερα. Σήμερα, όπου οι «εκτός των τειχών» εχθροί μας «εφοδιάζονται» πλουσιοπάροχα απ' τις «εντός των τειχών» έριδες μας.

Όσοι υπεραμυνόμαστε της ελληνικότητας των Νεοελλήνων – της καταγωγής μας απ' τους αρχαίους – δεν θα βρίσκαμε πιο ατράνταχτο επιχείρημα απ' τη διαχρονική επίδοση του γένους μας σ' αυτό το (εθνικό) άθλημα της διχαστασίας και του διχασμού. Αυτή αποτελεί τη μεγαλύτερη «τραγική ειρωνεία» της Ιστορίας μας.

Δεν είναι τυχαίο ότι το παλαιότερο ελληνικό έπος, η *Ιλιάδα*, αρχίζει με μιαν «έριδα», του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα, που τόσες συμφορές έφερε στους Έλληνες. Και η συνέχεια στάθηκε «αντάξιά» της – με τις ατέρμονες συγκρούσεις τόσο ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις-κράτη, όσο και μέσα στην καθημιά τους – για να φτάσουν όλες στην καθυπόταξή τους απ' τους ξένους.

Τον εξωλογικό συνδυασμό δύναμης και αδυναμίας των Ελλήνων – πνευματικής και πολεμικής δύναμης και διχαστικής αδυ-

1. *Nouvel Observateur*, 1.10.1992.

ναμίας– τον είχαν επισημάνει από νωρίς όσοι «μετά λόγου» αντιμετώπιζαν τα «ελληνικά»! «Τους Έλληνες ενωμένους είναι δύσκολο να τους νικήσουν ακόμα και όλοι οι άλλοι άνθρωποι αν μαζευτούν», έλεγαν οι Θηβαίοι στον Πέρση στρατηγό Μαρδόνιο². («Κατά μεν τον ισχυρόν Έλληνας ομοφρονέοντας... χαλεπούς είναι περιγίγνεσθαι και άπασι ανθρώποισι»). Κι ενάμιση αιώνα αργότερα, ο Αριστοτέλης: «Το γένος των Ελλήνων... έχει δυνατή ψυχική ορμή και οξεία αντίληψη, και γι' αυτό ακριβώς και ελεύθερο είναι και άριστη πολιτική ζωή έχει και δύναμη να κυριαρχήσει πάνω σε όλους, αν συνενωνόταν σε μια πολιτεία» («Το δε των Ελλήνων γένος... ένθυμον και διανοητικόν εστι, διόπερ ελεύθερόν τε διατελεί και βέλτιστα πολιτευόμενον και δυνάμενον άρχειν πάντων, μιας τυγχάνον πολιτείας»³).

Αλλά ποιος ακούει τους «καλαμαράδες»; Ας εξάιρουν αυτοί τα αγαθά της ομόνοιας (ο μεγάλος σοφιστής Γοργίας της αφιέρωσε ολόκληρη πραγματεία), ας τονίζουν την «κοινοτοπία» πως «με την ομόνοια κατορθώνονται τα μεγάλα έργα, και νικάνε οι πόλεις στους πολέμους, αλλιώς είναι αδύνατο» («Από ομονοίας τα μεγάλα έργα, και ταις πόλεσι τους πολέμους δυνατόν κατεργάζεσθαι, άλλως δ' ου»), καθώς έλεγε ο Δημόκριτος⁴, ή πως «της πολιτικής έργο είναι να δημιουργεί όση γίνεται μεγαλύτερη φιλία» ανάμεσα στα μέλη μιας κοινωνίας («Της πολιτικής έργον είναι δοκεί μάλιστα ποιήσαι φιλίαν»), κατά τον Αριστοτέλη⁵. Οι «πρακτικοί» πολιτικοί, πλάι στα «μεγάλα έργα», επιδίδονταν με το ίδιο πάθος στα μικρότατα και αλληλο-φονικότατα, επαληθεύοντας ότι «η διχόνοια καταστρέφει το γένος» του Καλλίμαχου. Κι είχαν τον λόγο τους: σ' αυτή τη «διχοστασία, ακόμα κι οι χειρότεροι αποκτούν τιμές» («Εν δε διχοστασίη και ο πάγκρακος έμμορε

2. Ηρόδοτος, Θ, 2. Μετάφρ. Άγγ. Βλάχου.

3. Πολιτικά, Ζ, 6, 1327B, 29. Μετάφρ. Β. Μοσκόβη.

4. Απόσπασμα 250.

5. Ηθικά Ενδήμεια, Α, 1234B, 22.

τιμής»⁶). Αυτό είναι το «κλειδί» του αλληλοφαγωμού, ο απαραίτητος όρος για την επικράτηση των «πάγκακων».

Αλλά και γενικότερα, «δεν συμφέρει στους κυβερνώντες να καλλιεργούνται φρονήματα γενναία ανάμεσα στους υπηκόους τους και φίλιες και δεσμοί ισχυροί» («Ου συμφέρει τοις άρχουσι φρονήματα γενναία εγγίγνεσθαι των αρχομένων, ουδέ φιλίας ισχυράς και κοινωνίας»⁷). Με άλλα, λοιπόν, συνέπεια, «πάγκακιοι» και πολιτικοί «καλλιτέχνες» καλλιεργούν με ακοίμητο οίστρο αυτό το σαπρόφυτο.

Κι έτσι αδιάκοπα –στο Βυζάντιο, στη δουλεία, στο ελεύθερο κράτος– φροντίζαμε να κατεδαφίζουμε ό,τι οικοδομούσαμε με απέραντο μόχθο και αίμα.

*«Μ' απής (αλλά μόλις) εσυνταχτήκανε κι αρχήξαν το κοσούλτο
(σύσκεψη),
ούλοι εδιχονήσανε (διχονοήσανε), και παίρνει την ο Τούρκος»,*

οδύρεται το κρητικό δημοτικό τραγούδι για τον «Καταδικασμό» της μεγαλονήσου το 1830⁸.

Με προεξάρχοντες, βέβαια, τους «άρχοντες», που, τότε και πάντα, «γιόμωσαν φατρίες τους ανθρώπους του αγώνος. Τους καταδικαιούν – γιομόζουν αυτοί αγαθά», λέει ο Μακρυγιάννης⁹, συναντώντας τον Πλάτωνα. Και τούτο, ακόμα:

«...τόρα την πόλη τη χαλούν οι ίδιοι οι πολίτες / οι παραδόπιστοι, με τα λαφριά μωαλά τους, / και της δημοκρατίας οι κεφαλές, μ' άδικες βλέψεις· / πολύ συμπολεμούνται και πολλά μας μέλλονται (...). Έτσι, την πόλη βόσκει αφένγατη πληγή / κι η φοβερή σκλαβιά τυράννου θα ξεσπάσει / ή εμφύλιος σπαραγμός που τώρα κρυφο-

6. Πλούταρχος, *Νικίας*, 11, και αλλού.

7. Πλάτων, *Συμπόσιον*, 182C.

8. Ν. Πολίτου, *Εκλογαί...*, Ιστορικά τραγούδια, 18.

9. *Απομνημονεύματα*, τόμ. Α', σελ. 162 (εκδ. 1947).

βράζει (...) κι από τους κομματάρχες της η αγαπημένη πόλη / μες στις φατρίες, χαρά των φαύλων, θα ξεπέσει»¹⁰.

Κι αυτά, δεν τα λέει κάποιος σύγχρονος ποιητής, αλλά ο Σόλων, πριν 2.500 χρόνια – σαν πρακτικογράφος των άθλων των σημερινών (κομματάρχων)...

Μπορούμε, λοιπόν, να καυχιόμαστε δίκαια πως είμαστε άξιοι απόγονοι των «ευκλεών πατέρων» μας (σ' αυτό, τουλάχιστο), αφού ό,τι κι αν παθαίνουμε, τίποτα δεν μαθαίνουμε. Γιορτάζουμε τα μεγάλα άθλα της εθνικής ομοθυμίας, όπως προχτές, και, την ίδια ώρα, επιδιδόμαστε στις χειρότερες αθλιότητες αντεθνικών αλληλοσπαραγμών. Το περίλαμπρο «έπος» του '40 το αντικαταστήσαμε με «έπη», λόγια, και πράξεις επαίσχυντες.

Μην απορήσουμε, λοιπόν, αν έχουμε την τύχη των γιών του Οιδίποδα, που «η αστραφτομάτα Ερινύα, βάζοντάς τους ν' αλληλοσκοτωθούν, αφάνισε το πολεμικό γένος τους» («Ιδοίσα δ' οξεί' Ερινύς / πέφνεν οι συν αλ- / λαλοφονία γένος αρήιον»¹¹).

Θυμοσοφικά επιλέγει η παροιμία μας, «Κάλλιο λάχανα με ομόνοια, παρά μέλι με διχόνοια». Αλλά εμείς νομίζουμε πως γευόμαστε «μέλι», ενώ δεν τρώμε παρά φαρμακερές λαχανίδες...

Υ.Γ. Θα ήθελα να συνηγορήσω κι εγώ για την κατάργηση της θανατικής ποινής, που συζητιέται και πάλι. Δεν χρειάζεται να επαναλάβω τα επιχειρήματα εναντίον αυτού του «νόμιμου εγκλήματος» – όπου η πολιτεία διαπράττει το ίδιο αδίκημα που τιμωρεί. Θα θυμίσω, μόνο, πως η παλαιότερη καταδίκη της θανατικής ποινής διατυπώθηκε –πού αλλού;– σ' αυτήν εδώ την πόλη, πριν 2.420 χρόνια. Τότε που οι εμπόλεμοι Αθηναίοι αποφάσισαν να σκοτώσουν τους Μυτιληναίους, επειδή είχαν αποστατήσει από την αθηναϊκή συμμαχία. Υπέρμαχος της καταδίκης τους ήταν ο Κλέων. Αντίθετος, ο Διόδωτος που, απαντώντας στον διαβόητο δημαγωγό, υποστήριξε πως η θανατική ποινή είναι όχι μόνο άδικη, αλλά και πρακτικά αναποτελεσματική:

10. *Ελεγεία*. Μετάφρ. Γ. Δάλλα.

11. Πίνδαρος, *Β' Ολυμπιονίκης*, στ. 74-76.

«...αλλά και τον νόμο αυτό, που ορίζει ως ποινή τον θάνατο, οι άνθρωποι τον παραβαίνουν. Ή πρέπει, λοιπόν, να επινοήσουν οι άνθρωποι κάποιο φόβητρο πιο φοβερό απ' τον θάνατο ή, όπως φαίνεται, αυτός ο φόβος δεν σταματάει καθόλου το κακό – τους ανθρώπους τους εξωθούν στους κινδύνους η φτώχεια – που την κάνει η ανάγκη και οδηγεί τον άνθρωπο στην τολμη-, έπειτα τα πλούτη – που τον κάνουν από την ανθάδεια πλεονέκτη-, και ακόμη οι άλλες περιστάσεις της ζωής από τα πάθη που κυριεύουν τους ανθρώπους, καθώς καθεμιά απ' αυτές κυριαρχείται από κάποιο δυνατό και αθεράπευτο πάθος» (Θουκυδίδης, Γ, 45. Μετάφρ. Α. Αθανασόπουλου).

Σχόλια δεν χρειάζονται.

1.11.92

Η ΣΙΩΠΗ ΤΩΝ ΛΥΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΥΛΑΚΕΣ ΤΩΝ «ΚΡΙΚΩΝ»

Η διεθνής κοινότητα των Ταρτούφων

«...και ευλογώ τον εαυτό μου με τη σιωπή...»

ROBERT BROWNING, *Μια λέξη ακόμα*

ΠΟΙΑ ΠΥΘΙΑ ΘΑ ΜΑΣ ΕΞΗΓΗΣΕΙ τ' ανεξήγητα; Συγκρίνετε, παρακαλώ, και κρίνετε: Αυτό τον καιρό – δηλαδή, από πολύν καιρό– διαπράττεται απ' την Άγκυρα μια ακόμα αποτρόπαιη γενοκτονία των Κούρδων, που φτάνουν τα 13-15 εκατομμύρια στην Τουρκία μόνο: Χωριά ολόκληρα ισοπεδώνονται, με πιο πρόσφατο φρικιαστικό δείγμα το Σιρνάκ (κατά τη γαλλική *Libération*, 13.10.92), χιλιάδες Κούρδοι σφαγιάζονται, άλλοι καίγονται ζωντανοί (κατά την ίδια εφημερίδα), τα τουρκικά ασκέρια εισβάλλουν στο Βόρειο Ιράκ, «για να καταδιώξουν τους Κούρδους αντάρτες», παραβιάζοντας αδιάστακτα την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, η Άγκυρα ορέγεται να στρογγυλοκαθήσει στην περιοχή και οι Τούρκοι στρατιώτες καμαρώνουν πως είναι «κατακτητές του Ιράκ».

Αλλά η λεγόμενη «διεθνής κοινότητα δεν βλέπει, δεν ακούει, δεν μιλάει – ακολουθώντας, προφανώς, τη ρήση του Πυθαγόρα: «*Ἡ σῶπαινε ὅταν πρόπει ἢ λέγε κάτι ωφέλιμο*» («*Ἡ σιγήν καίριον ἢ λόγον ωφέλιμον ἔχει*»¹). Και τότε μόνο, η κοινότητα μιλάει

1. Στοβαίος, ΛΔ', 8.

ωφέλιμα (για τον εαυτό της), «υποστηρίζοντας το νόμιμο δικαίωμα της τουρκικής κυβέρνησης να δράσει κατά των τρομοκρατών» (ως έφα ο Αμερικανός διοικητής των συμμαχικών δυνάμεων που σταθμεύουν εκεί) ή κάνοντας επίσημες επισκέψεις στην Άγκυρα (όπως ο Γερμανός υπουργός Άμυνας Φόλκερ Ρίε) για να «σφυρηλατήσει» τη συνεργασία με την Τουρκία, που είναι –λέει–, «ηγετική περιφερειακή δύναμη και σημαντικός σύνδεσμος της Δύσης με τις ισλαμικές χώρες» (κατά το Ρούτερ, 2.11.92).

Παράλληλα και επάλληλα, η Άγκυρα έχει αποδουθεί –όπως είναι πασίγνωστο– σε «σταυροφορία» (ή μισοφεγγαρο-φορία) για την εκτίναξη της επιρροής της (μόνο;) τόσο στα Βαλκάνια όσο και στην Κεντρική Ασία. Ο ίδιος ο Οζάλ το ξεκαθάρισε ωμότατα: «Αν εργασθούμε σωστά, θα κάνουμε τον 21ο αιώνα, αιώνα της Τουρκίας» (30.10.92).

Και ενώ η Δύση στηθοκοπιέται για τον εμφύλιο πόλεμο στην τέως Γιουγκοσλαβία, η Τουρκία και οι άλλες ισλαμικές χώρες εξοπλίζουν ακατάσχετα τους εκεί μουσουλμάνους, ρίχνοντας με το αζημίωτο λάδι και μπαρούτι στο βαλκανικό ολοκαύτωμα...

Η διεθνής κοινότητα, όμως, όχι μόνο σωπαίνει για το αρμάτωμα των εμπολέμων, αλλά και χειροκροτεί έκθαμβη τον τουρκικό επεκτατισμό. Επειδή –λέει ο σύμβουλος Εθνικής Ασφάλειας του Λευκού Οίκου, Μπεν Σκάουκροφτ²– η Τουρκία είναι «μοναδικό παράδειγμα οικονομικής ανάπτυξης και πολιτικής σταθερότητας για τις αναπτυσσόμενες ισλαμικές χώρες» – έστω και αν η οικονομία της παραπαίει, έστω και αν η κυβέρνηση Ντεμιρέλ κρέμεται από ελάχιστες ψήφους πια, έστω και αν ένα καινούργιο πραξικόπημα διαγράφεται κιόλας στον ορίζοντα.

Επειδή –συνεχίζουν άλλοι ομόλογοι του κ. Συμβούλου– «ο παντουρκισμός αποτελεί ανάχωμα για την εξάπλωση του πανισλαμισμού» (!)...

Επειδή «ο ρόλος που φιλοδοξεί να παίξει η Τουρκία αποτελεί

2. *Daily Telegraph*, 3.1.92.

ευπρόσδεκτη συμβολή στη σταθεροποίηση μιας εξαιρετικά ευαίσθητης περιοχής» και η Άγκυρα είναι «ο ιδανικός Μέντωρ των νέων κεντροασιασικών δημοκρατιών» και «προτύπιο κατά του Ιράν»³.

Διά ταύτα, αποτελεί «πολύτιμο σύμμαχο της Δύσης και κρίκο της με το Ισλάμ»⁴...

Την ίδια ώρα, τόσο η Άγκυρα, όσο και τα Σκόπια και τα Τίρανα κατηγορούν την Ελλάδα ότι κατατρέχει τις εδώ μειονότητες –είτε υπαρκτές, είτε ανύπαρκτες– και απειλεί την ειρήνη και την ασφάλεια των Βαλκανίων.

Και, τότε, η διεθνής κοινότητα γίνεται λαλίστατη. Στηλιτεύει τη χώρα μας πως «έχει απώτερο σκοπό την προσάρτηση των Σκοπίων»⁵, πως η στάση της είναι «γελοία, μωπική, παρανοϊκή» ή (λίαν επιεικώς) «απλώς ανόητη»⁶, πως «δημιουργεί κίνδυνο αποσταθεροποίησης στα Βαλκάνια» (κατά τον εκτελούντα χρέη υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ, Λόρενς Ιγκλεμπέργκερ⁷, και μ' ένα λόγο, είναι «ο τραμπούκος των Βαλκανίων»⁸!

Έτσι, λοιπόν, η Τουρκία είναι αξιοθαύμαστη και η Ελλάδα κατάπτυστη. Και δικαιοτάτα, αφού:

Η Ελλάδα (και όχι η Τουρκία) απειλεί τη διεθνή, και ειδικά, τη βαλκανική, «τάξη» με τις μπεριαλιστικές βλέψεις της και τα οράματα για μια νέα οθωμανική αυτοκρατορία.

Η Ελλάδα (και όχι η Τουρκία) έχει καταδικασθεί αμέτρητες φορές –απ' τον ΟΗΕ, απ' το Συμβούλιο της Ευρώπης, αλλά και απ' τον πρόεδρο Μπους– για γενοκτονίες, εισβολές, βανδαλισμούς, παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπου Γης απλώσει το υπερ-πολιτιστικό (αντερί) της.

3. *Financial Times*, 16.5.92.

4. Περιοδικό *Time*, 11.10.92.

5. Ό.π. και *Associated Press*, Νοέμ. '91.

6. Ό.π. και *Times* Λονδίνου.

7. *Ta Neá*, 12.10.92.

8. Noel Malcolm, περ. *Spectator*, Οκτ. '92.

Η Ελλάδα (και όχι η Τουρκία) κατέχει 18 χρόνια το 1/3 της Κύπρου, αψηφά όλες τις αποφάσεις των διεθνών Οργανισμών, αρνιέται ν' αποσύρει έστω και ένα «ζαπτιέ» της (στρατιώτη, χωροφύλακα) απ' τα κατεχόμενα, «αγνοεί» τάχα την τύχη 2.000 Κυπρίων και, φυσικά, μένει ηρωικά και αταλάντευτα ανυποχώρητη απέναντι σε όποιες προτάσεις όποιων Γραμματέων για μια κάποια «λύση» του Κυπριακού.

Στην Ελλάδα (και όχι στην Τουρκία) στενάζουν οι φυλακές από πολιτικούς κρατούμενους, βασανίζονται και εκτελούνται «συνοπτικά» οι αντιφρονούντες και δολοφονούνται δημοσιογράφοι.

Η Ελλάδα είναι «πρώτη στη ζητιανιά» (κατά τη *Libération*, πάλι, 5,5), η Ελλάδα (και όχι η Τουρκία) έχει πληθωρισμό 70% και τεράστιο έλλειμμα δημοσίων δαπανών – τάξει, όμως, 1,1 δισ. δολάρια στις ασιατικές μουσουλμανικές δημοκρατίες⁹ για να τις δελεάσει και να τις δέσει στον αραμπά της...

Η Ελλάδα (και όχι τα Σκόπια) υπεξαιρεί το σλαβικό όνομα «Μακεδονία», υποκλέπτει τον σλαβικότερο Ήλιο της Βεργίνας, ανακράζει «η (σλαβικότατη) Θεσσαλονίκη είναι δική μας» και κυκλοφορεί χάρτες με ολόκληρη τη δυτική Μακεδονία χρωματισμένη σκοπιανιστί.

Συνεπέστατα, λοιπόν, οι ευρω-αμερικανοί «εταίροι» μας λιθοβολούν και γλευάζουν την Ελλάδα, ενώ τσακίζονται σε τεμενάδες μπρος στην Άγκυρα, της ανοίγουν τα πουγκιά τους, την αρματώνουν αστακοειδώς, ιδρωκοπάνε για να την εντάξουν στην ΕΟΚ, αδρανοποιούν για χάρη της τα άρθρα 5 και 10 του καταστατικού της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης, ανοίγοντας έτσι διάπλατα τις πύλες για κάθε είδους τουρκικούς μπεχλιβανισμούς στη Θράκη και στο Αιγαίο.

Συνεπέστατα, ακόμα, αφρίζουν για αναγνώριση των Σκοπίων, πιέζουν μέχρι πνιγμού την αδιάλλακτη και παράλογη

9. Βλ. σημ. 3.

Ελλάδα να ενδώσει, τροποποιούν τους κοινοτικούς κανονισμούς για χάρη του Γκλιγκρόρφ, ανταλλάζουν προξενεία μαζί του και πασχίζουν να τον ενισχύσουν οικονομικά διά της αριστεράς χειρός, όπως έκανε προχτές ο πολύς κ. Ιγκλεμπέργκερ, εμπαιίζοντας το Κογκρέσο των ΗΠΑ (29.10.92).

Πυθία αναζητούσαμε, στην αρχή, αλλά Πυθίες δεν χρειάζονται. Η απλή γνώση και μνήμη είναι οι καλύτεροι «χρησμοί», οι καλύτερες εξηγήσεις για τις σιωπές και τις βαττολογίες των λυκοφίλων μας, για τις υποκρισίες και τις απλοχεριές τους στα τσακάλια.

Φτάνει να θυμόμαστε πως «όποιος δεν ξέρει να υποκρίνεται, δεν ξέρει να κυβερνά», καθώς έλεγε ο πρόδρομος των προέδρων και πρωτοϋπουργών Λουδοβίκος ΙΑ΄ της Γαλλίας.

Φτάνει να μην ξεχνάμε το χριστιανικό «*Το γαρ έχοντι παντί (γράφε Άγκυρα) δοθήσεται και περισσευθήσεται, από δε του μη έχοντος (γράφε Αθήνα) και ο έχει αρθήσεται απ' αυτού*»¹⁰.

Φτάνει να ξέρουμε πως η αποστροφή του Κικέρωνα στον συνωμότη Κατιλίνα «*Σε έπληξε η βαρύτατη καταδίκη της σιωπής σου*»¹¹ αφήνει παντελώς ασυγκίνητους τους σιωπώντες για τα εγκλήματα των ευνοουμένων τους – και των ίδιων...

Φτάνει να αναλογιζόμαστε πως ο πιο σαφής χρησμός της Πυθίας ήταν εκείνος που η ιέρεια έδωσε στον Μακεδόνα Φίλιππο Β΄: «*Αργυραίς λόγχαις μάχου και πάντων κρατήσεις*» («*Πολέμα με ασημένιες λόγχες – με χρήμα – και θα νικήσεις τους πάντες*»).

Αλλά και φτάνει να συνειδητοποιούμε και τα δικά μας πελώρια λάθη στον χειρισμό των εθνικών (και όχι μόνο) θεμάτων και στην ενημέρωση των άλλων. Λάθη, που τα συνόψισε σε μια λέξη ο πρώην πρωθυπουργός του Βελγίου, Τίντεμανς, σε πρόσφατη τηλεοπτική συνέντευξη, όταν ρωτήθηκε τι φταίει για την αρνη-

10. Ματθαίου, ΙΓ΄, 12 και ΚΕ΄, 28.

11. Α΄ λόγος κατά Κατιλίνα, Ι, 1.

τική στάση των εταίρων μας απέναντί μας: «*Η άγνοια*», αποκρίθηκε. Η άγνοιά τους για την Ιστορία, για τα θέματά μας, για τα δίκαιά μας.

Και αυτονόητα, για την άγνοια αυτή δεν φταίνε μόνο εκείνοι. Φταίμε πρώτοι εμείς, που, χρόνια και χρόνια, τους αφήσαμε στο σκοτάδι – και τώρα πάει το σκοτάδι να φάει εμάς...

8.11.92

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

Λευκοί Οίκοι και γαλαζοπράσινες ελπίδες

«Μήτε άελπιτ' ελπίζειν, μήτε τι λήθειν»

(Μήτε τ' ανέλπιστα να ελπίζεις, μήτε να ξεχνάς)

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ, Χρυσά έπη, 53

ΟΧΙ, ΔΕΝ ΘΑ ΜΙΑΗΣΩ για τις πολυπόθητες επενδύσεις ξένων κεφαλαίων στην Ελλάδα. Αλλά για τις πολιτικές επενδύσεις των ημετέρων στον νέο πρόεδρο Μπιλ Κλίντον, που κι εκείνος υποσχέθηκε να κάνει «επενδύσεις σε ανθρώπους» – και στη δημοκρατία, βέβαια (να μην ξεχνάμε την καραμέλα), που όλοι την (επ)ενδύουν τόσο, ώστε μένει αδιάκοπα ρακένδυτη.

Περισσότερο, ίσως, από κάθε άλλη αμερικανική προεδρική εκλογή των τελευταίων χρόνων, η νίκη του Κλίντον χαιρετίστηκε εδώ με γενικές ιαχές. Σίγουρα, ευχόμαστε όλοι την αποτυχία του «στρατηλάτη» Μπους, που έδειξε πόσο ανίκανος ήταν ν' αντιμετωπίσει τα εσωτερικά προβλήματα της χώρας του και πόσο ικανός να σαλατοποιεί τα διεθνή. Αλλά η ικανοποίηση για την επιτυχία του αντιπάλου του, της «γενιάς του '60» και της «στροφής της αμερικανικής πολιτικής», πήρε εδώ διαστάσεις «μεγάλων προσδοκιών» για δίκαιη αντιμετώπιση των ελληνικών προβλημάτων.

Να εναποθέτει στον Λευκό Οίκο τις ελπίδες της η κυβέρνηση είναι επόμενο, αφού η παράταξή της θεωρούσε ανέκαθεν «προ-

στάτη» της Ελλάδας (και προπάντων, δικό της) την Ουάσινγκτον. Το απροσδόκητο είναι πως και ορκισμένοι πολέμιοι των ΗΠΑ, που είχαν στηρίξει ένα μέρος της εσω- και εξωτερικής πολιτικής τους στον αντιαμερικανισμό –όπως ο κ. Α. Παπανδρέου– χαιρέτισαν αγάλλοντας τη «νίκη των προσοδευτικών δυνάμεων όχι μόνο στην Αμερική αλλά και στην Ευρώπη», νίκη που σημαίνει «αλλαγή βάθους, ειρηνική επανάσταση, που υποστηρίχθηκε από τα μικρομεσαία και τα μεσαία στρώματα»¹. Τόσο πολύ!

Έτσι, γι' άλλη μια φορά, προσερχόμαστε ομαδόν στον βωμό της Ουάσινγκτον, φερέλπιδες και απέλπιδες. Και αμνήμονες:

Ξεχνάμε πως οι ΗΠΑ –και κάθε «παγκόσμια δύναμη που οι επιλογές της και η πορεία της επηρεάζει αποφασιστικά και τις διεθνείς εξελίξεις», κατά τον πρόεδρο του ΠΑΣΟΚ, πάλι²– δεν νοιάζονται παρά για το συμφέρον τους και μόνο, πράγμα κατανοητό και παραδεκτό, βέβαια. Το απαράδεκτο είναι πως οι ΗΠΑ (και Σία) εννοούν, όλοι οι άλλοι να μην έχουν εθνικά συμφέροντα διαφορετικά απ' τα αμερικανικά, πως δεν νοιάζονται να έχουν παρά «πελάτες» υπάκουους, υποχείριους και υποτελείς. Αν –κατά τον θαυμάσιο λόγο του Σολωμού– «το έθνος πρέπει να μάθει να θεωρεί εθνικόν ό,τι είναι αληθές», η Ουάσινγκτον πιστεύει «αταλάντευτα» πως τα άλλα έθνη πρέπει να μάθουν να θεωρούν εθνικόν ό,τι είναι αμερικανοειδές...

Ξεχνάμε πως οι ΗΠΑ «θεωρούσαν πάντα την Ελλάδα σαν κομμάτι της αμερικανικής ακίνητης περιουσίας, και όποιος διατύπωνε την παραμικρή αμφιβολία για την αξίωσή τους να την ελέγχουν (την Ελλάδα), δεν ήταν πια ανεκτός», κατά το αμερικανικό περιοδικό *The Nation* (1.1.1968).

Ξεχνάμε τη στάση των ΗΠΑ απέναντί μας πριν και κατά την απριλιανή δικτατορία, πριν, κατά και μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, κατά, διά, μετά τις «διενέξεις» με την Τουρκία...

1. Στην Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΠΑΣΟΚ, 5.11.1992.

2. Τηλεγράφημα στον Κλίντον, 4.11.1992.

Ξεχνάμε –ακούγοντας τον Κλίντον να μιλάει για την αφοσίωσή του στις «αρχές της δημοκρατίας»– ξεχνάμε, λοιπόν, την απερίφραστη δήλωση του παλαιού ομολόγου του, Ταφτ, πριν 80 ακριβώς χρόνια: «*Αν αληθεύει ότι η εξωτερική πολιτική μας δεν πρέπει ν' απομακρύνεται από τον ίδιο δρόμο της δικαιοσύνης, αυτό δεν αποκλείει διόλου την ενεργό επέμβασή μας για να εξασφαλίσουμε στα εμπορεύματά μας και στους κεφαλαιούχους μας διευκολύνσεις για επικερδείς επενδύσεις*». Τι σύμπτωση όρων και ιδανικών!

Ξεχνάμε –σχετικά με τη «δημοκρατία», πάντα– την ωμότατη δήλωση του άλλοτε υπουργού Άμυνας Ρόμπερτ Μακ Ναμάρα: «*Ο πρώτος στόχος μας... είναι να βοηθούμε την ανάπτυξη, την αύξηση των κατά τόπους στρατιωτικών ή παραστρατιωτικών δυνάμεων που, μαζί με την αστυνομία, είναι ικανές να εξασφαλίσουν την απαιτούμενη εσωτερική ασφάλεια*»³. Όπως ακριβώς έκαναν, αποτελεσματικότητας, με την εδώ χούντα, και τις χούντες απανταχού Γης. Συνεπέστατα, άλλωστε: «*Οι ΗΠΑ δεν ενδιαφέρονται αν το καθεστώς μιας χώρας είναι δημοκρατικό, σωβινιστικό ή φασιστικό, αλλά μόνο για τον βαθμό εξάρτησής του από την Ουάσιγκτον. Αν οι ΗΠΑ μπορούν να κάνουν τη δουλειά τους με μια χούντα Ελλήνων συνταγματάρχων, μια χούντα συνταγματάρχων είναι το καλύτερο καθεστώς που μπορεί να υπάρξει στην Ελλάδα για τις ΗΠΑ*», έλεγε ο άλλοτε υπουργός Εξωτερικών της πεφιλημένης τους Τουρκίας, Τσαγκλαγιανγκίλ⁴. Και τη «φιλοσοφία» της θέσης τους την έδινε επιγραμματικά ο άλλοτε Αντιπρόεδρος των ΗΠΑ, Νέλσον Ροκφέλερ: «*Η διάκριση ανάμεσα σε κοινοβουλευτικές δημοκρατίες και σε στρατιωτικές δικτατορίες είναι ξεπερασμένη*»⁵.

3. Δήλωση στο Κογκρέσο, το 1967.

4. Στην εφημερίδα *Πολίτικα*, 2.2.1974.

5. Δήλωση στην Επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων της Γερουσίας, 12.11.1969.

Ξεχνάμε ακόμα και τα χτεςινά και τα σημερινά: τον κεραυνοβόλο έρωτα της Ουάσινγκτον για τα Σκόπια, τις πιέσεις τους ν' αναγνωρίσουμε άνευ όρων την απόφαση του Γκλιγκόροφ, την πρεμούρα τους για (λύση) του Κυπριακού και για χερσποδάρο δέσιμό μας απ' την Άγκυρα. Ξεχνάμε πως οι ΗΠΑ και η Αγγλία –μπρος στην αποτυχία των συνομιλιών της Νέας Υόρκης, εξαιτίας της αδιαλλαξίας του Ντενκτάς– μάχονται τον αγώνα τον καλόν να μην καταδικασθεί από το Συμβούλιο Ασφαλείας ο Τουρκοκύπριος μπεηλιβάνης ως υπάιτιος του αδιεξόδου των συνομιλιών και του εμπαιγμού του Γεν. Γραμματέα του ΟΗΕ, «για να μην απομονωθεί», λέει, «η τουρκική πλευρά»!

Θα μας πούν, βέβαια, πως η εκλογή του Κλίντον μας δίνει ακριβώς την ελπίδα ότι όλα αυτά θ' αλλάξουν.

Αλλά τότε επιτέλους οι γαλαζοπράσινοι αισιόδοξοί μας θα μάθουν πως η εξωτερική πολιτική των «μεγάλων» δεν αλλάζει, όποιος κι αν είναι ο ένοικος του Λευκού Οίκου, της Ντάουνινγκ Στριτ, του Κρεμλίνου; Πότε θα μάθουν πως την πολιτική αυτή τη χαράζει (στην περίπτωση των ΗΠΑ) η «Αγία Τριάς» Στέιτ Ντιπάρτμεντ-Πενταγώνου-μεγάλου κεφαλαίου – το «στρατιωτικοβιομηχανικό σύμπλεγμα» που είχε καταγγείλει ο ίδιος ο Πρόεδρος Αϊζενχάουερ– και πως οι εκάστοτε Πρόεδροι αναλαμβάνουν απλώς να πασπαλίσουν τις τριαδικές αποφάσεις με τη χρυσόσκονη των «ιδανικών» και των «αρχών»;

Η πολύχρονη πείρα μάς κάνει, συνακόλουθα, να πιστεύουμε πως και η καινούργια «αλλαγή» δεν θα είναι παρά μια απλή εναλλαγή προσώπων στον Λευκό Οίκο – προσώπων, που θα συνεχίσουν την περίδοξη «παράδοση» των προκατόχων τους, ήγουν την ολοκληρωτική παράδοση των πάντων στην αμερικανική βούληση.

Καιρός πια ν' αφήσουμε τις «αισιοδοξίες» και τις «επενδύσεις», και ν' αντιμετωπίσουμε την αμερικανική πολιτική νηφάλια και δραστικά. Τότε και μόνο τότε, έχουμε πραγματικά ελπίδες να πολιτευθούμε σωστά και γόνιμα για τη χώρα μας.

Πριν 16 ακριβώς χρόνια –μετά την εκλογή του Τζίμι Κάρτερ, στον οποίο πολλοί είχαν πολλά «επενδύσει», πάλι– έγραφα, σ' αυτή τη σελίδα, και αφού είχα διατυπώσει τις ίδιες όπως και τώρα επιφυλάξεις:

«...Ωστόσο, είναι τούτη μια (ύστατη, ίσως) ευκαιρία, που μας προσφέρει η προεδρική μεταβολή στη “χώρα των ευκαιριών”. Στο χέρι μας, να την αξιοποιήσουμε, επιστρατεύοντας όχι μόνο το (σιωπηλό) Δίκιο μας, αλλά και τη φωνή και τη δύναμη όλων των Ελλήνων, μέσα κι έξω απ' την Ελλάδα... όλων των πραγματικών φίλων μας... όλων των πραγματικών φίλων της ειρήνης και της γαλήνης του κόσμου... όλων όσοι ξέρουν πως η Ατιμία και η Αδικία που θοιαμβεύουν, δεν θ' αογήσουν να διαρρήξουν μια μέρα και τη δική τους πόρτα...»

»Αλλά γι' αυτό, δεν φτάνει η “καλή θέληση” των άλλων. Προτεύει η δική μας θέληση. Και τους πιο χρήσιμους φίλους θα τους αποκτήσουμε “ου πάσχοντες, αλλά δρώντες”»⁶.

Πόσο συννετισθήκαμε, πόσο δράσαμε, το ξέρουμε όλοι. Και δρέπουμε σήμερα τις δάφνες...

15.11.92

6. Το Βήμα, 7.11. 1976. Και σε Πολιτικά Β', σελ. 379. (Το «χωρίς») είναι από τον Θουκυδίδη, Β, 40, 4).

ΟΙ «ΑΣΥΛΛΗΠΤΟΙ» ΚΑΙ ΤΑ ΑΣΥΛΛΗΠΤΑ

Επωδός στα έκτροπα της επετείου

«**Η** ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΜΑΣ» –δήλωσε το Κεντρικό Συμβούλιο της ΕΦΕΕ σε συνέντευξη Τύπου, την παραμονή της επετείου του Πολυτεχνείου– «ζει καθημερινά στους νέους αγώνες και δεν αντιμετωπίζει το Πολυτεχνείο σαν μια επετειακή υπόθεση ή ένα ακόμα μνημειακό γεγονός».

Πόσο ζει η μνήμη στους Έλληνες, και μάλιστα σε πολλούς νέους, το βλέπουμε –αλίμονο– κάθε μέρα.

Την παραμονή μιας άλλης επετείου –της 28ης Οκτωβρίου– ένας δημοσιογράφος τηλεοπτικού σταθμού, κατέβηκε με το μικρόφωνο σε κεντρικούς δρόμους της Αθήνας και ρώτησε στην τύχη μερικούς περαστικούς νέους «τι σημαίνει γι' αυτούς η εθνική εορτή».

– «Δε με αφορά», απάντησε ένας.

– «Εγώ σπουδάζω στο εξωτερικό, ξέρετε, και δε θυμάμαι τι σημαίνουν αυτές οι γιορτές», αποκρίθηκε άλλος.

– «Αυτά είναι δουλειές των προγόνων μας, ψάξε να βρεις και γύρευε», είπε τρίτος ή τρίτη.

– «Δε βαριέστε, μη μιλάμε για ανοησίες», συμπλήρωσε τέταρτος.

Άλλοι συνομήλικοί τους, πιο πρόσφατα, δεν είχαν ιδέα ποιος είναι λ.χ. ο Άρης Βελουχιώτης και ο Ναπολέων Ζέρβας – κάποιος, μάλιστα, νόμιζε πως ο δεύτερος είναι Γάλλος επαναστάτης...

Οι νέοι αυτοί ήταν αγέννητοι, βέβαια, το 1940 του πολέμου, και βρέφη το 1973 του Πολυτεχνείου. Αλλά δεν έμαθαν, δεν άκουσαν, δε διάβασαν –στο σχολείο ή στο σπίτι τους– τίποτα για γεγονότα κορυφαία της ιστορίας μας! Το μόνο, ίσως, που θα πληροφορήθηκαν οι ευρυμαθείς νέοι θα ήταν ο λόγος του Κικέρωνα για την Ιστορία: «Όποιος αγνοεί όσα έγιναν πριν γεννηθεί, μένει πάντα παιδί»¹. Και αυτοί, μη θέλοντας να χάσουν τον «παιδισμό» τους, υιοθετούν την άγνοια των πάντων...

Κάποιοι άλλοι, όμως, θυμούνται. Δεν μιλάω για όσους –διόλου νέους πια– έζησαν ή έπραξαν τον πόλεμο, την Αντίσταση, το Πολυτεχνείο – αυτοί θεωρούνται (γερόντια), που μηρυκάζουν τις αναμνήσεις τους. Ούτε για τους φοιτητές, που γιορτάζουν με λόγους και πορείες τα ιστορικά ορόσημα. Μιλώ για κείνους τους νέους που (θυμούνται) κάθε επέτειο, για να τη μετατρέψουν σε «μετερίζι» ολέθρου, καίγοντας, ρημάζοντας, πετροβολώντας τα πάντα και τους πάντες, πιστοί στο αλά Ντεκάρτ απόφθεγμα «Καταστρέφω, άρα υπάρχω». Αυτό το (έπος) το έχουμε πια μάθει απ' έξω κι ανακατωτά – όπως οι πολύ παλιοί αποστήθιζαν την *Ιλιάδα* ή τους *Νιμπελούνγκεν*.

Το Θέμα, όμως, δεν είναι οι (θέσεις) και οι επιθέσεις των αναρχικών. Αυτοί δεν έχουν νου (όσον έχουν) παρά για τον αφανισμό του κράτους και κάθε δημόσιου ή ιδιωτικού κτίσματος και κτήματος. Σχετικά με το τελευταίο, ενωτίζονται προφανώς τη ρήση του Προυντόν «*Η ιδιοκτησία είναι κλοπή*» – πράγμα που δεν τους εμποδίζει να γίνονται κι αυτοί «ιδιοκτήτες» διά της κλοπής και λεηλασίας των καταστρεμμένων καταστημάτων.

1. *Ρήτορας*, 34.

Το θέμα είναι η «κλασική» πια αδυναμία του κράτους, των πανεπιστημιακών αρχών, αλλά και των φοιτητών, να εμποδίσουν την καταστροφή αναντικατάστατων μνημείων και τον διασυρμό των επετείων, που τις «τιμούν» με τις συλλογικές εκδηλώσεις τους.

Όταν είναι μαθηματικά βέβαιο πως κάθε εορτασμός, πορεία, διαδήλωση, θα διακοσμηθούν με τα μονοκοτυλήδωνα και τα δικοτυλήδωνα άνθη των «εξτρεμιστών», που κανένας δεν είναι σε θέση να τους αναχαιτίσει, δύο πράγματα μπορεί να συμβαίνουν: ή οι κρατικοί αρμόδιοι για την τάξη και οι φοιτητικοί αρμόδιοι για την περιφρούρηση είναι ανίκανοι ν' ανταποκριθούν στην αποστολή τους, όσο κι αν θέλουν – ή, αντίθετα, δεν το θέλουν.

Οι «περιφρουρούντες» φοιτητές, ακαδημαϊκές αρχές κ.λπ. θα διαρρήξουν τα ιμάτιά τους για το τελευταίο και θα ορκισθούν πως κάνουν ό,τι μπορούν, αλλά δεν μπορούν να δαμάσουν τους ταραξίες. Η αστυνομία, πάλι, θ' αντιτάξει πως εμποδίζεται στο έργο της απ' τους πρώτους, που της αξιώνουν να σεβασθεί το άσυλο του Πολυτεχνείου, το οποίο είναι «χώρος του λαού» – με αποτέλεσμα το άσυλο να συλείται και να πυρπολείται απ' τον «λαό» των Ηρόστρατων.

Έτσι, όλοι είναι ευχαριστημένοι: Οι «άγνωστοι», επειδή οργιάζουν ασύδοτοι. Οι «περιφρουρούντες», επειδή δεν παραβιάσθηκε το πανεπιστημιακό άσυλο. Η αστυνομία, επειδή έχει ένα λαμπρό άλλοθι για την ανημπόρια της. Και οι πολιτικοί και οι άλλοι «φορείς», επειδή βρίσκουν στις επετείους μιαν ακόμα ευκαιρία για ν' αναμασήσουν τις κοινοτοπότερες ρητορείες τους και, προπάντων, για να λιθοβολήσουν τους αντιπάλους τους, αποκαλώντας τους «μειοδότες», «προδότες» και «αιμοδότες» των εκτρόπων.

Μόνο που, ταυτόχρονα, βγαίνουν όλοι καταρρακωμένοι. Οι «άγνωστοι» – που, με την «επανάστασή» τους θέλουν «να ξεσηκώσουν τον λαό κατά της καταπιεστικής εξουσίας και της ληστρικής ιδιοκτησίας»– τον συσπειρώνουν με τα έργα τους γύρω

της και τον εξωθούν να ζητάει περισσότερη «πυγμή». Οι φοιτητές –που προασπίζονται το άσυλο– το υπονομεύουν, αφού γίνεται οδόφραγμα των καταστροφέων. Η αστυνομία –που αποσύρεται όταν της το ζητούν και παρασύρεται σε άσκοπες βιαιότητες όταν είναι πια πολύ αργά για δακρυγόνα– προκαλεί την υποψία πως εφαρμόζει την πονηρή «συμβουλή» του Ναπολέοντα, «*Η τέχνη της αστυνομίας είναι να μη βλέπει ό,τι δεν χρειάζεται να βλέπει*»². Οι πολιτικοί –που επιβεβαιώνουν, άλλη μια φορά, πως μοναδική τους μνήμη και μοναδικός τους στόχος είναι οι πάμφθηνοι δεκάριχοι και ο πανάθλιος κομματισμός. Και φυσικά και τελικά, οι επέτειοι και ο τόπος όλος – που διαπομπεύονται, ονειδίζονται, σπιλώνονται, εξευτελίζονται, τις μέρες ακριβώς αναπόλησης στιγμών (μεγάλων και ωραίων) του έθνους...

Είναι, όλα τούτα, ένα ακόμα δίκιοπο μαχαίρι, που ακονίζεται από πολλούς και ξεσχίζει τα πλευρά αυτής της καταματωμένης χώρας: καταστροφή της ιστορικής μνήμης (είτε με την άγνοια απ' τους «απαθείς»), είτε με τον διασυρμό απ' τους εμπαθείς) και καταστροφή του κοινωνικού ιστού και του κράτους, που τόσοι και τόσοι νομίζουν ότι μπορούν να την καρπωθούν.

Η «ασύλληπτη» αμνησία, νέων και μη, για τις πραγματικά ιστορικές ώρες του ελληνισμού, επαληθεύει, απ' την ανάποδη, τον λόγο του Πλουτάρχου: «*Η μνήμη είναι, για εμάς, ακοή κουφών πραγμάτων και όραση τυφλών*» («*Η δε μνήμη και κουφών πραγμάτων ακοή και τυφλών όψις ημίν εστιν*»³). Εμείς, όμως, επιλέγουμε να μένουμε κουφοί και τυφλοί για ό,τι στοιχειοθετεί την υπόσταση και τη συνέχεια του τόπου.

Οι «ασύλληπτοι» δράστες των ολοκαυτωμάτων επαληθεύουν τη διαπίστωση του H.G. Wells: «*Η ανθρώπινη ιστορία αποτελεί, όλο και πιο πολύ, έναν αγώνα δρόμου ανάμεσα στην παιδεία και την*

2. Γράμμα στον πολίτη Φουσέ (αρχηγό της αστυνομίας του), 25.5.1800.

3. *Περί των εκλείπτων χρηστηρίων*, 39B.

καταστροφή»⁴. Εμείς, όμως, αποσαθρώνοντας την παιδεία, εξουθενώνοντας τη μνήμη, αφήνουμε το πεδίο ελεύθερο στους κάθε είδους καταστροφείς – αναρχικούς κουκουλοφόρους και κομματικούς αβανταδόρους...

Είναι, λοιπόν, να μην αναθυμηθούμε τους «σατιρικούς» στίχους του αξέχαστού μας Νίκου Γκάτσου;

*«Πού πήγαν οι ώρες, πού πήγαν οι μέρες, πού πήγαν τα χρόνια,
φωτιά στα Χαντεία, καπνιά στην Αιόλον, βρομιά στην Ομόνοια (...)
κι άνθρωποι μονάχοι στην κόλαση ετούτη θα γίνουν λαμπάδα,
πώς τα 'κανες έτσι τα μαύρα παιδιά σου, Ελλάδα Ελλάδα!*

.....

*Πού πήγες, αγάπη, παράδειςε πρώτε, πού πήγες, ελπίδα,
περάσαν οι μέρες, περάσαν τα χρόνια κι ακόμα δεν είδα
ατρόμητους άντρες, σοφούς κυβερνήτες, μεγάλους αντάρτες
να σπάζουνε πύλες, να ρίχνουνε τείχη, ν' αλλάζονε στράτες,
κι η νύχτα να γίνει χροσό μεσημέρι κι η μπόρα λιακάδα,
πώς τα 'κανες έτσι τα μαύρα παιδιά σου, Ελλάδα Ελλάδα!»⁵.*

Πώς σ' έκαναν έτσι τα μαύρα παιδιά σου...;

22.11.92

4. *The Outline of History*, 40, 4.

5. *Φύσα αεράκι φύσα με, μη χαμηλώνεις ίσαμε*, Ίκαρος 1992.

ΛΙΘΟΙ ΚΑΙ ΞΥΛΑ

Όταν οι άνθρωποι σωμαίνου, μιλούν οι πέτρες

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ, λοιπόν, έλεος σ' αυτό τον τόπο γι' αυτό τον τόπο; Δέκα εκατομμύρια άνθρωποι που ζουν σ' αυτόν κι απ' αυτόν, έχουν βαλθεί να μην αφήσουν λίθον επί λίθου, ή σωστότερα, να μεταβάλουν τα πάντα σε πέτρες, ξύλα κι αποκαΐδια – με προεξάρχουσες τις εκάστοτε κυβερνήσεις των λιθοτόμων και λιθοποιών;

Φυσικά, οι τελευταίες αυτές εξαγγελίες, η μια μετά την άλλη, πως η πρώτη (περίπου) μέριμνά τους είναι το περιβόητο «περιβάλλον». Η ΝΔ καυχιέται πως, αυτή πρώτη, νοιάστηκε (συνταγματικά, μάλιστα) για την «προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος» απ' το Κράτος, που «υποχρεούται να λαμβάνει ιδιαίτερα προφυλακτικά ή κατασταλτικά μέτρα προς διαφύλαξιν αυτού» (άρθρο 24, 1 του Συντάγματος του 1975). Το ίδιο άρθρο μιλάει ειδικά για την «προστασία των δασών, απαγορεύοντας την μεταβολήν του προορισμού» τους. Το διάδοχό της ΠΑΣΟΚ διαδήλωνε (διά στόματος του τότε Πρωθυπουργού) πως θα δημιουργήσει «ειδικό φορέα (που) θα αντιμετωπίσει το πρόβλημα του περιβάλλοντος με ευθύνη» κ.λπ. (13.5.1982).

Και ξέρουμε όλοι τι καρπούς θερίσαμε απ' αυτές τις «προστασίες», («ευθύνες») και ανύπαρκτους «φορείς». Ο δασικός πλούτος αφανίζεται λυσσαλέα όχι μόνο απ' τις πυρκαγιές και τους εμπρησμούς, αλλά και απ' τους ίδιους τους κυβερνώντες μας, που αδιαφορούν για τη στοιχειώδη δασοπροστασία και φροντίζουν, με νόμους για «βοσκοτόπους» και «αποχαρκτηρισμό δασών», να μην ξαναφυτρώσει χορτάρι στις «ολόμαυρες ράχες». Έτσι, οι «προστάτες» αναδείχνονται σε μέγιστους «ηθικούς αυτουργούς» των εμπρησμών και πρωτοπόρους της πανελλαδικής αποψίλωσης. Αποτέλεσμα: η χώρα μας που, το 1928, είχε δασοκάλυψη 32% του εδάφους της, σήμερα έπεσε στο 17% – ενώ αντίθετα άλλες χώρες πολλαπλασίασαν τον δασικό τους πλούτο: η Βουλγαρία λ.χ. από 20% σε 32% και η Ισπανία από 9% σε 33%!

Αλλά επειδή ο «έρωσ του λίθου» είναι ανίκητος, οι άρχοντές μας δεν αφέθηκαν στην τύχη των πυρκαγιών και στην καλή θέληση των εμπρηστών. Ούτε αρκέστηκαν στις εκατοντάδες βιομηχανίες, παλιές και νέες, που περικυκλώνουν την Αττική γη και που κάθε κυβέρνηση τις «φτουράει» ακατάσχετα.

Αναθυμήθηκαν τώρα και τον θησαυρό των λατομείων. Και κρίνοντας πως είναι ανεπαρκή όσα υπάρχουν, πως οι λατόμοι – (νόμιμοι) και παράνομοι – ψωμοζητούν και λιθοζητούν, απλώνουν χείρα ευεργέτιδα πάνω σ' όλη τη χώρα, που μπορεί τώρα πια να λατομηθεί απ' άκρου εις άκρον, νομιμοποιούν τα παράνομα λατομεία, ευκολύνουν τη δημιουργία ατελεύτητων νέων και ευλογούν τα μονοπώλια και ολιγοπώλια των μεγάλωντσιμεντοβιομηχανιών. Το διαβόητο «τσιμέντο να γίνει!» των ανέμελων γλεντοκόπων, έγινε το σύνθημα των επιμελέστατων λιθοκόπων και λιθοφάγων... Και βέβαια, το δραματικότερο θύμα είναι η Πεντέλη, που εδώ και 20 χρόνια έχει ανακηρυχθεί «τόπος ιδιαιτέρου κάλλους» και που μετατρέπεται, μέρα με τη μέρα, σε «κρανίου τόπον», όπου ούτε έμψυχα ούτε άψυχα έχουν ελπίδες επιβίωσης.

Λένε πως ο Δίας, για να μην αφήσει τους ανθρώπους να θάψουν τα 12 παιδιά της Νιόβης –που τα είχαν σκοτώσει ο Απόλλων και η Άρτεμη– μεταμόρφωσε πρόσκαιρα τους θνητούς σε πέτρες, «λαούς λίθους ποίησε». Ασύγκριτα πιο ρέκτες, οι σημερινοί νεφεληγερέτες βάλθηκαν να κάνουν πέτρες εσαεί τη χώρα ολόκληρη, για να ψωμισθούν οι «λαοί» των εκνόμενων λατόμων. Πιστοί, κι εδώ, στην αρχαία παράδοση, αναβίωσαν τον «πρατήρα λίθον» –πέτρα πωλήσεων–, όπου ανέβαινε ο κήρυκας της δημοπρασίας δούλων για να διαλαλήσει και πουλήσει την ανθρώπινη («πραμάτεια») του. Πραμάτειες, κι εμείς, των κυβερνητικών εμπνεύσεων, παρακολουθούμε άπραγοι την «πρακτική» και τόσο πρακτική δραστηριότητα των δουλεμπόρων και δουλοκτητών της εθνικής γης...

Ωστόσο, «εάν ούτοι (εμείς) σιωπήσωσιν, οι λίθοι κεκραάζονται» –οι πέτρες θα φωνάζουν– όπως είπε ο Ιησούς στους Φαρισαίους, που του ζητούσαν να επιτιμήσει τους μαθητές του, επειδή αναφώνούσαν «ευλογημένος ο ερχόμενος εν ονόματι Κυρίου». Αλλά ευλογία αληθινή θα ήταν αν οι λίθοι όχι μόνο φωνάζουν, αλλά πέσουν «επί τας κεφαλάς» των Φαρισαίων, που ισχυρίζονται ότι «δεν πρέπει το περιβάλλον να γίνεται εμπόδιο στη (βιομηχανική) ανάπτυξη του τόπου» (δηλαδή, στην ανάπτυξη των «μεγιστάνων» του τόπου). Και ξαστοχούν σκόπιμα την αυτονόητη διαπίστωση της «Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη» του ΟΗΕ: «Είναι αδύνατο να χωρισθούν τα θέματα οικονομικής ανάπτυξης από τα προβλήματα του περιβάλλοντος». Μ' άλλα λόγια: οικονομική ανάπτυξη χωρίς ταυτόχρονη βελτίωση του περιβάλλοντος, ισοδυναμεί με δολοφονία όχι μόνο ετούτου, αλλά κι εκείνης.

Αλλά για επιτροπές θα μιλάμε τώρα, μέσα στο κόσμο τις ντροπές;

Ας έρθω, τώρα, σε μιαν άλλη πολυπαθή «πέτρα», τη Σαντορίνη, για ν' απαντήσω στο γράμμα του αξιότιμου καθηγητή της Αρχαιολογίας και διευθυντή των ανασκαφών στο Ακρωτήρι

Θήρας κ. Χρ. Ντούμα, που δημοσιεύθηκε στο *Βήμα* της περασμένης Κυριακής.

Αφού τον ευχαριστήσω για τους ευγενικούς χαρακτηρισμούς του, θα ήθελα να παρατηρήσω τούτα, σχετικά με τα «εσφαλμένα και ανακριβή στοιχεία», που μου καταλογίζει:

1) Ο κ. Ντούμας συμφωνεί με όλες τις διαπιστώσεις και καταγγελίες που είχα παραθέσει στο άρθρο μου «Ο εκμαυλισμός της Καλλίστης» (4.10.92). Εκεί, κακίζονταν οι τοπικές και μη αρχές –αστυνομία, υπεύθυνοι καθαριότητας–, οι αεροπορικές και τοπικές συγκοινωνίες, οι καταστηματαρχες κ.λπ. Το ίδιο κάνει και ο κ. Ντούμας, μιλώντας για «το κατόντημα μιας φοβερά υποβαθμισμένης Σαντορίνης». Παρατηρεί, ωστόσο, πως γι' αυτό δεν φταίνε οι ντόπιοι, επειδή κανένας δεν τους διαφώτισε σχετικά με τις συνέπειες της άκρατης και άλογης τουριστικής ανάπτυξης. Αλλά, στο άρθρο μου, οι βολές στρέφονταν μόνο εναντίον των «σπεκουλαδόρων», που χλευάζουν κάθε «διαφώτιση» και που κακοποιούν μέρα-νύχτα το νησί, τα μάτια και τ' αυτιά των κατοίκων και των επισκεπτών. Υπάρχει ελαφρυντικό γι' αυτούς τους «αετονύχηδες», είτε ντόπιοι είναι είτε ξένοι;

2) Παρατηρεί ο κ. Ντούμας πως, μαζί με τη γαλήνη, την ηρεμία και την αγαθότητα, «εξαφανίστηκαν η φτώχεια και η μιζέρια», χάρη στον τουρισμό. Αυτό, όμως, που γίνεται στη Σαντορίνη (και αλλού), δεν είναι «κοινωνικός μετασχηματισμός» –όπως διατείνεται ο κ. καθηγητής– αλλά παράδοση στην απροσχημάτιστη αισχροκέρδεια. Είναι γνωστό πως αυτή η «οικονομική άνθιση» αποτελεί πάντα το «μέγα επιχείρημα» των υπερμάχων της «τουριστικής ανάπτυξης» (καθώς σημειώνω και πιο πάνω). Αλλά όπως πάνε τα πράγματα, θα εξαφανισθεί ΚΑΙ ο τουρισμός απ' τη Σαντορίνη (και τόσους άλλους τόπους), που μεταμορφώνονται σε «κόλαση των ανθρώπων». Έτσι, θα μείνει ένα νησί με χαμένη την παλιά ομορφιά του και χαμένο τον χρυσοφόρο τουρισμό. (Πάρα πολλοί είναι οι τουρίστες που λένε: «Δεν ξαναπάω στη Σαντορίνη, ύστερα από όσα έζησα και έπαθα»).

3) Ενοχλήθηκε ο κ. Ντούμας απ' τον χαρακτηρισμό «(αλητο)-τουρίστες» σε ένα απ' τα γράμματα που δημοσίευσα. Αλλά πού είδε να χαρακτηρίζονται έτσι όλοι οι νέοι, φοιτητές κ.λπ., που ανέλαβε την υπεράσπισή τους; Το γράμμα μιλούσε για κείνους που «χρησιμοποιούν τους δημόσιους χώρους για απόθεση κάθε είδους “αποβλήτων” τους» ή επιδίδονται σε διαρρήξεις και κλεψιές. Το αρνιέται αυτό ο κ. Ντούμας; Και ποιος απ' τους δυο μας εξομοιώνει τους «καλούς νέους» με τους ρυπαντές και τους λαθρόχειρες;

4) Εκείνο που ιδιαίτερα ενόχλησε τον κ. Ντούμα είναι η αναφορά στο Μουσείο των Φηρών, που μένει κλειστό δέκα (10) χρόνια τώρα, και έχει μεταβληθεί σε «αποθήκη με κίνδυνο καταστροφής και κλοπής» των μοναδικών ευρημάτων. Και αυτό, παρά τις απανωτές εκκλήσεις του Προέδρου της Κοινότητας Φηρών κ. Ι. Κορωνιού – που, σε υπόμνημά του της 3.6.92 στην υπουργό Πολιτισμού, κατηγορεί τόσο την ΚΑ' Εφορεία Αρχαιοτήτων για «ανύπαρκτη παρουσία» και «σοβαρότατη αμέλεια και έλλειψη δραστηριότητας για την οργάνωση και λειτουργία του Μουσείου», όσο και το ίδιο το υπουργείο για τη μη καταβολή των 120.000.000, που είχε εγκρίνει ο προκάτοχος της κ. Μπενάκη, κ. Τζαννετάκης. Είναι ανακριβή όλα αυτά;

29.11.92

Η περιοδική επιδημία σκανδάλων

*«Αποκτάς τα πάντα με το χρήμα
– εκτός από ήθη και πολίτες»*

J.J. ROUSSEAU, *Λόγος για τις επιστήμες
και τις τέχνες*, Β' μέρος

ΠΟΛΗ ΠΟΥ ΞΕΠΟΥΛΙΕΤΑΙ! Είναι ώριμη να χαθεί, μόλις βρεθεί ο αγοραστής της!»! Αυτό το πάρθειο βέλος έριξε στη Ρώμη ο βασιλιάς της Νουμιδίας (της σημερινής Αλγερίας) Ιουγούρθας, όταν τον απελάσανε απ' την Επτάλοφο, το 111 π.Χ.¹ (Όχι πως ήταν κανένας «άγγελος» κι εκείνος, κάθε άλλο: είχε σφετερισθεί τον θρόνο της Νουμιδίας, είχε δολοφονήσει ένα σωρό αντιπάλους του, είχε δωροδοκήσει ρωμαίους συγκλητικούς για να υπονομεύσουν τις πολεμικές επιχειρήσεις της Ρώμης εναντίον του).

Αυτή η φράση ξανάρχεται στον νου, μπρος στο θέαμα της σημερινής σκανδαλόπληκτης Ελλάδας. Μόνο που, τώρα, οι αγοραστές έχουν βρεθεί. Και η «πόλη», η χώρα, ξεπουλιέται όλη. Ο χρόνος θα δείξει και πόσο είναι «ώριμη» ν' αφανισθεί...

Δεν χρειάζονται σεισμολόγοι και BAN για να διαπιστώσουν ή να προειδοποιήσουν ότι τα σκάνδαλα μαστίζουν τον τόπο μας με

1. Σαλλούστιος, *Ο Ιουγουρθιανός πόλεμος*, κεφ. 35.

την ίδια συχνότητα όπως και οι σεισμοί: κάθε 4-5 χρόνια. Που θα πει πως η χώρα μας βρίσκεται σε μόνιμη κατάσταση («ψηφίλου κινδύνου»):

Το 1988-89, οι σκανδαλο-σεισμογράφοι είχαν καταγράψει τον συγκλονιστικό Εγκέλαδο του «σκανδάλου του αιώνα», που τόσα ερείπια άφησε πίσω του. Σήμερα, καταγράφουν μιαν άλλη σκανδαλο-σεισμική έξαρση, που δεν αφήνει κανένα δημόσιο τομέα ανέγγιχτο – από τους ουρανούς (Ολυμπιακή) ως τις πέτρες (λατομεία), από τα δάση ως τα ποτάμια (Αχελώος), από το φως ως το λάδι, το μπαμπάκι, τον καπνό, απ' τις Τράπεζες ως τις επικοινωνίες...

Τότε, εκατόγχιρες ιδιώτες και δημόσιοι άνδρες κατηγορήθηκαν πως λεηλατούσαν το κράτος, στο όνομα της «κρατικοποίησης». Σήμερα, χιλιάγχιρες ομόλογοί τους καταγγέλλονται πως διαρπάζουν τα πάντα, στο όνομα της «ιδιωτικοποίησης». Αλλά είτε «κρατικοποίηση» ή «κοινωνικοποίηση» βαφτίζεται η μέθοδος, είτε «ιδιωτικοποίηση», σημαίνουν ένα και το αυτό: ιδιοποίηση, σφετερισμό του χρήματος των ιδιωτών – που, άθελά τους, δικαιώνουν την άλλη έννοια της λέξης «ιδιώτης»: απλοϊκός, άπραγος, φτωχός².

Κάθε, σχεδόν, καινούργια κυβέρνηση τάζει «αλλαγή ήθους και ύφους της εξουσίας». Και κάθε, σχεδόν, κυβέρνηση, μόλις στεριώσει στην εξουσία, αντιγράφει την προηγούμενη και επαυξάνει το ήθος, το ύφος, τις «τεχνικές», τις φενάκες της λεηλασίας.

Καθεμιά τους, στηλιτεύει τη «σήψη» που έφερε η προκάτοχος της και την «καμένη γη» που άφησε πίσω της. Και καθεμιά τους καίει και σαπίζει ακόμα πιο πολύ τους ιστούς και το μεδούλι του κράτους, που γίνονται, όλο και πιο πολύ, «σκολήρων βρώμα (τροφή) και δυσωδία» αφόρητη...

2. Απ' όπου και το λατινικό *idiota* και το γαλλικό και αγγλικό *idiot*, βλάκας.

Καθεμιά τους, τάζει «κάθαρση» και «εξυγίανση του δημόσιου βίου». Και καθεμιά τους δεν σκοτίζεται παρά πώς θα «καθαρίσει» το δημόσιο ταμείο από τα τελευταία όβολα που του έχουν απομείνει.

Έτσι, τα σκάνδαλα της μιας «παραγράφουν» και «αμνηστεύουν» τα σκάνδαλα της προηγούμενης – αφού καμιά δεν είναι αθώα, καμιά δεν είναι «χρημάτων κρείσσων» (ανώτερη χρημάτων), αλλ' αντίθετα όλοι πασχίζουν να γίνουν Κροίσοι (και να κάνουν Κροίσους τους «ημετέρους» τους) με τα χρήματα των Ελλήνων («κρετίνων»).

Σήμερα λ.χ., ποιός θ' αναλάβει την καινούρια «κάθαρση» – ή όπως αλλιώς θα ονομασθεί; Μήπως το «κίνημα» που, ύστερα από οκτώ χρόνια διακυβέρνησης, κατηγορήθηκε για εκατοντάδες σκάνδαλα, και που υπουργοί του έχουν αμετάκλητα καταδικασθεί; Ή μήπως το κόμμα που συνεργάστηκε με την τότε αξιωματική αντιπολίτευση στη σταυροφορία (και σταυροθηρία) της «κάθαρσης» (που μόνο κάθαρση δεν έφερε), αλλά τώρα ερωτοτροπεί με το τότε «καθαρτέο» κίνημα και φιλοδοξεί να συνεργασθεί μ' αυτό στη μέλλουσα Δευτέρα εκλογική Παρουσία;

Το πιο χαρακτηριστικό, ίσως, στον τωρινό χορό του Ζαλόγγου που σέρνει όλη τη χώρα στο βάραθρο, είναι πως τα σκάνδαλα τα καταγγέλλουν όχι μόνο οι αντίπαλοι των κυβερνώντων, αλλά και στελέχη του κόμματός τους, ακόμα και υπουργοί, που μιλούν για «εθνικά εγκλήματα», όπως ο τέως υπουργός Γεωργίας.

Κι ωστόσο, την κρίσιμη ώρα (στις συνεδριάσεις της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του κόμματός τους) οι καταγγέλλοντες σωπαίνουν και οι λάλοι βουβαίνονται – στο όνομα, πάντα, της «ενότητας της παράταξης» και από φόβο ανατροπής της κυβέρνησης και απώλειας της εξουσίας και της έδρας! Ή μιλούν και καταγγέλλουν τα φοβερά και τα άθλια, αφού έχουν «παυθεί» από την υπουργική θέση τους. Οπότε, αναρωτιόμαστε: γιατί σώπαιναν τον καιρό της βασιλείας τους και λαλούν μόλις τώρα, σαν εκπεσόντες και χολωμένοι άγγελιοι;

Σ' αυτό, άλλωστε, έχουν προγόνους ενδοξότατους. Όπως λ.χ. ο Δημοσθένης: Αν πιστέψουμε τον Πλούταρχο, ο μέγιστος Αθηναίος ρήτορας δωροδοκήθηκε απ' τον Άρπαλο – τον θησαυροφύλακα του Μ. Αλεξάνδρου, που το είχε σκάσει απ' τη Βαβυλώνα, συναποκομίζοντας 6.000 μισθοφόρους, 30 πλοία και (το χρησιμότερο) 5.000 τάλαντα, και κατέφυγε στην Αθήνα. Κι όταν ήταν να γίνει η δίκη του καταχραστή, ο Δημοσθένης παρουσιάστηκε με τον λαιμό του τυλιγμένο σε μάλλινους επιδέσμους, επειδή είχε, τάχα, κρουολογήσει και είχε χάσει τη φωνή του. Αλλά μερικοί πονηροί τον χλεύασαν πως δεν είχε πάθει συνάχι, («κυνάγχη»), αλλά «αργυράγχη», απ' τα αργύρια της δωροδοκίας που του έκλεισαν το στόμα³. Βέβαια, στη σημερινή περίπτωση, τα αργύρια τα πήραν άλλοι. Το «συνάχι» όμως, μένει το ίδιο – και το ήθος των λόγων των διαμαρτυρούμενων εξανειμίζεται από το «ήθος» της σιωπής τους...

Αλλά το πολύ τραγικότερο είναι πως οι «κρετίνοι» –οι άλλοι Έλληνες-θεατές της λεηλασίας και της «αργυράγχης»– δεν θέλουν κρετίνοι να μείνουν. Το παράδειγμα του ήθους των αρχόντων τους, διαμορφώνει και το δικό τους ήθος – η διαφθορά των «απάνω» δεν κατατρώει μόνο τον εθνικό πλούτο, σπέρνει και φουντώνει τη διαφθορά και των «κάτω». Που βιάζονται να τους μιμηθούν όσο γίνεται πιο πολύ, να μην υστερήσουν απ' τους «εν τέλει» και να μη στερηθούν τα αγαθά του κορυβαντισμού της λαθροχειρίας, στον μεγάλο ή μικρό κύκλο της δραστηριότητάς τους.

Και αυτό ακριβώς φιλοδοξούν οι «απάνω»: όταν όλο το κοινωνικό σύστημα διαφθαρεί, ποιος θα τολμήσει να κατακρίνει τους πρώτους διδάξαντες και πρώτους αρπάξαντες; Όταν βασιλεύει παντού το «αλισβερίσι», η κραιπάλη, η δωροδοκία, το «λάδωμα», η εξαγορά συνειδήσεων και θέσεων, η άνομη απόκτηση παχυλότατων κερδών, ποιος δεν θα τρέξει να πάρει μέρος

3. Πλούταρχος, *Δημοσθένης*, 25.

στο «τσιμπούσι» που έχουν στήσει οι μεγάλοι μάγειροι της κερδοφαγίας; «Όσοι πιστοί προσέλθετε», λοιπόν – και ποιος θέλει να μείνει «άπιστος» της παγκόσμιας θρησκείας «του πλιάτσικου και της ρεμούλας»; Κατά πώς λέει μια ιταλική παροιμία, «το δημόσιο χρήμα μοιάζει με τον αγιασμό: όλοι θέλουν να βουτήξουν το χέρι τους μέσα». Μόνο που οι πιο «πιστοί» βουτάνε ολόκληρο το αγίασμα...

Για άλλη μια φορά, λοιπόν, οι ηγέτες και «ταγείς» μας αποδείχνουν πως, πάνω απ' όλα, νοιάζονται για την «ταγή» τους και την ιδιοποίηση των πάντων απ' τους «ημετέρους» τους. Για άλλη μια φορά, πρωτοστατούν στον εκμαυλισμό και εκφραυλισμό των Ελλήνων. Για άλλη μια φορά, επαληθεύουν τον λόγο του Πλάτωνα: «Οι φύλακες των νόμων και της πολιτείας, αν δεν είναι πραγματικά τέτοιοι, παρὰ μόνο με το όνομα (...), εξολοθρεύουν συθέμελα ολόκληρη την πόλη, (ενώ) απ' αυτούς μονάχα κρέμεται η καλή κυβέρνηση και η ευδαιμονία της» («Φύλακες δε νόμων τε και πόλεως μη όντες αλλά δοκούντες (...), πάσαν άρδην πόλιν απολλύασιν, και αν του ευ οικείν και ευδαιμονείν μόνοι τον καιρόν έχουσιν»⁴).

Και το αποκορύφωμα της απόγνωσης και της αγανάκτησης όσων αρνιούνται να πάρουν μέρος σ' αυτή την ευωχία, είναι πως η καινούργια επιδρομή κατά του δημόσιου χρήματος διαπράττεται την ώρα που η χώρα βρίσκεται –εξαιτίας των «ταγών», φυσικά– σε μιαν απ' τις πιο αδιέξοδες ώρες της νεότερης ιστορίας της. Αλλά αυτοί «μεριμνούν και τυρβάζουν» περί το ένα και μόνο «ου εστι χρεία» – το χρήμα. Ακολουθώντας το παράδειγμα των Αμερικανών που –κατά τον Χένρι Μίλλερ– «αποπλανούν (τον λαό) με τη δωροδοκία και τον εκπορευούν»⁵.

Αλλά μια χώρα, όπου το σύνθημα και το παρασύνθημα αποτελεί ο παράξ, είναι αμετάκλητα καταδικασμένη, χωρίς να

4. *Πολιτεία*, Δ, 421α. Μετάφρ. Ι.Ν. Γρυπάρη, Ζαχαρόπουλος

5. *The Air-conditioned Nightmare*, 1945.

χρειάζεται τις προφητείες των Ιουγούρθων. Οι «τελευταίες ημέρες της Πομπηίας» αρχίζουν από τη στιγμή που εξαφανίζεται η ντροπή για τις «πομπές»...

6.12.92

Παλιές «κοινοτοπίες» και νέα αποπήματα

ΑΥΤΟ ΤΟΝ ΚΑΙΡΟ, όπου η χώρα μας βρίσκεται «στη γωνία», και σε αγωνία, από πολλές απόψεις, τυχαίνει να γιορτάζονται τα 2.500 χρόνια της αθηναϊκής δημοκρατίας. Στην Αγγλία, μάλιστα, έχουν προγραμματισθεί κάπου δύο εκατοντάδες (ναι!) σχετικές εκδηλώσεις. Εδώ, φυσικά, έχουμε άλλες «γιορτές» και άλλες επετείους, και δεν μας μένει καιρός για τέτοιες «παλαιοντολογίες».

Δεν πιστεύω, βέβαια, πως έχουμε μπολιαστεί κι εμείς απ' τη μόδα των διαφόρων Ντιροζέλ και Σία, που διαγράφουν την αρχαία Ελλάδα κι αρχίζουν να μετράνε τον δυτικό πολιτισμό απ' τη Ρώμη και τον δυτικό Μεσαίωνα. Η φωνή τους δεν είναι παρά ένας κακόηχος, κακόβουλος, ανιστόρητος ψίθυρος μπρος στις διάτορες φωνές διανοητών μέγιστων, όλων των αιώνων, που τιμούν και υμνούν την θεμελιακή, απαρομοίαστη συμβολή των Ελλήνων-οικοδόμων του νεότερου πολιτισμού: Απ' τον Οράτιο ώς τον Σέλλεϋ («*Είμαστε όλοι Έλληνες· οι τέχνες μας, η λογοτεχνία μας –ο πολιτισμός μας– έχουν τις ρίζες τους στην Ελλάδα*»¹)...

1. Πρόλογος στην τραγωδία του *Ελλάς* (1822).

απ' τον Montaigne ως τον Γκαίτε, απ' τον Μαλρό («Στην Ελλάδα ανήκει η δόξα ότι έκανε τον πολιτισμό ένα μείζον μέσο για τη διάπλαση του ανθρώπου»²) ως την Ζακλίν ντε Ρομιγί (που δεν παύει να τονίζει πως «το ελληνικό θαύμα διαρκεί ακόμα. Η ελληνική κληρονομιά, βασισμένη στο όραμα της οικουμενικότητας, έγινε το ίδιο το νόημα του δυτικού πολιτισμού μας»³).

(Κοινοτοπίες), θα πουν μερικοί. Ναι, κοινοτοπίες, αν πάρουμε με τη λέξη με άλλη έννοια: η αρχαία Ελλάδα είναι ο κοινός τόπος όλων των τόπων, η κοινή μήτρα, αφού εδώ γεννήθηκαν όλα όσα στηρίζουν την έλλογη ανθρώπινη κοινωνία. Κι απ' την άλλη, (κοινοτοπίες), που είναι τόσο (τάχα) κοινές, ώστε τις ξεχνάμε αδιάκοπα. Τις ώρες, ίσα-ίσα, όπου θα 'πρεπε να τις θυμόμαστε πιο πολύ παρά ποτέ.

Τις ώρες λ.χ., όπως οι σημερινές, όπου κατακλυζόμαστε από τόσους (λόγους) και παραδέρνουμε ανάμεσα σε τόσες «-λογίες» (μωρολογίες, ψευδολογίες, κακολογίες, σκανδαλογίες, παχυλογίες, μυθολογίες, κάλπικες ιδεολογίες) δεν είναι διόλου (κοινοτοπία) ν' αναθυμόμαστε τους σχετικούς λόγους εκείνων.

Οι Έλληνες, που είχαν (θεοποιήσει) τον Λόγο (στη διπλή έννοια της λέξης, λόγος-λογική και λόγος-ομιλία), είχαν ταυτόχρονα απόλυτη επίγνωση πως ο λόγος-ομιλία είναι δίκοπο μαχαίρι, πως ο λόγος-ομιλία μπορεί να είναι όχι μόνο ευεργετικός και διαφωτιστικός («μέγιστον αγαθόν» και «αίτιον ελευθερίας»⁴), αλλά και ολέθριος, όταν αποκόβεται από τον ομολογό του λόγο-λογική, όταν στηρίζεται στο ψέμα, στην απάτη, στην ιδιοτέλεια.

«Αισχρότατη αρρώστια» («νόσημα αίσχιστον») αποκαλεί ο Αισχύλος τα «πλαστά λόγια» («συνθέτους λόγους»⁵). Ο Ευριπίδης

2. Λόγος του στην Πνύκα, 1960.

3. Στο πρόσφατο βιβλίο της *Γιατί η Ελλάδα;*

4. Γοργίας, σε Πλάτωνα *Γοργία*, 452D.

5. *Προμηθεύς*, στ. 685.

λιθοβολεί τους «χαύνους λόγους», που «αποκοιμίζουν την πόλη»⁶. Κι όσο πιο επιδέξιος είναι ο τέτοιου είδους ρήτορας, τόσο πιο επικίνδυνος γίνεται: «Πολλοί κάνουν πανάθλιες πράξεις λέγοντας πανέμορφα λόγια» («Πολλοί δρώντες τα αίσχιστα, λόγους αρίστους ασκέουσιν»), θα πει ο Δημόκριτος⁷.

Κι εμείς ξέρουμε τι έχουμε υποφέρει και υποφέρουμε από πλαστά λόγια – και πλαστούς ηγέτες...

«Κοινοτοπία», επίσης, αποτελεί ότι ο λόγος είναι άξιος του ονόματός του, μόνο όταν υπηρετεί την αλήθεια και την ωφελιμότητα για το σύνολο. «Αληθινή τέχνη του λόγου, χωρίς ν' αδράξει κανείς την αλήθεια, ούτε υπάρχει, ούτε ποτέ θα υπάρξει» («Του δε λέγειν έτυμος τέχνη άνευ του αληθείας ήφθαι, ούτ' έστιν, ούτε μή ποτε ύστερον γενήσεται»), λέει ο Πλάτων⁸. Με αυτά τα (σοφά) μέτρα, νιώθει κανείς πόσο «άκοσμοι», πόσο φτωχοί, πόσο ανύπαρκτοι είναι οι λόγοι που μας βομβαρδίζουν κάθε μέρα.

«Κοινοτοπία» είναι ότι η επιδίωξη και η διατύπωση της αλήθειας αποτελεί ύψιστο χρέος του πολιτικού, και κάθε λόγου: «Χρη λέγειν τα καιρία» («Πρέπει να λέμε το σωστό»), είναι η πρώτη φράση του Ετεοκλή στους *Επτά επί Θήβας*. Κι ο Γοργίας, πάλι: «Το σωστό, στη σωστή ώρα, να λες και ν' αποσιωπάς και να πράττεις και να παραλείπεις» («Το δέον εν τω δέοντι και λέγειν και σιγάν και ποιείν και εάν»⁹). Όσο κι αν αυτά τα αληθινά και σωστά είναι δυσάρεστα: «Κι αν δεν λέω πράγματα ευχάριστα, λυπάμαι, είπα όμως το σωστό» («Ει δε μη λέγω φίλα, / ουχ ήδομαι, το δ' ορθόν εξείρηχ' όμως»), προσθέτει ο Σοφοκλής¹⁰. Κι ο Ισοκράτης, διεξοδικότερα: «Σπουδαιότεροι και βαθύτεροι είναι οι λόγοι (...) που αναζητούν την αλήθεια παρά εκείνοι που προσπαθούν

6. *Ικέτιδες*, 412.

7. *Απόσπασμα* 53α.

8. *Τραχίνιαι*, στ. 373.

9. *Επιτάμιος*, απ. 6.

10. *Τραχίνιαι*, στ. 373.

να στρεβλώσουν τη σκέψη των ακροατών, καθώς και οι λόγοι που κατακρίνουν τα λάθη και νοθετούν, παρά όσοι θέλουν να ευχαριστήσουν και να διασκεδάσουν» («Των άλλων σπουδαιότερους και φιλοσοφικωτέρους είναι (...) τους της αληθείας στοχαζομένους, των τας δόξας των ακροωμένων παρακρούεσθαι ζητούντων, και τους επιπλήττοντας τοις αμαρτανομένοις και νοθετούντας, των προς ηδονήν και χάριν λεγομένων»¹¹).

Άλλο αν, την σήμερον ημέραν, δεν ακούμε παρά λόγους που όχι μόνο στρεβλώνουν τη σκέψη των ακροατών, αλλά δεν είναι ούτε καν «διασκεδαστικοί» – παρά ανατριχιαστικοί, σε περιεχόμενο και σε γλώσσα.

(Κοινοτοπία) είναι, ακόμα, πως ο λόγος, ο ελεύθερος λόγος, καταντά ανελεύθερος όταν δεν υπάρχει διάλογος, δικαίωμα απάντησης και αντίκρουσης του λόγου. Και είναι πασίγνωστο πως ο διάλογος στάθηκε το θεμέλιο της ελληνικής σκέψης και πράξης – στην Πολιτική, στη Φιλοσοφία, στο Δράμα. Ο διάλογος-γέννημα της δημοκρατίας ήταν αυτονόητα και το βασικό έρεισμά της.

Πόσο αληθινός διάλογος υπάρχει σήμερα, το γευόμαστε κάθε μέρα. Ο λόγος του ισχυροτέρου (της εξουσίας στο εσωτερικό των χωρών, των «μεγάλων δυνάμεων») στις διεθνείς σχέσεις) αποτελεί τον μοναδικό λόγο. Ακόμα και στα «μέσα», που στηρίζονται στον διάλογο.

Θα φέρω ένα μικρό παράδειγμα – απ' τη χώρα, ίσα ίσα, που γιορτάζει τη δημοκρατία και που καυχιέται για την ελευθερία του λόγου και την ελευθεροτυπία:

Το γνωστό αγγλικό περιοδικό *Spectator* δημοσίευσε στις 15.8.1992 ένα άρθρο του συνεργάτη του Noel Malcolm με τίτλο «Ο νέος τραμπούκος των Βαλκανίων», άρθρο βαρύτατα υβριστικό και συκοφαντικό για τη χώρα μας, που παρουσιαζόταν σαν

11. Παναθηναϊκός, 271.

τύραννος των μειονοτήτων και βασιβουζούκος, ου μην αλλά και σαν απειλή κατά της ειρήνης στη χερσόνησο. Ο διευθυντής του *Οικονομικού Ταχυδρόμου Γιάννης Μαρίνος* έστειλε στο περιοδικό διεξοδική απάντηση, ανασκευάζοντας έναν-έναν τους ισχυρισμούς του αρθρογράφου, και ζητώντας φυσικά τη δημοσίευσή της¹². Η ανταπάντηση του εκδότη του περιοδικού *Dominic Lawson* (15.10.92) στάθηκε αποστομωτική και εξόχως διαφωτιστική: Αρνήθηκε τη δημοσίευση, επειδή –γράφει– «δεν πιστεύω διόλου στην αρχή της αμεροληψίας στον *Spectator*, που είναι περιοδικό μάχης (a polemical magazine)»!

Μ' άλλα λόγια, οι «μαχητές» έχουν το δικαίωμα να «πολεμούν» με όπλα το ψεύδος και τη συκοφαντία! Ερρέτω, λοιπόν, ο διάλογος, η αλήθεια, η εντιμότητα και η υπευθυνότητα του Τύπου – και μάλιστα «μεγάλων» εντύπων, που δίνουν μαθήματα Ιστορίας, πολιτικής διαγωγής, ανθρώπινων δικαιωμάτων και ελευθεροτυπίας στους μικρούς, υπανάπτυκτους «τραμπούκους». Κι αναρωτιέται κανείς: τι χειρότερο έλεγαν (και λένε) οι εκπρόσωποι των διαφόρων ολοκληρωτισμών, που διαλαλούν ότι δεν δημοσιεύουν στα έντυπά τους παρά «ό,τι συμφέρει στο λαό», δηλαδή στο κόμμα, δηλαδή στους ίδιους;

Και οι «χαύνοι λόγοι» καλά κρατούν...

Υ.Γ. Αλλά τα δείγματα ιστορικής «ακρίβειας» τελειωμό δεν έχουν. Ένα ακόμα, κι απ' την ίδια χώρα: Εδώ και καιρό, κυκλοφορεί διεθνώς ένα εγχειρίδιο Μουσικής (*First Companion to Music*), γραμμένο απ' τους *Kenneth* και *Valerie Mc Leish* –και μάλιστα έκδοση του σοβαρότατου *Oxford University Press* (1982)– που είχε την καλοσύνη να μου «διαπέμψει» η έγκριτη χοροπαιδαγωγός κυρία Πολυξένη Ματέυ. Από το «σοφό» αυτό βιβλίο, οι νεαροί μύστες μαθαίνουν (κατά το ζωγραφικό διάγραμμα) πως «η Μουσική αρχίζει στη Νεολιθική εποχή και συνεχίζεται αμέσως στη Ρώμη». Η αρχαία ελληνική μουσική αγνοείται! Έστω κι αν εδώ πλάστηχαν όλοι σχεδόν οι μουσικοί όροι που, φυσικά, γεμίζουν

12. Δημοσιεύθηκε στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο*, 26.11.92.

το βιβλίο (Μουσική, Αρμονία, Συμφωνία, Μελωδία, Ρυθμός, Χορός κ.λπ. και τα ονόματα οργάνων: λύρα, κιθάρα κ.ά.). Έστω και αν η Μουσική έπαιζε τεράστιο ρόλο στην ελληνική ζωή και παιδεία, κι αν εδώ γράφτηκαν τα πρώτα βιβλία γι' αυτήν (Δάμων, Αριστοτέλης κ.ά.). Έστω κι αν ο Βάγκνερ έλεγε πως «η αρχαία ελληνική μουσική ήταν καλύτερη απ' τη δική μας», και ο καθηγητής της μουσικολογίας στη Σορβόνη, Ζακ Σαγιέ, υποστηρίζει πως «η σύγχρονη μουσική έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα». Και αμέτρητοι άλλοι, βέβαια...

Την κακοπιστία των συγγραφέων μαρτυρεί και τούτο: στη σελ. C11 δημοσιεύεται εικόνα αρχαίου αγγείου με τη λεζάντα «Ρωμαία δέσποινα παίζει έγχορδο όργανο». Αλλά το «αγγείο» είναι αττικός αμφορέας του 450 π.Χ. και η «ρωμαία δέσποινα» είναι η Τερψιχόρη. Το «αστείο» είναι πως οι συγγραφείς δεν είχαν να κάνουν παρά δύο βήματα για να το διαπιστώσουν – αφού ο αμφορέας βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο.

Κατά τα άλλα, οι «φωτισμένοι» Ευρωπαίοι διδάσκουν Ιστορία (Μουσικής ή άλλη) και διδάσκουν γενικά τους «άμουσους» Βαλκάνιους – που χορεύουν όπως τους παίζουν οι «μεγάλοι»...

13.12.92

ΠΕΡΙ «ΕΠΙΕΙΚΕΙΑΣ»

*(Επίλογος σε μια τηλεοπτική συζήτηση
για αποφυλάκιση των Απριλιανών)*

ΑΝΑΓΚΗ ΔΕΥΤΕΡΟΛΟΓΙΑΣ – ή τριτολογίας. Μιλώ για την πρόσφατη απόφαση της Ιεράς Συνόδου, που ζήτησε την αποφυλάκιση των Απριλιανών δικτατόρων. Σ' ένα Υστερόγραφο (6.12.92) είχα αναρωτηθεί γιατί αυτή η ανακίνηση του «ζήτηματος», σε ώρες τόσο χαλεπές, και πώς αυτό το «πνεύμα φιλανθρωπίας» της Ι.Σ. είχε πάθει ολική έκλειψη τα 7 χρόνια της δικτατορίας – ενώ, αντίθετα, πολλοί ιεράρχες είχαν μεταβληθεί σε υμνολόγους του «καθεστώτος» και των «φωστήρων» του.

Στο θέμα αυτό, αφιερώθηκε η εκπομπή «Προφίλ» του Π. Παναγιωτόπουλου της 10.12.92¹. Αλλά μια εκπομπή, όσο καλά οργανωμένη κι αν είναι, δεν εξαντλεί ένα πρόβλημα (ούτε και το φιλοδοξεί, άλλωστε), προπάντων όταν ο αριθμός των «καλεσμένων» είναι αντιστρόφως ανάλογος με τον χρόνο του προγράμμα-

1. Στη συζήτηση πήραν μέρος ο Μητροπολίτης Πειραιά κ. Καλλίνικος, ο καθηγητής Πολιτικών Επιστημών κ. Γ. Μαυρογορδάτος, ο αντισμύναρχος ε.α. κ. Τ. Μήνης, ο βουλευτής της Ν.Δ. κ. Α. Ανδρεουλάκος, ο δικηγόρος κ. Α. Λυκουρέζος και ο υπογράφων.

τος. Θα ήθελα, λοιπόν, να προσθέσω και να ξεκαθαρίσω μερικά σημεία – ιδιαίτερα, αυτά που δεν προλάβαμε να τα ακραργίξουμε καν.

Α. Το θέμα –όπως είπα κι εκεί– δεν είναι ούτε «φιλανθρωπικό», ούτε νομικό. Είναι πολιτικό – αφού αναφέρεται σ' ένα μέγιστο πολιτικό-εθνικό έγκλημα και αφού, πιστεύω, οι συνέπειες της τυχόν αποφυλάκισης θα είναι πολιτικές: θα προκαλέσουν μιαν ακόμα ισχυρή δόνηση στη σεισμόπληκτη χώρα μας.

Αλλά και νομικό μόνο αν ήταν, πάλι το αίτημα της Ι.Σ. δεν «νομιμοποιείται», αφού η αποφυλάκιση-χάρη προϋποθέτει σχετική αίτηση των καταδίκων και «ειλικρινή μετάνοια και συντριβή» τους, όπως εύστοχα παρατηρεί ο αναπληρωτής καθηγητής του Εκκλησιαστικού Δικαίου κ. Ι. Κονιδάρης (*Το Βήμα*, 13.12.92).

Και όχι μόνο αίτηση δεν «καταδέχονται» να υποβάλουν οι «σωτήρες» μας, αλλά και παραμένουν «αταλάντευτα» αμετανόητοι και αλαζονικοί. Κραυγαλέα απόδειξη, ο ανεκδιήγητος Παττακός – με τη συνέντευξή του, που προβλήθηκε την ώρα της εκπομπής: κομπάζοντας για το «κατόρθωμά» τους, διέψευσε ακόμα και το πασίγνωστο (τα βασανιστήρια, που αποτελούσαν το έρεισμα της «βασιλείας» τους) και καυχήθηκε ιταμότατα, με το γοητευτικό χαμόγελό του: «Όλοι είσαστε παιδιά της 21ης Απριλίου!» Τι βαρύτερη ύβρη θα μπορούσε να ξεστομίσει για τους Έλληνες ο «αδελφός Στέλιος» και τι μεγαλύτερη δικαίωση να προσφέρει σε όσους αρνιούνται τη «χριστιανική συγγνώμη» για τους, κατά συρροήν και κατ' εξακολούθησιν, έσχατους προδότες;

Β. Φρίττουμε όλοι και εξεγειρόμαστε, όταν μαθαίνουμε για σκανδαλώδεις αποφυλάξεις μεγαλεμπόρων ναρκωτικών και θανάτου, που καταστρέφουν τη νεολαία μας. Και δεν πρέπει να φρίττουμε για τα σχέδια αποφυλάκισης των μέγαλουχων απριλιανών εμπόρων, που νάρκωσαν 10 εκατομμύρια Ελλήνων, θανάτωσαν την ελευθερία τους (και πολλούς αντιστασιακούς) και κατάστρεψαν την Κύπρο και τον Ελληνισμό ολόκληρο; Και τι

είναι η «ανήκεστος βλάβη» που επικαλούνται οι συνήγοροί τους, μπρος στην πελώρια ανήκεστο (ανεπανόρθωτη) βλάβη που προκάλεσαν στη χώρα και στο ήθος των Ελλήνων, αφού αυτοί τους δίδαξαν πως, με τη βία και την απάτη, μπορείς να υποτάξεις και να λεηλατείς έναν ολόκληρο λαό, για «να τον σώσεις από τον εαυτό του», κατά την διαβόητη Παπαδοπούλεια ρήση;

(Θα θυμίσω, εδώ, την περίπτωση του στρατάρχη Πεταίν, που ηγήθηκε του δοσιλογικού και εγκληματικού «κράτους του Βισσύ», το 1940-45: μετά την απελευθέρωση και σε ηλικία 89 χρόνων, καταδικάστηκε σε ισόβια και έμεινε έγκλειστος ως τον θάνατό του, στα 95 του χρόνια. Και ο Πεταίν ήταν «εθνικός ήρωας» της Γαλλίας στον Α΄ Πόλεμο – όχι άσημος αξιωματικός, συνωμότης, επίορκος και πράκτορας της CIA...).

Γ. Η Ι.Σ. «αιτείται» την αποφυλάκιση των «πολιτικών κρατουμένων, οι οποίοι κατά την περίοδο 1967-74 εκυβέρνησαν την χώραν». Όταν καταδίκασα τη λέξη «εκυβέρνησαν», μου αντιτάχθηκε πως, έτσι ή αλλιώς, στη διάρκεια της «επταετίας», το κράτος και οι υπηρεσίες λειτούργησαν, άρα υπήρχε κυβέρνηση. Αλλά –πιστεύω– κυβέρνηση νοείται όταν μια χώρα διοικείται από πρόσωπα που έχουν νόμιμα, θεσμικά, αναλάβει την εξουσία, με τη ρητή ή σιωπηρή συγκατάθεση του λαού. Όταν λείπει αυτή η νομιμότητα, υπάρχει αρπαγή, τυραννία, δικτατορία, αλλά κυβέρνηση ουσιαστικά δεν μπορεί να ονομασθεί.

Δ. Για την τόσο βραδυφλεγή «ευαισθησία» της Ι.Σ. απέναντι στους καταδίκους, έχω μιλήσει – όπως και για την έλλειψη κάθε ευαισθησίας της απέναντι στους υπόδουλους Έλληνες, στα χρόνια της δικτατορίας. Ακούστηκε, πάλι και πάλι, η λέξη «επιείκεια» για τους υπερήλικες καταδίκους κ.λπ. Θα περιορισθώ να θυμίσω –ιδιαίτερα στους νομικούς «επιεικείς»– τον λόγο ενός μεγάλου συναδέλφου τους, του Δημοσθένη: «Συμφέρει στους πολλούς, οι νόμοι (και οι αποφάσεις) για τις ιδιωτικές σχέσεις να είναι επιεικείς και φιλόφθοι. Αντίθετα, σας ωφελεί οι νόμοι (και οι αποφάσεις) για τα κοινά να είναι αυστηροί και ανελέητοι

(“ισχυρώς και χαλεπώς έχειν”). Έτσι, οι πολιτευόμενοι ελάχιστα θα μπορούσαν να σας αδικούν». Από αυτήν ακριβώς την ατιμωρησία πάσχει ο δημόσιος βίος μας: οι ένοχοι δεν τιμωρούνται και, φυσικά, οι επίδοξοι μιμητές τους δεν παραδειγματίζονται. Και αδικούν ακόλαστοι. (Ο αφορισμός του Δημοσθένη περιέχεται στον λόγο του Κατά του Τιμοκράτους, παρ. 192 – και όχι κατά του παρακράτους...).

Ε. Υποστηρίχθηκε πως η τυχόν αποφυλάκιση των Απριλιανών «δεν απειλεί τη Δημοκρατία, που σήμερα είναι ισχυρή και σταθερή».

Το ίδιο ακριβώς λεγόταν και τους μήνες πριν απ’ το πραξικόπημα της 21.4.67. Και τότε πίστευαν οι αισιόδοξοι πως «οι δικτατορίες δεν έχουν πια πέραση», και τότε διακήρυττε ο Γ. Παπανδρέου πως «η δημοκρατία ενίκησε». Και είδαμε πώς και πόσο!

Αλλ’ ακόμα κι αν η δημοκρατία δεν απειλείται απ’ τους «γέροντες» πραξικοπηματίες του 1967, δεν παύει να υποβλέπεται απ’ τους ομοϊδεάτες τους και ζηλωτές τους, που θ’ αναθαρρήσουν με την «απόδοση» των ινδαλμάτων τους «στην κοινωνία», και μάλιστα με φωτοστέφανο «ηρώων», που δεν καταδέχτηκαν να ζητήσουν χάρη απ’ την μισητή δημοκρατική πολιτεία.

Πολύ περισσότερο που, σήμερα, σ’ όλη σχεδόν την Ευρώπη, ξαναπροβαίνει το ειδεχθές σκέλεθρο του ναζισμού και του φασισμού, η «γκρίζα πανούκλα», που καίει και σκοτώνει τους ξένους, για την ώρα – ώσπου να προχωρήσει στον αφανισμό κάθε αντιφρονούντος, αν δεν χτυπηθεί έγκαιρα.

Και αυτή η «λοιμική» φτάνει ως τη χώρα μας – με πρώτη γεύση τις βιαιοπραγίες των νεοναζιστών στον Άγνωστο Στρατιώτη και στην Κυψέλη, την ημέρα ακριβώς του πάνδημου συλλαλητηρίου για τη Μακεδονία.

Ακόμη πιο πέρα: δεν ανάγεται διόλου στη σφαίρα της «επισημονικής φαντασίας» η πεποίθηση πως η νοσταλγία για τους φασιστοειδείς «σωτήρες» της 21.4.67, αποτελεί «συγκοινωνούν αγγείον» με τη νοσταλγία για τον «σωτήριο» θρόνο και τον τέως

φορέα του – που είχε αγκαλιάσει περιχαρής τους πραξικοπηματίες, ευγνωμονώντας τους επειδή τον έσωσαν από την επικείμενη λαϊκή ετυμηγορία. Και δεν αντιτάχθηκε σ' αυτούς (με το φαιδρό αντιπραξικόπημα του Δεκεμβρίου 1967) παρά μόνο όταν φοβήθηκε πως οι δικτάτορες θα ξεκαθάριζαν τον στρατό απ' τους φιλοβασιλικούς ομοτέχνους τους.

Η ξυνωρίς βασιλεία-δικτατορία καταδικάστηκε πανηγυρικά το 1974, αλλά –μη γελιόμαστε– έχει μείνει με το όπλο παρά πόδα και με τις ελπίδες στην τσέπη. Και η σημερινή κυβέρνηση –προς δόξαν της!– κάνει ό,τι μπορεί για ν' αναρριπίζει τις δεύτερες και να γομώνει το πρώτο.

ΣΤ. Στο τέλος, σχεδόν, της εκπομπής, ένας απ' τους συζητητές (Α. Ανδρουλάκος) μου καταλόγισε «επιλεκτική μνήμη», επειδή –είπε– «θυμάμαι τη δικτατορία, αλλά ξεχνάω τα εγκλήματα των κομμουνιστών, Δεκεμβριανά, Εμφύλιο κ.λπ.». Δεν πρόφτασα ν' απαντήσω, επειδή είχε φτάσει η ώρα 0 της εκπομπής. Το κάνω τώρα:

Οι αναγνώστες αυτής της σελίδας ξέρουν ότι πάμπολλες φορές έχω επικρίνει το ΚΚΕ για τις θέσεις του και τις πράξεις του. Αλλά κανένας δεν μπορεί ν' αρνηθεί ότι το κόμμα αυτό αντιπροσωπεύει μια μερίδα του ελληνικού λαού, ότι πρωτοστάτησε στην Αντίσταση (την ώρα όπου τα πρωτοπαλίκαρα της δικτατορίας στελέχωναν τα ενεργούμενα των κατακτητών «Τάγματα Ασφαλείας»), ότι νομιμοποιήθηκε το 1974 και ότι ψηφίζεται από χιλιάδες Έλληνες. Ενώ οι απριλιανοί υπερπατριώτες δεν ήταν παρά μια συμμορία διαρρήκτες, που άρπαξαν με απάτη και βία την εξουσία, και με βία και απάτη την άσκησαν, ερήμην και εναντίον των πάντων.

Όσο για τιμωρία και κυρώσεις, είναι περιττό να πω ότι χιλιάδες είναι τα μέλη του ΚΚΕ που πλήρωσαν (με τη ζωή τους, με πολύχρονες εξορίες και φυλακίσεις, με ολοκληρωτική καταστροφή των οικογενειών τους) τις ιδέες τους και τις πράξεις τους, ακόμα και πράξεις που δεν είχαν κάνει.

Ποιος, λοιπόν, έχει επιλεκτική αμνησία – και ακρισία;

Ζ. Τέλος – για να ξανάρθω στην Ι.Σ. Οι ιεράρχες ισχυρίστηκαν πως κηρύττουν τη «χριστιανική συγγνώμη» και τη «λήθη του παρελθόντος». Αλλά δεν υποψιάζονται πως, με τέτοιου είδους «εκκλήσεις», ανασύρουν από τη λήθη το δικό τους παρελθόν, τη δική τους απουσία κατά την επτάχρονη τραγωδία της χώρας και την παρουσία τους στο πλευρό των τυράννων, τη συστράτευσή τους μ' εκείνους που εξανδραπόδισαν τους Έλληνες (αλλά και την Εκκλησία, με τους Κοτσώνηδες και τις «αριστίνδην Ι. Συνόδους») και προκάλεσαν τον μεγαλύτερο εθνικό όλεθρο μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, τη διχοτόμηση της Κύπρου, που τις «ανήκεστες» συνέπειές της πληρώνει και θα πληρώνει η χώρα για δεκαετίες ακόμα;

20.12.92

ΕΝ ΠΑΡΑΒΟΛΑΙΣ...

Ευαγγελική παρωδία

ΤΟ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΓΡΑΜΜΑ έφτασε στα χέρια μου –χάρη στα ΕΛΤΑ– με καθυστέρηση 15 τουλάχιστον ημερών. Ωστόσο, δεν χάνει την επικαιρότητά του, ούτε σήμερα ούτε ποτέ – αλίμονο.

«Ελλόγιμε κύριε,

Εις άρθρον σας, δημοσιευθέν εις *Το Βήμα* της 8ης Νοεμβρίου, υπό τον τίτλον “Η σιωπή των λύκων και οι υλακές των ‘κρίκων’”, όπου καταφέρεσθε κατά της υποκρισίας της Διεθνούς Κοινότητας (η οποία θωπεύει την Τουρκίαν και τα Σκόπια, καθυβρίζει δε και λαιμάρει την Ελλάδα), ανεμνήσθητε και του ευαγγελικού ρητού “*Τω γαρ έχοντι παντί δοθήσεται και περισσευθήσεται, από δε του μη έχοντος και ο έχει αφθήσεται απ’ αυτού*”. Επιτρέψατέ μου, λοιπόν, λόγω της ιδιότητός μου ως παλαιού ιεροκλήρυκος, να συμπληρώσω τα γραφόμενά σας, χωρίς βεβαίως να ελπίζω ότι θ’ απαντήσω εις τας δεδικοιολογημένας απορίας των Πανελλήνων διά την στάσιν των “Ταρτούφων”, ως τους αποκαλείτε, ή Φαρισαίων εις τα καθ’ ημάς.

Θα προσφύγω και εγώ εις τα Ευαγγέλια –το καλούν και αι

ημέραι, άλλωστε– και δη εις την παραβολήν των δούλων, όπου περιέχεται και η μνησθείσα φράσις του Ιησού. Και όπου κάποιος “Κύριος”, προκειμένου να αποδημήσῃ (χάριν τουρισμού, ίσως), εκάλεσε τους τρεις δούλους του και παρέδωκεν εις αυτούς πέντε, δύο και ένα τάλαντα αντιστοίχως. Επιστρέψας οίκοι μετά τινα χρόνον, ο “Κύριος” εκάλεσε τους δούλους και διεπίστωσεν ότι οι δύο πρώτοι είχαν διπλασιάσει την παρακαταθήκην, ενώ ο τρίτος είχε αποκρύψει εις την γην το αργύριον, το οποίον φυσικά έμεινεν άγονον και μόνον. Εφ’ ω και ο Κύριος αντήμειψε τους δύο πρώτους, λέγων “δούλοι αγαθοί και πιστοί! επί ολίγον ήσθε πιστοί, επί πολλών σας καταστήσω”, απέπεμψε δε και ετιμώρησε βαρύτητα τον “άπιστον” τρίτον (Ματθαίου, ΚΕ΄, 24-30).

Αλλά οι αιώνες και αι διαπλοκαί των συμφερόντων τροποποιούν και παραποιούν ακόμη και τα ιερά κείμενα. Σήμερον, ο “Κύριος” (η διεθνής κοινότης, ως κατ’ ευφημισμόν αποκαλείται), φέρεται ούτω πως εις τους “δούλους” του:

Την μεν Τουρκίαν, η οποία επί δεκαετίας υπήρξε πονηροτάτη και αχρειοτάτη, η οποία απιστότατα συνετάχθη πάντοτε μετά των εν πολέμω εχθρών του “Κυρίου” (μετά της καίριζερικής και της χιτλερικής Γερμανίας), η οποία εισέπραξε και εισπράττει μυριάδας τάλαντων και (κατά το Ευαγγέλιον πάντα) “βάλλουσα εις τραπεζίτας”, εισπράττει “τόκους” επί τόκων διά λογαριασμόν της, αυτήν την Τουρκίαν ο Κύριος θεωρεί “αγαθήν και πιστήν” και αυτήν “καθιστά εις πολλά” τάλαντα, εις αυτήν χορηγεί διά του ΝΑΤΟ (προχθές μόλις) τρία και ήμισυ δισεκατομμύρια δολάρια, διά να ενισχύση τα στρατεύματά της, διά να κατισχύση των πάντων πέριξ αυτής και πολύ πέραν αυτής, διά να δημιουργήση τον “Νέον Τουρκικόν Κόσμον”, ως ιταμώς και απεριφράστως ονειρεύεται. Προς αυτήν, εν ολίγοις, φθέργεται: “Έχεις πολλά αγαθά, κείμενα εις έτη πολλά· αναπαύου, φάγε, πίε, ευφραίνου” (Λουκά, ΙΒ΄, 19), και άρπαζε διά να ευφρανθής έτι μάλλον και εις τους αιώνας των αιώνων.

Τα δε Σκόπια, τα οποία δεν είναι ει μη προϊόν τερατογενέσε-

ως, εκκολαφθέν υπό του προαιωνίου εχθρού των “Κυρίων”, του κομμουνισμού, τα οποία αναισχύντως υποκλέπτουν ονόματα και εμβλήματα, τα οποία αποτελούν δίαυλον διακινήσεως λαθραίων όπλων προς τους εμπολέμους της τέως Γιουγκοσλαβίας (την οποίαν τόσον φιλανθρώπως ποθούν οι “Κύριοι” να ειρηνεύσουν), ου μην αλλά και κέντρον επεξεργασίας σκληρών ναρκωτικών (κατά των οποίων οι “Κύριοι” εξαπολύουν νυχθημερόν τρομερωτάτας ιερεμιάδας) και αποθήκην αποβλήτων των ευρωπαϊκών χωρών (τούτο, λίαν δικαίως), αυτά τα Σκόπια αποκαλούν οι “Κύριοι” δούλους σοβαρούς και αναξιοπάσχοντας, αυτά συμπονούν, εις αυτά συμπαραστέκονται, με αυτά συμπάσχουν, επειδή “αδικούνται και κακοποιούνται από τας υπερφιάλους ελληνικάς αξιώσεις”, αυτά τσακίζονται να εντάξουν εις τον ΟΗΕ και άλλους διεθνείς οργανισμούς, οι οποίοι κινδυνεύουν να καταρρεύσουν αν δεν εγκολπωθούν τους κατ’ ευθείαν επιγόνους του Μεγάλου Αλεξάνδρου και τους εξ αίματος απογόνους του Μεγάλου Μπουκμάνοβιτς (Τέμπο), οραματιστού της Μεγάλης των Σλάβων Μακεδονίας...

Την δε Ελλάδα, η οποία εξ απαλών ονύχων υπήρξε “δούλη πιστή και αγαθή” μέχρι βλακείας και υποτελείας, οι “Κύριοι” την προπηλακίζουν και την χλευάζουν ως “δούλην πονηράν και οκνηράν και αχρείαν”, εις αυτήν λέγουν “ουκ οίδα υμάς” (Ματθαίου, ΚΕ΄, 12), δεν σε γνωρίζω, αλλ’ αναγνωρίζω τα Σκόπια, από αυτήν “αίρουν (παίρνουν) το έν τάλαντον” και το δίδουν εις “τον έχοντα τα δέκα” Ντεμιρέλ, αυτήν “εκβάλλον εις το σκότος το εξώτερον, όπου ο κλαυθμός και ο βρυγμός των οδόντων” (Ματθ., ΚΕ΄, 28-30).

Τουτέστιν, και εν ολίγοις, οι “Κύριοι” “μεταφράζουν” τον ευαγγελικόν λόγον ως ακολούθως:

“Δούλοι πονηροί και αχρείοι, Τούρκοι και Σκοπιανοί! Επί πολλά υπήρξατε άπιστοι, αλλά εγώ επί περισσοτέρων καταστήσω. Εισέλθετε εις την χαράν (και την κοινότητα) του Κυρίου σας”. Αντιθέτως δε: “Δούλοι πιστοί και αφελείς, Έλληνες, επί πολλά

υπήρξατε πιστοί, επί ουδενός δε σας καταστήσω, αλλά και θα σας αποπτύσω. Εισέλθετε εις τα απόβλητα του Κυρίου σας”.

Ουδαμώς είναι απορίας άξια πάντα ταύτα. Έκπαλαι γνωρίζομεν ότι ένας και μόνον νόμος ισχύει διά τους Κυρίους: “Ο μη των μετ’ εμού κατ’ εμού εστί, και ο μη συνάγων μετ’ εμού σκορπίζει” (Ματθαίου, ΙΒ’, 30) και σκορπίζεται και ανασκολοπίζεται. Το ποίος δε είναι μετά των “Κυρίων”, κρίνεται αποκλειστικώς και μόνον από τα στρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα της στιγμής, από το πόσα “συνάγουν” (ή νομίζουν ότι θα συναγάγουν) οι “Κύριοι”...

Χάριν του νόμου τούτου, οι εν λόγω Κύριοι “βλέποντες ου βλέπουσι και ακούοντες ουκ ακούουσι” (Μάρκου, Δ’, 12) ουδέ λέξι περι γενοκτονιών και διαρπαγών και καταπατήσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν βλέπουν και δεν ακούουν ακόμη και προχθεσινάς καταγγελίας διεθνών οργανισμών, ως η Διεθνής Αμνηστία, η “Helsinki Watch”, η “Διεθνής Ομοσπονδία διά την προάσπισιν των δικαιωμάτων των μειονοτήτων” κ.λπ., αι οποίαι διεκτραγωδούν και την εξόντωσιν των Ελλήνων της Κωνσταντινουπόλεως υπό των αγαθοποιών τουρκοδούλων. Αλλά οι Κύριοι, εις τας διαμαρτυρίας των θυμάτων, απαντούν παγίως “έχε με παρητημένον” (Λουκά, ΙΔ’, 18), διότι περι άλλα, σπουδαιότερα, “μεριμνώ και τρβάζω” (Λουκά, Γ’, 41), καθότι “πετρέλαιον θέλω και ου θυσίας” ανοήτων (Ωσηέ, Στ’ 6, Ματθαίου, Θ’ 13 και ΙΒ’ 7).

Και προσθέτουν: Σεις οφείλετε να τηρείτε ευλαβώς και κατὰ γράμμα το του Αποστόλου Παύλου: “Οι δούλοι υπακούετε τοις κυρίοις (...) μετά φόβου και τρόμου” (προς Εφεσίους, Στ’ 5· Προς Κολοσσαείς, Γ’ 22 κ.λπ.) και το του αποστόλου Πέτρου: “Οι οικέται (δούλοι) υπακούετε εν παντί φόβω τοις δεσπόταις υμών, ου μόνον τοις αγαθοίς και επιεικέσιν, αλλά και τοις σχολιοίς” (εις τους σκληρούς και αδίκους) (Α’ Επιστολή, Γ’ 18). Εξασφαλίζουν ούτω πως την χριστιανικήν ευλογίαν διά πάσας τας αδικοπραγίας των κατὰ των μεν, και διά πάσας τας αγαθοεργίας των προς τα περιφλημένα “σκεύη εκλογής” των. (Πράξεις, Θ’ 15).

Αλλά ούτε διά τούτα απορούμεν, γνωρίζοντες εκ πείρας μακράς ότι “οι άρχοντες των εθνών κατακυριεύουσιν αυτών και οι μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αυτών” (Ματθαίου, Κ΄ 25· Μάρκου, Ι΄ 42), ότι “άλλος εστίν ο σπείρων και άλλος ο θερίζων” (Ιωάννου, Δ΄ 37), ότι οι “θερίζοντες” είναι, κατά κανόνα, “οι ελεεινότεροι πάντων των ανθρώπων” (Παύλου Α΄, Προς Κορινθίους, ΙΕ΄ 19), τα έργα των οποίων “αισχρόν εστι και λέγειν” (Προς Εφεσίους, Ε΄ 12).

Ουδέ παρηγορούμεθα με την ιδέαν ότι οι “μεγάλοι” είναι, τελικώς, “τυφλοί οδηγοί τυφλών και εις βόθρον (βόθρον) άπαντες πεσούνται” (Ματθαίου, ΙΕ΄ 14· Λουκά, Στ΄ 39). Δεν παρηγορούμεθα, λέγω, διότι εις τον βόθρον πίπτουν (δηλαδή, ρίπτονται) πρώτοι οι μικροί “έσχατοι” και δεν προλαβαίνουν καν να “χαρούν” διά την πτώσιν των τυφλών οδηγών και δουλαγωγών...

Διάπυρος εις Κύριον ευχέτης
ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΘΕΦΥΛΑΚΤΟΥ

Και για την αντιγραφή
Μ. ΠΑ.

25.12.92

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΠΕΤΣΑΛΝΙΚΟΥ	7
Ο ΜΑΡΙΟΣ ΠΛΩΡΙΤΗΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΟΓΡΑΦΙΑ	9
ΣΤΙΓΜΕΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ	13
ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΙ	20
ΠΡΟΒΑΤΟΥ ΠΑΡΑΠΟΝΟ	25
«ΛΑΪΚΙΣΜΟΥ» ΕΦΤΑ ΣΤΥΛΟΙ, ΕΦΤΑ ΠΛΗΓΕΣ ΚΙ ΑΙΤΙΕΣ	31
ΤΟ ΛΑΘΟΣ ΤΗΣ ΛΕΥΚΗΣ	40
ΤΟ ΕΚΚΡΕΜΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ	45
ΣΦΑΙΡΕΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ	51
«ΣΥΧΩΡΟΧΑΡΤΙΑ»	56
ΕΝΑ ΑΙΣΧΡΟ (ΚΑΙ ΔΙΚΟΠΟ) ΟΠΛΟ	62
ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ;	67
ΤΟ «ΞΕΠΕΡΑΣΜΑ»	74
ΒΡΙΚΟΛΑΚΕΣ	80
ΤΥΡΑΝΝΩΝ ΕΥΧΕΣ	85
ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΜΑΝΤΕΜΑΤΑ	91
ΠΑΛΑΙΕΣ «ΓΡΑΦΕΣ»	98
ΣΑΡΔΑΝΑΠΑΛΙΣΜΟΙ	103
Η ΠΕΡΕΣΤΡΟΪΚΑ ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ	109
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΒΑΗΤΑ	115
ΕΝΑ ΝΕΟ «ΣΥΜΒΟΛΑΙΟ»	121
ΣΤΟ ΠΕΛΑΓΟΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΦΑΣΕΩΝ	126
ΦΩΤΙΑ ΚΑΙ ΔΟΛΟΣ	132
ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΑΝΤΙΦΑΣΕΩΝ	138
ΡΕΚΒΙΕΜ ΓΙΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΕΣ	144
ΤΟ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ	149
ΤΕΛΟΣ - Ή ΣΥΝΕΧΕΙΑ;	154
ΤΑ ΜΕΤΩΠΑ	160
ΤΡΑΓΕΛΛΑΦΟΙ ΚΑΙ ΚΟΛΑΦΟΙ	166

ΠΕΡΙ «ΜΗ ΜΕΓΑΛΩΝ»	172
ΠΟΛΥΑΙΜΑΤΑ ΟΡΑΜΑΤΑ	178
ΠΕΝΤΕ ΑΠΛΟΪΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	185
Η «ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ»	192
ΤΟ ΜΙΣΟΣ	198
ΟΙ ΚΑΤΑΙΓΙΔΕΣ ΤΟΥ ΨΕΥΔΟΥΣ	203
«ΟΥΑ!» ΣΕ ΠΟΙΟΥΣ;	209
ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ	213
ΟΙ ΦΑΡΙΣΑΙΟΙ	218
ΟΙ «ΑΝΤΙΔΡΑΣΤΙΚΟΙ» ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ	224
ΝΕΟΕΛΛΗΝΕΣ ΑΒΔΗΡΙΤΕΣ ΚΑΙ ΣΙΑ	230
ΤΟ ΣΗΜΕΙΩΤΟΝ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΧΑΡΤΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ	235
ΠΡΟΣ ΤΥΠΟ-ΦΟΒΟΥΣ ΚΑΙ ΤΥΠΟ-ΦΑΓΟΥΣ	241
«ΟΛΥΜΠΙΣΜΟΣ» ΚΑΙ ΕΞΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΣ	247
ΑΣΠΙΔΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΤΥΡΑΝΝΙΑΣ	253
ΑΠΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΜΩΡΙΕΣ	259
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΕΠΕΤΕΙΟΙ	264
ΟΙ ΑΝΕΜΕΛΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ	271
Ο ΑΛΛΟΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ	276
ΔΙΚΕΣ - «ΜΗΤΕΡΑ» ΚΑΙ «ΚΟΡΕΣ»	281
ΑΝΕΥΘΥΝΟΎΠΕΥΘΥΝΟΙ	286
ΦΥΣΗ, ΝΕΦΟΣ, ΗΘΟΣ	292
ΔΙΚΟΠΑ ΜΑΧΑΙΡΙΑ	297
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΟΡΟΙ	303
ΠΡΟΦΗΤΕΙΕΣ	309
ΙΤΑΜΕΣ ΓΕΛΟΙΟΤΗΤΕΣ	314
3-3-3- = ;	320
ΕΙΣ ΗΘΟΠΟΙΟΥΣ ΥΜΝΟΙ	325
ΣΚΟΠΙΑ ΚΑΙ «ΥΨΗΛΕΣ» ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΕΣ	331
ΤΑ «ΜΕΤΑ» ΚΑΙ ΤΑ «ΠΑΝΤΑ»	336
ΟΙ «ΦΕΥΓΟΥΣΕΣ»	341
«ΟΙ ΓΟΝΑΙΓΟΙ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΣ»	346
Η ΜΕΓΚΕΝΗ	352
ΤΑ «ΘΕΡΙΑ» ΚΑΙ ΟΙ «ΟΛΙΓΟΙ»	357
«ΠΟΛΕΜΟΧΑΡΕΙΣ» ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΟΚΑΠΗΛΟΙ	363

ΤΑ «ΜΥΣΤΗΡΙΑ» ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΙΣΤΗΡΙΑ	369
ΠΡΟΦΗΤΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ 2000»	376
ΟΙ «ΜΟΥΡΑΪΛΗΔΕΣ» ΚΑΙ ΟΙ «ΜΠΟΥΝΤΑΛΑΔΕΣ»	380
ΑΠΟΦΑΣΗ ΚΑΙ ΑΦΕΤΗΡΙΑ	387
ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ ΚΑΙ ΝΑΡΚΙΣΣΟΙ	395
ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	401
ΠΕΙΘΟΥΣ ΕΛΛΕΙΜΜΑ	407
ΜΟΝΤΑΙΓΝΕ Ο ΕΠΙΚΑΙΡΟΣ	415
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΜΠΟΛΕΜΩΝ	422
ΟΙ ΒΡΙΚΟΛΑΚΕΣ	427
Ο ΕΚΜΑΥΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΣΤΗΣ	433
ΠΕΡΙ ΑΛΗΘΕΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΣΕ «ΩΡΕΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ»	439
Η ΑΝΑΙΡΕΣΗ ΤΟΥ 1940	445
Η ΣΙΩΠΗ ΤΩΝ ΛΥΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΥΛΑΚΕΣ ΤΩΝ «ΚΡΙΚΩΝ»	451
ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ	457
ΟΙ «ΑΣΥΛΛΗΠΤΟΙ» ΚΑΙ ΤΑ ΑΣΥΛΛΗΠΤΑ	462
ΛΙΘΟΙ ΚΑΙ ΞΥΛΑ	467
ΑΡΓΥΡΩΝΗΤΟΙ ΚΑΙ «ΑΡΓΥΡΑΡΧΕΣ»	472
«ΧΑΥΝΟΙ ΛΟΓΟΙ»	478
ΠΕΡΙ «ΕΠΕΙΚΕΙΑΣ»	484
ΕΝ ΠΑΡΑΒΟΛΑΙΣ...	490

ΟΙ ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ
ΤΟΥ ΜΑΡΙΟΥ ΠΛΩΡΙΤΗ
1989-2004

ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΜΟΣ (1989-1992)

ΜΕ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΘΑΝΑΣΗ Θ. ΝΙΑΡΧΟΥ & ΑΝΤΩΝΗ
ΦΩΣΤΙΕΡΗ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΑΝ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟ
ΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΣΤΟ «ΑΝΑΓΡΑΜΜΑ» ΟΠΟΥ ΕΓΙΝΕ
ΚΑΙ ΤΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΜΟΝΤΑΖ. ΤΥΠΩΘΗΚΑΝ
ΣΤΟ ΛΙΘΟΓΡΑΦΕΙΟ «ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ» ΣΕ 2.000 Α
ΝΤΙΤΥΠΑ. ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΑΝ ΣΤΟΥΣ Ι. ΜΠΟΥ
ΝΤΑ & Π. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2010